NESEFİ TEFSİRİ

تفسير النسفي

مدارك التنزيل وحقائق التأويل

Mütercim

Harun ÜNAL

1

ravza YAYINLARI

İstanbul Kitap ve Kültür Merkezi
Büyük Reşit Paşa Cad. No: 22/42
Vezneciler/İSTANBUL
☎ : (0212) 528 46 17

بسم الله الرحمن الرحيم

Bu Ciltte Tefsiri Yapılan Ayetler:

Fatiha Suresi	1 – 7
Bakara Suresi	1 – 203

İÇİNDEKİLER

FATİHA SÛRESİ

BAKARA SURESİ

MÜTERCİM'İN ÖNSÖZÜ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى اَفْضَلِ الْاَنْبِيَاءِ وَالْمُرْسَلِينَ
وَعَلٰى اٰلِهِ وَاَهْلِ بَيْتِهِ وَاَصْحَابِهِ وَاَتْبَاعِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ اِلٰى يَوْمِ الدِّينِ

İstanbul Bakırköy İmam Hatip Lisesinden öğrencim olan Ravza Yayınları sahibi Mustafa Kasadar kardeşim Nesefi Tefsirini tercüme etmem için bana teklif getirdiklerinde bu tekliflerini Kur'an'a ve onun açıklanmasına bir hizmet olarak değerlendirdiğimden ötürü bu tekliflerini Rabbimin bir lütfu olarak kabul ettim. Bunun için de Rabbime hamd ettim.

Gerçi daha önce yayımlanan merhum Said Havva'nın, *"el-Esas Fi't-Tefsir"* adlı tefsirinin "Maide ve En'am" surelerinin çevirisi ile İsmail Hakkı Bursevî'nin tasavvufî manadaki tefsiri olan ve M. Ali Sabuni tarafından ihtisar edilen, *"Ruhu'l-Beyan"* tefsirinin de "Fatiha ve Bakara" surelerinin tercümesi bana aittir. Fakat bir bütün halinde böyle bir tefsir hazırlamam nasip olmamıştı.

Tek bir dileğim vardı Rabbimden. Yüce Kitabını baştan sona tefsir etmek veya bir tefsirin çevirisini yapmak.. Elinizdeki tefsirde surelerin büyük bir kısmının çevirisini yapmakla Rabbim bu dileğimi kabul buyurdu. O'na ne kadar hamd etsem azdır. Rabbimden dileğim, emanetini O'nun Kitabı ve Rasulü'nün Sünneti üzerinde çalışmakla sona erdirsin.

Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefi'nin (v. 710/1310), *"Nesefi Tefsiri"* diye şöhret kazanan eseri *"Medariku't-Tenzil ve Hakaiku'l-Te'vil"* adlı tefsiridir. Bu tefsiri diğerlerinden ayıran en belirgin birkaç özelliğini şöylece özetlemek mümkündür:

1- Müellif, Zemahşeri'nin *"Keşşaf"* adlı tefsiri ile, Beyzavi'nin, *"Envaru'l-Tenzil ve Esraru'l-Te'vil"* adlı tefsirindeki güzellikleri tefsirine yansıtmıştır. Fakat oradaki güzellikleri tefsirine aktarırken, Keşşaf'ın Mutezile'yi yansıtan yorumlarını ayıkladığı gibi, Beyzavi'de ve diğerinde var olan İsrailiyat'a da yer vermemiş, bunları da ayıklamıştır. Fakat buna rağmen çok az da olsa tefsirinde İsrailiyata kimi zaman o da yer vermekten kurtulamamıştır.

2- Tefsirinde orta bir yol izlemiştir. Bıkkınlık verici aşırı açıklamalara yer vermediği gibi, anlaşılamayacak derecede de kısa tutmamıştır.

3- Kıraat farklılıklarına ve irap kurallarına yer verirken, hiçbir zaman asıl konunun dışına çıkmamıştır.

4- Ameli-İçtihadî mezheplerin fıkhî görüş ayrılıklarına zaman zaman yer vermiş, ancak kendisi Hanefi mezhebine bağlı olduğundan açıklamalarında bu mezhebin görüş ve yorumları doğrultusunda hareket etmiştir. Kendi mezhebine aykırı gördüğü mezheplere cevap verirken mezhep taassubuna kapılarak hiçbir zaman aşırıya gitmemiştir.

TERCEMEDE İZLENEN YOL

1- İmamların işaret ettikleri kıraat farklılıklarına tümüyle her geçtiği yerde yer verilmiştir. Şayet gözden kaçmadıysa bunların hiç biri atlanmamıştır. Kitapta kıraat imamlarının bölgelerine, örneğin; "Şâmî, Basrî, Kûfî, Mekkî, Medenî veya Hicâzî" gibi işaret edildiği halde biz çeviride bunların kimler olduğunu açarak bizzat İmamların adlarını verdik. Az da olsa bölge ya da okul adlarına izafeten de zikrettik.

2- İ'rab ile alakalı ifadelere açıklık getirdik. Zaman zaman dilbilgisi yani Nahivle alakalı hususların Türkçe karşılıklarına da yer verdik.

3- Elinizdeki tefsir her ne kadar bir kelime tefsiri değil ise de, son zamanlarda bu isimle yayımlanan ve Kur'an'ın manasını öğrenmeye olan rağbet çerçevesinde kısmen de olsa onların da yerini alacak olan bir tefsirdir. Çünkü kelimeler ve cümleler nahiv açısından tahlil edilirken çoğu zaman kelimelere bu manada yer verilmiştir.

Bu duygular içerisinde tefsirimizi takdim ederken, beşer olarak farkına varmadan eğer bir yanılgıya düşmüş isek, bu hususları bize bildirenlere şimdiden teşekkürü bir borç biliriz.

Bu değerli Tefsiri Türkçe'ye kazandırmakla gayret gösteren samimi, dürüst ve ihlas sahibi kardeşim-öğrencimi de bu hizmetinden ötürü tebrik ediyor, duanıza muhtaç bu kardeşinizi de hayatını Kitap ve Sünnete hizmet üzere sürdürmesi ve bu uğurda Rabbine emanetini teslim etmesi için dua etmenizi bekliyorum.

Harun ÜNAL

İstanbul, Ocak/2003

EBU'L-BEREKÂT ABDULLAH İBN AHMED EN-NESEFÎ

(öl. 710/1310)

HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

(Bu bölüm Prof. Dr. Bedrettin ÇETİNER Bey'in müsaadesiyle "EBU'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ VE TEFSİRİ" isimli eserinden iktibas edilmiştir.)

Ebu'l-Berekât en-Nesefî H. VII. asırda Mâverâu'n-Nehr bölgesinin yetiştirdiği büyük âlimlerden biridir. Zamanın büyük fakîh ve âlimlerinden ders okumuş, yetiştikten sonra kıymetli eserler vücûda getirmiştir. Buna ilâveten Ebu'l-Berekât, medreselerde müderrislik yapmak suretiyle birçok talebe de yetiştirmiştir.

Devrinin bir özelliği olmalı ki Ebu'l-Berekât çok yönlü bir âlimdir. Yalnız en güçlü olduğu saha fıkıh olup fıkhın hem usûl, hem de furûunda son derece faydalı eserler te'lif etmiştir. Eserleri üzerine yapılan şerh, haşiye, ta'lîka ve muhtasarlar, onun tesirinin asırlar boyunca devam ettiğine delâlet eder. Fıkıh sahasında yazmış olduğu eserler, bu sahada Hanefî fıkhının temel metinlerinden olarak zamanımıza kadar okutulagelmiştir.

Onun fıkıh ve kelâm sahasındaki muvaffakıyyet ve bilgisinin tefsirine aksettiğinde şüphe yoktur. Tefsiri, gerek fıkıh ve gerekse kelâm yönüyle son derece kıymetlidir. Hemen hemen i'tikâdî bütün konularda tefsirinde Ehlu's-Sunne ve'l-Cemâ'a dışında kalan mezheblere cevaplar vermiş; onların görüşlerini çürütebilmek için bütün maharetini kullanmıştır. Kabul etmek gerekir ki bu konuların birçoğunda bazı dil ustalıkları ile meseleleri halletmeye çalışmış, zaman zaman muhalifi olduğu mezhebin ifadelerini aynen kullanmak zorunda kalmış ve buna rağmen yine karşı çıktığı mezheblerin görüşlerinin tersi neticeler çıkarmaya muvaffak olmuştur. Tefsirinde kelâmı konularda başlıca muarızı Mu'tezile, fıkhî konularda ise Şafiî mezhebidir. Bunların görüşlerini çürütebilmek için büyük çaba sarfetmiş olduğu görülüyor.

Eseri Medâriku't-Tenzîl'in, Zemahşerî tarafından te'lif edilen Keşşâf'tan ihtisar edilmiş olması, onun derecesini düşürmez. Zira bir eserin, hem de i'tikâdî konularda muarızı olan bir müellif tarafından manâsı, oriinalitesi ve nüktelerine halel getirmeden ihtisarı da başlı başına maharet, kabiliyet ve bilgiye dayanmaktadır. Bütün bunları ise Ebu'l-Berekât'da bulmak mümkündür.

Ayrıca Zemahşerî'nin tefsirinde tasavvufa bir kelimeyle olsun yer verilmediği ve safîlerle tasavvufa karşı tavır alındığı, onlara karşı hakaretâmiz ifadeler kullanıldığı halde Ebu'l-Berekât'ın tefsirinde böyle bir şe-

ıye raslanmaz. Aksine Ebu'l-Berekât yer yer mutasavvıfenin sözlerine eserinde yer vermiş, onların nükteleriyle eserini süslemiştir.

Ayrıca tefsir kaynaklarının başında el-Hasen el-Basrî gelmektedir ki birçok tarikatın silsilelerini bu zâta dayandırdığı bilinmektedir. Gerçi Ebu'l-Berekât, el-Hasen'den nakillerinde onun tasavvufî söz ve açıklamalarına yer vermemiştir. Ama bunun yanında diğer meşhur mutasavvıflardan Cuneyd, Zu'n-Nûn, Rebî' ibn Haysem, Mâlik ibn Dînâr, Sehl et-Tusterî ve Şiblî gibi birçoğunun sözlerine âyetlerin münasebeti ölçüsünde yer vermiştir.

Ebu'l-Berekât'ın tefsiri dil (sarf, nahv, belâgat) ve kıraat ağırlıklıdır. Bu iki konuya -bu günkü şartlar muvacehesinde- gereğinden fazla yer verildiğini söylemek yanlış olmaz kanaatindeyiz. Zira sadece anlaşılması müşkil âyetlerde değil, hemen bütün âyetlerdeki kıraat farklılıklarına çoğu kere bir yorum da getirmeksizin işaret etmiş, i'râbı son derece kolay ve anlaşılmasında herhangi bir işkâl olmayan âyetlerde dahi i'râba işaret etmiştir.

Bu tür fazlalıktan olmasaydı müfessir, tefsirinin başında belirttiği gayeye ulaşmış ve *"okuyanlari uzunluğu ile usandırmayacak"* bir tefsir vücûda getirmiş olabilecekti.

Bununla birlikte fıkıh, kelâm, kıraat, dil ve belâgat yönleriyle son derece câmî ve faydalı bir tefsir meydana getirmiş olduğu da eser incelendiğinde ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak Ebu'l-Berekât, Fahruddin er-Râzî, Zemahşerî ve Kâdî Beydâvî den sonra dar çerçevede Mâverâu'n-Nehr bölgesinde ve genelde İslâm âleminde İslâmî ilimler sahasında yetişen âlimler içinde mümtaz bir mevkiye sahip çok yönlü bir âlimdir.

Kanaatimizce fıkıh ve kelâm sahalarındaki muvaffakiyetine ilâveten asırlar boyu medreselerde okutulan, Mâturîdî ve Hanefî Mezheblerinin görüşlerinin Kur'an'dan dayanaklarını muhtasar ve faydalı bir şekilde takdim eden, Kur'an'daki belâgat ve nüktelere vecîz bir şekilde temas eden son derece câmî bir tefsir meydana getirmiştir.

Bir de herhangi bir müfessir ve eseri incelenip hüküm vermeye çalışırken zamanımız mantığı ve kültürü ışığında hüküm vermek yerine o zamanın şartları, kültürü, bilgi birikimi, ihtiyaçları ve bu eserlerin muhatablarının bilgi, kültür seviyelerinin göz önünde bulundurulması ve buna göre çok kesin hükümlerden kaçınılması kanaatimizce bir ilmî tarafsızlığın gereğidir.

HAYATI

Doğumu ve Memleketi

Hafızuddin[1] Ebu'l-Berekât Abdullah ibn Ahmed ibn Mahmûd en-Nesefî, bugün Özbekistan'da bulunan Soğd[2] ülkesindeki Nesef'te[3] dünyaya gelmiştir. Şehir Kaşka-Derya vadisinde bulunmaktadır. Vadide akan Keşk-Rûz[4] suyu güneyde, Semerkand suyu ile Zarefşan'a paralel olarak akar ve sonra Amu-Derya'ya döner. Fakat buna kavuşmadan çölde kumlar arasında kaybolur. Bölgenin tek akarsuyu budur.

Nesef şehri, Karşı nehrini teşkil eden iki çayın birleştikleri yerin yakınında kurulmuştur. Nehir şehrin içinden akmakta olup bazı senelerde tamamen kurumakta imiş.[5] Mu'cemu'l-Buldân'da bu sudan başka bölgede akarsu bulunmadığı, nehrin kuruduğu senelerde bahçeleri sulamak üzere birçok kuyu bulunduğu kaydedilmektedir[6].

Nesef, Buhârâ-Belh yolu üzerinde, Buhârâ'ya dört, Belh'e de sekiz günlük mesafededir.[7]

Şehir düz bir arazide kurulmuş olup Keş şehri tarafında şehre yaklaşık iki merhale mesafede dağlık arazi başlar. Ceyhun (Amu-Derya) nehri tarafına doğru ise arazi düz ve çöl halindedir. Nesef ve bölgesi çok

---

[1] Hafızuddin lakabı ile bilinen iki kişi vardır ki, her ikisi de aynı hocadan ders okumuşlardır. Bunlardan biri Ebu'l-Berekât Abdullah ibn Ahmed en-Nesefî, diğeri de Muhammed ibn Muhammed ibn Nasr el-Buhârî'dir. Bunların ikisi de Şemsu'l-Eimme Muhammed ibn Abdussettar el-Kerderî'den fıkıh okumuşlardır (Muhammed Abdulhay el-Luknevî, el-Fevâidu'l-Behiyye fî Terâcimi'l-Hanefiyye, Mısır 1324, s. 102).

[2] Eski Yunancada Sogdiana (Philip K. Hitti, İslâm Tarihi, II/509)

[3] Sîn'in kesresiyle Nesif şeklinde olduğu da söylenmiştir (Mahmûd ibn Süleyman el-Kefevî, Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr min Fukahâi Mezhebi'n-Nu'mâni'l-Muhtâr, İstanbul Süleymaniye ktb. Hâlet Efendi, 630, vr. 318b; Luknevî, el-Fevâidu'l-Behiyye, s.102). Bu şehir bazı kaynaklarda Nahşeb olarak da geçmektedir (Yâkût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, Mısır 1906, VIII/286-287).

[4] Bu nehre, Karşı nehri de denilmektedir (Şemseddin Sami, Kâmûsu'l-A'lâm, İstanbul 1314,V/3510) ve Keş civarının sularını toplamaktadır (Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, VIII/286-287).

[5] Yâkut el-Hamevî, age., ay.

[6] Yâkut el-Hamevî, age.,VIII/287.

[7] Buhârâ'nın güney doğusunda ve Buhârâ'ya 150 km. mesafededir. (Şemseddin Sami. Kâmûsu'l-A'lâm, 287).

münbit (verimli) araziye sahip olup bölgede tütün ve sâir mahsuller yetiştirilir.[8]

Nesef, nehrin iki tarafında bahçeleri ve gezinti yerleri ile çok güzel bir şehir olup Cengiz Han'dan itibaren Moğollar tarafından yazlık karargâh olarak seçilmişti. Çağatay hanlarından Kebek[9] (1318-1326) ve Kazan Han (öl. 347 M.) tarafından burada saraylar yaptırılmış ve hem şehre, hem de o bölgeye *"Saray"* anlamında olmak üzere *"Karşı"* denilmiştir. Halen de bu adla bilinmektedir.

Son derece müstahkem bir kalesi, etrafında dört büyük kapısı olan surları[10] bulunuyordu. Kale, Şıbanı Han ile Buhârâ hâkimi Abdullah Han-a şiddetle mukavemet etmişti (965/1558).

Önceleri yakınında bulunan Keş[11], Nesef'ten daha büyük iken sonraları Nesef onu gölgede bırakmıştır. 1920 yıllarında Buhârâ Hanlığı'nın ikinci büyük şehri olup yaklaşık 60-70.000 nüfuslu bir şehir idi.

Ebu'l-Berekât'm doğum tarihini kesin olarak bilememekteyiz. Ancak 642/1244-45 yıllarında vefat etmiş olan Şemsu'l-Eimme Muhammed ibn Abdussettar el-Kerderî'den ders okuduğuna göre doğumunun bundan önce ve nisbet edildiği yer olan Nesef'te H. VII. asrın ilk çeyreğinde olmalıdır.

Yetişmesi, Hocaları, İlmî Şahsiyeti ve Talebeleri.

Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Şemsu'l-Eimme Muhammed ibn Abdussettar el-Kerderî[12], Hamiduddin ed-Darîr Ali ibn Muhammed er-Râmîtîni[13] el-Buhârî[14] (öl. 666/1267-68) ve Bedruddin Hâher-Zâde diye meşhur olan Bedruddin Muhammed ibn Mahmûd ibn Abdülkerim el-Kerderî

---

[8] Şemseddin Sami, age.,V/3510.

[9] Bu Han'ın ismi bazen Kepek, ya da Köpek olarak da geçmektedir (Bertold Spuler, İran Moğolları, s. 128).

[10] Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, VIII/286.

[11] Kiş ya da Şehr-i Sabz olup Nesef'e üç günlük mesafede idi, Timur burada doğmuştur (V. Minorsky, "Nahşeb", İA. IX/41).

[12] Bu hocasının ismini İbn Hacer, Şemsu'l-Eimme Ahmed ibn Muhammed el-Attâbî el-Kerderî olarak verirken (ed-Dureru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine, Haydarabad 1349, II/247), Muhammed ibn Abdulhay el-Luknevî de Şemsu'l-Eimme Muhammed ibn Abdussettar el-Kerderî olarak zikretmektedir. (el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 102)

[13] Kıvâmu'l-Fârâbî el-İtkânî, Ğâyet'l-Beyân Nâdiratu'z-Zemân fî Âhiri'l-Evân İstanbul Süleymaniye ktb. Yeni Cami, 410, vr. 1b.

[14] İtkânî, age.,vr. 1b; Kefevî, Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr, vr. 308a.

(öl. 651/1253)[15]'den ders almıştır. İmam Muhammed'in ez-Ziyâdât'ını Ahmed ibn Muhammed el-Attâbî'den okuyarak ondan rivayet etmiştir [16].

Ebu'l-Berekât daha ziyade Fıkıh sahası ile meşgul olmuştur. Fıkıhta hocaları Bedruddin Hâher-Zâde[17] ve Hamiduddin ed-Dârîr'dir[18].

Tahsilini bitirdikten sonra Ebu'l-Berekât müderrisliğe başlamış ve Kirman'daki el-Kutbiyye es-Sultâniyye medresesinde müderrislik yapmıştır. Kenzu'd-Dekâik sarihlerinden el-Kirmânî'nin zikrettiğine göre Mecmeu'l-Bahreyn müellifi Muzafferuddin Ahmed ibn Ali es-Sâ'âtî, Ebu'l-Berekât'ın Kenzu'd-Dekâik'ini bizzat müellifinden Kirman'daki adı geçen medresede okumuştur [19].

Buradan hareketle Ebu'l-Berekât'ın, müderrisliği sırasında kendi eserlerini okuttuğunu ve belki de medreselere ders kitabı olmak üzere bazı eserler te'lif ettiğini söyleyebiliriz ki eserlerinden Kenzu'd-Dekâik'in 683/1284[20], Kitâbu'l-Kâfî'nin de 689/1290 yıllarında[21] Kirman'daki med-reselerde okutulmuş olduğunu biliyoruz.

Meşhur talebeleri Mecmeu'l-Bahreyn müellifi Muzafferuddin ibn es-Sâ'âtî (öl. 694/1294-95) ve el-Hidâye şârihlerinden biri olan Hüsamuddin el-Huseyn ibn Ali ibn Haccâc es-Siğnâkî (öl. 714/1314-15)'-dir.[22]

Bazı seyahatler yapmışsa da bunlar hakkında maalesef bilgimiz yoktur. Sadece Bağdad'a olan seyahatini biliyoruz. Ancak buraya gidiş tarihi de ihtilaflı olup el-Fevâidu'l-Behiyye'de onun, 700/1300-1301 yılında Bağdad'a geldiği ve burada el-Hidâye'yi şerh ettiği kaydedilmekte-

---

[15] Kefevî, age., vr. 310a.

[16] Ancak Kefevî, Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr'ındaki el-Attâbî maddesinde onun 586/1190 yılında vefat ettiğini kaydeder ki, tarihte müstensihlerin bir hatası yoksa buna göre Ebu'l-Berekât'ın ondan ez-Ziyâdât'ı rivayet etmesi mümkün değildir (Luknevî, el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 102. Krş. İbn Hacer Ahmed ibn Ali el-Askalânî, ed-Dureru'l-Kâmine, II/247; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, I/304).

[17] Kefevî, age., vr. 310b.

[18] Kefevî, age., vr. 308a. Hamiduddin ed-Darîr de Fıkhı Şemsu'l-Eimme Muhammed ibn Abdussettar el-Kerderî'den okumuştur ki; bunun da hocası el-Hidâye isimli eserin müellifi Burhanuddin Ali ibn Ebî Bekr el-Merğınânî (öl. 593/1196)'dir. (İtkânî, age., vr. 1b).

[19] Kefevî, Ketâibu A'lâmi'l-Ahyâr, vr. 319b.

[20] Kefevî, age., ay.

[21] W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/199.

[22] Luknevî, el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 102; W. Heffening, "Nesefî", İA. Ay.

dir [23]. Vefatının Bağdad dönüşü olmasına bakılarak buraya olan seyahatinin 710/1310 yılında olduğunu [24] söyleyenlerin görüşü daha isabetli görünmektedir.

Ebu'l-Berekât, Nesef'te yetişen birçok âlim arasında mümtaz bir mevkiye sahip olup fıkıh, usûlu'l-fıkh, kelâm, hadis[25] ve tefsir sahalarında temâyüz etmiştir. Yazdığı eserler yanında müderrislik yapmak suretiyle birçok talebe yetiştirmiş her yönüyle velûd bir âlimdir. Bazılarının onu "Mezhebde Muctehid"lerin sonuncusu olarak itibar ettiği de kaydedilmektedir.[26] Bu da onun, Fıkıh sahasında ihrâz etmiş olduğu mevkii en güzel şekilde belirtmektedir.

Te'lif ettiği eserler genel bir kabule mazhar olmuş, medreselerde asırlar boyu okutulmuş [27], kendi şerhlerine ilâve olarak sonra gelen âlimlerce de şerhleri, haşiyeleri ve muhtasarları yapılmıştır.

Vefatı

Nesefî'nin 710/1310'da Bağdat'a gittiğini kaydetmiştik. İşte bu seyahatinden dönerken yolda İzec'[28] de 710 yılının rebîu'l-evvel ayında (Ağustos 1310) vefat etmiş ve orada defnedilmiştir[29].

---

[23] Luknevî, el-Fevâidü'l-Behiyye, s. 102.

[24] Luknevî, age., ay.; W. Heffening, "Nesefî", İA. ay.

[25] Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, I/304.

[26] Luknevî, el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 102.

[27] Misal olarak Kenzu'd-Dekâîk adlı eseri XIX. asırda Şam'da ve Kahire'deki el-Ezher'de okutulmakta idi (W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/200).

[28] İzec, Hûzistân ile Isbahân arasında bir bölge ve beldenin ismi olup o bölgenin en büyük şehridir. (Yakut el-Hamevî, Mu'cemu'l-Buldân, I/385; Takiyyuddin ibn AbdulKadir et-Temîmî, et-Tabakâtu's-Seniyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye, Süleymaniye ktb. Şehid Ali Paşa, 1906, vr. 311b). Ebû Sa'd, biri Ahvâz ve Hûzistân havalisinde, diğeri de Semerkand köylerinden olmak üzere iki İzec olduğunu söyler (Yakut el-Hamevî, age., I/386). Ebu'l-Berekât'ın bunlardan hangisinde vefat ettiğine dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye raslamadık. W. Heffening'in, Hûzistân'daki İzec olduğuna dair tercihinin (W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/199) ise neye dayandığını kestirebilmek güçtür.

[29] Luknevî, el-Fevâidu'l-Behiyye, s. 102; Temîmî, et-Tabakâtu's-Seniyye, vr. 311b; W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/199. Temîmî eserinde Ebu'l-Berekât'ın 701/1301'de vefat ettiği rivayetine de yer vermektedir. Luknevî de aynı ihtilâfı nakletmekte ve Kâsım ibn Kutlubuğa'nın "el-Asl fî Beyâni'l-Vasl ve'l-Fasl" adlı risalesinde en-Nesefînin 710 yılından sonra vefat ettiğini kaydettiğini de belirtmektedir.
İbn Hacer el-Askalânî ise en-Nesefînin 701 senesi Rebîu'l-Evvelinde (Kasım 1301) bir cuma gecesi vefat ettiğini kaydeder (ed-Dureru'l-Kâmine, II/247).

Eserleri

Ebu'l-Berekât en-Nesefî, Türk-İslâm dünyasında velûd (üretken) bir âlim olarak tanınır. Eserlerinden birçoğu günümüze kadar gelmiş ve üzerlerinde birçok çalışmalar yapılmıştır. Yazdığı eserlerin bir kısmı kendisi tarafından şerhedildiği gibi bir kısmı da daha sonra gelenler tarafından şerhedilmiştir. Keza, bunların bir kısmına da haşiyeler yapılmıştır. Sonra bu şerh ve haşiyeler de ayrıca şerhedilmiş, muhtasarları çıkarılmış, çıkarılan bu muhtasarlar da yine şerhedilmiştir.

Ebu'l-Berekât en-Nesefî daha ziyade bir hanefî fakîhi olarak bilinir. En büyük eserleri de fıkıh ile ilgilidir. Bu bölgenin yetiştirdiği ve Muftî's-Sekaleyn adıyla şöhret bulan Ebû Hafs Ömer en-Nesefî (öl. 537/1142) [30] kadar olmasa bile kelâm sahasında da kıymetli eserler meydana getirmiştir.

Şimdi Ebu'l-Berekât en-Nesefî'nin eserlerini ve bu eserlerle ilgili yapılan çalışmaları bir liste halinde vermek istiyoruz:

1. Fâide Muhimme li-Def'i Külli Nâzile Mulimme[31]

2. Fedâilu'l-A'mâl [32]

3. el-Kâfî

el-Vâfî fi'l-Furû' adlı eserinin şerhi olan bu eserini 684/1285-86 yılında tamamlamıştır[33]

4. Kenzu'd-Dekâik

el-Vâfî isimli eserinin hülâsasıdır. Yaygın olarak vuku bulan hâdiselere verilen fetvaları içerir.[34] Eser fakîhler tarafından çokça tutulmuş ve

---

[30] Ziya Kazıcı, "Osmanlılar'da Şeyhülİslâmlık Müessesesi", İslâm Medeniyeti Mecmuası, (1981) V/2, s. 42.

[31] C. Brockelmann, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Supplement Band, Leiden 1938, II/268.

[32] C. Brockelmann, Geschichte Der Arabischen Litteratur, Leiden 1938, II/253; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifîn, I/464.

[33] Eserin yazmaları İstanbul Süleymaniye ktb. Amcazade Hüseyin Paşa, 203, 204, 205 ve Ayasofya. O. 1306, O.1307, O. 1308 numaralarda bulunmaktadır.

[34] Müellif bu eserinde bazı işaretler kullanmış olup bunlardan (hâ) Ebû Hanîfe (öl. 150/767)'ye, (sîn) Ebû Yûsuf (öl. 182/798)'e, (mîm) Muhammed (öl. 189/804)'e, (zâ) Zufer (öl. 158/774)'e, (fa) Şâfi'î (öl. 204/819)'ye, (kâf) da Mâlik (öl. 179/795)e işaret etmektedir. Eser Dehli'de 1878, Lucknow'da 1874 ve 1892, Bombay'da 1877'de, La-

birçok şerhleri te'lif edilmiştir.[35]

hor'da 1870'de (Brockelmann, G.A.L. Suppl. II/265) ve Kahire'de 1311'de basılmıştır (W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/199-200). Eserin ayrıca kenarı şerhli 2 cild bir arada olmak üzere el-Matbaatü'l-Ahmediyye, Dehli 1282 baskısı da vardır.

[35] Müfessirimizin bu eseri üzerine yapılan şerliler şunlardır:

1. el-İmâm Fahruddin Ebû Muhammed Osman ibn Ali ez-Zeyla'î (öl. 743/1342-43), Tebyînu'l-Hakâik limâ fîhi mâ'kteneze mine'd-Dekâik. Eser Bulak Matbaasında 1313-1315'de altı cild olarak basılmıştır (W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/200). Zeylaî'nin bu eserini el-Mevlâ Ahmed ibn Mahmûd ihtisar etmiş; eş-Şeyhu'l-İmâm Cemaluddin Yûsuf ibn Mahmûd ibn Muhammed er-Râzî de ihtisâr ederek bu muhtasarına Keşfu'd-Dekâik adını vermiştir.

Ayrıca Zeylaî'nin bu eseri üzerine İzzeddin Yûsuf ibn Mahmûd er-Râzî et-Tahrânî iki cildlik bir şerh yazmış, bu şerhini Kahire'de 773/1372 yılında tamamla-mıştır.

Bunlardan başka Ahmed eş-Şiblî de ez-Zeylaî'nin bu eseri üzerine er-Rakâik isimli bir haşiye te'lif etmiştir.

2. Kadı Bedruddin Mahmûd ibn Ahmed el-'Aynî (öl. 855/1451), Remzu'l-Ha-kâik. Bu, kısa bir şerhtir. İki cild halinde Bulak 1285 ve 1299 baskıları vardır (W. Heffening, Nesefî", İA. IX/200).

3. el-'Allâme Zeynelabidin ibn Nuceym el-Mısrî (öl. 970/1562-63), el-Bahru'r-Râik fî Şerhi Kenzi'd-Dekâik. Kaynakların belirttiğine göre Kitâbu'd-Da'vâ'nın sonuna kadardır. Fakat eldeki nüshaları el-İcâratu'l-Fâside'ye kadar olup Kahire'de 1334'te sekiz cild olarak basılmıştır. Sekizinci cild İmâm Tûsî'nin tekmilesidir (W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/200).

el-Bahru'r-Râik üzerine Muhammed Emîn ibn Ömer 'Âbidîn (Öl. 1252/1836-37)' in Minhatu'l-Hâlik 'ale'l-Bahri'r-Râik Şerhi Kenzi'd-Dekâik adlı bir haşiyesi vardır.

4. Muînuddin el-Heravî (öl. 954/1547) (Molla Miskîn olarak da bilinir). Eseri Tebyînu'l-Hakâik'in Kahire 1294, 1303 ve 1312 baskıları vardır.

5. El-Kâdî Abdulber ibn Muhammed (öl. 921/1515) (Bu zât İbn eş-Şıhne olarak bilinir).

6. El-Hattâb ibn Ebi'l-Kâsım el-Karahısârî (öl. 730/1329-1330?).

7. Şemsuddin Muhammed ibn Ali el-Kocahisârî.

8. El-Kâdî Zeynuddin Abdurrahim ibn Mahmûd el-Aynî (öl. 864/1459-60).

9. Ali ibn Muhammed (öl. 1004/1595-96). İbn Ğanim el-Makdisî diye meşhur olan bu âlimin şerhi nâtamamdır.

10. El-Mevlâ Mustafa ibn Bâlî -Bâlî-Zâde diye bilinir-. Bu âlim Sahn-ı Semân medreselerinde müderris olup Murad-Hâniyye diye meşhur olan el-Ferâid fî Halli'l-Mesâil ve'l-Kavâ'id ismiyle bir şerh te'lif etmiş ve bu şerhini 1036/1627 yılında tamamlamıştır.

11. İbn en-Nasîh Ahmed ibn Ali el-Hemedânî (öl. 755/1354) Kenzu'd-Dekâik'i manzum hale getirmiş ve bu eserine Mustahsenu't-Tarâik adını vermiştir. Mustahsenu't-Tarâik'in de şerhleri vardır:,

a) eş-Şeyh Ali ibn Ğanim el-Makdisî, Evdahu Remz 'âlâ Nazmi'l-Kenz.

b) eş-Şeyh Kıvamuddin Ebu'l-Futûh Mes'ûd ibn İbrâhîm el-Kirmânî (öl. 784/1347-48).

c) Abdurrahman ibn İsâ el-Ömerî eserin sadece Kitâbu'l-Hacc kısmını Fethu Mesâliki'r-Remz fî Şerhi Menâsiki'l-Kenz ismiyle şerh etmiştir.

5. el-Kunyefi'l-Fıkh [36]

6. el-Le'âlî'l-Fâhıra fî'Ulûmi'l-Âhıra [37]

7. el-Menâfi'

Ebu'l-Berekât'ın, Naşiruddin Muhammed ibn Yûsuf (öl. 656/1258) un en-Nâfi' fi'l-Furû' adlı eseri üzerine yazmış olduğu bir şerhtir [38].

8. Menâru'l-Envâr

Menâru'l-Usûl, el-Menâr fi'l-Usûl olarak da bilinen bu eserini müellif, Fahru'l-İslâm el-Bezdevî (öl. 482/1089) ve Şemsu'l-Eimme es-Serahsî (öl. 483/1090-91)'nin eserlerinden ihtisar ederek meydana getirmiştir. Eserin pek çok yazması bulunmaktadır.[39] Ayrıca eser Dehli'de 1287,

---

12. İbn es-Sultân (Kutbu'd-Dîn Ebû Abdullah Muhammed ibn Ömer es-Sâlihî) el-Hanefî (öl. 950/1543-44). Şam müftîsi olan bu âlimin şerhi üzerine talebesinden eş-Şeyh Muhammed el-Behnesî (öl. 987/1579-80)'nin ta'lîkâtı vardır.

13. el-Allâme Bedruddin Muhammed ibn Abdurrahman el-Aysî ed-Deyrî el-Hanefî'nin şerhi el-Matlabu'l-Fâik isminde olup yedi cilddir.

14. Er-Radıyy Ebû Hâmid Muhammed ibn Ahmed ibn ed-Dıyâ' el-Mekkî (öl.858/1454). Bu zât el-Bahru'l-Amîk adlı eserin sahibinin kardeşidir.

15. İbrâhim ibn Muhammed el-Kârî el-Hanefî (öl. 907/1502'den sonra). el-Mustahlas adındaki şerhini 907/1502 yılında tamamlamıştır.

16. Siracuddin Ömer ibn Nuceym (öl. 1005/1596-97). Yukarıda geçen İbn Nuceym el-Mısrî'nin kardeşi ve talebesidir. Eseri en-Nehru'l-Fâik bi-Şerhi Kenzi'd-Dekâik, Kitâbu'l-Kadâ'nın Faslu'l-Habs'ine kadardır.

17. et-Tâî (öl. 970/1562-63). Eseri Tevfîku'r-Rahmân Kahire'de 1307'de basılmıştır (W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/200).

18. Abdulhakim el-Afgânî'nin Keşfu'l-Hakâik Şerhu Kenzi'd-Dekâik adlı şerhi talebesinden eş-Şeyh Selîm ibn Mahmûd el-Attâr'ın tahkîki ile iki cild olarak basılmıştır.

Kenzu'd-Dekâik'in son yazılan şerhinin bu olduğu kaydedilmektedir (Kenzu'd-Dekâik şerhleri hakkında geniş bilgi için bk. Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II/1515-1517; C. Brockelmann.G.A.L. Suppl. II/265-267).

[36] Süleymaniye ktb. Süleymaniye 1355 numarada bir nüshası vardır.

[37] Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifîn, I/464.

[38] W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/199-200.

[39] Topkapı Sarayı III. Ahmed ktb. 1263, 1264, 1265, 1266, 160, 521, 699; Süleymaniye ktb. Fâtih, 1458, 1459/1; Lâleli, 757, 792, 795; Yusuf Ağa (Mahmut Paşa), 193; Ayasofya, O. 1010; Cârullâh, 538 (Abdu'l-Vehhâb Hallâf, İslâm Hukuk Felsefesi, trc. Hüseyin Atay, Ankara 1973, s. 121-122); Antalya Tekelioğlu, 856/2, 901/3; Âşir Efendi, 145/2; Ayasofya, K. 4790; Bağdatlı Vehbi Efendi, 343/1; Çelebi Abdullah Efendi, 88;

İstanbul'da 1315 ve 1326, Agra'da 1319-1320'de basılmıştır.[40]

Müellifin bu eseri çok meşhur olmuş ve sonra gelen âlimler tarafından birçok haşiye ve şerhleri yapılmıştır[41].

9. Mi'yâru'n-Nazar [42]

10. el-Munevvir

Kendi eseri olan el-Menâr üzerine te'lif çtmiş olduğu bir şerhtir.[43]

11. el-Musaffâ

Ebû Hafs Ömer ibn Muhammed ibn Ahmed en-Nesefî (öl. 537/ 1142)'nin Manzûmetu'n-Nesefî fî'l-Hılâf ı üzerine te'lif etmiş olduğu el-Mustasfâ adlı eserinin muhtasarıdır. Müellif bu eserini 20 Şaban 670/22 Mart 1271 tarihinde tamamlamıştır. Bu eserinin sonunda şöyle demektedir:

"En-Nâfi'in şerhi olan el-Mustasfâ mine'l-Mustevfâ'ı bitirince bazı kardeşlerim benden, Manzume (Manzûmetu'n-Nesefî) üzerine bir şerh yazmamı istediler. Ben de onu şerh ettim ve el-Musaffâ âdını verdim."[44]

12. el-Mustasfâ

Ebû Hafs Ömer en-Nesefî'nin yukarda zikri geçen Manzume'si üzerine te'lif ettiği kolay bir şerhtir [45]

13. el-Mustasfâ [46]

Eş-Şeyhu'l-İmâm Nâşıru'd-Dîn Ebu'l-Kâsım Muhammed ibn Yûsuf el-Huseynî es-Semerkandî (öl. 656/1258)'nin en-Nâfi' fî'l-Furû' adlı

Halet Efendi, 142; Hasib Efendi, 99; Süleymaniye, 374; Serez, 621; Hamidiye, 776/3; Kadızâde Mehmed Efendi, 115; Yazma Bağışlar, 1653; İzmir, 174 (Menâru'l-Hudâ adıyla); İzmirli İsmail Hakkı, 478/1 (Dört şerh ve hâşiyesi ile birlikte).

[40] C. Brockelmann.G.A.L. Suppl. II/263.

[41] Menâr üzerine ilk şerhi Ebu'l-Berekât kendisi yapmış ve buna Keşfu'l-Esrâr adını vermiştir. Bu şerhin Süleymaniye ktb. Bağdatlı Vehbi Efendi, 368; Fâtih, 1336; Süleymaniye, 369 numaralarda yazma nüshaları bulunmaktadır. Ayrıca eser iki cild olarak 1316'da Bulak'ta basılmıştır.

[42] İstanbul Köprülü ktb. 530 numarada yazma bir nüshası vardır (C. Brockelmann, G.A.L. II/252).

[43] C. Brockelmann, age., II/250.

[44] Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II/1867.

[45] W. Heffening, "Nesefî", İA., IX/200.

[46] el-Mustasfâ fî Şerhi'n-Nâfi' fî'l-Furû'.(C. Brockelmann, G.A.L. I/381 (s. 475).

eserine yazmış olduğu şerhtir. Ebu'l-Berekât bu eserini 665/1266-67 yılında ikmal etmiş ve gerekli gördüğü açıklama ve ilâvelerde bulunmuştur. Eserinin sonunda şöyle demektedir:

"Kitabda geçen el-Allâme, eş-Şeyhu'l-İmâm Şemsu'l-Eimme el-Kerderî'dir. el-Üstâz, Mevlânâ Hamiduddin'dir. el-Mebsût, es-Serahsî'nin el-Mebsût'udur. Hepsi de el-Mebsût'dan nakledilmiştir"[47]

14. el-Mustevfâ

Furû'u'l-Fıkh'a dair bir eseridir [48]

15. Şerhu'l-Hidâye [49]

Şeyhu'l-İslâm Burhanuddin Ali ibn Ebî Bekr el-Merginânî (öl. 593/1196)'nin Furû'u'l-Fıkh'a dair olan el-Hidâye ale'l-Bidâye isimli eseri üzerine te'lif etmiş olduğu bir şerhtir [50].

16. Şerhu'l-Kasîdeti'l-Lâmiyye fi't-Tevhîd

İmâmu'l-Harameyn Siracuddin Ebû Muhammed Ali ibn Osman el-Ûşî el-Ferğânî (öl.569/1173)'nin eseri el-Kasîdetu'l-Lâmiyye fi't-Tevhîd adlı eseri üzerine te'lif etmiş olduğu bir şerhtir. [51]

17. Şerhu'l-Muntahab fî Usûli'l-Mezheb

Muhammed ibn Muhammed ibn Ömer el-Ahsîketî (öl. 644/1247)'nin el-Muntehab fî Usûli'l-Mezheb[52] adlı eseri üzerine te'lif ettiği bir şerhtir [53].

18. Umdetu'l- Akâid [54]

Ebu'l-Berekât bu eserini kendisi şerh etmiş ve el-İ'timâd[55] adını vermiştir.

---

[47] Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II/1867.

[48] Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetu'l-'Ârifîn, I/464.

[49] Bağdatlı İsmail Paşa, age., ay.; Kâtib Çelebi, age., II/2034; C. Brockelmann, G.A.L. Suppl. II/268'de zikredilen el-Me'ârik 'ale'l-Hidâye adlı eseri bu olsa gerektir.

[50] Bağdatlı İsmail Paşa, age., I/464.

[51] C. Brockelmann, G.A.L. Suppl. I/764.

[52] el-Muntahab fî Usûli'd-Dîn (krş. W. Heffening, "Nesefî", İA. IX/200).

[53] Bu eserin İstanbul Lâleli ktb. 750; Süleymaniye ktb. Şehid Ali Paşa, 660; Fâ-tih, 1318 numaralarda yazma nüshaları mevcuttur (Abdu'l-Vehhâb Hallâf, İslâm Hukuk Felsefesi, s. 104).

[54] C. Brockelmann, age., II/268'de bu eserin ismi el-'Umde fi'l-Akâid veya Umdetu'l-Kelâm veya el-Akîdetu'l-Hâfızıyye şeklinde verilmiştir.

[55] Bu eserin Süleymaniye ktb. Ayasofya, K. 2312; Fâtih, 3085; Cârullâh, 1164/1 ve Yozgat, 377 numaralarda yazma nüshaları mevcuttur.

Umdetu'l-Akâid çok tutulan bir eser olup üzerine birçok şerh yazılmıştır. [56]

19. el-Vâfî fi'l-Furû' [57]

Furû'u'l-Fıkh'a dair bir eseridir. Eserin yazılış gayesi ve şekli hakkında el-İtkânî, Ğâyetu'l-Beyân'ında şu bilgiyi verir:

"en-Nesefî, el-Hidâye'yi şerh etmeye niyet ettiğinde zamanın büyük âlimlerinden Tâcu'ş-Şerî'a bunu duyar ve: *"Bu onun şânına yakışmaz."* der. Bunun üzerine en-Nesefî bu niyetinden vazgeçerek el-Hidâye gibi bir kitab yazmaya başlar ve el-Hidâye üslûbunda el-Vâfîyi meydana getirir. Sonra bunu şerh ederek el-Kâfî adını verir. Bu, el-Hidâye'nin şerhi gibidir."[58]

20. el-Vâfî Şerhu Muhtasari'l-Munteha [59]

21. Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl

---

[56] Bu şerhlerden tesbit edebildiklerimiz şunlardır:

1.Cemaluddin Mahmûd ibn Ahmed el-Konevî (öl. 770/1368-1369), ez-Zubde.

2. Şemsuddin Muhammed ibn Yûsuf (ibn İlyâs er-Rûmî) el-Konevî (öl. 788/1386).

3. Ahmed ibn Oğuz Dânişmend el-Akşehrî el-Hanefî (H. VIII. asır âlimlerindendir), el-İntikâd fî Şerhi 'Umdeti'l-Î'tikâd.

4. İsmâîl ibn Sûdekîn (?) Ebû Tâhir el-Mâlikî en-Nûrî (öl. 846/1442-43).

5. Ebu'l-Fedâil Ahmed ibn Ebî Bekr el-Mar'aşî el-Hanefî (öl. 870/1465-66).

6. Şemsuddin Muhammed ibn İbrahim en-Niksârî (öl. 901/1495-96).

7. el-Halîl ibn Abdullah el-Buhârî el-Hanefî. ('Umdetu'l Akâid şerhleri için bk. Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II/1168-1169).

[57] C. Brockelmann, G.A.L. Suppl. II/265; Kâtib Çelebi, age., II/1997; Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetu'l-Ârifîn, II/464.

[58] Kâtib Çelebi, age., II/1997. Ebu'l-Berekât'ın bu eserine Bahaeddin Ebu'l-Bakâ' Muhammed ibn Ahmed ibn ed-Dıyâ' el-Mekkî (öl. 854/1450-51) biri geniş, diğeri kısa olmak üzere iki şerh yazmıştır. Yine bu eseri üzerine Hızânetu'l-Muftîn adlı eserin müellifi eş-Şeyhu'l-İmâm Huseyn ibn Muhammed es-Semîkânî el-Hanefî de eş-Şâfî ismiyle bir şerh yazmıştır (Kâtib Çelebi, age., ay.).

[59] Eserin Nuruosmaniye ktb. 1337; Süleymaniye ktb. Fâtih, 1363; Cârullâh, 527 numaralarda yazma nüshaları bulunmaktadır (Abdu'l-Vehhâb Hallâf, İslâm Hukuk Felsefesi, s. 107-108).

MEDÂRİKU'T-TENZÎL

VE

HAKÂİKU'T-TE'VÎL

I – MEDÂRİKU'T-TENZÎL VE HAKÂİKU'T-TE'VÎL HAKKINDA GENEL BİLGİLER

A. Yazılış Gayesi

Ebu'l-Berekât'dan önce, Giriş bölümünde de görüldüğü gibi birçok tefsir te'lif edildiği halde Ebu'l-Berekât bu tefsiri niçin yazmıştır? Bu konuda şu ihtimaller akla gelmektedir:

1– Giriş bölümünde de kaydettiğimiz gibi o bölgede ve İslâm âleminde en meşhur tefsir o zamanda Zemahşerî'nin tefsiridir. Ama bu tefsir Mu'tezile mezhebini teyid eden te'villeri ihtiva etmektedir ve Ehlu's-Sunne akaidini aksettirecek tefsirlere ihtiyaç vardır.

2– Bu ihtiyaca cevap vermek üzere el-Kâdî el-Beydâvî tarafından Envâru't-Tenzîl adlı bir tefsir te'lif edilmişse de bu âlim Eş'arî mezhebini iltizâm etmiş olduğundan te'villerinde ve Mu'tezile'ye cevaplarında kendi mezhebini teyid eden bir tavır takınmış görünmektedir. Dolayısıyla Mâturîdi mezhebinin görüşlerini aksettirecek tefsirlere ihtiyaç vardı. Daha önce de temas edildiği üzere İmâm Mâturîdî'nin tefsire dair *"Te'vîlâtu'l-Kur'an'ı"* varsa da Moğol istilâsı sırasında bölgedeki nüshalarının imha edilmiş olması ihtimal dahilindedir. Nitekim Ebu'l-Berekât'ın İmâm Mâturîdî'den nakillerinde lâfız aynılığının bulunmamasını da buna bağlamak doğru olacaktır.

3– Zemahşerî'nin tefsiri dışındaki tefsirler ya usandıracak kadar uzun, ya da çok muhtasardır. Dolayısıyla okuyanları uzunluğu ile usandırmayacak, kısa olması dolayısıyla anlaşılması güç olmayacak vasat hacimde bir tefsire ihtiyaç vardı.

4– Son olarak, bölge halkının bu yoldaki istekleri de Ebu'l-Berekât'ı böyle bir tefsir yazmaya sevk etmiş olabilir. Nitekim, müfessir, tefsirinin başında tefsiri niçin yazdığına işaretle:

"İsteğine icabet etmem taayyün eden bir zât benden te'vîlâta dair vasat bir kitab yazmamı istedi. Bu kitab Ehlu's-Sunne ve'l-Cemâ'a'nın sözlerini içine alacak, bid'at ve dalâlet ehlinin bâtıl görüşlerinden hâlî olacak, usan-

dıracak kadar uzun, anlamı bozacak ve ihlâl edecek derecede kısa olmayacaktı." [60] demektedir.

Eserin özelliklerine ve bu girişe bakarak eserin yazılış gayesini şöylece özetleyebiliriz:

1. Çevresinde bulunanlar kendisinden bir tefsir yazmasını istemişler, o da bu arzuya uymuştur. Ancak müfessir, kendisinden bir tefsir yazmasını isteyen ve "isteğine icabete müfessirin kendini mecbur hissettiği" bu zâtın ismini vermemektedir.

2. Kendisinden önceki tefsirleri ya çok uzun, ya da anlaşılamayacak veya faydalı olmayacak derecede kısa bulmuş ve orta hacimde bir tefsir yazmak istemiş, böylece bu eserini meydana getirmiştir.

3. Bölgede -Ebu'l-Berekât'a göre- bid'at ve dalâlet ehlinin görüş ve te'villeri yaygındır. Bunların Kur'an'dan delillendirilerek cevaplandırılması gerekmektedir. Bu da onu bu eseri yazmaya sevk etmiş ve eserinde Mu'tezile, Kerrâmiyye, Cehmiyye, Havâric gibi fırkaların görüşlerini, ilerde de görüleceği üzere Kur'an'dan deliller getirerek çürütmeye çalışmıştır.

B. Hâşiyeleri

1– Abdulahad ibn İshâk el-Kandehârî, et-Tefsîru'l-Muzîl li Muğlakâti Medâriki't-Tenzîl. Eser Lahore'da 1904'te basılmıştır.[61]

2– İlâhdâd Ğaunpûrî (öl. 923/1517) [62]

3– Muhammed Abdulhak el-Hindî, el-İklîl 'alâ Medâriki't-Tenzîl. Hindistan'da 1336'da basılmıştır.[63]

4– Şeyh Abdulhakim el-Efğânî.[64]

5– Mustafa Muhammed el-Hadîdî et-Tayr, Tavdîhu'n-Nesefî.[65]

---

[60] Nesefî, Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl, Mısır ty, I/2.
[61] C. Brockelmann, G.A.L. Suppl. II/267.
[62] C. Brockelmann, age., ay.
[63] C. Brockelmann, age., ay.
[64] Bu zâtın ayrıca Ebu'l-Berekât'ın eserlerinden Kenzu'd-Dekâik üzerine de bir şerhi vardır (Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, I I/362).
[65] Hac Sûresinden Nûr Sûresinin sonuna kadar olup Mısır'da 1379/1960'da basılmıştır.)

C. Muhtasarları

1– eş-Şeyh Zeynuddin Ebû Muhammed Abdurrahman ibn Ebî Bekr el-Aynî (öl. 893/1487-88).[66]

2– Burhanuddin Muhammed ibn Muhammed en-Nesefî (öl. 687/ 1288). Herhalde Medâriku'l-Ukûl adlı eseri olsa gerektir.[67]

3– Ahmed ibn Aybek el-Imâdî (öl. 893/1488).[68]

4– Ebû Abdullah Sıddîk ibn Ömer el-Heravî el-Mâturîdî.[69]

II – MEDÂRİKU'T-TENZÎL VE HAKÂİKU'T-TE'VÎL'İN ÖZELLİKLERİ VE KAYNAKLARI

A. Özelliklerine Genel Bir Bakış

Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl bazı özellikleriyle temâyüz etmiş, İslâm âleminde çokça tutulmuş ve benimsenmiş bir tefsirdir. Müfessir, eserinin özelliklerini bizzat kendisi şöyle dile getirir:

"Bu kitab i'râb ve kırâat vecihlerini toplayacak, bedî' ve işârât ilimlerini ihtiva edecek, Ehlu's-Sunne ve'l-Cemâ'a'nın sözlerini alacak, bid'at ve dalâlet ehlinin bâtıl görüşlerinden hâlî olacak, ne usandıracak kadar uzun, ne de anlamı ihlâl edecek ve bozacak derecede kısa olacak". [70]

Gerçekten Ebu'l-Berekât'ın bu tefsiri, ilerde işaret edileceği üzere bütün bu özelliklere sahip bulunmaktadır.

Eser oldukça kolay ve akıcı bir üslûbla yazılmıştır. Herhalde bu sebepten olsa gerektir ki üzerinde fazlaca haşiye ve ta'lîka yapılmamıştır.

Tefsirde ağırlık kıraat ve i'râba (sarf ve nahv) verilmiş görünüyor. İlerde misalleriyle görüleceği üzere kelâmî konulan ihtiva eden âyetlerin tefsirinde Ehlu's-Sunne ve'l-Cemâ'a mezhebinin görüşlerinin açıklanmasına ve delillendirilmesine özen gösterilmiştir.

---

[66] Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II/ 1641.

[67] Kâtib Çelebi, age., ay.

[68] Kairo ^{2}I,140 numarada bir nüshası vardır (C. Brockelmann, G.A.L. Suppl. II/268).

[69] Autograph Indiana Office, 1158 numarada bir nüshası vardır (C. Broc-kelmann, age., II/268).

[70] Nesefî, Medârik, I/2.

Fıkhî hükümlerin dayanağı ve delili olan âyetlerde müfessirin, Hanefî mezhebinin görüşleri paralelinde hareket ettiği görülür.

Eser, zaman zaman kıssalar, darb-ı meseller ve güzel sözlerle süslenerek aynı zamanda akıcılığı da sağlanmıştır.

İlerde eserin ilgi alanına giren konulardaki özelliklerini daha ayrıntılı bir şekilde vermek üzere burada bu kısa tavsîf ile yetiniyor ve daha geniş çerçevede özellikleri ile değişik sahalardaki kaynaklarını tanıtmaya geçiyoruz.

B. Medâriku't-Tenzîl'in Tefsir Kaynakları

Ebu'l-Berekât'dan önce gerek rivayet ve gerekse dirayet metoduyla birçok âlimin tefsir te'lif ettiği malûmdur. Müfessirimizin, eserinde verdiği isimlere bakarak bunlardan özellikle rivayet tefsiri yönüyle çok istifade ettiğini görmekteyiz. Sahabe, tâbiûn ve etbâu't-tâbiînin Kur'an'ın tefsirinde serdetmiş olduğu görüşleri, bazen bir âyetin tefsirinde birden fazla olarak ve kendi tercihini de belirtmeksizin nakletmiştir.

Müfessirin, zayıf gördüğü rivayetleri genellikle « قيل » lâfzı ile naklettiği dikkati çekmektedir. Zaten kaynak belirtmeden ve görüş sahibinin ismini vermeden bu görüşleri kaydetmesine bakarak, aldığı bu görüşlere fazlaca itibar etmediğini, ancak eserine dercedilmesinde mahzur görmediğini düşündürtmektedir.

Şüphesiz Ebu'l-Berekât, kendinden önce te'lif edilmiş dirayet tefsirlerinden de istifade etmiştir. Gerçi yetiştiği devrede ve bölgede müdevven tefsir kitaplarının mevcut olduğunu pek sanmıyoruz. Zira daha önce de belirttiğimiz gibi bunların hemen tamamı Moğol istilâsı ile yok edilmiş olmalıdır. Ancak, Zemahşerî'nin Keşşâf'ından yaptığı nakillere bakarak elinin altında bu tefsirden, bir nüsha bulunduğunu, en azından Keşşâf'ı okuduğunu farz etmek zorundayız. Biraz sonra misalleriyle de göreceğimiz üzere kelime kelime Keşşâf'tan nakillerde bulunmaktadır ki, bunların tamamının hafızadan tekrarı son derece güçtür.

Medâriku't-Tenzîl'in tefsir kaynaklarını iki kısımda incelemekte fayda mülâhaza ediyoruz:

1. Mahmûd ibn Ömer ez-Zemahşerî'nin el-Keşşâf an Hakâikı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl

2. Diğer Tefsir Kaynakları

1 – Mahmûd ibn Ömer ez-Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı

Medâriku't-Tenzîl'in tefsir kaynaklarının başında Ebu'l-Kâsım Mahmûd ibn Ömer ez-Zemahşerî (öl. 538/1144)'nin el-Keşşâf'ı gelmektedir. Sanki Medâriku't-Tenzîl onun bir muhtasarı mahiyetindedir. Müfessirin, Zemahşer'înin ismini vermemesine rağmen yaptığı nakiller buna delâlet etmektedir. Bazen sayfalarca devam eden nakillere raslamak mümkündür.

Tefsirde Zemahşerî'nin kendine has bir üslûbu vardır. Müfessir, Medâriku't-Tenzîl'de ondan yaptığı nakillerden birçoğunda onun üslûbunu elbette aynen almış değildir. Ondan aldıklarını çok yerde kendi üslûbu içinde takdim etmiştir. Zemahşerî genellikle tefsirinde « فان قلت » – *dersen*, « قلت » – *ben de derim ki*, şeklinde bir soru-cevap üslûbu kullanmıştır ki, çok az istisnası bir yana bu üslûb Medârik'te görülmemektedir. Ebu'l-Berekât'ın, Keşşâf'tan nakillerde bulunurken ondaki i'tizâlî görüşleri ayıkladığını ve bunları eserine almadığını da unutmamak gerekir.[71]

---

[71] Ebu'l-Berekât'ın, tefsirinde birinci kaynak olarak aldığı Keşşâf'ın müellifi Ebu'l-Kâsım Mahmûd ibn Ömer ez-Zemahşerî, Harezm ülkesinin Zemahşer köyünde 467/1074-75) tarihinde doğmuş, bilâhere seyahatlerde bulunup defalarca Bağdad'a gitmiştir. Bir süre Mekke'de kalmış ve burada ikâmetinden dolayı "Cârullâh" lakabı verilmiştir. Sonra tekrar Harezm'e dönmüş ve 538/1144 yıllarında Gürcan'da vefat ederek orada defnedilmiştir.

Kendisine Fahru'l-Harezm unvanı da verilen Zemahşerî Bağdad'da Ali ibn Muzaffer en-Neysâbûri, Ebu'n-Naşr el-Isbahânî ve Ebû Mansûr el-Cevâlikî'den okumuş, zamanının bir kısmını Arabistan'da ve özellikle Mekke'de geçirerek Arap dilini iyi bir şekilde öğrenmiştir. Tefsir, Hadis, Dil ve Belâgat ilimlerinde erişilmesi güç bir mertebeye yükselmiştir. Tefsirini üç sene gibi kısa bir sürede telif etmiş, dirayete önem vererek Kur'an'ın i'câz ve belâğatini belirtmeye özen göstermiştir. Şu kadar var ki; Zemahşerî i'tikadda Mu'tezilî olduğundan bazı âyetleri tefsir ederken i'tizâlî görüşler paralelinde te'villerde bulunmuştur. Kendisinden sonra gelen âlimlerce Keşşâf didik didik aranmış ve i'tizâlî te'villeri, ibareleri ayıklanmıştır. (Keşşâf üzerinde yapılan çalışmalar hakkında geniş bilgi için bk. Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II/1475-1484; Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II/291-293). Zemahşerî bu tefsirinin dışında daha birçok eser te'lif etmiştir. el-Fâik fî Ğarîbi'l-Hadîs, Atvâku'z.-Zeheb fi'l-Mevâ'ız ve'l-Hutab, Esâsu'l-Belâğa, el-Enmûzec, el-Mufassal ve Mukaddimetu'l-Edeb (A.Z. Velidî Togan, Umûmî Türk Tarihine Giriş, I/86) eserlerinden bir kısmıdır (Zemahşerî hakkında geniş bilgi için bk. Ömer Rıdâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifîn, Dimaşk, 1380/1960, XII/186; Hayruddin ez-Ziriklî, A'lâm (III. Baskı), VIII/55; Ahmed ibn Ali ibn Hacer el-'Askalânî, Lisânu'l-Mîzân, Haydarabad 1331, VI/4; Ebu'l-Felâh Abdulhay ibn el-'Imâd el-Hanbelî, Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâri men Zeheb, Kahire 1350, IV/118-119).

Özellikle dil ve belâgat konularında Ebu'l-Berekât, aynı zamanda bir nahv imamı olan Ebû İshak İbrâhîm ibn es-Seriyy ibn Sehl ez-Zeccâc'a dayanır. Fakat Zeccâc'dan yaptığı nakillerin de birçoğunu aynen Keşşâf'ta bulmak mümkündür. Bu gibi yerlerde müfessirimiz Keşşâf'ın adını zikretmeksizin doğrudan doğruya Zeccâc'dan naklediyormuş intibaını vermektedir.

Şimdi müfessirimizin ne dereceye kadar Keşşâf'ın tesiri altında kaldığını görelim:

Ebu'l-Berekât, çok az istisnası dışında, ısrarla isim vermemesine karşılık tefsirine Keşşâf tan çok şey almıştır. Keşşâf'tan aldıklarını bazı yerlerde değiştirip kısaltarak kendi üslubuyla takdim etmiştir. Yalnız itizâl akidesini aksettiren te'villerini ayıklamış; buralarda Mu'tezile'ye cevaplar vermiş ve Keşşâf'tan ayrılmıştır.[72] Bunların dışında Medâriku't-Tenzîl, bütünüyle Keşşâf'ın bir hülâsasıdır dersek hata etmiş olmayız. Zira bazen sayfalarca Keşşâf'ın ibaresiyle bir aynılık arz etmektedir.

Keşşâf'tan sonra gelen tefsirler için bu bir noktada kaçınılmaz olmuştur. Zira onun, Kur'an'daki nüktelere ve Kur'an'ın i'câzına dair serdettiklerinin günümüze kadar aşılamadığı söylenebilir.

Keşşâf ile Medârik arasındaki benzerliği üç bölümde toplayabiliriz:

a) Müfessirin, kaynak göstererek Keşşâf'tan yaptığı nakiller:

Birinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, I/143 — Zemahşerî, Keşşâf, I/407,

İkinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, I/144 — Zemahşerî, Keşşâf, I/407-408.

Üçüncü misal için bakınız: Nesefî, Medârik, II/272 — Zemahşerî, Keşşâf, II/390.

Dördüncü misal için bakınız: Nesefî, Medârik, III/181 — Zemahşerî, Keşşâf, III/109.

Beşinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, III/227 — Zemahşerî, Keşşâf, III/166.

b) Kaynak göstermeden ve fakat üslûbunu değiştirmeden aynen yaptığı nakiller:

---

[72] Meselâ bk. Nesefî, Medârik, II/161; krş.: Zemahşerî, Keşşâf, II/234.

Birinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, I/204 — Zemahşerî, Keşşâf, I/492–493.

İkinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, I/210 — Zemahşerî, Keşşâf, I/506-507.

Üçüncü misal için bakınız: Nesefî, Medârik, I/213 — Zemahşerî, Keşşâf, I/510-511.

Dördüncü misal için bakınız: Nesefî, Medârik, II/64-65 — Zemahşerî, Keşşâf, II/95-96.

Beşinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, III/239 — Zemahşerî, Keşşâf, III/182-183.

c) Üslûbunu değiştirerek ve kısaltarak yaptığı nakiller.

Birinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, I/3 — Zemahşerî, Keşşâf, I/24–26.

İkinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, I/281.

Üçüncü misal için bakınız: Zemahşerî, Keşşâf, I/608 — Nesefî, Medârik, II/61., Zemahşerî, Keşşâf, II/89.

Dördüncü misal için bakınız: Nesefî, Medârik, III/95 — Zemahşerî, Keşşâf, III/7.

Beşinci misal için bakınız: Nesefî, Medârik, IV/32 — Zemahşerî, Keşşâf, III/357-358. [73]

2 – Diğer Tefsir Kaynakları

Ebu'l-Berekât'dan önce küçümsenemeyecek bir birikim meydana getiren tefsir çalışmaları olduğu şüphesizdir. Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* ile başlayan Kur'an tefsiri sahabe, tâbiûn ve etbâu't-tâbiîn devirlerinde duraklamadan devam etmiş ve Kur'an'ın yorumu için sonrakilere kaynak olacak tefsirler te'lif edilmiştir.

[73] Ayrıca bk. Nesefî, Medârik, I/3-4. (krş. Zemahşerî, age., I/26-30); Nesefî, age., I/4 (krş. Zemahşerî, age., I/33-35); Nesefî, age., I/268 (krş. Zemahşerî, age., I/590-591); Nesefî, age., II/207-208 (krş. Zemahşerî, age., II/296); Nesefî, age., III/224-225 (krş. Zemahşerî, age., III/163); Nesefî, age., II/239-240 (krş. Zemahşerî, age., II/346); Nesefî, age., II/311-312 (krş. Zemahşerî, age., II/445-446); Nesefî, age. III/278-279 (krş. Zemahşerî, age., III/228-229); Nesefî, age., IV/134 (krş. Zemahşerî, age., III/ 509-510); Nesefî, age., IV/163 (krş.Zemahşerî, age., III/549-550)

İşte Ebu'l-Berekât, bu çalışmalardan sonra tefsir sahasında eser te'lif ederken kendisini bunlardan müstağni görmemiş ve eserine sahabe, tâbiûn ve kendisine kadarki müfessirlerin tefsire dair kavillerini de almıştır.

Ebu'l-Berekât bunlar içinde sırasıyla en fazla Abdullah ibn Abbâs (öl. 68/687-88), el-Hasen ibn Yesâr el-Basrî (öl. 110/728), Abdullah ibn Mes'ûd (öl. 32/652), Mucâhid ibn Cebr el-Mekkî (öl. 103/721) ve Katâde ibn Di'âme es-Sedûsî (öl. 117/735)'den nakillerde bulunur.

Sahabe devrinin mümtaz sımalarından olan ve kendisine "Tercumânu'l-Kur'an".[74] "Habru'l-umme"[75] gibi unvanlar verilen; ayrıca Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in duâsına mazhar olan[76] İbn Abbâs'ın tefsire ve özellikle "Mubhemâtu'l-Kur'an, Muşkilu'l-Kur'an ve Ğarîbu'l Kur'an"a dair açıklamalarından kendisinden sonra gelen âlimler büyük ölçüde istifade etmişler ve onun tevcihlerine, açıklamalarına eserlerinde yer vermişlerdir. Medâriku't-Tenzîl'de de özellikle mübhem, müşkil ve ğarîb lâfızların açıklanmasında çok kere İbn Abbâs'ın açıklamalarına müracaat edilir.[77]

---

[74] İbn Sa'd, Kitâbu't-Tabakâti'l-Kubrâ, Leyden 1321, II/120.

[75] Ebu'l-Hasen Ali ibn Muhammed ibn el-Esîr el-Cezerî, Usdu'l-Ğâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe, Mısır ty. III/291; Ahmed ibn Ali ibn Hacer el-Askalânî, el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe, Mısır 1907, IV/94.

[76] Hz. Peygamber onun için: "Allah'ım, ona hikmeti öğret." (Askalânî, İsâbe, IV/90) ve "Allah'ım, onu dinde fakîh kıl ve te'vîli öğret." diye dua etmişti (İbn Sa'd, Tabakât, II/119-120).

[77] Müfessirin Abdullah ibn Abbâs'tan nakillerine misal olarak bk. Medârik, I/28 (krş. Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsiri İbn Abbâs, Mısır 1951, s. 5); I/41 (krş. Muhammed ibn Cerîr et-Taberî, Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'an, Beyrut 1978, I/170); I/42 (krş. Taberî, age. I/178); I/43-44 (Değişik lâfızlarla rivayeti için bk. Taberî, age., I/193); I/135 (Daha geniş olarak rivayeti için bk. Taberî, age., III/57); I/142 (Daha geniş rivayeti için bk. Taberî, age., III/94); I/214 (Değişik lâfızlarla rivayeti için bk. Taberî, age., IV/198. Ancak Medârik'te görülen ve İbn Abbâs'tan rivayet edildiği intibâını veren hadîs burada Ubâde ibn es-Sâmit'den rivayetle zikredilmektedir); I/215 (krş. Taberî, age., IV/204); I/227 (Biri uzun, diğeri kısa olmak üzere iki rivayeti için bk. Taberî, age., V/65-66); I/223, 226, 258 (krş. Taberî, age., V/214); I/285 (Değişik lâfızlarla rivayeti için bk. Taberî, age., VI/166); I/291 (Benzer bir rivayet için bk. Taberî, age., VI/193); II/41, 50 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 100); II/51; III/6, 9 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 184); III/10 (Değişik bir değerlendirmesi için bk. Fîrûzâbâdî, age., s. 184); III/21, 39 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 192); III/71 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 200); III/81 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 202); III/84 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 203); III/102 (Aynı görüş Taberîde Amr ibn Evs'den naklen zikredilmektedir, bk. Taberî, age., XVII/117); III/127 (krş,. Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs, s. 215); III/137 (Geniş olarak bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XVIII/83. Halbuki Tenvîru'l-Mikbâs'ta sadece Hz.

Ebu'l-Berekât, İbn Abbâs *(Radıyallahu Anh)* yanında onun müessisi olduğu Mekke Tefsir Ekolü müfessirlerinden olan Mucâhid'den de çokça nakillerde bulunur.[78]

Abdullah ibn Abbâs'tan sonra müfessirin en çok nakilde bulunduğu sahabî Abdullah ibn Mes'ûd' *(Radıyallahu Anh)* dur[79]. Ebu'l-Berekât zaman zaman İbn Mes'ûd'un *(Radıyallahu Anh)* kıraatine ve mushafına da işaret etmiş ve tevcihlerinde onun kıraati ile ihticâcda bulunmuştur. Ayrıca müfessirin, İbn Mes'ûd *(Radıyallahu Anh)*'un önderliğinde teşekkül eden Irak Tefsir Ekolüne mensup tâbiûn devri müfessirlerinden el-Hasen el-Basrî[80] ve Katâde'den de[81] birçok nakilleri vardır.

Elbette Ebu'l-Berekât'ın tefsire dair nakilleri sadece bu müfessirlerin kavillerinden ibaret değildir. Sahabe ve tâbiûn devri müfessirlerin-

---

Âişe'nin ismi verilmektedir. Bk. Fîrûzâbâdî, age., s. 218); III/160 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 225); III/170 (krş. Taberî, age., XIX/15); III/174 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 228); IV/26 (krş. Fîrûzâbâdî, age., s. 279. Değişik lâfızlarla ve daha geniş bir rivayeti için ayrıca bk. Taberî, age., XXII/55-56); IV/29 (krş. Taberî, age., XXIII/64; Fîrûzâbâdî, age., s. 279); IV/36 (Benzer bir tefsir için bk. Fîrûzâbâdî, age., s. 279); IV/36 (Benzer bir tefsir için bk. Fîrûzâbâdî, age., s. 281); IV/52, 69 (krş. Taberî, age., XXIV/26); IV/380 (krş. Taberî, age., XXX/208; Abdullah ibn Müslim ibn Kuteybe, Tefsîru Ğarîbi'l-Kur'an, tah. es-Seyyid Ahmed Sakar, Beyrut ty. s. 540).

[78] Mucâhid hakkında bilgi için bk. İbn Sa'd, Tabakât, V/343; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, I/104; Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II/95. Müfessirin Mücâhid'den nakillerine misal olarak bk. Medârik, I/17, 58 (krş. Taberî, age., I/303); I/59 (krş. Taberî, age., I/305); I/84, 215 (Değişik lâfızlarla iki rivayeti için ayrıca bk. Taberî, age., IV/202-203); II/7, 19; III/24, 42, 85, 172, 294; IV/16 (krş. Taberî, age., XXIII/23).

[79] İbn Mes'ûd hakkında bilgi için bk. İbn Sa'd, age., II/104; Askalânî, İsâbe, IV/129-130; Zehebî, age., I/118. Müfessirin İbn Mes'ûd'dan nakillerine misal olarak bk. Medârik, I/42 (krş. Taberî, age., I/178); I/222 (krş. Taberî, age., V/24); I/225, 227, 230; II/53; III/8, 23, 39, 42, 48, 90; IV/16 (krş. Taberî, age., XXIII/22); IV/26 (krş. Taberî, age., XXIII/52); IV/42, 379 (Değişik lâfızlarla rivayeti için bk. Taberî, age., XXX/204-205).

[80] Hasen el-Basrî hakkında bilgi için bk. Askalânî, Tehzîbu't-Tehzib, Haydarabad 1326, II/263-264; Hayruddin ez-Ziriklî, el-A'lâm (Baskı yeri ve tarihi yok, III. baskı), II/242. Müfessirin Hasen'den nakillerine misal olarak bk. Medârik, I/216 (krş. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV/211); II/12; III/10, 32, 34, 39, 67,70, 92,104, 168; IV/6, 22 (krş. Taberî, age., XXIII/43); IV/30 (Benzer bir rivayet için ayrıca bk. Taberî, age., XXIII/70); IV/279 (krş. Taberî, age., XXIX/10).

[81] Katâde hakkında bilgi için bk. Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, I/456; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, I/125-126. Müfessirin Katâde'den nakillerine misal olarak bk. Medârik, I/42 (krş. Taberî, age., I/178); I/44, 180 (krş. Taberî, age., IV/51); III/35, 39, 53, 127; IV/63 (krş. Taberî, age., XXIV/13-14); IV/73.

den birçoğunun kavillerine Medârik'te işaret edilmiş, müfessirin tevcihleri ve açıklamaları bunlardan yapılan nakillerle teyid edilmiştir. Ancak bu nakillerden birçoğunun ya aynen veya benzer lâfızlarla Zemahşerî'nin Keşşaf'ında da bulunduğunu belirtmekte fayda vardır.

Biz konuyu daha fazla uzatmamak için Ebu'l-Berekât'ın, kavillerine yer verdiği müfessirlerin sadece isimlerini vermekle iktifa edip bundan sonra müfessirin en kuvvetli olduğu ve en fazla temayüz ettiği sahası olan fıkıh konusuna; Medâriku't-Tenzîl'in fıkhî yönden özelliklerine ve fıkıh kaynaklarına geçeceğiz.

Müfessirin kendilerinden nakillerde bulunduğu müfessirler sahabeden Ebû Bekr Abdullah ibn Kuhâfe (öl. 13/634)[82], Ebû Hafs Ömer ibn el-Hattâb (öl. 23/644)[83], Ali ibn Ebî Tâlib (öl. 40/661)[84], Abdullah ibn Ömer (öl. 73/ 692-93)[85], Ebû Zerr Cundub ibn Cunâde el-Ğıfârî (öl. 32/652)[86] Ebu'd-Derdâ' Uveymir ibn Âmir el-Ansârî (öl. 32/652) [87]'dir.

Tâbiûn ve sonraki devir müfessirlerinden ise Ebû Şibl Alkame ibn Kays el-Kûfî (öl. 62/681)[88], Ebu'l-Âliyye Refî' ibn Mihrân el-Basrî (öl. 93/711-12)[89], Ebû Abdullah Urve ibn ez-Zubeyr ibn el-Avvâm (öl. 93/ 712)[90], Ebu'l-Kâsım ed-Dahhâk ibn Muzâhim el-Horâsânî (öl. 105/723-24) [91], Ebû Amr Âmir ibn Surahbîl ibn Abd es-Sa'bî (öl. 109/727-28)[92],

---

[82] Ebû Bekr hakkında geniş bilgi için bk. İbn Sa'd, Tabakât, III/119; Askalânî, Tehzîbu't-Tehzîb, V/316; İbn el-Esîr, Usdu'l-Ğâbe, III/309; Ömer Nasuhi Bilmen, Büyük Tefsir Tarihi, II/27-30.

[83] Hz. Ömer hakkında bilgi için bk. İbn Sa'd, age., II/99; İbn el-Esîr, age., IV/145-81; Ömer Nasuhi Bilmen, age., II/33-35.

[84] Hz. Ali hakkında bilgi için bk. İbn Sa'd, age., II/101; İbn el-Esîr, age, IV/91-125; Askalânî, İsâbe, IV/269.

[85] İbn Ömer hakkında bilgi için bk. İbn el-Esîr, age., III/340-345; Askalânî, age., IV/ 108; Ömer Nasuhi Bilmen, age., II/74.

[86] Ebû Zerr hakkında bilgi için bk. İbn el-Esîr, age., I/357-358; Ziriklî, A'lâm, II/136.

[87] Ebu'd-Derdâ' hakkında bilgi için bk. İbn el-Esîr, age., IV/318-320; Ebû Ömer Yûsuf ibn Abdullah en-Nemerî, el-İstî'âb fî Esmâi'l-Ashâb, Mısır 1328, IV/59-60, III/15-18.

[88] Alkame hakkında bilgi için bk. Askalânî, Tehzîbu't-Tehzîb, V/276; Ziriklî, age., V/48.

[89] Ebu'l-Âliyye hakkında bilgi için bk. Askalânî, age., III/284-285; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, I/115.

[90] Urve ibn ez-Zubeyr hakkında bilgi için bk. Ziriklî, age., V/17.

[91] Dahhâk hakkında bilgi için bk. Askalânî, Tehzîbu't-Tehzîb, IV/453; İbn Sa'd Tabakât,V/210.

[92] Şa'bî hakkında bilgi için bk. İbn Sa'd, age., V/178; Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, I/121-124.

Ebû Abdullah Vehb ibn Munebbih es-San'ânî (öl. 114/732)[93], Ebû Muhammed İsmâîl ibn Abdurrahmân es-Suddî (öl. 127/744-45)[94], Ebu'n-Nasr Muhammed ibn es-Sâib el-Kelbî (öl. 146/763-64)[95], Ebu'l-Hasen Mukâtil ibn Süleymân el-Horâsânî (öl: 150/767)[96], Ebû Abdullah Sufyân ibn Sa'îd ez-Sevrî el-Ansârî (öl. 161/777-778)[97], Ebû Muhammed Sufyân ibn Uyeyne el-Hilâlî (öl. 198/ 813-14)[98], Ebû İshâk İbrahim ibn es-Seriyy ibn Sehl ez-Zeccâc (öl. 311/923)[99], ve Burhanuddin Mahmûd ibn Hamza el-Mukrî (500/1107 yıllarında hayatta idi)[100]'den nakilleri vardır.

C. Medâriku't-Tenzîl'de Kurân'ı Kur'an ile Tefsir

Bir müfessirin Kur'an'ı tefsirde birinci dayanak ve kaynağı yine Kur'an'ın kendisidir. Müfessir önce Kur'an'da gördüğü mutlak ifadeleri takyîd, mücmelleri (kapalı olanları) beyân (açıklama), 'âm (genel) olan ifadeleri tahsis eden âyetleri arar. Zira bir yerde mutlak olarak geçen bir hüküm başka bir yerde kayıtlanmış (mukayyed), bir yerde mücmel olarak ifade edilen bir konu başka bir yerde geniş bir şekilde beyân edilip açıklanmış, bir yerde mubhem (gizli) bırakılan bir konu başka bir âyette beyân ve tefsir edilmiş olabilir ki müfessirin önce bunları araması gerekir. [101]

Bu, Kur'an'ın tefsirinde birinci merhaledir. Şayet bizzat Kur'an'da, Kur'an'ı tefsir eden başka âyetler bulunmadı ise bu takdirde hadislere, sahabîlerin ve tâbiûnun sözlerine müracaat edilmiştir ki hemen bütün tefsirlerin Kur'an tefsirinde tuttukları yol budur.

---

[93] Vehb ibn Munebbih hakkında bilgi için bk. Ziriklî, A'lâm, IX/150.
[94] Suddî hakkında bilgi için bk. Askalânî, age., I/313-314.
[95] Kelbî hakkında bilgi için bk. Askalânî, age, IX/179-180.
[96] Mukâtil hakkında bilgi için bk. 'Askalânî, age., X/279; İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zemân, Kahire 1948, IV/341-343; Ziriklî, age., VIII/206.
[97] Sufyân es-Sevrî hakkında bilgi için Ziriklî, age., III/158'e bakılabilir.
[98] Sufyân ibn Uyeyne hakkında bilgi için bk. Ziriklî, age., III/159.
[99] Zeccâc hakkında geniş bilgi için şuralara bakılabilir: Ömer Rıdâ Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifîn, Dimaşk, 1957, I/33; Celaluddin Abdurrâhmân ibn Ebî Bekr es-Suyûtî, Buğyetu'l-Vu'ât fî Tabakâti'l-Luğaviyyîn ve'n-Nuhât, Mısır 1326, s. 179-180. Zeccâc'ı ayrıca Medâriku't-Tenzil'in Kelâm ve Dil kaynakları bölümünde de ele alacağız. Zira müfessir, dil konularında da ondan nakillerde bulunmakta ve dil konusundaki te'villerinin birçoğunu ona dayandırmaktadır.
[100] El-Kirmânî olarak da bilinen Burhanuddin hakkında bilgi için bk. Şemsuddin Muhammed ibn Muhammed ibn el-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ', nşr. G. Bergstraesser, Mısır 1352/1933, II/291
[101] Zehebî, et-Tefsîr ve'l-Mufessirûn, I/37-38.

Ebu'l-Berekât da tefsirinde selefin bu yolundan ayrılmamış ve münasebet kurabildiği ölçüde âyetlerde gördüğü kapalılıkları başka âyetleri delil getirerek gidermeye çalışmıştır.

Bunun misalleri çok olmakla birlikte biz, konuyu uzatmamak için Ebu'l-Berekât'ın Kur'an'ı Kur'an ile tefsire verdiği ehemmiyeti belirtecek miktarda misalle yetinmek istiyoruz:

Misal –1

El-Fâtiha/7 âyetinin tefsirinde Ebu'l-Berekât *"kendilerine gazap olunanlar"*ın Yahudiler olduğunun söylenildiğini, bunun delilinin « من لعنه الله وغضب عليه »[102] âyeti olduğunu; âyetteki *"dalâlete düşenler"* in ise « قد ضلوا من قبل »[103] âyetinin delâletiyle Hristiyanlar olduğunu ifade eder ve bu âyeti, zikri geçen âyetlerle tefsir eder [104].

Misal –2

Ebu'l-Berekât, Kur'an âyetlerinden mutlak olanlarının diğer bir âyet tarafından takyîd edilebileceğini, 'âmm olanların tahsis edilebileceğini göz önünde tutmuş ve böyle yerlerde işaret etmeden geçmemiştir. Bu cümleden olarak:

a) el-Bakara/173 âyetinin tefsirinde şöyle demektedir:

"Size ancak ölü (boğazlanan şeylerden tezkiye olunmamış halde ruh kendisinden ayrılan her bir şey) *haram kılındı."* Âyetteki « انّمَا » âyette zikredilenleri isbât, bunların dışındakileri de nefy içindir. Yani size ancak ölü haram kılındı.

"Ve kan da haram kılındı." Burada akıtılmış kan kastedilmektedir. Zira başka bir yerde « اَوْ دَمًا مَسْفُوحًا »[105] buyrulmuştur.[106]

---

[102] Kur'an, el-Mâide/60.
[103] Kur'an, el-Mâide/77.
[104] Nesefî, Medârik, I/8. ibaresinin aynılığı bakımından bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/71. Ayrıca bk. İsmail ibn Ömer ibn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, tah. Muhammed İbrâhîm el-Bennâ, Muhammed Ahmed Âşûr, Abdülaziz Ğuneym, Kahire 1971, I/45-46; Ahmed ibn Hanbel, Musned, İstanbul 1981, IV/378.
[105] Kur'an, el-En'âm/145.
[106] Nesefî, Medârik, I/89.

Yani burada mutlak olarak zikredilen *"kan"* diğer âyette *"akıtılmış"* sıfatıyla takyîd edilmiştir,

b) el-En'âm/108 âyetinde: *"Böylece her bir ümmete amellerini süsledik"* buyuruluyor ki burada *"ümmet"* mutlak olarak zikredilmektedir. Müfessir burada ümmetlerin *"kâfir ümmetler"* olduğuna, yani bu âyetin umumî olan ifadesinin tahsis olunduğuna işaret ettikten sonra bunu tahsis eden âyetin:

﴿ اَفَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ فَرَاٰهُ حَسَنًا فَاِنَّ اللّٰهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ ﴾[107]

âyeti olduğunu kaydeder [108].

Misal –3

Müfessir, Bakara Suresi 197. âyetinde geçen *"el-fusûk"* kelimesine muhtelif anlamlar vermekte ve verdiği bu anlamları delillendirmeye özen göstermektedir. Bu âyetin tefsirinde:

"(Ayetteki) *«el-fusûk» günahlardır, ya da «Müslümana sövmek fısktır»* [109] *hadisinin delâletiyle sövmektir"* dedikten sonra üçüncü bir ihtimal daha serdeder ve bu ihtimali başka bir âyetle delillendirerek:

"Ya da âyetteki "el-Fusûk" « وَلَا تَنَابَزُوا بِالْاَلْقَابِ بِئْسَ الْاِسْمُ الْفُسُوقُ » [110] *âyetinin delâletiyle lakablarla ayıplamaktır"*[111] der. Yani bu kelime bu âyette mücmel olarak geçmekte, diğer âyet ise bunu beyan etmektedir.

Misal –4

Müfessir, el-En'âm/121 âyetinin tefsirinde Kur'an âyetleri içinde mücmel olanların diğer bir âyet veya âyetler tarafından beyan edildiğine işaretle şöyle der:

"Ayetteki "fısk" mücmeldir ve: « اَوْ فِسْقًا اُهِلَّ لِغَيْرِ اللّٰهِ بِهِ » [112] *âyeti bunu beyan etmektedir. Böylece mananın takdiri: «Allah'tan başkasının*

---

[107] Kur'an, Fâtır/8.
[108] Nesefî, Medârik, II/28.
[109] Buhârî, İmân, 36; Ahmed ibn Hanbel, Musned, I/446.
[110] Kur'an, el-Hucurât/11.
[111] Nesefî. Medârik, I/101.
[112] Kur'an, el-En'âm/145.

ismi anılmış halde (kesilen hayvanlardan) *yemeyiniz»* şeklinde olacak ve bunun dışında kalanlar helâl kılıcı âyetlerin umûmî hükmü ile helâl olacaktır" [161].

Misal –5

Müfessir, Âl-i İmrân/120 âyetinde iyilik için *"el-mess"* (dokunmak), kötülük için ise *"el-isâbe"* (isabet etmek) fiilinin kullanıldığına işaret ederek aslında bu iki fiilin aynı anlamda kullanılabileceğini kaydeder ve:

"Âyette geçen "el-mess" fiili, "el-isâbe" yerine kullanılmıştır ve sanki manâ, bir gibidir. Allah Teâlâ'nın:

﴿ اِنْ تُصِبْكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَاِنْ تُصِبْكَ مُصِيبَةٌ ﴾ [113]

âyetini görmez misin?" diyerek bu âyette hem iyilik, hem de kötülük için *"el-isâbe"* fiilinin kullanıldığını belirtir[163].

Misal –6

Ebu'l-Berekât, en-Nisâ/119 âyetinde şeytanın sözünde geçen *"Allah'ın yarattığını* (ya da yaratmasını) *mutlaka değiştirecekler"* kısmına değişik açıklamalar getirmektedir. Bu âyetin tefsirinde:

a) Yanlarında uzun süre kalmış develerin gözlerini oymak ve onu binmekten alıkoymak, ya da burmak suretiyle değiştireceklerdir. Bu, hayvanlarda mubah, Âdem oğlunda ise haramdır.

b) Dövme yapmak suretiyle,

c) Nesebini inkâr edip (başka birisine) *ilhak etmek suretiyle,*

d) İhtiyarlığı (ihtiyarlıktaki beyaz saçları) *siyaha boyamak suretiyle,*

e) Helâli haram, haramı da helâl kılmak suretiyle,

f) Erkeklerin kadınlaşması (veya kadınların erkekleşmesi) *suretiyle değiştireceklerdir,* dedikten sonra bunların dışında yedinci bir ihtimalin daha bulunduğuna işaretle şöyle der:

---

[113] Kur'an, et-Tevbe/50.

﴿ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللّٰهِ ذٰلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ ... ﴾[114]

âyetinin de delâletiyle bu, Allah'ın fıtratı olan İslâm dinini değiştirmeleri, tebdil etmeleri ile olacaktır". [115]

Misal –7

Müfessir, en-Nisâ/160 âyetinin tefsirinde Yahudilere, zulümleri sebebiyle haram kılınan temiz şeylerin mücmel olarak zikredildiğine işaretle şöyle der:

"Bunlar: « وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِى ظُفُرٍ »[116] ayetinde *zikredilen şeylerdir".*[117] Bunlar da Ebu'l-Berekât'ın işaret ettiği ayette zikredildiği üzere tırnaklı hayvanlar ile sığır ve koyunların sırt ve bağırsaklarında ya da kemiklerine karışmış durumda olanları hariç iç yağlarıdır.[118]

Misal –8

Ebu'l-Berekât, el-En'âm/34 âyetinde geçen *"kelimâtullâh"*ın başka ayetlerde beyan edildiğine işaretle *"kelimâtullâh"*ı O'nun va'dleri, müjdeleri olarak, *"Allah'ın kelimelerini değiştirecek de yoktur"* kısmını da *"Allah'ın va'dlerini değiştirecek de yoktur"* şeklinde tefsir eder ve:

« وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ اِنَّهُمْ لَهُمُ الْمَنْصُورُونَ »[119] « اِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا »[120] ayetlerini bu tefsirine delil getirir.[121] Müfessir bu tefsiriyle bu âyeti mücmel gördüğünü ve bu icmalin diğer âyetlerle kaldırılarak beyan edildiğini ihsas etmektedir.

---

[114] Kur'an, er-Rûm/30.
[115] Nesefî, Medârik, I/252.
[116] Kur'an, el-En'âm/146.
[117] Nesefî, Medârik, I/263.
[118] Bk. Kur'an, el-En'âm/146.
[119] Kur'an, es-Sâffât/171-172.
[120] Kur'an, el-Mü'min/51.
[121] Nesefî, Medârik, II/10.

Misal –9.

El-En'âm/57 âyetinde Hz. Peygamber (*Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*)'in dilinden hikâye ile *"Sizin acele olarak gelmesini, ta'cîlini istediğiniz şey benim yanımda (katımda) yoktur"* buyuruluyor ve bu âyette *"muhatabların ta'cîlini istedikleri şey"* zikredilmiyor. Ebu'l-Berekât, muhatabların ta'cîlini istedikleri şeyin:

﴿ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ ﴾ [122]

ayetinde geçtiği üzere *"gökten üzerlerine taş yağdırılması"* olduğunu belirtir.[123] Böylece bu âyette mücmel bırakılan ve « مَا » ismu'l-mevsûlü ile getirilen şeyin başka bir âyette *"gökten üzerlerine taş yağdırılması şeklindeki bir azab"* olarak beyan edildiğini kaydeder.

Misal –10.

El-Bakara/87 âyetinin tefsirinde Ebu'l-Berekât *"Rûhu'l-Kuds"*ün[124] neler olabileceğine dair ihtimalleri serdeder. Bunlara göre Rûhu'l-Kuds:

a) Kutsal ruh olabilir. Nasıl ki (cömertliğe izafe edilerek) *"Hâtimu'l-Cûd"* deniliyorsa (burada da) ruha kutsallık izâfe edilerek *"Rûhu'l-Kuds"* denilmiştir.

b) Cibril (*Aleyhi's-Selâm*)'dir. Zira o, kalblere hayat verecek şeyleri getirmektedir. Aynı zamanda Yahûdîler Hz. İsâ'yı (*Aleyhi's-Selâm*) öldürmeye kastettiklerinde onu göğe kaldırmıştır.

c) Allah'ın en büyük ismidir. (İsmu'llâhi'l-A'zam). Zira Hz. İsa (*Aleyhi's-Selâm*) onu zikretmek suretiyle ölüleri diriltiyordu.

Bunların yanında müfessir bir ihtimale daha dikkati çekerek Rûhu'l-Kuds'ün *"incîl"* olabileceğini söyler ve:

﴿ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِنْ أَمْرِنَا ﴾ [125]

---

[122] Kur'an, el-Enfâl/32.
[123] Nesefî, Medârik, II/15.
[124] Ayrıca bk. Kur'an, el-Bakara/253.
[125] Kur'an, eş-Şûrâ/52.

âyetiyle bu âyet arasında bir bağ kurarak her iki âyette de *"rûh"* kelimesinin *"kitâb"* anlamında; birinin Kur'an, diğerinin de İncil yerine kullanıldığını ifade eder.[126]

D. Medâriku't-Tenzîl'de Kur'an'ı Hadisle Tefsir

Tefsirin Kur'an'dan sonra şüphesiz ikinci ve en önemli kaynağı Hz. Peygamber *(Aleyhi's-Selâm)*'in hadisleridir. Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in bütün Kur'an'ı âyet âyet tefsir ettiği bilinmemekte ise de ashabına kapalı ve anlaşılmaz gelen âyetleri izah edip açıkladığı bir vâkıadır. Sonra Kur'an'da « الصَّلوة » ve « الزَّكوة » gibi ibadetle igili olan ve kapalı bırakılan terimler geçmektedir. Bunların uygulamasının gösterilmesi Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e bırakılmıştır. Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'an'ı açıklaması kendi nefsinden olmayıp yine Allah Teâlâ'nın ta'lîmine dayanmaktadır. Nitekim Kur'an'da: *"O kendi hevâsıyla konuşmaz. Onun konuştuğu kendisine gönderilen bir vahyden ibarettir"* [127] denilmektedir, ki bu da Hz. Peygamber'in *(Sallalâhu Aleyhi ve Sellem)* tefsirinin ilâhî kaynaklı olduğuna işaret etmektedir.

İlk tedvin edilen tefsirlerin Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* tefsire dair hadisleri toplayan eserler olduğunu daha önce ifade etmiştik. Bunlara et-tefsîr bi'l-me'sûr deniliyordu. Ancak bu, daha sonra te'lif edilen dirayet (yorum) tefsirlerinde hadislere yer verilmediği anlamına gelmez. Kur'an'ı dirayet (yorum) metodu ile tefsir edenler de zaman zaman Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* hadislerine müracaat etmişler ve tefsirde -rivayet tefsirlerindeki kadar olmasa bile- hadislerinden istifade etmişlerdir. Özellikle Kur'an'daki müphemlerin ve mücmellerin açıklanmasında Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* açıklamaları müfessirlere ışık tutmuştur.

Bununla birlikte Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'ândaki bütün mübhemleri açıklamadığı da bir vakıadır. Değilse sahabeden bazılarının ve özellikle İbn Abbâs'ın *(Radıyallahu Anh)* mübhemâta dair açıklamalarına elbette gerek kalmazdı. Bundaki murâd-ı ilâhî ve hikmeti gözden uzak tutmamak gerekir. Zaten daha önce Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Kur'an'ın bütününü tefsir edip etmediği konusundaki münakaşalara da yer vermiştik.

---

[126] Nesefî, Medârik, I/60-61. Aynı te'vil için bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/294.
[127] Kur'an, en-Necm/3-4.

Ebu'l-Berekât'ın tefsiri bir dirayet tefsiri sayılmakla birlikte hadislerden de çokça istifade ettiğini görüyoruz. Ancak rivayet tefsirlerinde görülen hadisleri senedleriyle birlike alma metodu burada yoktur. Müfessir, tefsirine aldığı hadislerin senedini bazen tamamıyle hazfederken (belirtmezken) -biraz ilerde misallerde görüleceği üzere- bazı kere ve nadiren de birinci râvisini vermektedir. O, genellikle hadisleri:

عن النبيّ صلى الله عليه وسلم، قال النبيّ صلى الله عليه و سلم، كان، رُوى
ان رسول الله كذا، قال عليه السلام، وقد قال عليه السلام، و عنه عليه
الصلاة و السلام، لقوله عليه السلام، ولنا قوله صلى الله عليه وسلم، ولنا
قول النبيّ صلى الله عليه وسلم، و فى الحديث ...

gibi ifadelerle verirken bazen da hadisleri manâ olarak rivayet etmektedir.

Ebu'l-Berekât'ın hadisle fazlaca iştigal ettiğine dair bir kayda raslamamış bulunuyoruz. Ayrıca hadislerin seçiminde de fazla titiz davranmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü sahih hadislerin yanında özellikle bazı âyet ve sûrelerin faziletlerine dair rivayet edilen[128] zayıf hadisleri de eserine almıştır. Bununla beraber bir iki istisnanın dışında eserinde mevzu hadis olmadığı söylenebilir.

Fıkıh ilminin hem usûlüne, hem de furûuna hâkim bir fakîh olarak ahkâm âyetlerinin tefsirinde Ebu'l-Berekât hadislerden çokça istifade et-

---

[128] Misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/204 (krş. Müslim, K. el-Musâfirîn, 252; Tirmizî, K. Fedâili'l-Kur'an, 5; Ahmed ibn Hanbel, Musned, V/361); III/27 (değişik lâfızlarla rivayeti için bk. İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azım, III/71); III/291 (krş. Dârimî, K. Fedâili'l-Kur'an, 19; Tirmizî, K. Fedâili'l-Kur'an, 9; K. ed-De'avât, 22); IV/15 (krş. Dârimî, K. Fedâili'l-Kur'an, 21; Tirmizî, K. Fedâili'l-Kur'an, 7); IV/68 (krş. Tirmizî, K. ed-De'avât, 68). Ebu'l-Berekât'ın sûrelerin faziletlerine dair serdettiği hadislerden sadece bir tanesi (el-Ahkâf Sûresinin faziletine dair olanı)'nin uydurma olduğu söylenmiştir (Bk. Ahmed ibn Muhammed ibn Ömer el-Hafâcî, İnâyetu'l-Kâdî, Lübnan ty. VIII/39; Hatîb eş-Şirbînî, es-Sirâcu'l-Munîr, Beyrut 1285, IV/21; Muhammed ibn Hasen ed-Dımaşkî, Tuhfetu'r-Râvî fî Tahrîci Ehâdîsi'l-Beydâvî, Süleymaniye ktb. Ayasofya no: 462, vr. 216[b]). Ancak mevzu olduğu söylenen ve el-Ahkâf Sûresinin faziletine dair zikretmiş olduğu (Nesefî, Medârik, IV/148) hadis hakkında İbn Hacer el-Askalânî: "Sa'lebî, ibn Merdûye ve el-Vâhıdî tarafından Ubeyy ibn Ka'b'a varan isnadlarıyla tahrîc etmişlerdir." der. (Bk. ibn Hacer, el-Kâfî'ş-Şâf fî tahrîci Ehâdîsi'l-Keşşâf (Zemahşerî'nin el-Keşşâf'ı içinde), Beyrut ty. IV/314).)

miş; bu âyetlerin tefsirinde mezhebinin görüşünü kuvvetlendirmek üzere konu ile ilgili hadisleri de vermiştir.

Uzun hadisleri bütünüyle ve tam olarak eserine almak yerine sadece âyetle ya da yaptığı te'vil veya tercihle ilgili kısımlarını rivayetle yetindiği ve bunda da tefsirin, sıkacak derecede uzun olmaması endişesinin açık olduğu açıktır. O, âyetlerin kendi mezhebini te'yid edecek şekilde anlaşılmasına yardım edecek, ya da âyetleri açıklayacak yerlerde âyetlerdeki ibhâmı (kapalılığı) kaldıracak hadisleri almak suretiyle hadise müracaat etmiştir.

Kanaatimize göre geçmiş peygamberler ve ümmetlerin ahvâline, sûrelerin ve âyetlerin faziletlerine dair serdettiği hadislerin ihtiyatla karşılanması gerekir.

Şimdi Ebu'l-Berekât'ın hadisten nasıl istifade ettiğini ve Kur'an'ı hadisle tefsirde nasıl bir yol tuttuğunu misalleriyle görelim:

Misal –1

El-Bakara/2 âyetinin tefsirinde müfessir:

"Şüphenin hakikati gönlün huzursuzluğu ve istikrarsızlığıdır"[129] dedikten sonra bu izahına delil olarak şu hadisi zikreder:

« دع ما يريبك الى ما لا يريبك، فان الشك ريبة و ان الصدق طمانينة »

Burada lâfız izahında şâhid olarak zikredilen hadis sahih hadislerden olup sahih hadis kitablarında yer almaktadır.[130] Müfessir burada hadisin senedini vermemiş ve « و منه قوله عيه السلام » diyerek hadisin metnini vermekle yetinmiştir.[131]

---

[129] Nesefî, Medârik, I/11.

[130] Buhârî, K. el-Buyû', 3; Tirmizî, K. el-Kıyâme, 60; Ahmed ibn Hanbel, Musned, III/ 153.)

[131] Aynı hadisin Keşşaf'ta râvi ismi zikredilerek –ki el-Hasen ibn Ali'dir- verildiğini görüyoruz. Bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/113. Hadisin isnadı için misal olarak bk. Tirmizî, K. Sıfati'l-Kıyame, 60 (hadis no: 2518). Hadisin tahrici için bk. İbn Hacer el-Askalânî, el-Kâfî'ş-Şâf, I/34.

Misal –2

El-Bakara/10 âyetinde Allah Teâlâ münafıkların *"kalblerinde hastalık olduğunu"* haber vermektedir. Bu âyette geçen *"marad"* (hastalık) kelimesini şüphe ve nifak ile tefsir eden[132] Ebu'l-Berekât:

"Yani şüphe ve nifak. Zira şüphe iki iş, durum hakkında tereddüttür. Münafik da mütereddittir" dedikten sonra bu açıklamasını teyiden:

« مثل المنافق كمثل الشاة العائرة بين الغنمين »[133] hadisini serdeder ve şöyle devam eder:

"Hasta ölümle hayat arasında mütereddittir (gidip gelmektedir). *Hastalık sıhhatin zıddıdır. Fesad* (bozukluk) *da sıhhatin mukabilidir. Böylece hastalık, her bir bozukluk ve şüpheye isim olmuştur. Nifak da kalpteki bir bozukluktur"*[134].

Müfessir burada hadisin isnadını vermek bir yana hadisin merfû', mevkuf veya munkatı' olduğuna da işaret etmemiş, sadece « وفي الحديث » diyerek hadisin metnini vermekle yetinmiştir[135].

Misal –3

Müfessir, el-Bakara/45 âyetinin: *"Belâ ve musîbetlere karşı sabretmek ve bunların vukuu sırasında namaza sığınmak suretiyle yardım dileyiniz"* şeklinde anlaşılabileceğini söyledikten sonra:

« كان رسول الله اذا حزبه امر فزع الى الصلاة »[136] hadisini bu açıklamasına delil getirir[137].

---

[132] Aynı te'vil için ayrıca bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I/94-95; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, I/74.

[133] Müslim, K. el-Munâfıkîn, 16; Neseî, K. el-İmân, 31; Ahmed ibn Hanbel, Musned, II/47, 82, 88, 102, 143.)

[134] Nesefî, Medârik, I/19.

[135] Hadisin isnadı için misal olarak bk. Neseî, K. el-İmân, 31. İbn Hacer ise hadisin Müslim'ce tahrîc edildiğini söyler (bk. ibn Hacer, el-Kâfîş-Şâf, I/61.

[136] Ebû Dâvûd, K, es-Salât, 312; Ahmed ibn Hanbel, Musned, V/388. Ayrıca bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I/205 (Burada hadisin Huzeyfe'den rivayet edildiği belirtilmektedir); İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm, I/124. Ayrıca bk. ibn Hacer el-Askalânî, age., I/134.

[137] Nesefî, Medârik, I/46. ibaresinin aynılığı bakımından ayrıca bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/277.

Burada müfessir, açıklamasına Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in bir fiilini delil olarak alırken hadisin ne râvisini ne de isnadını zikretmemektedir [138].

Misal –4

El-Bakara/48 âyetindeki: *"Ondan bir şefaat da kabul edilmeyecektir"* ifadesinin zahirine dayanarak Mu'tezile'nin, şefaati inkârına karşı Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in bir hadisini delil getiren Ebu'l-Berekât, bu âyetin tefsirinde:

"Bu âyetle (bu âyete dayanarak) *Mu'tezile'nin âsilere şefaati inkârı* (nefyetmesi) *kabul edilemez.*[139] *Zira burada, kâfirlere şefaat nefyedilmiştir"* dedikten sonra Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in:

« شَفَاعَتِى لأَهْلِ الْكَبَائِرِ مِنْ أُمَّتِى » [140] hadisini zikreder [141].

Burada da müfessir hadisin râvisini ve isnadını vermez. Ancak, «قال عليه السلام» demek suretiyle hadisin merfû' olduğuna işaret eder [142].

Misal –5.

El-Bakara/173 âyetinde *"Ölü ve kanın haram kılındığı"* ifade edilmektedir. Âyette ölü ve kan mutlak olarak zikredilmiş olup müfessir bu hususa işaretle:

"İki ölü ve iki kan hadisle helâl kılınmıştır" diyerek:

« احلت لنا ميتتان ودمان: السمك والجراد والكبد والطحال » [143]

---

[138] Hadisin isnadı için misal olarak bk. Ebû Dâvûd, K. es-Salât, 312 (hadis no: 1319).
[139] Zemahşerî'nin bu konuda Mu'tezile'nin görüşünü teyid eder şekildeki te'vili için bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/279.
[140] Ebû Dâvûd, K. es-Sunne, 21; Tirmizî, K. el-Kıyâme, 11; İbn Mâce, K. ez-Zühd, 37; Ahmed ibn Hanbel, Musned, III/213.
[141] Nesefî, Medârik, I/47. Ayrıca bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I/211 (Ancak Taberî de hadisin senedini ve râvisini zikretmemektedir).
[142] Hadisin isnadı için misal olarak bk. Tirmizî, K. el-Kıyâme, 11.
[143] İbn Mâce, K. el-At'ıme, 31; İsmâîl ibn Muhammed el-'Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ' ve Muzîlu'l-ilbâs 'ammâ'ştehera mine'l-Ehâdîs 'âlâ Elsineti'n-Nâs, Beyrut 1979, I/59 (hadis no: 148). İbn Hacer hadisi İmam Ahmed ibn Hanbel, Şâfi'î, İbn Mâce ve Dâra-

hadisini zikreder[144]. Burada müfessirin hadisi, âyetin umûmî olan hükmünü tahsis sadedinde zikrettiği dikkati çekmektedir. Hadiste, âyetin umûmî hükmünden çıkarılan iki ölünün balık ve çekirge, iki kanın da ciğer ve dalak olduğu ifade edilmektedir.

Misal –6

En-Nisâ/17 âyetinde Allah Teâlâ, günahtan sonra *"kısa bir zaman içinde tevbe edenlerin tövbelerinin kabul edileceğini"* haber vermekte ve yakınlığı *"karîb"* kelimesi ile ifade etmektedir. Buradaki *"karîb"* kelimesi müphem olup hudutları tayin edilmemiş olduğundan Ebu'l-Berekât, bulduğu diğer delillerle bu kısa zamanın hudutlarını tayine çalışırken Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hadisini zikreder ki o da: « إن الله يقبل توبة العبد ما لم يغرغر » [145] hadisidir.

Böylece müfessir, *"kısa zaman"*ın günahın işlenmesiyle ölüm arasındaki zamana ıtlak edildiği neticesine varır [146].

Genelde olduğu gibi burada da hadisin isnadı verilmemiş, râvi ismi de zikredilmemiştir [147].

Misal –7

En-Nisâ'/176 âyetinde -ki Kelâle Âyeti olarak da bilinir- Ebu'l-Berekât, kelâlenin ne şekilde vâris ve mevrûs olacağı konusunda bilgi verirken:

Kutnî'nin İbn Ömer'den rivayetle tahric ettiklerini kaydeder (bk. İbn Hacer, el-Kâfîş-Şâf, I/215).

[144] Nesefî, Medârik, I/89. Hadisin « أحلت لنا ميتتان ودمان » kısmı için bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/329.

[145] Tirmizî, K. ed-De'avât, 99; İbn Mâce, K. ez-Zühd, 30; Ahmed ibn Hanbel, Musned, II/132, 153; III/425; V/174; Mâlik ibn Enes, Muvatta', K. el-Hudûd, 2. Hadisin tahrici için ayrıca bk. İbn Hacer, age., I/489.

[146] Nesefî, Medârik, I/215.

[147] Hadisi Ebû Eyyûb Beşîr ibn Ka'b'dan rivayetle, Taberî de zikretmektedir (Bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, IV/205). Ayrıca bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/512: Zemahşerî, burada hadisin râvisini Ebû Eyyûb olarak vermektedir. Ebû Eyyûb denilince akla Ebû Eyyûb el-Ansârî geliyorsa da bu râvî tâbiûndan olan Ebû Eyyûb Beşîr ibn Ka'b'dır (İbn Hacer, el-Kâfî'ş-Şâf, I/489) ve Taberî'nin rivayetinde bu açıkça görülmektedir.

"Şayet, «Kardeşi sadece oğul (mirastan) *düşürmez.* (Kardeşi mirastan) *düşürmede baba da oğul gibidir. O halde niçin sadece oğulun zikredilmesiyle iktifa olundu?» dersen derim ki: "Allah, oğulun* (kardeşi mirastan) *ıskatını beyan etti de babanın durumunu sünnetin beyanına bıraktı ki o da Hz. Peygamber* (*Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*)*'in:*

« ألحقوا الفرائض بأهلها فما بقى فلأولي عصبة ذكر »[148] *hadisidir ve baba kardeşten evlâdır"*[149] diyerek hadisin, Kur'an hükümlerini tamamladığını belirtir.

Misal –8

El-En'âm/159 âyetinde *"dinlerini bölüp parçalayanlar"* zikredilerek Hz. Peygamber (*Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*)'in onlardan sorumlu olmadığı belirtilmektedir. Ebu'l-Berekât, bu âyetin tefsirinde Yahudi ve Hristiyanların dinde ihtilâfları ve fırkalara ayrılmaları ile münasebet kurarak Hz. Peygamber'in (*Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*) bir hadisini zikreder ki o da:

« افترقت اليهود على احدى وسبعين فرقة كلها في النار الاّ واحدة وهي الناجية. وافترقت النصارى على ثنتين وسبعين فرقة كلها فى الهاوية الا واحدة. وتفترق أمّتي على ثلاث وسبعين فرقة كلها فى الهاوية الا واحدة وهى السواد الأعظم ». و فى رواية : « وهي ما أنا عليه و أصحابى »[150]

Hadisidir.[151] Burada da hadisin isnadı ve râvisi verilmemiştir.

Misal –9

Et-Tevbe/112 âyetinde geçen *"es-sâihûn"* kelimesini *"oruç tutanlar"* ile tefsir eden Ebu'l-Berekât, bu açıklamasına Hz. Peygamber'in (*Sal-*

[148] Buhârî, K. el-Ferâid, 5, 7, 9, 15; Müslim, K. el-Ferâid, 2, 3; Tirmizî, K. el-Ferâid, 8. İbn Hacer hadisin muttefekun aleyh olduğunu ve ibn Abbâs'tan rivayet edildiğini kaydeder (bk. İbn Hacer, age., I/599

[149] Nesefî, Medârik, I/267. (Krş. Zemahşerî, Keşşâf, I/589.

[150] İbn Mâce, K. el-Fiten, 17; Tirmizî, K. el-İmân, 18; Dârimî, K. es-Siyer, 75. Hadisin tahrîci ve varyantları için ayrıca bk. İbn Hacer, el-Kâfî'ş-Şâf, II/73.

[151] Nesefî, Medârik, II/42. Aynı hadisi Zemahşerî de râvisini belirt-meksizin zikreder (bk. Zemahşerî, Keşşâf, II/64).

lallâhu Aleyhi ve Sellem): « سياحة أمتي الصيام »[152] hadisini delil olarak zikreder. [153]

Burada müfessirin, hadisi kelime açıklamasına delil olarak serdettiğini görmekteyiz. Müfessir bu kelimenin açıklamasında daha başka vecihler de zikreder. Fakat sadece bu vechi delillendirdiğine bakılarak bu görüşü tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Misal –10

Lokmân/6 âyetinde insanlardan bazılarının Allah'ın yolundan saptırmak için levhu'l-hadîsi satın aldıkları ifade edilmektedir. Müfessir, âyette geçen "levhu'l-hadîs"in ne olduğuna dair muhtelif ihtimaller serdettikten sonra âyette murad edilen sözün *"çirkin söz"* olduğunu ifade ile bu açıklamasını teyid etmek üzere:

« الحديث في المسجد يأكل الحسنات كما تأكل البهيمة الحشيش »

hadisini serdeder [154]. Bu hadisin uydurma bir hadis olduğu (el-Hadîsu'l Mevdu') söylenmiştir [155]. Ancak aynı hadisi Keşşâf'ta da görüyoruz [156]. Herhalde müfessir, bu hadisi aynen ve sıhhatini araştırmaksızın Keşşâf'tan almış olsa gerektir.

Misal –11

El-Ahzâb/9 âyetinde Allah Teâlâ, Ahzâb günü müşriklerin üzerine *"rîh ve onların görmedikleri ordular gönderildiğini"* haber vermektedir.

---

[152] Hadis bu şekliyle sahih hadis mecmualarında bulunmamaktadır. Ancak Suyûtî'nin el-Fethu'l-Kebîr'inde: « السائحون هم الصائمون » şeklinde bir hadise yer verilmektedir (bk. Suyûtî, age., Mısır 1350, II/169). Aynı lâfızlarla hadisi Taberî de zikretmektedir (bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XI/28). Ebu'l-Berekât'ın verdiği şekliyle hadis Hz. Âişe'nin sözü olarak burada ayrıca verilmektedir (bk. Taberî, age., XI/29).

[153] Nesefî, Medârik, II/147. Aynı tefsiri Zemahşerî, de zikretmiş, ancak delil olarak bu hadisi vermemiştir (bk. Zemahşerî, Keşşâf, II/216).

[154] Nesefî, Medârik, III/279.

[155] Ali el-Kârî Ali ibn Sultân Muhammed el-Heravî, el-Mevdû'âtu's-Suğrâ (el-Masnû' fî Ma'rifeti'l-Mevdû'), tah. Abdülfettah Ebû Ğudde, Haleb 1975, s. 92-93; Ali el-Kâ-rî, el-Esrâru'l-Merfû'a fî'l-Ahbâri'l-mevdû'a, Beyrut 1971, s. 186.

[156] Zemahşerî, Keşşâf, III/229.

Ancak âyette geçen *"rîh"* kelimesi vasıfsız ve nekra olarak getirilmiş o-lup "her türlü rüzgâra" ihtimali bulunmaktadır. Müfessir, bu âyetin tefsirinde bu rüzgârın *"Sabâ Rüzgârı"* olduğunu belirttikten sonra bu tevcihini hadisle teyid eder ve: « نصرت بالصبا وأهلكت عاد بالدبور » *"Sabâ rüzgârı ile yardım olundum. «Ad kavmi de batı rüzgârı ile helâk olmuştu»"* hadisini [157] serdeder[158] :

Burada da hadisin ne râvisi, ne de isnadı zikredilmemektedir [159].

Misal –12

El-Ahzâb/35 âyetinde zikredilen *"tasadduk edici erkekler ve kadınlar, oruç tutan erkekler ve kadınlar"* isimlerinin kimlere ıtlak olunacağı sadedinde olmak üzere müfessir:

« من تصدّق كلّ اسبوع بدرهم فهو من المتصدّقين، و من صام البيض من كل شهر فهو من الصائمين »

hadisini serdeder [160]. Ancak burada müfessirin hadisi, başka yerlerde serdettiği usul ve metodla değil de « قيل » lâfzı ile zikretmesi câlib-i dikkattir[161]. Bu tavrıyla müfessirin, hadisin zayıflığına işaret ettiğini sanıyoruz. Zaten hadise, müfessirin sevk ettiği lâfızlarla sahih hadis mecmualarında da raslayamadık. [162]

Misal –13

Fâtır/32 âyetinde Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in ümmeti içinde nefsine zulmedenlerin, salih amellerle kötü amelleri karıştıranla-

[157] Buhârî, K. el-İstiskâ', 26; K. el-Enbiyâ', 6; K. Bed'i'l-Halk, 5; K. el-Meğâzî, 29; Müslim, K. el-İstiskâ', 17; Ahmed ibn Hanbel, Musned, I/223, 228, 324, 341, 355, 373. İbn Hacer, İbn Abbâs'tan rivayetle muttefekun aleyh bir hadis olduğunu belirtir (bk. İbn Hacer, el-Kâfî'ş-Şâf, III/526).

[158] Nesefî, Medârik, III/295. Ayrıca bk. Zemahşerî, Keşşâf, III/253). Rüzgârı "Sabâ Rüzgârı" ile tefsir eden Taberî hadisi zikretmez (bk. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XXI/ 80).

[159] Hadisin isnadı için misal olarak bk. Buhârî, K. el-Istiskâ', 26.

[160] Nesefî, Medârik, III/303.

[161] Hadisi Zemahşerî de aynı usul ve lâfızlarla zikretmiştir (bk. Zemahşerî, Keşşâf, III/303.

[162] Hadisin bir benzeri için bk. Neseî, K. es-Sıyâm, 84.

rın, hayırlarda yarışanların bulunacağı haber verilmektedir. Müfessir bu âyetin tefsirinde:

« سابقنا سابق و مقتصدنا ناج و ظالمنا مغفور له » [163]

Hadisini serdeder. Daha önce geçen misallerde müfessirin ne râvisini ne de isnadını vermediğini görmüştük. Burada ise hadisin isnadı yine verilmemekle birlikte ilk râvisi -ki Hz. Ömer'dir- ve hadisi hutbede Fâtır Sûresinin 32. âyetini okuduktan sonra rivayet ettiği kaydedilmektedir[164]. Ha-dis, âyette geçen zümrelerin akıbetlerine bir açıklık getirmekte ve onu ta-mamlamaktadır.

Misal –14

Et-Tahrîm/8 âyetinde iman edenler tevbe etmeye çağrılırken bu tevbenin *"nâsûh bir tevbe"* olması istenmektedir. Ancak nasûh tevbenin nasıl bir tevbe olduğu ve vasıfları belirtilmemektedir. Müfessir bu âyetin tefsirinde nasûh tevbenin ne olduğuna dair muhtelif kaviller zikrettikten sonra:

« ان التوبة النصوح ان يتوب ثم لا يعود الى الذنب الى ان يعود اللبن الى الضرع »

Hadisini [165] serdederek nasûh tevbenin tarifini hadis ile vermektedir.

Müfessir burada diğer yerlerdeki hadisleri zikrettiği usulünden ayrılarak hadisin merfû' olduğuna « وجاء مرفوعا » ifadesiyle işaret etmektedir. [166]

Misal –15

El-Kalem/51 âyetinin tefsirinde Ebu'l-Berekât, isâbetu'l-'aynın hak olduğuna delil olarak:

---

[163] Suyûtî, el-Fethu'l-Kebîr, II/147'de hadisin İbn Merdûye ve Beyhakî tarafından ibn Ömer'den rivayet edildiği kaydedilmektedir. Hadisin tahrici için ayrıca bk. İbn Hacer, el-Kâfîş-Şâf, III/613. Hadis Hz. Ömer'den merfû' olarak da rivayet edilmekle beraber muhtelif kanallardan rivayetlerinde isnadlarında zayıf râviler bulunmaktadır (bk. İbn Hacer, age., III/613).

[164] Nesefî, Medârik, III/341. Zemahşerî ise hadisi daha değişik bii açıdan değerlendirmiştir (bk. Zemahşerî, Keşşâf, III/309

[165] Ahmed ibn Hanbel, Müsned, I/446. Ancak burada hadisin « الى أن يعود اللبن الى الضرع » kısmı yoktur.

[166] Nesefî, Medârik, IV/271.

« العين حقّ و انّ العين لتُدْخِل الجمل القدر والرجال القبر »

Hadisini[167] serdederek müşriklerin Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e nazar yapmaya uğraştıklarını ve Allah Teâlâ'nın peygamberini bundan koruduğunu belirtir. Keza burada da hadisin râvisi ve senedi verilmediği gibi merfû' ya da mevkuf olduğuna da işaret edilmez ve « وفى الحديث» ifadesiyle hadisin metni verilir.[168].

Misallerin Değerlendirilmesi

1. Misallerde de açıkça görüldüğü üzere Ebu'l-Berekât, eserinde hadise küçümsenmeyecek derecede yer ve önem vermiştir.

2. Bir âyetin tefsirinde muhtelif tevcihler rivayet edilmişse bunları aynen eserine derceden müfessir bunlar arasında zaman zaman tercihler yapmış ve hadise istinad ettirdiklerini tercihe özen göstermiştir.

3. Müfessirin hadislerin rivayetinde muttarid bir usul takip etmediği görülüyor. Ancak genelde hadislerin isnadlarını almamıştır. Yer yer ilk râvilerini zikremiş, çok kere bunu da ihmal etmiştir.

4. Müfessirin, hadisleri bir muhaddis titizlik ve özeni ile rivayete dikkat etmediği, bazen muhtelif rivayetlerin lâfızlarını karışık olarak verdiği, veya hadisleri manâ olarak rivayet ettiği bile görülmektedir.

5. Gerek gördüğü yerlerde hadisin merfû' olduğuna işaret etmiştir. Bu son derece azdır. Ancak « فى الحديث » şeklinde verdiği hadislerin merfû' hadisler olduğu görülmektedir.

6. Müfessir, çok yerde hadislerin bütününü değil de tefsir ettiği âyetle veya tercih ettiği te'vil ile ilgili olan kısımlarını eserine dercetmiştir.

7. Hadis kritiğine girmemiş, hadislerin sıhhat dereceleri hakkında değerlendirmeler yapmamıştır.

8. Kavlî sünnetin yanında fiilî sünnete de eserinde yer vermiş, Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in fiilini de delil olarak yeri geldikçe kullanmıştır.

---

[167] Suyûtî, el-Fethu'l-Kebîr, II/253'de hadisin İbn Adiyy'in el-Kâ-mil'inde Câbir ve Ebû Zerr'den; Ebû Nu'aym'ın el-Hılye'sinde de Câbir'den rivayetle mevcut oldu-ğunu kaydeder.

[168] Nesefî, Medârik, IV/285.

9. Hadisleri bazen kendi tevcih ve açıklamalarına delil olarak serdederken bazen da kendisi hiçbir tevcihte bulunmaksızın şadece hadisi, âyetin tefsiri olarak sevk etmiştir.

10. -Çok az istisnasıyla- uydurma ve zayıf hadislere yer vermemiştir. Eserde geçen hadislerin çoğunluğu ya aynen, veya benzer lâfızlarla sahih hadis mecmualarında yer alan hadislerdir. Zayıf hadislerin çoğu ise bazı sûre ve âyetlerin faziletleriyle ilgili olanlarıdır.

E. Medâriku't-Tenzîl'de Esbâbu'n-Nuzûl

Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e yöneltilen bir soru veya bir olay dolayısıyla bir veya birkaç âyetin, ya da bütünüyle bir sûrenin nüzulüne âmil olan şeye "Sebebu'n-Nuzûl",[169] çoğuluna da "Esbâbu'n-Nuzûl" denilir.

Kur'an'daki her âyetin muayyen bir sebebe müsteniden nazil olduğu vâki değilse de birçoğunun nüzulünden evvelki bir hâdiseye müstenid olduğu söylenebilir. Nüzul sebepleri herhangi bir hâdise olduğu gibi Hz. Peygamber'e yöneltilen sorular karşısında onun tarafından halledilmesi veya cevaplandırılması gereken bazı müşkiller ve meseleler de olabilir.[170]

Tefsirde, bazı âyetlerin hakîkî manâlarını daha iyi anlayabilmek için bunların nüzul sebeplerini de bilmek icap eder. Böylece manâ daha kolay anlaşılmış olur. Müfessirlerin birçoğu bazı müşkil âyetlerle karşılaştıklarında bunların nüzul sebeplerini öğrendikten sonra müşkilleri ve tereddütleri zail olmuştur.[171]

Muhtelif âyetlerin nüzul sebeplerini ancak o âyetlerin nüzulünü bizzat müşahede eden veya sebeplerini yakından bilip bundan bahseden sahabeden rivayet veya semâ' (işitme) yoluyla nakl ve izah olunabilir.[172]

Ashabın bu konudaki haberleri -diğer haberlerinin mevkuf sayılması yanında- el-Hadîsu'l-Musned olarak kabul edilmiştir.[173]

---

[169] M. Tayyib Okiç, Tefsir Usûlü, s. 25; İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 115.
[170] Zerkânî, Menâhilu'l-'Irfân, I/106.
[171] Geniş bilgi için bk. Zerkim, age., I/109-111.
[172] Suyûtî, İtkan, I/31.
[173] M. Tayyib Okiç, Tefsir Usûlü, s. 25.

Esbâbu'n-nuzûle dair yazılan müstakil eserler[174] yanında tefsirlerde de nüzul sebebi bilinen âyetlerden önce ya da sonra o âyetin nüzulüne sebep olan hâdise anlatılır veya âyet kimler hakkında nazil olmuşsa belirtilir. Özellikle rivayet metoduyla telif edilmiş tefsirlerde bunun örnekleri pek çoktur. Âyetlerden çıkarılacak hükümlerin istihraç ve istinbâtında Önemli bir yeri olduğu için dirayet metoduyla yazılmış tefsirlerde de esbâbu'n-nuzûle gerekli ehemmiyetin verildiğini görüyoruz.

Ebu'l-Berekât da tefsirinde esbâbu'n-nuzûle gerek önemi vermiş ve kendisine bu konuda ulaşan hemen bütün haberleri değerlendirerek âyetlerin nüzul sebeplerini eserinde belirtmeye çalışmıştır. Bazen bir âyetin nüzul sebebi olarak birden fazla olay naklettiği de görülür ki burada şu ihtimaller akla gelmektedir:

O âyetin nüzul sebebi ile ilgili olarak gelen rivayetlerden biri sahîh, diğeri zayıf olabilir. Ama müfessir her ikisini de zikretmektedir. Bu durumda zayıf olan rivayet atılıp, diğeri tercih olunabilirdi. Fakat müfessir, rivayetler arasında herhangi bir değerlendirmeye girmemektedir.

Nüzul sebebine dair gelen rivayetlerin ikisi de sahihtir ve aralarında tercih yapılamamaktadır. Bunun için her ikisini birden serdetmiştir. Bu durumda o âyetin iki kere nazil olduğu akla gelebilir.[175]

O âyetin nüzulüne tekaddüm eden olay birden fazla olabilir ve âyet bu olayların hepsi için nazil olmuş olabilir ki bu durumda herhangi bir tercih söz konusu olmayacaktır.[176]

---

[174] Bu konuda ilk eser yazan Ali ibn el-Medînî (öl. 234/848)'dir. Ebu'l-Hasen Ali ibn Ahmed el-Vâhıdî (öl. 468/1075)'in de bir Esbâbu'n-Nuzûlü vardır (Zerkeşî, Burhan, I/22; Suyûtî, İtkân, I/28; Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, I/76; Zerkânî, Menâhiu'l-Irfân, I/106; İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 121) ve bu sahada yazılan eserlerin en meşhuru budur. Bunlardan başka Ebu'l-Ferec Abdurrahman ibn el-Cevzî (öl. 597/1201) (Bağdatlı İsmail Paşa Hediyyetu'l-Ârifîn, I/521), Ahmed ibn Ali ibn Hacer el-'Askalânî (öl. 852/1148) ('Askalânînin bu eserinin nâ tamam olduğu ve müsvedde halinde kaldığı rivayet edilir. Bk. Suyûtî, İtkân, I/28) (Bağdatlı İsmail Paşa, age., I/128), Ebû Ca'fer Muhammed ibn Ali ibn Şu'ayb el-Mâzenderânî (öl. 588/1192) Esbâbu'l-Nuzûl adıyla birer eser yazmışlardır (Kâtib Çelebi, age., I/76-77). Ayrıca Muhammed ibn Es'ad el-'Irâkî (öl. 567/1171) ve İbn Mutarrif el-Ende-lûsî diye bilinen Abdurrahman ibn Muhammed (öl. 402/1011)'in de esbâbu'n-nuzûle dair eserleri vardır (Kâtib Çelebi, age., I/76; İsmail Cerrahoğlu, age., s. 121).

[175] Bedruddin Muhammed ibn Abdullah ez-Zerkeşî, el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'an adlı eserinde bazı âyetlerin veya sûrelerin iki kere nazil olduğunu kabul etmekte ve bunları kendisine ulaşan rivayetlere göre de-ğerlendirmeye tâbi tutmaktadır. (Zerkeşî, age., Lübnan ty. I/29-32).

[176] Esbâbu'n-Nuzûl hakkında geniş bilgi için bk. Zerkeşî, age., I/22-34; Suyûtî, İtkân, I/28-34; İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 115-121.

Ancak Ebu'l-Berekât, nüzul sebeblerini verirken böyle bir değerlendirmeye gitmemekte, rivayetleri tenkide tâbi tutmamakta, sadece esbâbu'n-nuzûle dair kendisine ulaşan ve bulabildiği rivayetleri nakletmekle yetinmektedir. Ancak nüzul sebebini verirken kullandığı ifadeler onun, bu rivayetler arasında tercihte bulunduğu intibaını vermektedir. Şöyle ki:

1. Bir âyetin nüzul sebebini kaynak belirtsin veya belirtmesin ma'lûm mâzî sîğasıyla « فنزلت » ve « فأنزل الله تعالى » şeklinde veya râvisini belirterek veriyorsa bu, onca makbul ve sahih bir rivayettir.

2. « روى » şeklinde meçhul mâzî veya « يروى » şeklinde meçhul muzârî sîğasıyla nüzul sebebini naklediyorsa bu, diğerleri kadar sahih bir rivayet değildir.

3. « قيل » diye başlayarak nüzul sebebi naklediyorsa bu da sahih olmamakla birlikte tefsirine almakta mahzur görmediği rivayetler olmalıdır. Müfessir bu türden nakilleri ikinci veya üçüncü nüzul sebebi olarak vermektedir.

4. « نزلت في كذا » şeklinde veriyorsa genelde bu, anlatılan olayın o âyet veya âyetlerin hükmüne dâhil olduğuna delâlet etmektedir. Daha açık bir ifade ile o olayın âyetin nüzul sebebi olması ihtimali yanında âyetin hükmünün o olay hakkında da geçerli olduğu anlatılmak istenmektedir.

Her hâlükârda Ebu'l-Berekât, nüzul sebebleri üzerinde önemle durmuş, sahih veya zayıf olduğuna bakmaksızın bulabildiği kadarıyla nüzul sebeblerini muhtasar da olsa tefsirine dercetmiştir.

Medâriku't-Tenzîl'deki esbâbu'n-nuzûle dair ibarelerden bazılarını bir fikir vermek gayesiyle buraya almakta fayda mülâhaza ediyoruz:

Misal –1

"Daha önce Musa'dan istenildiği gibi siz de peygamberinizden istekte bulunmak mı istiyorsunuz?" mealindeki el-Bakara/108 âyetinin nüzul sebebi hakkında müfessir şunları anlatır:

"Rivayet olunduğuna göre Kureyş: «Ey Muhammed, bize Safa tepesini altın yap ve bize Mekke toprağını genişlet» dediler. Bunun üzerine Hz. Musa (Aleyhi's-Selâm)'ya kavminin: «Bize ilâh yap» demek suretiyle teklifte

bulunması gibi Hz. Peygamber'den (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) mu'cize göstermesi teklifinde bulunmaktan men'edildiler".[177]

Ebu'l-Berekât burada nüzul sebebini « رُوِيَ » şeklinde meçhul mâzî sîğasıyla ve râvisini zikretmeden anlatmıştır. Ayrıca bu olayın nüzul sebebi olduğunu da tasrîh etmemiştir.

Misal –2

"Nereye yönelirseniz Allah'ın yönü (ciheti) *oradadır"* buyrulan el-Bakara/115 âyetinin nüzul sebebini anlatırken müfessir şöyle der:

"İbn Ömer (Radıyallahu Anh)'den (rivayet edildiğine göre bu âyet) *yolcunun binit üzerindeki namazı hakkında nazil olmuştur. Biniti nereye yönelirse yönelsin* (namazı sahih olur).

Denildi ki: Bir grup kıbleyi bilemedi de muhtelif yönlere doğru namaz kıldılar. Sabah olunca hatalarını anladılar ve bunda mazur görüldüler. Bu, «kıbleye arkasını dönerse namazı sahih olmaz» diyen Şâfiî'ye karşı biz (im lehimize) *hüccettir".*[178]

Müfessir, burada nüzul sebebini verirken kimden rivayet edildiğini de belirtmiştir. Bunun yanında « قيل » lâfzı ile ikinci bir nüzul sebebi daha vermiş ve bunu İmam Şafiî'ye karşı delil olarak kullanmıştır. Böylece âyetten hüküm istinbâtında nüzul sebebine dayanmıştır.

Nüzul sebebinin sonunda âyetten müstefâd hükmü de verdiğine göre burada verilen nüzul sebebinin, aynı zamanda âyetin hükmüne dâhil bir olay olarak telâkkisi de mümkündür.

Misal –3

El-Bakara/187 âyetinin nüzul sebebi hakkında müfessir şunları anlatır:

---

[177] Nesefî, Medârik, I/68. Olayı aynen hikâye eden Zemahşerî de nüzul sebebi olduğunu tasrih etmez (bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/303). İbn Kesîr ise sadece Kureyş'in Hz. Peygamber'den *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Safa tepesini altına çevirmesi isteğinde bulunduğunu ve âyetin bunun üzerine nazil olduğunu kaydeder (bk. İbn Kesîr, (Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm, I/219).

[178] Nesefî, Medârik, I/70-71. İfadelerinin aynılığı bakımından bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/307. Ayrıca bk. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm, I/227.

"Kişi akşamladığında yatsı namazını kılıncaya veya uyuyuncaya kadar yemek, içmek ve cima' etmek kendisine helâl idi. İftar etmeden yatsı namazını kıldığında veya uyuduğunda ertesi günün akşamına kadar yemek, içmek ve kadınlar (la cima' etmek) *kendisine haram olurdu* (haram kılınmıştı). *Sonra Ömer (Radıyallahu Anh) yatsı namazından sonra ailesiyle temasta bulundu. Guslettiğinde ağlamaya ve kendini ayıplamaya* (zemmetmeye) *başladı. Hz. Peygamber'e gelerek yaptığını haber verdi. Hz. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* de: *«Sen buna lâyık değildin»* buyurdular. Bunun üzerine *"Oruç gecesi kadınlarla cima" size helâl kılındı"* âyeti nazil oldu".[179]

Burada bu âyetin nüzul sebebi olan olay anlatılırken hâdisenin kimden nakledildiği, başka bir ifade ile râvisi belirtilmemiş; ancak « نزلت » şeklinde mâzî ma'lûm sîğası ile vak'a verilerek böylece bunun nüzul sebebi olduğu belirtilmiştir.

Misal –4

En-Nisâ'/43 âyetinin nüzul sebebi hakkında müfessirimiz şunları anlatır:

"İçki mubah iken Abdurrahman ibn Avf yemek ve içki hazırlamış ve sahabeden bir grubu davet etmişti. Yediler, içtiler ve aralarından birini akşam namazını kıldırmak üzere (imam olarak) *öne geçirdiler. O da* (el-Kâfirûn Sûresini) *«De ki ey kâfirler, ben sizin yaptığınıza tapıyorum. Siz de benim taptığıma tapanlarsınız.» şeklinde* (yanlış olarak) *okudu. Bunun üzerine «Ey iman edenler sarhoşken namaza yaklaşmayın...» âyeti nazil oldu."*[180]

Misal –5

El-En'âm/25 âyetinin nüzul sebebi, müfessirin zikrettiğine göre şöyledir:

---

[179] Nesefî, Medârik, I/59. İfadelerinin aynılığı yönüyle bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/337. Hadisin değişik lâfızlarla rivayetleri için de bk. İbn Kesir, Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm, I/317-318.

[180] Nesefî, Medârik, I/226. İbaresinin aynılığı bakımından bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/528. Ayrıca bk. Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, X/107; İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm II/272.

"Rivayet edildiğine göre Ebû Sufyân, el-Velîd, en-Nadr, ve benzeri kimseler Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* (Kur'an) *okumasını dinlemek üzere toplandılar, en Nadr'a:*

— *«Muhammed ne diyor?»* dediler. O da:

— *«Allah'a yemin ederim ki Muhammed'in ne dediğini bilmiyorum. Ancak o dilini hareket ettiriyor ve benim size geçmiş asırlardan haber verdiğim gibi evvelkilerin masallarını söylüyor»* dedi. Ebû Sufyân:

— *«Muhakkak ki ben onu hak* (gerçek) *olarak görüyorum»* deyince Ebû Cehl:

— *«Asla!»* dedi ve:

— *"Onlardan seni dinleyenler vardır ki bi: onların kalblerine örtüler koyduk..."* âyeti nazil oldu.[181]

Müfessirimiz burada da zikretmiş olduğu nüzul sebebinin kimden rivayet edildiğini belirtmemekte, sadece « روى » lâfzı ile nakletmekle yetinmektedir. Olayın sonunda « فنزلت » tabiri ile anlatılanın nüzul sebebi olduğunu da ayrıca belirtmiştir.

Misal –6

Cibril *(Aleyhi's-Selâm)*'in dilinden hikâye ile: *"Biz ancak Rabbının emri ile ineriz"* buyrulan Meryem/64 âyetinin nüzul sebebini Ebu'l-Berekât şöyle anlatır:

"İbn Abbâs'tan (rivayet ediliyor)*: Hz. Peygamber:*

— *«Ey Cibril, bizi ziyaretinden daha fazla ziyaret etmene manî olan nedir?» demişti. Bunun üzerine:*

— *«Biz ancak Rabbının emri ile ineriz...» âyeti nazil oldu".*[182]

Görüldüğü gibi Ebu'l-Berekât burada nüzul sebebine dair haberin Abdullah ibn Abbâs'tan rivayet edildiğini belirterek râvinin ismini açıkça zikretmiştir.

---

[181] Nesefî, Medârik, II/7. İbaresinin benzerliği bakımından bk. Zemahşerî, age., II/11 İbn Abbâs'tan naklen olayı zikreden Fahruddin er-Râzî, yukarıdakilerden baş yedi kişinin daha ismini vermektedir (bk. Râzî, age., XII/185-186.

[182] Nesefî, Medârik, III/40. Aynı nüzul sebebini Abdullah ibn Abbâs'tan rivayetle Taberî de zikretmektedir (Hadisin değişik kanallardan ve muhtelif lâfızlarla rivayetleri için krş. Taberî, Câmi'u'l-Beyân, XVI/78).

Misal –7

En-Nûr/33 âyetinin *"İffetli olmak istediklerinde cariyelerinizi zinaya zorlamayın"* kısmının nüzul sebebi, müfessirimizin zikrettiğine göre şu olaydır:

"İbn Ubeyy'in altı cariyesi vardı: "Mu'âze, Mesîke, Umeyme, 'Amre, Urvâ ve Katile. Onları zinaya zorlardı ve üzerlerine vergiler koymuştu. Onlardan ikisi Hz. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e* (gelerek durumdan) *şikâyette bulundular.. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu".* [183]

Misal –8

El-Ahzâb/1 âyetinin nüzul sebebine dair müfessir şu bilgiyi verir:

"Rivayet edildiğine göre Ebû Sufyân, 'İkrime ibn Ebî Cehl ve Ebu'l-A'ver es-Sulemî Uhud harbinden sonra Medine'ye gelmişler ve Abdullah ibn Ubeyy'e inmişlerdi. Hz. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) *de* (sadece) *onunla konuşmaları şartıyla kendilerine emân vermişti. Onlar dediler ki:*

— *«Bizim ilâhlarımızı* (kötülükle, kötü olarak) *zikretmeyi bırak ve onların fayda vereceklerini, şefaatte bulunacaklarını söyle». Bu konuda münafıklar da onlara iştirak edince Müslümanlar onları öldürmeye kalkıştı. Bunun üzerine: «Ey peygamber, Allah'tan kork, kâfirlere ve münafıklara itaat etme...» âyeti nazil oldu".*[184]

Misal –9

"İman ettikten sonra kâfir olan ve küfürleri artanlar..." mealindeki Âl-i İmrân/90 âyetinin tefsirinde müfessir: *"Yahudiler hakkında nazil olmuştur."* dedikten sonra:

---

[183] Nesefî, Medârik, III/144. İbaresinin aynılığı bakımından bk. Zemahşerî, Keşşâf, III/66. Ancak burada cariyelerden Katîle'nin ismi Netîle olarak verilmektedir. Ayrıca bk. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, VI/58-59. Ancak burada İbn Ubeyy'in cariyelerinden sadece Mu'âze, Mesîke, Umeyme ve Urvâ'nın isimleri verilmekte, cariyelerinin sayısının altı olduğu söylenmekle birlikte diğer ikisinin ismi verilmemektedir. Aynı nüzul sebebi ile birlikte Fahruddin er-Râzî iki ayrı olayın daha nüzul sebebi olarak rivayet edildiğini kaydeder (bk. Râzî, et-Tefsîru'l-Kebîr, XIII/ 220).

184 Nesefî, Medârik III/292. Ayrıca bk. Zemahşerî, Keşşâf, III/248. Ancak Keşşâf'ta olayın ayrıntılarında bir takım farklılıklar vardır ve bundan başka iki ayrı nüzul sebebi daha zikredilir.

"Veya dinden dönüp de Mekke'ye iltihak edenler hakkında nazil olmuştur"[185] diyerek iki nüzul sebebini birden serdeder ve aralarında herhangi bir tercih de yapmaz. Her iki nüzul sebebini veriş üslûbu aynıdır. Her ikisinde de rivayetin kimden geldiği tasrîh edilmemiştir.[186]

Misal –10

"A'mânın kendisine gelmesinden ötürü yüzünü ekşitti ve geri döndü..." mealindeki Abese Sûresinin ilk âyetlerinin nüzul sebebi hakkında müfessirimiz şu bilgiyi verir:

"(Ayetteki) *a'mâ, Abdullah ibn Umm Mektûm'dur. Umm Mektûm, onun babasının annesidir. Babası da Şureyh ibn Mâlik'tir. Hz. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'in yanına gelmişti. O sırada o, Kureyş'in eşrafını İslâm'a davet ediyordu. Onun kavim ile meşgul olduğunu bilmeyerek: «Ey Allah'ın Rasulü, Allah'ın sana öğrettiklerinden bana öğret» dedi ve bunu tekrarladı. Hz. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem), İbn Umm Mektûm'un sözünü kesmesinden hoşlanmayarak yüzünü ekşitti ve ondan yüzünü çevirdi. Bunun üzerine* (bu âyetler) *nazil oldu".*[187]

F. Medâriku't-Tenzîl'de Dil ve Belâgat

1. Dil ve Belâgat Kaynakları

Bilindiği gibi Arab dili grameri sahasında Ebu'l-Berekât'dan önce söylenmesi gerekenler söylenmiş, nahvciler arasında uzun süren tartışmalardan sonra bir takım nahv ekolleri teşekkül etmişti. Bunlardan müfessirimizi:

a) Basra,

b) Kûfe,

185 Nesefî, Medârik, I/168. Aynı nüzul sebeblerini zikretmesi bakımından ayrıca bk. Zemahşerî, Keşşâf, I/443. Ancak Keşşâf'ta üçüncü bir nüzul sebebi daha zikredilmiştir.

186 Âyetin, önce Müslüman olup sonra dinden dönen, sonra tekrar Müslüman olup tekrar dinden dönen bir grup hakkında nazil olduğunu İbn Kesîr de kaydetmektedir (İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-'Azîm, II/59).

187 Nesefî, Medârik, IV/332. İbaresinin aynılığı bakımından bk. Zemahşerî, Keşşâf, IV/218. Keşşâf'ta olayda geçen Kureyş büyüklerinin isimleri de sayılmıştır. Ayrıca bk. İbn Kesîr, age., VIII/342-343.

c) Bağdad nahv ekolleri ilgilendirmektedir.

Basra nahv ekolü bunların en eskisi olup hemen bütün İslâm dünyasında kabul görmüştür. Kûfe ekolü ise daha sonra teşekkül etmiş ve Basrahlarla aralarında birçok münazara ve münakaşalar cereyan etmiştir. Bu iki ekolden sonra ortaya çıkan Bağdad ekolü ise daha ziyade bunların birleştirici bir sistem kurmaya, geliştirmeye çalışmıştır.

Basra ekolünü nahv ilminin kurucusu dilci, muhaddis ve aynı zamanda şâir olan Ebu'l-Esved ed-Duelî (öl. 69/689)'nin kurduğu rivayet edilir. Ebu'l-Esved ed-Duelî bu ekolün kurucusu olduğu gibi aynı zamanda ilk hocası olup birçok talebe yetiştirmiştir.[188]

. Basra ekolünü geliştirip prensiplerini belirleyenlerin başında el-Halîl ibn Ahmed el-Ezdî el-Ferâhîdî (öl. 170/786) ve onun İranlı talebesi Sîbeveyh (öl. 180/796?) gelmektedir. Nahv sahasında ilk eser olan el-Kitâb bu âlimindir. Bunları Sîbeveyh'in talebesi olan Sa'îd ibn Mes'ade Ebu'l-Hasen el-Ahfeş (öl. 221/835) ve Kutrub Ebû Ali Muhammed ibn Ahmed el-Mustenîr (öl. 206/821) takip eder[189]. Basra navhcileri arasında mümtaz bir mevkii olan ve Sîbeveyh'in el-Kitâb'ından daha tertipli olan el-Muktadab'ın müellifi Muhammed ibn Yezîd el-Ezdî el-Muberred'i (öl. 286/899) de unutmamak gerekir."[190]

Kûfe'de Ebû Ca'fer Muhammed ibn Ebî Sara er-Ru'âsî (öl. 187/803) tarafından temelleri atılan Kûfe nahv ekolü ise Ru'âsfnin talebesi ve aynı zamanda yedi kıraat imamından biri olan Ebu'l-Hasen Ali ibn Hamza el-Kisâî (öl. 189/805) tarafından geliştirilmiş ve ekolün prensipleri tesbit edilmiştir.[191] Kisâî'den sonra bunun talebesi Ebû Zekeriyyâ Yahya ibn Ziyâd el-Ferrâ' (öl. 207/823) gelir. Bu zât aynı zamanda bir müfessir olup daha önce de zikrettiğimiz gibi Me'âni'l-Kur'an adlı tefsiri nahv yönüyle son derece önemli ve kıymetlidir.[192] Bu ekolün son mümessili olarak Ahmed ibn Yahya ibn Seyyar Sa'leb (öl. 291/904) gösterilir.[193]

---

[188] İlse Lichtenstâdter, "Nahv", İA. IX/36.
[189] Taşköprîzâde Ahmed Efendi, Mevzû'âtu'l-'Ulûm, trc. Taşköprîzâde Mehmed Efendi, İstanbul 1313, I/196-197.
[190] Nihad M. Çetin, "el-Muberred", İA. VIII/779.
[191] Şevki Dayf, el-Medârisu'n-Nahviyye, Mısır ty. s. 154-157.
[192] Ahmed Emîn, Duha'l-İslâm, Beyrut ty. II/307.
[193] Ebu'l-Berekât Kemâluddin Abdurrahman ibn Muhammed ibn el-Enbârî, Nuz-hetu'l-Elibbâ' fî Tabakâti'l-Udebâ', tah. M. Ebu'l-Fadl İbrahim, Kahire ty. s. 228.

İlk dönemlerde Basra veya Kûfe nahvcilerinin yolunu takip eden Bağdadlılar H. IV. asrın başlarından itibaren bu iki ekolün görüşlerini birleştirerek yeni bir usul geliştirmişlerdir. Böylece bir de Bağdad nahv ekolü teşekkül etmiş oldu.

Ebu'l-Kâsım ez-Zeccacî (öl. 337/949), Ebû Ali el-Fârisî (öl. 377/987) ve Ebu'l-Feth Osman ibn Cinnî (öl. 392/1001-1002) gibi âlimlerin temsil ettiği bu ekol, Basra ve Kûfe ekollerinin görüşlerini birleştirerek onların çalışmalarına uzlaştırıcı bir yön vermişlerdir.[194]

Bunlardan İbn Cinnî'nin elliden fazla eseri olup özellikle- sarf ilmindeki çalışmaları ile şöhret kazanmıştır ve sarf ilminin mimarı olarak tanınmaktadır.[195]

Bağdad nahv ekolünü, nahvde müteahhirûndan sayılan Ebu'l-Kâsım Mahmûd ibn Ömer ez-Zemahşerî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman ibn Muhammed ibn el-Enbârî (öl. 577/1181) ve Ebu's-Se'âdât Hibetullâh ibn Ali ibn eş-Şecerî (öl. 542/1148) gibi dilciler devam ettirmişlerdir.[196]

Ebu'l-Berekât'dan önce teşekkül eden nahv ekollerine böylece ve kısaca bir göz attıktan sonra şimdi de müfessirimizin tefsirinde kaynak olarak yararlandığı dilciler ve Medâriku't-Tenzîl'in dil kaynakları hakkında bilgi verelim.

Ebu'l-Berekât, nahv ve i'râbla ilgili tevcîh ve te'villerinin birçoğunu Basra nahv ekolü mensuplarından el-Halîl ve Sîbeveyh'e dayandırırken nâdir de olsa Kûfe ekolünden el-Ferrâ'a dayandığı da vâkidir. Bunu normal karşılamak gerekir. Zira daha önce de ifade ettiğimiz gibi dil konularında esas kaynak olarak Ebû İshâk İbrahim ibn es-Seriyy ibn Sehl ez-Zeccâc'a dayanmış ve nakillerini ondan yapmıştır.[197] Zeccâc ise nahvi hem Basra, hem de Kûfe ekolünün üstadlarından almıştır. Basra ekolünün mümessillerinden el-Muberred ve Kûfe ekolünün mümessillerinden Sa'leb onun hocaları arasındadır.

---

[194] Şevki Dayf, el-Medârisu'n-Nahviyye, s. 226.
[195] J. Pedersen, İbn Cinnî", İA. V/II, 720.
[196] İbn el-Enbârî, Nuzhetu'l-Elibbâ', s. 404; Şevki Dayf, age., s. 277.
[197] Ebu'l-Berekât'ın, Zeccâc'dan yaptığı nakillere misal olarak bk. Nesefî, Medârik, IV/57 (krş. Zeccâc, Me'âni'l-Kur'an, Süleymaniye ktb. Süleymaniye 189, vr. 33[b]); IV/68 (krş. Zeccâc, age., vr. 38[a]); IV/122 (krş. Zeccâc, age., vr. 62[a]); IV/336 (krş. Zeccâc, age. vr. 189[b]); IV/340 (krş. Zeccâc, age., vr. 191[b]).

Ebu'l-Berekât nahv âlimlerinden el-Halîl ibn Ahmed ibn Amr el-Ferâhîdî el-Basrî,[198] Ebû Bişr 'Amr ibn Osman ibn Kanber -Sîbeveyh o-larak bilinir-,[199] Ali ibn Hamza ibn Abdullah el-Kisâî,[200] Kutrub Ebû Ali Muhammed ibn (Ahmed) el-Mustenîr el-Başrî,[201] el-Ferrâ' Ebû Zekeriyyâ Yahya ibn Ziyâd ed-Deylemî,[202] Ebû 'Ubeyde Ma'mer ibn el-Musennâ el-Basrî (öl. 210/ 825),[203] Sa'îd ibn Mes'ade Ebu'l-Hasen el-Ahfeş el-Evsat (öl. 221/845),[204] Muhammed ibn Yezîd ibn Abdu'l-Ekber el-Ezdî Ebu'l-Abbâs el-Muberred,[205] el-Mufaddal ibn Seleme ibn Asım el-Kûfî (öl. 164/780?)'den[206] nakillerde bulunmuştur. Bunların yanı sıra Türk asıllı İsmâîl ibn Hammâd el-Cevherî (öl. 393/1003)'den nakillerine de raslanmaktadır.[207]

2. Dil ve Belâgat Yönünden Özellikleri

Ebu'l-Berekât, tefsirinde dil, i'râb ve belâgat konularına oldukça geniş yer ayırmıştır. Âyetlerde geçen edebî san'atlara, bazen bu san'atları tarif ve izah ederek, bazen da uygulama şekillerini açıklayarak işaret etmiştir. Bunda Zemahşerî'nin büyük tesiri olsa gerektir.

Ebu'l-Berekât, tefsirinin büyük bir kısmını bu konulara ayırmıştır. Belki de Arab olmadığı için -ve bir de zamanın âdetine ve modasına uyarak- dildeki edebî san'atlar ve bunların Kur'an'daki uygulanış şekillerini detaylı bir şekilde anlatma ihtiyacı duymuştur. Böylece eseri okuyacaklara dilin bütün inceliklerini vermek istemiş; Kur'an'ın i'râb ve belâgatine işaret ederken Arab dilinin sentaksını da vermeye çalışmıştır.

---

[198] el-Halîl'den nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/305; III/42, 57, 66, 74, 194; IV/56.

[199] Sîbeveyh'ten nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/16, 21, 29, 78, 241, 293, 305, III/42.

[200] Kisâî'den nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/52; III/82.

[201] Kutrub'dan nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/29, III/115.

[202] Ferrâ'dan nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/75 (krş. Ferrâ', Me'âni'l-Kur'an, Süleymaniye ktb. Vehbi Efendi, 66, vr. 18[a]); III/114 (krş. Ferrâ', age., v 110[a]); III/187 (krş. Ferrâ', age., vr. 123[a]); III/339 (krş. Ferrâ', age., vr. 146[b]); IV/313 (krş. Ferrâ', age., vr. 209[b]).

[203] Ebû Ubeyde'den nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, II/63.

[204] Ahfeş'ten nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, II/10; III/50,59; IV/7, 271.

[205] Muberred'den yaptığı nakillere misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/90; III/31, 60.

[206] Mufaddal'dan nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/128.

[207] Cevherî'den nakillerine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/288.

Tefsirinde vermiş olduğu gramerle ilgili malûmata bakarak Ebu'l-Berekât'ın, Arab dilinin gramerini çok iyi bildiğini ve hattâ zamanına kadar teşekkül etmiş nahv ekolleri arasındaki ihtilâflara varıncaya kadar ihatalı bir şekilde vâkıf olduğunu söyleyebiliriz.

Ebu'l-Berekât, Basra ve Kûfe nahv ekolleri arasındaki ihtilâflara tefsirinde sık sık temas etmektedir. Bazen aralarındaki ihtilâfı nakletmekle yetinirken bazen aralarında tercih yapmakta ve Basra ekolünün görüşlerini kabul eder görünmektedir. Ama genelde iki ekolden birini tamamiyle reddetme yerine te'lifçi (uzlaştırıcı) bir tavır takındığı da dikkati çekmektedir. Daha önce de zikrettiğimiz gibi dil konularında Zeccâc ve Zemahşerî'ye dayanmasının bunda rolü büyüktür.

Ebu'l-Berekât, tefsirinde dil konularına -günümüz şartlarına göre-haşviyyât sayılabilecek derecede fazla yer vermiş; i'râbı son derece açık ve kolay âyetlerde dahi i'râba işaret etmiştir. İ'râb ve kıraate dair ibareleri çıkarıldığında tefsirinde pek fazla bir şey kalmadığı görülmektedir.

Bu genel tavsiften sonra müfessirimizin dil ve belâgate dair verdiği bilgileri:

Belâgat,

Dil ve sentaks şeklinde ikiye ayırarak misallendirmek istiyoruz:

A) Belâgat

Misal –1

Müfessir el-Bakara/16 âyetinin tefsirinde şöyle demektedir:

"Ed-Dalâle, orta yoldan (itidalden) *sapmak ve hidayeti kaybetmektir.* (Dilde) « ضَلَّ منزله » – *«evini kaybetti» denilir. Burada da dalâlet, dinde doğrudan ayrılıp gitmek yerine mecazen* (isti'âre tarîkıyla) *kullanılmıştır...*

Kazancın ticarete isnadı, isnâd-ı mecazîdendir. Manâsı: *"Ticaretlerinde kâr etmediler"* olacaktır. Zira ticaretin kendisi kâr etmez (ticareti yapan kâr eder). Yukarda dalâletin, hidayet yerine satın alınması mecazen zikredilince hemen peşinden bunların terşîhi olarak (yani isti'âra muraşşaha) kâr ve ticaret zikredilmiştir".[208]

[208] Nesefî, Medârik, I/22. Aynı açıklamalar için krş. Zemahşerî, Keşşâf, I/191-193.

Misal –2

Ebu'l-Berekât el-Bakara/18-19 âyetlerinin tefsirinde şunları söyler:

"Âyette istiare değil teşbîh-i belîğ vardır. Zira musteârun leh (benzetilen) *zikredilmistir ki onlar da münafıklardır, istiarede ise musteârun leh* (benzetilen) *zikredilmez ve kelâm ondan hâlî kılınır* [209]*... Daha bir açıklık getirmek üzere Allah Teâlâ burada onların durumu hakkında ikinci bir temsil daha getiriyor. Birinci tem şilde münafık, ateş yakana, iman izhar etmesi aydınlanmaya, ondan fayda lanmasının kesintiye uğraması da ateşin sönmesine benzetildi. Burada ise İslâm dini bol, bereketli yağmura benzetildi. Zira yeryüzünün yağmurla dirilmesi gibi kalbler de onunla dirilir. Kâfirlerin* (münafıkların) *İslâm dini ile ilgili şüpheleri karanlıklara, ondaki va'd ve va'îdler* (müjde ve tehditler) *gök gürültüsü ve şimşeğe, Müslümanlar tarafından uğratıldıkları korku ve musibetler de yıldırımlara benzetildi... Bu, eşyanın eşyaya* (birden çok şeyi yine birden çok şeye) *benzetilmesidir. Ancak müşebbehler zikredilmemiş sanki istiareye benzer bir şekilde getirilmiştir. Ancak sahih olan, her iki temsilin de mürekkeb temsillerden* (Temsilî Teşbîh) *olduğudur*[210]*... Allah Teâlâ önce münafıkların dalâlete düşmelerini, sonra düştükleri hayret ve şaşkınlığı vasfetmiş; sonra onların bu hayret, dehşet ve zor durumlarını gecenin karanlığında yakmış olduğu ateş sönen kimsenin katlanmak zorunda kaldığı duruma; ikincisinde de onların halini gecenin karanlığında göğün, gök gürültüsü, şimşek ve yıldırım korkusuyla yakaladığı kimsenin haline benzetmiştir".* [211]

Misal –3

Müfessir, İbrâhîm/3 âyetinin tefsirinde:

"Onlar uzak bir sapıklık içindedirler" yani haktan uzak bir sapıklık. Sapıklığın uzaklıkla nitelenmesi isnâd-ı mecazîdendir. Gerçekte uzaklık, sapıklıkta olan içindir. Zira hak yoldan uzaklaşan odur. (Ancak onun yerine) fiili bu sıfatla nitelenmiştir"[212] diyerek burada bir mecâz-ı aklî bulunduğunu belirtmiş ve tevcihini de yapmıştır.

---

[209] Nesefî, Medârik, 1/24. İfadelerinin aynılığı bakımından krş. Zemahşerî, Keşşâf 204.
[210] Krş. Zemahşerî, Keşşâf, I/209-211.
[211] Nesefî, Medârik, I/25.
[212] Nesefî, Medârik, II/254.

Misal –4

Müfessir, en-Nûr/39 âyetinin tefsirinde şöyle der:

"Kâfirlerin amelleri önce, menfaatinin olmaması ve zararının bulunması yönüyle seraba benzetildi. Onu uzaktan görüp de aldanan kişi (yanına vardığında) *hiçbir şey bulamaz. Ancak seraba* (aldanıp da) *bir şey bulamayan kimsede olduğu gibi bunların hiçbir şey bulamamaları üzüntü ve kaybı ile yetinilmez de onları ateşe atmaya hazırlanan zebanileri de yanıbaşlarında buluverirler. Allah Teâlâ onların amellerini, ikinci olarak, bâtıl olmaları ve hak nurundan hâlî olmaları sebebiyle karanlık ve siyahlıklarından denizin derinliği, dalgaları ve bulutlardan oluşan kat kat karanlıklara benzetti"* [213]

Müfessir burada teşbihin uygulanışını ve teşbihin türünü belirtmeksizin, âyette bulunan teşbihi tarif etmeden sadece benzeyen, kendisine benzetilen ve benzetme yönünü göstermekle yetinmiştir.

B) Dil ve Sentaks

Misal –1

Ebu'l-Berekât, el-Bakara/24 âyetinin tefsirinde şöyle der:

"Halil'den rivayet edildiğine göre « لن »'in aslı « لا أن » idi. Ferrâ'a göre « لا »'dır, ancak elifi nûna çevrilmiştir. Sîbeveyh'e göre ise te'kidli nefy-i istikbâl için konulmuş bir harftir". [214]

Misal –2

Yine el-Bakara Sûresinin 72. âyetinde de şöyle diyor:

"« ادّارأتم » kelimesinin aslı « تدارأتم »'dur. Tahfif için ve idğam mümkün olsun diye « ت » harfini, kelimenin ilk harfi olan « د »'e çevirdiler. Sonra idğamın mümkün olması için kelimesinin ilk harfi olan « د » sakin kılındı. Zira idğamın şartı, birinci harfin sakin olmasıdır. Sakin ile başlanamayacağı için başına vasl hemzesi ziyade edildi (ve böylece « ادّارأتم » oldu)*".* [215]

---

[213] Nesefî, Medârik, III/148.
[214] Nesefî, Medârik, I/32.
[215] Nesefî, Medârik, I/55.

Misal –3

Müfessir, el-Bakara/130 âyetinin tefsirinde de şöyle der:

"« من » inkâr anlamında istifhamdır. Yani İbrâhîm milleti (dini) *olan apaçık Hak'tan akıllılar içinde yüz çevirecek kimse olamaz. « الملة » kelimesi Zeccâc'dan da nakledildiği üzere sünnet ve yol anlamına gelir. « الا من »'deki « من », « يرغب »'daki zamirden bedel olarak mahallen merfû'dur. Çünkü « من يرغب »'da kelâm mûceb* (müsbet) *değildir. Nitekim « هل جائك أحد الا زيد » sözünde olduğu gibi. Bu durumda anlam: «İbrahim'in dininden ancak nefsini bilmeyenler yüz çevirir.» şeklinde olacaktır.*

« سفه » burada « جهل » anlamındadır. Yani bunlar «kendisi üzerinde düşünmeyenler» dir. *« سفه » fiili « جهل » yerine konuldu da aynen onun gibi müteaddî oldu. Ya da anlam: «Nefsinde sefih oldu» şeklindedir de «Musa kavminden seçti»*[216] *kavlinden « من » harfu'l-cerrinin; «*(Farz olan bekleme müddeti dolmadan) *nikâh kıymaya azmetmeyin»*[217] *kavlinden « على » harfu'l-cerrinin hazfedildiği gibi buradan da « في » harfu'l-cerri hazfedilmiştir. Her iki açıklama da Zeccâc'dan nakledilmiştir.*

Ferrâ', « نفسه »'nun temyiz olarak mansûb olduğunu söylemişse de ma'rife olduğu için bu görüş zayıftır."[218]

Misal –4

Müfessir, el-Bakara/217 âyetinin tefsirinde şöyle demektedir:

"Yani büyük günahtır. (Âyetteki) *kıtal kelimesi mübtedâdır. Kebîr kelimesi de haberidir. Nekre ile başlamak* (nekrenin mubtedâ olması) *burada caizdir. Zira « فيه » ile tavsîf edilmiştir* (nekre mevsûfe)... *« صَدّ » kelimesi mübtedâdır, « كُفْرٌ » kelimesi de « صَدّ » kelimesi üzerine atfedilmiştir. « الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ » kısmı da « سبيل الله » üzerine atfedilmiştir. Yani manâ: «Allah yolundan ve Mescid-i Harâm'dan bir menetmedir» şeklindedir."*

---

216 Kur'an,el-A'râf/155.
217 Kur'an, el-Bakara/235.
218 Nesefî, Medârik, I/75. Aynı açıklama ve i'râb için krş. Mekkî ibn Ebî Tâlib el-Kaysî, Muşkilu İ'râbi'l-Kur'an, tah. Yâsîn Muhammed es-Sevvâs, Dimaşk ty. I/71-72.

"Ferrâ', « الْمَسْجِدُ الْحَرَامِ »'ın « به »'deki zamire ma'tûf olduğunu sanmıştır ki bu durumda anlamı: «Allah'ı ve Mescid-i Harâm'ı inkârdır» şeklindedir."

"Basralılara göre ise mecrûr zamîre atf, ancak harfu'l-cerrin iadesiyle (tekrarıyla) *mümkündür. Meselâ: « مررت به وزيد » denilemez. Ancak « وبزيد » denilebilir. Şayet* (« به »'deki zamir olan) *« ـه »'ya ma'tûf olsaydı « وكفر به وبالمسجد الحرام » denilmesi gerekirdi."*[219]

Misal –5

Ebu'l-Berekât, ez-Zumer/49 âyetinin tefsirinde şöyle der:

"Sûrenin başındaki benzeri bir âyetin[220] *« و » ile atfedilmesi yanında bu âyetin « ف » ile atfedilmesinin sebebi, önce geçen «Yalnız Allah zikredildiğinde âhirete inanmayanların kalbleri* (bundan) *tiksinir. Ondan başkası zikredildiğinde de* (bir bakmışsın) *yüzleri gülüyor.»*[221] *âyetinin müsebbebi durumunda olmasıdır. Şu anlama ki: «Onlar, Allah'ın zikrinden tiksinir* (hoşlanmazlar) *ve* (diğer) *ilâhların zikrinden hoşlanırlar. Onlardan birine bir kötülük dokunduğunda zikrinden hoşlandığına değil de hoşlanmadığına dua eder.» Arada bulunan âyetler i'tirâziyyedir...*

"(Sûrenin başında geçen) *birinci âyette ise durum böyle değildir ve o, müsebbeb olarak vâki olmamıştır. Kendisinden önceki cümle ile münasebeti vardır ve dolayısıyla « و » ile atfedilmiştir. Aynen « قام زيد و قعد عمرو » «Zeyd kalktı ve Amr oturdu» cümlesinde olduğu gibi."*

"Bu âyetin müsebbeb durumunda olmasının açıklamasına gelince: Sen: « زيد يؤمن با الله فاذا مسّه ضرّ التجا اليه » «Zeyd Allah'a inanır ve kendisine bir kötülük dokununca ona iltica eder.» dersin. Buradaki sebeplendirme (sebep-müsebbeb bağı) *açıktır. Sonra sen şöyle dersin: « زيد كافر بالله فاذا مسّه ضرّ التجا اليه » «Zeyd Allah'ı inkar edendir ve kendisine bir zarar dokunduğunda ona iltica eder.»"*

---

219 Nesefî, Medârik, I/108. Ferrâ'ın görüşünü tenkidi bakımından krş. Mekkî ibn Ebî Tâlib, Muşkilu İ'râbi'l-Kur'an, I/95.
220 Kur'an, ez-Zumer/8.
221 Kur'an, ez-Zumer/45.

"Burada da ikinci cümleyi, daha önceki misalde olduğu gibi getirirsin (yani « ف » ile atfedersin). *Sanki kâfir, Allah'a, mü'minin ilticası gibi iltica ettiğinde, ilticaya sebep kılması yönüyle küfrünü imanın yerine koymuş oluyor".* [222]

G. Medâriku't-Tenzîl'de Kıraat

Ebu'l-Berekât tefsirinde kıraate çok önem vermiş ve hemen hemen bütün kıraatlere işaret etmeye çalışmıştır. Tefsirin mukaddimesinde de işaret ettiği üzere bu tefsir, kıraat vecihlerini hâvi bir tefsirdir. Tefsire esas aldığı kıraatler el-Kırââtu'l-'Aşr (on kıraat) olmakla birlikte zaman zaman Hz. Osman'ın mushafından ayrı olarak Hz. Ali, Abdullah ibn Mes'ûd ve Ubeyy ibn Ka'b'ın *(Radıyallahu Anhüm)* mushaflarındaki vecihlere de işaret etmektedir.[223]

Bilindiği üzere İslâm âleminde meşhur olmuş on kurrâ' vardır. Bunların kıraatlerini rivayet eden ikişer râvisi, bu râvilerin de sayıları muhtelif olan tarîkları vardır. İslâm âleminde kıraat vecihlerini toplamaya Endülüs âlimlerinden sonra en çok itina gösterenler Türkler olmuştur. Bu sebeple Ebu'l-Berekât'ın tefsirinde kıraate ağırlık vermesi tabiî karşılanmalıdır kanaatindeyiz. Ayrıca tefsirde kıraat vecihlerini bilmenin tesiri ve faydası da unutulmamalıdır.

1. Kıraatler Bakımından Özellikleri

Ebu'l-Berekât tefsirinde kıraat vecihlerine üç şekilde işaret etmektedir:

a) İbare ile açıklamak suretiyle:

Müfessir, tefsirine esas aldığı kıraatin dışındaki vecihlerin, esas aldığı kıraatten ne ile ayrıldıklarını kendine ait ibarelerle, fiil ise babını da belirtmek suretiyle verir.

Meselâ el-Bakara/97 âyetindeki « جبريل » kelimesinin kırâatindeki vecihleri şöyle belirtmektedir:

---

[222] Nesefî, Medârik, IV/6-62.

[223] Abdullah ibn Mes'ûd'un mushafı için misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/51, 77; III/144, 146; Ubeyy ibn Ka'b için bk. Nesefî, age., I/63, 59, 77, 147; III/41, 113, 138, 146.

"Mekkî[224] « ح »*'in fethası,* « ر »*'nın kesrası ve* « أ »*'siz olarak; Hafs dışında Kûfî* [225] « ر »*'nın ve* « ح »*'in fethası ve* « أ »*'nin meddi* (işba'ı) *ile; diğerleri ise* « أ »*'siz,* « ر »*'nın ve* « ح »*'in kesrasıyla okumuşlardır".*[226]

Yine misal kabilinden olmak üzere el-Ahzâb/4 âyetindeki « اللا ئي تظاهرون » kelimelerindeki kıraat vecihlerine nasıl işaret ettiğini görelim:

"Kûfî ve Şâmî [227] *hemzeden sonra yâ ile* « اللا ئي » *şeklinde; Nâfi', Ya'kûb ve Sehl* « التي »*'nin çoğulu olarak* « اللاء » *şeklinde okumuşlardır. Âsım* « ظاهر » *babından olarak* « تظاهرون » *şeklinde – «Sen bana annemin sırtı gibisin» dediği zamanda kullanılan bâbdır-. Ali, Hamza ve Halef* « تظاهرون » *şeklinde;*[228] *Şâmî* « تظاهر » *anlamında ve* « اظاهر » *bâbından olarak* « تظاهرون » *şeklinde; başkaları da* « تظهّر » *anlamında olmak üzere* « اظّهّر » *babından* « تظهّرون » *şeklinde -ki bu takdirde fiil uzaklaşma anlamı taşır- okumuşlardır".*[229]

b) Hat'ta göstermek suretiyle:

Esas aldığı kıraatten ayrılan kıraatlerde kelimenin veya kelimelerin yazılışı gösterip ayrıca izaha girişmez.

Meselâ el-A'râf/165 âyetindeki « بئيس » kelimesindeki vecihleri: *"Şâmî* « بئس » *Medenî* [230] « بيس »; « فعيل » *vezninde olmak üzere Hammâd'ın dışında Ebû Bekr* « بئيس » *şeklinde okumuşlardır"*[231] şeklinde; el-Kehf/109 âyetindeki « تنفد » kelimesindeki kıraat farkını: *"Hamza ve Ali*

---

[224] Mekkî ifadesiyle İmam İbn Kesîr kastedilmektedir (Muhammed Muhammed Muhammed Salim Muhsîn, el-Muhezzeb fi'l-Kırâati'l-Aşr, Mısır 1389/1969, I/7).
[225] Kûfî ile İmâm 'Âsım, Hamza ve Kisâî'nin kıraatleri veriliyor (Muhammed Sâlim, Muhezzeb, I/7-8).
[226] Nesefî, Medârik, I/64.
[227] Şâmî ile İmam İbn Âmir kastedilmektedir (Muhammed Salim, age., I/7-8).
[228] Burada ibare harekelenmiştir.
[229] Nesefî, Medârik, III/293.
[230] Medenî remzi ile Nâfi' ve Ebû Ca'fer'e işaret ediliyor.
[231] Nesefî, Medârik, II/83.

« ينفد » *şeklinde okumuşlardır"* [232] şeklinde; Yûsuf/49 âyetindeki « يعصرون » kelimesindeki kıraat farkını: *"Hamza « تعصرون » şeklinde okur"* [233] olarak gösterir ve izah etmez.

c) Hareke ile:

Esas kıraatin dışındaki kıraatlerde kelimenin harekeleri değişiyorsa kelime veya kelimeleri ayrıca yazıp üzerlerine hareke koymak suretiyle gösterir.

Meselâ Âl-i İmrân/52 âyetindeki « أنصاري » kelimesindeki kıraat farkını gösterirken sonundaki yânın üzerine fetha koyarak bunu Medeninin kıraati olarak;[234] yine aynı sûrenin 124. âyetindeki « منزلين » kelimesindeki vecihleri Şâmî kıraati için « ن » üzerine fetha, « ز » üzerine şedde ve fetha koyarak, Ebu Hayve'nin kıraati için « ن » üzerine sükûn ve « ز »'ya kesra koyarak,[235] et-Tevbe Sûresinin 53. âyetindeki « كرها » kelime-sindeki Hamza ve Ali kıraatlerini « ك »'in üzerine damme koyarak; [236] eş-Şûrâ/23 âyetindeki « يبشر » kelimesinde Mekkî, Ebu Amr, Hamza ve Ali kıraatlerini « ي » üzerine fetha, « ب » üzerine sükûn ve « ش » üzerine damme koyarak (ve şeddesiz halde) göstermiştir.[237]

Şunu da belirtelim ki bunlardan ikinci ve üçüncü neviden kıraate işaretleri az olup daha sağlam olan ibare ile açıklamaya önem vermiştir.

Ebu'l-Berekât, genelde kıraat farklılıklarını yorumsuz bırakmakla beraber bazen (sarf ve nahv de dâhil olmak üzere) i'râbda;[238] bazen tefsir

---

[232] Nesefî, Medârik, III/27.
[233] Nesefî, Medârik, III/225.
[234] Nesefî, Medârik, I/159.
[235] Nesefî, Medârik, I/180.
[236] Nesefî,Medârik, II/130.
[237] Nesefî, Medârik, IV/105.
[238] Misal olarak bk. Âl-i İmrân/49 âyetinin tefsirinde Nesefî, Medârik, I/158-159; Meryem/67 âyetinin tefsirinde Nesefî, age., III/41; el-Bakara/137 âyetinin tefsirinde Nesefî, age., I/77; el-En'âm/137 âyetinde Nesefî, age., II/35.

ve açıklamalarında;[239] bazen da fıkhî tevcihlerinin delillendirilmesinde[240] kırâatlardan istifade etmiştir.

2. Kıraatlerine Yer Verdiği Kâriler

Ebu'l-Berekât tefsirinde el-Kurrâ' el-Aşera ismi verilen imamlardan Nâfi' ibn Abdurrahman ibn Ebî Nu'aym (öl. 169/785) ile iki râvisi Kâlûn Ebu Musa İsa ibn Mînâ (öl. 220/835) ve Verş Osman ibn Sa'îd el-Mışrî (öl. 197/812)'nin;[241] İbn Kesir Abdullah ibn Kesîr (öl. 120/737) ile iki râvisinden el-Kunbul Ebu Amr Muhammed ibn Abdurrahman el-Mahzûmî (öl. 291/ 903)'nin;[242] Ebu Amr Zeban ibn el-Alâ' et-Temîmî (öl. 154/770)'nin;[243] Ebu İmrân Abdullah ibn Âmir el-Yahsûbî (öl. 118/ 736) ile iki râvisinden Ebû Amr Abdullah ibn Ahmed ibn Zekvân el-Kuraşî (öl. 242/856)'nin;[244] Asım ibn Ebi'n-Necûd (öl. 127/745) ile iki râvisi Ebû Bekr Şu'be ibn Ayyaş el-Kûfî (öl. 193/805) ve Ebû Ömer Hafs ibn Süleyman el-Kûfî (öl. 180/ 796)'nin;[245] Ebû Ammâre Hamza ibn Habîb el-Kûfî (öl. 156/772) ile iki râvisinden Ebû Muhammed Halef ibn Hişâm el-Bağdâdî (öl. 229/843)'nin;[246] Ebu'l-Hasen Ali ibn Hamza el-Kisâî (öl. 189/805)'nin;[247] Ebû Ca'fer Yezîd ibn Ka'kâ' el-Mahzûmî (öl.

---

[239] Misal olarak bk. el-Bakara/144 âyetinin tefsirinde Nesefî, Medârik, I/81; yine aynı sûrenin 61. âyetinin tefsirinde Nesefî, age., I/51; aynı sûrenin 46. âyetinin tefsirinde Nesefî, age., I/46; Âl-i Imrân/14 âyetinin tefsirinde Nesefî, age., II/148.

[240] Misal olarak bk. el-Bakara/222 âyetinde Nesefî, Medârik, I/111. (krş. Zemahşerî, Keşşâf, I/361); el-Mâide/6 âyetinde Nesefî, age., I/273 (krş. Zemahşerî, age., I/598); Aynı sûrenin 89. âyetinde Nesefî, age., I/300 (krş. Zemahşerî, age., I/641).

[241] Nâfi'in kıraatine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/11, 19, 81, 95, 273; II/68; III/133, 293; IV/5. Kâlûn'un kıraati için bk. I/95. Verş kıraati için bk. I/40.

[242] İbn Kesîr'in kıraati için bk. Nesefî, Medârik, I/8, 43, 47, 48, 81, 94; III/57; IV/5.

[243] Ebu Amr'ın kıraati için misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/19, 29, 51, 81, 95; III/10, 301; IV/5, 7.

[244] İbn Âmir'in kıraati için misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/273, 308; II/35; III/10, 293. Râvisi İbn Zekvân kıraati için bk. I/93; II/20; III/58.

[245] Âsım'ın kıraati için misal olarak bk. I/6, 11, 81; III/5, 15, 141, 293, 302; IV/7. Râvisi Ebû Bekr'in kıraati için bk. I/60, 87; II/308, III/21, 100, 302; IV/5, 280. Râvisi Hafs'ın kıraati için bk. I/8, 48, 97, 273; III/13, 17, 133; IV/3.

[246] Hamza'nın kıraati için misal olarak bk. I/8, 51, 87; II/308; III/5, 10, 293; IV/3, 7, 280.

[247] Kisâî'nin kıraati için misal olarak bk. Nesefî, Medârik, III/14, 119.

130/747)'nin;[248] Ebû Muhammed Ya'kûb ibn İsâk el-Hadramî (öl. 205/ 820) ile iki râvisinden Ravh ibn Abdu'l-Mu'min el-Huzelî (öl. 234/ 848)'nin;[249] Ebû Muhammed Halef ibn Hişâm el-Bezzâr el-Bağdâdî (öl. 229/843)'nin[250] kıraat vecihlerine yer vermekte ve bu imamlar ile râvileri arasındaki kıraat farklılıklarına işaret etmektedir.

Müfesir, bu on kurrâ ile bunların râvilerinen başka, râvilerden kıraati alarak nakleden tanklardan bazılarının da ihtilâflarına işaret etmektedir. Bunlar arasında en fazla ismi geçenler Abdülhamid ibn Salih ibn Âdân el-Burcumî (öl. 230/844-45), Ebû Sa'îd Abdû'l-Melik ibn Karîb el-Bâhilî (öl.215/830), Ebû Zeyd Abdurrahman ibn Abdullah el-Has'amî (öl.581/1185), Ebû Ömer Hubeyre ibn Muhammed el-Bağdâdî, Ebu'l-Münzîr Nuşayr ibn Yûsuf er-Râzî (öl. 240/854-55), Ebû Yûsuf Ya'kûb ibn Muhammed el-A'şâ el-Kûfî (öl. 200/815-16?) ve Ebû Ali Zeyd ibn Ahmed ibn îshâk el-Hadramî olarak sayılabilir.[251]

Ebu'l-Berekât, kıraat imamlarından bir belde veya bölgeye mensup olanlar bir kıraatte birleştiklerinde, onların isimlerini ayrı ayrı saymak yerine bazı remizler kullanmıştır. Bu kabilden olmak üzere kullandığı remizlerden:

a) Medenî: İmam Nâfî' ve Ebû Ca'fer'e,

b) Kûfî: İmam Âsım, Hamza ve Kisâî'ye,

c) Mekkî: İmam İbn Kesîr'e,

d) Şâmî: İmam İbn 'Âmir'e,

e) Basrî: İmam Ebû 'Amr ve Ya'kûb'a,

f) Bağdadî: İmam Halefe,

g) Hicâzî: Mekke ve Medine kurrâsı olan İmam Nâfi', Ebû Ca'fer. ve İbn Kesîr'e delâlet etmektedir.[252]

---

[248] Ebû Ca'fer'in kıraatine misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/40, 50, 64, 93, 136; II/20; III/141, 302; IV/9.

[249] Ya'kûb'un kıraati için misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/44, 64, II/13, 52, 91, 309; III/92, 133, 293, 301; IV/280. Râvisi Ravh için misal olarak bk. III/95.

[250] Halefin kıraati için misal olarak bk. Nesefî, Medârik, III/46, 89, 91, 130, 220, 293.

[251] Adı geçen kıraat imamları, râvileri ve kâriler hakkında bilgi için bk. Şemsuddin Muhammed ibn Muhammed el-Cezerî, Ğâyetu'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ', nşr. G. Bergstraesser, Mısır 1351/1932.

[252] Krş. Muhammed Sâlim, el-Muhezzeb, I/7-8.

h) Irâkî: Kûfe, Basra ve Bağdad kurrâsı olan İmâm 'Âsim, Hamza, Kisâî, Ebû Amr, Ya'kûb ve Halef (bu zât aynı zamanda İmâm Hamza'nın râvîsidir)'e delâlet etmektedir.

H. Medâriku't-Tenzîl'de Tasavvuf

İslâm'da tasavvuf cereyanı çok erken dönemlerde başlamıştır. Hz. Peygamber ve ashabının yaşayışlarındaki zühd ve takva yönü, özellikle fitne devirlerinde daha bir özenle alınarak yaşanmış; Emevîler devrinde bu zühd ve takva hareketi, sür'atle inkişaf ederek tasavvuf adıyla bir ilim olarak ortaya çıkmıştır. Hasen el-Basrî ve Râbi'a el-Adeviyye (öl. 135/ 752) bu hareketin ilk temsilcileri olarak kabul edilmektedir.[253] Böylece başlangıçta ferdî ve dînî bir hareket halinde gelişen tasavvuf, H. II-III. asırlarda bir ekol haline gelmiştir.[254]

Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* ve ashabının, tefsire dair kavillerinin rivayetinden ibaret olan rivayet tefsiri yanında, dirayet yoluyla Kur'an âyetleri tefsir edilmeye başlanınca, çeşitli mezheblere mensup kimselerin, âyetleri kendi mezheb ve görüşlerine destek olacak şekilde te'vile yöneldikleri görülür. Bu yüzden mutasavvıflar da kendi görüşlerini Kur'an âyetleri ile açıklamaya başlamışlar; ma'rifet, zühd, takva, muhabbet, şükür, sabır gibi mefhumlardan bahseden âyetlerin kendi nokta-i nazarlarını te'yid eder şekilde tefsir ve te'villerini rivayete özen göstermişlerdir.

Bilâhere bunlardan bir kısmı daha da ileri giderek Kur'an âyetlerinin zahir manâlarını tamamen bir tarafa bırakıp, ilham ve keşf yoluyla muttali olduklarını iddia ettikleri bâtını manâlarla Kur'an'ı tefsir etmek istemişlerdir.[255] Burada şunu da belirtelim ki, bunlar sünnete bağlı mutasavvıfe arasında itibar görmüş değildir. Medârik'te açıkça tesiri görülen Keşşâf müellifi Zemahşerî'nin, tasavvuf ve mutasavvıfeye karşı olan tutumunda bu hususu gözden uzak tutmamak gerekir.

Mâverâu'n-Nehr bölgesine İslâm'ın girmesiyle beraber tasavvufî cereyanlar da girmiş ve gelişmiştir.[256] Tasavvufa müsait bir zeminde Türkistan'da H. VI ve VII. asırlarda ortaya çıkan Yeseviyye tarikatı kısa bir

[253] Süleyman Ateş, İşârî Tefsir Okulu, Ankara 1974, s. 16.
[254] Süleyman Ateş, age., s. 17.
[255] Misal ve geniş bilgi için bk. Süleyman Ateş, age., s. 22-25.
[256] Fuad Köprülü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ankara 1976, s. 19.

zamanda gelişerek önce Seyhun çevresiyle Taşkent civarında tutulmuş, sonra da Harezm ve Mâverâu'n-Nehr'de yayılarak kuvvetlenmiştir.[257] Ebu'l-Berekât'm yetiştiği devrede de Mâverâu'n-Nehr bölgesinde bu tarikat yaygın bulunuyordu.

Medâriku't-Tenzîl'de, yukarda işaret ettiğimiz bâtınî ve işârî te'villere raslanmaz. Bunun yanında müfessir, hemen bütün Ehlu's-Sunne'ye bağlı tarikatların sözlerine itibar gösterdiği ilk devir mutasavvıflarının sözlerine eserinde yer vermiş, biraz sonra misalleriyle de görüleceği üzere onlardan nakillerde bulunmuştur.

Müfessir, bu ilk devir mutasavvıfları arasında el-Hasen ibn Yesâr el-Başrî, Sabit ibn Eşlem el-Bunânî (öl. 127/744-45),[258] Mâlik ibn Dînâr (öl. 131/748),[259] İbrâhîm ibn Edhem (öl. 161/778),[260] Ebû Ali Şakîk ibn İbrahim el-Ezdî el-Belhî (öl. 174/790)'[261], Fudayl ibn Iyâd (öl. 187/ 803) [262] Ebu'l-Feyd Sevbân ibn İbrâhîm Zu'n-Nûn el-Mışrî (öl. 245/ 858),[263] Yahya ibn Mu'âz (öl. 258/872),[264] Ebu'l-Kâsım Cuneyd ibn Muhammed el-Bağdâdî (öl. 2797 908),[265] Sehl ibn Abdullah et-Tusterî (öl. 283/912), [266] el-Huseyn ibn Manşûr el-Hallâc (öl. 309/922),[267] Ebû Bekr Muhammed ibn Musa el-Vâsıtî (öl. 3207 932)[268] ve Ebu Bekr Dulef eş-Şiblî (öl. 334/946)'nin sözlerini eserine almıştır.

---

[257] Geniş bilgi için bk. Fuad Köprülü, age., s. 56-57, 114; Hayrani Altınaş, Ma'rifetname'de Tasavvuf, İstanbul 1981, s. 11-12.

[258] Sabit el-Bunânî hakkında bilgi için bk. Cemaluddin Ebu'l-Ferec ibn el-Cevzî, Sıfatu's-Safve, Beyrut 1979, III/260.

[259] Mâlik ibn Dînâr hakkında bilgi için bk. Ziriklî, A'lâm, VI/134; İbn Hallikân, Vefeyâtu'l-A'yân, I/440.

[260] İbrâhîm ibn Edhem hakkında bilgi için bk. Abdülkerim ibn Havazin el-Kuşeyrî, Risale (trc. Tahsin Yazıcı), İstanbul 1966, s. 26-28.

[261] Şakîk el-Belhî hakkında bilgi için bk. Kuşeyrî, Risâle, s. 46-48.

[262] Fudayl ibn Iyâd hakkında bilgi için bk. Ziriklî, A'lâm, V/360; Kuşeyrî, age., s. 30-32.

[263] Zu'n-Nûn el-Mısrî hakkında bilgi için bk. Hafız Ebû Nu'aym Ahmed ibn Abdullah el-Isbahânî, Hılyetu'l-Evliyâ' ve Tabakâtu'l-Asfıyâ', Mısır 1357/1938, IX/331-395.

[264] Yahya ibn Mu'âz hakkında bilgi için bk. Isbahânî, Hılye, X/51-70; Kuşeyrî, Risâle, s.58-59; Ziriklî, age., IX/218.

[265] Cuneyd hakkında bilgi için Isbahânî, age., X/255-287 ve Kuşeyrî, age., s. 67-70'e bakılabilir.

[266] Sehl et-Tusterî hakkında bilgi için Isbahânî, age., X/189-212; Kuşeyrî, age., s. 51 54'e bakılabilir.

[267] Hallac hakkında bilgi için bk. Kehhâle, Mu'cemu'l-Muellifîn, IV/63; Ziriklî, age., II/285.

[268] El-Vâsıtî hakkında bilgi için bk. Ebu'l-Kâsım Abdülkerim ibn Hevâzin, er-Risâletu'l-Kuşeyriyye, Mısır 1318, s. 29.

Bu, Ebu'l-Berekât'ın bir tarikata intisab etmiş olduğuna delâlet etmese dahi bizi, en azından onun, tasavvufa karşı olmadığı neticesine götürür. Zira en önemli kaynağı olan Keşşâf'ta bu mutasavvıfenin sözlerine bir kelime ile dahi olsa yer verilmiş değildir. O halde müfessir, tesiri altında kaldığı Zemahşerî gibi tasavvufa düşman olma yolunu tutmamış; aksine mutasavvıfenin sözlerini eserine -hangi niyetle olursa olsun- almış ve eserini bunlarla süslemiştir. Bu da onun tasavvufa ve mutasavvıfeye sempatisini göstermektedir.

Şimdi Medâriku't-Tenzîl'de bulunan tasavvufî ibareleri misallendirelim:

Misal –1

Müfessir, el-Mâide/85 âyetinin tefsirinde şöyle der:

"*«İşte bu ihsan sahiplerinin karşılığıdır»" ... Ma'rifet ehli şöyle demiştir: «Onlarda* (ihsan sahiplerinde) *var olan şu üç şeydir: Ayrılığa* (Allah'tan ayrı kalmaya) *ağlamak, hediyyeye* ('ata') *dua, kazaya rızâ. Kim ma'rifet iddiasında bulunur da bu üç şey kendisinde olmazsa iddiasında doğru* (sâdık) *değildir".*[269]

Misal –2

Müfessir, "*Sonra gerçek mevlâlarına döndürülürler. Haberiniz olsun, hüküm, O'nundur. O, hesap görenlerin en sür'atlisidir*" mealindeki el-En'âm/62 âyetinin tefsirinde « قيل » rivayeti ile şöyle der:

"*«Seni terbiye edene döndürülmek, sana eziyyet verenle beraber kalmaktan daha hayırlıdır» denilmiştir".*[270]

Misal –3

Müfessir, el-A'râf/99 âyetinin tefsirinde şunları anlatır:

---

[269] Nesefî, Medârik, I/298.

[270] Nesefî, Medârik, II/16. Müfessirin burada kîl kavli ile vermiş olduğu bu ifadeler benzer şekilde er-Risâletu'l-Kuşeyriyye'de de geçmektedir. Şöyle ki: "Birisine: «Ölümü seviyor musun?» diye sorulmuştu. «Hayrı umulana varmak, kötülüğünden emîn olunmayanla beraber kalmaktan daha hayırlıdır.» diye cevap verdi" (Bk. Abdu'l-Kerîm el-Kuşeyrî, er-Risâletu'l-Kuşeyriyye, tah. Abdülhalim Mahmûd- Mahmûd ibn eş-Şerîf, Mısır 1966, I/271.

"Allah'ın hilesinden; kulu, onun hissetmediği bir yerden yakalayıvermesinden emin mi oldular?" Şiblî -Allah aziz ruhunu mukaddes kılsın-'den: *"Onlara hilesi, onları oldukları hâl üzere bırakmasıdır."* er-Rebî' ibn Hayşem'in kızı babasına: *"Bana ne oluyor ki insanların uyuduğunu görüyorum da senin uyuduğunu görmüyorum?"* demişti. O da: *"Azabımızın onlara geceleyin gelivermesinden emîn mi oldular?"* [271] âyetini kastederek: *"Ey kızcağızım, baban geceleyin* (azabın veya ölümün) *gelivermesinden korkuyor." diye cevap verdi".*[272]

Misal –4

Müfessir, en-Nûr/33 âyetinin tefsirinde şöyle der:

"Bil ki köle dörttür. Hizmet için tahsis edilen (edinilen) *köle* (kınn), *ticaret yapmasına izin verilen, kitabete bağlanmış ve kaçan köle.*

Birincinin misali; halveti tercih ve muaşereti terk ile uzleti elde eden "veliyyu'l-uzlet"tir. İkincisi "veliyyu'l-'ışret'tir. O, toplulukla (cemâatle) *hemhal olan kimsedir. Tecrübe yoluyla bilgi edinmek için insanlar arasına karışır. Onlara ibret* (gözüyle) *bakar. Onlara ibret almalarını emreder. O, Allah Resulü* (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'nün halifesidir. Allah'ın hükmüyle hükmeder, Allah için alır, Allah için verir. Onun idrâki Allah'dandır. Allah ile konuşur. Dünya onun ticaret pazarıdır. Akıl onun ana malı* (sermayesi)*dir. Öfke halinde adalet ve rızâ onun terazisidir. Fakirlik ve zenginlik i'tidâl onun sıfatı* (rütbesi)*'dir. Allah ile izzet onun melcei ve başvuracak yeridir. Kur'an, efendisinin izin mektubudur. Dış görünüşleriyle insanların arasındadır. İçiyle* (serâir) *onlardan uzaktır. Kendisi onlara zarar verecek hususlarda Allah için bâtınen onlardan hicret etmiş; onların faydasına, kendi zararına olan şeylerde zahiren onlara karışmış, onlarla birlikte yaşamayı seçmiştir."*[273] (Şiir:)

Onların içinde yaşamasına rağmen onlardan değildir.

Fakat altının menşe'i (ma'deni) ***topraktır.***

---

[271] Kur'an, el-A'râf/97.

[272] Nesefî, Medârik, II/66-67. er-Rebî' ibn Haysem ile kızı arasında geçen konuşma Abdu'l-Kerîm el-Kuşeyrîde Mâlik ibn Dînâr'la kızı arasında geçmiş olarak verilmiştir. (bk. Abdülkerim el-Kuşeyrî, Risale, II/718).

[273] Krş. Abdülkerim el-Kuşeyrî, Risale, I/271.

"O, onların yediğini yer, onların içtiklerini içer. Onlar ise onun, göklerin ve yerin Allah'ın emriyle kâim olduğunu gören, Allah'ın bir misafiri olduğunu nasıl bilsinler ki! Sanki onun hakkında şöyle denilmiştir" (Şiir):

"İnsanlardan (herhangi biri) *olduğun halde eğer onlardan üstün olmuşsan* (bilki) *misk, ceylân kanının bir parçasıdır.*

Veluyyu'l-uzlet'in hâli, hallerin en temizi ve en tatlısı; veliyyu'l-'Işret'in hâli ise en kâmili ve en yücesidir. İkinciye göre birincisi Rahmân'ın huzurunda, sultanın yanındaki vezirin nedimi mesabesindedir. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'e gelince; onun iki tarafı da şereflidir. İki altın külçenin menşei (ma'deni) *dir. İki "hâl"i* (uzlet ve işret halleri) *kendinde toplamıştır. İki tatlı suyun menbâıdır. Veliyyu'l-uzlet onun hâllerinin bâtını ile hidayete ermiştir. Veliyyu'l-Işret ise onun amellerinin zahirine uymuştur."*

"(Kölelerin) *üçüncüsü mükellef olan* (bir kimse olarak) *amel eden* (nefsini) *hesaba çeken ve cehd eden* (mucâhid) *kimsedir. Mükâteb kölenin taksitleri gibi gündüz ve gecede* (bir günde) *beş vakit* (namazla), *200 dirhemde beş* (hisseyi zekât olarak) *vermekle, senede bir ay* (oruçla) *ve ömründe bir ziyaret* (yani haccla) *mükelleftir. Sanki o, bu muntazam* (müretteb) *taksitlerle nefsini Allah'dan satın almış gibidir. Kölelik zinciri* (ile bağlı kalmaktan) *korkarak ve hürriyet kapısını açmayı umarak cennet bahçelerinde serbestçe dolaşmak, onun nimetlerinden istifade etmek, istediğini ve arzuladığını yapmak için kölelik bağını çözmeye gayret eder.*

Dördüncüsü kaçan köledir. Bunlar ne kadar da çoktur! Hırsız, zina eden ve ğâsıb bir tarafa adaletsiz kadı, amel etmeyen âlim, riyakâr amel sahibi, sözlerinin çoğu fuzûlî olan, kendine fayda vermeyen her şeye hücum eden ve söylediğini yapmayan vaiz bunlardandır. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) onlardan haber vererek (şöyle) *buyurmuştur: «Muhakkak Allah bu dîne, kendileri için âhirette hiçbir nasîb olmayan bir kavimle yardım eder»".*[274]

Misal –5.

Müfessir, el-Fâtır/15 âyetinin tefsirinde şu bilgileri verir:

[274] Nesefî. Medârik, III/143.

"*Sehl*[275] *der ki: «Allah yaratıkları yarattığında kendisi için zenginliğe, onlar için de fakirliğe hükmetti. Kim zenginlik iddiasında bulunursa Allah'tan men'edilir. Kim de fakirliğini ikrar ederse fakirliği kendisini Allah'a ulaştırır. Kula yaraşan içiyle* (kalbiyle) *ona* (Allah'a) *muhtaç olmak, başkasından kopup Allah'a bağlanmaktır ki kulluğu hâlis olsun. Kulluk; zillet ve boyun eğmektir. Alâmeti ise kimseden* (bir şey) *istememektir.*»"

"*El-Vâsıtî*[276] *der ki: «Kim Allah ile* (mahlûkattan) *müstağni olursa fakir düşmez, kim de Allah ile izzet bulursa zillete düşmez.»*"

"*El-Huseyn*[277] *der ki: «Kul, Allah'a muhtaçlığı* (fakrı) *ölçüsünde Allah ile zengin olur. Fakirliği* (Allah'a muhtaçlığı) *arttığı ölçüde zenginliği artar*".[278]

"*Yahya*[279] *der ki: «Fakr kul için zenginlikten daha hayırlıdır. Zira zillet* (mezellet) *fakirlikte; kibir de zenginliktedir. Zillet ve tevazu ile Allah'a dönmek, amelleri çoğaltarak O'na dönmekten daha hayırlıdır.»*"

"*«Evliyanın sıfatı üçtür: Her şeyde Allah'a güvenmek, her şeyde ona muhtaç olmak ve her şeyden O'na dönmek» denilmiştir.*"[280]

"*Şiblî*[281] *der ki: «Fakr, belâ getirir. Onun bütün belâları ise izzettir»*".[282]

I. Medâriku't-Tenzîl'de Kıssalar ve İsrâiliyyât

1. Kıssalar

Ebu'l-Berekât, tefsirinde münâsebetler ölçüsünde çeşitli devirlere ait kıssalara da yer vermiştir. Bunlardan İslâm öncesi devirlere ve pey-

[275] Sehl ibn Abdullah et-Tusterî'dir.
[276] Ebû Bekr Muhammed ibn Musa el-Vâsıtî'dir.
[277] El-Huseyn ibn Mansûr el-Hallâc.
[278] Krş. Abdülkerim el-Kuşeyrî, Risale, II/539.
[279] Yahya ibn Mu'âz.
[280] Bu söz Ebû Abdurrahman es-Sulemî'nin Tabakâtu's-Sofiyye'sinde Yahya ibn Mu'âz'ın sözü olarak verilmektedir (bk. Ebû Abdurrahman es-Sulemî, Tabakâtu's-Sofiyye, tah. Nûreddin Şerîbe, Kahire 1389/1969, s. 110).
[281] Ebû Bekr Dulef eş-Şiblî.
[282] Nesefî, Medârik, III/337-338. Müfessirin mutasavvıfeden nakilleri için ayrıca bk. Nesefî, age., I/43, 44, 152, 154, 159, 169, 191, 203-204, 255; II/29, 47, 49 (krş. el-Kelâbâzî, Doğuş Devrinde Tasavvuf, trc. Süleyman Uludağ, İstanbul 1979, s. 54); 50, 57, 76, 257, 262; III/19, 27, 70, 90, 268, 278, 341; IV/39, 60, 110, 155.

gamberlere ait olanları yanında Asr-ı Saadet ve daha sonraki devirlere ait olanları da vardır. İslâm öncesi devirlere ait kıssaları biraz sonra "İsrâiliyyât" başlığı altında inceleyip misallendireceğiz.

Asr-ı Saadette vukubulmuş hâdiselere ait kıssalar da genellikle nüzul sebepleri içinde verilmiş olduğundan daha önce bunlara "Medâriku't-Tenzîl'de Esbâbu'n-Nuzûl" bahsinde yer verip misallendirmiştik.

Burada ise Medâriku't-Tenzîl'de yer verilen asr-ı saadet sonrası devirlere ait kıssalara yer vereceğiz.

Bu kıssalar genellikle ahlâkî kıssalar olup tarihî yönden fazla dikkati çekmeyen kıssalar olarak görünmektedir. Müfessir her halde bunları tezyîn-i kelâm (sözü söyleme) nev'inden tefsirine serpiştirmiş olsa gerektir. Bu arada âyetlerin tefsiriyle ilgili bazı âlimlerin aralarında geçen münakaşa ve muhaverelere de yer verilmiş ve müfessirin tercih ettiği te'vîl ve tercihler bunlarla kuvvetlendirilmek istenmiştir.

Şimdi müfessirin Asr-ı Saadet sonrası devre ait tefsirinde zikrettiği kıssalara birkaç misalle temas edelim:

Misal –1

Müfessir, Âl-i İmrân Sûresinin *"Allah'ın katında İsâ'nın durumu, kendisini topraktan yaratıp sonra «ol» demesiyle olmuş olan Âdem'in durumu gibidir."* mealindeki 59. âyetinin tefsirinde şu olayı nakleder:

"Âlimlerden birinden rivayete göre o, rumlara esir düşmüştü. Onlara:

— Niçin isa'ya ibadet ediyorsunuz? diye sordu. Onlar:

— Çünkü onun babası yok, dediler.

— O halde Âdem (kendisine ibadet etmenize) *daha lâyıktır. Zira onun ana-babası* (hem anası, hem de babası) *yoktur. dedi.*

— Ölüleri diriltirdi, dediler.

— O halde Hazkiyal (ibadet etmenize) *daha lâyıktır. Zira İsa dört kişiyi, Hazkiyal ise sekiz bin kişiyi diriltmiştir, dedi.*

— Dilsizi ve ala tenliyi iyileştirirdi, dediler.

— Cercîs (ibadet etmenize) *daha lâyıktır. Zira o pişirir, yakar; sonra* (da pişirip yaktığı) *salimen kalkardı. dedi".* [283]

---

[283] Nesefî, Medârik, I/160.

Misal –2

Müfessir, Âl-i İmrân Sûresinin *"Sevdiğiniz şeylerden sarfetmedikçe* (infâkta bulunmadıkça) *iyiliğe eremezsiniz"* mealindeki 92. âyetinin tefsirinde şöyle bir kıssa anlatır:

"Ömer ibn Abdülaziz'den[284] (rivayet edilir ki) *o, denklerle şeker satın alır ve bunları tasadduk edermiş. Kendisine:*

— Niçin bedelini tasadduk etmiyorsun? diye sorulmuş da şöyle demiş:

— Zira şeker bana (çok) *sevimlidir. Sevdiğimden infâkta bulunmak istedim."* [285]

Misal –3

Müfessir, el-A'râf Sûresinin *"... Yeyin, için, fakat israf etmeyin. Çünkü Allah müsrifleri sevmez."* mealindeki 31. âyetinin tefsirinde şu olayı anlatır:

"Reşîd'in[286] *Hristiyan ve hazık bir doktoru vardı.* (Bir gün) *Ali ibn el-Huseyn ibn Vâkıd'a:*

— İlimler beden ve din ilimleri (olarak) *iki olduğu halde sizin kitabınızda tıb ilminden hiçbir şey yok, demişti. Ali ona:*

— Allah tıbbı kitabından yarım âyette toplamıştır. O da: «Yiyin, için, fakat israf etmeyin.» *sözüdür, dedi. Hristiyan:*

— Rasûlünüzden tıbba dair hiçbir şey rivayet edilmemiştir, dedi. Ali:

— Peygamberimiz tıbbı az bir sözde toplamışır ki o da: «Mide hastalığın evidir. Perhiz her ilâcın başıdır. Her bedene, onu alıştırdığını ver» *sözüdür, deyince Hristiyan:*

— Kitabınız ve peygamberiniz Câlinos'a tıbdan bir şey bırakmamış, dedi." [287]

---

[284] Emevî halifesi Ömer ibn Abdülaziz (öl. 101/720).
[285] Nesefî, Medârik, I/169.
[286] Abbasî halifesi Harun er-Reşîd (öl. 193/809).
[287] Nesefî, Medârik, II/51.

Misal –4

Müfessir, el-Hac Sûresinin *"İnsanları hacca çağır; yürüyerek veya binekler üstünde uzak yollardan sana gelsinler"* mealindeki 27. âyetinin tefsirinde şu kıssayı anlatır:

"Muhammed ibn Yâsîn der ki: Tavâfda bir ihtiyar bana:

— Sen nerelisin? dedi. Ben:

— Horasan'dan, dedim.

— Beyt ile aranızdaki mesafe ne kadardır? dedi. Ben:

— İki veya üç ay, dedim.

— Siz, Beyt'in komşularısınız, dedi. Ben:

— Sen nereden geldin? diye sordum,

— Beş senelik yoldan. Çıktığımda bir gençtim (şimdi ise) *orta yaşlıyım, dedi. Ben:*

— Allah'a yemin olsun ki bu, güzel bir itaat ve sâdık bir muhabbettir, dedim. Şu şiiri inşâd eyledi:

Evin seni uzaklaştırsa, önüne örtüler ve engeller çıksa da sevdiğini ziyaret et.

Uzaklık senin onu ziyaretini engellemesin. Zira seven sevdiğini çokça ziyaret edendir".[288]

Misal –5

Müfessir, eZ-Zâriyât Sûresinin 22 ve 23. âyetinin tefsirinde şu kıssayı anlatır:

"Asma'î'den (nakılediliyor ki) *o şöyle anlatmıştır:*

— Basra camiinden çıkmıştım. Oturmakta olan bir bedevi beni gördü ve:

— Kimsin? dedi. Ben:

[288] Nesefî, Medârik, III/99.

— *Aşma' oğullarından, dedim.*

— *Nereden geldin? dedi.*

— *Allah'ın kelâmının okunduğu bir yerden, dedim.*

— *Bana oku, dedi. Ve'z-Zâriyât* (Sûresi)*'ı okudum.* «Göktedir rızkınız ve size va'dolunan...» *âyetine ulaştığımda:*

— *Bu yeter, dedi, devesine yöneldi, boğazlayıp* (etini) *gelenlere paylaştırdı. Gerisin geriye dönüp kılıç ve yayma yöneldi, onları kırdı ve dönüp gitti.*

Reşîd ile beraber haccettiğimde tavaf etmek üzere iken baktım, birisi ince bir sesle bana sesleniyor. Döndüm ve o bedevi ile karşılaştım. Zayıflamış ve sararmıştı. Bana selâm verdi ve (Ve'z.-Zâriyât) *Sûresini okuttu. O âyete gelince bir çığlık attı ve:*

— *Rabbimiz! Gerçekten bize va'dettiğini bulduk, dedi, sonra:*

— *Bundan başka* (okuyacağın bir şey) *var mı? dedi.*

— «Gök ve yerin Rabbine andolsun ki o muhakkak bir haktır" (âyetini) *okudum.* (Yine) *bir çığlık attı ve üç kere:*

— *Sübhânallâh, kimdir Celîl'i öfkelendiren ki yemin etti? O'nun sözünü doğrulamadılar da yemin etti? deyip bu sözlerle can verdi".*[289]

2. İsrâiliyyât

İsrâiliyyât, kelime olarak "İsrâiliyye" kelimesinin çoğuludur. İsrâilî bir kaynaktan aktarılan kıssa veya hâdise anlamınadır. İsrâîl, rivayetlere göre Hz. Ya'kûb *(Aleyhi's-Selâm)*'un ismi veya lâkabıdır.[290]

Gerek Kur'an-ı Kerîm'de ve gerekse Hz. Peygamber'in hadislerinde geçmiş ümmetlere dair birçok kıssa, müslümanların ibret almaları için anlatılmıştır. Bu âyet ve hadislerin büyük bir kısmı İsrailoğulları ile alâkalıdır. Bu da Müslümanların ve İslâm'ın geldiği çevrede bulunanların kitâb ehlinden daha ziyade Yahudiler ve Hristiyanlarla yakın alâkalarının bulunması, bir de onların haberlerinden bir kısmına vâkıf olmaları hikmetine mebnî olsa gerektir.

---

[289] Nesefî, Medârik, IV/185.

[290] Âsım Efendi, Kamus Tercümesi Okyanus, İstanbul 1304-1305, IV/1006'dan naklen bk. Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyât, Ankara 1979, s. 6.

Aslında İsrâiliyyât denince sadece İsrailoğulları ile ilgili haberler anlaşılmamalıdır. Kur'an ve hadislerde İsrailoğullarından olduğu gibi Hz. Âdem *(Aleyhi's-Selâm)*'den başlayarak birçok peygamber ve onların kavimleri ile putperest kavimlerden bahseden kıssalar bulunmaktadır. Bütün bunlarla ilgili olarak aslında Kur'an ve hadislerde olmadığı halde İslâm'a katılan haberlerin tümüne birden İsrâiliyyât denmesi, bunların çoğunluğunun İsrailoğulları ile ilgili olması veya daha ziyade Yahudiler kanalıyla İslâm'a sokulmuş olmasından olsa gerektir.

Geçmiş ümmetler hakkında tefsir kitaplarında yer alan açıklama ve kıssaların elbette tamamı uydurma değildir. Bir kısmı Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından ashabına anlatılmış ve sahabeden sahih senedlerle rivayet edilerek muteber hadis mecmualarında yer almıştır.

Ancak problem bu sahih haberleri zayıf ve merdûd olanlarından ayırabilmektir. Bu da çoğu zaman zor olduğu gibi bazen da imkânsızdır. Bundan başka İsrâiliyyâtın tamamı İslâm akîde ve prensiplerine de aykırı olmayabilir. Bu yönüyle âlimler İsrâiliyyâtı:

a) İslâm'a uygun olanlar,

b) İslâm akîde ve prensiplerine aykırı olanlar,

c) Tasdik veya tekzib edilmeyenler diye üçe ayırır.[291] İşte bu üçüncü neviden olanlar İslâmî eserlerde ve özellikle tefsirlerde bolca bulunur.

İsrâiliyyâtın naklinin caiz olup olmadığı konusu ihtilâflıdır. Bazıları Hz. Peygamber'in *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Ehl-i Kitap'tan herhangi bir şey nakledilmesini kesinlikle yasakladığını ve: *"Ehl-i Kitaba hiçbir şey sormayın. Kendileri sapmış olan bu kimseler sizi asla doğru yola iletemezler. Sizler de* (Ehl-i Kitaba sorduğunuz ve cevap aldığınız takdirde onları tasdik veya tekzibden dolayı) *ya hak olan bir şeyi yalanlamış veya bâtıl olan bir şeyi doğrulamış olursunuz. Allah'a yemin ederim ki Musa sağ olsaydı bana iman etmek ve yoluma uymaktan başka bir çare bulamazdı."* buyurduklarını[292] ve bu sebeple Ehl-i Kitap'tan herhangi bir şey nakletmenin câiz olmadığını söylerken diğer bazıları da Ebû Nemle el-Ensârî'den rivayet edilen bir hadisi delil göstererek Ehl-i Kitabın söylediklerini nakletmekte mahzur görmezler.[293]

[291] Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyât, s. 18.
[292] Ahmed ibn Hanbel, Musned, III/378'den naklen bk. Abdullah Aydemir, age., s. 19.
[293] Ebû Nemle hadisi için bk. Ahmed ibn Hanbel, Musned, IV/136.

Bu ihtilâftan sarf-ı nazarla netice olarak:

a) Kur'an ve hadisin ruhuna uyan isrâîliyyât alınabilir.

b) Kur'an ve hadisin ruhuna uymayanlar atılır.

c) Bu ikisi dışındakilerin hükmüne gelince; bunlar alınmaz, benimsenmez, nakledilmez ve kitaplara da yazılmaz[294] görüşü ağırlık kazanmaktadır.

Ancak, İslâm âleminde yaygın, halkın okuması veya avama okunmak üzere hazırlanmış ahlâk ve mev'ıza (öğüt) kitaplarının yanında tefsirlere de İsrâiliyyâttan çok şeyin girdiği bir gerçektir.

Ebu'l-Berekât'ın da bundan kurtulduğunu söylemek pek mümkün değildir. Özellikle İslâm'ın ruhuna aykırı olmayan ve mücerred geçmiş peygamberler ile ümmetlerine dair haberlerde pek dikkatli davranmadığını ve onlara dair nakledilen kıssaları -birkaç istisna dışında- değerlendirmeye tabî tutmadan « روي » veya « قيل » lâfızlarıyla verdiğini görüyoruz. Keşşaftan bu konuda yaptığı nakillerde bazı ayıklamalar yapmış olmakla beraber -o da herhalde fazla uzatma endişesiyle olsa gerektir- onda nakledilen kıssaları tefsirine aynen almıştır.

Ancak, diğer tefsirlere ve bilhassa rivayet tefsirlerine göre Medâriku't-Tenzîl'de İsrâiliyyât azdır ve bunların da zaten İslâm prensiplerine ters düşmeyen mücerred kıssalardan ibaret olduğu görülmektedir.

Ebu'l-Berekât'ın tefsirinde bulunan İsrâiliyyâtla ilgili birkaç örneği buraya almayı faydalı görüyoruz:

Misal –1

Müfessirimiz, *"Bulutla sizi gölgelendirdik, kudret helvası* (menn) *ve bıldırcın* (es-Selvâ) *indirdik..."* mealindeki el-Bakara/57 âyetinin tefsirinde şunları anlatır:

"Yani bulutu onları gölgelendirir kıldık. Bu Tîh'de olmuştur. Allah, bulutu onlara müsahhar kılmıştı. Bulut onlarla birlikte yürür ve onları güneşten korurdu. Geceleri de ateşten bir direk inerdi de onun ışığında yürürlerdi. Elbiseleri kirlenmez ve eskimezdi.

[294] Abdullah Aydemir, Tefsirde İsrâiliyyât, s. 33.

"Size menn'i indirdik".

Yani kudret helvasını. Güneşin doğuşundan batışına kadar onların üzerine kar gibi yağar, her insan için bir sâ' miktarında olurdu.

"Size selvayı da indirdik."

Allah onlara güney rüzgârı göndermişti. Bu rüzgâr onlara selvayı -ki bıldırcın kuşudur- toplar getirir ve herkes kendine yetecek kadarını alıp keserdi".[295]

Tevrat'ın konu ile ilgili cümleleri de şöyledir:

"Ve Rab Musa'ya söyleyip dedi: İsrailoğullarının söylenmelerini işittim. Onlara söyleyip de: "Akşam üstü et yiyeceksiniz ve sabahleyin ekmekle doyacaksınız. Ve bileceksiniz ki Allah'ınız Rab Ben'im.

Ve vâki oldu ki, akşamleyin bıldırcınlar çıkıp ordugâhı kapladılar ve sabahleyin ordugâhın etrafına çiğ düşmüştü. Ve düşmüş olan çiğ kalkınca işte çölün yüzünde, toprağın üzerinde kırağı gibi küçük, yuvarlak bir şey vardı. Ve İsrailoğulları görüp birbirlerine dediler: Bu nedir? Çünkü o nedir bilmediler. Ve Musa onlara dedi: Bu Rabb'ın yemek için size verdiği ekmektir. Rabbın emrettiği şey budur. Her biriniz yiyeceğine göre ondan devşirin; adam başına bir Ömer[296] *olmak üzere canlarınızın sayısına göre; her biriniz çadırında olanlar için alacaksınız".*[297]

"Ve İsrail evi onun adını man koydular; ve o kişniş tohumu gibi beyaz lezzetli, ballı yufka gibiydi".[298]

"Ve onların arasında olan karışık halkın iştahları çok arttı ve İsrailoğulları da yine ağlayıp dediler: Bize kim et yedirecek? Mısır'da parasız yediğimiz balığı, hıyarları ve karpuzları ve pırasaları ve soğanları ve sarımsakları hatırlıyoruz. Fakat şimdi canımız kurudu. Hiçbir şey yok. Ancak bu manı görüyoruz...".[299]

"Ve Rab tarafından bir yel çıktı ve denizden bıldırcınlar getirdi ve ordugâhın etrafında bir tarafta bir günlük yol ve öbür tarafta bir günlük yol kadar... Ordugâhın üzerine düşürdü..."[300]

---

[295] Nesefî, Medârik, I/49.
[296] 3,70 litre mukabili bir ölçektir (bk. Kitab-ı Mukaddes, ölçüler ve tartılar cetveli).
[297] Tevrat, Çıkış, XVI/11-16.
[298] Tevrat, Çıkış, XVI/31.
[299] Tevrat, Sayılar, XI/4-6.
[300] Tevrat, Sayılar, XI/31.

"Ve et daha dişlerinin arasında iken çiğnemeden evvel kavme karşı Rabbin öfkesi alevlendi ve Rab kavmi gayet büyük bir vuruşla vurdu".[301]

"Bu kırk yıl, üzerinden esvabın eskimedi".[302]

Misal –2

Ebu'l-Berekât, *"Tâlût ordusuyla birlikte ayrıldıktan sonra, «doğrusu Allah sizi bir ırmakla deneyecektir, ondan içen benden değildir...» Onlardan pek azı hariç sudan içtiler"* mealindeki el-Bakara/249 âyetinin tefsirinde şöyle demektedir:

"Onlar seksen bin kişiydiler. Çok sıcak, hararetli bir havada çıkmışlardı ve Allah'ın kendileri için bir nehir akıtmasını istediler...".[303] *"Onlar 313 kişiydiler."*[304]

Şimdi de Tevrat'ın konu ile ilgili cümlelerine bir göz atalım:

"... Ve Harot pınarı başında ordugâh kurdular".[305]

"Ve şimdi kavme işittirip de: «Kim korkuyor ve titriyorsa dönsün ve Gilead dağından geri gitsin». Ve kavımdan yirmi iki bin kişi döndüler ve on bin kişi kaldı. Ve Rab Gideon'a dedi: «Kavmin sayısı yine fazladır. Onları suya indir ve senin için onları orada deneyeyim. Ve vaki olacak ki sana: Bu seninle beraber gidecek dediğim adam seninle beraber gidecek ve seninle gitmeyecek dediğim adam gitmeyecektir.» Ve kavmi suya indirdi. Ve Rab Gideon'a dedi: «Köpeğin diliyle içtiği gibi diliyle su içen her adamı ayrı, ve içmek için dizleri üzerine çöken her adamı da ayrı koyacaksın.» Ve ellerini ağızlarına götürerek dilleri ile içenlerin sayısı 300 kişi oldu. Fakat kavmin arta kalanlarının hepsi su içmek için dizleri üzerine çöktüler. Ve Rab Gideon'a dedi: «Diliyle içen 300 kişi ile sizi kurtaracağım ve Medyeanîleri senin eline vereceğim»".[306]

---

[301] Tevrat, Sayılar, XI/33.

[302] Tevrat, Tesniye, VIII/4.

[303] Nesefî, Medârik, I/125.

[304] Nesefî, Medârik, I/125-126. Ebu'l-Berekât'ın burada 313 sayısını tercihine sebep her halde Buhârî, K. el-Meğâzî'de kaydedilen şu hadis olmalıdır: el-Berâ'dan rivayete göre o şöyle demiştir: "Biz Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'nin ashabı Bedr'de bulunan (Bedr ashabı)ların sayısının, Tâlût ile nehri geçenler kadar olduğunu konuşurduk. Onunla nehri ancak 310 küsûr iman eden geçmişti" (Bk. Buhârî, K. el-Meğâzî, 6).

[305] Tevrat, Hâkimler, VII/1.

[306] Tevrat, Hâkimler, VII/3-7.

Misal –3

Müfessir, *"Onları Allah'ın izniyle bozguna uğrattılar. Dâvûd, Câlût'u Öldürdü, Allah Davud'a hükümranlık ve hikmet verdi..."* mealindeki el-Bakara/251 âyetinin tefsirinde şunları anlatır:

"Davud'un babası Yîşî altı oğlu ile birlikte Tâlût'un ordusundaydı. Dâvûd da yedincileri idi. Dâvûd küçük olup koyun güderdi. Allah, peygamberine Câlût'u Davud'un öldüreceğini vahyle bildirmişti. O da Davud'u babasından istedi. Dâvûd yolda gelirken üç tane taş (ona) *seslenerek her biri:*

«Câlût'u benimle öldüreceksin. Beni yanına al» demişti. O da bunları torbasına aldı ve Câlût'a atarak onu öldürdü. Tâlût, Davud'u kızı ile evlendirdi ise de sonradan kıskandı (hased etti) *ve onu öldürmek istedi. Ama sonra tevbe etmiş olarak öldü".*[307]

Şimdi de Tevrat'ın bu konu ile ilgili cümlelerini alalım:

"Ve Davud, Beyt-Lehem-Yahuda'dan, adı Yesse olan[308] *o Efratlı'nın oğlu idi. Ve bu adamın sekiz oğlu vardı".*[309]

"Ve Davud en küçüğü idi ve üç büyük oğlu Saul'un ardınca gitmişlerdi. Ve Davud Beyt-Lehem'de babasının koyunlarını gütmek için Saul'un yanından gider ve dönerdi".[310]

"Ve eline deyneğini aldı ve vadiden kendine beş çakıl taşı seçti ve onları üzerinde olan çoban torbasına, dağarcığına koydu ve sapanı elinde idi ve Filistî'ye yaklaştı" [311]

"Ve Davud Filistî'yi sapanla ve taşla yendi ve Filistî'yi vurup öldürdü".[312]

"Ve Saul Davud'a dedi: İşte büyük kızım Merab. Onu karı olarak sana vereceğim. Ancak benim uğrumda cesur ol ve Rabbın cenklerini et".[313]

---

[307] Nesefî, Medârik, I/126.
[308] Arapların Yîşâ dedikleri kişi, bu olmalıdır.
[309] Tevrat, I.Samuel, XVII/12.
[310] Tevrat, I.Samuel, XVII/14-15.
[311] Tevrat, I.Samuel, XVII/40.
[312] Tevrat, I.Samuel, XVII/50.
[313] Tevrat, I.Samuel, XVIII/17.

Misal –4

"Bir kasaba halkı inanmalı değil miydi ki, imanları kendilerine fayda versin. İşte Yûnus'un milleti inandığı zaman dünya hayatında rezilliği gerektiren azabı onlardan kaldırdık..." mealindeki Yûnus/98, âyetinin tefsirinde Müfessir şöyle diyor:

"Rivayete göre Yûnus (Aleyhi's-Selâm) *Musul topraklarında olan Nînevâ'ya peygamber olarak gönderilmişti. Onu yalanladılar. O da onlara kızarak oradan ayrıldı. Onu kaybedince üzerlerine azâb ineceğinden korktular, hepsi kıldan elbiseler* (palaz) *giyerek kırk gece feryad ettiler. Kadınları, çocukları ve hayvanları ile birlikte kıra çıktılar. Kadınlarla çocukları, hayvanlarla yavruları birbirinden ayırdılar da bunlar birbirlerini Özlediler. İman ve tevbe izhar ettiler. Allah da onlara acıdı, merhamet etti ve onların üzerinden azabı açtı, kaldırdı. Bu bir âşûrâ günü olup günlerden cuma idi".*[314]

Şimdi de Tevrat'ın bu konudaki ibarelerine bir göz atalım:

"Ve Amittay'ın oğlu Yunus'a Rabbın şu sözü geldi: «Kalk, Nineve'ye, o büyük şehre git, ve ona karşı çağır»".[315]

"Ve ikinci defa olarak Yunus'a Rabbın sözü geldi: «Kalk Nineve'ye, o büyük şehre git ve sana söyleyeceğim sözleri ona çağır...» Ve Yunus şehre girmeye başladı, bir günlük yol yaptı ve çağırıp dedi: Daha kırk gün var ve Nineve yıkılacak.

Ve Nineve halkı Allah'a inandılar ve oruç ilân ettiler. Ve büyüğünden küçüğüne kadar çullar sarındılar.

Ve kıralın büyük adamlarının fermanları ile Nineve'de bağırıp ilân etti: İnsan ve hayvan, sığır ve davar bir şey tatmasınlar, otlamasınlar, su da içmesinler. Ve insan da hayvan da çul sarınıp Allah'ı kuvvetle çağırsınlar. Ve herkes kötü yolundan ve ellerindeki zorbalıktan dönsün".[316]

"Ve Allah onların işlerini, kötü yollarından dönmüş olduklarını gördü ve onlara yapacağını söylemiş olduğu kötülüklerden ötürü Allah nadim oldu ve onu yapmadı".[317]

---

[314] Nesefî, Medârik, II/117.
[315] Tevrat, Yunus, I/1-2.
[316] Tevrat, Yunus, III/1-8.
[317] Tevrat, Yunus, III/10.

Misal –5

Müfessir, *"Biz Musa'ya: «Kullarımı geceleyin yola çıkar. Şüphesiz takip edileceksiniz.» diye vahyettik"* mealindeki eş-Şu'arâ'/52 âyetinin tefsirinde şunları anlatır:

"O gece (Mısırlıların, Kıbtîlerin) *evlerinden her birinde bir çocuğun öldüğü, onlar ölüleri ile meşgul iken Musa'nın kavmini* (Mısır'dan) *çıkardığı rivayet edilmiştir. Yine bir rivayete göre Allah Teâlâ Musa'ya:*

«İsrailoğullarının her dört evini bir evde toplamasını, sonra oğlaklar keserek bunların kanlarını kapılarına bulaştırmalarını, kendisinin meleklere, kapısında kan olan eve girmemelerini ve (evinin kapısında kan olmayan) *Kıbtîlerin küçüklerini* (bakirelerini) *öldürmelerini emredeceğini, kendileri için en çabuk ve kolayı olduğu için* (yolda yemek üzere) *taze ekmek yapmalarını, sonra da kulları* (olan İsrailoğulları)*nı alarak denize ulaşıncaya kadar yürütmesini, orada kendisine emrinin geleceğini» vahyetti".*[318]

"Musa'nın kavmi altı yüz yetmiş bin kişiydi. Dahhâk'tan rivayete göre ise yedi yüz bin kişiydiler".[319]

Şimdi de Tevrat'ın konu ile ilgili cümlelerini buraya alalım:

"Ve Musa dedi: «Rab şöyle söylüyor: Gece yarısı sularında ben Mısır'ın ortasına çıkacağım. Ve taht üzerinde oturan Firavun'un ilkinden, değirmen ardında olan cariyenin ilkine kadar Mısır diyarında bütün ilk doğanlar ve hayvanların bütün ilkleri ölecekler. Ve bütün Mısır diyarında misli olmamış ve bir daha olmayacak büyük bir feryad olacak.»"[320]

"İsrail'in bütün cemaatine söyleyip deyin: Bu ayın onunda her biri kendilerine bir kuzu, atalarının evlerine göre bir eve bir kuzu alacaklar. Ve eğer bir kuzu için ev küçükse, kendisi ve evine en yakın komşusu canların sayısına göre, bir tane alsınlar; bir kuzu için her birinin yemesine göre hesab edeceksiniz. Kuzunuz kusursuz, erkek, bir yıllık olacak; kendinize koyunlardan yahut keçilerden alacaksınız. Ve onu bu ayın on dördüncü gününe kadar saklayacaksınız; ve İsrail cemaatının bütün cumhuru onu akşam üstü boğazlayacaklar ve kandan alacaklar, ve onu içlerinde yiyecekleri evlerin iki kapı süvesi üzerine, ve üst eşiğin üzerine sürecekler".[321]

---

[318] Nesefî, Medârik, III/184.
[319] Nesefî, Medârik, III/185.
[320] Tevrat, Çıkış, XI/4-6.
[321] Tevrat, Çıkış, XII/3-7.

"Ve Musa İsrail'in bütün ihtiyarlarını çağırıp onlara dedi: Ailelerinize göre kendiniz için kuzular çekip alın, ve fishı boğazlayın. Ve bir demet zufa otu alıp leğende olan kana batıracaksınız ve leğende olan kandan kapının üst eşiğine ve iki süvesine serpeceksiniz; sabaha kadar hiçbiriniz evinin kapısından çıkmayacak. Ve Rab Mısırlıları vurmak için geçecek; ve üst eşik üzerinde ve iki süve üzerinde kanı görünce, Rab kapı üzerinden geçecek ve helak ediciyi sizi vurmak için evlerinize girmeye bırakmayacaktır."[322]

"Ve gece yarısında vaki oldu ki, Rab, tahtı üzerinde oturan Firavun'un ilkinden, zindanda olan esirin ikisine kadar Mısır diyarında bütün ilk olanları ve hayvanların bütün ilk doğanlarını vurdu. Ve geceleyin Firavun, kendisi ve bütün kulları, ve bütün Mısırlılar kalktılar; ve Mısır'da büyük feryad vardı; çünkü içinde ölü olmayan bir ev yoktu. Ve geceleyin Musa'yı ve Harun'u çağırıp dedi: Kalkın, hem siz hem de İsrailoğulları kavmimin içinden çıkın; ve gidin. Söylediğiniz gibi Rabba ibadet edin; söylediğiniz gibi koyunlarınızı sığırlarınızı da alın ve gidin; ve beni de mübarek kılın".[323]

"Ve İsrâiloğulları, çocuklardan başka, altı yüz bin kadar yaya erkekler olarak Ramses'ten Sukkot'a göç ettiler. Ve koyunlar, sığırlar, pek çok hayvanlarla karışık çok halk ta onlarla beraber çıktı. Ve Mısır'dan çıkardıkları hamurdan mayasız pideler çıkardılar. Çünkü mayası gelmemişti, çünkü Mısır'dan kovuldular ve kendileri için de azık yapmamışlardı".[324]

J. Medâriku't-Tenzîl'de Muhkem-Muteşâbih Meselesi

Kur'an'da müteşâbih konusu tefsir usûlünün önemli konularından biridir. Bu bakımdan Kur'an'ı tefsir etmek isteyenlerin bu sahada bilgi sahibi olması gerekir. Aynı mülâhaza ile bir müfessirin müteşâbih konusundaki tavrı da önem taşımaktadır.

[322] Tevrat, Çıkış, XII/21-23.
[323] Tevrat, Çıkış, XII/29-32.
[324] Tevrat, Çıkış, XII/37-39.

Istılahta muhkem ve muteşâbihin çeşitli tarifleri yapılmışsa da[325] meşhur olan tarife göre muhkem; manâsı açık, kolay anlaşılan ve anlaşılmasında bir müşkil olmayandır.[326] Müteşâbih ise birçok manâya ihtimali olup, bu manâlardan birini tayin edebilmek için haricî bir delile ihtiyacı olan âyetlerdir.[327]

Kur'an'da müteşâbih âyetlerin mevcudiyeti, bunların beşer aklınca anlaşılıp anlaşılamayacağı ve te'vilinin mümkün olup olamayacağı âlimler arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Bu tartışma daha ziyade Âl-i İmrân Sûresinin yedinci âyetinin i'râbı ile tefsirinden kaynaklanmaktadır.[328] Usûl kitaplarında konu ile ilgili çokça bilgi bulunduğundan biz, konuyu daha fazla uzatmamak için bu ihtilâflara temas etmek istemiyoruz. Burada biraz da Ebu'l-Berekât'ın konuya bakış açısı üzerinde duralım:

Ebu'l-Berekât, bu âyetin tefsirinde şöyle demektedir:

"Kalblerinde eğrilik olanlar (haktan meyledenler ki bunlar bid'at ehlidirler) *muteşâbih olanına uyarlar. Bunlar muhkeme mutabık olan ve hak ehlinin sözüne uygun gelmesi muhtemel olanlarına değil de bid'at ehlinin mezhebine ihtimali olan muteşâbihlere yapışırlar. Bunda maksatları insanları dinlerinde fitneye düşürmek ve onları saptırmak, bir de kendi arzuları doğrultusunda bunları te'vil etmeyi istemektir. Hamledilmesi gereken gerçek te'viline ise Allah'tan başka hiç kimse erişemez. «İlimde derinleşenler» kısmı cumhura göre başlangıç cümlesidir. Onlara göre duruş* (vakf) « إلا الله » *üzerindedir. Cumhur, muteşâbihi: «Allah'ın, bilinmesini kendisine seçtiğidir.» şeklinde tefsir etmiştir. Onlara göre* « والراسخون في العلم » *mubtedâdır. Haber ise* « يقولون آمنا به » *kısmıdır. Burada Allah Teâlâ onları* (ilimde derinleşenleri) *teslimiyyet üzere iman etmeleri ve keyfiyyetini araştırmadan gerçek olduğuna inanmaları dola-*

---

[325] Bu tarifler için bk. Bedruddin Muhammed ibn Abullâh ez-Zerkeşî, el-Burhân fî' Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut ty. II/68; Muhammed Abdulazim ez-Zerkânî, Menâhilu'l-Irfan fî Ulûmi'l-Kur'an, Mısır ty. II/272-277; Celaluddin Abdurrahmân es-Suyû-tî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut 1973, II/2-3; İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, Ankara 1976, s. 128.

[326] Zerkânî, Menâhil, II/273.

[327] İsmail Cerrahoğlu, age., s. 128.

[328] Bu âyetin tefsiri ve i'râbı hakkındaki ihtilâflar ve görüşler hakkında bk. Zerkeşî, age., II/72-74; Suyûtî, age., II/3.

yısıyla övmektedir. Muteşâbihi inzalin faydası ona ve Allah'ın ondaki maksadının gerçekliğine inanmak, ulaşılmasına bir yol kılınmamış şeylere vâkıf olmaktan beşer aklının âciz olduğunu bilmedir. Ubeyy (ibn Ka'b)*'in* « و يقول الراسخون » *şeklindeki kıraati ile Abdullah (ibn Mes'ûd)* [329]*in* « إن تأويله الا عند الله » *şeklindeki kıraati de bunu desteklemektedir.*

« الا الله » *üzerinde vakf yapmayıp ilimde derinleşenlerin muteşâbihi bilebileceğini söyleyenler de vardır. Bunlara göre* « يقولون » *ilimde derinleşenlerin durumunu açıklayan başlangıç kelâmıdır* (el-Cumle el-muste'nefe). *Yani te'vili bilen bu kişiler «müteşâbihe* (veya kitaba) *inandık. Hepsi; muteşâbihi ve muhkemi Hakîm olan, kelâmında tenakuz bulunmayan Allah kalındandır» derler".* [330]

Ebu'l-Berekât bu âyetin tefsirinde kendi görüşünü beyan etmez. O daha ziyade bu konudaki görüşleri nakletmekle yetinir. Yalnız müfessir burada görüşlerden birisinin cumhura ait olduğunu belirtip, bu görüşü Ubeyy ibn Ka'b ve Abdullah ibn Mes'ûd'un kıraatinin desteklediğini kaydederken ikinci görüşün kimlere ait olduğuna temas etmez. Bu davranışıyla cumhurun görüşüne ağırlık verdiğini ve o görüşü kabullendiğini söyleyebiliriz.

Biraz önce, muteşâbihin beşer aklı ile anlaşılıp anlaşılamayacağı âlimler arasında tartışma konusu olmuştur, demiştik. Müfessirimiz yukarıdaki âyetin tefsirinde: *"Kur'an'ın tamamı muhkem değildir. Muteşâbihin varlığında bir ibtilâ* (imtihan) *keyfiyeti ve hak üzere sabit olanla onda tereddüt edenin ayrılıp ayıklanması gibi faydalar vardır. Öte yandan muteşâbihin anlamını bulup çıkarmaya çalışmada, bunların muhkemlere döndürülmesinde âlimler ye etbâının münazaraları ve zekâların yarışması gibi birçok fayda ve ilimler getirecek; Allah katında derecelere nail olmaya sebep olacaktır."*[331] demek suretiyle muteşâbih âyetlerden bazılarının beşer aklı ile anlaşılabileceği görüşüne meylettiği görülmektedir. Yukarıda naklettiğimiz ifadeleri arasında: *"Ulaşılmasına bir yol kılınmamış*

---

[329] Ebu'l-Berekât, Abdullah'ın hangi Abdullah olduğunu belirtmemiştir. Ancak bu kıraat Abdullah ibn Mes'ûd'undur (bk. İbn Kesîr, Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, II/8).

[330] Nesefî, Medârik, I/146-147.

[331] Nesefî, Medârik, I/146.

şeylere vâkıf olmaktan beşer aklının âciz olduğunu bilmektir." demektedir. Demek ki Allah'ın, gerçeğine ulaşılmasına imkân tanımadığı muteşâbihler dışında kalanlara *"ilimde derinleşenler"* ulaşabilecektir. Nitekim Ebu'l-Berekât, muteşâbih olduğu söylenen âyetlerin tefsirinde bu tavrını açık bir şekilde ortaya koyar. Bu âyetlerin tefsirinde kendisinden önceki müfessirlerden bu konudaki te'villeri nakletmesi yanında bazen da kaynağını belirtmeden kendisi te'vile gider. Burada şunu da belirtelim ki müfessir bu te'villerinde tamamen Ehlu's-Sunne mezhebini te'yid etmektedir. Zaman zaman Mu'tezile, Cehmiyye, Mucessime, Muşebbihe ve Havâric gibi Ehlu's-Sunne dışındaki mezheblere cevaplar vermekte, onların te'villerinin yanlışlığına işaret etmektedir.

Ebu'l-Berekât'ın muteşâbihler karşısındaki tutumunu daha iyi anlayabilmek için birkaç misal vermeyi faydalı gördüğümüzü belirtmek isteriz:

Misal –1

Kur'an'da 29 sûre hurûf-ı mukatta'a ile başlar.[332] Müfessir bu harfler hakkında el-Bakara Sûresinin başında oldukça geniş bilgi vermiş; diğer sûrelerin başında ise ya daha kısa bilgi vermiş, veya hiçbir açıklamada bulunmamıştır.[333]

Meselâ Meryem Sûresinin başında bulunan « كهيعص »'ın Suddî (öl. 127/745) tarafından Allah'ın ism-i a'zam'ı olarak tefsir edildiğine,[334] aynı açıklamanın el-Mu'min Sûresinin başındaki « حم » için İbn Abbâs'tan nakledildiğine[335] işaret eder. Bu arada bazen rivayetleri değerlendirmeye tâbi tuttuğu da olur. Meselâ el-A'râf Sûresinin başındaki « المص » hakkında Zeccâc'dan naklen bunun tefsirinde muhtar olan görüşün İbn Abbâs'ın açıklaması olduğunu, onun bu harfleri: *"Ben Allah'ım, en iyi bilen ve en iyi açıklayanım"* şeklinde tefsir ettiğini[336] belirtirken el-

[332] Zerkeşî, Burhân, I/165.
[333] Meselâ bk. Nesefî, Medârik, I/145; III/249, 265, 278, 286.
[334] Nesefî, Medârik, III/28.
[335] Nesefî, Medârik, IV/69.
[336] Nesefî, Medârik, II/44.

Kalem Sûresinin başındaki « ن » harfi hakkında İbn Abbâs ve el-Hasen'-in açıklamalarını müşkil görür.[337]

Ebu'l-Berekât el-Bakara Sûresinin başında da şu bilgiyi verir:

"« الم » *ve benzerleri isimler olup müsemmâları kelimelerin kendilerinden teşekkül ettiği yayılmış* (tek tek) *harflerdir.* (Meselâ) « ق » « قال » *harflerinin ilkine, elif* « قال »*'nin harflerinin ortasına, lâm ondan son harfe delâlet eder. Buna benzeyenler de böyledir. Bunların isim olduğuna delil; bunlardan her birinin bizzat kendilerinde bir manâya delâlet etmesi, muarrab olmakla beraber imâle, tefhîm, ma'rife, nekra, cem' ve ismu't-tasğîrlerinin yapılmasıyla munsarıf olmalarıdır. Bu harflerin isimlerden* « زيد » *ve başkalarının orta harflerindeki sükûn ile sakin olmaları, muktezâlarının bulunmaması sebebiyle i'râb almamış olmalarındandır. Karga sesinin hikâyesinde söylenen* « غاق » *kelimesinde olduğu gibi bunların mebnî olduğu da söylenmiştir. Cumhur bunların sûrelerin isimleri olduğu görüşündedir. İbn Abbâs -Allah ondan razı olsun-: «Allah bu harflerle yemin etmiştir»*[338] *der. İbn Mes'ûd -Allah ondan razı olsun- da şöyle der: «Bunlar Allah'ın en yüce ismidir* (İsmu'llâhi'l-A'zam)*».*[339] *Bunların, te'vilini ancak Allah'ın bildiği muteşâbihlerden olduğu da söylenmiştir. Bunlara Mu'cem* (el-hurûfu'l-mu'ceme) *ismi verilmesi ancak bunların mubhem oluşlarındandır. Bu isimlerin sayma şeklinde gelmeleri Kur'an'a meydan okuyana bir îkaz ve sonuncularına varıncaya kadar kendisinden âciz oldukları halde kendilerine bu okunanın bizzat onların sözlerinin meydana getirildiği şeylerden müteşekkil olduğuna bakmaya teşvik gibidir. Bu bakma ile söz üstadları oldukları halde eğer önünde güç ve kuvvetleri tükenmiş ve uzun uğraşmalardan sonra bir benzerini getirmekten âciz kalmışlarsa bunun beşer sözü olmayıp güç ve kudretleri yaratanın sözü olmasından ileri geldiğini iyice anlarlar" denilmistir. Bu söz bir dereceye kadar kabule lâyıktır, "garîb bir şekilde ve müstakil olarak kulaklara ilk çarpanlar ve i'cazın delillerine bir başlangıç olsun için sûreler bunlarla başlanılmış olarak gelmiştir" de denilmiş-*

---

[337] Nesefî, Medârik, IV/279.

[338] Ayrıca bk. el-Fîrûzâbâdî, Tenvîru'l-Mikbâs, s. 30; Taberî, Câmi'u'l-Beyân, I/67.

[339] Ayrıca bk. Taberî, age., I/67. Burada aynı açıklama İbn Abbâs ve İbn Mes'ûd'dan naklen verilmiştir.

tir. Bizzat harfleri söylemede Arapların ümmîleri ve Ehl-i Kitâb'tan olanları aynı seviyede (durumda) *idiler. Ancak, harflerin isimlerini söylemek bunun hılâfınadır. Zira bu, yazan, okuyan, Ehl-i Kitaba karışan ve onlardan öğrenenlere mahustur. Bunları söylemek* (bunlarla konuşmak) *bir ümmî için okuma ve yazma kadar uzaktır. Hz. Peygamber* (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in, Kur'an'da zikredilen, Kureyş ve benzerlerinin bilmedikleri kıssaların hükümlerini Ehl-i Kitâp'tan iktibas etmemiş olduğu meşhur olduğuna göre bu harfleri söylemesi bunların ona ancak vahy yolu ile geldiğine ve onun peygamberliğinin sıhhatine şâhiddir.*

Sûrelerin başlarında zikredilen harfler hurûf-ı mu'cemenin isimlerinin yarısıdır... Sanki Allah Teâlâ, Araplara hüccetin onları ilzam ettiğini ve onları susturmaya işaret olmak üzere sözlerinin terkibleri olan lâfızları saymıştır...".[340]

Misal –2

Müfessir, *"Onlar kendilerine meleklerin gelmesini mi, yoksa Rabbi'nin gelmesini mi, yahut Rablerinden birtakım mu'cizelerin gelmesini mi bekliyorlar?"* mealindeki el-En'âm Sûresinin 158. âyetinin tefsirinde şöyle der:

"Yani Rabbinin emrini, ki bu da azâb veya kıyamettir. Zira (Rabbin) *gelmesi müteşâbihtir. Emrinin gelmesi hakkında ise nass olup* (bu nass) *muhkemdir. O halde müteşâbih ona döndürülür".*[341]

Misal –3

Müfessir, *"Rahman arş üzerinde* (arşa) *istiva etmiştir."* mealindeki Tâhâ/5 âyetinin tefsirinde şöyle der:

"(İstiva hakkında doğru) *mezheb Hz. Ali'nin* (Radıyallahu Anh) *sözüdür:*[342] *«İstiva meçhul değildir, keyfiyeti akılla bilinmez, ona iman vaciptir, onu sormak bid'attir» Zira Allah Teâlâ mekân yokken vardı. O, mekânı yaratmazdan önceki olduğu durumdadır, olandan değişmemiştir".* [343]

---

[340] Nesefî, Medârik, I/9-10.

[341] Nesefî, Medârik, II/42. Aynı açıklamayı el-Fecr/22 âyetinde İbn Abbâs'tan naklen vermiştir (bk. Nesefî, age., IV/356).

[342] Bu sözü Zerkânî, Menâhilu'l-Irfân, II/288'de İmam Mâlik'ten naklen vermiştir.

[343] Nesefî, Medârik, III/48.

Ebu'l-Berekât bu âyetteki *"istiva"* kelimesini Zeccâc'dan naklen *"isti'lâ"* ile tefsir etmekle beraber sonunda Hz. Ali *(Radıyallahu Anh)*'nin istiva hakkındaki sözünü nakletmekle yetinmemiş *"Burada gidilecek yol, uyulacak mezheb Ali (Radıyallahu Anh)'nin sözüdür."* diyerek buradaki istivanın muteşâbih olduğuna ve te'vile gitmemek gerektiğine işaret etmiştir.[344]

K. Medâriku't-Tenzîl'de Nâsih Mensûh Meselesi

Nesh kelimesi lügatte: *"İzâle, bertaraf ve ibtâl etmek,*[345] *nakletmek, tebdil etmek, değiştirmek ve tahvîl etmek"*[346] anlamlarına gelmektedir. Muhtelif ıstılahı tariflerin[347] ortak noktalarını alarak ıstılahta neshi: *"Şer'î delil ile sabit bir şer'î ve fer'î hükmün daha sonra gelen yine şer'î bir delille kaldırılması, ilgâsı, tebdil ve tağyir edilmesidir"* şeklinde tarif etmek mümkündür.

Asr-ı Saadetten günümüze kadar nesh hakkında pek çok şey söylenmiş ve söylenmeye devam edecektir. Gerçekte, hüküm koymak veya kaldırmakla doğrudan bağlantılı olmasından dolayı nesh meselesi son derece önem kazanmaktadır. Bu bakımdan nesh konusunda uzun süren tartışmalar olmuş; bazı âlimler neshin aklen ve naklen caiz olup bilfiil vuku bulduğunu ileri sürerken bazıları da bunu İslâm'da bir nakısa gibi görerek ya tamamen reddetmiş, veya geçmiş şerî'atlere tahsisini uygun görmüştür.

Sahabe ve tâbiûn içinde neshin aleyhinde konuşan ve onun aklen ve sem'an caiz olup olmadığı, meydana geldiği ya da gelmediği konularında -gerek müsbet ve gerekse menfî- fikir ileri sürenlere rastlamıyoruz. Sonraki devirlerde de neshin aklen ve naklen caiz olup olmadığı konusunda değil de sadece neshin mahallinde yani nerelerde vâki olup olamayacağına, Kur'an ile hadiste nerelerde nesh vâki olduğuna, Kur'an ve sünnetin mütekabilen birbirini neshedip edemeyeceğine dair bazı ihtilâflar ortaya

---

[344] Müfessirin Ehlu's-Sunne akîdesine uygun gelecek şeklinde tevcih ve açıklamaları için ayrıca bk. Nesefî, age., III/225; IV/47-48, 63, 158, 209, 356.

[345] İbn Manzûr, Lisânu'l-Arab, Beyrut 1955, III/61; Seyyid Şerif Curcânî, Ta'rîfât, İstanbul 1327, s. 163; Zerkeşî, Burhan, II/29.

[346] İbn Manzûr, age., III/61; Zerkeşî, age., II/29.

[347] Neshin ıstılahı tarifleri için bk. Seyyid Şerif Curcânî, age., s. 163; Ebû Ca'fer en-Nehâs, en-Nâsih ve'l-Mensûh, Mısır 1323, s.7; Zerkânî, Menâhil, II/183; Ali Hasen el-Arîd, Fethu'l-Mennân fî Neshi'l-Kur'an, Mısır 1973, s. 26-27.

çıkmıştır. Bu konudaki ihtilâfları aşağıdaki şekilde maddelendirmek mümkündür:

1. Nesh aklen ve naklen caiz midir?

2. Şayet caiz ise bilfiil vuku bulmuş mudur?

3. İslâm'da (Kur'an ve sünnette) nesh caiz midir?

4. İslâm'da nesh vâki olmuş mudur?

5. İslâm'da nesh vuku bulmuşsa nerelerdedir? [348]

Ebu'l-Berekât, eserinde bu ihtilaflı konulara yer yer temas etmiş olmakla beraber kendi görüşünü de belirtmekten çekinmemiştir. Usûl âlimleri ve müfessirler tarafından üzerinde çokça durulan ve bazen neshin cevazına ve vukuuna, bazen de adem-i cevazına delil getirilen el-Bakara /106 ile en-Nahl/101 âyetlerinin tefsiri sırasında Ebu'l-Berekât nesh konusundaki görüşlerini özetlemiştir. Özellikle el-Bakara/106 âyetinin tefsirinde nesh hakkında genişçe bilgi veren müfessir şöyle der:

"Nesh, lügatte tebdildir. Şeriatte: Devamı bizim vehimlerimizde (zihinlerimizde) *yerleşmiş şer'î, mutlak bir hükmün terâhî yoluyla* (daha sonra gönderilen bir delille) *sona erdiğini beyan etmektir. Bizim hakkımızda tebdil olup şeriat sahibi için mutlak beyandan ibarettir. Burada* (neshin) *bedâ*(yı gerektireceğini) *iddia ile* (neshi) *inkâr eden Yahudilere bir cevap vardır. Neshin mahalli: Muvakkat kılma, ebedî kılma gibi gerek nassla ve gerekse delâletle neshe münâfî bir şey bitişmemiş, varlığı ve yokluğu haddizâtında mümkün olan hükümdür. Neshin şartı bize göre ve Mu'tezile'nin hilâfına olarak fiilde temekkün olmaksızın* (fiilde temekkün şartı aranmaksızın) *sadece kalbin bağlanmasındaki temekkündür. Kitab ve sünnetin müttefikan ve mütekabilen* (kitabın kitab ile, sünnetin sünnet ile, kitabın sünnetle ve sünnetin kitabla) *neshedilmesi caizdir. Tilâvet ve hükmün birlikte, tilâveti baki kalarak hükmün, hüküm baki kalarak tilâvetin, nass üzerine ziyadelikte olduğu gibi hükümdeki bir vasfın neshi caizdir. Bu* (hükmün bir vasfının neshedilmesi), *Şafiî -Allah ona rahmet eylesin'nin hilâfına olarak bize göre neshtir. İnşâ' ise* (âyetin) *ezberlenmesinin kalblerden giderilmesidir".* [349]

---

[348] Nesh konusunda geniş bilgi için bk. Ali Hasen el-Arîd, Fethu'l-Mennân fî Neshi'l-Kur'an; Zerkeşî, Burhân, II/28-44.

[349] Nesefî, Medârik, I/67-68.

Gerek burada ve gerekse tefsirin muhtelif yerlerinde verdiği bilgilere göre:

"Nesh aklen ve naklen caizdir, fiilen vuku bulmuştur. İslâm'da (Kur'an ve sünnette) *nesh caizdir. Neshin mahalli hükümdür. Dolayısıyla haberlerde nesh vâki olmaz.*[350] *Neşredilenle amel edilmeden önce nesh vuku bulabilir.*[351] *Daha zor bir bedelle veya daha kolay bir bedelle nesh caizdir.*[352] *Sünnetin Kur'an'la,*[353] *Kur'an'ın sünnetle neshi caizdir.*[354] *Kur'an'da nâsih tilâveten mukaddem, nüzul bakımından muahhar olabilir".* [355]

Ebu'l-Berekât, Kur'an'da nesh kapısını ardına kadar açanlardan değildir. Bazı âlimlerce mensûh sayılan birçok âyetin -mensûh olduğuna dair haberleri ve rivayetleri verdikten sonra- mensûh olmadığını[356] ifade eder. Birçok yerde de neshe dair rivayetleri fazla itimada şayan bulmadığı zehabını veren « قيل » lâfzı ile vermekte[357] ve bu âyetlerin nâsihleri ile te'lifinin mümkün olduğunu ifade etmektedir ki bu da onun, Kur'ân'da mensûh âyetlerin sayısını çoğaltanlardan olmadığını gösterir.

L. Medâriku't-Tenzîl'de Muşkilu'l-Kur'an Meselesi

El-Muşkil, âyetler arasında görülen ihtilâf veya tenakuz durumu olup gerçekte Kur'an'da böyle bir durum söz konusu değildir. Zira Allah Teâlâ: *"Onlar Kur'an'ı iyice düşünüp taşınmıyorlar mı? Kur'an Allah'tan başkası tarafından* (indirilmiş) *olsaydı onda birçok ihtilâflar bulurlardı"*[358] diyerek Kur'an âyetleri arasında ihtilâf ve tenakuz olmadığını haber vermiştir.

Ancak, Allah'ın ilmine göre sınırlı bir ilim ve akla sahip insanlara bazı Kur'an âyetleri arasında tenakuz Var gibi görünebilir. Bu durum

---

350 Nesefî, Medârik, I/143.
351 Nesefî, Medârik, I/55. Burada "Mu'tezile'nin hilâfına" kaydı vardır.
352 Nesefî, Medârik, II/299-300.
353 Nesefî, Medârik, I/68, III/131.
354 Nesefî, Medârik, I/68.
355 Nesefî, Medârik, I/122.
356 Hattâ bir yerde âyetin mensûh olduğuna dair rivayeti verdikten sonra: "Yemin olsun ki bu âyet mensûh değildir." diyerek âyetteki nesh. haberini şiddetle reddetmektedir (bk. Nesefî, age., III/154).
357 Misal olarak bk. Nesefî, Medârik, I/143, 209, 284, 307; II/110-111; III/131; IV/235.
358 Kur'an, en-Nisâ/82.

âyetler arasında görülebileceği gibi âyetlerle sahih hadisler arasında veya hadisler arasında [359] da olabilir.

Bu tür âyetlerin mütenâkız olmadığı ve zahirde görülen ihtilâfın gerçekte olmadığı insan zihnine yaklaştırılarak anlatılmalıdır ki buna *"Te'vîlu Müşkili'l-Kur'an"* denilir.

Âyetler arasında görülen bu ihtilâflar Kur'an tefsirinin önemini ve gerekliliğini daha da açık olarak göstermektedir. Nitekim, daha önce de belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'den başlayarak sahabe, tâbiûn, etbâu't-tâbiîn ve onlardan sonra gelenlerin âlimleri Kur'-ân tefsiri ile ilgilenerek açıklamalarında Kur'an âyetleri arasında var gibi görünen tenakuzlara da işaretle gerçekte tenakuz olmadığını belirtmeye çalışmışlardır.

Müşkilu'l-Kur'an hakkında ilk konuşanın Abdullah ibn Abbâs olduğu ve onun, bu türden bazı âyetler karşısında duraksadığı, cevap vermiyerek Allah'a havale ettiği rivayet edilir.[360]

Hemen bütün tefsirlerde müşkilu'l-Kur'an'ın halline özen gösterilmiş, birbirine zıt görünen âyetlerin arası cem edilerek şüpheler giderilmiştir.[361]

Ebu'l-Berekât da tefsirinde mütenâkız görünen âyetlerin tefsirinde, bu âyetler arasında herhangi bir tenakuz (çelişki) olmadığını göstermeye,

---

[359] Hadisler arasında görülen tenakuza "Muhtelifu'l-Hadîs, bunun giderilmesine de "Te'-vîlu Muhtelifi'l-Hadîs" denilir.

[360] Zerkeşî, Burhan, II/45; Suyûtî, İtkân, II/28.

[361] Aralarında tenakuz var gibi görünen âyetlerin arasını cem' yolları hakkında geniş bilgi için bk. İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Usûlü, s. 179-181; İbn Kesîr, Hadislerle Kur'an Tefsiri (trc. H. Bekir Karlığa-Bedreddin Çetiner), İstanbul 1983, I/402-404). Genelde tefsirlerde müşkilu'l-Kur'an'ın halline çalışılması yanında konu ile ilgili müstakil eserler de kaleme alınmıştır. Bu sahada ilk eserin Ebû Ali Muhammed ibn Mustenîr ibn Ahmed el-Kutrub (öl. 206/821)'a ait olduğu söylenir (Zerkeşî, Burhan, II/45; Suyûtî, İtkân, II/ 27; İsmail Cerrahoğlu, age., s. 181). Daha sonra Ebû Muhammed Abdullah ibn Müslim ibn Kuteybe ed-Dîneverî (öl. 276/889) (eseri Te'vîlu Muşkilu'l-Kur'an, es-Seyyid. Ahmed es-Sakar'ın açıklamaları ve tahkîkıyla Kahire'de 1973'de bir cild halinde neşredilmiştir), Ebû Muhammed Mekkî ibn Ebî Tâlib (öl. 437/1045) (Kâtib Çelebi, Keşfu'z-Zunûn, II/1695) ve Muhammed ibn Ebî Bekr ibn AbdulKadir er-Râzî (öl. 768/1366-67'de hayatta idi) "Enmûzec Celîl fî Beyâni Es'ile ve Ecvibe min Ğarîbi Âyi't-Tenzîl adlı eseri Ebu'l-Bakâ Abdullah ibn el-Hu-seyn ibn Abdullah el-Ukberî'nin İmlâu mâ Menne bihî'r-Rahmân min Vucûhi'l-İ'râb ve'l-Kırâât fî Cemî'i'l-Kur'an'ının hamişinde Mısır'da 1303'de basılmıştır) bu sahada eser te'lif etmişlerdir.

isbata özen göstermiş ve bunların tevcîhlerini yapmaya çalışmıştır. O, bu durumdaki âyetleri tefsir ederken aradaki ihtilâfa her zaman sarih olarak işaret etme yerine yaptığı tevcihlerle işkâli gidermeye çalışmıştır. Bazen da arada tenakuz var gibi görüldüğünü ifadeden sonra cem'i yoluna gitmektedir.

Şimdi müfessirimizin müşkilu'l-Kur'ana yaklaşımını ve bunları cem' ile te'vilini birkaç misalle belirtmekte fayda mülâhaza ediyoruz:

Misal –1

Hz. Âdem *(Aleyhi's-Selâm)* ile Havva'nın cennetten çıkarılmaları ile ilgili âyetlerden el-Bakara/36, 38, el-A'râf/24 âyetlerinde « اهبطوا » *"İnin"* emri çoğul; Tâhâ/123 âyetinde ise tesniyedir. Burada bir tenakuz (çelişki) var gibi görünmektedir. Müfessir bu konuda şu bilgileri verir:

"Hitap Âdem; Havva ve İblîs'edir. Yılanın (da bunlara dâhil olduğu) *söylenmiştir. Doğru olan görüş ise hitabın Âdem ve Havva'ya olduğudur. Maksat ise o ikisi ve zürriyetleridir. O ikisi insanların aslı ve çoğalma yeri olduğu içindir ki o ikisi bütün insanlar gibi telâkkî olunmuştur. «İkiniz toptan oradan inin»*[362] *âyeti de buna* (hitabın Âdem ve Havva'ya olduğuna) *delâlet etmektedir".*[363]

"Çoğul sîğasıyla olmakla birlikte hitap Âdem ve Havva'yadır. Zira İblîs daha önce inmiştir. İblîs'in (önce) *semâya inmiş olması, sonra da hepsinin birden yeryüzüne inmiş olmaları da muhtemeldir".*[364]

Bu âyetlerden birincisinde hitabın cemî sîğasıyla olmasının tevcîhini yapmak suretiyle âyetler arası tenakuz olmadığını belirtmeye özen gösterilmiş; ikincisinde ise ikinci bir ihtimal ile değişik bir yorum getirilmiş ve işkâl (anlatma zorluğu) giderilmeye çalışılmıştır.

Misal –2

Hz. İbrahim'in *(Aleyhi's-Selâm)* duasını ihtiva eden el-Bakara/126 âyeti ile İbrâhîm/35 âyetleri arasında lâfız itibariyle bir tenakuz var gibi görünmektedir. Bunlardan birincisinde *"beled"* kelimesi nekra olarak getiri-

---

[362] Kur'an, Tâhâ/123.
[363] Nesefî, Medârik, I/43 (krş. Zemahşerî, Keşşaf, I/274).
[364] Nesefî, Medârik, II/48-49.

lirken ikincisinde ma'rife olarak zikredilmektedir. İki âyetin telifini müfessir şöyle yapar:

"Bu âyetle Bakara Süresindeki[365] *âyet arasındaki fark şudur:*

"(Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)* Bakara Sûresinde geçen duasında Allah'dan) *orayı, halkı emniyet içinde olan ülkelerden kılmasını istemiş; ikincide ise orayı korkulu olma sıfatından emniyetli olma haline çıkarmasını istemiştir. Sanki o şöyle demiştir: «O, korkulu* (korkulacak) *bir ülkedir. Onu emniyetli kıl»".*[366]

Müfessir burada lâfzı bir ayrılıktan meydana gelmiş işkâli gidermeye çalışmış ve âyetlerin arasını cem'e muvaffak olmuştur.

Misal -3

Hz. Âdem *(Aleyhi's-Selâm)*'in yaratılışı ile ilgili Âl-i İmrân/59, el-Hıcr/ 26, 28 ve 33, es-Sâffât/11 ve er-Rahmân/14 âyetleri arasında bir tenakuz var gibi görünmektedir. Bunlardan Al-i İmrân Süresindeki âyette onun, « تراب » *"toprak"*tan, el-Hıcr Sûresindekinde « حما مسنون » *"pişirilmemiş siyah, kuru çamur"*dan, es-Sâffât'dakinde « طين لازب » *"cıvık, yapışkan çamur"*dan, er-Rahmân Sûresindekinde ise « صلصال كالفخار » *"kupkuru balçık"*tan yaratıldığı ifade edilmektedir. Bu lâfızların delâlet ettiği anlamlar muhtelif olup Hz. Âdem *(Aleyhi's-Selâm)* bunlardan hangisinden yaratılmıştır?

Müfessir, bu işkâli (belirsizliği) şöyle giderir:

"Biz insanı (Âdem'i) *pişirilmemiş, kuru bir çamurdan yarattık. «* حمأ *» kelimesi «* صلصال *»'ın sıfatıdır. Yani onu değişken, siyah çamurdan oluşmuş pişirilmemiş kuru bir çamurdan yarattık* (demektir). *Önce toprak idi, su ile karıştırıldı da çamur oldu.* (O halde bekledi) *kaldı, pişirilmemiş kuru çamur oldu. Saflaştı "sulâle" oldu. Şekil verildi, kurudu ve "Salsâl" oldu.* (O halde âyetler arasında) *tenakuz yoktur".*[367]

---

[365] Kur'an, el-Bakara/126.

[366] Nesefî, Medârik, II/263. Krş. Muhammed ibn Ebî Bekr er-Râ-zî, Enmûzec Celîl fî Beyâni Es'ile ve Ecvibe min Ğaraibi Âyi't-Tenzîl, Mısır 1303, I/9-10. Aynı açıklama için ayrıca bk. Zemahşerî, Keşşâf, II/379.

[367] Nesefî, Medârik, II/271-272. Benzer bir açıklama için bk. Zemahşerî, Keşşâf, IV/45. Ayrıca bk. Muhammed ibn Ebî Bekr er-Râzî, Es'ile ve Ecvibe, I/109.

Misal –4

El-Mu'minûn/101 âyetinde, kıyamet günü insanlar arasındaki yakınlıkların (akrabalıkların) kesileceği ve birbirlerine bir şey soramayacakları haber verilirken; es-Sâffât/50 âyetinde birbirlerine doğru yönelip durumlarını soracakları zikredilmektedir.

Müfessir, bu iki âyet arasında zahirde görülen tenakuzu (çelişkiyi) ve işkâli (anlaşım güçlüğünü) şöyle giderir:

"Dünyada iken birbirlerine sordukları gibi dostça soramazlar. Zira herkes arkadaşına soru sorma yerine kendi durumu ile meşguldür (kendi durumu ile meşgul olması arkadaşına soru sormasına mânidir). *Bu* (âyetle) *"Birbirlerine dönüp sorarlar"* [368] *âyeti arasında tenakuz yoktur. Zira kıyametin* (değişik) *yerleri* (ve zamanları) *vardır. Bir yerde korkuları şiddetlenir de birbirlerine birşey soramazlar.* (Başka) *bir yerde ayrılır ve birbirlerine sorarlar".*[369]

Müfessir, âyetlerde anlatılan durumları ayrı zamanlara hamletmek suretiyle aralarında tenakuz olmadığını belirtip işkâli gidermiştir.

Misal –5

Kıyamet günü, dünyada iken insanları saptıranların kendi günahları ile birlikte dalâlete düşürdüklerinin de günahlarını yükleneceklerini haber veren en-Nahl/25 ve el-Ankebût/13 âyetleri ile kimsenin bir başkasının günâhını taşımayacağını ifade eden el-En'âm/164, el-İsrâ'/15, Fâtır/18, ez-Zumer/7 ve en-Necm/38 âyetleri arasında zahirde görülen tenakuzu müfessir şöyle te'lif eder (uzlaştırır):

"Hiçbir günahkâr (nefis) *bir başkasının günahını taşımayacaktır... Kendi yüklerini ve kendi yükleriyle beraber* (başka) *yükleri de taşıyacaklardır"*[370] *sözü kendileri dalâlette olup* (başkalarını da) *dalâlete düşürenler hakkında vârid olmuştur. Kendileri dalâlette olduklarından* (kazanmış oldukları) *yükleriyle* (günahlarıyla) *beraber insanları dalâlete düşürme*

---

[368] Kur'an, es-Sâffât/50.

[369] Nesefî, Medârik, III/128. Aynı tevcih ve açıklama için ayrıca bk. Zemahşerî, Keşşaf, III/43 (Keşşâf burada ikinci bir tevcîh daha serdeder). Krş. Muhammed ibn Ebî Bekr er-Râzî, Es'ile ve Ecvibe, II/85.

[370] Kur'an, el-Ankebût/13.

yüklerini (günahlarını) *de taşıyacaklardır. Bunların hepsi kendi günahları olup içinde kendileri dışında olan bir başkasının günahından hiçbir şey yoktur. Görmez misin Allah Teâlâ onların: «Bizim yolumuza uyun ki sizin hatalarınızı da yüklenelim» sözlerinde onları «Elbette onlar, onların hatalarından hiçbir şey yüklenecek değillerdir»*'[371] *sözüyle nasıl yalanlamaktadır?*".[372]

Böylece müfessirimiz el-Ankebût/13 âyetinde zikredilen *"onların, günahları yanında yüklenecekleri günahların"* yine kendi günahları cümlesinden olduğu açıklaması ile işkâlı gidermiş ve âyetler arasında tenakuz (çelişki) olmadığını belirtmiştir.

❁ ❁ ❁

[371] Kur'an, el-Ankebût/12.
[372] Nesefî, Medârik, III/338. (Krş. Muhammed ibn Ebî Bekr er-Râzî, Es'ile ve Ecvibe, I/106).

MUKADDİME

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

O bana yeter. Ondan başka ilâh yoktur. Efendimiz Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e salât ve selâm olsun.

Hamd, zatı itibariyle herhangi bir vehim işaretinden uzak olan Allah'a mahsustur. Akıllar ve anlayışlar onu sıfatlarıyla idrak edemezler. Çünkü o bundan yücedir, mukaddestir.

Hiçbir varlık henüz ortada yok iken O yine İlâhlık vasfına sahipti. Her fâni varlığa rağmen O, ezelî ve ebedîdir.

O öyle bir meliktir ki, celâl ve azametinin nurları tüm gözlerin aydınlığını siler götürür. O öyle bir mütekebbir/üstün (büyük) zattır ki, üstünlüğünün veya büyüklüğünün gücü tüm fikirleri yok eder. O öyle bir kadimdir ki, sonradan yaratılanlara benzemekten beridir. O öyle bir uludur ki, mekandan münezzehtir. Herhangi bir cisme benzerlik göstermekten beridir, yücedir.

Öylesi bir kadîrdir ki, keyfiyetine (nasıl olduğuna) asla işaret olunamaz. O öylesine kahredici bir üstün güce sahiptir ki, yarattıklarına görev yüklemesi ve onları mükellef tutması yüzünden asla sorumlu tutulmaz, tutulamaz. O öylesine alim –her şeyi en ince detaylarına kadar bilendir– ki, insanları yaratmış ve onlara konuşmayı öğretmiştir. O öyle bir hakim–hikmet sahibidir –ki, ruh ve bedenlerin şifası için Kur'an'ı indirmiştir–.

Salât ve selâm belâgatçıların ve edebiyatçıların kabiliyetlilerinin içinden sıyrılıp çıkan, güzel konuşanların ve en iyi öğüt verenlerin arasından en üstün yere gelen, Allah'ın kullarına peygamber olarak gönderilen, Allah'a ve hak yoluna çağıran Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e olsun.

Ehli Beytine, taraftarlarına, salât ve selâm olsun.

Efendimiz, büyük İmam, önde gelen değerli bilgin, dünya insanlarının hocası, sünneti ve farzı yeniden canlandırıp asıl konumuna getiren, Allah tarafından indirilen kitabın sırlarına ait gerçekleri meydana çıkaran,

te'vil ve tefsire ilişkin derin manaları açan, Rahman olan Yüce Allah'ın kelâmının anlaşılmasına tercümanlıkta bulunan, Meâni ve Beyan ilimlerine vakıf olup Kur'an'ı tefsir ve te'vilde hatalardan sakınan, usul ve fürua ait bilgileri bünyesinde bulunduran, dinin ve şeriatın koruyucusu ve kollayıcısı olan, İslâm'ın ve Müslümanların önderi bulunan, nebi ve rasullerin ilimlerinin varisi, yetişmiş müçtehidlerin en iyisi ve üstünü, araştırmacıların ve muhakkiklerin öne atılanlarının en cesaretlisi, mutluluk getiren keramet sahibi Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî –Allah uzun ömürlü kılarak İslâm'ı ve Müslümanları da onunla karşılaştırarak faydalı kılıp bereketlendirsin–[373] der ki:

Benden, kendilerine cevap vermem bir bakıma zorunlu hale gelen kimileri tarafından tefsir alanında orta hacimli olan, değişik irap ve kıraat hususlarına yer veren, Bedi ve Mantık ilimlerini içeren, Ehli Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşleriyle süslenip güçlenen, bid'at ehlinin, sapık kimselerin batıl ve yanlış düşünce ve görüşlerinden arınmış, aynı zamanda usanç verici ve bıkkınlık getirecek kadar uzun, maksadı anlatamayacak kadar kısa olmayan bir eser (tefsir) hazırlamam istendi.

Ben, bunun insan gücünün üzerinde bir gayret istemesi, bu ağır işin gereğince idrakten eksik olunması gibi gerekçeler nedeniyle böyle bir işten uzak durma yolunu tutarak bu türden oldukça ağır bir yükün altına girmek için ileriye doğru bir adım atarken, aynı anda geriye doğru da bir adım atarak bu konuya hep temkinli yaklaşmışımdır. Oldukça fazla meşguliyet ve sıkıntılara rağmen sonunda Yüce Allah'ın beni buna muvaffak kılmasıyla bu tefsir işine giriştim ve gerçekten de kısa bir zaman zarfında bu tefsiri tamamlamış oldum. Bu tefsirin adını da: "Medariku'l-Tenzil ve Hakaiku'l Te'vil"

Yani: "Allah tarafından indirilen Kur'an'ın tefsirine ait gerçekleri anlayıp kavrama" olarak koydum.

O Allah her zoru kolaylaştıran, dilediğini de dilediği şekilde yapmaya kadir ve davetine de icabet olunmaya lâyık olan yegâne zattır.

Ebul Berekat Abdullah b. Ahmed

b. Mahmud En - Nesefi

[373] Bu ifadeler ya bu kitabı istinsah eden biri tarafından veya yazarın öğrencilerinden biri tarafından yazılmış olabilir. Yazara ait değildir. (Müt.)

Sûre - 1

FATİHA SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de veya Medine'de nazil olmuştur
7 âyetten müteşekkildir.

Cüz - 1

FATİHA SÛRESİ

Bu sûre Mekke'de ve ya Medine'de nazil olmuştur. Ancak en doğru görüşe göre bu sûrenin hem Mekke ve hem Medine'de nazil olduğudur. Namaz farz kılındığı zaman Mekke'de ve kıble Kudüs'deki Mescid-i Aksa'dan Mekke'deki Kâbe'ye çevrildiğinde de Medine'de nazil olmuştur.

Fatiha Sûresinin İsimleri.

Ümmü'l-Kur'an : Kur'an'ın temeli, aslı, anası. Çünkü, bir hadiste Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuşlar:

"Namazda Ümmü'l-Kur'an'ı –Fatiha Sûresini– okumayanın namazı yoktur." [374]

Bu ismin verilmesi Kur'an'ın içindeki tüm manaları kapsam olarak taşımasındandır. Nitekim, bu manada olmak üzere, *"el-Vafiye – el-Kâfiye"* isimleri de bu nedenle verilmiştir.

El-Kenz: Bu sûreye bu adın verilmesi de Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ın yüce Allah'tan hikaye ettiği kudsî bir hadise dayanmaktadır. Yüce Allah şöyle buyurmuş:

"Fatihatu'l-Kitab (Fatiha Sûresi), Arşımın hazinelerinden bir hazine/kenzdir." [375]

Eş-Şifa ve Eş-Şafiye: Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in:

"Ölüm dışında Fatihatu'l-Kitab her derde şifadır." [376] buyurmasıyla da bu isimler verilmiştir.

---

[374] Bak. Müslim, Salat, 394-36.

[375] Bak. Feydul Kadir, 4/420. İbn Rahuye rivayet etmiştir.

[376] Bak. Feyzu'l-Kadir, 4/418. Deylemî, Müsnedu'l-Firdevs, Hn.4385. Buradaki lâfzın manası ise şöyledir: "Fatihatu'l-Kitab-Kur'an'm başındaki Fatiha Sûresi zehirlenmeye karşı şifadır." Yine bu hadis Ebu Said Mansur tarafından ve bir de, "el-Sevap" adlı eserinde Ebu'ş-Şeyh tarafından rivayet olunmuştur.

Ayrıca her namazda ve her namazın tüm rekatlarında tekrarlanması nedeniyle de, *"Sûretu'l-Müsenna"* adı verilmiştir. Yine yapılan rivâyetler çerçevesinde buna *"Sûretü's-Salât"* yani, namaz sûresi diye de isim verilmiştir. Çünkü, bunun namazda okunması kimilerine göre farz, kimilerine göre de vacip olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Kur'an'ın temeli olması ile de, *"El-Esas"* ve *"Hamd Sûresi"* olarak da isim verilmiştir.

Fatiha Sûresi (ittifakla) yedi âyetten ibarettir. Allah en iyisini bilir.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَم۪ينَ ﴿٢﴾ اَلرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ ﴿٣﴾ مَالِكِ يَوْمِ
الدّ۪ينِ ﴿٤﴾ اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَع۪ينُ ﴿٥﴾ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ
الْمُسْتَق۪يمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ الَّذ۪ينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ
عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴿٧﴾

Meâli

1. Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla,

2. Hamd *(övme ve övülme)* âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

3. O Rahman'dır, Rahim'dir.

4. Din *(ceza)* ve hesap gününün sahibidir.

5. Rabbimiz! Ancak sana ibadet/kulluk eder ve yalnız senden yardım bekleriz.

6. Bizi dosdoğru yola ulaştır.

7. Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna ilet. Gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil.

BESMELE'NİN TEFSİRİ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla"

Medine, Basra ve Şam kıraat imamlarına ve fakihlerine göre Besmele ne Fatiha'dan ve ne de başka sûrelerin herhangi birisinden bir âyet değildir. Ancak ilk defa okumaya başlarken teberrük/bereketlenmek ve bir de sûrelerin arasını ayırmak için yazılmıştır. Bu İmam-ı Âzam Ebu Hanife (80-150/699-767) ile ona bağlı olanların –Allah hepsine de rahmet eylesin– görüşü budur. İşte bu açıdan bu mezhep bağlılarına göre Besmele namazlarda açıktan okunmaz.

Ancak Mekke ve Kûfe kıraat imamlarına göre Besmele hem Fatiha Sûresinden ve hem de diğer her bir sûreden bir âyettir. İmam Şafii (150-204/767-820) ve arkadaşları –Allah hepsine rahmet eylesin– da bu görüştedirler. İşte onlar da bu açıdan namazlarda Besmeleyi açıktan okurlar.

Namazlarda Besmele açıktan okunur diyenlerin görüşleri şöyledir:

a – "Kur'an'dan olmayan hiçbir şeyi Kur'an'a asla yazmayın." emrine rağmen selef, Besmele'yi Kur'an'a yazmıştır. İşte onların Besmele'-yi her sûrenin başına yazmış olmaları, bunun Kur'an'ın her sûresinden bir âyet olduğunu gösterir.

b – Nitekim Abdullah b. Abbas *(Radıyallahü Anh)*'tan rivâyete göre demiş ki: *"Kim sûrelerin başındaki besmeleyi terk ederse, Allah'ın Kitabından «114» ayeti terk etmiş olur."*

Ancak bu görüşlere karşı bizim delillerimiz şudur:

Ebu Hureyre *(Radıyallahü Anh)* diyor ki, Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'den şöyle buyurduğunu işittim:

"Yüce Allah şöyle buyurdu: «Namazı (Fatiha Sûresini) *kendimle kulum arasında ikiye bölüştürdüm. Kulum için istediği vardır (olacaktır). Kul,* « اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ » *deyince yüce Allah da "Kulum bana hamdetti."*

buyurur. Kul, « اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » deyince, yüce Allah da; "Kulum bana senâda bulundu, beni övdü." der. Kul, « مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ » dediği zaman ise, yüce Allah; "Kulum bana ta'zimde bulundu" der. Kul bu defa: « اِيَّاكَ نَعْبُدُ وَاِيَّاكَ نَسْتَعِينُ » deyince, Yüce Allah da; "İşte bu, benimle kulum arasında bir sözleşmedir. Nitekim kulum için istediği olacaktır. Nihâyet kul:

« اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالِّينَ » deyince yüce Allah da; "İşte bu kuluma aittir ve kulum için de istediği olacaktır.»" [377]

Bu kudsî hadisin, Fatiha Sûresinin ilk âyeti olan, *"Hamd, âlemlerin Ràbbi olan Allah'a aittir."* cümlesiyle başlaması, Besmele'nin Fatiha'-dan bir âyet olmadığının kanıtıdır. Eğer Besmele, Fatiha'dan bir âyet değilse, icma ile bu, diğer sûrelerden de bir âyet değildir.

Nitekim yukarıda sunduğumuz hadis Ebu Muhammed Hüseyin b. Ferra el-Beğavi (v.5416/1122)'nin, "Sahihu'l-Mesabih" ya da "Mesâbihu's-Sünne" adlı eserinde –ki içinde yaklaşık 4719 hadis bulunmaktadır– geçmektedir.

Diğer taraftan aleyhimize delil olarak sundukları ve Besmele'nin her sûreden bir âyet olduğuna ait kanıtlar bizim için herhangi bir sakınca oluşturmaz. Çünkü, Besmele zaten Kur'an'dan bir âyettir. Biz bunu inkâr etmiyoruz. Bize göre Besmele bir âyet olmasının yanında kendisiyle Kuran okumaya başlamak, bunun bereketinden yararlanmak ve bir de sûrelerin arasını birbirinden ayırmak içindir. Biz bu görüşteyiz. Muhaliflerin itirazı, biz onu Kur'an'dan bir âyet kabul etmeseydik geçerli olabilirdi. Kaldı ki, Fahru'l-İslâm Ali b. Muhammed Pezdevi (v.482/1089) bunu, *"Mebsut"* adlı eserinde zikretmiştir. Diğer taraftan bu konuya ilişkin daha detay bilgiler, *"el-Kâfi"* adlı eserde izah olunmuştur.

« ب » Cer Edatı.

Şimdi de Besmele'nin başında bulunan, « ب » harfi ile ilgili görüşleri ele alalım. Buradaki cer edatı olan « ب » harfi; mahzuf olan ve var sayılan bir fiile taalluk etmektedir. Bu ise şu şekilde var sayılmıştır:

---

[377] Müslim, Salat, 38/395.Tirmizi, Fatiha sûresi tefsiri, Hn. 2953. İbn Mace, Edeb, Hn. 3784. Ebu Davud, Salat, Hn. 821. Nesai, İftitah, Hn; 910.

« بِاسْمِ اللّٰهِ اَقْرَاُ » « بِاسْمِ اللّٰهِ اَتْلُو » Yani, *"Allah'ın adıyla okurum."* veya *"Allah'ın adıyla tilavet ederim."* demektir. Kısaca buraya, *"Okurum." veya "Tilavet ederim."* fiillerinden biri âyette yer almamasına rağmen takdir olunur. İşte « بِ » cer edatı da bu fiillere bağlanır, taallukun manası budur. Çünkü herhangi bir şekilde Besmele çeken kimse –ki bu, okumak için olabileceği gibi, herhangi bir başka şey için de olabilir– eğer okumak amacıyla çekmiş ise, dolayısıyla bu, *"Allah'ın adıyla tilavet ediyorum."* olur.

Nitekim, herhangi bir kimse bir yolculuğa çıkarken yol güzergâhında bir mola yerine girerken ya da oradan ayrılırken, «بِاسْمِ اللّٰهِ وَالْبَرَكَاتِ» derse bu, şu anlama gelir; « بِاسْمِ اللّٰهِ اَحُلُّ » ve « بِاسْمِ اللّٰهِ اَرْتَحِلُ » » Bu şu demektir:

"Ben Allah'ın adı ve izniyle bu konaklama yerine giriyor ve yine Allah'ın adıyla bu konaklama yerinden ayrılıyorum." Hatta kurban veya bir hayvan kesen kimsenin bu kesim sırasında sadece, "Bismillah" demesi, şu manaya gelir:

« بِاسْمِ اللّٰهِ اَذْبَحُ » *"Allah'ın adıyla bu kurbanı ya da hayvanı kesiyorum"*

İşte çekilen Besmele yapılan işe göre değerlendirilir ve o anlamda bir mana yüklenmiş olur.

Besmele ile herhangi bir işe başlayan bir kimse, yani fail, aslında yapacağı şeyi belirten fiili, Besmele'yi çekerken söylemez. Zaten kendisi o fiili ya da işi gönlünde ve kafasında bulundurmakta ve böylece o fiil var sayılmaktadır. Fakat burada mahzuf olan, yani var sayılan fiilin mamulünden sonraya bırakılması yani müteahhir olması şundandır; fiil ve muteallikun bih (taalluk eden) açısından önemli olan mutallakun bihdir (kendisine taallukta bulunulandır), bağlanılan ve alâka kurulan şeydir.

Bilindiği gibi müşrikler herhangi bir işe başlarlarken o işi önemsemeleri sebebiyle ilâhlarının adlarını hep öne çıkarırlardı. Bunun için de şöyle derlerdi: « بِاسْمِ اللَّاتِ » – *"Lât adına"* ve « بِاسْمِ الْعُزّٰى » – *"Uzza adına."*

İşte bu bakımdan tevhid ehli, yani Allah'ın birliği inancına bağlı bir kimsenin de özellikle azîz ve celîl olan yüce Allah'ın adına öncelik ver-

mesi, en başta onu gaye edinmesi gerekir. Bunun sağlanması da ancak, en başta Allah'ın adını anmak ve yapılması gereken işi de bundan sonra belirtmekle, yani fiilin ertelenmesiyle mümkün olur.

Öyle ise, ﴿ اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ ﴾ *"Oku, Rabbinin adıyla"* [378] âyetinde fiil Allah adından önce zikredilmiştir. Şimdi buna ne diyeceksiniz? Burada bunun bu şekilde gelme sebebi, okuma işinin önemini belirtip anlatmak gerektiğinden ve bu manada bu sûre de bir kavle göre ilk inen sûre olduğu içindir. Gerçi bir mü'min için Allah'ın adı her zaman her şeyden önce gelir ama, burada önemle üzerinde durulan ve dikkat çekilmesi istenen husus okumanın önemidir. Bunu emretme işidir. En önemli meselenin bu olması bakımından fiilin burada mamulüne takdimi, ondan önce gelmesi daha etkindir.

Bir başka yoruma göre de, « اقْرَأْ » yani, *"Oku"* emrinin (fiilinin), « افْعَلْ الْقِرَاءَةَ وَحَقِّقْهَا » *"Okuma işini yap ve onu gerçekleştir."* Anlamında değerlendirilmesi de caizdir. Bu şekilde değerlendirilmesi, *"Falan kimse hem verir, hem vermez."* ifadesine benzer bir ifadedir. Dolayısıyla mesele, Makruun bihe (okunması istenen şeyle) hiç ilişkilendirilmeksizin teaddi yapmadan yani müteaddi (geçişli) kılınmaksızın değerlendirilmiş olabilir.

Bu şekilde değerlendirilmesi durumunda, « بِاسْمِ رَبِّكَ » *"Rabbinin adıyla..."* ifadesi, kendisinden sonra gelen, « اقْرَأْ » –*"Oku"* fiilinin mef'ulü (tümleci) olmuş olur. Bu itibarla da, « اسْمُ اللهِ » *"Allah'ın adı"* da kıraat yani okuma işine taalluk eder, onunla bağlantılandırılır. Bu adeta:

"Bu ağaç yağ bitirir (verir)." [379] âyetinde geçtiği gibidir. Oysa bitki misali yetiştirilen yağ değildir. Esasen yetişen ağacın bünyesinde ve onunla birlikte ondaki yağ ile beraber yetişir, manasındadır. Dolayısıyla bunun kıraate yani okumaya taalluk etmesi, onunla ilişkilendirilmesi tıpkı yağın ağaç ile bağlantılandırılması gibidir.

İşte mesele bu açıdan değerlendirildiği zaman mana; *"O'nun adından bereketlenmek ve faydalanmak için Allah'ın adıyla okuyorum."* olur. Bir diğer husus ise, kulları, yüce Rablerinin adından nasıl yararlanacak-

---

[378] Alak, 1.
[379] Müminun, 20.

lar, nasıl bir bereket ve sevap beklemeliler ve Allah'a karşı nasıl tazim-saygıda bulunmaları gerektiği gerçeği de burada ele alınmış ve öğretilmiş bulunuyor.

« بِ » harfi esre ile mebni/sonu değişmez kılınan bir harftir. Bunun nedeni de, bu harfin hep harf olarak kalmış olması ve cer edatı oluşundandır. Esre olmasının sebebi de, başında yer aldığı kelimenin "mamulünün" son harfinin harekesini esreli kılması bakımından ona benzerlik göstersin, ilişkilendirilmesi gibidir.

« الاِسْمُ » Kelimesi

Bu kelime tıpkı, « الاِبْنُ » ve « الاِبْنَةُ » kelimeleri gibi baş tarafları sükun üzere mebni (değişmez) olan kelimelerdendir. Eğer cümle ya da söz başlarında bu kelimeler ile başlamak gerekirse, ortaya bir okunmama mazereti doğacağından bu gibi kelimeleri okuyabilmek için başlarına bir hemze eklenmiştir. Fakat bu gibi kelimeler şâyet söz arasında gelirlerse bu gibi durumlarda ayrıca bu ve benzeri harflerin başlarına bir hemze harfinin eklenmesine gerek yoktur.

Ancak bazıları bu gibi kelimelerin başlarına bir hemze ilave etmeksizin sadece sakin yani baş tarafı harekesiz olan harfe bir hareke yani sesli harf vererek hemzeye gerek duymaksızın okumuşlardır. Bunların da gerekçeleri şöyledir:

« اِسْمٌ » kelimesi, « سَمٌ » ve « سِمٌ » olarak harekeli okunur. Çünkü bu ve benzeri kelimeler, sonları eksik (güdük) olan, « يَدٌ » ve « دَمٌ » kelimeleri gibi değerlendirilmelidir. Çünkü « دَمٌ » kelimesi aslında, « دَمْيٌ » ve « يَدٌ » kelimesi de, « يَدْيٌ » dur. Buna göre « اِسْمٌ » kelimesinin aslı, « سِمْوٌ » dur. Bunun da gerekçesi:

Söz konusu « اِسْمٌ » kelimesinin, « أَسْمَاءٌ », « سُمَيٌّ », « سَمَّيْتُ », gibi çekimlerinin yapılır olmasıdır. Çünkü, « أَسْمَاءٌ » çoğul, « سُمَيٌّ » ismi tasğir (küçültme) sıfatı ve « سَمَّيْتُ » de fiildir. Bu Basra okulunun görüşüdür.

« اِسْمٌ » kelimesi, « سُمُوٌّ » kelimesinden türemedir. Bu yücelik mânâsındadır. Çünkü isimlendirme bu manasıyla müsemmayı, yani o ismi a-

lanı zihinlerde yüceltmek, tazim de bulunmaktır ve her an onun üstünlüğünü haykırıp yaymaktır.

Besmele'nin yazımında « ب » harfinden sonra « ا » harfi yazımdan kaldırılmıştır. Oysa Alak Sûresinin ilk âyetinde yer alan « اسْمْ » kelimesinin başında bulunan « ب » harfinden sonra « ا » yazılmıştır. Ancak Besmele'nin çok söylenen (okunan ve yazılan) bir cümle olması bakımından her ne kadar, « ا » harfi lâfız itibariyle yazıdan bu gerekçeyle kaldırılmış ise de, yine de « ا » harfi var sayılır. İşte bunun için Besmele yazılırken, « ب » harfinin hattı (çizgisi) uzatılarak yazıya böyle geçirilmiştir ki, kaldırılan « ا » harfinin yerini almış olsun.

Nitekim halife Ömer b. Abdülaziz (61-101/681-720), katibine Besmele'yi şöyle yazmasını buyurur:

"« ب » harfinin çizgisini uzat, « س » harfinin dişlerini göster ve « م » harfini de yuvarlak yaz."

« اَللّٰهُ » **Allah Lafza-i Celâli.**

« اَللّٰهُ » lafzai Celali, « اَلْاِلٰهُ » kelimesinden türemedir. Bu tıpkı, « اَلنَّاسُ » kelimesi gibidir. Çünkü, bu kelime de asıl yani kök bakımından, « اَلْاُنَاسُ » kelimesinden türetilmedir. (Burada söz konusu kelimelerin başında yer alan hemze hazfedilmiş (kaldırılmış), bunun yerine harfi tarif denilen ve Türkçede belirtme takısı olarak ifade olunan takı getirilmiştir). Kaldı ki, *"İlâh"* ismi, Arapçada cins isimlerdendir.

Bu bakımdan ister hak, ister batıl olsun tüm tanrılara ad olarak verilen bir isimdir (kelimedir). Daha sonraları en çok Hak Mabud adına kullanılması sebebiyle yüce Allah için ve O'na özgü özel isim olarak kullanılagelmiştir. Nasıl ki, her gök cısmine genel anlamıyla, *"necm (yıldız)"* deniliyorsa işte bu da öyledir. Ancak daha sonraları bu *"necm"* kelimesi yani yıldız adı geçtiğinde *"Süreyya"* yıldızı akla gelir olmuş, çünkü ona özel isim olarak kabul görmüştür. Artık nerede, *"necm"* kelimesi geçerse bundan böyle akla gelen Süreyya yıldızı olmuştur.

Ancak *"Allah"* Lâfza-i Celâl'i hemzenin hazfiyle bundan böyle sadece ve sadece Hak Mabud olan yüce Rabbimize ait bir isim olmuştur. Allah'tan başka diğer tanrı ya da ilâhlara ad olmamıştır.

Bu isim, sıfat olmayan bir isimdir yani vasıf ya da niteleme değildir. Çünkü insanlar yüce Allah'ı bununla biliyor ve tanıyorlar. Ancak *"Allah'ı"* herhangi bir şeye vasıf kılarak bununla O'nu tanıtamazsın. Örneğin nasıl ki, *"adam olan şey"* diyemiyorsan, *"ilâh olan şey"* da diyemezsin. Fakat, *"Bir tek (Vahid)"* ya da *"Samed"* olan ilâh diye vasfederek tanıtabilirsin.

Çünkü, yalnızca yüce Allah'a has olan sıfatlar, mutlaka o şey ile bağlı bulunan bir isim üzerinde cereyan etmesi gerekir. Eğer isim dahil olmak üzere hepsini sıfat olarak değerlendirir ve kabul edersen ortada hepsi de sıfat olan ve fakat o sıfatlarla nitelenen herhangi bir isim üzerinde cereyan etmemiş olan birtakım sıfatlar ortaya çıkmış olur ki, bu da caiz olmaz.

Ayrıca Halil b. Ahmed (v.786), Ebu İshak Zeccac (v.923), Muhammed b. Hasan ve Hüseyin b. Fadl'a göre, *"Allah"* İsm-i Celil'i herhangi bir kelimeden türetilen bir isim değildir.

"İştikak" kelimesinin manası için denilmiştir ki; iki siganın (kipin) ya da daha çok sigaların veya kiplerin bir tek manayı kapsamalarıdır. Örneğin; *"ilâh"* isminin ya da kelimesinin sigası (kipi) ile yine başkalarının « أَلِهَ » kipleri değerlendirildiklerinde burada bir tahayyür (şaşkınlık), dehşet ve tereddüt manası belirir. Dolayısıyla bu gibi bir durumla karşı karşıya kalanların zihinleri bulanır, Hak Mabudu tanımada bir sıkıntı meydana getirir. Zeki ve uzak görüşlü olanlar ise bundan ötürü dehşete kapılırlar. Nitekim, sırf bu yüzden de sapıklık artar ve batıl da yaygınlık kazanır. İşin sonunda doğru bakış açısına sahip olanların da sayıları azalır.

Farklı bir diğer görüş de şöyledir; denilmiştir ki bu kelime, « أَلَّهَ – يَأَلَّهُ – الأهًا » den türetilmiştir. Bu ise ibadet etmek anlamındadır. Bu durumda, *"ilâh"* kelimesi, *"me'luh"* yani ilâh edinilen manasında olmak üzere mabud anlamındadır. Nitekim, yüce Rabbimizin şu kavli buna bir örnektir:

﴿ هٰذَا خَلْقُ اللّٰهِ ﴾

"İşte bunlar Allah'ın halkı, (mahluku), ***yaratığıdırlar."*** [380]

---

[380] Lokman, 11.

Şimdi bu âyette geçen, *"Halk"* kelimesi nasıl ki, *"Mahluk"* manasında ise, *"ilâh"* kelimesi de *"me'luh"* yani mabud anlamındadır.

"Allah" İsm-i Celîli'nin öncesindeki kelimenin ya da harfin harekesinin fetha (üstün) veya damme (ötre) olması durumlarında, Lafza-i Celâl'in « ل » harfi kalın olarak okunur. Eğer öncesindeki kelimenin ya da harfin harekesi kesra (esre) ise, « ل » harfi ince okunur. Ancak kimi kıraat imamları da önceki harekeler nasıl olursa olsunlar, üstün, esre ve ötre olmalarına bakmaksızın her halükârda hep ince okumuşlardır. Kimisi de her durumda hep kalın olarak okumuşlardır. Fakat cumhur (çoğunluk) ilk görüşü benimsemiştir.

« اَلرَّحْمٰنُ » ve « اَلرَّحِيمُ » İsimleri

« اَلرَّحْمٰنُ » *"rahman"* ismi, « فَعْلَانُ » kalıbında olup, « رَحِمَ » fiilinden türetilmiştir. Mana bakımından, *"Rahmet ve merhameti, acıması ve şefkati her varlığı kuşatan"* demektir. Tıpkı « غَضِبَ » fiilinden alınan « غَضْبَانُ » kelimesi gibi. Bunun da anlamı, *"gazap ve öfke ile dopdolu"* demektir.

Nitekim, « اَلرَّحِيمُ » *"rahim"* de böyledir. Ve bu da, « فَعِيلٌ » kalıbında ya da ölçüsünde gelmiştir. Tıpkı, « مَرِضَ » *"hastalandı"* kökünden alınan, « مَرِيضٌ » *"hasta"* kelimesi gibi. Kısaca her ikisi de aynı vezin ya da kalıp ölçüsünde gelmişlerdir.

"Rahman" kelimesi mana ve kapsam bakımından, *"rahim"* kelimesinin taşıdığı manadan çok daha geniş kapsamlı bir manayı içerir. Kısaca *"rahman"* kelimesinin taşıdığı mana, *"rahim"* kelimesinde yoktur. Çünkü *"rahim"* kelimesinde bir tek ziyade (ek) var iken –ki bu, «ى» harfidir–, oysa *"rahman"* kelimesinde iki ziyade (ek) harf vardır, –ki bunlar da, « ا » ve « ن » harfleridir–. Kelimenin bünyesinde yer alan ziyadelik aynı zamanda manayı da etkiler ve daha kapsamlı bir mana ifade eder.

İşte bu bakımdan yapılan dualarda, « يَا رَحْمٰنَ الدُّنْيَا » *"Ey dünyada rahman sıfatıyla tecelli eden Rabbim!"* diye dua edilir. Çünkü *"rah-*

man" kelimesi inanan ve inanmayan herkesi kapsamaktadır. *"rahim"* kelimesinde bu mana yoktur. Yüce Allah *"rahman"* ismiyle ya da sıfatıyla yaratmış olduğu kulları arasında inanan ve inanmayan ayırımını bu dünyada yapmaksızın hepsine inam, ikram ve ihsanda bulunan Allah'ım! demektir.

Ayrıca, « يَا رَحِيمَ الآخِرَةِ » "Ey yalnızca dünyada iken inanıp da bu iman üzere ölenlere ahiret hayatında cennet ve cemaliyle ikramda bulunacak olan Rabbim!" demektir. İşte bu *"rahim"* isim/sıfatıyla Allah, kıyamet gününde sadece mü'minlere merhamette bulunacak, kâfirler ve inançsızlar içinse merhamet ve acıma söz konusu değildir.

Yine farklı bir görüş olarak denir ki: *"Rahman"* kelimesi isim olarak özel bir isimdir. Bu itibarla yüce Allah'tan başkasına bu kelime isim olarak verilemeyeceği gibi, O'ndan başkası bu isimle nitelenemez.

Ancak yukarıda açıkladığımız gibi mana bakımından geneldir. Oysa, *"rahim"* kelimesi ya da ismi, *"rahman"* isminin aksine, bir başka kimseye vasıf olarak verilebilir. Kısaca Allah'tan başkası da *"rahim"* diye nitelendirilebilir ve bu, sadece mü'minlere has (özgü) bir isimdir. İşte bu bakımdan *"rahman"* ismi her ne kadar taşımakta olduğu mana açısından *"rahim"* isminden daha çok ve geniş kapsamlı ise de, yine de, *"rahim"* kelimesinden önce zikredilmiştir. Rahman ismi rahim ismine takdim olunmuştur.

Oysa genel kural açısından bir şeyin asttan üste, azdan çoğa, aşağıdan yukarıya gidiş esas iken, burada buna dikkat edilmemiştir. Ancak bir başka açıdan ve gerekçeyle *"rahman"* ismi, *"rahim"* ismine takdim olunmuştur. Bu da, rahim isminin Allah'tan başkasına isim olarak verildiği, bunun olabildiğidir. Oysa *"rahman"* ismi Allahtan başkasına ad olarak verilemez, doğru değildir.

Nitekim *"Falan kimse büyük bir bilgindir."* manasında, « فُلاَنٌ عَالِمٌ نِحْرِيرٌ » denmesi gibi. Bu da tıpkı Allah'tan başkasının tavsif olunamayacağı bir alem (özel) isim gibidir.

Allah'ın rahmeti demek, yüce Allah'ın kullarına in'am (nimetlendirme) ve ikramda bulunması, ihsan ve lütfunu esirgememsi demektir. Bu da esasen şefkat ve acıma manalarında kullanılır.

Bir de şairin, peygamberlik iddiasında bulunan Müseylemetu'l-Kezzab hakkında söylediği bir şiiri var, bu şiire gelince, şair bu şiirinde, adı geçen yalancı peygamber için, *"rahman"* sıfatını kullanmakta ve şöyle demektedir:

سَمَوْتَ بِالْمَجْدِ يَا ابْنَ الْأَكْرَمِينَ أَباً

وَأَنْتَ غَيْثُ الْوَرَى لَازِلْتَ رَحْمَناً

Ey soyluların çocuğu Bir baba olarak

Şerefle yüceldin sen!

Hep Rahman olarak var olduğun için

Ötelerden bize gelen rahmetsin sen!

Şimdi buna ne diyeceksin? Burada yalancı peygambere rahman sıfatı verilmiş?

Bu şiirde yer alan ifade bu inançsız ve sapık kimselerin küfürlerinde olabildiğince ısrarlı ve inatçı davranmalarının bir kanıtı olarak gösterilebilir.

Kimi ilim dil bilginlerine göre, *"rahman"* kelimesinin, « فَعْلاَنَة » vezninde olmaması, yani bu şartı taşımaması nedeniyle, bu kelimeyi gayri munsarıf (cer ve tenvin kabul etmeyen) bir kelime olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bazıları da, asıl şart burada, « فَعْلَى » ölçüsüdür, eğer bu vezin (ölçü) var olsaydı kelime munsarıf (cer ve tenvin kabul eden bir kelime) olurdu. Oysa *"rahman"* kelimesinde bu, « فَعْلَى » vezni ya da kalıbı geçerli değildir. Bu şart olmadığından kelimenin munsarıf bir kelime olması da düşünülemez, demişlerdir. Ancak burada doğru olan ilk görüştür.

❁ ❁ ❁

FATİHA SÛRESİ'NİN TEFSİRİ

٢- ﴿ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

2 – Hamd (övme ve övülme), **âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.**

Bu âyette yer alan, « اَلْحَمْدُ » kelimesi, üstünlük tanıma bakımından bir şeyi güzellik ve iyilikle tanıtıp anlatmaktır. Bu kelime aynı zamanda mübteda/öznedir. Bu itibarla merfudur (ötrelidir). Esasen bu kelimenin mansub (üstünlü) olması gerekir. İhbar manasındaki fiiller yani bir iş, oluş, hareket ve eylem bildiren fiiller sebebiyle mansub kılınan masdar (kök) fiillerdendir. İşte bu bakımdan da fiilleri muzmar (gizli) kabul edilen ve bu şekilde okunması uygun görülen kelimelerdendir.

Örneğin; « شُكْرًا » ve « كُفْرًا » gibi ki, bu kelimeler, « شَكَرْتُ شُكْرًا » « كَفَرْتُ كُفْرًا » ve takdirindedirler. Manaları da şöyledir:

"Şükranlarımı ifadeyle teşekkürde bulunuyorum." ve *"Nankörlük ederek inkâra kalkıştım."*

İşte, « اَلْحَمْدُ » kelimesi de tıpkı bu örneklerdeki gibidir. Yani bu da kök (masdar) kelimelerden olup, başlarında takdir olunan (var sayılan) yani muzmar olan bir fiil bulunan kelimelerdendir. Dolayısıyla bu kelime, « نَحْمَدُ الْحَمْدَ لِلّٰهِ » takdirinde olup, *"Allah'ı överek O'na hamd ederiz"* demektir.

Burada özellikle mansubluk (üstünlülük) halinin bırakılıp yerine merfu (ötreli) halinin almasının tek amacı sırf mananın sabitliliğini ve daim oluşunu göstermesi, istikrarı bildirmesi ve göstermesi, buna delâlet etmesi içindir.

Mübtedanın haberi (yüklemi) de, « لِلّٰهِ » dir. « لِلّٰهِ »'deki cer edatı olan, « لِ » harfi, mahzuf yani var sayılan ve fakat âyette yer almayan bir kelimeye taalluk etmektedir. Bu ifade de, *"vaciptir-gereklidir, sabittir"* kelimeleridir. Yani; *"Allah için hamd etmek gereklidir, lâzımdır ve O'nun için sabit ve vardır."* demektir.

Bir diğer yoruma göre, *"hamd"* ve *"medh"* kelimelerinin her ikisi de aynı anlamdadırlar. Bu da; "İster nimet olsun ve daha başkaca şeyler olsun onları vereni bundan dolayı övmek, senada bulunmak ve güzelliklerini seslendirmektir, onlardan söz etmektir." Nitekim; *"adama yardımı ve ikramı için hamd ettim, onu övdüm."*, *"Adamı cesareti ve asaleti, nesebi (soyu) nedeniyle övdüm, ona hamd ettim."* denilmesi gibi.

Oysa şükür, yani teşekkürde bulunmak böyle değildir. Bu, yalnızca nimete karşı yapılabilir ve üç şekilde ifade olunabilir; kalb (gönül) ile, dil ve vücut organlarıyla olabilir. Şâir bunu şiirinde şöyle dile getiriyor:

أَفَادَتْكُمُ النَّعْمَاءُ مِنِّى ثَلاثَةً يَدَيِ وَلِسَانِى وَالضَّمِيرُ الْمُحَجَّبَا

İyiliklerinize üç şey ile karşılık veririm ben:

Elim, dilim bir de size karşı sevgi dolu gönlüm.

Hamd etmek sadece dil ile ve konuşup söylemekle ifade olunur. Bu ise şükretme ya da teşekkürde bulunma yollarından sadece bir tanesidir. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Şükrün (teşekkürde bulunmanın) *başı Allah'a hamd etmektir. Allah'a hamd etmesini bilmeyen kimse O'na şükretmemiş olur."* [381]

Dikkat edilirse, *"Allah'a hamd etmek"* hadiste şükrün ya da teşekkürde bulunmanın başı olarak kabul edilmiştir. Çünkü nimetlerin karşılığını dil ile söylemek itikada ya da inanca göre çok daha yaygınlık kazanan bir durumdur. Hatta organların adabından da öndedir. Çünkü kalb ile yapılan ameller gizlidir, herkes onlara vakıf olamaz. Bir de organlar ile yapılan şeyler de daha ihtimalidir, farklı yorumlara sebep olabilir.

Hamd etmenin zıddı yani karşıtı zemmetmek, yani yermek ve kötülemektir. Şükrün karşıtı da, küfrandır nimete karşı nankörlük etmektir.

Denilir ki; *medih*; herhangi bir kimsenin sahip olduğu kemal (üstünlük ve olgunluk sıfatları) özellikleri gereği onun övülmesidir. Örneğin; baki, kadir, alim, ebedi ve ezeli olma vasıfları gibi.

Şükretmek ya da teşekkürde bulunmak ise; Bir kimseden gelen üstünlük ve başkaca özellikleri sebebiyle övülmesidir. Hamd ise, medih ve şükrün her ikisini de kapsam olarak içinde bulunduran bir kelimedir.

---

[381] Bak. Beyhaki; Şuabu'l-İman, Hn. 4395. Deylemi, Müsnedu'l-Firdevs; Hn. 2784.

« اَلْحَمْدُ » kelimesinin başındaki « اَلْ » takısı yani *"elif ve lâm"* harfleri dediğimiz belirtme takıları yani harfî tarif Ehli Sünnet görüşüne göre, *"İstiğrak – genel kapsamlılık"* manasındadır. Ancak Mutezile Mezhebi mensupları bunu kabul etmemektedirler. Mutezile açısından buradaki söz konusu belirtme takısı ahd içindir, yani zatın (kişinin) kendisini ilgilendirir.

İşte bundan dolayı da, « اَلْحَمْدُ » kelimesi, *"Allah"* İsm-i Celâli'nin hemen yanında gelmiş oldu. Çünkü, *"Allah"* İsm-i Celâl'i *"Zât"* ismidir. İşte bu bakımdan tüm kemal (üstünlük) sıfatlarını kendi zatında toplamıştır. Nitekim, bu konuda yine Ehli Sünnet mensuplarıyla Mutezile Mezhebi mensupları arasında tartışmalı olan, "Halku'l-Ef'al" kulların kendi fiili ya da işlerinin yarattıkları konusundaki mesele ile ilişkilidir. Ancak ben bu meseleyi birçok yerde gerçekçi bir şekilde aktardım.

« رَبِّ الْعَالَمِينَ » Âyetin bu yerinde yer alan, « رَبِّ » kelimesi ya da ismi; *"malik ve sahip"* anlamındadır. Nitekim, Safvan b. Ümeyye'nin Ebu Süfyan'a söylediği ifadelerinde yer alan ve bu kökten gelen kelime de bu manada kullanılmıştır. Safvan Ebu Süfyan'a şöyle der:

لَاَنْ يَرُبَّنِى رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ اَحَبُّ اِلَىَّ مِنْ اَنْ يَرُبَّنِى رَجُلٌ مِنْ هَوَازِنْ

"Doğrusu Hevazin kabilesine mensup bir liderin yönetiminde kalıp onun benim malikim ya da sahibim olması yerine Kureyş kabilesinden bir liderin yönetiminde kalıp onların benim sahibim ya da malikim olmaları benim için çok daha iyidir."

Nitekim « رَبَّ - يَرُبُّ - رَبًّا » diye de bu kelimenin çekimini yapabilirsiniz.

Diğer taraftan sırf mübalâğa (aşırılık) manasında masdar bir vasıf, yani sıfatı müşebbehe olması da mümkündür, yani bu şekilde de değerlendirilebilir. Tıpkı bir kimsenin « عَدْل » vasfıyla nitelenmesi gibi ki bu, mübalâğa anlamında oldukça adil, kimse, çok adaletli kimse manasındadır. Kısaca *"adalet sahibi adam"* demek yerine *"adl sahibi kimse"* denir ki, işte *"rab"* kelimesi de tıpkı bu şekilde mübalâğa içindir. Ancak *"rab"* ismi mutlak manada söylendiğinde yalnızca yüce Allah için söylenebilir.

Eğer Allah'tan başkasına da bu sıfat verilecekse bu takdirde bir kayda bağlanması, bir ek ile beraber söylenmesi gerekir. Örneğin:

"Senin kocan olan kişi benim Rabbim' (efendim, sahibim, malikim) *dir. Bana karşı iyi davranıyor."* [382]

Bu âyete dikkat edilirse burada, Zeliha'nın kocası olan mısır azizi için Hz. Yusuf *(Aleyhi's-Selâm)*, *"O benim sahibim, efendim ya da mâlikim."* manasında olmak üzere, "rab" kelimesini kullanmıştır. Demek ki, bu şekilde bir kayıtla bu kelimeyi kullar da kullanabilmektedirler. Bu ise caizdir. Yine:

"Yusuf dedi ki: Rabbine (efendine, sahibine) *dön."* [383] âyetinde de bunun aynını görmekteyiz.

Vasıtî, Ebu Bekir Muhammed b. Musa (v. 320/932) diyor ki:

"O (Allah) *başlangıçta her şeyin ve varlığın yaratıcısı olması bakımından Halik, yarattığı varlıkları beslemesi, yetiştirmesi, eğitmesi bakımından mürebbi, sonunda da onları yaptıklarından dolayı bağışlaması sebebiyle de ğafir'dir. İşte o Allah'ın yüce adı (İsm-i Azam'ı) dır.*

« الْعَالَمِ » : Bu *"âlem"* kelimesi isim olsun, cevher olsun ya da araz olsun yaratıcının kendisiyle bilinip tanındığı her şey. Ya da yüce Allah dışında her şey. Bu şeylerin yüce Rabbimizin varlığının delilleri olması itibariyle ve onun âlemi, yani onun bilinip tanınmasına işaret ve sebep olmaları açısından böyle denmiştir. Kelimenin akıl sahibi varlıkların niteliklerine özgü « و » ve « ن » harfleriyle çoğul yapılmasına veya bu hükümde olan özel isimler mesabesinde sayılmasına gelince, kendisinde vasfiyet, yani böyle bir nitelik taşıması nedeniyledir. Bu vasfiyet ya da nitelik ise bunun, *"İlme (bilme ve tanımaya)"* delâlet etmiş olmasıdır.

٣- ﴿ اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ ﴾

3 – Rahmandır, Rahimdir.

Bu iki kelimenin ya da ismin (sıfatın) tefsir hakkındaki açıklama ve yorumlar daha önceki sayfalarda, Besmele'nin tefsiri konusunda geçmiş-

[382] Yusuf, 23.
[383] Yusuf, 50.

ti. Bu iki ismin (sıfatın) burada tekrar edilmiş olması, Besmele'nin Fatiha Sûresinden bir âyet olmadığının delilidir. Eğer Besmele Fatiha Sûresinden bir âyet olmuş olsaydı bu iki isim burada yeniden tekrarlanmamış olurdu. Çünkü tekrardan bir yarar sağlanması düşünülemez.

٤- ﴿ مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴾

4 – Din (ceza ve hesap) **gününün de sahibidir.**

Kıraat imamlarından İmam Asım (v.128/745) ile İmam Ali Kisaî (v.189/804) « مَالِكِ » kelimesini aynen olduğu gibi yani *"malik"* olarak, « م » harfine, « ا » ekleyerek okumuşlardır.

Ancak bu iki imam dışındaki kıraat imamları ise, bu kelimedeki « م » harfine « ا » eklemeksizin, « مَلِكِ » (melik) şeklinde kıraat etmişlerdir. Nitekim, bazılarına göre tercih olunan okuyuş bu kıraattir. Çünkü burada herhangi bir izafete ihtiyaç yoktur. Allah bundan müstağnidir. Kaldı ki, aşağıdaki âyet de buna kanıt olarak gösterilmiştir:

﴿ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ ؟ ﴾

"Bugün mülk kimindir?" [384]

İşte bu âyette görüldüğü gibi herhangi bir izafet yani tamlama yoktur. Oysa tefsirini yaptığımız âyette ise, *"din gününün sahibi"* diye bir tamlama yapılmıştır. Cenâb-ı Hak bundan münezzehtir. Zaten örnek gösterilen âyette de bu gerçek ortadadır.

Bilindiği gibi her melik (kral) aynı zamanda maliktir, emri altındakilerin sahibi, maliki ve efendisidir. Oysa her malik, yani bir şeylere sahip olan her kimse melik (yani kral) ya da varlığın sahibi ve efendisi değildir. Bu bakımdan melik yani hükümdar olan kimsenin malik yani bir şeylere sahip olan üzerinde hak sahibi ve etkili olduğu halde, mâlik olan kimsenin ise melik üzerinde herhangi bir etkisi yoktur, böyle bir güce de sahip değildir. Kısaca birinin emri diğeri üzerinde geçerli ve etkin iken, ötekisinin hükmü beriki yani melik üzerinde geçerli ve etkin değildir.

[384] Ğafir-Mümin,16.

Bir yoruma göre « مَالِكِ » olarak okumak, « مَلِكِ » okumaktan daha çok sevaplıdır. Çünkü *"malik"* kelimesinin arapçada harf sayısı, *"melik"* kelimesinden çoktur. Birinde "elif" harfi var, birinde yoktur. Bu bakımdan harf sayısı fazla olanın sevabı da fazladır.

İmam Azam Ebu Hanife (80-150/699-767) ile Hasan Basri (v.110/728) bu kelimeyi, fiil olarak, « مَلَكَ » şeklinde kıraat etmişlerdir.

« يَوْمِ الدِّينِ » *"Eza, mükafat ve hesap günü"* Nitekim hadis olarak ifade olunan bir sözde şöyle deniliyor:

« كَمَا تَدِينُ تُدَانُ » *"Ne işlersen* (yaparsan) *karşılığında onu bulursun."* [385]

Bu ise, genişletme yoluyla ism-i fail (etken sıfat/fiil) yani *"malik"* kelimesinin genişletme yoluyla bir zarf olan, *"yevmi'd-din"* ifadesine izafetidir, tamlama yapılmasıdır. Bu, adeta şu izafete yani tamlamaya benzer:

« يَاسَارِقَ اللَّيْلَةِ أَهْلِ الدَّارِ » *"Ey ev halkının gecesini çalan"* demek olup asıl mana böyle değildir. Çünkü gece çalınmaz. Geceleyin hırsızlık yapılır, çalma işi gecenin içerisinde cereyan eder. Bu tabirin burada bizim konumuzla ilgisi, *"din günün malik ya da sahibi"* derken tıpkı burada olduğu gibi bunun da manası şöyle olmaktadır:

"Ey din (ceza ve hesap) *gününde her şeyi elinde bulundurup hükümran olan maliki!"*

Bu âyette özellikle *"ceza gününe"* vurgu yapılmasının sebebi, o günde her şeyin ve hükmün bizzat yüce Allah'ın elinde olmasındandır. Her şey bizzat O'nun tarafından görülecektir.

Bir de ism-i failin (etken sıfat fiilin) izafeti (tamlaması), hakiki olmayan bir izafet (tamlama) olmasının yanında, bunun marife (belirli) ola-

---

[385] Bak. Beyhâkî, "el-Esma ve'l-Sıfat" adlı eseri. Beyhâkî adı geçen bu kitabında bunu zayıf bir senetle rivayet etmiştir. Dillerde çok dolaşan ve yaygınlık kazanmış olan bir darbımeseldir. Böyle olmakla birlikte merfu bir hadis olduğu da zikredilmiştir. Bk. Buhari, Tefsir, Sûre: 1 (Fatiha Sûresi). Hadis olduğu ileri sürülen bu ifade hakkında çok farklı görüşler ileri sürülmüştür. Hatta bunun Tevrat'tan alınan bir cümle olduğu da söylenmiştir. Mürsel bir hadis olduğunun da şahitleri vardır. Bk. Elbânî, Daifu'l-Cami, Hn. 4279. Fazla bilgi için mevzuat kitaplarına bakılabilir."

na sıfat olması da mümkündür. Çünkü burada bununla murad olunan şey devamlılıktır. Bu durumda izafetin hakiki izafet olacağı gibi aynı zamanda marife (belirli) olan kelimeye sıfat olması da mümkündür.

İşte; rab olması, âlemlerin malik ve sahibi bulunması, her çeşit nimeti vermesi, ödüllendirme ve cezalandırma gününü her şeyinin maliki olması gibi sıfatları kendisinde toplayan ve her şeyden yüce ve münezzeh olan ulu Allah hakkında tüm bu sıfatlar gerçekleşmiş olan zata, *"Hamd Allah'a mahsustur."* ifadesinden sonra zikredilmiş olması, gerçekten ve ancak nitelik ve özellikleri bu olan bir varlığa hamd, övgü ve şükür tahsis olunabilir, bir başkasına ise asla! Çünkü, bu sıfatlar ya da nitelikler hamdolunmaya, övgüye ve senaya en değer olan zatın Allah olduğunun da delil ve kanıtıdırlar.

٥– ﴿ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴾

5 – Rabbimiz! Ancak Sana kulluk (ibadet) **eder yalnız senden medet** (yardım) **bekleriz.**

Bu âyetteki, « إيّا » kelimesi Halil b. Ahmed (v.786) ve İmam Sîbeveyh (v.796) göre muzmar (zamirleşmiş) bir isimdir.

« كَ » kef harfi ise İmam Sîbeveyh'e göre hitap (sesleniş) harfidir. İraptan mahalli yoktur. Halil b. Ahmed'e göre bu, muzmar (zamir) olan bir isimdir. Dolayısıyla « إيّا » kelimesi buna izafe kılınmıştır. Çünkü bu kelimenin fiil ve faile takaddüm etmesi (onlardan önce gelmiş olması) bakımından zamirden çok zahir bir isme (gerçek isme) benzemektedir.

Fakat Kufe nahiv (dil) okuluna göre, « إيّاكَ » kelimesini bir bütün halinde isim olarak kabul etmektedirler. Bu takdirde mana şöyle olur:

"Kulluk ve ibadeti sadece Sana tahsis ederiz." Bu ise kulluğun ve ibadet etmenin Allah'ın önünde eğilme, hudu ve tezellülün, yani baş eğmenin ve küçülmenin en zirve noktasıdır. Yani *"Senden başkasının önünde asla ve hiçbir zaman eğilmeyiz, aynı şekilde Senden dileriz yardımı, isteğimizi Sana tahsis ederiz, asla başkasından dilenmeyiz."*

Bir de bu âyette kimi edebî sanatlara da yer verilmiştir. *"Gaib"*-ten, yani hazırda olmayandan hitaba (muhataba) iltifat yani dönüş yapılmıştır. Buna dikkat ve ilgi çekilmiştir. Bu kimi zaman gaibten hitaba, hi-

taptan gaibe ve gaibten mütekellime (birinci şahıslara) olabilir. Bu noktalara dikkat çekilebilir. Nitekim, yüce Rabbimizin şu kavillerinde (âyetlerinde) bunu görmekteyiz. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

"...Hatta siz gemide iken de. Nitekim gemi tatlı bir rüzgârla içindekileri götürür." [386]

Dikkat edilince görülecektir ki bu âyette hitaptan (muhataptan) gaibe (o anda orada bulunmayanlara) yöneliş ve dikkat çekme vardır. Çünkü önce âyette, *"siz"* diye hitap ifadesine yer veriliyor, muhatap kipi kullanılıyor Sonra da, *"içindekileri"* ifadesiyle gaib kipi kullanılıyor ve muhatap kipi bırakılıyor.

Yâni burada, *"sizi götürür"* denilmiyor. *"İçindekileri"* denmekle sanki, *"onları, gaib olanları, yanlarında hazır olmayanları"* der gibi bir ifadeye yer veriliyor, yani iltifat sanatı gerçekleşmiş oluyor, kısaca dikkat çekiliyor.

Bir diğer âyette de Rabbimiz şöyle buyuruyor:

"Rüzgârı gönderip de bulutu harekete geçiren Allah'tır. Böylece Biz onu ölü bir beldeye sevk ederiz..." [387]

Dikkat edildiği takdirde bu âyette de gaibten hitaba geçiş vardır. Çünkü, *"Rüzgarı gönderip de bulutu harekete geçiren Allah'tır."* diye buyurduktan sonra, yani gaib ifadesinden sonra, *"Biz sevk ederiz."* Buyurmakla da hitaba geçiyor, yani iltifat yapılıyor, dikkatimiz buna çekiliyor.

İşte cahiliye dönemi ünlü şairlerinden İmrulkays'ın da bu örnekte bir şiiri bulunuyor. İmrulkays bu şiirinde diyor ki:

تَطَاوَلَ لَيْلُكَ بِالْأَثْمُدِ وَنَامَ الْخَلِيُّ وَلَمْ تَرْقُدْ
وَبَاتَ وَبَاتَتْ لَهُ لَيْلَةٌ كَلَيْلَةِ ذِي الْعَائِرِ الْأَرْمَدِ
وَذٰلِكَ مِنْ نَبَإٍ جَاءَنِي خُبِّرْتُهُ عَنْ اَبِي الْأَسْوَدِ

---

[386] Yunus, 22.
[387] Fatır, 9.

Esmüd mevkiinde senin gecen uzayıp durdu.

Gamsız uyudu kaldı, gözlerin hiç kapanmadı.

Geceledi ama gecesi de geceledi

Tıpkı sancıyan ağrılı gözlerle geceleyen gibi.

Bunun sebebi aldığım bir haber idi

Bu, bana gelen babam Ebu'l-Esved'in ölüm haberi idi.

Şimdi burada sunulan bu üç beyitte iltifat sanatı vardır. Bunun ilki, "*senin gecen*" ifadesidir. Oysa burada birinci tekil şahsın kullanılması gerekirdi. Yani, "*benim gecem*" demesi gerekirken, bunu yerine hitabı seçiyor ve, "*senin gecen*" diyor. İşte bu, birinci iltifat sanatıdır.

İkincisi de, « بَـاتَ » "*geceledi*" ifadesidir. Oysa burada da, « بِتَّ » "*geceledin, geceyi geçirdin*" denmeliydi. Bu da ikinci iltifattır. Burada da hitaptan gaibe geçiş olmuştur.

Üçüncüsü de; "*bana geldi* (gelen)" ifadesidir. Oysa burada söylenmesi gereken ifade, "*sana geldi*" olmalıydı.

Araplar bu türden sanatları oldukça fazla kullanırlar. Onlar açısından bu manada sanatlar kullanmanın, söz söylemenin, yani bir sözden diğerine geçmek, iltifat yapmak dinleyenler üzerinde daha etkindir. Dinleyenlerin pür dikkat kesilmelerini sağlar, insanların kulak kesilmelerine neden olur.

Aslında bunun birçok yararları, etkileri ve güzellikleri bulunmaktadır. Ancak bu işin erbabı ve gerçek ustası olanlar, bu alanda otorite olan ilim adamları bilebilirler ve bu sanatı kullanabilirler. Bunların sayıları da oldukça azdır.

Burada konumuzla alâkalı olan husus şudur: Gerçek manada hamd olunmaya, senâ ve övgüye değer olan Allah'tır. O tümüyle bu sayılan üstün niteliklerin yegâne sahibidir. Şanı yüce olan Rabbimizin bu yönünün bilinmesini ilim gerekli kılmaktadır. Senaya, yani övgüye, önünde eğilmeye, secdeye kapanmaya, her işte O'ndan yardım beklemeye gerçek anlamda lâyık olan O'dur. Mademki bu böyledir, işte bu bakımdan söz konusu niteliklere sahip olan ve onlarla seçkinliği bulunan ve bilinen bu vasıflarla seslenildi ve dendi ki:

"Ey bütün bu adı geçen özelliklerin ve vasıfların sahibi olan Allah'ım! Ancak Sana kulluk ederiz ve yalnız Senden yardım dileriz. Senden başkasından ise asla değil."

Âyette, *"kulluk" ifadesi, "yardım dileme, isteme"* ifadesine takdim olunmuştur, buna öncelik verilmiştir. Bu, şundan dolayıdır; eğer bir kimse birinden herhangi bir istek ya da talepte bulunacaksa her şeyden önce bir vesileye, vasıtaya yani aracıya öncelik verilir. Böyle bir aracı olmasının ihtiyacı karşılamada büyük ve olumlu tesiri vardır. İşte bu bakımdan önce kulluk hatırlanıp öne sürülüyor ve ardından da istekte bulunuluyor.

Veya bu takdim-tehir (yani öncelik ve sonralık) durumu, âyetlerin nazmı, yani düzen ve dizimi bakımından olmuş olabilir. Tıpkı, *"rahman"* isminin *"rahim"* isminden önce gelmesi ya da takdimi gibi. Oysa mübalağa manası taşıyan bir kelimenin takdimi değil tehiri (sonraya bırakılması) daha uygun iken burada da bu hususiyetler nazım-dizim gereği böyle olmuştur.

İstianenin (yardım talebinin) ifade olarak mutlak gelmiş olması, istenen yardımın her çeşidini kapsasın diyedir.

Allah'tan yardım istenmesinin asıl amacı, yüce Allah'ın kullarını kendisine karşı ibadet ve kulluk görevlerini yerine getirmeye muvaffak kılması anlamında değerlendirilmesi de mümkündür. Dolayısıyla, bundan sonra gelecek olan âyette, « اِهْدِنَا » *"bizi yönelt"* ifadesi de söz konusu istenen yardımın bununla alâkalı bulunduğunu açıklamak için de olabilir. Sanki âyetin içinde şöyle gizli bir soru var gibi:

"Size nasıl yardım edeyim? Söyler misiniz?" İşte Rabbimizin bu sorusuna karşı kulların da cevabı şöyle oluyor:

٦— ﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾

6 – Bizi dosdoğru yola ulaştır.

"Bizi apaçık yolda sabit kıl." Bu ifade tıpkı ayakta bulunan bir kimseye, « قُمْ حَتّٰى اَعُودَ اِلَيْكَ » demeye benzer ki, yani, *"Bekle, sana dönene kadar buradan ayrılma, bekle"* gibi bir anlam taşır. Yani konumu-

nu ve yerini belirle ve oradan ayrılma demek olur. Ya da bunun anlamı şöyle de yorumlanabilir:

"Şu anda bizi doğru yola ilettiğin gibi, gelecekte de bizi hidâyette kıl, doğru yola yönelt. Hep o yolda sabit kıl."

« هَدَى » fiili, bizzat kendi başına bir mef'ul yani nesne alabilir. Nitekim, bu âyette kendi adına müteaddi (geçişli) olup mef'ul aldığı gibi birden fazla mef'ul alabilmesi, geçişli olması ise, « لِ » ve « اِلَى » cer edatlarıyla olabilir. Nitekim, Rabbimizin şu âyetleri buna örnektir:

﴿ هَدَانَا لِهٰذَا ﴾

"Bizi buna yönelterek kavuşturan Allah'a hamd olsun." [388]

Bu âyette, « لِهٰذَا » derken, buradaki « لِ » cer edatıyla, « هَدَى » fiili müteaddi (geçişli) hale gelmiş, böylece mef'ul almıştır. Diğer örnek de şöyledir:

﴿ هَدَانِى رَبِّى اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

"Rabbim beni doğru yola iletti." [389]

Bu âyette ise, « هَدَى » fiili, « اِلَى » cer edatıyla müteaddi (geçişli) kılınmış, böylece mef'ul almıştır.

« س » harfiyle, « سِرَاطٌ » kelimesi, cadde, orta ve doğru yol anlamındadır. Nitekim, herhangi bir mesafenin alınması ya da bir yolun kat edilmesi manasında olmak üzere, « سَرَطَ الشَّيْءَ » denir ki bu, onu yuttu, uzun mesafeyi kat etti, yol aldı, anlamlarındadır. Sanki yolcular herhangi bir yola girdiklerinde o yolu adeta yutuyorlar gibi hızlıca geçiyorlar, anlamını taşır. Aslında «ص» harfiyle « صِرَاطٌ » kelimesi, « س » harfinin «ص » harfine dönüştürülmesiyle elde olunan bir kelimedir. Çünkü, bu harf *"itbak"* harflerindendir.

[388] A'raf, 43.
[389] En'am, 161.

Aynı kategorideki harflerle uyum sağlansın diye bazen kimi işlemler yapılmaktadır. Bu harfin, « ط » harfiyle mahreç (çıkış yerleri) noktasından benzerlikleri bulunmaktadır. Bu harfler dört tane olup, « ص – ض – ط – ظ » harflerinden oluşmaktadırlar. Bu harfler dilin üst damağa yapıştırılmasıyla ortaya çıkar.

Bazen de, « ص » harfi, « ز » harfinin sesini koklatır, yani yaklaşık bir ses benzerliği gösterilerek okunur. Çünkü « ز » harfi, « ط » harfine daha yakındır. Her iki harf de mechure harflerindendir. Bunlar hakkında fazla bilgi kıraat (tecvid) kitaplarında ele alınmış olup, isteyen oralara bakabilir.

Bu şekildeki bir kıraat, kıraat imamlarından Ebu Ammare İmam Hamza b. Habib (80-156/699-772)'in kıraatidir (okuyuşudur). Kur'an'ın tamamında bu kelimeyi, « س » harfiyle okumak ise İmam İbn Kesir (45-120/665-737)'in kıraatidir.

Kaldı ki, kelimede asl olan da, bunun « س » harfiyle okunmasıdır. Bu iki imamın dışında kalan diğer kıraat imamları ise bu kelimeyi halis « ص » harfiyle okumaktadırlar. Bu şekildeki okuma tarzı ise, Kureyş kabilesine ait konuştukları lehçe göz önünde tutularak devam ettirilen bir okuyuştur. Nitekim, *"İmam"* adı verilen asıl *"Mushaf"* nüshasında da bu okuyuş ölçü olarak kabul edilmiştir.

Bu *"sırat"* kelimesi de tıpkı, *"tarik"* ve *"sebil"* kelimeleri gibi müzekker ve müennes yani eril ve dişil kalıplarına girmektedir. Burada bu ifadeden asıl murat olunan şey, *"Hak yol"* demek olup bu da, *"İslâm Dini"* manasındadır.

٧– ﴿ صِرَاطَ الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّٓالّ۪ينَ ﴾

7 – Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yoluna ilet, gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil!

Bu âyette geçen, *"sırat"* kelimesi, bir önceki âyette geçen *"sırat"* kelimesinden bedeldir. Bu ise, amilin tekrarı hükmündedir. Bunun yararına gelince; *"sırat-ı müstakim"* denilen *"doğru yoldan"* kasıt, bu yolun Müslümanlara ait bir yol olduğunu açıklayıp bildirmek ve bu gerçeği ortaya koymak, bunu pekiştirmek içindir. Böylece en açık ve en kesin bir

ifadeyle, Müslümanların yolunun bu olduğuna doğrulukla tanıklık etmektir. Bu yoldakiler de mü'minlerdir veya peygamberlerdir. Yani genelde mü'minler ve özelde de peygamberlerdir (salât ve selâm onlara olsun).

Ya da henüz asıl durumları değişmeden ve asıl olması gereken halde bulunan Hz. Musa'nın kavmi olabilir.

« غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّآلِّينَ » *"gazaba uğramışların ve sapmışların yoluna değil."*

Bu âyet de, bir önceki âyette geçen, « الَّذِينَ اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ » cümlesinin bedelidir. Yani, "Kendilerine nimet verilip ikramda bulunulanlar, yüce Allah'ın gazabından ve bir de sapıtmaktan, sapıklıktan kurtulanlardır." demektir.

Ya da bu, « الَّذِينَ »'nin sıfatıdır. Bu da şu demektir:

"Bu kimseler mutlak manadaki nimet (ki bu iman nimetidir) ile, Allah'ın gazabından ve sapıklıktan kurtuluş nimetidir."

Bunun « الَّذِينَ » ye sıfat olarak gelmesi caiz görülmüştür. Çünkü bu, marife (yani belirli) bir kelimedir. Oysa « غَيْرِ » kelimesi, izafet yoluyla marifelik kazanmaz. Ancak bu kelime birbiriyle zıt manada bulunan iki kelime arasında gelir ve bu her iki kelime de marife yani belirli olurlarsa, işte böyle bir durumda bu kelime marifelik kazanır.

Örneğin: « عَجِبْتُ مِنَ الْحَرَكَةِ غَيْرِ السُّكُونِ » Yani *"Sakinliğin* (hareketsizliğin) *dışında hareketliliğe şaşırdım."*

Bu ibarede bizim için önemli olan mana değil, burada yer alan, « غَيْرِ » kelimesinin durumudur. Burada dikkat edilirse, birbirine zıt iki kelime yer alıyor. Bunlarda biri, *"hareket"* diğeri de, *"sükun"* yani hareketsizliktir. Her iki kelime de, « الْحَرَكَةِ » ve « السُّكُونِ » şeklinde marife (yani belirli) olarak gelmişlerdir. İşte, « غَيْرِ » da bu ikisi arasında yer almıştır. Şimdi buna göre bu âyeti ele alalım:

a – *"Kendilerine nimet verilenler"*

b – *"Gazaba uğrayanlar ve sapmış olanlar"*

Dikkat edilirse bunun her ikisi de birbirine zıttırlar. Fakat böyle olmakla birlikte bizzat herhangi bir toplum yani şu toplum, diye işaret olunmamıştır. İşte her ikisi de bu yönleri sebebiyle nekraya (yani belirsizliğe) daha yakındır.

Oysa, « غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ » cümlesi ise marifeliğe yani (belirliliğe) daha yakındır. Çünkü, izafet yani tamlama yoluyla kendisinde bir tahsis ortaya çıkmış bulunmaktadır. Dolayısıyla bunun her ikisi de bir yönleriyle yani mana bakımından mübhem (kapalı), anlaşılamaz durumda, diğer bir yönüyle de yani ilgi zamirinin lâfzına ve *"gayr"* kelimesinin de muzaaf (tamlanan) oluşuna baktığımızda ihtisas (yani marifelik) kazanmış oluyor ki, bu şekliyle de her ikisi de eşitlenmiş duruma gelmiş oluyorlar.

Buna göre ilk, « عَلَيْهِمْ » zamiri mef'ul olarak mahallen mansuptur. İkincisi ise, fail olarak mahallen merfudur.

"Allah'ın gazabı" demek; *"Allah'ın kendisine, hükümlerine ve peygamberlerine"* karşı gelerek onları yalanlayanlardan yüce Allah'ın intikam almayı murad etmesi, onları cezalandırmayı dilemesidir. Tıpkı her kralın ya da hükümdarın hükümranlığı altında bulunanlara kızıp haklarında gerekeni yaptığı gibi yüce Allah'ın da kendi emir ve hükümleri karşısında böyle davranan kullarını cezalandırmasıdır.

Bir görüşe göre, *"gazaba uğramış olanlar"*, Yahudilerdir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ مَنْ لَعَنَهُ اللّٰهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ ﴾

"Allah'ın lânetlediği ve gazap ettiği..."[390]

Sapıtanlar yani « الضَّآلِّينَ » maksat ise Hıristiyanlardır, denmiştir. Çünkü Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

﴿ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ ﴾

"Daha önceden sapan ..."[391]

---

[390] Maide, 60.

« وَلَا الضَّآلِّينَ » Bu kelimenin başında yer alan, « لَا » harfi, Basra okuluna göre manayı pekiştirmek için gelen zaid bir harftir. Ancak Kûfe okuluna göre bu harf, « غَيْر » kelimesi manasındadır.

« آمِين » *"Âmin"*.

Bu, bir sesleniştir ki, bunun için bir fiil (kelime) uygun bulunup meydana getirilmiştir. Bu kelime de, *"icabet eyle, kabul buyur"* manasındaki, « اسْتَجِبْ » kelimesidir. Nitekim « رُوَيْد » kelimesi de tıpkı bunun gibidir. Bu da, « أَمْهِلْ » *"bekle, yavaş ol, süre tanı"* kelimesi yeri-ne kullanılan isim/kelimedir.

Abdullah b. Abbas (Radıyallahü Anh) diyor ki; "Rasulûllah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'tan, *"âmin"* kelimesinin manasını sordum. O da şu cevabı verdi:

Bu, « افْعَلْ » yani, *"yap/eyle"* manasındadır. [392]

"Âmin" kelimesi mebni (yani sonu değişmeyen) bir kelimedir. Bu kelime iki şekilde okunmuştur:

1– İlk okuyuşa göre baştaki hemze harfi uzatılarak okunmuştur.

2– Bu ikincisinde de baştaki hemze harfi uzatılmaksızın olan okuyuştur. Yani, hemze harfinin kısa tutulmasıyla olan bir okuyuş. Asıl olması gereken de budur. Yani, *"Emîîîn"* gibi. Eğer med ile yani uzatarak okunursa, mutlaka hemzenin tok bir ses ile gür bir şekilde uzatılarak gösterilmesi gerekir. Yani, *"Aaaamiiin"* gibi. Şair şöyle seslenir:

يَارَبِّ لَاتَسْلُبَنِّي حُبَّهَا أَبَدًا — وَيَرْحَمُ اللهُ عَبْدًا قَالَ آمِينَا

Rabbim! O sevgilinin sevgisini alma benden

Allah rahmet etsin buna "ââmiiin" diyen kuldan

İşte bu şiirde *"aaaamiiin"* uzatılmış ve bu şiir buna örnek getirilmiştir. Başka bir şair de şöyle diyor:

---

[391] Maide, 77.

[392] Kurtubî, Tefsir; 1/128. Bu, Kelbî tarafından rivâyet olunmuştur.

تَبَاعَدَ عَنِّي فُطْحُلٌ إِذْ سَئَلْتُهُ — آمِينَ فَزَادَ اللّٰهُ مَا بَيْنَنَا بُعْدًا

Futhul uzaklaştı benden istedim devesini diye

Emiiin, Allah onu benden uzak kılsın istemem deve.

Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Fatihatu'l-Kitabı (Fatiha Sûresini) *okumam esnasında, sonunda "Âmin" dememi Cebrail bana telkin etti."* [393]

Bir başka rivâyette de Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Amin demek, tıpkı mektuba (yazıya) *mühür basmak gibidir."* [394]

"Amin" kelimesinin mushaflara yazılmamış olması, bunun Kur'an-dan olmadığının bir kanıtı olarak kabul edilmiştir.

❁ ❁ ❁

[393] Beyhâkî ve başkaları tarafından rivâyet olunmuştur. Bak; el-İklil, Alâ Medarik,.. 1/26. Ancak, İbn Hacer, "Ben bunu bu şekliyle bulamadım." diyor. Bk, Haşiyetu'l-Keşşâf; 1/18.)

[394] Bk. Ebu Davud, Sünen. El-İklil, 1/18.

Sûre - 1

BAKARA SÛRESİ

Bu sûre Medine'de nazil olmuştur;
286 âyetten müteşekkildir.

Cüz - 1

1. — 5. ÂYETLER

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّح۪يمِ

الٓمٓ ﴿١﴾ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّق۪ينَ ﴿٢﴾ اَلَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُق۪يمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذ۪ينَ يُؤْمِنُونَ بِمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْكَ وَمَٓا اُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ اُو۬لٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَاُو۬لٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾

Meâli

1. Elif. Lâm. Mîm.

2. İşte bu O Kitaptır ki, Allah tarafından gönderildiğinden asla şüphe yoktur. Emirlerine bağlılık gösterip yasaklarından kaçınan takva sahipleri için bir yol gösterendir.

3. O takva sahipleri görmedikleri gaybe inanırlar, namazlarını gerektiği şekilde dosdoğru olarak kılarlar ve kendilerine verdiğimiz imkanlardan da Allah yolunda harcarlar.

4. Onlar hem sana indirilen Kitab'a ve hem de senden önceki peygamberlere indirilen kitaplara iman ederler, ahiret gününe de kesin olarak inanırlar.

5. İşte bu özelliklere sahip olanlar, Rablerinden gelen bir hidâyet üzerindedirler; onlar gerçekten kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

Tefsiri

١– ﴿ الٓمٓ ﴾

1– Elif. Lâm. Mîm.

« الٓمٓ » İşte bu ve benzerin ifadeler müsemmâları (isimlendirmeleri) basit ve farklı farklı (dağınık) harflerden ibarettir ki, kelimeler bu basit yani farklı (yayılmış ya da dağınık) harflerden meydana gelirler. Örneğin; buradaki, « ا » harfi « قَال » fiilinin harflerinden ortadaki harfi, « ل » harfi de aynı fiilin son harfini gösterir. İşte diğer benzerleri de böyle değerlendirilir. Bu harflerden oluşan söz konusu bu sembollerin isim olarak değerlendirilmelerine gelince, hepsinin kendi adlarına başlı başına birer mana taşımalarından dolayıdır. Bir de bu sembollerin üzerinde imâle, tefhim, tarif/mârifelik, tenkir/nekralık, cemi ve tasğirin (küçültme) isminin cereyan etmiş olması sebebiyledir.

Örneğin; « ا » harfini ele alalım. Bu harf « الأَلِفُ » şeklinde mârife, « أَلِفٌ » şeklinde nekra ve « أُلَيْفٌ » şeklinde küçültme ismi olabilir. Fazla bilgi için ilgili kaynaklara bakılabilir.

Bu murab yani değişebilirdir. Ancak tıpkı *"Zeyd –* « زَيْدْ » *"* ve benzeri diğer isimlerin sakin kılınması gibi sakin kılınmıştır. İrabın gerektirdiği şeyleri kaybetmesi ya da taşımamaları sebebiyle bunlarda herhangi bir irab aranmaz.

Farklı bir görüşe göre de tıpkı kimi sesler gibi değerlendirildiklerinden ötürü bunlar mebni (yani değişikliğe uğramayan, değişmeyen) kelimelerdir. Örneğin; karga sesinin taklidi olan, *"ğak –* « غَاقْ » *"* sesi gibi. Ayrıca cumhurun görüşüne göre bu tür semboller bulundukları sûrelerin isimleridirler.

İbn Abbas *(Radıyallahü Anh)*, yüce Allah'ın bu harfler adına yemin ettiğini söylemektedir. İbn Mesud *(Radıyallahü Anh)*'a göre de bunlar Allah'ın İsm-i Azamıdır (en yüce ismidir).

Yine farklı bir görüşe göre bunlar, müteşabihattan (anlamı açık olmayanlardan) olup tevilini (yorumunu) Allah'tan başkası bilemez. Bir de mübhem (manaları anlaşılamaz) ve icamları sebebiyle muceme harfler

diye adlandırılmışlardır. Bu isimlerin adeta bir metodu izler gibi gelmiş olması şu sebeplerden dolayıdır: Kur'an'a karşı meydan okuyanlara bir uyarı, kendilerine okunan bu Kitabı dikkatle dinlemeleri noktasında bir tahrik (harekete geçirme) gibi nedenler... Fakat hepsi de tümüyle bundan aciz kaldılar, karşı koyamadılar. Oysa bu da tıpkı onların kullanageldikleri söz ve kelimelerden düzenlenmiş olmakla beraber hiçbirisi bir benzerini getirmeye kadir olamadı. Böylece onların dikkatleri bu Kitaba çekiliyor.

Eğer bu meydan okuyanların Kur'an karşısında güc ve kuvvetleri tükenmemiş ve uzun araştırmalar, çaba ve gayretler neticesinde aciz kalmamışlarsa –ki kendileri edebiyat ve şiir alanında bu işin otoriteleridirler– buyurup benzerini getirsinler. Ancak bunun bir beşer sözü olmaması nedeniyle asla bunu başaramayacaklar ve hep aciz kaldıkları gibi yine bu acizlikleri sürüp gidecektir. Çünkü bu, en güçlü ve her şeye kadir olan tek yaratanın sözüdür. İşte bu söz daha gerçekçi ve daha çok kabule değer bir ifadedir.

Yine bir görüş olarak denilir ki; sûrelerin bu tür harfler ile başlaması, bir bakıma dikkat çekmek ve hiç alışmadıkları garip bir tarz ile karşı karşıya kaldıklarını duyup anlamak nedeniyledir. Bir de icaz yani (aciz bırakma) delillerinin bir örneğini sunmak maksadıyladır. Kaldı ki; bizzat bu harflerin kendisiyle konuşmakta tüm Araplar aynı seviyededirler. Bu hususta okuma yazması olmayanlar olsun veya hatipler olsun aynı idiler.

Ancak harflerin adlarım bilip söyleyenler böyle değil. Çünkü bu, bizzat yazıp çizen, okuyan ve kitap ehliyle bir araya gelip oturanlara ait bir özellikti. Onlardan okuyup öğreniyorlardı. Bunlar ile ümmî olanlar aynı değildir. Çünkü ümmî olan bir kimsenin harfleri tanıması, okuyup yazması mümkün değildir.

Peki bütün bu gerçeklere rağmen ümmî olan bir zatın Kur'an'da söz konusu edilen kıssalardan hiçbirisini kitap ehlinden iktibas etmediğine ve almadığına –ki, Kureyş ve benzerleri de söz konusu kıssalardan hiç birini bilmediklerine– göre buna nasıl bir hüküm ve karar verilir? Bu hususta nasıl bir yargıya varılabilir? İşte bütün bu bilgiler ona ancak vahiy yoluyla gelmiştir. Bunlar da onun peygamberliğinin sıhhatine, doğruluğuna şahittir.

Bilinmesi gereken bir husus da şudur: Sûre başlarında yer alan harflerden bir kısmı *mu'cem* adı verilen harflerin yarısıdır, ki bunlar da şu harflerden oluşmaktadırlar:

«ا - ل - م - ص - ر - ك - هـ - ى - ع - ط - س - ح - ق - ن»

Bu harfler aynı zamanda o sûrelerin adlarını da oluşturmaktadırlar. Yaklaşık 29 sûrede bu mu'cem harflerin sayısıncadırlar. Bunlar da sayıca yaklaşık olarak diğer kısımlarını kapsamaktadırlar.

Bunlardan yine yaklaşık yarısı *mehmuse* harflerinden oluşmaktadır. Bu harfler de şunlardır:

«ص - ك - هـ - س - ح»

Yaklaşık olarak bu harflerin yarısı da *mechure* harflerindendir. Bu harfler de şunlardır:

«ا - ل - م - ر - ع - ط - ق - ى - ن»

Yaklaşık yarısı da *şiddet* sıfatı taşıyan harflerdir. Şöyle ki:

«ا - ك - ط - ق» harfleri bu sıfatı taşıyan harflerdir.

Bir kısmı da *rihvet* sıfatını taşıyan harflerdir ve şunlardır:

«ل - م - ص - ر - هـ - ع - س - ح - ى - ن»

Bir kısım harfler de *itbak* sıfatını taşıyanlardır ve şunlardır:

«ص - ط»

Bunların bir kısmı da *infitah* sıfatını taşıyan harflerdir. Bunlar:

«ل - م - ر - هـ - ع - س - ح - ى - ن - ك - ا - ق»

Bazısı da, *isti'la* sıfatını taşıyan harflerdir. Bunlar da:

«ق - ص - ط» harfleridirler.

Bunların bir kısmı da *inhifad* sıfatını taşıyan harflerdir ve şunlardır:

«ا - ك - ن - ى - ح - س - ع - هـ - ر - م - ل»

Bunların bir kısmı da *kalkale* harfleridirler ve şunlardır:

«ق - ط»

Ancak burada sıfatlarından söz ettiğimiz harflerin tamamını tek tek ele almadık. Onları da burada saymaya kalkışsaydık mümkün olamazdı. Çünkü, her harf türünün dahil olduğu sıfatları saymaya kalkışırsak buradakinden daha fazla sayı ile karşı karşıya kalırız.

Artık sen de, bir şeyin en önemli noktalarını ele alıp anlatmanın, tamamını anlatmak manasında olduğunu öğrenmişsindir. Adeta yüce Allah Kitabında onların cümlelerini, konuşmalarının kelimelerini oluşturan lafızları (harfleri) saymakla daha önce işaret olunan susturulmaları ve azarlanmaları konusuna işaret ediyor gibidir. Bizzat hüccet ve delil getirilerek onların ilzam olunduklarını gösteriyor gibidir.

Ancak bu harflerin ayrı ayrı sûrelere serpiştirilerek getirilmesi ise, şunun içindir: Kendilerine karşı meydan okunan toplumun uyarılması konusundaki tekrarlar, amaca daha çabuk ulaştırması sebebiyledir, başka bir gaye ile değil. Çünkü, bu insanlar üzerinde bir tesir bırakır ve insanların buna ısınmalarını sağlar. Kaldı ki, Kur'an'da varit olan her tekrar da bu manadadır. Bundan beklenen de, bunun insan nefsi (ruhu) üzerinde etki bırakması ve karar kılmasıdır.

Bu harflerin tamamı da hep aynı sayıda ve aynı tarzda gelmemiştir. Aksine bunların sayıları değişik değişiktir. Örneğin:

ص (Sâd), ق (Kâf), ن (Nun), طه (Ta Ha), طس (Ta Sîn), يس (Ya Sîn), حم (Ha-Mîm), الم (Elif-Lâm-Mîm), الر (Elif-Lâm-Ra), طسم (Ta-Sîn-Mîm), المص (Elif-Lâm-Mîm-Sâd), المر (Elif-Lâm-Mîm-Ra), كهيعص (Keef-Ha-Ya-Ayn-Sâd) ve حم عسق (Ha-Mîm-Ayn-Sîn-Kâf) gibi.

Görüldüğü üzere bir harften başlayarak, iki, üç, dört ve beş harfe kadar varan ifadeler ki, bu, Arapların konuşmalarında gâyet olağan ve normal olan bir tarzdır. Yabancı oldukları bir şey değildir. Çünkü, Arap dilinde de kelimeler bir tek harften başlayarak beş harfe kadar varan

harflerden meydana gelmişlerdir. İşte kimi sûrelerin girişleri bu harflerle yapılmıştır.

Nitekim bunlardan, "Elif, Lâm, Mîm" « الٓمٓ » bir âyet olarak geldiği gibi "Elif, Lâm, Mîm, Sâd" « الٓمٓصٓ » da bir âyet olarak inmiştir. Bununla birlikte, "Elif, Lâm, Mim, Ra" « الٓمٓرٰ » bir âyet olarak sayılmadığı gibi, aynı şekilde, "Elif, Lâm, Râ" « الٓرٰ » da başında bulunduğu beş sûrenin birer müstakil âyeti olarak sayılmamışlardır. Nitekim "Tâ, sin, Mim" « طٰسٓمٓ » başında yer aldıkları iki sûreden birer âyet sayılmıştır. Aynı şekilde, "Tâ-Hâ" « طٰهٰ » ve "Yâ-Sîn" « يٰسٓ » de bulundukları sûrenin birer müstakil âyetidir.

Bunun yanında, "Tâ-Sîn" « طٰسٓ » bir âyet değildir. Ancak, "Hâ-Mîm" « حٰمٓ » başında yer aldığı bütün sûrelerde birer âyettirler. Bu arada, "Hâ, Mim, Ayn, Sin, Kaf" « حٰمٓ عٓسٓقٓ » ise başında bulunduğu sûreden iki ayrı âyet sayılmıştır. "Kâf, Ha, Ya, Ayn, Sad" « كٓهٰيٰعٓصٓ » da bulunduğu sûreden bir âyettir. Ancak, "Sâd", « صٓ » , "Nûn", « نٓ » ve "Kaf", « قٓ » harfleri bulundukları sûre başlarında birer âyet sayılmamışlardır.

Aslında bu değerlendirme Kûfe okuluna göredir. Kûfe okulu dışında kalanlar ise sûre başlarında yer alan bu harflerden hiçbirisini birer âyet olarak değerlendirmemişlerdir.

Bu, tevkıfî bir ilimdir. Bunun üzerinde görüş işleri sürülemez. Bunlar için herhangi bir kıyas olayı da burada geçerli değildir. Yani, bunlar tamamen duymaya bağlı bilgilerdir. Nasıl duyulup öğrenilmiş ve bize kadar gelmişse aynen öyle kabul edilir. Herhangi bir kıyasa gidilemez.

Örneğin; sûrelerin bilinmesi yani sûre sonu nerede bitiyor, bunların öğrenilmesi gibi. Nitekim Übeyy (Radıyallahü Anh)'den rivâyete göre demiş ki:

"Biz herhangi bir sûrenin bittiğini ancak, "Rasulûllah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'ın, "Bismillahirrahmanirrahim" yaz, diye söylemesiyle bittiğini öğrenmiş olurduk." [395]

[395] Bk. El-İklil, 1/32 .

Ayrıca sûre başlarında yer alan bu harfler okunurken, bunların bağımsız manalar ifade ettiğine hamledilir ve kendisinden sonra gelene ihtiyaç duyulmaz ise hepsinde tam bir vakfe (duruş) ile vakfolunur. Bu ise, söz konusu edilen bu harflerin sûre isimleri olarak değerlendirilmemesi halinde olabilir. Yani tıpkı diğer harflerin söylendiği gibi bunlarla da gereken mana seslendirilirse olabilir. Veya bunların hepsinin mahzuf birer mübt'edanın haberleri kabul edilmeleri halinde olabilir.

Örneğin, ikinci sûre olan, Âli İmran sûresinin ilk âyetindeki, « الٓمٓ » gibi. Bunun başına, sûre başında yer almayan ve mahzuf (varsayılan) « هٰذِهِ » işaret ismi getirilir ve: « هٰذِهِ » işte bu, « الٓمٓ »'dir, denilir. Daha sonra da ikinci âyet olan, şu âyetle devam eder:

﴿ اَللّٰهُ لَٓا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴾

Bu harfleri sûrelerin isimleri olarak kabul edenlere göre bunların ayrıca iraptan mahalleri de vardır. Çünkü, bu görüşü ileri sürenler açısından bunlar da tıpkı diğer özel isimler gibidir. Dolayısıyla bunlar ya mübteda olarak merfû kabul edilirler veya bunlarla yemin etmek (and içmek) sahih olduğundan ya mahallen mansup ya da mecrur olurlar. Çünkü bunlar sanki, *"Allah'a"* (yemin olsun ki) ya da *"Vallahi"* demek gibidir (o anlamdadır).

Yani, iki şekildeki değerlendirmeden birine göre, cer edatının hazfi ile, mansub olarak *"Allah'a"* denir ki, « اُقْسِمُ بِاللّٰهِ » *"Allah'a yemin ederim ki..."* takdirindedir. Ya da cer edatının izmarı (gizlenmesi, söylenmemesi) ile mecrurdur, *"Vallahi"* gibi. Bu harfleri bulundukları sûrelerin adı olarak kabul etmeyenlere göre ise bunların iraptan bir mahallerinin olabileceği zaten düşünülemez. Tıpkı iraptan mahalli olmayan ve cümle (söz) başında yer alan cümleler ile sayı tarzında gelen kelimeler gibi.

٢– ﴿ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ ﴾

2 – İşte bu o Kitaptır ki, Allah tarafından gönderildiğinden asla şüphe yoktur. Emirlerine bağlılık gösterip yasaklarından kaçınan takva sahipleri için bir yol gösterendir.

« ذٰلِكَ الْكِتَابُ » Hz. Musa *(Aleyhi-s Selâm)* ile Hz. İsa *(Aleyhi-s Selâm)*'ın dilleriyle vaat olunan işte bu Kitap! Ya da, « ذٰلِكَ » burada *"Elif –Lam–Mim"* sûresini, yani bu sûre ve âyeti işaret etmektedir.

Görüldüğü gibi işaret ismi olan, « ذٰلِكَ » müzekker (eril) olarak gelmiş, oysa işaret ettiği şey (müşarun ileyh) ise müennes (dişil) bir kelime olan *"Sûre"* kelimesidir. Şâyet « الْكِتَابُ » *"Kitap"* bunun haberi (yüklemi) ise, bu da zaten aynı manaya gelmektedir. Dolayısıyla her ikisinin de müsemması (ad olarak aldıkları şey) aynıdır.

Bu itibarla bunun hükmü de müzekker (eril) olarak söz konusu kelime üzerinde icrası mümkündür. Şâyet sıfat olarak gelmiş ise bu takdirde bu kelime ile Kitaba işaret olunduğu gâyet açık olarak ortadadır. Çünkü işaret ismiyle, kendisi için sıfat olarak gelen bir kelimeye (cinse) işaret olunabilir.

Örneğin: « هِنْدٌ ذٰلِكَ الْإِنْسَانُ » *"Hind, şu insan ha?"* gibi. Halbuki *"Hind"* kadın ismi olmakla birlikte, « ذٰلِكَ » ile işaret olunmuştur. Çünkü *"İnsan"* müzekkerdir. Bu itibarla o da bir insan olduğundan, « ذٰلِكَ »'nin getirilmesinde bir sakınca yoktur.

Bir başka örnek, « ذٰلِكَ الشَّخْصُ فَعَلَ كَذَا » *"Şu şahıs şöyle yaptı."* gibi. Yine burada da, « ذٰلِكَ » işaret ismi kullanılmıştır.

Şimdi, « ذٰلِكَ الْكِتَابُ » ile, « الٓمٓ »'in arasını nasıl bulacağız? Bunun ortası şöyle bulunabilir. Eğer, *"Elif–Lam–Mim"* ifâdesini sûrenin adı olarak alır ve mübteda (özne) olarak değerlendirirsek, « ذٰلِكَ » de ikinci bir mübtedâ olur. *"Kitap"* kelimesi de bunun haberi (yüklemi) olur.

Cümlenin tamamı ise, yani, « ... ذٰلِكَ الْكِتَابُ » ise bütünüyle ilk mübtedanın –ki bu *"Elif–Lâm–Mim"* idi– haberi olur. Bu bakımdan mana da şöyle olacaktır:

"Doğrusu bu, bizzat O kamil ve mükemmel olan Kitaptır."

İşte bu ifadeyle sanki onun dışındaki tüm kitaplar eksiktir, onlarda mükemmeliyet yoktur, manası anlaşılmaktadır. Örneğin bu, şu ifadeye benzer bir ifadedir: *"O, adam gibi adamdır."*

Yani, erkeklikte kemal ve olgunluk derecesine erişen biridir, anlamı çıkar. Diğer insanlarda var olan tüm hoşa giden özellikleri ve güzel hasletleri kendisinde toplayan demektir. İşte burada, *"Bu, o Kitaptır ki,"* ifadesiyle anlatılmak istenen gerçek budur.

Ayrıca, « الٓمٓ »'in mahzuf (yani var sayılan) bir mübtedanın öznenin haberi (yüklemi) olarak değerlendirilmesi de uygundur. Bu da, « الٓمٓ », « هٰذِهِ الٓمٓ » takdirindedir. İşte mahzuf olan (yani var sayılan), « هٰذِهِ » burada mübtedadır. Diğeri de onun haberidir. Buna göre, « هٰذِهِ الٓمٓ » bir cümledir. « ذٰلِكَ الْكِتَابُ » da ikinci bir cümledir.

Eğer, « الٓمٓ »'i, bir sesleniş (savt) olarak değerlendirirsek, bu takdirde, « ذٰلِكَ » mübteda (özne) olur. « الْكِتَابُ » da bunu haberi (yani yüklemi) olur. Bu durumda mana şöyle olur.

"Şu indirilen Kitap var ya, işte şüphesiz kamil Kitap odur."

« لَا رَيْبَ » *"Şüphe yoktur."* Bu kelime, « رَا بَ » kökünden masdar bir kelimedir.

Rayb: İnsanda herhangi bir kuşkunun, rahatsızlık veren bir şeyin meydana gelmesidir. Gerçekte ise bu, insanda ruh bozukluğu ve bundan doğan bir ısdıraptır. Nitekim, Hz. Peygamber (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*) bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Sana şüphe veren şeyi bırak, şüpheye düşürmeyeni al. Doğrusu şek (kuşku) *huzursuzluk doğurur. Doğruluk ise gönül huzurudur, tümüyle tatmin olmak, rahata kavuşmaktır."* [396]

Hadiste vurgulan nokta şudur; eğer bir şeyde şüphe ve kuşku bulunuyorsa, işkillendiriyorsa, ondan dolayı insan rahatsızlık duyar, manen huzur bulamaz, kendisinde istikrar ya da kararlılık bulunamaz. Eğer bir şey de sahih yani sağlıklı ve doğru ise, nefis (ruh) bunda huzur bulur, tatmin olur ve sükunet kazanır..

Nitekim, « رَيْبُ الزَّمَانِ » *"Raybu'z-zaman"* da bu manada olup, zamanın cilvesi, zaman içinde meydana gelen rahatsızlıklar anlamındadır ki, bu yüzden insanlar hep huzursuzluk ve rahatsızlık duyarlar. Durmak bilmeyen olaylar sebebiyle şaşkın haldedir.

---

[396] Bk. Ahmed b. Hanbel, Müsned; 1/200. Tirmizi, Kıyamet, 60 "2518". Buhari, Büyu', 3.

Burada, « رَيْبَ » kelimesi tümünü kapsamak manasında nefiy-olumsuz halde gelmiştir. Oysa, şüphe ve kuşkulananlar oldukça fazladır. Burada nefyedilen, yani kabul edilmeyen husus, bunun *"rayb"* taalluk etmesi olayıdır. Bunda bir şüphenin var edildiği zannıdır ki, red olunan budur. Zira bu, açık bir şekilde görülmektedir, delil (burhan) açısından bir kapalılık yok, netlik vardır. Öyle ki, herhangi bir kuşkucunun böyle bir şüphenin içine düşmesi, bundan işkillenmesi doğru değildir. Aynı zamanda bu, hiçbir kimsenin şüphe etmeyeceği manasında da değildir.

Dikkat edilirse âyette, « لاَ فِيهِ رَيْبٌ » *"Yoktur bunda şüphe"* demedi yani, « لاَفِيهَا غَوْلٌ » *"Cennette içilen şarapta bir sersemletme yoktur."* [397] âyetindeki gibi bir ifade taşımamaktadır.

Burada, *"rayb"* kelimesine nefiy (olumsuzluk) edatının eklenmesi, Kur'an'da herhangi bir işkillenme, kuşkulanma durumunun var olmadığını açıklamak içindir.

Bir de Kur'an'ın, kâfirlerin ileri sürdükleri gibi batıl bir kitap değil Hak bir kitap olduğunu ispat etmek içindir. Şâyet nefiy (olumsuzluk) edatı olan « لاَ » harfi « رَيْبَ » kelimesiyle değil de, zarf olan, « فِيهِ » ile beraber, « لاَ فِيهِ رَيْبٌ » şeklinde gelmiş olsaydı maksadı anlatmaktan gerçekten uzak olacaktı. Bu da şöyle bir anlam ifade ederdi:

"Bunda değil ama bir başka kitapta şüphe var."

Yani tıpkı, « لاَفِيهَا غَوْلٌ » [398] âyetindeki ifadeye benzer bir mana çıkardı. Yani, *"Cennette içilen içkide, dünyadakilerde olduğu gibi bir sersemletme yoktur."* Çünkü burada demek istenen şey zaten budur. Cennet şarabının ya da içkisinin dünyadaki içkilerden üstün olduğunu göstermektir. Çünkü biri akılları giderirken, sarhoş ederken, diğerinde böyle bir durum yoktur. Halbuki, « لاَ رَيْبَ فِيهِ » ile belirtilmek istenen böyle bir şey değildir. İşte bu nokta gözden kaçırılmamalıdır.

Kıraat ilmine göre meşhur olan, « فِيهِ » üzerinde durmaktır (vakfetmektir). Ancak kıraat imamlarından Nâfi (70-169/689-785) ile Asım (128 /745) « لاَ رَيْبَ » üzerinde vakfetmişlerdir.

---

[397] Saffat, 47.
[398] Saffat, 47.

Burada vakfeden (okurken duran) bir okurun mutlaka, içinden bir habere niyet etmesi, yani bunun için bir haber düşünmesi gerekir ve « لَا رَيْبَ فِيهِ » şeklinde değerlendirmelidir ve buraya, bir ikinci, « فِيهِ » takdir etmelidir. Nitekim biz de bunu burada gösterdik: *"...onda asla şüphe yoktur."*

Hemen bunun ardından da şöyle devam ediyor « فِيهِ هُدًى » *"Onda hidâyet ve yol gösterme vardır."*

Kıraat imamlarından İbn Kesir (45-120/665-737), « فِيهِ » deki tüm « هِ » harflerini, "işba" ile okumuştur. Hafs (90-180/708-796) ise, ona sadece, « فِيهِ مُهَانًا »[399] âyetinde muvafakat etmiştir ki, asıl olan da budur. "İşba" ile okumak demek, « هِ » harfinden sonra hemen bir med (uzatma) harfi olan « ي » harfini getirerek okumaktır. Yani, *"fî hî"* şeklinde uzatarak okumaktır.

Örneğin, « مَرَرْتُ بِهِ », « وَمَنْ عِنْدَهُ » ve « فِي دَارِهِ » gibi. Burada altı çizili olanlarda « ه » harfi işba ile yani bir « ي » harfi veya, « عِنْدَهُ » da olduğu gibi bir « و » harfi eklemek sûretiyle okunur. « ه » harfi iyice belirtilmiş olur.

Ancak söz konusu harf belirtilmeksizin, kısa olarak, « فِي دَارِهْ » veya « عِنْدَهْ » denemez. Böyle denmeyeceğine göre, kısaca, « فِيهِ » de denmemesi gereklidir.

Ancak İmam Sîbeveyh şöyle diyor: "İbn Kesir'in dediği şöyle bir duruma sebep olur. Ortada üç tane sakin harf bir arada toplanmış olur. Bunlardan ilki, « هِ » harfinden önce okunmayan yani sessiz harf olan, « ي » harfi, hemen bundan sonra gelen ve yine sessiz bir harf olan, « هِ » harfi. Çünkü harekeli « هِ » harfi Mekkelilerin dilinde sakin (sessiz) harf hükmündedir. Çünkü « هِ » harfinde gizlilik (sessizlik) vardır. Gizlilik yani sessizlik ise sakin olan harfe daha yakındır. Ve üçüncüsü de, « هِ » harfinden sonra gelen sakin « ي » harfidir."

« هُدًى » kelimesi, tıpkı, *"el-Büka/Büka"* kelimesi gibidir ve fiil olarak masdar halinde gelmiştir. Bu da, *"kişiyi istediğini elde etmeye ulaş-*

---

[399] Furkan, 69.

tıran, yol gösteren" demektir. Çünkü bu gerçeği, bunun karşıtı ya da zıddı olan *"dalâlete düşmek"* olduğunu şu âyetten anlayıp çıkarmaktayız. Yüce Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ أُولَٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ ﴾

"İşte onlar, hidâyete karşı dalâleti satın alanlardır." [400]

Ancak burada şöyle denildi: « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » "(Emirlerine bağlılık gösterip yasaklarından kaçınan) *takva sahipleri için bir hidâyettir* (yol gösterendir)." Takva sahipleri demek, hidâyete erenler, istediklerine kavuşanlar, demektir. Bu adeta değerli ve saygın bir kimse için kullanılan şu ifadeye benzer bir durum sergilemektedir:

« أَعَزَّكَ اللّٰهُ وَأَكْرَمَكَ » yani, *"Allah seni aziz ve soylu* (saygın) *bir kimse kılarak ikramda bulunsun."* Böyle denmekle o kimse hakkında Allah'tan, onda var olan iyilik halinin sabit kalmasını ve devamını istemiş olmaktır. Tıpkı şu kavli (isteği ya da talebi) gibi:

﴿ اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴾

"Bizi dosdoğru yola ulaştır." [401]

Çünkü yüce Allah'ın, müttaki olmayanları takva sahipleri olarak isimlendirmesi, onların takva giysisini giymek üzere olmaları sebebiyledir. Bu tıpkı Hz. Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'in şu hadisindeki ifadeye benzer:

"Kim ölmek durumunda olan birini öldürürse, üzerinde bulunan her şey öldürene aittir." [402]

Yani cihad ya da gazâ esnasında bir gazi herhangi bir düşmanı öldürürse üzerinde var olan şeyler gaziye aittir, onun hakkıdır.

Nitekim İbn Abbas'ın –Allah her ikisinden de razı olsun– :

"Herhangi biriniz haccetmek istediğinde acele etsin. Çünkü o hastayı hastalandırır."

[400] Bakara,16.
[401] Fatiha, 5.
[402] Müslim, Cihad; Hn.1751/41. Buhari, 3142.

Hadiste, *"maktul"* manasında *"katîl"* ifadesi kullanılmış ki bu *"ölmüş kimse"* demektir. Oysa ölmüş olan öldürülemez. Burada, ölmek durumunda olan, ölmeye kesin yaklaşmış olan, demektir.

İbn Abbas da, *"O hastayı hastalandırır."* demekle, haccın hastalık sebebi olduğunu değil, yolculuğun meşakkati açısından hastalık sebebi hac ifadesiyle zikredilmiştir ki, genelde insanlar yolculuklarda daha çok hastalanabilirler, daha yakın ihtimal yolculuk olduğu gerçeğine dikkat çekiliyor. İşte buradaki âyette de buna benzer bu inceliğe dikkat çekiliyor. Çünkü, ölmek üzere olana *"ölmüş"*, hastalanma ihtimalinin kuvvetli olduğu yerde de, "hasta" ifadesini görüyoruz.

Bu âyette, *"Takva sahiplerini hidâyete erdirir."* denildi ve fakat, olanları, « هُدًى لِلضَّالِّينَ » – *"dalâlettekileri hidâyete erdirir."* denmedi.

Çünkü, dalâlet erbabı iki gruptur. Bu gruplardan birinin dalâlette kalacakları, birinin ise hidâyete, doğru yola yönelecekleri bilindiğinden dolayı denmemiştir. İşte takvaya en yakın olanlar bunlar olmaları sebebiyle, *"müttakîler"* ifadesi bunlar için zikredilmiştir. İşte anlattığımız üzere ifade bu açıdan böylece kısa ve öz tutulmuştur.

Burada sûreye böylece başlamanın yanında, *"Takva sahipleri için bir hidâyettir."* denilmesi –ki bu sûre Zehraveyn adını taşıyan iki sûreden ilki olup, ikincisi de Âl-i İmran sûresidir, Kur'an'ın en üst noktası adı da verilmiş olması– yüce Allah'ın sevgili kulları dediğimiz velileri hakkında bu sûrede oldukça çok söz edilmesindendir.

"Müttaki" kelimesi lügatte ism-i fail (yani etken sıfat/fiil)dir. Kelime, « وَقَى » kökünden alınmadır ve « افْتِعَال »–*"iftial"* kalıbında, « اتَّقَى » –*"itteka"*dır.

Bu kelimenin *"fael fiili"* (yani ilk harfi) « و » harfidir. *"lâmel fiili"* (yani son harfi) ise « ى » harfidir. İşte bu kelime iftial kalıbında olması bakımından, kelimedeki « و » harfi, « ت » harfine dönüştürülmüştür. Sonra da bu « ت » harfi diğer « ت » harfinin içine katıştırılmış, idgam olunmuştur. Böylece, « اتَّقَى » fiili elde edilmiştir.

Vikaye: Aşırı derecede korumak, himaye etmek, demektir. Şeriat dilinde vikaye: Yapılmaması ya da işlenmemesi gereken bir şeyi yapmak ya da işlemek, yapılması veya işlenmesi gerekli olan bir şeyi de terk et-

mek sonucu gelebilecek ceza ve azaptan kişinin kedisini istenilenleri yerine getirmek sûretiyle korumasıdır.

« هُدًى » kelimesi mahzuf bir mübtedanın (öznenin) haberi (yüklemi) olarak mahallen merfudur. Ya da, *hüden* kelimesi, « لاَرَيْبَ فِيهِ » ile birlikte, işaret ismi olan, « ذَلِكَ »'nin haberi olarak mahallen merfûdur. Yahut da, « فِيهِ » deki « هِ » zamirinden hal olmak üzere mahallen mansubtur.

Ancak dil, edebiyat ve belâgat bakımından söylenmesi gereken en uygun söz şudur:

"Elif – Lâm – Mim" başlı başına bağımsız bir cümledir veya yine kendi başına bağımsız bir takım mûcem (yani manaları pek anlaşılamayan, müphem ve kapalı) harflerdir. Bu bir.

« ذَلِكَ الْكِتَابُ » ise ikinci cümledir. Bu da iki. « لاَرَيْبَ فِيهِ » de üçüncü cümledir, bu da üç ve dördüncüsü olarak; « هُدًى لِلْمُتَّقِينَ » de dördüncü cümledir. İşte söylenmesi gereken en doğru söz de budur.

İşte böyle bir tertip ile gerçek anlamda belâgat ölçülerine dikkat olunmuş olmaktadır. Çünkü; öyle bir cümle düzeni kurulmuştur ki, cümleler arasında herhangi bir bağlaç (bağ edatı) kullanılmadan birbiriyle ahenkli cümleler halindedirler. Çünkü görüldüğü üzere cümleler peş peşe ya da art arda, biri diğerini kucaklar halde gelmişlerdir. Kısaca cümleler hep iç içe olmuşlardır. Örneğin, ikinci cümle birinciyle müttahid (birleşmiş), onu kucaklamış bir haldedir ve cümleler böyle devam edip gitmektedirler. Yani üç iki ile, dördüncüsü de üçüncüsüyle iç içedirler.

Bunun böyle olmasının açıklaması ise şöyledir: Öncelikle ilk cümle ile, meydan okunmak üzere ortaya konan bu Kitap hakkında uyarı ve ikazda bulunuluyor. Hemen bunun peşinden bu Kitabın en üst seviyede kemal derecesine ulaşan ve bu özelliği taşıyan bir Kitap olduğu gerçeği anlatılıyor, buna vurgu yapılıyor. Bu ise işin meydan okunma yönünü kesin olarak ortaya döküyor. Hemen bundan sonra da, bu kitapta bir şüpheye, işkillenmeye yer olmadığı hususu kesin bir dille anlatılıyor. Bu ise bu, Kitabın bu yönüne bir tanıklık ve onun kemal yönünü tescildir, onaylamadır. Çünkü, hak olan ve bunun hak olduğu gerçeği de yakin olarak bilinmesi açısından dolayısıyla bunların kemâl derecesinden daha üstün

bir kemal gösterilmez, gösterilemez. Nitekim batıl ve şüpheye dayalı olan şeylerden de daha eksik ve kısır olanı yoktur ve olamaz.

Nitekim bir alime:

— *"Neden haz alır ve hoşnut kalırsın?"* diye sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

— *"İzah ve açıklamaya fırsat vermeyecek açıklık ve netlikteki susturucu bir hüccet* (kanıt) *ile insanı küçültüp rezil eden, aşağılayan bir şüphe..."*

Sonra Rabbimiz bu Kitabın, *"Takva sahipleri için bir hidâyet"* olduğunu haber vermiştir. Böylece yakin denilecek bir kesinlikte bu Kitabın etrafında bir şüphenin yer almayacağını tescil etmiş ve *"Ona önünden de ardından da batıl gelemez."* [403] demekle de hak ve gerçek olduğunu belgelemiş olmaktadır.

Diğer taraftan bu cümlelerin bu kadar ince bir tertip ile ve tatlı bir nazım ve düzen ile sıralanmasının yanında bir takım nükteler ve göndermeler de vardır. Şöyle ki; ilk cümlede hem hazif var, hem de en güzel bir şekilde matluba (istenip arzulanana) da bir işaret vardır. İkincisinde marife oluştaki azamet ve fehamet ifadesi bulunmaktadır. Üçüncüsünde ise, *"rayb-şüphe, kuşku ve işkillenme"* ifadesinin bir zarf olan, « فِيهِ » üzerine takdimi, bundan önce zikredilmesindeki incelik.

Dördüncü cümlede ise hem hazf vardır. Bir de bir masdar kelime olan, « هُدًى » – *"hüda"* kelimesinin ism-i fail yerinde ve o manada getirilmiş olması yani, « هَادٍ » – *"el-Hâdi"* anlamında, *"hidâyete erdiren, doğru yolu gösteren"* manasında zikredilmiş bulunmasıdır.

Sanki burada adeta; *"O Kur'an'ın kendisi bizzat hidâyettir, hidâyet kaynağıdır."* der gibi bir mana. Bir de, « هُدًى » kelimesinin nekra (belirsiz) olarak gelmiş olması da şöyle bir manayı göstermek içindir:

"Bu öylesi bir kitaptır ki, hiçbir kimse onun künhüne, detaylarına asla vakıf olamaz. Onu gerçek manasıyla ihata edemez."

Daha önce geçtiği üzere müttakiler konusunda da icaz hususu var idi ki, az bir ifadeyle birçok manayı içermesi gibi.

---

[403] Fussilet,42.

٣- ﴿ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ ﴾

3 – O takva sahipleri görmedikleri gayba inanırlar, namazlarını gerektiği şekilde dosdoğru olarak kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz imkanlardan da Allah yolunda harcarlar.

Burada bir ilgi zamiri olan, « اَلَّذِينَ » kelimesi, bir « هُمْ » zamirinin takdiriyle medih (övgü) manası içermek üzere mahallen merfudur. Ve cümle: « هُمْ اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ » takdirinde olmuş olur. Ya da bunun başına bir « أَعْنِي » kelimesi eklenmek sûretiyle yine medih manasını içermek üzere mahallen mansubtur ve bu takdirde de cümle şöyle olmaktadır:

« أَعْنِي اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ »

Veya bu, mübteda (öznedir). Bunun haberi de, « أُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى » dir. Bu durumda yine mahallen merfudur. Ya da, « مُتَّقِينَ » kelimesinin sıfatı olarak mecrurudur. Yani bu takva sahiplerinin kimler olduğunu açıklamak ve onları göstermek için gelen bir sıfat olmuş olur. Örneğin:

"Zeyd, muhakkik (gerçekçi) *ya da muhakkak* (gerçek) *bir fakih* (ilim adamı)*dır."* gibi.

Dolayısıyla bu âyet de, iman noktasından takva sahiplerinin durumlarının temel olarak üzerinde bina edilen şeyleri kapsadığından böyle denmiştir. Takva sahiplerinin temelini oluşturan da *"iman"* gerçeğidir ki, bu, diğer hasenelerin (yani iyilik ve güzelliklerin), namazın ve zekatın temelidir. Bütün bunlar iman temeli üzerine bina edilirler. Namaz ve zekat beden ve mal ile yapılan ibadetlerin anası ve temelidirler. Diğer ibadetler üzerinde asıl ölçü bu ikisidir.

Görmez misin Hz. Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem), namazı, *"dinin direği"* olarak adlandırmıştır.[404]

---

[404] Hz. Ömer'den Beyhaki, "Şuabu'l-İman" kitabında münkati bir senetle merfu olarak rivâyet etmiştir. Ayrıca Iraki de bu hadisin Deylemi tarafından, "Müsnedü'l-Firdevs" kitabında Hz. Ali'den rivâyet ettiğini zikrediyor. Tirmizi de farklı olarak Muaz b. Cebel'den, İman; 8'de rivâyet etmiştir. Ahmed b. Hanbel, Müsned; 5/231, 237. el-İklil, 1/39.

Yine Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* İslâm ile küfür arasındaki belirleyici unsur olarak namazı zikretmiştir. [405]

Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* malî bir ibadet olan zekatı da *"İslâm'ın köprüsü"* olarak isimlendirmiştir. [406]

İşte başta bu iki ibadet olmak üzere diğerleri de onları izler. Bu iki ibadeti zikretmekle, diğer taatleri tek tek saymaya ihtiyaç duyulmamıştır. Çünkü, bu iki ibadet adeta diğer taatleri öğrenmenin bir adresi, hedefi olarak gösterilerek hedefe ulaşılınca ya da adrese gidilince orada nelerin olduğunu zaten öğrenmiş olacaktır. Kaldı ki, bu iki ibadetin belirtilmesiyle çok açık olarak ve net bir şekilde diğerlerini anlatımına artık gerek kalmamış oldu. Bir de bu iki ibadetin en faziletli ibadetler olduğunu da açık olarak dile getirmiş oldu.

Veya bu, takva sahipleriyle ilgili bir sıfat olarak ortaya konmanın yanında bunun dışında da birtakım faydalar taşımaktadır. Örneğin: *"Fakih, mütekellim* (kelâmcı) *ve tabip* (hekim) *olan Zeyd gibi"*.

Takva sahipleri yani muttakilerden murat, günah ve kötülüklerden sakınan, kaçınıp uzak duranlar demektir.

« يُؤْمِنُونَ » *"İman ederler* (inanırlar)*"* Bu kelime *if'al* babındandır ve « أَمْنٌ » *"emn"* kökünden türemedir. Manası da: doğrularlar, tasdik ederler, onaylarlar, demektir. Nitekim, « آمَنَهُ » denir ki bu, *"Onu tasdik etti, doğruluğunu onayladı."* manasındadır. Bunun gerçek ifadesi ise şöyledir:

"Onu yalanlamaktan ve ona karşı çıkmaktan uzak durarak ona güven ve teminat verdi."

Bir de bu kelimenin ikrar etti, itirafta bulundu manasını içermesi için, cer edatı olan, « ب » harfiyle müteaddi (yani geçişlilik) kazanır.

« بِالْغَيْبِ » *"Gayba, bilinemeyen ve görülemeyene"* ifadesine gelince; insanların gözlerinden kaybolan, görülemeyen şey ve şeyler demektir. Yani, peygamberimiz Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* tarafından bildirilen öldükten sonra yeniden dirilme, mahşer alanında toplanma, he-

---

[405] Müslim, İman; 134. E. Davud, Sünnet; 15. Tirmizi, İman; 9. İbn Mace, İkamet; 17. Darimi, Salat; 29.

[406] Taberani, "el-Kebir" kitabında, Beyhaki de, Ebu Derda'dan zayıf bir senetle merfu olarak, "Şuabu'l-İman" kitabında rivâyet etmiştir. El-İklil, 1/39.

sap görülme ve benzeri hususlar demektir. Kelime bu manasıyla aynı zamanda kayıp olan şey manasını da içerir. Fakat burada görüldüğü gibi masdar olarak gelmiştir. Şâyet bu kelimeyi, *"iman"* ifadesini sılası (yani ilgi cümleciği) olarak değerlendirirsen bu, kök olarak, « غَيْبًا - غاب » dendir. Eğer kelimeyi hal olarak değerlendirirsen bu takdirde mana, görünmeme ve gizlilik yani « الْغَيْبَة » ve « الخَفَاءِ » anlamında olmuş olur. Yani:

"İnanılması gereken şeylerden uzakta ve onları görmeksizin iman ederler, inanırlar." demektir. Kısaca, "gayb ile (yani görünemez ve bilinemez ile) karışık" demektir.

- Sahih ve gerçekçi manadaki İman; dil ile ikrar ve kalp ile de tasdik olunan bir imandır. Amel ise imana dahil ve iman çerçevesi içinde değerlendirilmemiştir.

« يُقِيمُونَ الصَّلوٰةَ » *"Namazlarını gerektiği şekilde dosdoğru olarak kılarlar."* ibaresine gelince bu, *"eda ederler"* anlamındadır. Burada, *"eda"* yerine *"ikame ederler"* ifadesinin yer alması şundan ötürüdür: Kıyam ile namazın bazı rükünleri demektir. Nitekim, kıyam, *"kunut"* diye de ifade olunmaktadır ki bu da, *"kıyam"* manasındadır.

Aynı zamanda, rüku, secdeler ve tesbih (namaz) için bu ifade kullanılmış ve bütün bunlar da aynı manayı kapsamaktadırlar. Çünkü âyetlerde tüm bu ifade ve tabirler geçmektedir. Kısaca namazın içinde tüm bu sayılanlar var olduklarından dolayı bunlara da kıyam denmiştir.

Ya da, *"namazın ikamesinden"* murat, namaz ile ilgili ta'dil-i erkân olabilir. Bu da, direği dikmek, düzeltip sağlamlaştırmak manasındadır. Dolayısıyla namazları böyle bir dikkat ve titizlik, itina içerisinde kılmak ve yamukluk yapmamak gerekir. Veya bu ifadeden asıl amaç, namaza devamlılık ve onun hakkını koruma manası olabilir.

Örneğin: « قَامَتِ السُّوقُ », *"Pazar kuruldu."* denildiği vakit, artık herkes oraya yöneliyor, pazar iyice revaç kazandı, demek gibi. Çünkü namaza devam olunması ve hukukunun korunması halinde bu da tıpkı pazar örneğinde olduğu gibi revaç kazanır, insanların ona rağbeti de artar. Eğer bunun değeri kaybedilir ya da kaybettirilirse bu, artık kâr sağlamayan, rağbet olunmayan veya rağbet görmeyen bir şey durumunda olur.

"Salât" kelimesi, « صَلّى » fiilinden, « فَعْلَة » yani « صَلْوَة » ölçüsünde bir kelimedir ki bu da tıpkı, « زَكّى » kelimesinden alınan, « زَكَاة » *"zekat"* kelimesi gibi. Bu kelimenin yazılışı ise « و » harfiyle olup tefhim ile okumaktır.

« صَلّى » – *"sallâ"* fiili aslında, *"Kalçalarını* (kıçını) *hareket ettirmek"* demektir. Çünkü namaz kılan bir kimse de rüku ve secdelere vardığında iki taraftan da kalçasını hareket ettirir. Nitekim dua eden kimseye de, *"musalli"* denir ki, bu, rüku ve secde yapan kimseye huşu ve huzur yönlerinden benzediği için böyle denmiştir.

« وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ » *"Rızık olarak verdiklerimizden."* « رَزَقْنَا » burada, « أَعْطَيْنَا » demek olup *"verdik"* anlamındadır. « مَا » da burada, « الَّذِى » manasındadır.

« يُنْفِقُونَ » *"Tasadduk ederler, harcarlar."* demektir.

Burada, *"Bazı, bir kısmını..."* manasında olan, « تَبْعِيض », « مِنْ » cer edatının getirilmesinin sebebi, yasaklanan yerlere harcama yapılmaması ve haram yollarda harvurup harman savrulmaması açısından bir bakıma onları korumak için getirilmiştir. Bir de burada mef'ul (yani tümleç) fiile takdim edilmiştir. Bunun da sebebi, onun önemini yani rızık ve imkan olarak sunulan şeylerin ehemmiyetini göstermek ve vurgulamak içindir. Bundan da anlatılmak ya da belirtilmek istenen şey, zekattır. Çünkü namaza hem yakındır ve hem namazın ikiz kardeşidir yani zekatsız namaz ve namazsız zekat düşünülemez.

Veya bununla hem zekat ve diğer yardım ve infak konuları denmek istenmiş olabilir. Çünkü, ifade mutlak olduğu için bütün hayır yollarını ve çeşitlerini kapsar. Bir de « أَنْفَقَ » ile « انْفَدَ » kelimeleri, « نَفَقَ – نَفِيقَ » ve « نَفَدَ – نَفِيدَ » kelimeleri anlam bakımından aynı manaları taşırlar.

Fael fiili (yani baş taraftaki harfleri) « ن » ve aynel fiili (kelimenin ortasındaki harfi) ikinci harfi « ف » harfi ise, bütün bu türden fiillerin manası, *"Çıkmak* (çıkış) *ve gitmek* (gidiş)*"* anlamında olur.

Bu âyet, amellerin imandan olmadığını da gösteriyor. Çünkü görüldüğü gibi namaz ve zekat ibadetleri *"iman"* ifadesi üzerine atıf yapı-

larak anlatılmıştır. Oysa atıf ise muğayereti (farklılığı) yani bunların iman ile aynı şey olmadıklarını, farklı şeyler olduğunu gösterir.

٤- ﴿ وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴾

4 – Onlar hem sana indirilen Kitaba ve hem de senden önceki peygamberlere indirilen kitaplara iman ederler, ahiret gününe de kesinkes inanırlar.

« وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ » *"O inananlar"*'dan maksat, Ehl-i Kitap'tan Abdullah b. Selâm ve benzer iman edenlerdir. Bu gibileri Allah tarafından indirilen tüm vahye iman etmişlerdir. Kesin bir şekilde ahiret hayatına da kuşku duymayacakları bir manada iman etmişler ve daha önceki inançları olan, *"Cennete ancak Yahudi veya Hrıstiyanlar girecektir, ancak sayılı günler onlara ateş dokunacaktır."* gibi sakat düşüncelerini de bir kenara atmışlardır.

Bir de eğer bu kısmı, *"...gaybe inanırlar."* kısmına atfedecek olursan, bu da, *"muttakiler"* cümlesinden olmuş olur. Böyle değil de bunu, *"muttakiler"* üzerine atfedecek olursan bu takdirde o cümleden olamazlar. Bu takdirde de sanki şöyle denilir gibidir:

"Bu Kitap, takva sahipleri için bir hidâyet olduğu gibi, sana indirilenlere iman edenlere de bir hidâyettir."

Veya bundan murat şu olabilir: *"Birincileri vasfetmek, tanıtmaktır."* Bunun ardından da araya bir bağ edatı koymuş oldu. Bu tıpkı şu cümlede olduğu gibi nitelikler arasına bir bağ edatının getirilmesine benzeyen bir durumdur. Örneğin; *"O, cesur ve cömerttir."* gibi. Nitekim şairin şu ifadesi de buna benzer bir örnektir:

إِلَى الْمَلِكِ الْقَرْمِ وَابْنِ الْهُمَامِ وَلَيْثِ الْكَتِيبَةِ فِى الْمُزْدَحَمِ

Soylu, dediğini yaptıran, ele avuca sığmaz krala
Ordunun savaş kalabalığı içindeki eşsiz arslanına

Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: *"Onlar ki bu sıfatları ya da özellikleri bünyesinde bulunduranlardır."* İşte o sıfatlardan biri de:

« بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ » yani *"Sana indirilene..."* Yani Kur'an'a iman ederler. Bundan kasıt, onların zamanında indirilmiş olan Kur'an'ın bir kısmına iman değil, henüz inmeyip ileride inecek olan vahyin tamamına iman etmektir. Çünkü vahyin ya da Kur'an'ın tamamına iman etmek vaciptir (yani farzdır).

Âyette, *"indirilen"* diye vahiyden geçmiş zaman ile söz edilmiştir. Oysa bu ifade nazil olduğu zaman henüz Kur'an'ın bütünü inmiş değildi, ancak onların da vahyi ya da inzali bekleniyordu.

Bunun böyle ifade edilmesinin sebebi, elde var olanın henüz inmemiş olana oranla daha galebe çalmış olması, fazla olması sebebiyle tamamı elde imiş gibi bir ifadeye yer verilmiştir. Çünkü onların da vahyi kesindir. Kaldı ki, vahyin bir kısmı gelmiş ve bir kısmının da gelmesi bekleniyor ise bu, tamamı gelmiş ya da nazil olmuş hükmündedir ve öyle değerlendirilip kabul edilir.

« وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ » *"Ve hem de senden önceki peygamberlere indirilen kitaplara".* Dikkat edilirse burada da, daha önce geçmiş olan peygamberlere –Allah'ın salât ve selâmı üzerlerine olsun– indirilen başkaca kitaplara, demek istiyor.

« وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ » Burada, « بِالْآخِرَةِ » kelimesi, « آخِر » kelimesinin müennesi (yani dişil kelimesi)dir ki, *"son"* anlamında olması bakımından, *"ilkin"* ya da *"birincinin"* zıttıdır ve bu bir sıfattır. Mevsûfu (yani niteleneni) de mahzuftur. Bu mahzuf yani asılda olmayan ve fakat olduğu var sayılan kelime, « اَلدَّارُ » *"ev, yurt"* kelimesidir.

Bunu da bir başka âyette geçen ifadeden öğreniyoruz. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

« تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ » *"İşte ahiret yurdu."* [407] Bu kelime, sıfatı galibeden yani öteki dünya için en çok kullanılan bir sıfattır. Nitekim bu dünya için de, *"dünya"* kelimesi sıfat-ı galibedir. Böyle denildiğinde içinde yaşadığımız dünyadan başka bir dünya akla gelmez, öncelikli olarak aklımıza gelen bu dünya olur. İşte bu türden kullanılan sıfatlara sıfat-ı galibe denir.

[407] Kasas, 83.

Kıraat imamlarından Nâfi (70-169/689-785) bu kelimedeki « أ » harfini hazfetmek (çıkarmak) ve bunu harekesini de « ل » harfine nakletmek sûretiyle hafifleterek okumuştur. Yani, « بِالآخِرَةِ » yerine, « بِالاَخِرَةِ » olarak kıraat etmiştir.

« هُمْ يُوقِنُونَ » *El-İykan:* Şekke, kuşku ve şüpheye, işkillenmeye yer vermeksizin kesin bilgi ve ilim manasındadır.

٥- ﴿ أُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴾

5 – İşte bu özelliklere sahip olanlar Rablerinden gelen bir hidâyet üzerindedirler; onlar gerçekten kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.

« أُولٰئِكَ عَلٰى هُدًى » şâyet, « اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » mübtedâ olarak kabul edilirse, « أُولٰئِكَ » de mahallen merfu olur. Eğer böyle kabul edilmezse iraptan mahalli olmaz. Aynı zamanda ilk ilgi zamirinin, « مُتَّقِينَ » üzerinde takdiri, geçerli kılınması ve ikincisinin de mübteda olarak merfû kabul edilmesi de mümkündür. Bu takdir de, « أُولٰئِكَ » de bunun haberi olur.

Hidâyetin ve felâhın (yani kurtuluşun) bunlara tahsisi, kitap ehline tarizde bulunmaktır. Çünkü kitap ehli (yani Yahudi ve Hıristiyanlar) Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ın peygamberliğine iman etmezler. Buna rağmen kendilerinin hidâyet üzere olduklarını zannederler. Böylece de yarın Allah katında felâha ereceklerini umarlar.

« عَلٰى هُدًى » ifadesinde yer alan, « عَلٰى » cer harfindeki isti'lâ manası sadece bir temsildir ve takva sahiplerinin hidâyet noktasındaki kararlılıklarını gösterir. Yani cer edat olan, « عَلٰى » bir şeyin üzerine çıkmak, demektir. Buradaki mana takva sahiplerinin hidâyetin üzerine çıkmaları değil, temsili bir mana olarak, bundaki kararlılıkları belirtiliyor. Buna sağlam bir şekilde bağlılıklarına değiniliyor. Böylece bunların durumları adeta bir şeyin üzerine çıkıp binen manasında temsili bir anlatımdır. Nitekim bunun bir benzer ifadesi de, *"Hak üzerinde, batıl üzerinde"* ibaresinde de geçmektedir. Kaldı ki şu ifade de bunu açık olarak ortaya koymaktadır. Örneğin:

"Günahı binek edinmiş", "Cehaleti, bilgisizliği yularını bırakmıyor", "Rüzgarın esişine göre yön değiştirir" gibi.

« هُدًى مِن رَبِّهِمْ » *"Allah katından verilen bir hidâyet üzere"* Burada, « هُدًى » kelimesinin nekra olarak getirilmiş olması, kimsenin künhüne, incelik ve detayına ulaşamayacağı bir tür hidâyet, anlamındadır. Sanki, *"Hangi hidâyet üzerindedirler?"* denilir gibi bir ifade. Bunun benzer bir ifadesi şu cümledir: Bir etin üzerine düştüler. Bu şu demektir: Büyük ve tarifsiz bir et ziyafetine konuk oldular. İşte âyetteki ifade de böyle bir ifadedir.

« وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ » *"İstediklerini elde ettiler, kaçtıkları şeylerden kurtuldular."*

Felâh: İstediğine ulaşmak, ona kavuşmak, demektir. *Müflih:* İstediğini kazanan, arzuladığını elde eden, manasındadır. Yani adeta kendileri için çeşitli zafer yolları açılmış olan, demektir.

Bu terkip yani kelime, yarmak ve açmak gibi manalara gelir. Nitekim buna benzer kelimeler de yani, Fael fiili (ilk harfi) « ف » ve aynel fiili (ikinci harfi) de « ل » olan kelimeler hep bu manadadırlar.

Örneğin, « فَلَحَ », « فَلَقَ » « فَلَزَ » « فَلَى », gibi. Bu âyette bir başka sûrede geçtiğinin aksine « أولئك » arasında atıf edatı ile gelmiştir. Oysa şu âyette söz konusu işaret isimleri arasında atıf edatı yoktur. İşte âyet, Rabbimiz buyuruyor ki:

﴿ أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ ﴾

"İşte onlar hayvanlar gibidir; hatta daha da şaşkındırlar. İşte asıl gafiller onlardır." [408]

Çünkü önceki âyette, aralarında atfın olmasını gerektiren bir durum vardır. O da, iki farklı haberin Bakara Sûresinin 5. Âyetinde yer almasıdır. İki haber arasında tam bir ittisal ya da beraberliğin var olması yanın-

[408] Araf, 179.

da, yine ikisi arasında tam bir inkita (kesiklik) bulunmaktadır. Bunlardan biri hidâyet, diğeri de felâhtır (kurtuluştur). Çünkü ikisi arasında akıl ve varlık açısından bir temayüz bulunmaktadır. Hidâyet bu dünya ile alakalıdır. Oysa felâh ahiret ile alakalıdır. İşte bu bakımdan aralarında atıf (bağ) edatı yer almıştır.

Oysa yukarıdaki âyette geçen (Araf, 179), *"hayvanlar"* tabiri ile, *"gafiller ifadesi"* sonuçta aynı şeydir, bu açıdan da aralarında bir bağlaç geçmesine yer verilmemiştir. Kısaca birinde gaflet olayı ile hayvanlara benzetme yer almıştır –ki bu Araf Sûresinde böyledir– dolayısıyla ikinci ifade ilk ifadeyi teyid etmekte ve desteklemektedir, ikrar etmektedir. Bunun için de burada atfa ihtiyaç duyulmamıştır.

« هُمْ » zamiri ise, fasl zamiridir. Bunun da üç yararı bulunmaktadır. Bunlardan ilki; kendisinden sonra gelen kelimenin sıfat değil, haber olduğunu göstermektir. İkincisi de te'kid etmektir. Üçüncüsü de müsnedin, müsnedi ileyhe hasrıdır. Bu arada, müsnedin başka şey için değil, müsnedi ileyh için var olduğunu gösterip ortaya koymaktır. Ya da bu mübteda olabilir, haberi de, « الْمُفْلِحُونَ » kelimesi olmuş olur. Cümle ise bütünüyle, « أُولَٰئِكَ »'nin haberidir.

Buraya özellikle dikkatini çekmek isterim, Yüce Allah değişik yollarla, takva sahiplerinin hiçbir kimsenin erişip elde edemediği derecelere erdiğini tekrar tekrar ifadelerle uyarıda bulunup dikkatimiz buraya çekilmek isteniyor.

Bahis konusu edilen ise işaret ismi ve bu ismin tekrarıdır. Bu işaret ismiyle, takva sahipleri için, hidâyet açısından bir tercihin var olduğu gibi, yine onlar için felâha ermekle de bunun tercihin ya da seçilmiş olmanın var olduğu da bir gerçektir.

« الْمُفْلِحُونَ » kelimesinin marife ya da belirli olarak gelmesine gelince, burada şöyle bir incelik bulunmaktadır:

"Takva sahipleri, öylesi insanlardır ki, onların ahirette felâha ya da kurtuluşa erecekleri sana ulaşmıştı. Nitekim senin beldenin halkından da birisinin kesin olarak dönüp tevbe edeceği de sana ulaşmıştı. Sen de, Onun kim olduğunu sorup soruşturmuştun, haberini öğrenmeye çalışmıştın. Sana o kişinin Zeyd bin Sabit olduğu haberi verilmişti."

Burada, « الْمُفْلِحُونَ » ile « أُولَٰئِكَ » arasına bu zamirin girip yer alması, sana onların mertebelerini göstermek, istedikleri şeyi istemekte seni teşvik ettirmen, rağbet ettirmen içindir. Aynı zamanda onların gelecekleri için sundukları konularda seni daha zinde tutmak ve buna arzunu artırmak içindir.

Allah'ım! Bizi takva elbisesiyle süsle. Bizi, Bakara Sûresinin başında yer verip kendileriyle Sûreye giriş yaptığın kimselerden eyle!

❁ ❁ ❁

6. — 7. ÂYETLER

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ
وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾

Meâli

6. Doğrusu şu ki, küfür ve inkârlarında ısrar edenleri uyarıp korkutsan da, uyarmayıp korkutmasan da onlar için birdir, yine de inanmazlar.

7. Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir tür perde çekilmiştir. Onlar için pek şiddetli ve acıklı bir azap vardır.

Tefsiri

Yüce Allah, bundan önceki âyetlerde veli (dost) kullarını kendisine yaklaştıran özellik ve niteliklerini başta anlattıktan, Kitabın (yani Kur'an'ın) onlar için bir hidâyet, (yol gösteren yegâne Kitap) olduğunu açıkladıktan sonra hemen bunu ardından da onların zıtları olanları anlatmaya başladı. Bunlar ise, oldukça azgın, haddini aşan, büyüklük taslayan ve kendilerini beğenmiş olanlardır ki bunlara hiçbir şekilde ve durumda hidâyetin fayda getirmediğini, bir yarar sağlamadığını şimdi tefsirini yapacağımız iki âyet ortaya koymaktadır. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

٦– ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

6 – Doğrusu şu ki, küfür ve inkârlarında ısrar edenleri uyarıp korkutsan da, uyarmayıp korkutmasan da onlar için birdir, yine de inanmazlar.

« إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا » *Küfür:* İnkâr yolu ile hakkı örtmek ve gizlemektir. Aslında terkip ya da kelime, örtmek ve kapatmak manasındadır. Nitekim tohumu toprağa atıp gizlemek anlamında çiftçiye de *"Kâfir- örten, kapatan, gizleyen"* denmiştir. Bu manada geceye de kâfir adı verilmiştir. Çünkü gece kendisi içinde işlenenleri saklar ve gizler. Ancak burada:

﴿ اِنَّ الْاَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ وَاِنَّ الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴾

"İyiler muhakkak cennettedirler ve kötüler de kesinlikle cehennemdedirler." [409] âyetleri arasında atıf edatı olduğu halde, bizim şu anda tefsirini yaptığımız âyette böyle bir atıf yoktur. Çünkü buradaki ilk cümle kitabın durumunu açıklamak için getirilmiştir. Yoksa mü'minlerin durumundan haber vermek için gelmemiştir.

İkinci cümle ise aynı şekilde kâfirlerin durumunu bildirmek, haber vermek için getirilmiştir. Dolayısıyla anlatılmak istenen ya da murad olunan konu açısından iki cümle arasında farklılık vardır. Dolayısıyla burada her ikisi de bir tanım üzerinde cereyan etmektedirler. İşte bu açıdan burada atfa gerek yer yoktur.

Eğer, « اَنَّ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ » mübteda olarak kabul edilirse, bu takdirde bu da aynı hükme tabidir. Yani mana bakımından takva sahiplerine tabi olmuş olur.

"Kâfirlikte ısrar edenler..."'den murat, asla iman etmeyecekleri Yüce Allah tarafından kesin olarak ve bizzat bilinen Ebu Cehil, Ebu Leheb ve benzeri adamlardır.

[409] İnfitar, 13-14.

« سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ » *"Uyarıp korkutsan da, uyarmayıp korkutmasan da onlar için birdir."* Kûfe kıraat okulu mensupları – ki Asım, Hamza ve Kisai bu okulun baş temsilcileridir– « ءَأَنْذَرْتَهُمْ » kelimesinin başındaki her iki hemze açık şekilde telâffuz ederek okumuşlardır. « سَوَاءٌ » kelimesi, İstiva (eşit) manasındadır. Tıpkı mastar kelimelerin nitelenmesi gibi bu da bununla nitelenmiştir.

Nitekim Rabbimizin, « إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ »[410] âyetinde yer alan, « سَوَاءٍ » gibi ki bu, « مُسْتَوِيَةٍ » manasındadır. Kelimenin merfu (yani öterli) oluşu ise « إنّ » edatının haberi olması sebebiyledir.

« ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ » fail olarak merfudur. Sanki şöyle denilmektedir:

"Doğrusu küfür ve inkârlarında ısrar edenleri, senin uyarman da, uyarmaman da eşittir, onlarda herhangi bir değişikliğe sebep olmayacaktır."

Veya burada, « سَوَاءٌ » kelimesi, mukaddem (önce zikredilen) haberdir. Dolayısıyla, « ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ » ise mübteda konumundadır. Yani, *"Onları uyarman ya da uyarmaman onlar için birdir."* Cümlenin tümü ise, « إنّ » edatının ya da harfinin haberidir. Ancak burada, hep haber olmakla birlikte fiilden de haber olması caiz görülmüştür. Bunun böyle değerlendirilmiş olması, bunun mehcur cümle ya da kelâm türünden olarak değerlendirilmesindendir. Yani, işin lâfız yönünün değerlendirilmeyip durumun gereği açısından manaya önem verilmesidir. Kısaca burada denmek istenen husus şudur:

Eğer fiilin lâfzına bakılarak bunun lâfzı bakılarak zahirin gerektirdiği, yani olması gereken mana zahire göre muteber kabul edilirse, bu takdirde bunun bu kelimeden haber olması söz konusu değildir, çünkü olamaz yani mümtenidir. Ancak burada lâfzın gerektirdiği mana terk edilerek, failine muzaf (tamlanan) bir mastar kelimeye tevil olunmuş oldu. İşte demek istenen budur.

Yine âyette yer alan ve bir soru edatı olan, « أ » *"hemze"* ile « أمْ » mücerred (yani soyut) anlamda "İstiva" (eşitlik) manasındadır. Her iki-

[410] "... müşterek olan bir söze..." Ali İmran, 64.

sinden de doğrudan soru edatı olma manası çıkarılıp atılmıştır. Artık burada bir soru söz konusu değildir. Ancak nahiv (Arap dili) bilginlerinden İmam Sîbeveyh, bu yine istifham (soru) edatı olarak cereyan etmiştir ki, bu tıpkı aşağıdaki şu ifadede bir ünlem (nida) harfi olarak geçmesi gibidir:

« اَللّٰهُمَّ اغْفِرْ لَنَا اَيَّتُهَا الْعِصَابَةُ »

İşte burada altı çizili kelimenin başında yer alan, « أ » *"hemze"* ile yukarıdaki aynıdır. Kısaca demek istiyor ki, burada cümle içerisinde geçerken sanki bir soru edatı imiş gibi yer aldı. Fakat aslında bu, böyle gelmekle beraber soru edatı değildir. Nitekim, bizim verdiğimiz şiir örneğinde de bir ünlem (nida) konumunda gelmiş olmasına rağmen nida (yani ünlem) değildir.

İnzar: İnsanları masiyetlerden ve günahlardan menetmek sûretiyle Allah'ın azabıyla onları korkutmaktır.

« لَا يُؤْمِنُونَ » *"Yine de inanmazlar."* Bu cümle, kendisinden önceki cümleyi teyit ve te'kid eden bir cümledir. Ya da bu, « اِنَّ » edatının haberidir. Bundan önceki cümle de muterize (parantez) cümlesidir. Ya da haberden sonra ikinci bir haberdir.

Bunların küfürlerinde ısrar ettikleri kesin bilinmesine rağmen uyarmadaki hikmet, karşılarına hüccet ve kanıtla dikilmek içindir. Bir de risalet görevinin evrensel olduğunu bildirmek ve Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ın sevap kazanmasını sağlamaktır.

٧— ﴿ خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰٓى اَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

7 – Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir. Gözlerine de bir tür perde çekilmiştir. Onlar için pek şiddetli ve acıklı bir azap vardır.

« خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ » *"Allah onların kalplerini,... mühürlemiştir."* İmam Zeccac (v.316/928) bu hususta diyor ki: *"hatm*; örtmek, bürü-

mek anlamındadır. Çünkü vesika olarak hazırlanan bir şey mühürlenerek üstü kapatılır ki, içindeki şeylere ilgilisi dışında kimse vakıf olmasın istenir."

İbn Abbas (Radıyallahü Anh) ise şöyle diyor: *"Allah onların kalplerinin üzerini mühürleyip damgalamıştır. Bu itibarla onlar hayrın ve iyiliğin ne olduğunu akletmez ve anlamazlar."*

Yani Allah onların kalplerini damgalayıp mühürlemiştir. Öylesine bir damgalamıştır ki, artık bundan böyle onda var olan küfür ondan çıkıp ya da ayrılıp gitmeyecektir. Aynı zamanda aslında kendisinde bulunmayan iman olayı da içine girmeyecektir. Yani iman denen olay onda yer etmeyecektir.

Kısaca hatm ve tab', bize göre yani Ehl-i Sünnet açısından kulun göğsünde (kalbinde) bir zulmetin, kararmışlığın ve darlığın, sıkıntının meydana gelmesidir. Kulun kalbinde zulmet denen bu karanlık var olduğu müddetçe o kimse iman etmez, edemez.

Mutezile Mezhebine göre, Melekler tarafından ancak bilinebilen ve tanınmalarını sağlayan ve kişilerin kalpleri üzerinde yer alan bir takım özel işaretler olup, böylece melekler onların kâfir olduklarını tanırlar ve onlara hep lânet okurlar, onlar için asla hayır duasında bulunmazlar.

Kimi alimlere göre, mühürleme ve damgalama işinin Allah'a isnadı mecazîdir. Aslında mühürleyen veya damgalayan gerçek manasında kâfir olanlardır. Ancak bunu takdir etmesi ve böyle bir imkanı meydana getirmesi bakımından bu mühürleme ya da damgalama işi, yüce Allah'a isnad olunmuştur. Tıpkı fiilin sebebe isnadı gibi. Örneğin; emir (devlet başkanı ya da yetkili), şehri bina etti. Oysa emirin kendisi bu işi yapmaz, ancak o yaptırır. İşte burada böyle bir mana bulunmaktadır.

Çünkü fiilin değişik değerlendirilmeleri olabilir. Örneğin, faile, mef'ulü bihe, masdara, zaman ve mekan isimlerine ve müsebbebun lehe isnadı gibi. Fiilin faile isnadı gerçek anlamdadır yani hakikattir. Ancak bazen adını saydığımız şeylere de mecazi manada isnat olunabilir. Çünkü bazen fail fiilin işlevini yüklenmekle ona benzerlik gösterebilir. Tıpkı adamın cesaret bakımından Aslana benzetilmesi gibi ki, bu onun müstear adı olmuş olur. Ancak bu anlattığımız husus da "halku'l-ef'al" konusunun bir yönüne dahildir.

« وَعَلَى سَمْعِهِمْ » *"Ve kulaklarını da mühürlemiştir."* Âyetin aslında kulak, tekil olarak zikredilmiş, yani *"kulaklar"* değil, *"kulak"* ifadesi geçiyor. Tıpkı şu ifade gibi:

"Midenizin bir kısmını doldurun ki afiyette olasınız." Yani mide ifadesi çoğul olarak zikredilmemiştir. Çünkü meselenin birbirine karıştırılmaması istenmiştir. Zira, « سَمْع » kelimesi aslında masdar, yani kök fiildir. Kelime, « سَمِعَ - يَسْمَعُ - سَمْعًا ». Dolayısıyla bir kelime cemilenemez, çoğul yapılamaz. Çünkü bu cins isimdir. Hem az ve hem çoğa kullanılır. Bu tür kelimelerin ayrıca tesniyesinin (ikil halinin) ve çoğulunun yapılmasına gerek yoktur. Böylece kelimenin aslına işaret etmiş oluyor.

Diğer bir görüşe göre burada muzaf olan kelime mahzuftur. Bu da, « وَعَلَى مَوَاضِعِ سَمْعِهِمْ » işitme yerlerine (organlarına), demektir. Bir de bu, çoğul olarak, « وَعَلَى أَسْمَاعِهِمْ » diye de okunmuştur.

« وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ » *"Gözlerine de bir tür perde çekilmiştir."* Haber ve mübteda olmak üzere merfudur.

Basar: Gözdeki nur ve aydınlık, ışık demektir. Yani, görenlerin görme aracı ve vasıtasıdır. Nitekim, basiret de, kalbin nuru ve aydınlığıdır, kalp gözüdür. Ki bu sayede insan uzağı görebilir ve düşünebilir. Her ikisi de yüce Allah'ın yarattığı iki lâtif cevher olup her ikisinin de görmek ve kalp gözüyle de uzağı görmek için iki aleti bulunmaktadır.

« غِشَاوَةٌ » kelimesi perde ve örtü manasındadır. « فِعَالَة » kalıbında gelmiştir ve fiil olarak manası örtmek, kapatmak demektir. Bu kökten gelen kelimeler, örneğin, « العِصَابَةُ », « العِمَامَةُ » veya « العِمَامَةُ », « القِلَادَةُ » gibi kelimeler bir şeyi tümüyle, örtmek, kapsamak, üzerine geçirmek anlamlarını kapsarlar. Kısaca, « فِعَالَة » kalıbındaki kelimelerin hemen tümü böyledir.

"Kulaklar" mühürlenme, damgalanma hükmüne tabidirler, yoksa gözlerde olduğu gibi perdelenme hükmüne değil. Çünkü bir başka âyette bunun böyle olduğu gerçeği açık olarak beyan edilmiştir. Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

﴿ وَخَتَمَ عَلٰى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلٰى بَصَرِهِ غِشَاوَةً ﴾

"Kulağını ve kalbini mühürledi, gözünün üstüne de perde çekmiştir." [411].

Bir de kıraat esnasında vakfedilirken (yani duruIduğunda) « قُلُوبِهِمْ » üzerinde değil de, « سَمْعِهِمْ » kelimesi üzerinde vakfedilmektedir (yani durulmaktadır). Bu da, *"kulaklar"* ifadesinin bir öncesine yani mühürlenme manasına tabi olduğunu ve örtülü olma manasına tabi bulunmadığını gösterir. Burada « غِشَاوَةً » kelimesini sadece mufaddal, bir « جَعَلَ » fiilinin izmariyle (gizli) ve metinde yer almayan « جَعَلَ » fiiliyle mansup olarak okumuştur.

Bir de, « وَعَلٰى سَمْعِهِمْ » derken, cer edatı olan, « وَعَلٰى » harfinin tekrar edilmesi iki yerde mühürlemenin şiddetinin delili olduğunu gösterir. Nitekim, Ebu Mansur Muhammed b. Ali b. İbrahim Maturidi (484-556/1091-1160) diyor ki:

"Kâfirler hak olan sözü dinlememiş ve sonradan yaratıldıklarına dair var olan eserlere bakıp, gerek bizzat kendi üzerinden ve gerekse diğer yaratıklardan bir ibret bakışıyla bakmamış ve görmemiştir. Çünkü bu gözle bakıp görseydi ve hak sözü dinlemiş olsaydı, mutlaka bu kainatın bir ustasının, sanatkârının ya da yaratıcısının olduğunu bilirdi. Fakat o adeta gözleri ve kulakları üzerine bir perde germiş gibidir. Gerçi hakikatte böyle bir perde var değil ama, o böyle davranıyor."

İmam Maturidi'nin bu ifadesinden yola çıkarak onun kulakları da tıpkı gözlerde olduğu gibi, *"perdelenme"* ile değerlendirmiştir.

Bu âyet, en doğru olan ifadesiyle bizim yani Ehl-i Sünnet'in lehine ve fakat Mutezile'nin ise aleyhine bir hüccet yani kanıttır. Çünkü yüce Allah, "Onların kalplerini mühürlediğini bildirmiştir." Hiç kuşkusuz onların hatmi (yani mühürlenme olayını) terk etmeleri onlar adına çok daha yerindedir.

« وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ » *"Onlar için pek şiddetli ve acıklı bir azap vardır."* Azap kelimesi tıpkı « النَّكَالُ » kelimesine benzer ki, hem bina ya-

[411] Casiye, 23.

ni temel fiillerinin temeli açısından ve hem mana bakımından denktirler. Nitekim, birini herhangi bir şeyden uzak tutunca, «اَعْذَبَ عَنِ الشَّيْءِ» *"Kişiyi o şeyden men etti, ona onu yaptırtmadı."* denir ki, bu manadadır. İşte bu bakımdan, «نَكَلَ عَنْهُ» da aynı manayı taşır.

«عَظِيمٌ» ile «كَبِيرٌ» arasındaki fark ise şöyledir: «عَظِيمٌ» kelimesi, hakir ve aşağılık kelimesinin karşıtı ya da zıddıdır.

«كَبِيرٌ» ise, «صَغِيرٌ» yani küçüğün karşıtıdır. Bu açıdan nasıl ki, hakir (aşağılık) kelimesi sağir (küçük) kelimesinden daha düşük ve alt bir anlam ifade ediyorsa, «عَظِيمٌ» kelimesi de mana bakımından, «كَبِيرٌ» kelimesinden manaca üstündür. Her iki kelime de hem bizzat cisim olan varlıklar için kullanılırlar ve hem mana açısından ayrıca değerlendirilirler. Kısaca hepsi için bu iki kelime kullanılmaktadır.

Örneğin; «رَجُلٌ عَظِيمٌ وَ كَبِيرٌ», *"Büyük ve üstün bir adam."* Denilir ki, bu ifade ile ya o adamın iri cüsseli olduğunu demek istersin veya oldukça tehlikeli biri olduğunu anlatmak istersin. Yani, her iki manaya da yorumlanabilmektedir.

Yine âyetteki «غِشَاوَةٌ» kelimesiyle «عَذَابٌ» kelimelerinin nekra olarak gelmeleri şu bakımdandır. Onların gözleri üzerinde öyle bir perde çekilmiştir ki, insanlar onu bilemezler, o oldukça farklı bir perdedir. Bu, Allah'ın âyetlerini görmeme örtüsüdür ya da perdesidir. Yine bunlar için o, oldukça büyük elemler, acılar arasında öyle bir acıklı azap türü vardır ki, onun künhünü, ne olup olmadığını yüce Allah'tan başkası bilemez.

❁ ❁ ❁

8. — 13. ÂYETLER

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ
﴿٨﴾ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ
وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ
عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا
فِي الْاَرْضِ قَالُٓوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ
الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا
اٰمَنَ النَّاسُ قَالُٓوا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ
السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

Meâli

8. İnsanlardan öyleleri de vardır ki, iman etmedikleri halde "Allah'a ve ahiret gününe inandık." derler.

9. Onlar akıllarınca güya Allah'ı ve mü'minleri aldatıyor sanırlar. Oysa onlar kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine de farkında olmazlar.

10. Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah hastalıklarını daha da artırmıştır. Israrlı yalanları sebebiyle onlar için acıklı bir azap vardır.

11. Ne zaman onlara, "Yeryüzünde bozgunculuk *(fesat)* çıkarmayın" denildiyse, onlar, "Biz ancak ıslah edicileriz" *(düzeni sağlayanlarız)*. derler.

12. Şunu aklınızdan çıkarmayın ve iyi bilin ki, asıl düzeni bozup sarsanlar onların ta kendileridir. Fakat şuursuzluklarından ötürü bunun farkında olmazlar.

13. Onlara: "Şu halkın *(insanların)* iman ettikleri gibi siz de inanın." denildiği zaman, onlar da, "Biz beyinsiz ve bunakların iman ettikleri gibi mi inanacakmışız, öyle mi?" derler. Şunu iyice bilin ki, onlar beyinsiz ahmakların ta kendileridir, ancak bunu bilmezler.

Tefsiri

٨– ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴾

8 – İnsanlardan öyleleri de vardır ki, iman etmedikleri halde "Allah'a ve ahiret gününe inandık." derler."

« وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَبِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ » *"İnsanlardan öyleleri de vardır ki, Allah'a ve ahiret gününe inandık, derler...."* Yüce Allah bu sûrede önce, Allah için dinlerinde samimi ve ihlâs sahibi olanları anlattı. Bunlar özleriyle dışları aynı olan, gönüllerinin demek istediğini dilleriyle de söyleyen kimselerdir.

Daha sonra yüce Rabbimiz ikinci olarak inkârcıları, yani kâfirleri ele aldı, onların durumlarını bildi ki, bunlar da inkârcılık bakımından özleriyle dışları aynı olan, inkârcılıklarında dobra dobra olan kimselerdir. Kâfirliklerinde yamukluk göstermezler.

Üçüncü olarak da münafıkları gündeme getirdi. Bunlar ağızlarıyla-dilleriyle inandık deyip de, kalpleriyle içtenlikle iman etmemiş olan yamuk ve ikiyüzlü kimselerdir. İşte bunlar kâfirlerin ya da inkârcı olanların en iğrenç ve en korkulacak olan tipleridir. Çünkü bunlar kâfirliklerinin yanında bir de küfürlerine istihzayı, alaycılığı ve inadı karıştıranlardır. Mü'minlerle eğlenip oyun oynayan kimselerdir. Bunun için bunların haklarında şu âyet nazil olmuştur.

﴿ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ فِى الدَّرْكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ... ﴾

"Hiç kuşkusuz münafıklar cehennemin en alt tabakasında (katındadırlar)."[412]

---

[412] Nisa, 145.

Tabiîn büyüklerinden İmam Mücahid diyor ki: "Sûrenin başından dört âyet mü'minlerin özelliklerini ele alıyor. Sonraki iki âyet de kâfirlerin durumlarını anlatıyor. Bu âyetleri izleyen on üç âyet ise, münafık denilen iki yüzlü kimselerin durumlarını zikrediyor. Bu on üç âyette onların hile ve tuzaklarından, iğrençliklerinden, aşağılık bunak ve ahmak kimseler olduklarından, cahilliklerinden, onlarla alay edileceğinden ve yaptıkları işlerinin yanlışlığından ve hiç olduğundan söz etmenin yanında, azgınlıkları ve sapkınlıklarının tescil edilmiş olmasından, şaşkınlık, dalgınlık ve körlüklerinden, bu özelliklerinin tescilinden söz ediyor. Rabbimiz bu âyetlerinde onları sağır, dilsiz ve körler olarak seslenip adlandırıyor. Kısaca bu ikiyüzlü münafıkları aşağılık ve iğrenç örneklerle tanıtıyor.

Münafıklarla ilgili bu kıssa (hikaye ve anlatım) başından sonuna dek kâfirler dediğimiz inkârcılar üzerine matuftur. Nitekim, her bir cümle de yine birbirleri üzerine atfedilmişlerdir.

« نَاسْ » kelimesi aslında, « اُنَاسْ » şeklindedir. Ancak kelimenin başındaki « اُ » hemze, hafiflensin, okuyuşta bir sıkıntı vermesin diye hazfedilmiştir (kaldırılmıştır). Hemze harfinin lâm-ı tarif ile (belirtme takısıyla) birlikte hazfi (kaldırılması) adeta gerekli gibidir. Neredeyse hiçbir şekilde, « الاُنَاسْ » denmemiştir. Bunun aslının böyle olduğunun kanıtı da, « اِنْسَانْ », « اُنَاسْ » ve « اِنْسْ » kelimeleridir. Bu isimle isimlendirilmeleri, insanın görülmesi sebebiyledir. Nitekim cinler tarafımızdan görülemediklerinden dolayı onlara cin (gizlenen, görülemeyen) adı verilmiştir. « نَاسْ » kelimesi « فَعَالْ » vezninde bir kelimedir. Çünkü kalıplar asıllarına göre ifade olunurlar. Örneğin, « قِ » *"ki"* kelimesinin ölçüsü ya da kalıbı, « اِفْعَلْ »'dır. Oysa burada gördüğün gibi sadece kelimenin ortası (yani aynel fiili) olan « قْ » harfi kalmıştır. Baştaki ve sondaki harf yer almamıştır.

« اَلنَّاسْ » kelimesi cemi (çoğul) sayılan isimlerdendir. Başındaki harfi tarif denilen « الْ » ise cins manasındadır. Yani insan cinsi demektir. Âyette yer alan, « مَنْ » ise, Mevsufe (nitelenendir) ve nekradır. « يَقُولُ » fiili de bunu sıfatıdır. Sanki şöyle denilir gibidir:

"İnsanlardan öyle kimseler de vardır ki, şöyle derler:"

Yine bu âyette özellikle *"Allah'a ve ahiret gününe iman"* ifadesi yer almıştır, çünkü ahiret vaktinin bir sınırı, haddi (hududu) yoktur. O öyle sürekli bir ebediyettir ki, sonu gelmez.

Bir de buna, *"ahiret"* denmesinin sebebi; şu geçici dünya hayatının bitiminden sonra gelecek olmasıdır, yani dünya hayatından sonra geleceğinden ötürü bu ad verilmiştir. Ya da bu sınırlı zaman ya da vakit, ölülerin yerlerinden diriltilerek başlayacağı andan itibaren cennet ehlinin cennete ve cehennem ehlinin de cehenneme girmelerine dek olan süredir.

Çünkü o münafıklar bu hususta vehme kapıldılar. Böylece işin başından ve sonundan olmak üzere bu ikisini ifadelerinde ele alarak iman etmenin her iki tarafını da işin içine katmış oldular. Çünkü bilindiği gibi akait ya da iman ile alâkalı meseleler, esas bakımından işin mebdeini, (baştan itibaren ele alınmasını) gerektirir. Bu meseleler de şunlardır:

Bu kainatın sanii (yaratıcısı) olan Allah'ı, sıfat ve isimlerini bilmek ve tanımaktır. Mead; yani ahiret hayatıyla ilgili hususları bilmektir. Mead ile alakalı şeyler de; ikinci sur üfürülme vaktinden itibaren kabirlerden yeniden dirilip kalkmak, sırat, mizan ve ahiret hayatıyla ilgili diğer şeyleri bilmekten geçer.

Âyetin, « بِاللّٰهِ », « بِالْيَوْمِ الْاٰخِرِ » kelimelerinde yer alan ve tekrarlanan « بِ » cer edatının tekrarlanış sebebi, şu noktaya işaret ve dikkat çekmek içindir. Bu münafıklar imanın her iki konusundaki iddialarında sağlıklı ve mükemmel, sağlam bir iman üzere bulundukları iddiasını dile getiriyorlar, böyle bir iddia ile ortaya çıkıyorlar.

Bir de, onların ifadelerini, « وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ » *"Oysa onlar iman etmiş değillerdir."* ifadesiyle mutabık hale getirdi. Zaten bu, failin durumuyla ilgilidir, fiil ile değil. Yani, burada kullanılan ve kelime olarak ism-i fail olan « مُؤْمِنِينَ » ifadesini açıklamaktır. Kısaca onlardan iman denen olayın söz konusu olmadığını belirtmektir.

Münafıkların, *"Allah'a ve ahiret gününe inandık."* sözlerine gelince, bu da fiilin durumunu açıklamaya yöneliktir, yani bu tür bir fiilin muhakkak olarak onlardan sadır olacağı ya da çıkacağını açıklamak içindir, yoksa failin değil. Çünkü, münafıklar her ortamda Allah'a ve ahirete iman ettiklerini hep söyleyeceklerdir ve böyle bir ifadenin onlar tarafından söyleneceği de muhakkaktır.

Kaldı ki; burada asıl demek istenen şey, savundukları ya da iddiasına kalkıştıkları şeyleri inkâr etmek, kabul etmemek ve en net ve mübalağalı bir tarzda nefyetmektir, bu nefyi ya da inkârı pekiştirmektir. Bu ise, bunların bizzat inananlardan oluşan bir taife ya da grup olmadıklarını, bu anlamın içinden çıkarmaktır. Nitekim bunun benzeri, Rabb'imizin şu âyetinde de belirtilmektedir; yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا... ﴾

"Ateşten çıkmak isterler ve fakat onlar oradan çıkacak değillerdir." [413]

İşte bu âyetteki, « وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا » ifadesi yani, *"Ve fakat onlar oradan çıkacak değillerdir."* sözü, « وَمَا يَخْرُجُونَ مِنْهَا » *"Ve oradan çıkamazlar."* demekten daha mübalağalı ve etkin bir ifadedir. Yani fail (ism-i fail) olarak, « خَارِجِينَ » kelimesi, fiil olarak « يَخْرُجُونَ » kelimesinden daha kesin bir mana anlatır.

"İman" olayını ikinci ifadede, inanılacak şeyleri zikretmeksizin mutlak olarak Rabbimiz zikretmiştir. Oysa ilk ifadede bu, kayda bağlanmıştı. Kaldı ki; bununla takyidin de murat olunma ihtimali vardır. Dolayısıyla önce zikredilen ifade buna da delâlet etmesi bakımından burada kayıtlamayı terk etmiştir.

Ayrıca burada imanlarının olmadığını anlatmak, yani aslında mümin olmadıklarını belirtmekle ilk başta zikredileni de reddetmek ve böyle bir durumun var olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü, bu mananın içinde zaten o da yer almış oluyor. Kısaca mutlak anlamda bir imanın varlığından söz edilmediğine göre, mukayyed manadaki bir imanın olmayışından öncelikle söz edilmeyi gerektirir. O da içerik bakımından mutlak manadaki imansızlık içinde yer alır.

Âyet aynı zamanda Kerramiye Mezhebinin inançlarını da reddetmektedir. Çünkü Kerramiye Mezhebinin inançlarına göre iman, sadece dil ile ikrardan ibarettir. Zira onlarda imanın ikrarı olduğu halde onlardaki iman etme ismini reddetmektedir. Bu âyet Ehl-i Sünnetin inancını ve görüşünü desteklemektedir. Ehl-i Sünnet inancına göre iman: *"Dil ile ikrar ve kalb ile tasdik"*'ten ibarettir.

---

[413] Maide, 37.

Bir de, « مَا »'nın haberine « بِ » harfinin gelmesi, reddi ve nefyi te'kid etmek içindir. Çünkü böylece eğer dinleyen ya da duyan kimse sözün başından gaflete düşer, aymaz bir tavır takınırsa, bununla, o kimselere inkârcılıkları yüzünden bir delil ya da kanıt gösterilmiş olur.

« مَنْ » kelimesi ya da edatı lâfız bakımından tekil (yani müfret) bir kelimedir. Mana bakımından ise cemi (çoğuldur). İşte bu açıdan, « يَقُولُ » fiili müfret olarak gelmiştir. « مَنْ » edatının müfret olan lâfzı esas alınmıştır. *"Onlar iman etmiş değiller."* cümlesi, « مَنْ » edatının çoğul olan manası göz önünde tutularak da çoğul olarak gelmiştir.

٩— ﴿ يُخَادِعُونَ اللّٰهَ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّٓا اَنْفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴾

9 – Onlar akıllarınca güya Allah'ı ve mü'minleri aldatıyor sanırlar. Oysa onlar kendilerinden başkasını aldatamazlar da yine de farkında olmazlar.

« يُخَادِعُونَ اللّٰهَ » *"Allah'ı aldatıyorlar."* Burada aslında muzaf (tamlanan) mahzuftur. Bu da, « رَسُولَ » *"elçi"* kelimesidir ve « رَسُولَ اللّٰهِ » demektir ki mana, *"Allah'ın Rasulünü aldatıyorlar* (aldatırlar)." demektir. Bu tıpkı şu âyetteki ifade gibidir:

﴿ وَاسْأَلِ الْقَرْيَةَ ﴾ ***"Kasabaya sor."*** [414]

Oysa burada demek istenen *"Kasabaya"* değil, *"Kasaba halkına sor"* demektir. İşte burada, muzaf (yani tamlanan olan) *"halk"* kelimesi mahzuftur. Nitekim, Ebu Ali Farisî Hasan b. Ahmed b. Abdulgaffar (v. 377/987) *(Radıyallahü Anh)* ve başkaları da böyle söylemişlerdir.

« مُخَادِعٌ » kelimesi; asıl içlerinde gizlediklerinin aksini açıklamak, demektir. « يُخَادِعُونَ » kelimesi ise, *"Onlar içlerindekinin aksini dışa gösteriyorlar."* manasındadır. Çünkü « خِدَاعٌ » kelimesi, kişinin esas itibariyle içinde gizlediğinin aksini dışa vurması, açıklaması demektir. Yüce Allah, Peygamberi Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in yerini yüceltmiştir. Çünkü peygamberini aldatıp tuzağa düşürmek isteyenleri tıpkı

---

[414] Yusuf, 82.

kendisini aldatmak isteyenler olarak değerlendirmiştir. Zira âyette görüldüğü gibi muzaf zikredilmemiştir. İşte bu, tıpkı şu âyetteki ifadeye benzer bir ifadedir. Yüce Mevlâmız şöyle buyurmuştur:

﴿ إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللّٰهَ يَدُ اللّٰهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ﴾

"Muhakkak ki, sana biat edenler, ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir." [415]

Bu âyete dikkat olunduğunda, Rasulûllah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) ile biat eden bir kimse tıpkı Allah ile biat etmiş gibidir. Çünkü Allah böyle değerlendirmektedir. Biat olabilmesi için de mutlaka kendisiyle biat yapılabilen gerçek bir araca gerek vardır. İşte bu biat aracı eldir. Dolayısıyla Allah Rasulünün eli onların elleri üzerindedir. Rabbimiz, Rasulünün elini tıpkı kendi eli olarak değerlendiriyor ve bu âyette buna işaret ediyor. Ancak Allah cisimden münezzehtir. Detaylar için ilgili kaynaklara bakılabilir.

İşte burada tefsirini yaptığımız bu âyet de aynen örnek olarak verdiğimiz âyetteki gibidir.

Bir diğer yorum olarak da denilmiş ki; "Onlar, kendi iddialarına göre Allah'ı aldattıklarını sanırlar. Çünkü bu münafıklar, Allah da gerçekten tıpkı diğer aldatılan kimseler gibi aldanır zannediyorlar."

Aslında bu örnek, yani « مُخَادَعٌ » ya da aldatma olayı çoğunlukla iki kimsenin müşareketi (birlikteliği, işbirliği) dışındakiler için söz konusudur.

Örneğin, « عَاقَبْتُ اللِّصَّ » *"Hırsıza ceza verdim, işkence ettim."* gibi. Kısaca mufaale babının binası çoğunlukla tek kişinin üstünlüğündeki müşarekete dayanır.

Bu âyet, «يُخَادِعُونَ» olarak okunduğu gibi, aynı zamanda, «يَخْدَعُونَ» olarak da okunmuştur. Bu da, « يَقُولُ » fiilini beyan (açıklamak) içindir. Ya da bu, başlı başına bağımsız yeni bir cümledir. Sanki burada şöyle bir soru yer alır gibidir:

---

[415] Fetih, 10.

"Neden inanmadıkları halde yalan yere inandıklarını iddia ediyorlar? Onların bundan çıkarları nedir?" Buna şöyle cevap veriliyor:

"Allah'ı aldatıyorlar." onların bundan çıkarları şudur; Müslümanların münafıklar dışındaki kâfirlerle savaşmaları halinde münafıklara dokunmamaları, Müslümanların onları affetmesi, kendileri için İslâm hükümlerinin uygulanması, savaş ganimetlerinden pay almaları vb. gibi yararlar ya da çıkarlar...

Kur'an'daki durak (vakf) konularını ele alan, *"el-Vukuf"* ya da *"el-Kitabu'l-Ferid fi İ'rabi'il-Kur'an'il-Mecid"* adlı eserin yazarı diyor ki: « بِمُؤْمِنِينَ » kelimesi üzerinde vakfetmek (durmak) lâzımdır. Mutlaka durulmalıdır. Eğer durmayıp sonraki âyete hemen geçilirse, yani vasl yapılırsa bu durumda şöyle bir mana ortaya çıkar:

« وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ مُخَادِعِينَ » Yani: *"Onlar aldatan, hile yapıp tuzak kuran mü'minler değiller."* olur ki, böylece münafıkların asıl mü'min olmadıkları niteliği ortadan kalkmış olur ve yanlış bir mana çıkar.

Bu, adeta şu örnekteki gibi bir durum gösterir: « مَا هُوَ بِرَجُلٍ كَاذِبٍ » gibi. Bunun manası: *"O yalancı bir adam değildir."* oysa biz, adamın yalancılığını özellikle ortaya koymaya çalışırken böyle bir yanlışa girmek gerçekten büyük bir tehlike gösterir. Kaldı ki, üzerinde durup tefsirini yaptığımız âyette, Onların imansız olduklarını veya iman etmemiş olduklarını vurgulamaktır. Bir de bunların düzenbaz, hileci ve aldatan kimseler olduklarını ortaya koymaktır."

Bir de, « يَقُولُ » fiilindeki zamirden ötürü, « يُخَادِعُونَ » kelimesini hal olarak ve bundaki amili de « يَقُولُ » fiilini kabul edenlere göre, bu durumda mana şöyle olur: *"Allah'a, aldatanlar olarak iman ettik."*

Eğer böyle değil de, « بِمُؤْمِنِينَ » kelimesindeki zamirden hal olarak alınır ve bunda da amil olarak ism-i fail kabul edilirse, böyle diyenlere göre mana şöyle olur:

"Onlar aldatanlar, hile ve tuzak kuranlar oldukları halde inanmış olmazlar."

İşte bu manalarda değerlendirildiğinde artık « بِمُؤْمِنِينَ » üzerinde vakfa (durmaya) gerek kalmaz. Ancak doğru olanı ilk görüştür, bu bakımdan vakfedilmesi daha uygundur.

« وَالَّذِينَ اٰمَنُوا » *"Ve mü'minleri* (iman edenleri)" Yani; "Güya inandıklarını açıklayarak ve inkârcılıklarını gizleyerek Allah Rasulünü ve mü'minleri aldatıyorlar."

« وَمَا يَخْدَعُونَ اِلَّا اَنْفُسَهُمْ » *"Oysa onlar kendilerinden başkasını aldatamazlar."* Yani hile ve desiseye saparak bu tür kimselerin yapageldikleri yollara başvurmaları sonucu olabilecek şeyler bizzat kendilerinin tuzağa düşürülmesi ve aldatılmasıdır. Çünkü sonuçta bundan zarar görecek olanlar yine kendileri olacaktır. Aldatmalarının ürünü nihâyet kendilerine dönecektir ki bu, onların ahirette azap görmeleridir. İşte onlar adeta bu halleriyle kendilerini aldatıp tuzağa düşürmüş kimselerdir.

Kıraat imamlarından Ebu Amr, Nafi ve Abdullah b. Kesir, baş tarafıyla mutabakat sağlasın diye, « وَمَا يُخَادِعُونَ » olarak okumuşlardır. Ancak diğer kıraat imamlarının bunlara karşı delili (ya da gerekçeleri) şöyledir: Kelime ister üçlü baplardan (yani üç harfli basit fiillerden) olarak « خَدَعَ » olsun, ister mufaale babından olsun burada her ikisinin de manası birdir. Dolayısıyla öyle veya böyle okumakta bir sakınca yoktur.

Nefs: Bir şeyin kendisi, aslı ve hakikati manasındadır. Daha sonra bu kelime, *"kalp ve ruh"* için de kullanılır oldu. Yani onlara da *"nefs"* denmeye başlandı. Çünkü zaten nefs, bu ikisi ile (yani kalp ve ruh ile) vardır. Nitekim *"kan"* için de nefs ifadesi kullanılır olmuştur. Çünkü nefsin ayakta kalabilmesi kan sayesindedir. Hatta insanın aşırı ihtiyaç duyduğu ve onsuz yaşayamayacağı bir şey olan suya da nefs denmiştir.

Bu âyette geçen, « اَنْفُس »'ten murat, burada, bizzat insanların kendileridirler. Dolayısıyla, *"Bizzat kendilerini aldatırlar."*'ın manası:

"Aldatma olayı onların içinde ve onlardan ayrılmayan, kendilerine yapışmış bir şeydir. Onlardan başkasına geçmez."

Fakat bunlar, aldatmalarının sonucunda doğacak ve kendilerine dönecek olan şeyin, « وَمَا يَشْعُرُونَ » *"... yine de farkında olmazlar."*

Şuur: Bir şeyi his ve duygularla bilip anlamak, sezmek ve farkına varabilmek demektir. Bu da, « شِعَارٌ »'dan alınmadır. « شِعَارٌ » ise, bedenetene değen ya da temas eden giysi demektir. *"İnsanın meşairi"* denince, insanın duyu organları demektir. Çünkü bu duyular algılamanın ya da sezginin aletleri veya araçlarıdırlar. Bunun manası da şöyledir:

"Bunun zararı da tıpkı duyu organlarıyla hissedilip anlaşıldığı gibi bizzat bu kimselere dokunacaktır, onlara ulaşacaktır. Ancak bunlar sürekli gaflet içinde olduklarından ve aymazlıkları sebebiyle adeta hissiz ve duygusuz kimseler gibi olacaktır."

١٠— ﴿ فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴾

10 – Onların kalplerinde bir hastalık vardır. Allah hastalıklarını daha da artırmıştır. Israrlı yalan söylemeleri sebebiyle onlar için acıklı bir azap vardır.

« فِى قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ » *"Onların kalplerinde bir hastalık vardır."* Yani şek, şüphe ve nifak vardır. Çünkü şek; İki durum ya da şer arasında tereddüt etmek ve kararsız olmaktır. Nitekim münafık denilen kimse de bu manada hep tereddüt içindedir, huzursuz ve rahatsızdır. Nitekim, bir hadislerinde Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Münafık kimsenin durumu adeta iki koyun sürüsü arasındaki şaşkın koyun gibidir. Bir o sürüye gidip katılır, bir bu sürüye gelip katılır." [416]

Nitekim hasta olan kişi de yaşam ile ölüm arasında mütereddittir, gider gelir. Bilindiği gibi hastalık, sağlığın zıddıdır. Fesat da sıhhatin yani sağlıklı ve düzenli olmanın karşıtıdır. Dolayısıyla maraz (yani hastalık) her fesadın, bozulmanın ve sağlıksızlığın adı olduğu gibi şek ve nifak da kalpte meydana gelen bir bozulma ve sağlıksızlıktır.

« فَزَادَهُمُ اللّٰهُ مَرَضًا » *"Allah da hastalıklarını daha da artırmıştır."* Yani giderek güçsüzleştirdi, iyileşme ve kurtuluş imkanı bırakmadı, iktidarı ve takatı kalmadı.

[416] Müslim, K. Münafık; Hn. 2784-17. Ahmed, Müsned; 2/32, 47. Nesai, 8/124.

Bir yorum da şöyle yapılmıştır: Hayatta kaldığı sürece benzerlerini yaratması gibi nifak denen şeyi onda yaratıp var etmesidir. Nitekim imanın artması meselesinde bu gerçek bilinmektedir. İşte bu da aynen onun gibidir.

« وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ » *"Israrlı yalan söylemeleri sebebiyle onlar için acıklı bir azap vardır."* Buradaki, « اَلِيمٌ » kelimesi, « فعيل » ölçüsünde olup « مُفْعِلٌ » anlamında ism-i faildir. *"Acıklı, incitici"* demektir.

Kûfe kıraat okulu mensupları, « يَكْذِبُونَ » olarak okumuşlardır. Yani.bunlar, daha önce geçen, *"Allah'a ve ahiret gününe iman ettik sözlerinde hep yalan söylüyorlar."* demektir. « ب » edatı başında geldiği, « يَكْذِبُونَ » fiiliyle birlikte mastar manasındadır.

« اَلْكِذْبُ » – *Kizb:* Olması gerekenin aksine bir şeylerden haber vermektir. Doğruyu ve gerçeği değiştirerek farklı şekilde bildirmektir (yani söylemektir).

Kûfe kıraat okulu dışında kalanlar ise bu kelimeyi, « يُكَذِّبُونَ » şeklinde kıraat etmişlerdir. Bunun da anlamı şöyledir:

"Hz. Peygamber (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'in getirip haber verdikleri şeyleri yalanlamaları yüzünden." Bir diğer yoruma göre de; Bu, nasıl ki doğruyu söylemede aşırıya, mübalağaya gidiliyorsa, yalan söylemede de mübalağaya, aşırıya kaçmak ve abartmak, demektir. Yani « صَدَقَ » ve « صَدَّقَ » fiillerindeki mana gibi. Bu iki fiilin benzeri, « بَانَ » ve « بَيَّنَ »dir.

١١– ﴿ وَاِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ قَالُوا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴾

11 – Ne zaman onlara: "Yeryüzünde bozgunculuk (fesat) **çıkarmayın." denilse, onlar: "Biz ancak ıslah edicileriz** (düzeni sağlayanlarız)**." derler.**

Bu âyet, « يَقُولُ اٰمَنَّا » üzerine matuf olduğu gibi, « يَكْذِبُونَ » üzerine de atfı caizdir. Birincisine matuf olması halinde eğer sen, « وَمِنَ النَّاسِ مَنْ اِذَا قِيلَ لَهُمْ لاَ تُفْسِدُوا فِي الْاَرْضِ » Yani onlara: *"İnsanlardan kimileri de*

vardır ki, kendilerine: «Yeryüzünde fesat çıkarmayın.» denilse..." olarak mana verilmiş olsa bu doğru bir mana olur.

Fesat: Bir şeyin doğru olan durumundan çıkması ve bundan fayda elde olunması ve yararlanılmasıdır. Bunun karşıtı ya da zıddı ise *"Salâh"*tır. Bu ise yararlı ve doğru olan hal üzere bulunmaktır.

"Yeryüzünde fesat çıkarma (bozgunculuk etme)." demek, savaş ve fitnelere neden olmak, anarşi çıkarmak demektir. Çünkü, bu gibi durumlarda yeryüzünde huzursuzluk, dalgalanmalar, öldürme ve tehdit olayları, can ve mal güvenliğinin ortadan kaldırılması söz konusudur.

İnsanlar doğru (dürüst) bir hayat yaşamaktan uzaktırlar. Elde edilen ürünler, ziraat, dinî ve dünyevî menfaatlerin sarsılması gibi olaylar. İşte bunlar ikiyüzlü diye isimlendirdiğimiz münafıkların ortaya çıkardığı düzensizliklerdir, anarşidir ve huzursuzluktur. Çünkü bunlar kâfirlerden yana tavır ortaya koyarlar. Müslümanlara ait sırları kâfirlere aktararak onları Müslümanlar aleyhinde kışkırtırlar, Müslümanların üzerlerine saldırtırlar. İşte böyle bir durum Müslümanlar arasında kargaşaya ve huzursuzluğa kapı açar. Aralarında güven diye bir şey kalmaz.

« قَالُوٓا اِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ » *"Biz ancak ıslah edicileriz, derler."* Yani mü'minler ile kâfirlerin arasını müdara yoluyla bulanlarız, düzeltenleriz. Yani asıl ve gerçekten mü'min denilecek kimseler varsa o da bizleriz. Bu vasıf, samimi olarak ancak bizim için geçerlidir. Şu veya bu manada bizi lekeleyici ve şaibe altına sokacak bir durum bizde asla yoktur.

Burada böyle bir mananın yer alması, « إِنَّمَا » kelimesinden dolayıdır. Çünkü bu kelime bir hükmü bir şey üzerinde var kabul etmeyi ifade eder ya da bir şeyin bir hükümde karar kılmasını sağlar.

Örneğin: « انَّمَا يَنْطَلِقُ زَيْدٌ » *"Giden sadece Zeyd'dir, başkası değil."*, gibi. Veyahut, « اِنَّمَا زَيْدٌ كَاتِبٌ » *"Ancak Zeyd yazar, başkası değil,"* gibi. « اِنَّمَا »'daki « مَا » kelimesi *"ma-i kaffe"*'dir yani amel etmeyen ve amelden men olunan bir « مَا »dır.

١٢— ﴿ اَلَآ اِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلٰكِنْ لَا يَشْعُرُونَ ﴾

12 – (Şunu aklınızdan çıkarmayın ve) **iyi bilin ki, asıl düzeni bozup sarsanlar onların ta kendileridir. Fakat şuursuzluklarından ötürü bunun farkında olmazlar.**

"Onlar bozguncudurlar." burada mef'ul bilindiği için hazf olunmuştur. « ألاَ » kelimesi de mürekkep (bileşik) bir kelimedir. Soru edatı olan « أ » ile nefiy (olumsuzluk) harfi olan « لاَ »'dan oluşmuştur. Bunun da nedeni, kendisinden sonrasının tahakkuku (gerçekleşmesi) amacıyla tenbih (uyarı) manasım, ya da dikkat çekme anlamını vermek içindir. Çünkü soru edatı olumsuzluk manası veren bir harfin başına geldiğinde tahkik manasını ifade eder. Örneğin; yüce Rabbimizin şu kavli (sözü) gibi:

﴿ أَلَيْسَ ذَٰلِكَ بِقَادِرٍ ﴾ **"Allah kadir değil mi?"** [417]

Bunun anlamı, "Allah elbette kadirdir." demektir.

İşte bu gibi yerlerde tahkik (yani muhakkak) manasının verilebilmesi için ancak bu harflerden ya da soru şeklindeki bir ifadeden sonra gelecek olan cümle, kendisiyle yemin telakki olunan benzer bir cümle ile başlamalıdır. Yüce Allah, onların kendilerini ıslah edicilerden, düzeni sağlayanlardan kabul etmelerini kesin ve net bir dille reddediyor.

Aynı zamanda onların büyük bir gazap ile karşı karşıya bulunduklarını delil olarak sunup gösteriyor. Buradaki mübalağa ya da aşırılık ya da abartı sadece istinaf (başlangıç ya da giriş) cümlesi olması bakımındandır, bir de « ألاَ » ve « إنَّ »'deki te'kit, haberin marife oluşu ve araya bir fasl zamirinin girmesi bir de Rabbimizin, *"Şuursuzluklarından ötürü bunun farkında olmazlar."* cümlesi. Bütün bunların ayrı ayrı değerlendirilmeleri halinde işin inceliği anlaşılmış olacaktır.

١٣– ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوا اَنُؤْمِنُ كَمَا اٰمَنَ السُّفَهَاءُ اَلَا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

---

[417] Kıyame, 40.

13 - Onlara: "Şu halkın (insanların) **iman ettikleri gibi siz de inanın." denildiği zaman, onlar da: "Biz beyinsiz ve bunakların iman ettikleri gibi mi inanacakmışız, öyle mi?" derler. Şunu iyice bilin ki, onlar beyinsiz ahmakların ta kendileridir; ancak bunu bilmezler.**

« وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا كَمَٓا اٰمَنَ النَّاسُ قَالُوٓا اَنُؤْمِنُ كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ »

"Onlara: «Şu insanların iman ettikleri gibi siz de inanın.» denildiği zaman, onlar da: «Biz beyinsiz ve bunakların iman ettikleri gibi mi inanacakmışız, öyle mi?» derler." İşte burada onlara iki yönden öğüt verilmektedir.

Bunlardan ilki, halen üzerinde bulundukları ya da taşımakta oldukları inanç ve tavırlarının çirkin ve iğrenç olduğudur ki bunun doğru ve hak olandan uzak olduğu, sonuçta insanları fesada götürdüğünün takbih edilmesi, yerilmesidir.

İkincisi de; kendilerine en doğru yolun hangisi olduğunun gösterilmesidir ki, bu da akıl sahiplerinin gittikleri yolda yürümek ve onlara tabi olmakla sağlanır.

Fakat onların bu teklife verdikleri cevap, hep cehaletlerinde ısrar etmeleri sebebiyle, o iman etmiş olanları akılsızlık, beyinsizlik ya da ahmaklıkla suçlamışlar, kendilerince onları aşağılamışlardır. İşte âyetin bu noktasında ilim sahiplerinin cahillerin elinden çektikleri ezâ ve cefâlar nedeniyle, onlara bir teselli yer almış bulunmaktadır.

Ayrıca burada, fiilin fiile isnadı doğru ve sahih olmamakla birlikte « قِيلَ » fiilinin, « لَاتُفْسِدُوا » ve « اٰمِنُوا » fiillerine isnadı sahihtir (doğrudur). Çünkü bu fiilin lâfzına bir isnaddır. Oysa mümtenî olan yani uygun görülmeyen şey, fiilin lâfza değil fiilin manasına isnadıdır. Bu uygun değildir. Bu itibarla sanki şöyle denilir gibidir: *"Onlara şu söz söylenince..."*. Nitekim şu ifade de buna benzer bir ifadedir: *"Onlar yalan bineğine bindiler."*

« كَمَا » kelimesinde yer alan, « مَا » harfi tıpkı « رُبَّمَا » daki « مَا » gibi *"ma-i kaffe"*'dir. Veya ﴿ بِمَا رَحُبَتْ ﴾ [418] âyetindeki yer alan, *mastar ma*'sı gibidir.

[418] Tevbe, 25.

« النَّاسُ » kelimesindeki « الْ » harf-i tarifi ahd içindir, yani akılda var olan belli bir şeyi işaret etmektedir. Dolayısıyla bu şu demektir:

"Tıpkı Allah Rasulünün ve onunla birlikte iman etmiş olanların iman ettikleri gibi ..." Hz. Peygamberin yanında yer alan imanlı kimseler de, Abdullah b. Selâm (v.43/663) ve taraftarlarıdır. Yani arkadaşlarınızın ve kardeşlerinizin inandıkları gibi siz de gelin iman edin, manasındadır.

Ya da buradaki « الْ » harfi cins içindir. Bu durumda mana şöyledir:

"İnsanlıkta kemâl ve olgunluk derecesine ulaşmış olanların inandıkları gibi..." Ya da sanki burası, bu ifade ile, *"İnanmış olanları gerçek anlamda insan ve onların dışındakileri de hayvanlar olarak..."* değerlendirmesidir.

« كَمَا اٰمَنَ »deki « كَ » harfi nasb mahallinde gelmiştir. Çünkü bu mahzuf bir mastarın sıfatıdır. Yani, şu demektir: *"Öyle bir iman ki tıpkı gerçek insanların imanı gibi bir iman."* Nitekim, « كَمَٓا اٰمَنَ السُّفَهَٓاءُ » da aynen böyledir.

« اَنُؤْمِنُ »'daki istifham, yani soru edatı inkâr manasındadır.

« السُّفَهَٓاءُ » kelimesindeki « الْ » lâm harfi ile işaret edilmek istenenler, gerçek anlamdaki imanlı insanlardır ki, bunlar o münafıklar tarafından aşağılanan kimselerdir. Oysa bunlar akıl ve olgunluk bakımından en üstün kimselerdir. Oysa bu bunaklar, kendilerinin sürdürdükleri inanç ve tavırlarını hak olarak görmekteler, kendilerinin dışındakileri de batılda olduklarını kabul etmekteler. Doğrusu kim batılı ve cehaleti binek edinirse sefih, aşağılık ve bunak bir kimse olur. Aklından zoru olanlardan olur ve hilm sahibi kimselerden olmaz.

« اَلَٓا اِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَٓاءُ وَلٰكِنْ لَا يَعْلَمُونَ » *"Şunu iyice bilin ki, onlar beyinsiz ahmakların ta kendileridir, ancak bünu bilmezler."* Evet, onlar bunakların, beyinsizlerin ta kendileridirler. Burada, « لَا يَعْلَمُونَ » *"... bilmezler"* buyuruldu. Bundan önceki âyette de, « لَا يَشْعُرُونَ » *"... farkında olmazlar, şuursuzdurlar."* denildi. Çünkü burada *"sefeh"*ten söz edilmiştir ki bu, cehildir, bilgisizliktir. Dolayısıyla cehaletin söz konusu edildiği bir yerde ona uygun olarak ilimden, yani bilmekten söz etmek daha yerinde-

dir. Çünkü iman olayı delil ve kanıt ister, doğru teşhis ister, ki bu sayede delil ve kanıtları göz önünde tutan kimse bilgi kazanmış olsun.

Yeryüzünde fesat çıkarma, bozgunculuk meydana getirme, huzuru bozma olayına gelince bu, sıradan şeylere dayanan bir durumdur. Bu da adeta duyularla algılanabilen şeyler gibidir.

« اَلسُّفَهَٓاءُ » kelimesi, « اِنَّ » edatının haberidir. « هُمْ » zamiri de fasl zamiridir. Veya, « هُمْ » zamiri mübteda, « اَلسُّفَهَٓاءُ » kelimesi de, haberdir. « هُمْ » ve ayrıca cümle ikisi birlikte « اِنَّ »'nin haberidirler.

❁ ❁ ❁

14. — 20. ÂYETLER

وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلٰى شَيَاطِينِهِمْ
قَالُوٓا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ ﴿١٤﴾ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ
بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فٖى طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا
الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ
﴿١٦﴾ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِى اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّآ أَضَآءَتْ مَا
حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فٖى ظُلُمَاتٍ لَا
يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْىٌ فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ
كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَآءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ
أَصَابِعَهُمْ فٖٓى اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللّٰهُ
مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَآ
أَضَآءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَآ أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَآءَ اللّٰهُ
لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾

Meâli

14. Bu münafıklar inananlarla karşılaştıkları zaman, "Biz de iman ettik." derler. Ancak şeytan tıynetindeki kendi liderleriyle baş başa kaldıklarında ise, "Hiç kuşkusuz biz sizinle beraberiz, biz iman edenlerle sadece alay edip eğlenenleriz." derler.

15. Aslında Allah onlarla alay eder de, azgınlıklarında onlara süre tanır, bundan ötürü onlar bir zaman sersemce ve başıboş olarak dolaşırlar.

16. İşte onlar hidâyet yerine dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kendilerine kâr sağlamamış ve kendileri de hidâyete erememişlerdir.

17. Bu münafıkların durumu geceleyin bir ateş yakan kimsenin haline benzer. O ateş yanıp da çevresini aydınlattığı anda, Allah hemen onların aydınlığını yok eder ve onları karanlıklar içerisinde bırakır. Artık hiçbir şeyi göremezler.

18. Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı onlar hakka ve hidâyete dönmezler.

19. Veya onların durumu, gökten boşanan, içinde zifiri karanlıklar, gürültü ve yıldırımların bulunduğu bir yağmura tutulan kimselerin haline benzer. İşte o münafıklar yıldırımlar sebebiyle gelecek olan ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

20. İşte tam o sırada şimşek gözlerinin aydınlığını yok edecek imiş gibi çakar. Şimşeğin etkisiyle çevrenin biraz aydınlanması üzerine hemen o aydınlıktan yararlanıp birazcık yürürler. Ancak üzerlerine karanlıkların çökmesiyle de oldukları yerde kalakalırlar. Allah dileseydi kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi. Hiç şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

Tefsiri

١٤ — ﴿ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلٰى شَيَاطِينِهِمْ قَالُوٓا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ ﴾

14 – Bu münafıklar inananlarla karşılaştıkları zaman, "Biz de iman ettik." derler. Ancak şeytan tıynetindeki kendi liderleriyle başbaşa kaldıklarında ise, "Hiç kuşkusuz biz, sizinle beraberiz, biz iman edenlerle sadece alay edip eğlenenlerdeniz." derler.

« وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ اٰمَنُوا قَالُوٓا اٰمَنَّا » *"Bu münafıklar inananlarla karşı-laştıkları zaman, «Biz de iman ettik.» derler"*. İmam Ebu Hanife, bu

âyeti, « وَإِذَا لاَقَوْا » olarak okumuştur. Nitekim, birini ona yakın bir şekilde karşıladığın takdirde, « لَقِيتُهُ » ve « لاَقَيْتُهُ » denilir.

İlk âyet münafıkların mezhebini ya da görüşlerini ve onların nifak durumlarını açıklamaktadır. Şimdi tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyet ise, münafıkların mü'minlere karşı sergiledikleri tavır ve tutumlarını, alay ve eğlenme hallerini ele alıyor. Görünüşte sanki onların dostları imişler gibi onları karşılarlarken, aynı zamanda onlarla beraber hareket ettikleri ya da etmedikleri noktasını açmamaları, mübhem kalmaları bunu gösteriyor.

« وَاِذَا خَلَوْا اِلٰى شَيَاطِينِهِمْ » *"Ancak şeytan tıynetindeki kendi liderleriyle baş başa kaldıklarında ise..."* Buradaki, « خَلَوْا » kelimesi, « بِ » ve « اِلٰى » cer edatlarıyla kullanılabilmektedir.

Örneğin: « خَلَوْتُ بِفُلاَنٍ » veya « خَلَوْتُ اِلَيْهِ » *"Onunla baş başa kaldım."* demektir ki bu, bir kimse ile birebir baş başa olmak manasındadır. Ancak, « إِلٰى » edatıyla kullanılması daha çok mübalağalıdır. Çünkü « إِلٰى » edatı kullanılınca, *"Başından sonuna dek..."* demek olur. Dolayısıyla bunun manası, *"Mü'minlerden ayrılıp tamamen ve baştan sona şeytan tıynetindeki* (aynı görüşte oldukları) *liderleriyle bire bir baş başa kaldıklarında..."* olur. Aynı zamanda, « خَلاَ » fiilinin dat harfiyle « مَضٰى » *"geçti"* manasında olması da mümkündür.

"Şeytanları" ifadesinden kasıt; azgınlık ve sapkınlıklarında şeytanlara benzeyen, şeytanlaşan kimseler, demektir. Bunlar da Yahudilerdir.

İmam Sîbeveyh'e göre, « اَلشَّيَاطِينُ » kelimesindeki « ن » harfi kelimenin bünyesindendir, aslidir. Çünkü bu kelimenin fiil şekli olan, « تَشَيْطَنَ » fiilinde « ن » harfi bulunmaktadır. Yine ondan gelen bir görüşe göre bu « ن » zaidedir. Eğer kelime, « بَعُدَ » *"uzak oldu."* anlamında ise, « شَطَنَ » kelimesinden türemiş demektir. Çünkü şeytan salâhtan ve hayırdan uzaktır. Ya da kelime, « ط » harfiyle « شَاطَ » kelimesinden türetilmiştir. Bu da *"batıl oldu."* manasına gelir. Nitekim şeytanın adlarından biri de Batıl'dır.

« قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ » *"Hiç kuşkusuz biz sizinle beraberiz."* Biz sizin dostlarınızız ve sizin inancınızdayız, sizin dininiz üzereyiz.

Dikkat edilecek olunursa bu âyette, mü'minlere hitapta bulunurlarken münafıklar, "fiil cümlesiyle" durum anlatılıyor. Oysa kendi şeytanlarıyla hitaplarında isim cümlesini kullanmışlardır. Hem de bu, « إنَّ » ile de te'kit olunmuştur. Çünkü münafıklar mü'minlerle olan konuşmalarında, kendilerinde iman denen şeyin var olduğunu söylemekle birlikte, iman konusunda tevhit ehli olduklarına ilişkin olarak bir şey söylemiyorlar. Bu da şu nedenlerden olabilir:

Ya bizzat kendileri buna uygun değiller, yani mü'minlerle aynı şeyi paylaşmamalarındandır. Çünkü bunların akidelerinde herhangi bir muharrik (harekete geçiren, yönlendiren) bir sebep yoktur veya münafıklar bunu te'kit ve mübalağa ifadeleriyle de söylemiş olsalar bile mü'minler tarafından doğru kabul edilmeyeceklerini bilmelerindendir. Bunlar Ensar ile Muhacirin'in tam ortasında bulunurlarken durumları bilindiği halde onların mü'minler olarak kabul görmesi hiç olacak şey mi? Fakat münafıkların kendi yoldaşlarıyla hitapları, konuşma ve görüşmeleri bir arzu ve isteğin sonucudur. Onlar tarafından kabul görmektedirler. İşte bu, te'kit ve teyidin olması gereken yerdir.

« إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ » *"Biz iman edenlerle sadece alay edip eğlenenleriz, derler."* Bu ifade, *"Biz sizinle beraberiz."* görüşünü te'kit içindir. Çünkü bunun manası, Yahudilikte sebat edip kalmak, onda karar kılmaktır. Kaldı ki, *"Biz iman edenlerle sadece alay edip eğlenenleriz."* ifadesi, İslâm'ı reddetmektir. Onların İslâm ile bir bağlarının olmadığını ortaya koymaktadır. Çünkü herhangi bir şey ile alay eden, eğlenen kimse ya da kimseler, o şeyi hafife alıyor, küçümsüyor ve inkâr ediyor demektir. Onun varlığını reddetmektir, Bir şeyin zıddını reddetmek demek, onun varlığını pekiştirmek manasındadır.

Veya bu bir başlangıç ya da giriş cümlesidir. Sanki münafıkların yoldaşları, münafıkların, *"Biz sizinle beraberiz."* söz ve davranışlarından ötürü onlara itirazda bulunarak, *"Mademki bizimle berabersiniz, neden dolayı onlara muvafakat ediyorsunuz, onların yanına gidip geliyorsunuz?"* der gibi bir mana çıkıyor. İşte münafıklar da, *"Biz iman edenlerle sadece alay edip eğleniyoruz."* şeklinde karşılık vermiş oluyorlar.

İstihza; alay edip eğlenmek, küçümsemek, aşağılamak, demektir. Esasen kelime, « الخفّة » *"hafiflik, basitlik"* kökünden alınmadır.

« اسْتَخَفَّ » kelimesi « خِفّة »'ten, « اسْتِهْزَاءٌ » da, « هُزْءٌ » bu da hızlı ve ani ölüm manasındadır. « هَزَأَ » — « هَزِأَ », « يَهْزَأُ » *"Olduğu yerde cansız düşüp ölmek".*

١٥— ﴿ اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴾

15 – Aslında Allah onlarla alay eder de, azgınlıklarında onlara süre tanır, bundan ötürü onlar bir zaman sersemce ve başıboş olarak dolaşırlar.

« اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ » *"Aslında Allah onlarla alay eder."* demek, münafıkların mü'minlerle alay etmeleri yüzünden Allah onları cezalandırır. Dikkat edilirse istihza ya da alayda bulunmanın cezasının karşılığını yine alay etmek olarak gösteriyor yani aynıyla karşılık veriyor. Nitekim yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿ وَجَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ﴾

"Bir kötülüğün cezası yine ona denk bir kötülüktür." [419]

Yine başka bir âyette de şöyle buyurmaktadır:

﴿ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ ﴾

"Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın." [420]

Eğer dikkat edilirse ilk âyette, kötülüğün cezası yine kötülük olarak ve ikinci âyette de saldırının karşılığı yine misliyle saldırı olarak değerlendirilmiştir. Gerçi her ne kadar cezanın karşılığı kötülük ve saldırı olmasa da böyle ifade olunmuştur. Kaldı ki; yüce Allah için alay etmek,

[419] Şura, 40.
[420] Bakara, 194.

işin gerçeği ve hakikati bakımından caiz değildir. Zira bu abesle uğraşmaktır ki, Allah bundan yücedir ve münezzehtir.

İmam Zeccac diyor ki:

İşin doğru olan yönü de budur. Ayrıca, « اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ » âyeti istinaf (giriş yani başlı başına bağımsız bir cümledir). Başında da herhangi bir atıf (yani bağ edatı) da yoktur. Bu gâyet önemli bir şekilde Allah'ın azametini ve büyüklüğünü göstererek, yüce Allah'ın alay etmesinin öyle onlarınkine benzemediğini gösteriyor.

Âyet bu mananın yanında bir de şunu göstermektedir. Doğrusu o münafıklarla alay edecek olan yüce Allah, onların yaptıklarının çok çok üzerinde bir ceza ile cezalandıracaktır. Yoksa onların alay ve eğlenmelerine karşılık yine bir alay ve eğlenmeyle geçiştirecek değildir. Çünkü Allah onlara öyle bir ağır ceza, bir zillet ve aşağılık ceza verecek ki, mahiyetini ancak kendisi bilir. Mademki yüce Allah'ın cezalandırması ve imtihanı an be an münafıkların başlarına inecektir, işte bu bakımdan, « اَللّٰهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ » diye buyurdu. Bunun için de şöyle demedi:

« اَللّٰهُ مُسْتَهْزِئٌ بِهِمْ » *"Allah onlarla alay edendir."* Yani, « إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِؤُنَ » âyetiyle bir mutabıklık olsun istemedi.

« وَيَمُدُّهُمْ » *"Onlara süre verir, mühlet tanır."*

« فِي طُغْيَانِهِمْ » Zeccac'a göre *"Küfürlerinde azgınlık ve taşkınlıklarında onlara fırsat verir."*

« يَعْمَهُونَ » burada haldir. Yani *"...şaşkın bir halde müteréddit bir vaziyette,"* manasındadır.

Bu âyet aslahı (en doğru ve iyiyi) yaratma noktasındaki görüşleri hususunda Mutezile Mezhebinin aleyhine delildir, hüccettir.

١٦ — ﴿ أُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴾

16 – İşte onlar hidâyet yerine dalâleti satın alanlardır. Ancak onların bu ticareti kendilerine kâr sağlamamış ve kendileri de hidâyete erememişlerdir.

Bu âyetteki « أُولٰئِكَ » mübtedadır. Bunun haberi de devamızdaki, « الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى »'dır. Yâni dalâleti alıp hidâyeti verdiler, hidâyeti sapıklıkla değiştirdiler. Hidâyet yerine sapıklığı tercih ettiler. Bu âyette, « اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدٰى » denildi. Çünkü bunlar hidâyet üzere değillerdi. Bunlar iman etmiş olan bir kavim arasında idiler, ancak sonradan küfre saptılar.

Ya da bu âyet, bunlar henüz Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*, peygamber olarak gelmeden önce ona iman etmiş olan ve fakat Peygamber olarak gönderildiğinde ise ona iman etmeyen Yahudiler olduğunu bildirmektedir. Veya bunlar hidâyetin kendi içlerinde var olduğunu kabul edip de onu dalâlete terk eden, onunla değiştirenlerdir. Yani hidâyeti kendilerince kontrolleri altında kabul eden zavallı kimselerdir.

Bu âyette, alışverişin teati halinde caiz olabileceğine işaret ediyor. Çünkü onlar *"satın alma"* ibaresini telaffuz etmemişlerdir. Ancak bunlar kendi ihtiyarlarıyla, istekleriyle hidâyeti terk etmişler ve tercihleri olarak da sapıklığı almışlardır. Ancak buna, « شِرَاء » = "*satın alma*" adının verilmesi şu hususa bir delildir: Bir kimse herhangi birinden eğer bir şey alır ve kendi rızasıyla karşılığını ona bırakırsa, bu konuda ilgiliyle hiçbir konuşma yapmaksızın da olsa onu satın almış demektir.

Dalâlet: Orta yoldan, normal olan yoldan ya da doğru yoldan ayrılmaktır. İhtidayı, doğru yolu yitirmektir. Örneğin; "*Evin yolunu kaybetme /şaşırma.*" anlamında, « ضَلَّ مَنْزِلَهُ » cümlesi bunu belirtiyor.

Dalâlet; dinde doğru yolu bırakıp ondan ayrılıp uzaklaşmak anlamında kullanılan bir kelime.

« فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ » "*Onların bu ticareti kendilerine bir kâr sağlamadı, kazanç getirmedi.*"

Ribh: Ana malda, sermayede meydana gelen fazlalık olup buna kâr ya da kazanç denir.

Ticaret: Tacirin ya da tüccarın yaptığı iş veya sanat. Çünkü tüccar bu işleri kâr elde etmek maksadıyla hem satın alan ve hem satan kimsedir. Burada kâr ya da kazancın ticarete isnadı (dayandırılması) mecazi manadaki isnatlardandır. Bunun manası şu demektir:

Onlar ticaretlerinde kâr elde etmediler, kazanç sağlamadılar. Çünkü ticaret artmaz "Ancak ticarete konu olan mal artar."

Mademki burada mecazi anlamda hidâyet verilip karşılığında dalâlet, yani sapıklık satın alınmıştır. İşte buna bağlı olarak da kâr ile ticaret terimlerini adeta söz konusu mecazı süslemek için bu âyette söz konusu etmiş oldu. Kısaca burada teşrihî mecaz yapılmıştır. Nitekim, benzer durumu şairin şu dizelerinde görmekteyiz:

وَلَمَّا رَأَيْتُ النَّسْرَ عَزَّ ابْنَ دَأيَةٍ   وَعَشَّشَ فِي وَكْرِيهِ جَاشَ لَهُ صَدْرِى

Gördüm ki, akbaba baskın çıktı siyah kargaya

Sığındı hemen iki yuvasına göğsüm kabardı yaptığına

Dikkat edilirse aslında şair bu şiirinde mecaz kullanmıştır. Çünkü, şair yaşlanan kimsenin durumunu saçlarının beyazlanmış olması nedeniyle onu akbabaya benzetiyor. Simsiyah saçları da siyah kargaya benzetiyor. Hemen bunun peşinden de siyah karganın yuvaya sığınışını ve iki yuvasını ele alıyor. Burada iki yuva aslında bir istiare ya da mecazdır. Karganın iki yuvasından biri kış için, biri de yaz içindir. Bunların biriyle sakal, biriyle de baş kasdolunmuştur. Bu bir istiaredir. Nitekim yuvalanmak ifadesi de, hem yuvaya girişi ve hem çıkışı anlatır. İşte bu bir istiaredir.

« وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ » *"Ve kendileri de hidâyete erememişlerdir."* Yani, bunlar kâr ve zararlarını bilebilen mahir ve işinin erbabı tüccarlar gibi doğru olan ticaret yolunu da bulamamış ve kâr elde edememişlerdir.

Burada asıl mana şudur: Ticaret erbabının ve işinin ehli tüccarların asıl amacı hem ana parayı, yani sermayeyi korumak ve kârını da kaçırmamasıdır. Oysa burada söz konusu olan münafıklar bunun her ikisini de, yani hem sermayeyi ve hem kârı kaybetmişler ve iflâs etmişlerdir. Bunların sermayeleri hidâyettir. Ancak bunlar dalâleti almakla kendilerinde hidâyetten eser kalmamıştır. Mademki ellerinde kalan tek şeyleri dalâlet olmuştur, dolayısıyla bunlar kâr etme ve kazanç sağlamayı da el-

lerinden kaçırmışlardır. Gerçi bu sayede belki bazı dünyevî kazanımları olabilmiştir ama, bunun hiçbir değeri ve anlamı da yoktur. Çünkü sapıtan esas bakımından ziyandadır. Zira sadece sermayesiyle kalakalan ve hiçbir kazanç sağlamayan kimseye, kârdadır, kazançlıdır denemez."

Anlatıldığına göre, « اَلَّذِينَ » ilgi zamiri, « أُولٰئِكَ »'nin sıfatıdır. « فَمَا رَبِحَتْ تِجَارَتُهُمْ » ise sonuna kadar olan kısmı da, « أُولٰئِكَ »'nin haberi olarak mahallen merfudur.

١٧– ﴿ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراً فَلَمَّا اَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴾

17 – Bu münafıkların durumu geceleyin bir ateş yakan kimsenin haline benzer. O ateş yanıp da çevresini aydınlattığı anda, Allah hemen onların aydınlığını yok eder ve onları karanlıklar içerisinde bırakır. Artık hiçbir şeyi göremezler.

« مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَاراً » *"Bu münafıkların durumu geceleyin bir ateş yakan kimsenin haline benzer."*

Yüce Allah münafıklara ait onların gerçek özelliklerini anlattıktan sonra, bu defa durumlarının daha iyi bir şekilde ortaya konabilmesi için onların hallerini örneklerle sunuyor. Konu çok iyi anlaşılsın ve açıklansın istiyor. Kaldı ki, gerçeklerin çok iyi olarak anlaşılabilmesi, üstü kapalı şeylerin açıklanması ve gizli manaların gizli olarak kalmaması için örneklerle açıklanmasında etki bakımından önemi oldukça büyüktür. Nitekim, bu türden örneklere semavî kitaplarda çok fazla rastlanılır. Hatta İncil'in içinde yer alan sûrelerden birinin adı da, *"Emsal/Darbı meseller* (örnekler)*"* sûresi adını taşır.

Arap dilinde bu kelime, *"Misl"* olarak geçer. Bu da, *"Eşit, benzer ve denk"* manalarındadır. Örneğin; *"Misl, Mesel ve Mesil"* gibi ki bu tıpkı, *"Şibh, Şebeh ve Şebih"* kelimelerine benzer.

Daha sonradan atasözlerine de bu şekilde *"mesel"* denilir olmuştur. Ancak kendisinden bir ders çıkarılamayan bir söz olmadıkça bu şekilde değerlendirilmemiştir. İşte sırf bu maksatla bu kalıplara dokunulmamış ve bu örnekler aynen korunmuştur.

Bu âyette adeta şöyle denir gibidir:

"Bunların gerçekten şaşılacak durumları, adeta geceleyin bir ateş yakan kimsenin haline benzemektedir."

Nitekim Rabbimizin şu kavli de bunun bir başka örneğini oluşturmaktadır:

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ ﴾

"Takva sahiplerine vaad olunan cennetin özelliği şudur:" [421]

Yani cennetin hayret uyandıran şaşırtıcı özellikleri hakkında sana anlattığımız şeyler. Daha sonra yüce Rabbimiz cennetin bu şaşırtıcı ve hayret uyandıran özelliklerini bir bir açıklıyor.
Yine Rabbimiz şöyle buyuruyor:

﴿ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الأَعْلَى ﴾

"En yüce örnekler (sıfatlar) ***Allah'a aittir."*** [422]

Bu âyette de Rabbimiz şöyle demek istiyor: "Azamet (yücelik) ve kibriya (büyüklük) vasıfları kendisinin olan Allah, ..."

Âyette geçen « الَّذِى » her ne kadar müfret (tekil) ise de burada çoğul manasındadır; yani « الَّذِين » demektir ki, bu durum tıpkı şu âyette yer alan « الَّذِى » gibidir:

﴿ وَخُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا ﴾

"Batıla dalanlar gibi siz de daldınız." [423]

Oysa çoğul olan münafıklar müfret (tekil) olan « الَّذِين » ile temsili doğru değildir. Ancak burada mesele münafıklar meselesi değil, asl olan

[421] Rad, 35.
[422] Nahl, 60.
[423] Tevbe, 69.

bunun ateşe yakana benzetilmesidir, ki bu da müfrettir (tekildir). Evet bu ya böyledir veya bununla bizzat ateş yakan kimselerin kendileri demek istenmiş olabilir. Veya bununla ateş yakan grup kastedilmiş olunabilir. Kaldı ki, burada bizzat münafıkların kendileri aynen ateş yakanların kendilerine, yani şahıslarına benzetilmiş değildir. Böyle olmadığı için de cemaatin tek kişiye veya çoğulun tekile benzetildiğinden söz edilemez. Burada yapılan şey, münafıkların kıssaları ya da hikayeleri benzerlik bakımından ateş yakan veya yakanların kıssasına benzetilmiştir ve durum da bundan ibarettir.

« اسْتَوْقَدَ » fiilinin manası, « أَوْقَدَ » demek olup bu da *"Tutuşturmak, ateşe vermek ve yakmak"* manalarındadır. *"Ateşin yanması"* demek, parlaması ve ışıldaması demektir.

Ateş: Işık yayan, aydınlatan, ısı veren ve yakıcı olan latif bir cevherdir. Kelime Arapça'da, « نَارَ » — « يَنُورُ » kökünden türetilmiştir. Bu da, *parlamak* manasındadır. Çünkü ateşte bir hareket, bir yayılma ve karışıklık vardır.

« فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ » *"O ateş yanıp da çevresini aydınlattığında ..."*

Burada, « أَضَاءَتْ » kelimesi, fazla ve aşırı ışık yaymak ve aydınlatmak demektir. Nitekim bunun bu manada doğruluğunu da şu âyet onaylamaktadır:

﴿ هُوَ الَّذِى جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَآءً وَالْقَمَرَ نُورًا ﴾

"Güneşi ışıklı ve ayı da parlak kılan O'dur." [424]

Bu âyette yer alan bu kelime, müteaddidir. (Ancak müteaddi olmaması ihtimali de vardır.) Dolayısıyla kelime, « مَا حَوْلَهُ » ifadesine isnad olunmaktadır. Bir de kelimenin müennes (dişil) olması ise, mana göz önünde tutulduğundandır. Çünkü çevreleri aydınlanan şeyler; yerler ve eşyadır.

[424] Yunus, 5.

« فَلَمَّا » kelimesinin cevabı ise, « ذَهَبَ اللّٰهُ بِنُورِهِمْ » *"Allah hemen onların aydınlığını yok eder."* cümlesidir ve bu cümle de zaman zarfıdır. Bunun amili de, « اذا » gibi bunun cevabıdır. « مَا » harfi de mevsuledir (ilgi zamiridir). « حَوْلَهُ » ise zarf olarak mansubtur. Ya da nekra-ı mevsufedir. Buna göre cümlenin manası şöyle olmaktadır: *"Sabit bir şey olarak çevresini aydınlatınca."*

Âyette zamirin cemi (çoğul) ve müfred (tekil) olarak gelmesi ise konunun bazen kelimenin lafzı ve bazen da manası üzerine hamledilmesi sebebiyledir. « نُور » ise, « نَارٌ »'ın ışığıdır. Yani aydınlık, ateşin ışık yayması sonucu olan bir şeydir. Kısaca aydınlık veren, ışık yayan her şeyin adıdır.

« اَذْهَبَ » demek, *"gidermek, yok etmek, ortadan kaldırmak"* demektir. « ذَهَبَ بِهِ » demek; götürmek, görüşünde ve beraberinde olmak demektir. Buna göre mana şöyle olur. *"Allah onların aydınlığını yok etti, aldı ve tuttu."*

Nitekim yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ ﴾

"O'nun** (Allah'ın) **tuttuğunu O'ndan başka salıverecek de yoktur." [425]

İşte bu ifade, « اَذْهَبَ » *"götürmek"* ifadesinden daha mübalağalı ve beliğdir.

Allah bu âyetinde, *"etrafını aydınlatınca"* buyurduktan sonra *"Allah onların ışığını giderdi, yok etti."* demedi. Bunun yerine, *"Allah, onların nurunu yok etti."* buyurdu. Çünkü, *"nûr"* ifadesinin zikri daha mübalağalı bir ifadedir. Zira, « ضَوْءٌ » kelimesinde fazlaca ışık vermek, aydınlık yapmak anlamı vardır.

Eğer bu kelime geçseydi, ola ki bundan, ışığın azalması manası çıkabilirdi. Aydınlığın bütünüyle yok olmadığı manası anlaşılabilirdi. İşte

---

[425] Fatır, 2.

burada « نُورْ » kelimesinin zikredilmesi, yani nurun giderilmesi, yok edilmesi demek aydınlığın ve nurun tamamen yok olması ve eserinin kalmaması demektir. Şâyet:

« ذَهَبَ اللّٰهُ بِضَوْئِهِمْ » denseydi, bundan ışığın gücü azaldı, fazla aydınlatmadı, anlamı çıkabilirdi, böylesi bir vehim doğardı. Geriye az da bir aydınlık kalabilmiştir, diye bir düşünce ortaya çıkabilirdi.

Görmez misin ki, Rabbimiz hemen bunun arkasından şöyle buyurmuştur:

« وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ » *"Ve onları karanlıklar içerisinde bırakır. Artık hiçbir şeyi göremezler."*

Eğer âyetin bu kısmına iyice dikkat edildiği zaman, bir defa burada « ظُلْمَةٌ » kelimesi geçiyor ve bu, aydınlıkla aykırılık doğuran bir şeydir. Bir de burada, *"karanlıklar"* çoğul olarak gelmiş ve aynı zamanda nekradır. Bunun hemen ardından ışığın izinin dahi yer almadığı gerçeğini pekiştiren ifade geliyor. Bu ifade, « لَا يُبْصِرُونَ » *"Artık hiçbir şeyi göremezler"* ifadesidir.

Yine bu âyetteki, « تَرَكَ » fiili, « طَرَحَ » yani *"atmak, savurmak, savurup atmak"* ve *"fırlatmak* ve bir de *bırakmak"* manalarındadır. Ancak bu manalarda olması için bir mef'ul alması durumunda böyledir. Eğer iki mef'ul alırsa bu takdirde, « صَيَّرَ » manasında olur. Böylece de "Ef'ali kulub" denen ve genelde mübteda ile haberin başına gelip bir mef'ul ile yetinmeyen fiiller grubuna girer. Nitekim, « وَتَرَكَهُمْ فِى ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ » da bundandır. Esasen bunun aslı, « هُمْ فِى ظُلُومَاتٍ »'dir. Daha sonra bunun başına, « تَرَكَ » fiili getirilmiştir ve böylece de her iki parçayı; da yani, « هُمْ » ve « فِي ظُلُومَاتٍ » cüzlerini nasbetmiştir. Bir de, « لَا يُبْصِرُونَ »'daki sakıt olan mef'ule gelince bu, terk edilen ve atılan mef'ul kabilindendir, yoksa takdir olunan, yani var sayılan ve insanın niyetinde var kabul edilen türden bir mef'ul değildir. Sanki fiil esas bakımından müteaddi (geçişli olmayan) bir fiil imiş gibi.

Ancak münafıkların halinin burada ateş yakan bir kimsenin durumuna benzetilmesi, aydınlanmanın ya da parlamanın bir sonucu olup

böylece hemen bunun ardından bir karanlığa ve şaşkınlığa düşmüş oldular.

Evet münafık olan bir kimse ebedi olarak küfür bataklığında ve karanlıklarında hep yalpalayıp durur.

Fakat, bu âyette belirtilmek istenen şey ve aydınlanmaktan murat, münafıkların sırf dünyalık çıkarların için dilleriyle söyleyegeldikleri kelime sebebiyledir ve zaten bundan yararlanmaları da oldukça azdır, bu fani dünya için geçerlidir. Çünkü, söyledikleri bu kelimenin sayesindeki aydınlanmalarının ötesinde nifak zulmeti ya da karanlığı vardır. Bu öyle bir karanlıktır ki, sonunda münafıkları ebedi karanlığa götürüp oraya gömecektir.

Ayrıca bu âyetin farklı bir tefsiri ya da yorumu vardır ve bu da şöyledir:

Münafıklar hidâyeti verip bunun yerine dalâleti satın alanlar olarak tanıtıldıktan ve nitelendiklerinden sonra Rabbimiz hemen bunun peşinden daha iyi anlaşılması için bu örneği getirdi. Bununla münafıkların hidâyeti bırakıp tıpkı geceleyin aydınlanmak için bir ateş yakarak aydınlanmaya çalışan kimse örneğiyle anlatıldı ki, böylece geçici bir aydınlanma için hidâyetini bu uğurda satanlara benzetiliyor. Nitekim, hidâyeti satanlar, bunun yerine Allah'ın nurlarını yok edip kaldırdığı dalâleti satın aldılar. Böylece yüce Allah münafıkları karanlıklar içinde terk etmiş oldu."

« نَاراً » *"Ateş"* kelimesinin nekra olarak zikredilmiş olması ise tazim içindir.

١٨— ﴿ صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لاَ يَرْجِعُونَ ﴾

18 – Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bundan dolayı onlar hakka ve hidâyete dönmezler.

"Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler." Yani onlar sağırdırlar. Ancak onların duyu organları sağlıklı iken, kulaklarını hakkı dinlemeye kapatmaları, dilleriyle hakkı ve gerçeği konuşup söylememeleri, gözleriyle hakka bakıp onu görmemeleri bakımından tamamen duyularını ve hislerini yitirmişlerdir. Böylece kulakları sağır, dilleri lâl ve gözleri de kör olmuştur.

Beyan alimlerince bunun ele alınmasındaki metod ya da üslup adeta şunun gibi bir üsluptur:

« هُمْ لُيُوثٌ لِلشُّجْعَانِ وَبُحُورٌ لِلْاَسْخِيَاءِ » *"Onlar dövüşe* (savaşa) *hazır arslanlardır ve denizler misali cömertdirler."*

Ancak burada âyetteki ifadeler sıfatlar ile alakalı iken, verdiğimiz örnekte ise isimlerle alâkalıdır. En sahih olan görüş açısından âyetteki durum beliğ bir teşbihtir, istiare değildir. Çünkü, müstearun leh, yani müşebbeh olan (benzetilen) zaten burada zikredilmiş bulunuyor, ki bu da münafıklardır. İstiare ancak müstearun lehi, yani Müşebbehun bihi (kendisine benzetileni) de beraberinde bulundurarak mutlak manada olur. Bunun bir sonucu olarak da cümle (kelâm) müstearun lehten hali (boş) olmuş olur. Böylece bununla hem "menkulun anh"ın ve "hem menkulun ileyh"in yani, hem hakiki ve hem mecazi mananın murad olunmasına uygun düşer.

Eğer halin delâleti ya da, « فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ » *"bundan dolayı onlar hakka ve hidâyete dönmezler"* cümlesinin anlatmak istediği gerçek olmamış olsaydı hidâyeti sattıktan sonra artık bir daha ona dönmezlerdi veya dalâleti satın aldıktan sonra ondan dönmezlerdi. Yani, bir şeye dönüşün ve bir şeyden geri dönmenin çeşitlilik göstermesi nedeniyle...

Ya da burada belirtilmek istenen şey, *"Onların"* yani münafıkların şaşkınlığıdır. Dolayısıyla onlar oldukları yerlerinde kalakalırlar ve artık geriye dönüş yapamazlar yani ileri mi gitsinler yoksa geri mi dönsünler noktasında şaşkındırlar, bunun için de oldukları yerlerinde tereddütlü bir halde kalakalırlar.

١٩- ﴿ أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴾

19 – Veya onların durumu, gökten boşanan, içinde zifiri karanlıklar, gürültü ve yıldırımların bulunduğu bir yağmura tutulan kimselerin haline benzer. İşte o münafıklar yıldırımlar sebebiyle gelecek olan ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar. Oysa Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır.

Şimdi de bir başka örneğe geçiliyor ve şöyle buyuruluyor:

« أَوْ كَصَيِّبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ » *"Veya onların durumu, gökten boşanan, içinde zifiri karanlıklar, gürültü ve yıldırımların bulunduğu bir yağmura tutulan kimselerin haline benzer."* Şimdi yüce Allah bu âyette de münafıkların durumlarıyla alâkalı olarak meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için ikinci bir örnek sunuyor. İlk örnekte münafıkların halini yüce Allah ateş yakan kimselerin haline benzetti. Bu ilk örnekte münafıkların *"Biz de iman ettik."* diyerek görünürde kendilerini mü'min olarak göstermeleri hali, yanan ateş sayesindeki aydınlığa benzetilmiştir. Ancak bu aydınlanmaktan yararlanmanın kesilmesi olayı da ateşin sönüp karanlıkta kalmaya benzetilmiştir.

Bu âyette İslâm dinini Allah sağanak ve bol yağmura benzetmiştir. Çünkü toprağın yağmur sayesinde yeşermesi ve hayat bulması nasıl ise, kalpler ya da gönüller de iman sayesinde yeşerir ve hayat bulur. İslâm dini açısından kâfirlerin "zulumat" adı verilen karanlıklara benzetilmesine, İslâm dinindeki vaadin (söz vermenin) ve vaidin (yani tehdit ve korkutmanın) yıldırıma, gök gürültüsüne ve şimşeğin çakmasına benzetilmelerine gelince ve bir de Müslümanlar açısından başlarına gelebilecek belâ, felâket ve musibetlerin de yıldırımlara benzetilmesine gelince tümü münafıklar ve inananlar açısından gerçekleri gözlerimiz önüne seriyor. Buna göre âyetin manası şöyle olmaktadır: *"Veya onların durumu adeta bol yağmur misalidir."*

Bu âyette, *"Mesel"* kelimesi, atıf edatının buna delâlet etmesi bakımından hazf olunmuştur (söylenmemiştir). Aynı şekilde, « يَجْعَلُونَ » fiilinin kendisine delâleti sebebiyle burada, « ذَوِي » kelimesi de hazf olunmuştur. Bundan murat şudur:

Onların durumu bir kavmin durumu gibidir ki, gök ya da yağmur işaret ettiğimiz biçimde kendilerini yakalamıştır. Dolayısıyla da bundan dolayı başlarına gelenler gelmiştir.

İşte buradaki bu benzetme, eşyanın eşyaya benzetilmesi olayıdır. Ancak burada teşbihten söz ettiği halde açık ve net olarak müşebbehat (benzetilen) belirtilmemiştir. Oysa aşağıda göstereceğimiz âyette Yüce Allah bunu açık olarak zikretmiştir. Allah şöyle buyuruyor:

﴿ وَمَا يَسْتَوِى الْاَعْمٰى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءُ ﴾

"Kör ile gören, inanıp iyi amellerde bulunanla kötülük yapan bir olmaz." [426]

Bir de cahiliye dönemi şairlerinden İmru'l-Kays'ın şu dizeleri de buna bir örnektir. Şair diyor ki:

كَأَنَّ قُلُوبَ الطَّيْرِ رَطْبًا وَيَابِسًا — لَدٰى وَكْرِهَا الْعُنَّابُ وَالْحَشَفُ الْبَالِي

Kartalların (kuşların) ***kalpleri yuvaları dibinde***
Sanki taze ve kuru misali
Benzer tazeliğinde hünnaba ve
Olgunlaşmadan düşen kuru hurmaya

Aksine burada konuyu sarih (açık) istiare metodu uyarınca ortaya koymuştur. Doğru ya da işin sahih tarafı her iki temsil de ayrı ayrı, yani tek temsiller gibi değil de mürekkep (bileşik) temsiller (örnekler) olarak konmasıdır. Çünkü burada bir tek şeyi bir tek şeye benzetmede bir tekellüf ya da zorlanma vardır, ki bu da benzettiği şey oranında olabilmektedir.

Bunun açıklaması da şöyledir; Araplar herhangi bir şeyi değerlendirirlerken o şeyleri tamamen birbirinden ayrı ve bağımsız bir şekilde birer birer ele alırlar. İşte bu, burada bu şekilde birbiriyle uyumlu olarak alınmamıştır. Çünkü söz konusu şeylerin teşbihi (benzetilmesi) de benzeriyle olmamıştır. Yani İmru'l-Kays'ın yaptığı gibi değildir.

Burada tüm eşyanın toplamından oluşan bir niteliği benzetmiştir ki bunlar birbirleriyle iç içe ve bağlantılı duruma gelmişlerdir; öyle ki, bu şeyler diğer eşya ile onun gibi olmada tek bir şey imiş gibi bir duruma dönmüştür. Örneğin; yüce Rabbimizin şu kavli gibi:

﴿ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرٰيةَ ثُمَّ لَمْ يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ اَسْفَارًا ﴾

"Tevrat'la yükümlü tutulup da onunla amel etmeyenlerin durumu, ciltlerce kitap taşıyan merkebin durumu gibidir." [427]

---

[426] Ğafir-Mümin, 58.
[427] Cuma, 5.

Buradaki teşbih (benzetme) olayı şöyledir; Yahudilerin Tevrat'ı bilip kavrama noktasında durumu merkebin sırtında taşıdığı hikmeti bilmeme durumuna benzetiliyor. Dolayısıyla merkebe göre her iki durum da eşittir. Merkebin hikmet dolu eserleri sırtında taşıması ve onların değerlerinin ne olduğunu bilmemesi ne ise, Yahudilerin Tevrat'a karşı durumları da aynen merkebin durumu gibidir, her ikisi de eşittir. Çünkü merkebe diğer yükler ne ise taşımakta olduğu kitap yükü de aynıdır ki, bu da onların ağırlığıdır. Merkep sadece bunun ağırlığını, sıkıntısını ve yorgunluğunu hisseder. Nitekim Rabbimizin şu kavli de buna bir örnektir:

﴿ وَاضْرِبْ لَهُمْ مَثَلَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ اَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ ﴾

"Onlara şunu da misal göster. Dünya hayatı, gökten indirdiğimiz bir su gibidir." [428]

Şimdi bu âyette anlatılmak istenen gerçek şu; bu dünya hayatı tıpkı yeşilliklerin az bir süre kalmalarından sonra kurumaları misali dünya hayatının parlaklığı da tıpkı bu yeşillikler gibi solacak ve yok olup gidecektir. Yeşilliklerin bitim süresi ne kadar az ise dünyanınkisi de öyledir. İşte bu bir keyfiyetin (durumun) diğer bir keyfiyete (duruma) benzetilmesidir. Ancak müfret şeylerin yine müfret olanlara teşbihinin murat olunması meselesine ve birinin diğerine bağlı kılınmayıp bir tek şey olarak değerlendirilmesine veya murat olunmasına gelince işte bu olamaz ve gerçekleşemez.

İşte tıpkı buradaki gibi münafıkların da dalâlete ve sapıklığa düşmeleri durumu aynen buna benzetilmiştir. Onların şaşkınlıkları, ne yaptıklarını bilememelerindeki tereddüt ve huzursuzluk hali, hep bu benzetmeler çerçevesinde değerlendirilmiştir. Kısaca münafıkların şaşkınlık ve içinde bulundukları durumlarının ağırlığı ve sıkıntısı, gecenin zifiri karanlığında bir ateş yakıp da ateşi sönen kimsenin şaşkınlığının ve huzursuzluğunun şiddetine benzetilmiştir.

Koyu bir karanlık içinde geceleyin yağmura tutulup da, gök gürlemesi, şimşeklerin çakması ve yıldırımların şiddetine yakalanan kimsenin çektiği sıkıntı ve ızdırap ne ise münafıklarınkisi de bunların durumuna benzetilmiştir. İşte bu ikinci temsil birinciye göre daha beliğ ve daha mü-

---

[428] Kehf, 45.

balağalıdır. Çünkü, burada şaşkınlığın had safhada olduğunu ve durumun da oldukça şiddetli olduğunu net olarak ortaya koymaktadır. İşte su açıdan bu örnek sonraya bırakılmıştır. Onlar böylece bu gibi hallerde basitten en ağır ve kuvvetli olanına basamak basamak geçmiş oluyorlar.

Bir de iki örneğin, « أَوْ » – "veya" bağlantı edatıyla birbirine atfedilmesine gelince, bu ikisinin esas itibariyle çok olarak eşit olmaları sebebiyledir. Çünkü bazılarına göre bu eşitlik şek denilen şüphede olmuş ve daha sonra mücerred (soyut) anlamdaki eşitlikler için istiare yapılmıştır.

Örneğin; « جَالِسِ الْحَسَنَ أَوْ إِبْنَ سِيرِينَ » yani *"İstersen Hasan Basri* (v.110/728) *ile veya dilersen İbn Sirin* (v.110/728) *ile otur."* İşte böyle arada, *"veya"* ifadesini sokmakla *"Her ikisinin yanında olmak ve beraberlerinde bulunmak eşittir, biri diğerine bu manada tercihe gerek yoktur."* anlamını kasdetmiş olursun. Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ اٰثِمًا اَوْ كَفُورًا ﴾

"Onlardan hiçbir günahkâra, yahut hiçbir nanköre itaat etme!" [429]

İsyan olayının varlığı ve gerekliliği açısından "Günahkâr olma veya nankörlük etme." aynı değerdedirler. Nitekim burada da durum aynıdır. Şimdi buradaki mana şöyledir:

"Münafıkların kıssalarının durumu işte bu iki kıssanın durumuna benzetilmiştir. Her iki kıssa da örnek gösterilme bakımından her birinin diğerinden bağımsızlıkları itibariyle eşittir. Dolayısıyla bu ikisinden hangisini örnek olarak gösterirsen göster isabet etmiş, yanlış yapmamış olursun. Eğer bunu her ikisiyle örnekleyecek olursan yine isabetli hareket etmiş olursun."

« صَيِّبٌ »: Yağan, düşen yağmur. Nitekim aynı zamanda bulut anlamındadır. Sayyib kelimesinin nekra olarak gelmesi ise, bir tür şiddetli ve fırtınalı korkutan yağmur demektir. Nitekim tıpkı ilk misalde görüldüğü

---

[429] İnsan-Dehr, 24.

gibi nasıl *"Nar/ateş"* kelimesi nekra olarak gelmiş ise burada da *"Sayyib"* kelimesi öyle gelmiştir.

« السَّمَاءُ » kelimesi de şu üzerimizde gölgelik yapan gök demektir. Nitekim Hasan Basri'den gelen rivâyete göre dünya seması; iç içe dürülmüş ve akıp yok olmaktan alıkonulmuş bir dalgadır.

Bir de burada *"Sema"* ve *"Sayyib"* kelimelerinin yer almasındaki yarar şudur; Sayyib yani bilindiği gibi gökten (semadan) gelir. *"Sema"* kelimesinin marife oluşu da, bunun bir bulut olduğunu belirtmek sûretiyle söz konusu bulutun tüm ufukları kaplayıp dört bir tarafı sarmış anlamındadır. Bu bakımdan, kelimeyi nekra, yani belirsiz olarak, « سَمَاءٌ » şeklinde getirmemiştir. Eğer böyle nekra gelmiş olsaydı yağmurun tüm ufuklardan değil de tek bir ufuktan, kısaca dört bir taraftan değil, yalnız bir tek yönden gelmesini ifade ederdi. Çünkü, semanın her bir ufku başlı başına birer ufuk sayılması nedeniyle böyle zikretmiştir. Nasıl ki, *"Sayyib"* kelimesinin nekra olması, terkibi ve binası belli bir değerlendirme ile gelmiş ise, *"Sema"* kelimesinin marifeliği de aynen böyle olmuştur. Bütün bunlar belli bir ölçü iledir.

Ayrıca bu, bulutların semadan suyunu alıp indiğinin, döküldüğünün de delilidir. Ancak bulutların yağmur sularını denizlerden alıp yukarı çıkardıkları ve buradan da yağmur şeklinde yere döktükleri de ileri sürülmüştür. *"Zulümat"* kelimesi câr ve mecrur ile merfudur, yani zarf olarak böyledir. Çünkü bu, *"Sayyib"* kelimesinin sıfatı olması nedeniyle bazen daha kuvvetlidir. Ancak bunu başta söylemen halinde durum değişir. Yani başta, « فِيهِ ظُلُمَاتٌ » okuman halinde durum farklıdır. Çünkü bu hususta İmam Ahfeş ile İmam Sîbeveyh arasında ihtilaf bulunmaktadır.

« الرَّعْدُ »: Bulutların aralarındaki elektriklenmeleri sebebiyle meydana gelen ses veya bulutları sevk ve idare ile görevli meleğin sesidir.

« الْبَرْقُ » Şimşeğin çakmasıyla oluşan ışıma, aydınlık. Bu da kelime olarak, « بَرَقَ - يَبْرُقُ » babından olup parlamak anlamındadır. « فِيهِ »'deki zamir, *Sayyib* kelimesine racidir. Böylece, *Sayyib*'i, *"zulümat"* (karanlıklar) için bir yer ve mekan olarak göstermiş oldu. Eğer bu ifadeden kasıt bulut ya da bulutlar ise bu takdirde bunun zulümatı, yani karanlıkları her

tarafı simsiyah olarak kuşatmış ve üst üste tabakalar haline gelmiş olur. Bunun karanlıkları, bulutların tabakalar halinde üst üste binmiş olması ve bu tabakalar halinde oluşa bir de gece karanlığının buna eklenmiş olmasıdır.

Yağmurun karanlıklarına (zulümatına) gelince; sağanak halinde ve aralıksız olarak sicim halinde yağan yağmur nedeniyle oluşan bir karanlık ve buna bir de gece ile bulutların karanlığının eklenmesiyle meydana gelen karanlık. *Sayyib*'i yıldırım ile şimşeklerin mekanı olarak göstermesinden asıl maksadın bulutlar olduğu bir gerçektir. Nitekim bununla eğer yağmur murat olunursa yine aynıdır. Çünkü her ikisi de, yani gök gürlemesi ile şimşek çakması bu anlamda yağmur ile aynı şeye tabidirler, benzerlik gösterirler. Âyette *Rad* ile *Berk* kelimeleri çoğul olarak gelmemişlerdir. Zira her ikisi de esas bakımından mastardır. Nitekim « رَعَدَتْ السَّمَاءُ رَعْدًا وَبَرَقَتْ بَرْقًا » denilir. Burada her iki kelimenin de çoğulları bırakılarak aslın hükmüne riâyet uyuldu.

Bütün bunların nekra olarak getirilmesinde de şu esas alınmıştır. Asıl olan bunların türleri demektir. Adeta şöyle denilir gibidir: *"Bunun içinde koyu karanlıklar, büyük ve korkutucu gürültü ve sesler ile gözleri kapıp alan şimşekler vardır."*

« يَجْعَلُونَ أَصَابِعَهُمْ فِي اٰذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ حَذَرَ الْمَوْتِ » *"İşte o münafıklar yıldırımlar sebebiyle gelecek olan ölüm korkusundan parmaklarını kulaklarına tıkarlar."*

Buradaki zamir, her ne kadar mahzuf ise de "yağmura yakalananlara" aittir. Tıpkı şu âyette geçtiği gibi: ﴿ اَوْ هُمْ قَائِلُونَ ﴾[430]

Görüldüğü gibi bu âyette de « هُمْ » zamiri çoğul olarak gelmiştir. Çünkü mahzuf olan kelime her ne kadar lâfız olarak düşmüş ise de mana olarak vardır ve bakidir. Ayrıca « يَجْعَلُونَ » fiilinin iraptan mahalli yoktur. Çünkü müste'nef yani yeni bir cümledir. Çünkü şiddet, dehşet ve korku uyandıran anlamında gök gürlemesinden ve şimşek çakmasından söz edilince sanki birileri şöyle bir soru yöneltir gibi bir durum ortaya çıkıyor. O

[430] Araf, 4.

da şu sorudur: "Bu kadar şiddetli gök gürlemesi karşısında onların durumu nicedir?" İşte buna verilen cevap şu oluyor:

"Onlar parmaklarını kulaklarına tıkıyorlar." Hemen bunun peşinden de; "Böylesine şiddetli bir şimşek çakması karşısında ne yapıyorlar?" Buna da bir sonraki ayette şöyle cevap veriliyor:

« يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ اَبْصَارَهُمْ » *"İşte tam o sırada şimşek gözlerinin aydınlığını yok edecekmiş gibi çakar."*

Yani nerede ise gözlerini kör edecek olur. Âyette, *"parmaklar"* adı geçiyor da, *"parmaklarının uçlarını"* demiyor, neden? Çünkü kulaklara tıkanacak olanlar parmaklar değil, parmakların uçlarıdır. Ancak genelde konuşmalarda böyle geçtiğinden bu ifadeye yer verilmiştir. Yani, konuşma geleneği itibara alınmıştır. Bu, âdet şu âyetteki ifadeye benzer. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

﴿ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا ﴾

"İki ellerini de kesin." [431]

Bu âyette, *"Ellerini kesin."* ifadesinden kasıt, *"bileklerinden itibaren"* demektir. Kaldı ki, âyette *"parmakları"* ifadesi, *"parmaklarının uçları"* ifadesine göre çok daha abartılıdır. Burada da zaten işin bu noktasına işaret ediliyor. Ayrıca kulağın kendisiyle tıkatıldığı bilinen bir parmağı söz konusu etmemiştir. Çünkü, işaret parmağı genel olarak sövgü de ve yanlış şeylerde kullanılan bir parmaktır. Kur'an'ın âdâbı gereği bundan sakınmak daha yerinde bir durumdur. Ayrıca müsebbihe parmağı (işaret parmağı) diye de söylemedi. Çünkü bu, pek yaygın olarak kullanılan bir tabir değildir, sonradan ortaya çıkmıştır.

« مِنَ الصَّوَاعِقِ » burada « يَجْعَلُونَ » fiiline müteallıktir. Yani, *"Yıldırımlar sebebiyle parmaklarını kulaklarına tıkarlar."*

« الصَّاعِقَةُ » kelimesi; öylesine şiddetli bir gök gürlemesidir ki, bunun sonucunda bulutların elektriklenmeleri sebebiyle yıldırım adı verilen bir ateş parçasının kopup düşmesidir. Nitekim, bu oldukça yakıp kavuran latif bir ateş olup neye dokunursa onu ortadan kaldırır. Fakat bütün aşırı

[431] Maide, 38.

süratteki hızına rağmen çok çabuk soğuyup sönen ve kaybolan bir ateştir. Nitekim söylendiğine göre yıldırım bir hurma ağacına isabet etmiş ve yarısına yakınını yaktıktan sonra sönmüştür.

Nitekim, « صَعَقَتْهُ الصَّاعِقَة » ifadesi, yıldırımın bir şeyi yakıp yok etmesine denir. Yani, yıldırımın dokunduğu canlı veya kimse ya onun oldukça dayanılmaz sesinin şiddetinden ya da onu yakmasından dolayı öldü, demektir.

« حَذَرَ الْمَوْتِ » *"Ölüm korkusundan."* Bu, mef'ulü lehtir.

« اَلْمَوْتُ »: Canlının bünyesinin bozulması, canlılığını yitirmesi demektir. Ya da öyle bir arazdır ki, artık bu arazın (hastalığın) ortaya çıkmasıyla orada hayattan ve canlılıktan iz kalmaz.

« وَاللّٰهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ » *"Oysa Allah kâfirleri çepeçevre kuşatmıştır."* Yani münafıklar Allah'ın azabından ve cezasından kurtulamazlar. Nasıl ki, kuşatılanlar kendilerini kuşatanların elinden kurtulamazlar ise bunların da hali böyledir. Bu, esasen mecazi manadır. Bu cümle de muterize (parantez) cümlesi olup irapta mahalli yoktur (cümle dışı unsurdur).

٢٠- ﴿ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

20 – İşte tam o sırada, şimşek gözlerinin aydınlığını yok edecekmiş gibi çakar. Şimşeğin etkisiyle çevrenin biraz aydınlanması üzerine hemen o aydınlıktan yararlanıp birazcık yürürler. Ancak üzerlerine karanlıkların çökmesiyle de oldukları yerde kalakalırlar. Allah dileseydi kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi. Hiç şüphesiz Allah her şeye kadirdir.

« يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ » *"İşte tam o sırada, şimşek gözlerinin aydınlığını yok edecekmiş gibi çakar."*

Bu âyette yer alan, « الْخَطْفُ » kelimesi hızlıca kapıp yakalamak demektir. « كَادَ » bir yardımcı fiil olarak *"oldukça yakınlaştırma"* (az kalsın olacaktı) anlamında (olayazdı ve kapayazdı gibi manalarda) kullanılır. « يَخْطَفُ » kelimesi « كَادَ » fiilinin haberi olması itibariyle nasb mahallinde gelmiştir.

« كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ » *"Şimşeğin etkisiyle çevrenin biraz aydınlanması üzerine."* Buradaki, « كُلَّ » kelimesi zarftır. « مَا » ise nekra-ı mevsufedir ve *"vakit"* manasındadır. "aid" ise mahzuftur. Yani, *"Şimşeğin etkisiyle çevrenin birazcık aydınlanması esnasında"* demektir. Bunun amili de, yine bunun cevabı olan, « مَشَوْا فِيهِ » *"onda yürürler"*, olup *"onun aydınlığında/aydınlığı üzerine ..."* demektir. Bu da üçüncü bir istinaf (yeni) cümledir. Bu adeta, "Şimşeğin çakmasıyla kaybolması esnasında, bu iki durumda bunlar ne yaparlar?" şeklinde bir soru soran kimseye verilen cevap niteliğini taşıyor.

İşte böyle bir temsil münafıkların durumlarının ne kadar ağır ve bunalımlı olduğunu ve hatta görünenden çok daha şiddetli olduğunu göstermektedir. Çünkü yağmura ve tipiye yakalananların gök gürültüsü, yıldırımların düşmesi gibi olaylar nasıl ki buna yakalananları neredeyse bir bunalıma sokuyor ise, münafıkların hali bundan daha beterdir. Çünkü, münafıklar yaptıkları yanlışlıklar ve terk ettikleri gerçekleri görüp düşündükçe büyük bir dehşet, sıkıntı ve şaşkınlık içindedirler. Yağmur fırtınasına tutulup da neredeyse gözlerini kör edebilecek durumda bir şimşek çakmasının verdiği sıkıntı yanında onun birazcık oluşturduğu aydınlığı da kaçışları için bir fırsat sayarlar. Hemen bu aydınlıktan yararlanmak için birkaç basit adım atıverirler, fakat ışımanın yok olmasıyla hemen bulundukları yerde kalakalırlar, ne öne bir adım atabilirler ne de geriye...

« أَضَاءَ » fiili, müteaddi (yani geçişli) bir fiildir. Yani *"fırtınaya yakalananlar nerede yürüyebilecekleri bir aydınlık, gidebilecekleri bir yön bulsalar hemen o tarafa yönelirler. Heyhat işte münafıkların durumu bundan daha vahimdir."* Burada mef'ul (yani tümleç) mahzuftur. Veya bu fiil müteaddi (yani geçişli) bir fiil değildir. O takdirde mana şöyle olur: *"Ne zaman şimşek bir aydınlık yayarsa, hemen onun aydınlığında yürürler."*

« وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا » *"Ancak üzerlerine karanlıkların çökmesiyle de oldukları yerde kalakalırlar."* Burada, « أَظْلَمَ » fiili müteaddi (geçişli) değildir. Bu âyette, « اَضَاءَ » fiiliyle birlikte, « كُلَّمَا » kelimesini ve « أَظْلَمَ » fiiliyle birlikte de, « إِذَا » kelimesini zikretti. Çünkü bu münafıklar öylesine dünyaya düşkündürler ki, hırsları sebebiyle hep bir şeyler elde etmek isterler. Zira dünyaya göbekten bağlılar. Ne zaman bir yerde bir fırsat bulsalar hemen oraya atılırlar. Nitekim onların bekleyişleri de fırtınaya yakalananlarınki gibi değil, daha ileri durumdadır.

« قَامُوا » kalakalırlar, oldukları yerde durakalırlar. Nitekim, suyun buz tutmasına da, « قَامَ مَاءٌ » denir.

« وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَارِهِمْ » *"Allah dileseydi kulaklarını sağır ve gözlerini de kör ederdi."* Yani şiddetli gök gürlemesiyle kulaklarını sağırlaştırır ve şimşek çakışının gözleri alan ışımasıyla da gözlerini kör ederdi. « شَاءَ » fiilinin mef'ulü mahzuftur. Çünkü, cevap zaten buna delâlet ediyor. Yani, « وَلَوْ شَاءَ اللّٰهُ اَنْ يَذْهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَاَبْصَارِهِمْ لَذَهَبَ بِهِمَا » *"Eğer Allah onların kulaklarını ve gözlerini giderip yok etmek isteseydi mutlaka onları yok ederdi."* Ancak, « شَاءَ » fiilinde bu manada hazf oldukça fazladır.

Burada şunu belirtmek istiyor: Garipsenecek şey dışında neredeyse « شَاءَ » fiilinin mef'ulünü açık olarak belirtmezler. Örneğin; şairin şu kavli gibi:

فَلَوْ شِئْتُ اَنْ اَبْكِيَ دَمًا لَبَكَيْتُهُ عَلَيْهِ وَلٰكِنْ سَاحَةُ الصَّبْرِ اَوْسَعُ

Dileseydim onun için gözyaşı yerine akıtmak
Kanı akıtırdım elbet
Lakin ağlamaktansa sarılırım
Sahası çok geniş olan sabra

Yüce Allah'ın şu kavli de bize diğer bir örnektir; Rabbimiz şöyle buyuruyor:

﴿ لَوْ اَرَدْنَٓا اَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا ﴾

"Eğer biz eğlence edinmek isteseydik." [432]

Yine bir başka âyet de şöyledir:

﴿ لَوْ اَرَادَ اللّٰهُ اَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴾

"Eğer Allah bir çocuk edinmek isteseydi." [433]

« اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » *"Hiç şüphesiz Allah her şeye kadirdir."* Muhakkak Allah her şeye kadirdir, her şeye gücü yetendir.

❁ ❁ ❁

[432] Enbiya, 17.
[433] Zümer, 4.

21. — 22. ÂYETLER

يَٓا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذ۪ي خَلَقَكُمْ وَالَّذ۪ينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ اَلَّذ۪ي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءًۖ وَاَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَاَخْرَجَ بِه۪ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْۚ فَلَا تَجْعَلُوا لِلّٰهِ اَنْدَادًا وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

Meâli

21. Ey insanlar! Hem sizi ve hem sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk edin. Umulur ki, takva ile azabından korunup rızasını kazanmış olursunuz.

22. Ki, O *(Allah)*, üzerinde karar kılmanız için yeri size bir döşek, göğü de kubbe misali bir tavan yaptı. Gökten *(bulutlardan)* su indirerek onunla, size, yararlanabilmeniz için yerden çeşitli ürünler ve meyveler çıkardı. Öyleyse, bütün bu gerçekleri bile bile Allah'a ortak koşmayın.

Tefsiri

Yüce Rabbimiz önceki âyetlerinde mükellef tutulan ve sorumluluk altında bulundurulan gruplardan iman edenleri, kâfirleri ve münafıkları tek tek sayıp her bir grubun ayrı ayrı özelliklerini ve durumlarını, her bir fırkadan kimlerin kurtulup mutlu olacak sınıftan olabileceklerini ve kimlerinde şaki olacaklarını ve katındaki durumlarının ve makamlarının ne olacağını, kimin derecesini yükseltip ve kimin helâk olacağını ifade buyurduktan sonra şimdi hepsine birden hitap ederek sesleniyor. Buradaki seslenişte de önceki âyetlerde değindiğimiz iltifat vardır.

٢١– ﴿ يَـٓا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾

21 – Ey insanlar! Hem sizi ve hem sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz. Umulur ki, takva ile azabından korunup rızasını kazanmış olursunuz.

« يَا أَيُّهَا النَّاسُ » *"Ey insanlar!":* Tabiin'den Ebu Şibl Alkame b. Kays (v.62 veya 72/681 veya 691) diyor ki, Kur'an'da ne kadar, *"Ey insanlar!"* diye bir ifade var ise. Bu, Mekkelilere bir hitap ya da sesleniştir ve Kur'an'da ne kadar, *"Ey iman edenler!"* olarak geçen bir hitap var ise bu da Medinelileredir. Buradaki hitap Mekke müşriklerinedir. Buradaki *Ey* anlamındaki « يَا » bir harf (edat) olup uzağı ifade için kullanılır. Nitekim, Arapçadaki, *"ey"* edatı ile fetha harekeli olarak hemze harfi yakını işaret için kullanılan birer ünlem edatıdırlar.

Daha sonra bu, gafil ve unutkan, aymaz olan kimseleri uyarmak, onların dikkatlerini çekmek için kullanılır oldu. Hatta her ne kadar bu, uzak için kullanılan bir ünlem ise de böyle gafil ve aymazlar yakınımızda da olsalar yine de bu ünlem edatı kullanılır. O yakında olanlar da tıpkı o uzaktakiler gibi değerlendirilir. Yani, bu harflerle ünlenirler. Çünkü onlar da diğerleri gibi aymazdırlar.

Eğer bu ünlem edatlarıyla aklı başında, zeki ve uzağı görenler ünlenilirse, yani bunlara hitap olunursa bu takdirde bu edatlar seslenilen kişiyi daha çok dikkate çağırmak ya da onun dikkatini çekmek içindir. Yani, uyarı ile anlatılacak şeyin oldukça önemli olduğunu ve buna itina gösterilmesi gerektiğini ifade içindir.

Dua eden kişinin, « يَا رَبِّي » *"Ey benim Rabbim!"* yakarmasına gelince –ki O, kendisine dua edene onun şah damarından daha yakındır– diye seslenmesine gelince, kendi adına yakarmadır ve kendisine hasretmek içindir. Yani Allah'ı kendine yakın bulmadır. Ve nefsinden yakın mı değil mi gibi sakıncalı düşünceleri de uzaklaştırmak, nefsini kırmak içindir. Bu gerçeği nefsine aşırı bir şekilde kabul ettirmekle birlikte duasının kabul olunabileceği inancına da tüm varlığıyla inanması, adeta bu inanç ve duygu içinde kendini kaybetmesidir.

"Ey" kelimeşi, kendisinde elif ve lam harfi bulunan bir nida aracıdır. Nitekim. « ذو » « الذي » ve kelimeleri de cins isimleri tanımada birer vesiledirler bir de marife kelimeleri cümlelerle vasfetmek içindir. Bu aynı zamanda müphem bir isimdir dolayısıyla kendisinden söz konusu müphemliği (kapalılığı, anlaşılamazlılığı) giderecek bir şeye muhtaçtır. Buna mutlaka bir cins ismin eklenmesi gerekir. Ya da onun yerine geçip onu tanıtacak veya vasfedeck bir cins isme ihtiyacı vardır. Bu olmalı ki, nida (ünleme) ile neyin kasdolunduğu açıklanmış ya da bilinmiş olsun.

Bunda amil olan (etkin rol oynayan) kelime de, « يَا » ve « أَيْ » kelimeleridir. Buna tabi olan ise onun sıfatıdır. Örneğin: « يَا زَيْدٌ الظَّرِيفُ » gibi.

Ancak, « أَيًّا » kelimesi kendi başına, « زَيْدٌ » kelimesinde olduğu gibi müstakil değildir, bu bakımdan sıfattan ayrı olarak gelemez. Bu arada, sıfat ile mevsuf, yani niteleyen ile nitelenen arasında fazladan yer alan tenbih (uyarı) kelimesine gelince; bu, nida manasını te'kid etmek (pekiştirmek) içindir. İvaz (karşılık) için de hakkı ne ise o verilir. Yani, izafet nedeniyle gereken hakkı yerine getirilir.

Kaldı ki, Kur'an'da bu tarzda nida oldukça çok vardır. Çünkü yüce Allah'ın, emirleri olsun nehiyleri (yasakları) olsun, vaadleri ve vaidleri, yani ikaz ve tehditleri olsun oldukça önemli şeyler olduğundan. Kendisiyle kullarına seslendiği kelimeler de bu bakımdan dikkat çekici olmalıdır ve zaten de öyledir. İşte bu bakımdan bu değerde uyarılmaları gerekir. Dolayısıyla tüm kalpleriyle ona meyletmeliler oysa onlar daha önceden bundan gafil idiler. İşte sırf bunun içindir ki daha güçlü ve daha abartılı (mübalağa içeren) bir ifade ile seslenilme gerekti.

« اعْبُدُوا رَبَّكُمْ » *"Rabbinize kulluk* (ibadet) *ediniz."* Yani, O'nu birleyiniz, tevhid inancına bağlanınız. İbn Abbas *(Radıyallahü Anh)* : "Kur'an'da yer alan ibadet anlamındaki her kelime tevhidi, Allah'ın birliği manasını ifade eder.

« الَّذِي خَلَقَكُمْ » *"Ki, O sizi yarattı."* Bu, açıklayıcı ve izah getirici bir sıfattır. Çünkü, bilindiği gibi Allah'a ortak koşanlar, İlâhlarını *"Rab-*

ler/Erbab" olarak isimlendiriyorlar. *"Halk"* kelimesi bir takdire ve düzene, ölçüye göre madum olanı, yani olmayanı var etmek, icadetmektir. Fakat Mutezile Mezhebine göre; bir takdir (ölçü) ve düzene göre madum olanı değil, şeyi icad etmek, var etmektir. Çünkü Mutezile'nin görüşüne göre, *"madum, yani olmayan"* da *"şeydir"* inancından hareketle böyle demektedirler. Zira Mutezile açısından, *"şey"*, kendisi hakkında bilgi alıp verilmesi, haber getirilmesi doğru olandır. Ancak Ehli Sünnet inancına, yani bizlere göre bu, mevcudun yani var olan şeyin adıdır. Hiç var olmamışın değil.

Kıraat imamlarından Ebu Amr'(v.159/775); « خَلَقَكُمْ » cümlesini, « خَلَّكُمْ » şeklinde idğam ile yani şeddeli olarak okumuştur.

« وَالَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ » *"Ve sizden öncekileri de yarattı."* Böylece yüce Allah'ın hem onların ve hem onlardan öncekilerin yaratıcısı olduğuna dair aleyhlerine bir hüccet ve kanıt getirilmiş oldu. Çünkü, kendileri zaten bunu ikrar ediyorlar. Dolayısıyla onlara şöyle deniliyor:

"Mademki O'nun sizin yaratanınız olarak ikrar edip kabul etmektesiniz, o halde O'na karşı olan kulluk ve ibadet görevlerinizi yerine getirin. Artık bundan böyle putlara, putlaştırdıklarınıza kullukta bulunmayın."

« لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ » *"Umulur ki, takva ile azabından korunup rızasını kazanmış olursunuz."* Ümitvar olarak ve sakınarak Allah'a kullukta bulunup ibadet edin ki, belki bu sayede azaptan kurtulursunuz.

« لَعَلَّ » edatı, Terecci içindir yani "ümitvar olma" manasını ifade eder ve bir de beklenti içinde olmak demektir ki, her ikisi de aynı manaya gelir demektir. Fakat bu beklenti Kerim olan bir zattan olmalı, kişi O'ndan beklemelidir. İşte bu, yerine getirmesi kesin olan vaadinin yerine bir ifadedir. İmam Sîbeveyh de bu görüştedir. Ancak Kutrub (v.106/724) ise; « لَعَلَّ » kelimesi, « كَيْ » *"için"* manasındadır, diyor. Yani, *"Sakınıp korunmanız için."*

٢٢- ﴿ اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشاً وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً فَأَخْرَجَ بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقاً لَكُمْ فَلاَ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنْدَاداً وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾

22 – O (Allah) **ki, üzerinde karar kılmanız için yeri size bir döşek, göğü de kubbe misali bir tavan yaptı. Gökten** (bulutlardan) **su indirerek onunla size, yararlanabilmeniz için yerden çeşitli ürünler ve meyveler çıkardı. Öyleyse bütün bu gerçekleri bile bile Allah'a ortak koşmayın.**

« اَلَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ » Bu âyette yer alan, « جَعَلَ » fiili, « صَيَّرَ » manasındadır. « اَلَّذِي » ilgi zamiri ya medih üzere mahallen mansubtur veya gizli bir « هُوَ » zamiri ile merfudur.

« فِرَاشاً » kelimesi de üzerinde oturulan sergi, rahat edilen minder, uyunulan döşek ve dolaşılan yer. Yani üzerinde dinlenir, uyur ve dolaşırsınız. Bu, aynı zamanda, « جَعَلَ » fiilinin ikinci mef'ulüdür. Ancak bu âyette dünyanın dümdüz olduğu ya da küre şeklinde olduğu hakkında bir delil yoktur. Yani, bu âyet bu konuda bir delil değildir. Çünkü her iki durumda da yani ister düz ve ister küre şeklinde olsun, bu, üzerinde yaşanılamaz, döşek misali üzerinde yayılamaz manasında değildir.

« وَالسَّمَٓاءَ بِنَٓاءً » *"Göğü de bina* (tavan) *yaptı."* Nitekim, yüce Allah *(Celle Celâluhu)* bir başka âyette şöyle buyuruyor:

﴿ وَجَعَلْنَا السَّمَٓاءَ سَقْفاً مَحْفُوظاً ﴾

"Biz, gökyüzünü korunmuş bir tavan gibi yaptık." [434]

"Bina" kelimesi, mastar bir kelimedir. Bu yapılmış, bina edilmiş şeyin adı olmuştur.

« وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَٓاءِ مَٓاءً » *"Gökten su* (yağmur) *indirdi"* yağdırdı.

« فَأَخْرَجَ بِهِ » *"Onunla* (su ile) *çıkardı."* Evet meyvelerin, ürünlerin çıkması Allah'ın kudreti, dilemesi ve yaratmasıyladır. Ancak bunların or-

[434] Enbiya, 32.

taya çıkması için suyu sebep kılmıştır. Nitekim, çocuğun ya da yavrunun meydana gelmesi için de erkeğin suyunu (spermini) buna sebep kılmıştır. Kaldı ki; Allah, nasıl sebeplerin ve maddelerinin kendilerini var etmiş ise hiçbir sebep olmaksızın da her şeyi yaratmaya, var etmeye kadirdir. Ancak, Allah'ın eşyayı var etmede tedricilik (derecelendirme, adım adım var etme) kanunu vardır ki, bu sayede bir halden diğerine geçerek ve bir mertebeden ötekisine taşınarak meydana getirir. Bütün bu şeylerin bu tarzda yaratılmasında basiret gözüyle bakmak isteyenler için hikmetler ve ibretler vardır, hepsinden ders çıkarmak gerekir.

« مِنَ الثَّمَرَاتِ » *"Ürünlerden, meyvelerden"* âyetin bu ifadesinin başında yer alan, « مِنْ » cer edatı ya teb'iz veya beyan (açıklamak) içindir. Teb'iz: Bazısı, bir kısmı, anlamındadır.

« رِزْقًا » *"Rızık olarak."* Eğer, « مِنْ » cer edatı "teb'iz" manasında değerlendirilirse, bu, mef'ulü leh olur. Şâyet « مِنْ » edatı beyana (açıklama) anlamında kabul edilirse bu kelime, « اَخْرَجَ » fiilinin mef'ulü bihi olur.

Ancak şöyle bir yorum da vardır: « اَلثَّمَرَاتُ » kelimesi çoğul olmakla birlikte, yine aynı kökten olan, « اَلثُّمُرُ » ve « اَلثِّمَارُ » kelimelerinden manaca daha alttadır. Gerçi yağmur suyu ile oluşan meyveler daha çoktur. Ancak burada belirtilmek istenen şey, « اَلثَّمَرَةُ » kelimesinin « اَلثَّمَرَاتُ » olarak çoğul olmasıdır. Çünkü cemi (çoğul) kelimeler kimi vakit birbirlerini yerine kullanılabilirler. Zira hepsi de cemi (çoğul) oluşta buluşuyorlar. Kısaca burada cemi kıllet (azlık çoğul) ile cemi kesret (çokluk çoğul) söz konusu olmaktadır ve bu türden çoğullar da birbirlerinin yerine kullanılabilmektedirler.

« لَكُمْ » *"Sizin için."* Eğer bununla bizzat rızıklananlar murat olunmuş ise (kastedilmişse) bu kelime *"rızk"* kelimesinin sıfatı olur. Eğer ifade ettiği mana için bir isim ise bu takdirde de mef'ulü bihtir. Sanki şöyle denilir gibidir: *"Ancak size rızık olarak"*

« فَلاَ تَجْعَلُوا لِلّٰهِ أَنْدَادًا » *"Öyleyse Allah'a ortak koşmayın."* Bu kısım, emre taalluk etmektedir ki mana şöyledir: *"Rabbinize ibadet(le kulluk) edin ve fakat O'na eşler, denkler edinmeyin, ortak koşmayın."* Çünkü ibadetin temeli tevhid inancıdır. Bu bakımdan O'na eş ve ortak koşulmamalı, hiçbir şey O'nunla denk tutulmamalıdır.

Bu arada, « الَّذِي » kelimesinin mübteda olarak merfu olması ve « فَلاَ تَجْعَلُوا » kelimesinin de bunun haberi olması da caiz olur. « فَلاَ » diye başına, « فَ » harfinin gelmesi ise, cümlenin içerik olarak ceza manasının taşımasıdır. Yani, burada deniliyor ki:

- *"Ki O, sizi bu muazzam âyet ve mucizelerle, birliğini ya da vahdaniyetini gösteren açık seçik delillerle kuşatmıştır. Öyleyse, O'na ortaklar koşmayın."*

« نِدٌّ » kelimesi, *misl* ve *denk* anlamındadır. Bu kelime sadece uzak ve aykırı olan misl için söylenen bir kelimedir. Nitekim, *"O'nun niddi (misli) de yoktur, zıddı da yoktur."* demek, birinci olarak Onun yerine asla bir şey kaim olmaz (geçemez) ve ikinci olarak da; O'na zıt ve karşı çıkabilecek bir varlık da yoktur, demektir.

« وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ » *"Ve siz bütün gerçekleri bile bile..."* Yani putların hiçbir şeyi yaratmayacağını ve rızık olarak hiçbir şey vermeyeceğini bile bile. Çünkü yaratan da rızık veren de yalnızca Allah'tır.

Ya da, « تَعْلَمُونَ » kelimesinin mef'ulü tamamen terk olunmuş olabilir. Yani, *"İlim erbabı olarak sizin bile bile, putları Allah'a denk* (eşler) *tutmanız cehaletin ve bilgisizliğin ta kendisidir."* Cümle ise bütünüyle, « فَلاَ تَجْعَلُوا » kelimesinin zamirinden haldir.

❁ ❁ ❁

23. — 24. ÂYETLER

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

Meâli

23. Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'dan herhangi bir şüphe içinde iseniz, haydi *(küçük de olsa)* onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianıza sadık iseniz, Allah'tan başka güvendiğiniz şahitlerinizi de çağırın!

24. Eğer bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan cehennem ateşinden sakının.

Tefsiri

Yüce Rabbimiz münafıklara ve inançsızlara vahdaniyetini, bir tek ilâh olduğunu ortaya koyduktan ve onlara buna ilişkin hüccetleri (kanıtları) gösterdikten ve bir de kendisine ortak koşulmasını da geçersiz kılma ile ilgili kanıtları gözlerimiz önüne serdikten sonra yeni bir konuya geçiyor.

Ancak, önceki âyetlerde hüccet (kanıt) olarak gösterdiklerine şöyle bir göz atalım. Allah onları diriltmeye kadir olduğu gibi, mekanları, yerleşim yerleri ve karargâhları olan dünyayı da O yaratmıştır. Üzerimize kurulmuş bir kubbe tarzında ve sağlam halatlar kurulmuş sapasağlam ça-

dırlar misali ve işte bu gördüğümüz şekilde göğü yaratan da O'dur. Aziz ve Celîl olan Allah'ın tesviye edip düzelttiği şeyler... evet hep O'nun kudretinin delilidir. Tıpkı yer ile gök arasında kıyılan bir nikah (evlenme) misali. Çünkü, gökten suyu yere boşaltıyor ve bu su ile de o toprağın karnından (içinden ya da bağrından) adeta doğan nesiller misali meyveler, ürünler çıkarıyor ve hepsini de rızık olarak Ademoğluna sunuyor.

İşte tüm bu örnekler, insanı tevhit inancına, Allah'ın birliği inancına götüren ve şirki, ortak koşmayı da iptal edip geçersiz kılan delillerdir. Çünkü, yaratılmış olan şeylerden herhangi birisi bir başka şeyi yaratmaz, yaratamaz, buna kadir değildir, gücü yetmez.

Bir de bunlara bağlı olarak Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in peygamberliğinin ispatı konusunda da bir hüccet olduğu kadar, Kur'an'dan indirilenlerin de kendi katından gönderilen bir mucize olduğunu ikrar ve müşrikleri aciz bırakmak için de bir hüccettir, kanıttır. Bütün bu kanıtların kimini gördük, kimini de ilerleyen sayfalar içerisinde göreceğiz. İşte bunlar için de Rabbimiz şöyle buyurmaktadır:

٢٣- ﴿ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

23 - Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'dan herhangi bir şüphe içinde iseniz, haydi (küçük de olsa) **onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianıza sadık iseniz, Allah'tan başka güvendiğiniz şahitlerinizi de çağırın!**

« وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا » *"Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'an'dan herhangi bir şüphe içinde iseniz..."*

Bu âyette yer alan, « مِمَّا » kelimesindeki « مَا » harfi nekra-ı mevsufedir. Ya da « الَّذِي » manasındadır. *"Kulumuz"* ifadesinden kasıt da, Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'dir.

« الْعَبْدُ » *"Kul"* kelimesi de akıllı varlıklardan olup bir kralın emri altında bulunan, malikinin mülkü konumunda olan demektir. Ya da köle demektir. Memluk; Başkalarının istilasına uğramak sûretiyle onun egemenliği altına giren varlık, kimse.

Bir yoruma göre, « نَزَّلْنَا » kelimesi anlam olarak, « أَنْزَلْنَا » kelimesinden daha alt derecededir. Çünkü « نَزَّلْنَا » ile anlatılmak istenen, tedrici olarak ve peyderpey indirilen manasındadır. Çünkü bu, meydan okumak yerinde gelmiştir. Bilindiği üzere müşrikler şöyle derlerdi:

"Eğer bu, Allah tarafından indirilmiş olsaydı bu şekilde aralıklı olarak ve peyderpey değil, sûre sûre olarak da değil, bir âyetin ardından bir başka âyet olarak da değil, toptan indirilirdi. Oysa bu olaylara ve duruma göre inmektedir. Adeta gördüğümüz ve alıştığımız gibi hatiplerin, şâirlerin zaman zaman kendilerinde görülen ve olaylara göre gelişen ifadeleri gibi bir şey. Zira, herhangi bir şair şiir divanını bir defada ortaya koyamaz. Aynı şekilde bir nasir de konuşmalarını bir defada sergilemez. İşte Muhammed'in de yaptığı budur. Eğer bunu Allah indirmiş olsaydı mutlaka bir defada indirirdi."

Nitekim Yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً ﴾

"İnkâr edenler: «Kur'an, Muhammed'e bir defada indirilmeli değil miydi?» dediler" [435]

Yine denilir ki: *"Eğer şu tedrici olarak, peyderpey inen Kitap'tan şüphe içinde iseniz, bu takdirde;* « فَأْتُوا بِسُورَةٍ » *siz de bir sûre getirin!"* Yani, siz de onun sûreleri gibi, âyetleri gibi bir sûre getirin. Hem de aralıklı olarak da olsa getirin, onun parçalarından bir tekini, en küçük bir sûresini olsun getirin!"

« سُورَةٌ » *Sûre:* En azı üç âyetten oluşan Kur'an'dan bir parça ya da bölüm, demektir. Eğer, « سُورَةٌ » kelimesinde var olan, « و » harfi kelimenin aslından, yani kök harflerinden ise, bu takdirde bu isim ya Peygamber şehri olan Medine'yi çevreleyen duvarlardan (surlardan) ötürü bu adı almıştır. Çünkü sûre de, Kur'an-ı Kerim'den bir parça olup ayrı ayrı sûrelerin toplanarak bir araya getirilmiş kitaptır. Adeta surlarla çevrili beldeler gibi. Ya da Kur'an sûreleri farklı ilim dallarını ihata etmiş (kuşatmış) olduğundan ve faydalı birçok şeyleri içerdiğinden bu isim veril-

---

[435] Furkan, 32.

miştir. Tıpkı Medine surlarının içinde var olanları çevreleyip kuşatması gibi.

Veya bu isim; rütbe (mertebe) manasında olarak verilmiş olabilir. Çünkü, sûreler de menziller ya da mertebeler veya konaklar manasındadırlar. Okuyucu her bir sûreyi okudukça diğerine ilerler ki bu, onun mertebesini yükseltir ve aynı zamanda bir sûreden diğerine geçme ve yükselme manasmdadır.

Kaldı ki, bizzat sûreler kendi aralarında derecelendirilmişlerdir. Örneğin; uzun, orta ve kısa sûreler gibi. Veya dini bakımdan değerinin ve yerinin oldukça üstün olmasından ötürü bu ad verilmiş olabilir.

Eğer « سُورَةٌ » kelimesindeki « و » harfi, « أ » – Hemze'den çevrilmiş bir harf ise, bu takdirde bu, Kur'an'dan bir parça, bir kısım ya da bölüm manasındadır. Tıpkı , « اَلسُّؤْرَةٌ » kelimesi gibi. Bu da *"herhangi bir şeyden arta kalan"* demektir.

KUR'AN'IN SÛRELERE AYRILMASINDAKİ HİKMET

Kur'an-ı Kerim'in bölümlere ve parçalara ayrılmasının birçok yararları bulunmaktadır. İşte bunun içindir ki, Yüce Allah, Tevrat'ı, İncil'i, Zebur'u ve diğer peygamberlerine vahyettiği şeyleri sûre başlıkları altında indirmiştir. Nitekim yazarlar, herhangi bir sanat alanıyla ilgili kitaplarını kısımlara ayırmışlar ve hepsine farklı bölüm başlıkları vermişlerdir. Örneğin:

Eğer kitap türü ya da cinsi, içinde birçok nevileri bulunduruyor ve birçok ilim (bilgi) çeşitlerini (sınıflarını) da kapsıyorsa bunun için en uygun olanı tek bir açıklama ile giriş yapılmalıdır.

Eğer okuyucu bir sûreyi tamamlar veya kitabın bir bölümünü bitirir de bundan sonra bir başkasını alıp okumaya başlarsa bu onun için daha dinlendirici ve daha çok istek doğurur. Dersine daha fazla yönelir ve ondan bir şeyler edinmeyi daha fazla ister. Hatta uzun bir müddet o kitap üzerinde çalışmasını sürdürse de yine durum aynı olur. İşte bunun içindir ki, Kurra (kıraat otoriteleri), Kur'an'ı değişik kısımlara ayırmışlardır, yedişer cüz olarak okumak, tek cüz halinde okumak, onar ya da beşerli cüzler halinde okumak gibi.

Yine bu örneklerden biri de şöyledir: Hafız olan bir kimse eğer bir sûreyi gereğince bilir ve öğrenirse, artık o, Allah'ın kitabından bir parçasını bağımsız (müstakil) olarak kendi adına öğrendiğine inanır. Bu sûrenin bir fatihası (başı ya da girişi) ve bir de hatimesi (sonu) vardır. Yani, bunlar da buna dahidir. Bu kimse bu şekildeki bir ezberi kendisi adına büyük bir başarı kabul eder ve bunu kendisi için muazzam bir şey olarak değerlendirir. Nitekim, Enes bin Malik *(Radıyallahü Anh)* (v.93/711) şöyle rivâyet etmiştir:

"İçimizden bir kimse Bakara ile Ali İmran sûrelerini okuyunca, o bizim gözümüzde büyür, değer kazanırdı." [436]

İşte bunun içindir ki, namazda bir sûreyi başından sonuna dek okumak daha faziletlidir.

« مِنْ مِثْلِهِ » *"Onun benzeri"* Bu sûreye müteallik olup onun sıfatıdır. zamir ise, « مِمَّا نَزَّلْنَا »'ya aittir. Yani, *"onun gibi olan bir sûre."* Kısaca şöyle deniliyor:

"Garib beyanlarıyla onun niteliğini taşıyan, en güzel nazım itibariyle en üst basamağa çıkabilen bir sûre getirin."

Ya da kulumuz Muhammed için; *"Tıpkı onun gibi bir ümmî olan,* (okuma yazması olmayan ve ilim adamlarından ilim tahsil etmemiş olan) *ve aynı zamanda orada onun gibi bir benzerine ve nazirine yönelmeksizin,* (Kur'an ve Muhammed gibi bir gerçeğe sığınmaksızın ki onlar dışında onlar gibisi yoktur) *onun gibilerini toplayı getirin!"*

Zamirin, inzal olunan Kur'an'a raci olması (ait olması) daha yerindedir. Çünkü, Yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ ﴾

"Onun benzeri bir sûre getirin!" [437]

Yine Rabbimiz buyuruyor:

---

[436] Ahmed, Müsned; 3/120.
[437] Yunus, 38.

﴿ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوَرٍ مِثْلِهِ ﴾

"... Siz de onun gibi on sûre getirin." [438]

Bir başka âyet Rabbimiz buyuruyor ki:

﴿ عَلٰى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ ﴾

"... Bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak üzere ins ü cin bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar. Onun benzerini ortaya getiremezler." [439]

Dolayısıyla kelâmı (cümleyi), zamiri Kur'an'a ait kılmak sûretiyle ele almak tertip bakımından en güzel olanıdır. Kaldı ki, burada indirilen vahiyden, Kur'an'dan söz ediliyor, yoksa vahyin kendisine indirildiği kimseye değildir. Söz onun üzerine sevk olunmaktadır. Bu takdirde mana şöyle oluyor:

"Şâyet siz Kur'an'ın Allah tarafından indirildiğinden şüphede iseniz, o halde siz de ona denk olabilecek (küçük) *bir parça olsun indirin."*

Burada asıl tertip meselesi şudur: Şâyet buradaki zamir Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'a raci olsaydı şöyle denilirdi:

"Eğer siz Muhammed'in kendisine vahyin indirildiğinden şüphe duyuyorsanız, öyleyse onunki gibi siz de bir Kur'an getirin."

Çünkü, bu tefsir ya da yorum, « وَادْعُوا شُهَدَآءَكُمْ » *"Şahitlerinizi, yardımcılarınızı çağırın."* sözüne daha uygundur. « الشُّهَدَاءُ » kelimesi, hazır veya şahitliği yerine getiren kimse manasında olup « الشَّهِيدُ » kelimesinin çoğuludur.

« مِنْ دُونِ اللّٰهِ » Yâni, *"Allah'tan başka."* « مِنْ » cer edatı burada, « شُهَدَآءَكُمْ » "şahitlerinizi" ibaresine müteallıktir. Yani; "Allah'tan başka ilâh edindiklerinizi de (peşlerine takılıp ilâhlaştırdıklarınızı da) çağırın. Çünkü, siz onların hak üzere olduklarını ve yarın kıyamet gününde

[438] Hud, 13.
[439] İsra, 88.

size şahitlik ya da tanıklıkta bulunacaklarını savunuyorsunuz veya size Kur'an'ın benzerini getirmede tanıklık edip yardımda bulunacakları da çağırın." demektir.

« إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » *"Eğer iddianıza sadık iseniz, doğru iseniz."* Yani, bunu Muhammed kendiliğinden uydurdu, iddianızda, haklı, samimi ve dürüst iseniz. Burada şartın cevabı mahzuftur. Çünkü kendisinden önceki ifade zaten bunu gösteriyor. Yani:

"Eğer siz davanızda doğru ve haklı iseniz. Öyle ise, siz onun bir benzerini getirin ve bunun için de tüm inandığınız ilâhlarınızı ve peşlerinden gidip ilâhlaştırdığınız güçleri de yardımınıza çağırın." demektir.

٢٤– ﴿ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴾

24 – Eğer bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan cehennem ateşinden sakının.

« فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا » *"Eğer bunu yapamazsanız –ki asla yapamayacaksınız– ..."* Rabbimiz itirazcı müşrikleri, Hz. Peygamber (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*)'in doğruluğunu öğrenip tanımaları için onlara gereken yolu göstermek maksadıyla onlara şöyle buyurdu:

"Mademki ona karşı koyabilecek, muaraza edebilecek durumda değilsiniz, mademki aciz olduğunuz ortaya çıkmıştır. Onu tasdik etmek de farz hale gelmiştir. Öyle ise, derhal ona iman edin ve yalanlayanlar ile inat edip direnenler için hazırlanmış olan azaptan korkun."

Burada peygamberliğin ispatı ya da kanıtlanması için iki delil bulunmaktadır. Meydan okunulan şeyden aciz kalacaklarının doğruluğu ve sahihliği ile müşriklerin böyle bir şeyi asla ve hiçbir zaman başaramayacaklarının haber verilmesidir. Bu ise Allah'tan başka hiçbir kimsenin hiçbir zaman bilemeyeceği bir gaybtır.

Olayı gereği gibi düşünüp değerlendirmeden önce muarazadan (yani karşı koyup meydan okumadan) acziyetleri onlara göre bu hususta şüpheli bir şeydir. Yani, müşrikler böyle bir işe başlamadan yenilip acze

düşeceklerine pek ihtimal vermemekte idiler. Çünkü, bunlar kendi fesahatlerine (kavrayışlarına, zekalarına) güveniyorlar ve kendi belagatlerini (etkileyici söz söyleme yeteneklerini) üstün görüyorlardı. İşte burada izlenen yol da bu tarzda, onların değerlendirmelerine göre getirilmektedir. İşte bunun içindir ki, şüphe içeren, « إن » edatıyla durum ele alınmış oldu. Bu bakımdan, vücup (gereklilik) bildiren « إذا » edatıyla mesele değerlendirilmedi.

Bu âyette, *"getirme"* kelimesi yerine *"yapma"* kelimesi kullanıldı; yani, *"ityan"* yerine, *"fiil"* kullanıldı. Çünkü, bu da fiillerden bir fiil (iştir). Burada bu fiillere yer verilmesindeki yarar, şundan dolayıdır. Bu, kinaye yerine kullanılan bir ifade olup böylece ihtisarı, yani az söz ile çok manayı kazanmayı amaçlamıştır. Eğer burada, *"ityan"* kelimesi yerine, *"fiil"* (yapma) kelimesine yer verilmeseydi, söz uzayıp gider ve şöyle denilirdi:

"Eğer onun gibi bir sûre getirmezseniz –ki asla onun gibi bir sûre getiremeyeceksiniz–."

« وَلَنْ تَفْعَلُوا » *" –Ki asla yapamayacaksınız..."* cümlesinin iraptan mahalli yoktur. Çünkü bu, mutarize (parantez) cümlesidir. Kaldı ki, bu parantez cümlesi de yerinde ve güzel bir cümle olmuştur. Çünkü şart lafzı tereddüt içindir. Dolayısıyla, « وَلَنْ تَفْعَلُوا » *"–ki asla yapamayacaksınız.."* itiraz cümlesiyle bu tereddüde yer bırakılmamıştır. Gerçi « لا » edatı olsun ve « لَنْ » edatı olsun her ikisi de gelecek zamanda olumsuzluğu bildirirler. Ancak « لَنْ » edatında te'kit manası vardır.

Halil b. Ahmed (100-170/718-786)'e göre, « لَنْ » edatının aslı, « لا أَنْ »'dir. Fakat İmam Ferra Ebu Zekeriya Yahya Deylemi (144-207/761-822)'ye göre bunun aslı, « لا »'dır. Ancak bunun sonundaki « ا » harfi, « ن » harfine dönüştürülmüştür. İmam Sîbeveyh (v.796)'e göre, Bu « لَنْ » edatı te'kid-i nefy-i istikbal için konulmuş bir harftir.

Ancak bilinen gerçek şu ki, bu, tamamen gaypten haber vermedir ki, nihâyetinde bir mucize olsun istenmiştir. Çünkü, müşrikler eğer herhangi bir şekilde buna karşı koyabilselerdi ve bir benzerini getirme başarısını gösterebilselerdi bu mutlaka şöhret bulur yayılırdı. Nasıl olmasındı ki, buna dil uzatanlar, onu savunanlardan çok daha fazla idiler. Cehen-

nem ateşinden korunmaları için ön şart onun gibi bir sûreyi getiremeyeceklerididir. Çünkü bunlar eğer istenileni getiremezlerse, böylece muarazada (tartışmada, karşı koymada) acizlikleri ortaya çıkmış bulunacaktır. Bundan aciz oldukları anlaşılınca da Allah Rasulü *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'nün doğruluğu gerçekleşmiş olacaktır. Onlara göre Allah Rasulü'nün doğruluğu ortaya çıkınca da bunlar inatlaşma yolunu seçtiler ve iman edip boyun eğmekten kaçındılar. Sonuçta da kendilerine cehennem ateşi gerekli (vacip) kılınmış oldu.

Bunlara denildi ki; eğer acze düştüğünüzü anladıysanız, o halde inadı elden bırakın.

Burada, « فَاتَّقُوا النَّارَ » *"Öyleyse cehennem ateşinden sakının."* Cümlesi bunu yerine konulmuş bit cümledir. Yani, yukarıdaki ifade yerine konulan bir cümledir. Çünkü *"cehennem ateşinden sakınmak"* için gerekli olan sebep ise, inadı elden bırakmaktır, vazgeçmektir. Bu da adeta bir kinaye kabilindendir. Nitekim kinaye de belâgat ilminin bir dalıdır. Bunun faydası da şudur: Kur'an-ı Kerim'in bir süsü mahiyetinde olan icazı sağlamaktır, yani az söz ile çok şeyler anlatmaktır.

« وَقُودُ » *"Kendisiyle ateşin tutuşturulduğu şey"* demektir. Yani odundur. Mastar ise mazmumdur (ötrelidir). Gerçi fetha olarak da okunmuştur. « الَّذِي » ve « الَّتِي » ilgi zamirlerinin sılaları (ilgi cümlecikleri) muhatap açısından bilinmesi gerekir. İhtimâldir ki, onlar bunu kitap ehlinden veya Allah Rasulü'nden duymuş olabilirler ya da bunlar bu âyetten önce yüce Rabbimizin şu kavlini duymuş olabilirler:

﴿ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ ﴾

"...Yakıtı insanlar ve taşlar olan bir ateşten koruyun." [440]

Görüldüğü gibi, « نَارًا » *"ateş"* kelimesi Tahrim Sûresindeki âyette nekra olarak gelmiş, tefsirini yaptığımız bu âyette ise marife olarak gelmiştir. Çünkü Tahrim Sûresindeki âyet Mekke döneminde nazil olanlardan iken bu âyet Medine döneminde nazil olan âyetlerdendir. Bununla böylece onların daha önce bildikleri bir noktaya işaret etmiş oluyor.

---

[440] Tahrim, 6.

İşte buna göre, yüce Rabbimizin, « الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ » *"Ki yakıtı insanlarla taşlar olan"* manasındaki bu âyeti şunu belirtiyor:

"Bu, diğer ateşlerden farklı öylesi bir ateştir ki, bu ateş insanlar ve taşlar ile tutuşturulup yanan bir ateştir."

Bu taşlar da kükürt taşlarıdır. Oldukça hızlı tutuşurlar, geç sönerler. İğrenç bir kokuları vardır, bedene yapışıp kalır. Veya bunlardan maksat tapınmak ve ilâhlaştırmak amacıyla yapılan putlardır, put olarak yapılan maddelerdir. Çünkü, bunlar gerçekten oldukça ciddi bir anlamda insanı üzüntü içinde bırakacaklar, zira onlar kendilerine tapanlara zarardan başka hiçbir yarar sağlamayacaklardır.

Dikkat edilirse, ateşin tutuşturulmasında insanlar taşlarla birlikte zikredildi. Bunun sebebi de onlar dünyada iken bu putlardan ve putlaştırdıkları şeylerin heykellerinden ayrılmadıkları için, hep onlarla hemhal olmalarından ötürüdür. Çünkü bunlar bu putlara tapıyorlar, onlara saygıyı elden bırakmıyorlardı. Hatta onlara Allah ile denk manada eş olarak kabul edip ilâhlaştırıyorlardı. Nitekim benzer bir âyette Rabbimizin şu âyetidir:

﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَارِدُونَ ﴿

"Siz ve Allah'ın dışında taptığınız şeyler cehennem yakıtısınız." [441]

Bu âyette « حَصَبُ » olarak geçen ve *"yakıt"* olarak manalandırılan kelime, odun anlamında olan « حَطَبُ » demektir. Yani, onlar cehennem odunudurlar. İşte bu âyette de insanların taşlarla birlikte geçmesi, o kızgın taşlarla yanıp kavrulacaklarını onlara bildirmek ve ulaştırmak maksadıyladır.

« أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ » *"Kâfirler için hazırlanmıştır."* Bu âyetten, ateşin (cehennemin) de mahluk olduğunu, yani yaratılmış olduğunu anlamaktayız. Bu âyet onun için bir delildir. Ancak Cebriye Mezhebinin mümessil olan Cehm b. Safvan (v.128/745) bunu kabul etmemektedir, karşı çıkmaktadır.

❁ ❁ ❁

---

[441] Enbiya, 98.

25. ÂYET

وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٥﴾

Meâli

25. İman edip salih amel işleyenleri de müjdele ki, gerçekten onlar için altlarından ırmaklar akan cennetler vardır. O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildiği her defasında, "İşte bu, daha önce dünyada bize verilenlerdendir." derler. Bu rızıklar kendilerine bazı yönlerden dünyadakilere benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz zevceler de vardır. Onlar orada ebedi kalıcıdırlar.

Tefsiri

Yüce Rabbimizin Kitabındaki metodu (sünneti) terğib ve terhibi yani teşvik etmeyi ve korkutma ile ürkütmeyi beraberce ele almış olmasıdır. Böylece yakın olmayı ve öne almayı istedikleri şeyleri kulları gayretle elde edebilsinler ve kaçırdıklarını da telâfi etmek için gerekeni yapabilsinler. İşte Rabbimiz bu çerçeve içerisinde kâfirleri ve onların yaptıklarını anlattıktan ve onları cezalandırmakla korkutup tehdit ettikten sonra, hemen bunların peşi sıra mü'minleri ve onların işlediklerini zikretti. Sonra da şimdi tefsirini yapacağımız bu âyetle de onlara alacakları ödüllerinin müjdesini verdi de şöyle buyurdu:

« وَبَشِّرِ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ » *"İman edip salih* (iyi) *amel işleyenleri de müjdele ki..."*

Bu âyette, "müjdele" emriyle görevli bulunan kişi Rasulûllah (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*) olduğu gibi ayrıca herkes olabilir. İşte bu, daha güzel ve yerinde bir yorumdur. Çünkü, böylece söz konusu emrin büyüklüğü, önemi ve şanının üstünlüğü bakımından böyle bir durumu müjdelemeye güç yetiren her kimse buna gerçekten lâyık bulunmaktadır. Aynı zamanda, *"müjdele"* demek olan, « وَبَشِّرِ » kelimesi, « فَاتَّقُوا » *"sakının"* kelimesi üzerine atfolunmuştur.

Örneğin: *"Ey Temimoğulları! İşlediğiniz suçların cezasından sakının. Ey filan kimse! Sen de benim, Esedoğullarına olan ihsanımı kendilerine müjdele."* gibi. İşte yukarıdaki âyetler de bu çerçevede değerlendirilmeli.

Ya da bu, mü'minlerin sevaplarını tanıtan (vasfeden) bir cümle olup kâfirlerin cezasını (ikabını) anlatan cümle üzerine matuf bulunmaktadır. Örneğin: *"Zeyd zincire (kelepçeye) vurulmak ve sindirilip baskı altına alınmakla cezalandırılacaktır. Amr'ı da, affolunmak ve salıverilmekle müjdele..."* gibi bir ifade.

Beşaret: Kendisine haber verilen kimsenin sevincini gelen haber ile açıkça göstermesidir. İşte bunun içindir ki, İslâm bilginleri şöyle demişler: Bir kimse kölelerine, *"Sizden hanginiz filan kişinin gelişini bana müjdelerse o bundan böyle özgürdür."* dese ve köleleri de ayrı ayrı gelip o şahsın gelişini müjdelerlerse, bunlardan ilk defa müjdeyi getiren kim ise o özgür olur, yani azat olunur. Çünkü haberi alan zat, ilk haberi getirenin müjdesi üzerine sevincini ve mutluluğunu göstermiştir. Diğerlerinin haber vermesiyle böyle bir durum söz konusu değildir. Eğer efendileri *"Kim bana müjde verirse..."* ifadesi yerine, *"Kim bana haber verirse..."* demiş olsaydı, bu durumda hepsi azat olunurlardı. Ayrıca vücudun dış yüzüne, yani tene de, « اَلْبَشَرَةُ » denir. « تَبَاشِيرُ الصُّبْحِ » da günün ilk ışıması vakitleri demektir.

Ancak: « فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ » *"Onlara acıklı bir azabı müjdele-haber ver, bildir."*[442] âyetine gelince, bu bir bakıma bir alay içermektedir.

---

[442] Ali İmran, 21.

Karşı tarafa daha ağır bir darbe vurmanın bir habercisi durumundadır. Yani, kendilerine karşı aşırı öfke dolu bulunulan ve alay edilen kimseye karşı bu sınırsız öfkesini gösteren bir ifade tarzıdır. Örneğin; adam düşmanına karşı, *"Sana soyunu öldürmeyi* (öldüreceğini) *ve malını da yağmalamayı* (yağmalayacağını) *müjdelerim."* gibi.

« اَلصَّالِحَاتُ » kelimesi de, tıpkı, « اَلْحَسَنَةُ » gibi isim yerine geçen bir kelimedir. « اَلصَّالِحَاتُ » kelimesi de akıl, Kitap ve Sünnetin öngördüğü deliller çerçevesinde doğru olan her amele ya da şeye verilen isimdir. Başında yer alan, « ال » harfi cins içindir. Ayrıca bu âyet, amelleri iman olarak değerlendirip kabul edenlere karşı bir hüccet (kanıttır). Çünkü görüldüğü gibi salih amelleri iman üzerine atfetmiştir. Matuf, yani atfolunan ise matufun aleyhten, yani üzerine atıf yapılan şeyden ayrı olan bir şeydir. Ancak şöyle bir gerekçe ile de karşı çıkılamaz:

"Siz diyorsunuz ki, hiçbir salih ameli bulunmaksızın mü'min olan kimse cennete girebilir, bu, caizdir. Oysa Yüce Allah, iman edip salih amel işleyenleri cennetle müjdeliyor. Çünkü, mutlak anlamda cennetle müjdelenmenin şartı ya da koşulu, iman ile birlikte salih amelin de var olmasıdır. Kaldı ki, biz Ehli Sünnet olarak, büyük günah işleyenleri mutlak manada cennetle müjdelemiyoruz. Aksine biz onların cennetle müjdelenmelerini bir kayda bağlıyoruz, Allah'ın dilemesine bırakıyoruz ve diyoruz ki, Allah dilerse büyük günah işleyeni affeder, dilerse onu işlediği günahı kadar ona azap eder ve sonra da cennetine sokar."

« اَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ » *"Gerçekten onlar için cennetler vardır."* Bu, « بِاَنَّ لَهُمْ » takdirindedir. Burada, « اَنَّ » ve amel ettiği şey, İmam Sîbeveyh'e göre, « بَشِّرْ » fiiliyle mansup olmasıdır. Ancak Halil b. Ahmed bunu kabul etmemektedir. Ki bu, Kur'an'da oldukça çok bulunmaktadır.

Cennet: Hurmalıklardan ve sık ağaçlardan oluşan bağ, bahçe, demektir. Ancak cennet kelimesini oluşturan harfler mana bakımından örtmek, setr anlamındadır. Nitekim, « اَلْجِنُّ », « اَلْجُنُونُ », « اَلْجَنِينُ », « اَلْجُنَّةُ», « اَلْجَانُ » ve « اَلْجَنَانُ » hep aynı kök harflerden oluşmuş kelimelerdendir. Nitekim sevap yurduna de cennet denmektedir, çünkü; orada sonsuz bahçeler, saraylar ve nimetler vardır. Cennet de mahluktur, yani şu anda vardır ve yaratılmıştır. Nitekim, yüce Allah'ın şu kavli buna delildir.

﴿ يَآ اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ ﴾

"Ey Adem! Sen ve eşin beraberce cennette yerleşin." [443]

Ancak Mutezile Mezhebi mensuplarından bazıları bunu kabul etmemektedirler. « الْجَنَّةَ » – *"cennet"* kelimesinin çoğul ve nekra olarak gelmesinin yorumu da şöyledir:

Cennet: Tüm bir sevap yurdunun adıdır. Bu ise sayısız cennetleri-bahçeleri içinde bulunduran bir yurttur ve herkesin amel durumuna göre kendilerine verilen mertebe ve dereceler demektir. Dolayısıyla her bir tabaka için söz konusu cennetlerden (bağ ve bahçelerden) oluşan cennetler vardır.

« تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ » *"Altlarından ırmaklar akan"* Bu cümle, « جَنَّاتٌ » – *"cennat"* kelimesinin sıfatı olarak nasp mahallinde gelmiştir. Bundan murat da, *"cennet ağaçlarının altlarından"* demektir. Nitekim büyüyüp gelişmiş olan ağaçların özellikle akar su kenarlarında ve nehir boylarında daha gür olarak yetişip geliştiklerini görürsün. Cennet nehirleri ya da ırmakları ise, herhangi bir kanal olmaksızın akarlar. En değerli ve nezih bahçeler, ağaçları gölgelik yapan ve aralarında durmaksızın aralıksız bir halde nehirler akanlardır. « الْجَرْي » kelimesi, *"ittirat"* manasında olup bu da devamlı akıp duran, kesintisiz devam eden,anlamındadır.

Nehir: Denizden aşağı ve fakat derelerin üzerinde daha geniş akarsu, demektir. Nitekim, Nil nehrine de Mısır Nehri denmektedir. Aslında fasih kullanımda bu, « النَّهَرُ » – *"Neher"* olarak söylenip konuşulur. Ancak kelime « ر – ه – ن » harflerinden oluşan kelimeler cinsinden olması itibariyle genişlik manası, baştan sona dek gibi manalar içerir. Bir de *"akma"* fiilinin nehre isnadı vardır ki, bu mecazi manadadır. Yoksa akan nehir değil, nehir yatağındaki sudur.

« الْأَنْهَارُ » kelimesini marife olarak gelmesi ise, bununla cennet nehirlerinin murat olunduğu ihtimaliyledir. Burada izafetle marifelik yerine, « ال » harf-i tarifiyle marife kılınmıştır. Nitekim, Yüce Allah'ın şu kavlinde de yine böyle geçmektedir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

---

[443] Bakara, 35.

﴿ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ﴾

"...ve başımın saçı bembeyaz alev gibi tutuştu." [444]

Veya harf-i tarif olan « ال » harfiyle aşağıdaki âyette sözü edilen ırmaklara işaret olmuş olabilir. Rabbimiz şöyle buyuruyor:

﴿ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ اٰسِنٍ وَاَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَاَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَاَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى ﴾

"O cennet içinde bozulmayan sudan ırmaklar, tadı değişmeyen sütten ırmaklar, içenlere lezzet veren şaraptan ırmaklar ve süzme baldan ırmaklar vardır." [445]

Doğrusu Allah'ın verdiği akarsu nimetlerin en büyüğü, lezzetlerin en üstünüdür. İşte bu bakımdan yüce Allah cennetlerden söz ederken hep akar sularla, nehirlerle birlikte zikretmiştir. Cennetin diğer özellikleri arasında hep ırmaklara öncelik vermiştir.

« كُلَّمَا رُزِقُوا » *"Kendilerine rızık olarak yedirildiği her defasında..."* Bu, « جَنَّاتٌ » – *"cennetler"* kelimesinin ikinci bir sıfatıdır. Yahut da bu, yeni bir giriş cümlesi olabilir. Çünkü kendilerine, *"Gerçekten onlar için cennetler, bağ ve bahçeler vardır."* denildiği vakit, bunu duyanların kalbine ya da aklına, *"acaba bu bahçelerde yetişen meyveler de tıpkı dünyadaki bağ ve bahçelerde yetişenlere mi benzer veya sözü edilen cinslere benzemeyen başka cins ürünler mi var?"* diye bir düşünce gelebilir. İşte buna verilen cevap; doğrusu o bağ ve bahçelerin meyveleri dünya meyvelerinin benzeridirler. Yani, onların cinsleri her ne kadar bir dereceye kadar değişiklik gösterseler de dünyadakilerin cinsleri gibidir. Fakat yine de mahiyetini yüce Allah'tan başkası bilemez.

« مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا قَالُوا هٰذَا الَّذِي » *"O meyvelerden bir meyve verildiğinde işte bu ... derler."* Yani, cennet denilen o sevap yurdunun bağ ve bahçelerinin meyvelerinden her ne zaman bir meyve verilirse, türü ne

---
[444] Meryem, 4.
[445] Muhammed, 15.

olursa olsun, ister elma, ister nar veya başka bir meyve olsun, rızık olarak sunulduğunda, işte o zaman böyle derler.

Âyetin bu kısmında yer alan birinci ve ikinci cer edatı « مِنْ » harflerinin her ikisi de ibtidai (başlangıç) gaye içindirler yani zarf-ı lağvdırlar. Çünkü rızık, bahçelerden (cennetlerden) ilk olarak çıkmaya başlar. Cennetlerden (bahçelerden) ilk olarak çıkan rızık da ilk defa meyve olarak çıkar. Nitekim bunun benzeri şöyledir. Örneğin; birine, beni filanca rızıklandırdı (yedirdi), demen gibi. İşte bunun üzerine, *"Seni nereden yedirdi?"* diye gelen soruya da cevabın şöyle olur: *"Bahçesinden"* Bu defa, *"Bahçesinin hangi meyvesinden sana yedirdi?"* diye sorulur. Sen de, *"Nar meyvesinden."* diye cevaplarsın.

Âyette yer alan, « ثَمَرَةٍ » kelimesi bir tek meyve, yani elma demek değildir Ya da bir tek nar meyvesi demek de değildir. Bundan asıl maksat meyve türleridir.

« رُزِقْنَا » *"Rızıklandırıldık."* ifadesi, « رُزِقْنَاهُ » yani, ondan rızıklandırıldık, manasındadır. Burada aid (zamir) mahzuftur (zikredilmemiştir).

« مِنْ قَبْلُ » bu da, « مِنْ قَبْلِ هٰذَا » demektir. Bu kelime izafetten kesilince, yani tamlama yapılmayınca mebnî hale gelir. Bu itibarla mana şöyle olur: *"İşte bu, bundan önce rızık olarak yedirildiklerimiz* (nimetlendirildiklerimiz) *gibi..."* Dolayısıyla burada bir teşbih, yani benzetme vardır, bunu da âyetin şu ifadesinden anlıyoruz:

« وَاُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا » *"Bu rızıklar kendilerine bazı yönlerden dünyadakilere benzer olarak verilmiştir."* İşte buradaki ifade adeta şu ifadenin bir benzeri gibidir. Örneğin, *"Ebu Yusuf, Ebu Hanife'dir"* sözü gibi. Yani burada Ebu Yusuf (113-182/731-798)'un Ebu Hanife'ye benzemesini öyle bir dile getiriyorsun ki, adeta şöyle demek ister gibisin; "Sanki Ebu Yusuf'un kendisi, Ebu Hanife'nin ta kendisidir." İşte âyetteki benzerlik de bu manadadır. Nasıl ki; Ebu Yusuf Ebu Hanife'nin ta kendisi değilse, Cennet meyveleri de dünyadakinin ta kendisi değildir. Ancak bazı yönlerden benzerlikleri vardır.

« بِهِ »'deki zamir hem dünyada rızıklanmış olanlara ve hem ahirette rızıklananlara racidir. Çünkü, « هٰذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ » cümlesi her iki dünyada da rızıklananları içermektedir. Kaldı ki cennet meyveleri de tıpkı dünya meyveleri gibidirler. Farklı cinsler değiller. Çünkü insan alışık olduğu şeye daha bir yakınlık duyar, alışık olduğu şeye daha çok yönelir. Eğer alışık olmadığı, aşinalığı bulunmadığı bir şeyle karşılaşırsa yaratılış olarak ondan uzak durur, kaçar. Nefsi onu o şeyden muaf tutar (istemez). Zira, insan eğer daha önce kendisiyle geçmişi bulunan bir şeyle karşılaşır ya da görürse ve onda da açık bir meziyet (farklılık) görürse, apaçık bir durum sezerse gerçekten buna karşı daha fazla şaşkınlık duyar, hayretler içinde kalır ve fazlasıyla garipser. Dolayısıyla rızık olarak yedikleri her meyvenin ya da ürünün yanında bu sözü tekrarlamaları bu işin sonsuza dek hep böyle olacağına da bir delildir. Meziyetin ortaya çıkışı, bu halin hep böyle uzayıp gideceğinin kanıtıdır. Bu duruma göre meyvelerde görülen farklılık her an onların bu hayretlerini dile getirmelerine neden olacaktır.

Veya « بِهِ »'deki zamir rızka raci olabilir. Nitekim, bu aynı zamanda ona işaret de etmektedir. Buna göre mana şöyle olmaktadır: *"Doğrusu o cennet meyvelerinden kendilerine yedirilenler, her meyvenin getirilişinde onlara adeta aynı cinsten imişler izlenimini verir."* Nitekim, Hasan Basri *(Radıyallahü Anh)*'den hikaye olunduğuna göre demiş ki:

"Cennet ehlinden birinin önüne bir tabak (sofra) *konulur. O bu tabaktan yer. Sonra başkası getirilir. Yiyen kimse de; bu, bize daha önce verilip yedirilendir, der. Melek de ona: "Bundan ye, çünkü bunların renkleri bir ve fakat tatları farklıdır" der.*

Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den rivâyete göre şöyle buyurmuş:

"Muhammed'in varlığı elinde bulunan Allah'a yemin ederim ki, cennet ehlinden olan adam bir meyveyi yemek için ağzına götürdüğü zaman daha o, o meyveyi ağzına ulaştırmadan Allah onun yerine onun gibi bir meyveyi hemen yerleştirir." [446]

---

[446] Taberani, "el-Kebir, 1449. Bezzar, "Keşful Estar"; 3530. Ebu Nuaym, Sıfatu'l-cennet; 345. Buradaki lafız da şöyledir: "Cennet ehlinden biri o cennet meyvele-

Bir de bakarlar ki, durum aynen eskisi gibi, sanki eksilen bir şey olmamış gibi. İşte bu durumda dedikleri o sözleri söylerler.

« وَاُتُوا بِهٖ مُتَشَابِهًا » Rabbimizin bu kavli de muterize (parantez) cümlesidir. Durumu tespit ya da takriri içindir. Bu, adeta şu ifadeye benzer bir durumdur. Örneğin: *"Filan kimse filan ile ne güzeldir –yaptığı şey ne güzeldir– Şöyle bir görüş ortaya attı ve doğru da oldu."* İşte burada da, iki parantez cümlesi yer aldı, biri; *"Yaptığı şey ne güzeldir"*, biri de, *"ve doğru da oldu"* cümlesidir. Nitekim, Rabbimizin şu kavli de böyledir:

﴿ وَجَعَلُوٓا اَعِزَّةَ اَهْلِهَٓا اَذِلَّةً وَكَذٰلِكَ يَفْعَلُونَ ﴾

"Ve halkının ulularını alçaltırlar. Herhalde onlar da böyle yapacaklardır." [447]

« وَلَهُمْ فِيهَٓا اَزْوَاجٌ » *"Onlar için orada zevceler vardır."* Burada, « اَزْوَاجٌ » kelimesi mübtedadır, « وَلَهُمْ » da haberidir. « فِيهَا » da zarf-ı müstakardır. « مُطَهَّرَةٌ » *"Tertemiz"* kötü ahlaktan arınmış, kocalarına buğzetmezler ve başkalarına da bakmazlar. Ya da aynı zamanda kadınlara ait aybaşı halini ve istihaza kanını görmezler, kısaca kadınlara ait rahatsızlıklardan arınmıştırlar. Aynı zamanda küçük ve büyük abdest gibi şeylerden ve benzeri tiksindiricilik veren durumlardan tamamen arınmış, tertemiz zevceler. Burada sıfat mevsufu (niteleyen niteleneni) gibi cemi (çoğul) olarak gelmedi. Çünkü her ikisi de dil açısından fasihtirler. Ayrıca âyette, « مُطَهَّرَةٌ » yerine, « طَاهِرَةٌ » kelimesi söylenmedi, Bunun nedeni ilk kelime ikinciye göre daha mübalağalı olmasıdır. Kaldı ki, « مُطَهَّرَةٌ » kelimesinin binası teksir (çokluk) içindir. Bir de bu kelimede şöyle bir mananın var olduğu da ayrıca görülmektedir. "Onları tertemiz kılan, ak pak haline getiren bir mutahhir (temizleyen, tertemiz kılan) vardır ki, bu da elbette Allah'tan başkası değildir."

---

rinden koparır koparmaz, hemen onun yerine Allah onun gibisini bitirir."

[447] Neml, 34.

« وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ » *"Onlar orada ebedi kalıcıdırlar."* Âyette bulunan, « خُلْدٌ » kelimesi, sonu gelmeyen ve sürekli olan kalış, ebedi kalış (demektir).

Bu aynı zamanda Cehmiye Mezhebi mensuplarının görüşlerinin batıl ve geçersiz, anlamsız olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü, bu mezhep mensuplarının görüşlerine göre, "Cennet ve cennet ehli de fena bulacaklardır, onlar da yok olacaklardır. Çünkü yüce Allah kendisini Evvel ve Ahir (ilk ve son) olarak vasfedip tanıtıyor. Allah'ın ilk olduğunun gerçekliliği bütün yarattığı varlıklardan daha önceliklidir, yani öncesi yoktur. Dolayısıyla sonluluk olayının gerçekleşmesi için de diğer yaratıklarının sonrasına kalmasının gerekliliğidir, ebedi sonsuzluk. Şimdi yüce Allah açısından bunun böyle olabilmesi de ancak yaratılmış olan tüm varlıkların fena bulmasından ve yok olmalarından sonra gerçekleşebilir. Aksi halde zorunlu olarak Allah için böyle bir şey gerçekleşmemiş olur deriz. Oysa yüce Allah bakidir. Nitekim, sıfatları da bakidir. Eğer cennet, ehliyle birlikte baki olacaksa, kalıcı ise bu durumda yaratan ile yaratılan arasında teşabüh (benzeşme) meydana gelir. Bu ise muhaldir, olamazdır.

Ehli Sünnet, olarak bizim buna cevabımız şudur: deriz ki; "Allah için Evvel (ilk) oluş, varlığının başlangıcının olmaması gerçeğidir. Ahir (son) olması da zatının bir nihâyetinin, sonunun olmaması anlamındadır. Ancak bizim açımızdan ise ilk oluş, Onun ferdi sabık olmasıdır, Ahir ise, Onun ferd-i lahik olmasıdır. Yüce Allah'ın bu iki vasıfla nitelenmiş olması, kemal sıfatlarını beyan (açıklamak) ve aynı zamanda nakisayı (eksikliği) ve zevali (yok oluşu) reddetmek içindir. Bunun böyle anlatılması, yüce Allah'ı hadis olma ve fena bulma (yok olma) ihtimallerinden tenzih içindir, uzak kılmak içindir. Yoksa dedikleri şey için değildir. Hiç beka ile bir teşabüh olabilir mi? Oysa ki, yüce Allah zatı itibariyle bakidir ve baki olması da varlığının bir gereğidir, yani vacibu'l-vücuddur. Kaldı ki yaratılanların bekası ve varlığı da O'nun varlığıyla kaimdir. Bu ise varlığı caiz olandır, yani bekası başkasının bekasına (Allah'ın bakiliğine) bağlı olanlar ise caizu'l-vücuddurlar, varlıkları ya da yoklukları da caiz olanlar demektir.

❁ ❁ ❁

26. — 29. ÂYETLER

إِنَّ اللّٰهَ لاَ يَسْتَحْيِى أَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِن رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَآ أَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاً يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِي بِهِ كَثِيراً وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلاَّ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٦﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِن بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الأَرْضِ أُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٢٧﴾ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَآءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٩﴾

Meâli

26. Şüphesiz, Allah, ibret ve öğüt olması için bir sivri sineği, hatta ondan küçük ya da büyük olsun benzeri bir şeyi örnek vermekten kaçınmaz. İman edenlere gelince; onlar, kesinlikle bu tür misallerin Rablerinden gelen bir hak *(gerçek)* olduğunu bilirler. İnkarcı kâfirlere gelince onlar, Allah böylesi basit şeyleri örnek olarak vermekle ne murad eder, derler. Allah böylesi misallerle birçok toplumları saptırır, birçoklarını da hidâyete *(doğru yola)* yönlendirir. Allah verdiği bu tür örneklerle ancak fasıkları *(yolunu şaşırmışları)* saptırır.

27. Bu fasıklar öylesi kimselerdir ki, kesin söz verdikten sonra Allah'a verdikleri ahitlerini *(antlaşmalarını)* bozarlar. Allah'ın ziyaret edilmelerini emredip hal ve hatırlarının sorulmasını istediği kimselerle bağlarını koparırlar ve yeryüzünde bozgunculuk yapıp anarşi doğururlar. İşte bunlar gerçekten kaybedenlerin ta kendileridir.

28. Ey kâfirler! Sizler henüz var değilken ve ölüler iken sizi yoktan var edip dirilten Allah'ı nasıl inkâr edersiniz!? Sonra sizi öldürecek, sonra yeniden sizi diriltecek. Sonunda tekrar O'na döndürüleceksiniz.

29. O, yerde ne varsa tümünü sizin için yarattı. Sonra da zatına mahsus bir tarzda semaya yöneldi. Böylece onu yedi kat sema *(gök)* halinde tanzim edip yarattı. Ve O her şeyi detaylarıyla bilendir.

Tefsiri

Yüce Allah, Kitabında sinek, sivri sinek, örümcek ve benzeri varlıklara yer verince Yahudiler bununla alay edip güldüler ve bu, Allah kelâmına benzemiyor, dediler. İşte bunun üzerine aşağıda tefsirini yapacağımız âyet nazil oldu.

٢٦- ﴿ إِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ اٰمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِهٰذَا مَثَلاً يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِي بِهِ كَثِيراً وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴾

26 – Şüphesiz Allah ibret ve öğüt olması için bir sivri sineği, hatta ondan küçük ya da büyük olsun benzeri bir şeyi örnek vermekten kaçınmaz. İman edenlere gelince onlar, kesinlikle bu tür misallerin Rablerinden gelen bir hak (gerçek) **olduğunu bilirler. İnkarcı kâfirlere gelince onlar, Allah böylesi basit şeyleri örnek olarak vermekle ne murad eder, derler. Allah böylesi misallerle birçok toplumları saptırır, birçoklarını da hidâyete** (doğru yola) **yönlendirir. Allah verdiği bu tür örneklerle ancak fasıkları** (yolunu şaşırmışları) **saptırır.**

« إِنَّ اللّٰهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً » *"Şüphesiz Allah, ibret ve öğüt olması için bir sivrisineği örnek vermekten kaçınmaz."* Yani, Allah, darb-ı mesel (örnek) olmak, örnek alınmak maksadıyla, basitliği sebebiy-

le bir şeylerden utangaçlık duyanlar örneğinde olduğu gibi sivri sineği ders olsun diye örnek olarak vermekten çekinmez, asla bundan haya duymaz.

Haya: İnsanın bundan ötürü ayıplanıp kınanırım, kötülenirim endişesiyle yüzünün kızarıp bozarması ve hayal kırıklığına uğrarım endişesini taşımasıdır.

Oysa Kadim olan Allah için bir değişme, korku ve zem doğru olmaz, caiz değildir. Ancak, *"terk"* ifadesinin kullanılmasına gelince, bu, bunu ayrılmaz bir şeyi olduğundan durumu bununla açıkladı. Böyle bir ibare ya da ifade kâfirlerin sözleri için caiz olur. Yani, onların ifadelerinde geçebilir. Onlar diyorlar ki:

"Muhammed'in Rabbi Kitabında sinek, sivrisinek, örümcek ve benzeri şeyleri ibret alınması için bunları örnek olarak vermekle hiç sıkılmaz mı?"

İşte bu âyet de adeta onlara muKâbelede bulunmak, cevap vermek ve verilen cevabın sorulan soru ile mutabık olması bakımından bu âyet nazil oldu. Bu ise Arap edebiyatında bedii –güzel bir sanattır–. Yani Bedi ilmi noktasından bu böyledir. Bu fiil iki şekilde kullanılır. Birincisi herhangi bir edat almaksızın müteaddi (geçişli) olabilir. İkincisi de bir cer edat alarak bu şekilde müteaddi olabilir.

Nitekim: « اِسْتَحْيَيْتُهُ وَ اِسْتَحْيَيْتُ مِنْهُ » örneğimde bunu görmekteyiz. Dolayısıyla burada bu iki durum da ihtimal dahilindedir. « ضَرْبُ الْمَثَلِ » Darbı Mesel, « ضَرْبُ اللَّبِنِ » *"kerpiç/tuğla basmak, yapmak"* ve « ضَرْبُ الْخَاتَمِ » *"yüzük/mühür basmak"* ifadelerinden alınma olup, *"ders alınacak örnek üretmek, göstermek"* manasındadır. Âyette yer alan, « مَا » ise, ibham içindir, yani *"ma-i ibhamiyedir"*. Bu « مَا » harfi eğer nekra olan bir isimle birlikte zikredilirse onu tam anlamıyla müphem (kapalı), anlaşılamaz kılar ve ona umum (genellik) manasını ekler (yükler). Örneğin;

« أَعْطِنِي كِتَابًا مَا » cümlesinde de gördüğün gibi, « مَا » var ve bu da sözünü ettiğimiz harftir. Bununla şunu demek istiyorsun, *"Bana herhangi bir kitap ver, kitap olsun da."* Veya bu harf te'kit için gelen bir sıla (ilgi) zamiridir. Tıpkı Rabbimizin şu âyetinde geçtiği gibi:

﴿ فَبِمَا نَقْضِهِمْ مِيثَاقَهُمْ ﴾[448]

İşte bu âyetteki « مَا » te'kit için gelen ve aynı zamanda sıla (ilgi) zamiri olan « مَا »'dır. Sanki tefsirini yapmakta olduğumuz bu âyette şöyle der gibi:

"Şüphesiz Allah, kesinlikle örnek vermekten çekinmez..." Ayrıca, « بَعُوضَةً » kelimesi, « مَثَلاً » kelimesinin atfı beyanî (onu açıklayan tarzdaki) bir atıftır ya da, « يَضْرِبَ » kelimesinin mef'ulüdür. « مَثَلاً » kelimesi de nekra olan, « بَعُوضَةً » kelimesinden hal olup ona takaddüm etmiştir, (ondan önce gelmiştir). Veya « ضَرَبَ » kelimesinin, « جَعَلَ » manasında kabul edilmesiyle her ikisi de mef'ulleri olarak mansuptur lar.

« بَعُوضَةً » kelimesi, kelimesinden türemedir. Bu da kesmek anlamındadır. Tıpkı, « بِضْعٌ » ve « عَضْبٌ » kelimeleri gibi. Örneğin: « بَعَضَهُ الْبَعُوضُ » gibi ki bu, *"Sinek onu ısırdı."* demektir. Nitekim, « بَعْضُ الشَّيْءِ » demek, o şeyden bir parça manasındadır. Aslında « بَعُوضُ » kelimesi, « فَعُولٌ » ve « قَطُوعٌ » vezinlerinde bir sıfattır. Sonra isim olarak kullanılması baskın gelmiştir.

« فَمَا فَوْقَهَا » *"Ondan büyük ya da küçük olsun benzeri bir şeyi örnek vermekten kaçınmaz."* Yani, ondan daha büyüğünü ve örnek olarak gösterilen şeyden manaca daha fazlasını göstermekten çekinmez. Oysa onlar verilen örneği basit, az ve hakir bir şey olarak değerlendiriyorlardı. Dolayısıyla, hacim bakımından ondan daha basitini de veya büyüğünü de gösterebilir. Allah böyle bir şeyden çekinmez.

Sanki böyle bir ifade ile söylenmek istenen şey; o kâfirlerin bir misal olarak gösterilen sinek ve örümceğin örnek gösterilmesine karşı takındıkları inkârcı tavırlarını red manası yer alır gibi bir durum var. Çünkü sinek de, örümcek de sivri sinekten daha büyük hacimdedirler. Yani, "Sivrisinekten daha küçük olan bir şey ile nasıl ibret veren bir örnek verilebilir ki? O, en basit ve en küçük bir canlıdır. Çünkü sivrisineğin kanadı ötekilerinkinden daha küçük ve basit ve derecelerle de ondan küçüktür"

[448] Nisa, 155.

denilemez. Kaldı ki, Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* onu, dünyayı değerlendirme noktasından bir misal olarak vermiştir.[449]

« فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ » *"İman edenlere gelince onlar, kesinlikle bu tür misallerin Rablerinden gelen bir hak* (gerçek) *olduğunu bilirler."* Burada, « أَنَّهُ »'daki zamir, ya « مثل » – *örnek* kelimesine veya, « يَضْرِب » kelimesine racidir.

Hak: İnkârı hiçbir zaman doğru olmayan ve sabit olan gerçek, demektir. Nitekim bir şeyin sabit ve gerekli olması durumunda, « حَقَّ الأَمْرُ » artık bu iş kesinleşti, denilir. « مِنْ رَبِّهِمْ » *"Rablerinden"* bu ifade hal olarak nasb mahallinde gelmiştir. Burada amil, *Hak* kelimesinin taşıdığı manadır. *"Zül hal"* ise müstetir (gizli) zamirdir.

« وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللهُ بِهَذَا مَثَلاً » *"İnkârcı kâfirlere gelince onlar, «Allah böylesi basit şeyleri örnek olarak vermekle ne murad eder?» derler."* Bu âyette, « مَثَلاً » kelimesi üzerinde vakfedilir (durulur). Eğer vakfedilmeyip de vasl edilirse (yani bitiştirilerek ve durulmayarak okunursa), bu takdirde mabadi yani kendisinden sonra gelen ibare bunu sıfatı olur ki, durum öyle değildir.

İnkârcıların *"Allah böylesi basit şeyleri örnek olarak vermekle ne murad eder?"* sözleri ise meseleyi aşağılamak, küçümsemek ve basit olarak görmektir. Nitekim, Abdullah b. Amr hakkında Hz. Aişe *(Radıyallahü Anha)*'nin şu sözü buna bir örnektir. Hz. Aişe, Abdullah b. Amr *(Radıyallahu Anhüma)* hakkında onu aşağılamak maksadıyla demiş ki: *"Tüh yazıklar olsun! Abdullah b. Amr b. El-Asi'ye!"* [450]

« مَثَلاً » kelimesi, olduğu gibi temyiz veya şu âyet örneğinde olduğu gibi hal olarak mansuptur:

[449] Sanki bu ifadelerle Sehl b. Sa'd tarafından merfu olarak rivâyet olunan şu hadise işaret edilir gibidir: "Eğer Allah katında dünyanın sivrisinek kanadı kadar bir değeri bulunsaydı, Allah bundan kafirlere bir yudum su bile içirmezdi." Bk. Tirmizi; 2320. İbn Mace. El-İklil, 1/154

[450] Abdullah b. Amr, kadınlar boy abdesti alırlarken uzun saç örüklerini çözeceklerdir, diye fetva vermesi üzerine Hz. Aişe annemiz ona olan öfkesinden ve yanlış fetvasından ötürü onu kınayıp aşağılamıştır. Yoksa öylesine bir aşağılama değil. Bk. El-İklil, 1/156. Çeviren).

﴿ هٰذِهِ نَاقَةُ اللّٰهِ لَكُمْ اٰيَةً ﴾[451]

Bu âyette, « اٰيَةً » kelimesi müellif tarafından hal olarak değerlendirilmiştir. Yine âyette yer alan, « اَمَّا » kelimesi, şart manasını taşıyan bir harftir. İşte bu bakımdan bunun cevabının başına bir « فَ » harfi getirilmiştir. Bunun yararı ise, cümleye te'kit manasını kazandırır ve te'kidin değerini gösterir. Örneğin, « زَيْدٌ ذَاهِبٌ » gibi. Bu basit bir ifadedir. Şâyet bunu te'kit etmek istersen bu ve Zeyd'in kesinlikle gitmiş olduğunu belirtmek istersen te'kitli bir ifade ile şöyle denilir:

« اَمَّا زَيْدٌ فَذَاهِبٌ » İşte bu bakımdan Sîbeveyh bu cümlenin yorumunu şöyle yapmıştır. *"Her ne olursa olsun, Zeyd mutlaka gidecektir, bu, kesindir."* İşte böyle bir yorum bu harfin te'kit (pekiştirmek) için olduğu ve böyle bir mana ifade ettiği ortaya çıkıyor ve bu şart manasınadır.

Bir de âyetteki her iki cümle de, « اَمَّا » ile başlamaktadır. Dolayısıyla bu âyette, *"İman edenler bilirler ve kâfirler de derler."* manasında; « فَالَّذِينَ اٰمَنُوا يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَقُولُونَ » dememesi mü'minlerin işine oldukça büyük bir önem atfetmiş olması ve övgüye değer bulmasıdır.

Bir de mü'minlerin bunu hak olduğunu bilmeleri de beliğ manada bir güvenin de göstergesidir. Rabbimiz böylece buna işaret buyuruyor. Kâfirlerin ise kendi paylarına gaflet ve aymazlık içinde olduklarını ilan etmenin yanında onların ahmak kimseler olduğunu da açık olarak ifade ediyor.

« مَاذَا » kelimesine gelince, bunun için iki görüş bulunmaktadır:

Buradaki, « ذَا » harfi ya da kelimesi, « اَلَّذِى » manasında ilgi, zamiridir. « مَا » ise soru edatıdır. Bu takdirde iki kelime olmuş olurlar. Bu ilk görüştür. İkincisine gelince; « ذَا » ile « مَا » kelimeleri birleştirilerek tek kelimelik bir soru edatı, ismi haline getirilmişlerdir.

İlk görüşü doğru kabul edersek, « مَا » kelimesi mübteda olarak merfudur ve bunun haberi de, sılasıyla (ilgi cümleciğiyle) birlikte « ذَا » kelimesidir. Yâni, *"Murat etti"* demektir. Aid (zamir) ise mahzuftur.

[451] Araf, 73.

İkinci değerlendirmeye göre, bu, « أَرَادَ » fiiliyle mahallen mansuptur ve bunun takdiri de şöyledir: *"Allah neyi, hangi şeyi murat etti?"*

"İrade" kelimesi mastar (kök) kelimedir. Kişinin herhangi bir şeyi kendi adına istemesi ve gönlünün de ona meyletmesidir ki, *"Ben şunu murat ettim, kendi özgür irademle istedim."* der.

Kelâm bilginleri açısından bu, mümkünattan olan şeyleri şu veya bu şekilde herhangi bir varlığa tahsis etmeyi, ona ait kılmayı gerektiren bir manadır.

Ehli Sünnet açısından ise her şeyden münezzeh olan yüce Allah gerçek anlamda *"irade"* sıfatına sahiptir.

Bağdat Mutezile okulu ise; Yüce Allah gerçek anlamda irade sıfatıyla vasıflanmaz, görüşünü benimsemişlerdir. Bunlara eğer, *"Allah şöyle murat etti."* denilirse bu eğer Allah'ın fiiliyle alakalı bir şey ise, bu durumda bunun manası; *"Allah bunu yaptı, işledi."* demektir. Çünkü, O yanılmaz ve O şeye zorlanamaz (ikrah olunmaz). Eğer yapılan veya meydana gelen şey, başkasına ait bir fiil ise, bu durumda bunun manası, *"Allah bunu emretti."* oldu, derler.

« يُضِلُّ بِهِ كَثِيراً وَيَهْدِي بِهِ كَثِيراً » *"Allah böylesi misallerle birçok toplumları saptırır birçoklarını da hidâyete erdirir."* Âyetin bu kısmı daha önce geçen ve « أَمَّا » ile başlayan iki cümleyi tefsir edip açıklar mahiyettedir. Onun hak olduğunu bilenler grubu ile bunu bilmeyip cahillik ederek alaya alanlar grubu olarak her ikisi de *"birçoğu"* ifadesiyle nitelendirilmiştir.

Bir şeyin hak olduğunu bilmek hidâyet açısındandır. Cehalet ise en güzel ifadeyle dalâlet (sapıklık) türündendir. Nitekim, kendi adlarına hidâyete erenler oldukça çokturlar. Ancak dalâlet ehline kıyasla az sayıda olarak değerlendirilirler. Oysa hidâyete erenlerin görünürde az sayıda kimseler olarak görülmeleri önemli değil, çünkü onlar gerçekte çokturlar. Kısaca, şekil ve görünürde az sayıda da olsalar, gerçekte öyle değil. Bakın şair ne söyler:

إنّ الكرام كثيرٌ في البلاد وَ إنْ قلّوا كمَا غير هم قلّ و إنْ كثروا

Az gibi gözükseler de cömertler ülkelerde yine fazladırlar herkesten
Çok gibi görünseler de namertler ülkelerde azdırlar er olanlardan

İdlâl: Kulda dalâlet ya da sapıklık fiilinin veya eyleminin yaratılmış olması işidir.

İhtida: Kulda hidâyet bulma, doğru yola erme fiilinin yaratılması işidir. İşte Ehli Sünnet açısından *"idlal ve ihtidanın"* anlamı gerçek mânâsıyla böyledir.

Âyetin siyakından, yani ifade tarzından şöyle bir açıklamanın var olduğunu çıkarıyoruz. Kâfirlerden olup da cahil kesimin inkâr etmeye kalkıştıkları ve örnek olarak gösterilmesini garipseyip aşağıladıkları, alaya aldıkları şeylerin basit olmadıklarını, inkâr edilemeyeceklerini, garipsenmemeleri gerektiğini ifade ediyor. Çünkü temsil getirmek, o şeyle ilgili mana derinliğini ortaya çıkarmak ve görülüp müşahede olunanlardan olan beklentileri daha yakına getirip gerçeğin anlaşılmasının ortaya sermek içindir.

Eğer mütemesselün leh (yani kendisi için örnekleme yapılan şey) büyük ve önemli ise, mütemesselün bih (yani gösterilen örnek) de o değerdedir. Eğer kendisi için örnekleme yapılan şey basit ise gösterilen örnek de o nisbette basit olur. Görmez misin hak açık, net ve büyük olması bakımından bu, ziya (ışık) ve nur (aydınlık) ile örneklendirildi. Batıla gelince bunun tamamen hakkın taşıdığı sıfatın zıddı olması açısından zulmet (karanlık) ile örneklendirildi.

Kâfirlerin Yüce Allah'a –hâşâ– denk tuttukları ilâhların halinden daha aşağılık ve daha rezil bir durum olamaz ve daha azı da. İşte bu bakımdan örümcek ağını (evini) zayıflıkta, basitlik ve önemsizlikte bunların inançlarına örnek gösterdi. Hatta sinekten de daha basit olarak değerlendirdiği için bunların durumlarını da sivrisinekle örneklendirdi. Çünkü sivrisinek sineğe göre daha basit bir şey... İşte bu açıdan bunu reddetmedi, uzak bir şey olarak görmedi ve bunu örnek olarak verene de: *"Bunları sivri sineğe benzemekten sıkıl, uzak dur."* diye de bir şey söylenmedi. Çünkü, bunu böyle bir örnekleme ile sunmada isabetlidir. Kavlinde, yani söylemiş olduklarında da Rabbimiz gerçeği ve hakkı ortaya sermiştir. Dolayısıyla örneği de verilmesi gerektiği şekilde gözler önüne sermiştir.

Adetleri ve durumları hep insaf ölçüleri içinde hareket etmek, olayları akıl süzgeci içinde değerlendirmek olan mü'minlerin halini açıklamak için de görüldüğü gibi aynı makul yol izlenmiştir. Çünkü; mü'minler, yani inananlar böyle bir temsili ya da ders çıkarılacak örneği işittiklerinde, o şeyin gerçekten hak olduğunu bildiler.

Oysa cehaletleri akıllarına baskın çıkmış olan kâfirlere (inkârcılara) gelince, bunu duyduklarında büyüklendiler, kibirlilik gösterdiler, inadettiler ve bunun batıl olduğu yargısına vardılar, dolayısıyla da inkâr ile karşıladılar, kabul etmediler.

İşte bu durum mü'minlerin hidâyetlerine, doğru yolu bulmalarına sebep oluştururken, fasıkların ise sapıklığına neden olmuştur. Ancak burada şaşılacak nokta nasıl oluyor da bütün bu gerçeklere rağmen bunu inkar etmeleridir. Halbuki, insanlar genelde herhangi bir hususta bir darbı mesel vermek istediklerinde, hayvanlardan, kuşlardan, böceklerden hep örnekler vermişlerdir. Örneğin; işte bunlardan bazı temsiller, insanlar bu örneklemede şöyle derler:

"Karıncalardan daha toparlayıcı, sineklerden daha atak (cüretkar), *maymundan daha uyanık, pervaneden* (kelebekten) *daha zayıf, Güveden daha zararlı, daha çok yiyen, sivrisinekten daha güçsüz ve sivrisineğin beyninden daha değerli, az rastlanır."* gibi.

Fakat bütün gerçeklere rağmen yenilen pehlivan güreşten vazgeçmez misali bu kâfirler de yenildikçe ve şaşkın duruma düştükçe, açık, net ve meydanda olan gerçekleri gördükçe şaşkınlığa rıza gösteriyorlar da parıldayan hakikati ise inkâr ediyorlar.

« يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ » *"Allah verdiği bütün örneklerle ancak fasıkları* (yolunu şaşırmışları) *saptırır."* Burada, « الْفَاسِقِينَ » kelimesi, « يُضِلُّ » fiilinin mef'ulüdür. Yoksa istisna ile mansup kılınmış değildir. Çünkü « يُضِلُّ » "Yudillu" kelimesinin mef'ulü tamamlanmamıştır.

Fısk: Orta yoldan çıkmak, demektir. Şeriat/Din dilinde ise, büyük günah işleyerek Allah'ın emrinden dışarı çıkmaktır. Kısaca bu, iki menzile arasında bir yerdedir. Yani; ne mü'mindir, ne de kâfir, ikisi arasında bir yerdedir demektir ki, bu, Mutezile'nin görüşüdür. Allah'ın izniyle ilerideki sayfalarda bunların görüşlerinin batıl ve geçersiz olduğunu gösteren kanıtları öğreneceksin.

٢٧- ﴿ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

27 – Bu fasıklar öylesi kimselerdir ki, Allah'a verdikleri akitlerini (antlaşmalarını) **bozarlar. Allah'ın ziyaret edilmelerini emredip hal ve hatırlarının sorulmasını istediği kimselerle bağlarını koparırlar. Ve yeryüzünde bozgunculuk yapıp anarşi doğururlar. İşte bunlar gerçekten kaybedenlerin ta kendileridir.**

« الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّٰهِ » *"Bu fasıklar öylesi kimselerdir ki, Allah'a verdikleri akitlerini* (antlaşmalarını) *bozarlar."*

Nakz: Bozmak, feshetmek ve terkibi çözmek manalarındadır. Ahd; Güvenmek, güven vermek, akdetmek gibi anlamlara gelir. *"Allah'a verdikleri akitlerini ve antlaşmalarını bozanlar"*'dan" murat, inatçı, kargaşacı Yahudi bilginleridir veya onların münafık olanlarıdır ya da tüm kâfirlerdir.

Ahdullah: Tevhid konusunda akıllarında delil ve kanıtlardan oluşturdukları, meydana getirdikleri birikim. Sanki bu, Allah tarafından kendilerine emredilmiş ya da tavsiye olunmuş bir emir olup bunu üzerine onlara güven vermesi, onlardan söz ve vesika alması, demektir. Veya Allah'ın kullarından, kendilerine herhangi bir peygamber göndermesi halinde, Yüce Allah'ın ona vereceği mucizelerle doğrulamış olduğu peygamberini doğrulamalarına ve ona uymalarına, ve onun adını gizlememelerine dair onlardan kesin söz almasıdır. Yahut da, birbirlerinin kanlarını dökmemeleri, haksız yere birbirlerine saldırmamaları, azgınlıkta bulunmamaları ve yakın/uzak akraba ile olan bağlarını koparmamaları hususunda Allah'ın kendilerinden kesin söz almasıdır. Diğer bir yoruma göre; Allah'ın yarattıklarından (kullarından) aldığı kesin söz (ahit) üçtür.

Bunlardan ilki, Yüce Allah'ın (Celle Celâluhu) Hz. Adem (Aleyhi-s Selâm)'in tüm soyundan (zürriyetinden) aldığı söz olup, bu da kendi birliğini ikrar etmeleri ve tevhid inancına bağlı kalacakları sözüdür, O'nun rububiyetini (rabliğini) kabullenmeleri ahdidir. Nitekim, yüce Rabbimiz şöyle buyuruyor:

﴿ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي اٰدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلٰى أَنْفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلٰى شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هٰذَا غَافِلِينَ ﴾

"Ve yine hatırlayın ki, Rabbin Ademoğullarından misak (söz) ***almıştı. Rabbin onların bellerinden zürriyetlerini alarak onları kendi haklarında tanık tuttu ve şöyle buyurdu: «Ben sizin Rabbiniz değil miyim?» Onlar da: «Elbette! Buna şahit olduk.» dediler. Bu, kıyamet günü; «Bundan habersiz idik.» dememeniz içindir."*** [452]

İkincisi de risaleti, aldıkları mesajları aynen iletmeleri ve dini ayakta tutup hakim kılmaları konusunda Allah'ın peygamberlerinden aldığı misaktır (kesin sözdür). Nitekim, Rabbimizin şu âyeti de bu gerçeği ifade ediyor ve şöyle buyuruyor:

﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴾

"Hani, biz peygamberlerden söz almıştık; Sen'den Nuh'tan, İbrahim'den, Musa'dan ve Meryem oğlu İsa'dan da. Evet biz onlardan pek sağlam bir söz aldık." [453]

Üçüncü ahdi alması da alimlerden aldığı sözdür. Bunu da Yüce Rabbimizin şu kavlinden öğreniyoruz. Rabbimiz buyuruyor ki:

﴿ وَإِذْ أَخَذَ اللّٰهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ وَلَا تَكْتُمُونَهُ ﴾

"Allah, kendilerine kitap verilenlerden, «Onu mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz.» diyerek söz almıştı." [454]

« مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ » *"Kesin söz verdikten sonra..."*

"Misak" kelimesi esasen, « اَلْوَثَاقَة » kökünden türemedir. Bu da bir şeyi sağlamlaştırmak, muhkem duruma getirmek manasındadır.

---

[452] Araf, 172.
[453] Ahzab, 7.
[454] Ali İmran, 187.

« مِيثَاقِهِ »'de yer alan zamir « عَهْدَ » kelimesine aittir. Bu ise, Allah'a verdikleri sözü ve antlaşmayı kesin olarak bağlayıcılık haline getirmek ve kendilerini bu antlaşma esaslarına göre harekete mecbur kılmaktır. Bunun aynı zamanda güven verme manasında alınması da caizdir. Tıpkı, « مِيعَادَ » kelimesinin « الْوَعْدَ » söz verme manasında olmasının caizliği gibi bu da öyledir.

Veya bunun "yüce Allah için" olması da caizdir. Yani, *"Allah'ın onlardan kesin güven sözü almasından sonra"* manasındadır. « مِنْ » cer edatı da İbtidai gaye içindir. Rabbimiz buyuruyor:

« وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللّٰهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ » *"Allah'ın ziyaret edilmelerini emredip hal ve hatırlarının sorulmasını istediği kimselerle bağlarını koparırlar."* Yakın ve uzak akraba ile olan bağlarını, mü'minlerle olan velâyet münasebetlerini, yetkilerini keserler. Yahut da kimi peygamberlere iman edip kimisini de inkâr ederek tüm peygamberlerin hak üzere birleştikleri, bu manada bir arada toplandıkları gerçeğini inkâr ederek iman bağlarını koparırlar.

Emir: Herhangi bir şeyi veya işi (fiili) belli bir ifade ölçüsü içerisinde kendisinin üstünlüğünü dikkate alarak birinden istemek ya da talep etmektir. « مَا » harfi ise ya nekrayi mevsufedir veya « الَّذِي » manasında ilgi zamiridir. « أَنْ يُوصَلَ » de, « بِهِ »'deki zamirden bedel olarak mecrurdur. Yani, « بِوَصْلِهِ » takdirindedir ki, *"Vaslını/birleştirmesini"* demektir. Veya bu kelime, mahallen merfudur ve « هُوَ أَنْ يُوصَلَ » – *o da birleşmesini, hal ve hatırlarının sorulmasını..."* demektir.

« وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ » *"Ve yeryüzünde bozgunculuk yapıp anarşi doğururlar."* Yol keserler, inanların imanlarını engellerler.

« أُولٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ » *"İşte bunlar gerçekten kaybedenlerin ta kendileridir."* Hüsrana uğrayıp aldananlardır. Çünkü, vefayı bırakıp verdikleri kesin sözlerinden vazgeçtiler, vefasızlığa sarıldılar. Bağların kesilmemesi ve koparılmaması istenen kesimlerle olan bağlarını kopardılar. Barışı ve salahı bırakıp bozgunculuğu, fesadı ve anarşiye sarıldılar. Sevabı, ödülü bırakıp cezayı ve cezalandırılma yolunu seçtiler.

« أُولَئِكَ » mübtedadır. « هُمْ » kelimesi, munfasıl (bitişen) ya da fasl zamiridir. « الْخَاسِرُونَ » ise haberidir.

٢٨- ﴿ كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ وَكُنْتُمْ اَمْوَاتاً فَاَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴾

28 – Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edersiniz? "Sizler henüz var değilken ve ölüler iken sizi yaratan –ana rahminde– var edip dirilten sonra –ecellerinizin bitiminde– sizi öldürecek, sonra yeniden –hesap için– diriltecek, sonunda tekrar O'na döndürüleceksiniz.

« كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللّٰهِ » *"Ey kâfirler! Allah'ı nasıl inkâr edersiniz?"* Burada, « كَيْفَ » de bulunan soru manası, soru hemzesi manası olup tıpkı şu ifade gibidir:

« اَتَكْفُرُونَ ؟ » Yani, *"Sizi küfürden alıkoyacak, küfre götürmeyecek her delil sizin üzerinizde varlığını sürdürürken ve imana davet etmeniz gerekirken bütün bunları bir tarafa bırakarak Allah'ı inkâr mı ediyorsunuz?"* demektir.

İşte bu da inkâr ve şaşkınlığın ta kendisidir. Bu, adeta şu cümleye benzer, « اَتَطِيرُ ؟ » *"Sen kanatsız mı uçuyorsun?"* ve « وَكَيْفَ تَطِيرُ ؟ » *"Sen kanatsız olarak nasıl uçarsın?"* gibi.

« وَكُنْتُمْ اَمْوَاتاً » *"Sizler henüz var değilken ve ölüler iken..."* Yani *"Sizler, henüz babalarınızın sulbünde nutfe/sperm halinde iken..."* demektir.

Bu cümlenin başında yer alan, « وَ » harfi hal içindir. Burada muzmar (gizli) bir « قَدْ » harfi vardır. Nasıl ki « اَقْوَالٌ » kelimesi « قَيْلٌ » kelimesinin çoğulu ise, « اَمْوَاتٌ » kelimesi de, « مَيْتٌ » kelimesinin çoğuludur. Nitekim hayatını kaybeden kimseye de, ölü ve ölmüş anlamında, « مَيْتٌ » denir. Yüce Rabbimizin şu kavlinde geçtiği gibi.

﴿ بَلْدَةً مَيْتاً ﴾ ***"Ölü toprak/belde."*** [455]

[455] Furkan, 49.

« فَأَحْيَاكُمْ » *"Sizi yaratan* –ana rahminde– *var edip dirilten"* ve, « ثُمَّ يُمِيتُكُمْ » *"Sonra* –ecellerinizin bitiminde– *sizi öldürecek"* aynı zamanda, « ثُمَّ يُحْيِيكُمْ » *"Sonra yeniden* –hesap için– *diriltecek,"* ve, « ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ » *"Sonunda tekrar O'na döndürüleceksiniz."* Ceza veya mükafat almak üzere O'nun huzuruna gidip hesap vereceksiniz.

Veya bunun manası şöyledir: *"Sonra sizi kabirlerinizden diriltip kaldıracak ve sonra da O'nun huzurunda toplanmak üzere O'na döndürüleceksiniz."*

Bu âyette ilk atıf « فَ » edatiyle, sonrakileri ise, « ثُمَّ » ile yapılmıştır. Bunun nedeni, ilk diriltmenin hemen arsından ölüm olayının gerçekleşmesi nedeniyledir. Oysa ölüm olayı hayattan sonradır, dirilmeye göre geridedir. İkinci hayat (dirilme) olayı da, şâyet bununla toplanma, dirilme kasdolunuyorsa ölümden sonraya kalmış olmasındandır. Eğer bununla kabirden dirilme murat olunuyorsa dolayısıyla bunun sonraya kalmış olması sebebiyle ilim (bilgi) bundan kazanılır. Nitekim, ceza gününe dönülmesi de neşr olayından sonra olacağındandır. Yüce Allah anlatmış olduğu bu kıssada küfrün varlığını reddetmiştir. Çünkü, bu kıssalar o kadar açık ve net delilleri kapsıyor ki, hepsi de onları küfre girmekten menediyor, uzaklaştırıyor. Kaldı ki, bu kıssalar öylesi muazzam nimetleri kapsamaktadır ki, bunun hakkı, bu nimetlere şükredilmesi ve asla nankörlükte bulunulmamasıdır, inkâra kaçılmamasıdır.

٢٩– ﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴾

29 – O, yerde ne varsa tümünü sizin için yarattı. Sonra da zatına mahsus bir tarzda semaya yöneldi. Böylece onu yedi kat sema (gök) halinde tanzim edip yarattı. Ve O her şeyi detaylarıyla bilendir.

« هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا » *"O, yerde ne varsa tümünü sizin için yarattı."* Hem bu dünyanızda yararlanmak ve hem dininiz (ahiret) açısından faydalanmak üzere sizin için her şeyi yarattı. Birincisi; yani şu anda içinde yaşadığımız dünyamızın bize olan yararları açık ve ortadadır. İkincisine, yani dini hayat ya da ahiret hayatı açısından yararlarına

gelince; bunu dikkatle incelemek ve dünyada insanı şaşırtan, hayretler içinde bırakan şeylere bakıp ders çıkarmak gerekir. Çünkü o, hayret uyandıran deliller her şeye gücü yeten kadir, her şeyi bir hikmet gereği var eden Hakim ve her şeyi bütün detaylarıyla bilen bir "Alim" sanatkarın varlığının delilleri olduğu açık olarak görülecektir. Bu delillerden ahiret hayatını hatırlatanlar vb. kanıtlar... Çünkü, dünyanın haz ve lezzet veren şeyleri, ahiret hayatının sevabını, ödüllerini ve oradaki sonsuz güzel hayatı hatırlatır. Bu dünyanın azabı, işkence ve huzursuzlukları da ahiret hayatının buradakisiyle kıyaslanamayacak derecede ağır ve şiddetli olan azabını, cezalarını hatırlatır.

İmam Kerhi, Ebu Bekir Razi ve Mutezile Mezhebi mensupları, *"Sizin için yarattı."* ifadesinden hareketle, "Kendisinden yararlanılması sahih olan şeyler esasen mubah olarak yaratılmışlardır." demektedirler ve delil olarak da bunu gösteriyorlar.

« جَمِيعًا » *"Tümünü, hepsini"* kelimesi, « مَا » harfinden hal olarak mansuptur.

« ثُمَّ اسْتَوٰى إِلَى السَّمَاءِ » *"Sonra da zatına mahsus bir tarzda semaya yöneldi."*

İstiva: İtidal ve istikamet, doğru ve dümdüz olmak manalarındadır. Örneğin; « اِسْتَوٰى الْعُودُ » gibi ki bu, dimdik durdu ve mutedil (normal) durumda oldu, demektir. Daha sonra da şu şekilde de yorumlanmıştır; "Adeta atılan ok misali ona doğru istiva etti." denir ki bu, herhangi bir kimseyi hedef alıp başka bir yere yönlendirmeksizin ve hedefini şaşırmadan direkt olarak ok atılan hedefe yöneldi, manasındadır. Nitekim, Rabbimizin, « ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَاءِ » kavli de bu anlamdadır. Yani: *"Yeryüzündekileri yaratıp var ettikten sonra döndü ve bu arada başka bir şeyi yaratmayı murat etmeksizin doğrudan göklere yöneldi."* manasındadır. « السَّمَاءِ » kelimesinden kasıt da, yükseklik cihetleridir (yönüdür). Sanki burada şöyle denir gibi bir anlam var: *"Daha sonra yukarıya, yükseğe yöneldi."*

« فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ » *"Böylece onu yedi kat sema* (gök) *halinde tanzim edip yarattı."* « فَسَوّٰيهُنَّ » kelimesindeki zamir, kapalı bir ifadedir

ve bundan sonra gelen, « سَبْعَ سَمٰوَاتٍ » *"Yedi kat sema* (gök)*"* ifadeleri bu (müphemliği), kapalılığı kaldırıp açıklıyor. Bu, tıpkı şu cümledeki müphem (kapalı) ifade gibidir: « رَبَّهُ رَجُلاً »

Diğer bir yoruma göre buradaki zamir, sema (göğe) racidir. Sema kelimesi lâfız bakımından müfret (tekil) kelime olup mana bakımından ise çoğuldur. Çünkü bu, cins manasındadır.

« تَسْوِيَتُهُنَّ » yani « سَوّٰيهُنَّ » kelimesinin manasına gelince, yarattıklarını düzene koyup tanzim etmek, doğrultmak, eğrilikten, eksik ve fazlalıktan arındırmak veya onların yaratılışlarını tamamlamak gibi manalara gelir. Bu âyette bulunan « ثُمَّ » kelimesi, göklerdeki varlıkların yeryüzündekilere oranla daha faziletli ve değerli olduklarını açıklamak içindir. Ancak bu, Rabbimizin şu âyetiyle çelişmez. Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذٰلِكَ دَحٰيهَا ﴾

"Ondan** (göğün yaratılmasından) **sonra da yer küreyi döşedi." [456]

Çünkü dünyanın/yeryüzünün yaratılması semadan, yani gökyüzünün yaratılmasından öncedir. Ancak yerkürenin yayıp döşenmesi olayı gökyüzünün yaratılmasından sonradır. Hasan Basri (v.110/728)'den rivâyete göre der ki: "Allah, yerküreyi Beyt-i Makdis'in bulunduğu yerde ceviz kıracak veya avuç içine sığacak büyüklükte yarattı. Üzerinde ona yapışık halde bir duman bulunuyordu. Daha sonra dumanı ondan ayırıp yükseltti ve bundan da gökleri yarattı, taşı ise yerinde bıraktı ve bundan da yerküreyi yayıp döşedi." Nitekim yüce Allah'ın şu kavli bunu belirtiyor:

﴿ كَانَتَا رَتْقًا ﴾ ***"Göklerle yer bitişik idiler."*** [457]

Bu âyette bitişik anlamımda olan kelime, « رَتْقًا » kelimesidir. Bu da bitişik ve yapışık manalarına gelir.

---

[456] Naziat, 30.
[457] Enbiya, 30.

« وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ » *"Ve O, her şeyi detaylarıyla bilendir."* İşte bunun içindir ki, her şeyi ve varlığı en muntazam ve en muazzam olarak yaratıp var etmiştir. Aralarında hiçbir dengesizlik var olmaksızın en muhkem ve en sağlam bir şekilde yaratmıştır. Yaratılanlar ister göktekiler olsun ve ister yeryüzündekiler olsun, hiç aralarında bir dengesizlik söz konusu olmadan, onların ihtiyaçlarına ve menfaatlerine göre yaratmıştır.

Kıraat imamlarından Verş (v.197/812) dışında Medine Okulu imamları ile Ebu Amr ve Ali Kisai, « وَهُوَ » kelimesi ile benzeri olan kardeşlerini/diğerlerini, « هـ » harfinin sükunu ile, « وَهْوَ » şeklinde kıraat etmişlerdir. Vav harfini sanki kelimenin bünyesinden bir harf gibi değerlendirmişlerdir. Tıpkı, " « عَضُدٌ » kelimesi gibi. Çünkü bu kelimeyi, yerine « ض » harfinin sükunu ile, « عَضْدٌ » olarak söylüyorlar.

❁ ❁ ❁

30. — 40. ÂYETLER

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوٓا
أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ
بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ
اٰدَمَ الْأَسْمَآءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ
أَنْبِئُونِي بِأَسْمَآءِ هٰٓؤُلَآءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ
لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَآ
اٰدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَآئِهِمْ فَلَمَّآ أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَآئِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ
لَكُمْ إِنِّيٓ أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ
وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا
لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّآ إِبْلِيسَ أَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ
﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا
رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ
الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا
فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ

مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ
فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا
جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ
عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ.
بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴿٤٠﴾

Meâli

30. Hani Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." demişti. Melekler de: " Bizler devamlı sana hamd ile Seni takdis ve tenzih edip durduğumuz halde, yeryüzünde anarşi doğuracak ve dünyayı kana bulayacak bir varlık mı yaratıp halife kılacaksın?" dediler. Allah da: "Şüphesiz sizin bilmediğiniz her şeyi ben bilirim." dedi.

31. Allah bütün isimleri Adem'e öğretti. Ardından da onları önce meleklere arz ederek: "Eğer söylediklerinizde doğru iseniz, bana şunların isimlerini bildirin." dedi.

32. Melekler de: "Rabbimiz! Seni tesbih ederek eksikliklerden tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinin dışında bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Doğrusu her şeyi en ince detayına kadar bilen ve her şeyi bir hikmet gereği yaratan Alim ve Hakimsin Sen." dediler.

33. İşte bunun üzerine Allah Adem'e: "Ey Adem! Bu varlıkların adlarını meleklere anlat *(öğret)*." dedi. Adem o varlıların isimlerini meleklere anlatıp öğretince, Allah da: "Ben, size göklerin ve yerin gaybını *(gizemlerini)*, bilinmezlerini bilirim ve neleri açıkça ortaya döktüğünüzü ve neleri gizlediğinizi de ben bilirim, dememiş miydim?" diye buyurdu.

34. Hani, Biz meleklere: "Adem'e secde edin!" demiştik de, İblis hariç hepsi secde ettiler. İblis direndi, büyüklük tasladı ve böylece kâfirlerden oldu.

35. Ve Biz dedik ki: "Ey Adem! Sen ve eşin Havva cennette yerleşin. Orada dilediğiniz gibi cennet nimetlerinden bol bol yeyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın! Aksi takdirde her ikiniz de kendine yazık eden zalimlerden olursunuz."

36. Derken şeytan cennetten her ikisinin de ayağını kaydırdı ve böylece her ikisini de içinde bulundukları huzurlu cennet hayatından onları çıkardı. Bunun üzerine Biz de kendilerine: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde karar kılabileceğiniz bir yer ve belli bir süreye kadar yaşamak vardır" dedik.

37. Böylece yeryüzüne inen Adem nihâyet Rabbinden bir takım ilhamlar alarak hemen tevbe edip Rabbine döndü. Doğrusu Allah tevbeyi kabul buyuran ve merhameti bol olandır.

38. Dedik ki: "Hepiniz toplu halde cennetten inin! Ne zaman Benden size doğru yolu gösteren bir rehber gelir de her kim ona uyarsa artık onlara bir korku olmayacak ve onlar üzülmeyecekler de."

39. İnkâr ederek âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliktirler. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır.

40. Ey İsrailoğuları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın ve bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vadettiklerimi yerine getireyim. Ve yalnız benden korkun!

Tefsiri

٣٠- ﴿ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٓائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوٓا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَٓاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّيٓ أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

30 – Hani, Rabbin meleklere: "Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım." demişti. Melekler de: "Bizler devamlı sana hamd ile Seni takdis ve tenzih edip durduğumuz halde, yeryüzünde anarşi doğura-

cak ve dünyayı kana bulayacak bir varlık mı yaratıp halife kılacaksın?" dediler. Allah da: "Şüphesiz sizin bilmediğiniz her şeyi herhalde ben bilirim." dedi.

Yüce Allah yeryüzünü (dünyayı) yaratınca buraya cinleri ve semaya da (göğe de) melekleri yerleştirdi. Ancak cinler yeryüzünde bozgunculuk ve anarşi meydana getirdiler. İşte bunun üzerine yüce Allah onların üzerine bir kısık melek gönderdi ve onlar bu cinleri denizlerdeki adalara ve dağların tepelerine sürdüler ve kendileri onların yerlerine yerleştiler veya onları yeni yerlerinde ikamet ettirdiler. Yüce Peygamberi Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e onların bu kıssalarını anlatmasını emretti de şöyle buyurdu:

« وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَٰئِكَةِ » *"Hani, Rabbin meleklere demişti ki:"* Bu âyetin başında bulunan, « إِذْ » harfi, gizli (var sayılan), « اذْكُرْ » fiiliyle mansuptur. « الْمَلَٰئِكَةِ » kelimesi de, *"mel'ek"* kelimesinin çoğuludur. Tıpkı « الشَّمَائِلِ » kelimesinin, « شَمْأَلٍ » kelimesinin çoğulu olduğu gibi. *"melâike"* kelimesinin sonuna, dişilik (müennes) « ة »'sının getirilmesi ise, Arapça da çoğul olan kelimelerin müennes (dişil) kabul edilmeleri bakımındandır.

« إِنِّي جَاعِلٌ » *"Ben yaratacağım."* Bu kelime iki mef'ul alan, « جَعَلَ » fiilinden alınmadır. Bu iki mef'ul de, « فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً » *"Yeryüzünde bir halife."*

Halife: Yerine başkasını görevlendiren, halef atayan, demektir. Halife kelimesi, « فَعِيلَةٌ » ölçüsünde bir kelime olup, « فَاعِلَةٌ » manasındadır. Yani, « خَلِيفَةٌ » – « خَالِفَةٌ » demektir. Sonuna bir « ـه » harfinin yani yuvarlak « ة » harfinin eklenmesi mübalağa içindir. Manası da, *"sizden olan bir halife"* demektir. Çünkü yeryüzünde yerleştirilenler insanlardır. Yüce Allah yeryüzüne Hz. Adem'i ve soyunu halife olarak görevlendirmiştir. Bu âyette Rabbimiz, « خَلَائِفَ » veya « خُلَفَاءَ » ifadesini kullanmadı. Çünkü burada, « خَلِيفَةً » ifadesiyle murad olunan kimse bizzat Hz. Adem *(Aleyhi-s Selâm)*'in kendisidir. Böylece Hz. Adem *(Aleyhi-s Selâm)*'den bahisle soyundan ayrıca söz etmeye gerek duymadı.

Örneğin; Mudar ve Haşim denilerek sadece kabile liderinin ya da atasının adının zikredilmesiyle nasıl ki, tüm o kabileden söz edilmiş gibi olunuyorsa, bu da öyledir. Veya bununla, *"Size, yerinize halef olabilecek veya sizin adınıza hareket edecek bir halef"* manası murad olunmuştur. İşte bu bakımdan kelime müfret (tekil) olarak zikredilmiş olabilir. Yahut da, *"Benden, Benim tarafımdan bir halife"* demektir. Çünkü Hz. Adem *(Aleyhi-s Selâm)*, Allah *(Celle Celâluhu)*'ın arzında O'nun halifesidir. Nitekim, her peygamber bu manada böyledir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ يَا دَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الأَرْضِ ﴾

"Ey Davud! Biz seni yeryüzünde halife yaptık." [458]

Ancak yüce Rabbimizin, meleklerin kendisine sordukları gibi bir soru sormaları ve verdikleri cevap türünden bir cevap alması için onlara bunu haber vermiştir. Böylece onlar henüz yaratılmazdan önce Allah'ın onları halife kılmasındaki hikmeti bilsinler, tanısınlar istemiştir. Yahut da, kullarının önüne herhangi bir konuya ilişkin olarak bir mesele gelmezden önce o konuda tartışıp birbirleriyle istişarede bulunmalarını öğretmek istemesindendir. Gerçi yüce Allah üstün ilim ve hikmetiyle böylesi bir istişareden müstağni (danışma ihtiyacı olmayan) ise de böyle bir şeye muhtaç değilse de amaç kullarının öğretip eğitmektir.

« قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا » *"Melekler de, «Yeryüzünde anarşi doğuracak, bozgunculuk çıkaracak birini mi yaratacaksın?» dediler."* Taat ehli kimseler yerine isyan edebilecek kimselerin geçmesine bir hayret ve şaşkınlık ifadesi burada yatmaktadır. Ancak, asla kendisi için bilgisizlik söz konusu olmayan, Hakimdir. Meleklerin böyle bir durumdan bilgi sahibi olmaları ya yüce Allah tarafından bunun kendilerine haber verilmesindendir veya bunu Levh-i Mahfuz kanalıyla öğrenmiş olabileceklerindendir. Yahut da iki insanı da cinlerle mukayese etmeleri sonucu böyle bir durum olabilmiştir.

« وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ » *"Ve dünyayı kana bulayacak..."*

---

[458] Sad, 26.

« وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ » *"Bizler devamlı sana hamd ile seni takdis ve tenzih edip durduğumuz halde..."* Burada, « وَنَحْنُ نُسَبِّحُ » fiilinin başında yer alan « وَ » harfi hal içindir. Bu tıpkı şu cümleye benzer bir ifadedir:

« أَتُحْسِنُ اِلَى فُلاَنٍ وَ اَنَا اَحَقُّ مِنْهُ بِالاِحْسَانِ » *"Ben ona nazaran daha çok ihsana* (iyiliğe) *lâyık iken sen ona mı iyilikte bulunuyorsun?"*

« بِحَمْدِكَ » kelimesi de hal yerinde gelmiştir. Yani, *"Sana hamd ederek seni tesbih ve tenzih ediyoruz, eksikliklerden beri kılıyoruz. Sena hamd etmekle meşgulüz."*

Tıpkı yüce Allah'ın şu kavli gibi:

﴿ وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكُفْرِ ﴾

"Yanınıza kâfir olarak girdikleri halde..." [459]

Âyette geçen, « وَنُقَدِّسُ لَكَ » içimizi, nefsimizi senin için arındırır, temizleriz. Bir başka yoruma göre *"tesbih"* ve *"takdis"* Yüce Allah'ı kötülüklerden beri kılmak, ırak etmektir. Dolayısıyla, yeryüzünde tesbih ve takdis eden, demek oradan gitmek ve uzaklaşmak demektir.

« قَالَ اِنِّي اَعْلَمُ مَا لاَ تَعْلَمُونَ » *"Allah da, şüphesiz sizin bilmediğiniz her şeyi herhalde ben bilirim, dedi."* Yani, bundaki hikmetleri, size gizli kalan noktaları ben bilirim. Yani Rabbimiz burada şunu demek istiyor; onların içlerinden peygamberler, Allah'ın sevgili kulları ve alimler çıkacaktır. Buradaki, « مَا » ise, « اَلَّذِى » manasındadır. Ve « اَعْلَمُ » fiilinin mef'ulüdür. Aid (yani zamir) mahzuftur. Ve bu, « مَا لاَ تَعْلَمُونَهُ » demektir. Kıraat imamlarından İbn Kesir ve Ebu Amr, « اِنِّى » kelimesini, « اِنِّيَ » olarak okumuşlardır.

---

[459] Maide, 61.

٣١- ﴿ وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هٰٓؤُلَٓاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

31 – Allah bütün isimleri Adem'e öğretti. Ardından da onları önce meleklere arz ederek: "Eğer söylediklerinizde doğru iseniz, bana şunların isimlerini bildirin." dedi.

« وَعَلَّمَ اٰدَمَ » *"Allah, Adem'e öğretti."*

« اٰدَمَ » *"Adem"* ismi Arapça olmayan bir isimdir. Yani, munsarif bir isim değildir. Ancak olsa olsa belki yaklaşık bir ifade ile bu, tıpkı « اٰزَرُ » – *Azer* isimi gibi, « فَاعَلُ » vezninde olabilir.

Ancak dil bilginlerinin, bu kelimeyi yer yüzeyi manasında olan, « أدِيم » kelimesinden veya, « اَلْأُدْمَةُ » kelimesinden türemiş kabul etmelerine gelince, tıpkı *Yakub* ismini, « اَلْعَقْبُ » kelimesinden, *İdris* adını, « اَلدَّرْسُ » kelimesinden ve *İblis* adını da, « اَلْإِبْلَاسِ » kelimesinden türediğini ileri sürdükleri gibi bir görüştür.

« اٰدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا » *"Bütün isimleri,"* Yani, varlıklara ad olan isimleri, hangi isim hangi şeye aittir veya hangi isimle çağrılır gibi. Burada muzafun ileyh, yani tamlayan, belirten mahzuftur. Çünkü, *"isimler"* ifadesinin geçmesiyle neye delâlet ettiği gerçeği artık bilinir olduğundan müsemmaların zikrine gerek duyulmamıştır. Çünkü isim müsemmasına, yani neyin veya kimin adı ise ona delâlet eder. İşte bundan dolayı da başına bir « ال » getirilmiştir. Bu tıpkı şu âyetteki gibidir.

﴿ وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا ﴾

"Saçım, başım ağardı." [460]

İşte bu âyette de, « اَلرَّأْسُ » – *"baş"* kelimesi, aslında, « رَأْسِي » – *"başım.."* manasında iken, başına gelen, « ال » harf-i tarifi bu izafetin

[460] Meryem, 4.

(tamlamanın) yerine geçmiştir. İşte burada, "el-esma" kelimesi de böyledir. Dolayısıyla, muzafın (tamlananın, belirtilenin) hazfı üzerine muzafun ileyhin (tamlayanın) bunun yerine geçirilmesi ya da takdiri doğru değildir. Yani, *"Adem'e, müsemmaların* (isim alan varlıkların) *adlarını öğretti."* demek sahih olmaz. Çünkü; burada öğretilen şey isimlerdir, o ismi alan varlıklar değil. Zira yüce Allah:

« اَنْبِئُونِى بِاَسْمَاۤءِ هٰۤؤُلَاۤءِ » *"Bana şunların isimlerini bildirin."* ve « اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَاۤئِهِمْ » *"Bu varlıkların adlarını onlara anlat* (öğret)*!"* Bu iki âyetinde gördüğünüz gibi buyurmuş ve fakat, « اَنْبِؤُنِى بِهٰۤؤُلَاۤءِ » ve « اَنْبِئْهُمْ بِهِمْ » diye buyurmamıştır.

Müsemmeyatın (varlıkların) adlarını öğretmek demek şu demektir:

"Yüce Allah, Hz. Adem *(Aleyhi-s Selâm)*'e, yaratacağı (yaratmış olduğu) varlıkların cisimlerini gösterdi ve ona; işte bunun adı kısrak, bunun adı deve ve şunun adı da şudur ve şudur diye hepsini bir bir öğretti. Nitekim İbn Abbas *(Radıyallahü Anh)* demiş ki:

"Allah, Hz. Adem'e kazana ve kepçeye varana dek her şeyin adını bir bir öğretmiştir."

« ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰۤئِكَةِ » *"Ardından da onları önce meleklere arzederek:"* Yani, "adlandırılan varlıkları meleklere sunarak". Çünkü müsemmeyat (yani adlandırılan varlıklar) içerisinde akıl sahibi varlıkların olması nedeniyle Allah değerleri itibariyle onları öne çıkardı. Allah'ın meleklerden haber soruşturması, peygamberlerin onları acze düşüreceklerini bilmiş olması nedeniyle bir bakıma melekleri susturmak, uyarmak içindir. İşte bunu için Rabbimiz onlara:

« فَقَالَ اَنْبِؤُنِى بِاَسْمَاۤءِ هٰۤؤُلَاۤءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » *"Eğer söylediklerinizde doğru iseniz, bana şunların isimlerini bildirin* (haber verin), *dedi."*

"Eğer iddia ettiğiniz ve ileri sürdüğünüz gibi ben yeryüzünde bozgunculuk yapacak, anarşi doğuracak ve dünyayı kana bulayacak bir halife yaratacaksam..." ifadesinde meleklere hem red cevabı bulunmaktadır ve hem de tüm faydalı şeylerin temellerini oluşturan ilmi esasların halife tayin edeceği kimseler tarafından nasıl bilindiğini ve onların buna nasıl

ehil kimseler olduklarını açıklamak içindir. Çünkü ilmî bir ehliyete haiz olanlar ancak hilafete seçilme hakkına haiz olabilirler.

٣٢– ﴿ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴾

32 – Melekler de: "Rabbimiz! Seni tesbih ederek eksikliklerden tenzih ederiz, Senin bize öğrettiklerinin dışında bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Doğrusu her şeyi en ince detayına kadar bilen ve her şeyi bir hikmet gereği yaratan Alim ve Hakimsin Sen» dediler."

« قَالُوا سُبْحَانَكَ » *"Melekler de: Rabbimiz! Seni tesbih ederek eksikliklerden tenzih ederiz, dediler."* Sana herhangi bir şeyin gizli kalacağından seni tenzih eder, beri kılarız veya senin tedbirinde kusur edeceğine dair herhangi bir itirazda bulunmak sûretiyle de böyle bir şeyden seni uzak tutarız. Tedbirsizlik sana değil, ancak bizim için vardır. Rabbimiz! Seni böyle bir durumdan beri tutarız.

Biz âyetten şu gerçeği öğreniyoruz: İsimlere ait bilgilerin sahibi olmak, ibadet için yalnızlığa kapanmaktan daha üstündür. Bu ilim bu kadar değerli ise zaman ayrılma önemi var ise, ya şeriat (din) ilmi için ne buyurulur ki?

"Sübhaneke" kelimesi mastariyet üzere mansuptur. Yani, « سَبَّحْتُ اللّٰهَ تَسْبِيحًا » demektir.

« لَاعِلْمَ لَنَا اِلاَّ مَا عَلَّمْتَنَا » *"Senin bize öğrettiklerinin dışında bizim hiçbir bilgimiz yoktur."* Senin bize öğrettiklerin arasında eşyanın ve varlıkların isimlerine dair herhangi bir bilgi yoktur. Âyette yer alan, « مَا » harfi, « الَّذِى » manasındadır. Burada geçen, « عِلْمَ » – *"ilim"* ise, *"mâlum /bilinen"* manasındadır. Yani, *"Senin bize öğrettiklerin dışında bizim bilgimiz dahilinde* (malumumuz olan) *bir başka bilgi yoktur."* demektir.

« اِنَّكَ اَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ » *"Doğrusu, her şeyi en ince detayına kadar bilen* –öğretilmeyen– *ve her şeyi* –hükmettiğinde ve takdir buyurduğunda– *bir hikmet gereği yaratan Alim ve Hakimsin Sen."*

« اَنَّكَ »'deki, « كَ » harfi, « اِنَّ »'nin ismidir. « اَنْتَ » mübteda ve sonrası da haberidir. Cümle bütünüyle, « اِنَّ »'nin haberidir. Veya, « اَنْتَ » fasl zamiridir, « اَلْعَلِيمُ » birinci haber ve « اَلْحَكِيمُ » de ikinci haberdir.

٣٣- ﴿ قَالَ يَا اٰدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَٓائِهِمْ فَلَمَّٓا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَٓائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّٓي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴾

33 – İşte bunun üzerine Allah, Adem'e: "Ey Adem! Bu varlıkların adlarını meleklere anlat/öğret" dedi. Adem o varlıkların isimlerini meleklere anlatıp öğretince, Allah da: "Ben, size göklerin ve yerin ğaybını (gizemlerini), **bilinmezlerini bilirim ve neleri açıkça ortaya döktüğünüzü ve neleri gizlediğinizi de ben bilirim, dememiş miydim?" diye buyurdu.**

« قَالَ يَا اٰدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَٓائِهِمْ فَلَمَّٓا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَٓائِهِمْ » *"İşte bunun üzerine Allah, Adem'e, «Ey Adem! Bu varlıkların adlarını meleklere anlat* (öğret),» *dedi. Adem, o varlıkların isimlerini meleklere anlatıp öğretince,"* Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)* her varlığı kendi adıyla çağırıp seslendi.

« قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَ الْأَرْضِ » *"Allah da: «Ben, size göklerin ve yerin gaybını* (gizemlerini), *bilinmeyenlerini bilirim, dememiş miydim?» diye buyurdu."* Yani, göklerde ve yerde bilmediğiniz ve size göre gayb olan her şeyi ben bilirim. Olmuş olanı da olacak olanı da ben bilirim.

« وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ » *"Neleri açıkça ortaya döktüğünüzü ve neleri gizlediğinizi de ben bilirim."*

٣٤- ﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوا لِاٰدَمَ فَسَجَدُوٓا إِلَّٓا إِبْلِيسَ أَبٰى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴾

34 – Hani Biz meleklere: "Adem'e secde edin!" demiştik de, İblis hariç hepsi secde ettiler. İblis direndi, büyüklük tasladı ve böylece kâfirlerden oldu.

« وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰئِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ » *"Hani, Biz meleklere, Adem'e secde edin, demiştik de,"* Âdem'e karşı tevazu gösterin, ona boyun eğin. Onun size olan üstünlüğünü tanıyın.

Übey b. Ka'b ve İbn Abbas *(Radıyallahü Anh)*'tan rivâyete göre, buradaki secdeden kasıt, boyun eğmek ve eğilmek anlamındadır. Yoksa bu yüzün koyu yere kapanıp bu manadaki bir secde değildir."

Ancak cumhurun görüşüne göre bu, yüzü yere koyup kapamak manasında bir secdedir. Sahih olan görüşe göre, secdeden kasıt, Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)*'e karşı bir tahiyye, saygı manasındaki bir selâmdır. Eğer bahis konusu secde yüce Allah'a yapılması emri olsaydı, İblis bundan geri durmaz ve kaçınmazdı, secde ederdi. Nitekim daha önceler, yani geçmişte caiz görülmekte idi. Ancak, Hz. Selman'ın *(Radıyallahü Anh)* Rasulûllah'a *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* secde etmesini istemesi,üzerine bu, Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* tarafından kaldırıldı. Çünkü, Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Herhangi bir mahlukun herhangi bir kimseye secde etmesi doğru değildir, yakışık almaz. Ancak Yüce Allah'a secde olunur." [461]

« فَسَجَدُوا اِلاَّ اِبْلِيسَ » *"İblis hariç, hepsi secde ettiler."* Buradaki istisna, muttasıl istisnadır. Çünkü İblis de meleklerden bir melek idi. Nitekim Hz. Ali, İbn Abbas ve İbn Mesud –Allah hepsinden de razı olsun- böyle söylemişlerdir. Ancak asl olan şey, istisna müstesna minhin kendisinden istisna olunanın cinsinden olur. İşte bunun içindir ki Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلاَّ تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ ﴾

"Allah, «Secde etmen için sana emrettiğim halde, senin Adem'e secde etmeni önleyen gerekçen nedir?» diye İblis'e sordu." [462]

Yine Rabbimizin:

---

[461] Tirmizi Ebu Hureyre'den rivâyet etmiştir. 1159. Ahmed b. Hanbel, Müsned; 3/158, Enes'ten; 6/86 Hz. Aişe'den ve 5/227, Muaz b. Cebel'den *(Radıyallahu Anhüm)*.

[462] Araf,12.

﴿ كَانَ مِنَ الْجِنِّ ﴾ ***"İblis cinlerden idi."*** [463]

kavlinin manası ise, *"O, cinlerden oldu."* demektir. Bu, tıpkı Rabbimizin şu âyetinde yer alan ifade gibidir:

﴿ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴾

"Böylece o da boğulanlardan oldu." [464]

Bir diğer yoruma göre, buradaki istisna, münkati istisnadır. Çünkü, İblis meleklerden bir melek değildi. Zira, nass ile sabit olduğu gibi o cinlerden idi. Bu görüş Hasan Basri (v.110/728) ile Katade (v.118/ 736)'nin görüşleridir. Bilindiği gibi İblis ateşten yaratılmış, melekler ise nurdan yaratılmışlardır. İşte bu bakımdan İblis secde etmekten kaçındı, Allah'a karşı geldi ve büyüklük tasladı. Melekler ise, Allah'ın kendilerine emrettiği hiçbir konuda asla Allah'a karşı gelmezler ve O'na ibadet ve kulluktan da kibirlilik göstererek isyana kalkışmazlar. Bunun içindir ki, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِى ﴾

"Şimdi siz, beni bırakıp da onu ve onun soyunu mu dost ediniyorsunuz?" [465]

Oysa melekler üremezler. Çünkü, meleklerde erkeklik ve dişilik yoktur.

Cahiz (v.255/868)'e göre melekler ile cinler aynıdırlar. Onlardan temiz olup temiz kalanlar melek oldular, onlardan kötü ve habis olan da şeytan oldu. Melekler ile şeytan arasında olanlar ise cinlerdir.

« أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ » *"İblis direndi* –kendisine emredilenden imtina etti, kaçındı, büyüklük tasladı, kendisini büyük görerek emre uymaktan geri durdu– *ve böylece kâfirlerden oldu."* Dayatarak, büyüklük taslayarak ve verilen emri kabul etmeyerek böylece kâfirlerden,

[463] Kehf, 50.
[464] Hud, 43.
[465] Kehf, 50.

inkarcılardan oldu. Gerçi emir gereği ameli terketmekle değil, bizzat emri reddetmek ve kabul etmemekle kâfirlerden oldu.

Çünkü Ehli Sünnet'e göre secdeyi yani ameli terketmek kişiyi imandan çıkarmaz. Bu, Ehli Sünnet açısından küfür değildir. Fakat Mutezile ile Hariciler buna karışı çıkıyor ve bu görüşü reddediyor.

Veyahut da o, *"Allah'ın ilmi ezelisinde kâfirlerden oldu."* demektir yani; Allah'ın ezeli ilmine göre o iman ettikten sonra küfredecek (inkâr edecek)lerden oldu. Yoksa o, ebedi manada Allah'ın ezeli ilminde zaten kâfir idi, demek değildir.

Aslında bu mesele muvafat meselesiyle alakalıdır. Bunun kısaca anlamı şudur: Asıl itibar, hayatın son deminde (nefesinde) ruhunu iman üzere vermektedir. Son nefeste iman ile gitmesi önemlidir. Daha fazla bilgi edinmek isteyenler konuya ilişkin akait kitaplarına bakabilirler. Çünkü, bu mesele imamlar arasında temel meselelerdendir.

٣٥- ﴿ وَقُلْنَا يَا اٰدَمُ اسْكُنْ اَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴾

35 – Ve Biz dedik ki: "Ey Adem! Sen ve eşin Havva cennette yerleşin. Orada dilediğiniz gibi cennet nimetlerinden bol bol yeyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın! Aksi takdirde her ikiniz de kendine yazık eden zalimlerden olursunuz."

« وَقُلْنَا يَا اٰدَمُ اسْكُنْ » *"Ve Biz dedik ki: Ey Adem! Yerleşin."* Âyette yer alan, « اُسْكُنْ » kelimesi, « سَكَنَ الدَّارَ يَسْكُنُهَا سُكْنَى » kökünden türemedir. Bu da bir yerde (evde) ikamet etmek, yerleşip kalmak anlamındadır. Nitekim, hareket halinde olan sükuna erdi, hareketsizleşti ifadesi de böyledir.

« اَنْتَ » *"sen"* Bu kelime aynı zamanda, « اُسْكُنْ » – *"yerleş"* kelimesinde gizli bulunan « اَنْتَ » – *"sen"* kelimesini te'kit ve pekiştirmek içindir. Bunun da nedeni bundan sonra gelecek olan kelimenin bunu üzerine atfı sahih olması içindir. Bu da şimdi vereceğimiz şu ifadelerden oluşmaktadır:

« وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ » *"Ve eşin Havva cennette..."* İşte burada, *"eşin Havva"* bir önceki, « أَنْتَ » üzerine atfolunmuştur. Burada sözü edilen cennet ise, *"Cenneti Huld"* adındaki cennettir. Bu cennet takva sahipleri için hazırlanmıştır. Çünkü meşhur olan rivâyet bunu göstermektedir. « الْجَنَّةَ » kelimesindeki « ال » harfi belirtme takısıdır (tarif içindir).

Ancak Mutezile'ye göre burada sözü edilen cennet, Yemen'de bulunan bir bahçedir. Çünkü cennette herhangi bir görev ve sorumluluk altına sokma olayı olmadığı gibi oraya giren de artık bir daha oradan çıkmaz.

Buna karşılık olarak da Ehli Sünnet olarak biz de şöyle deriz: Oraya mükafat olarak giren bir kimse artık bir daha oradan çıkıp ayrılmaz. Oysa miraç gecesinde Hz. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) oraya girdi ve sonra da oradan çıkıp ayrıldı. Kadı ki, cennet ehlinin orada bir sorumlulukları da vardır. Bu, Allah'ı bilmek, tanımak ve tevhid ile mükelleftirler.

« وَكُلَا مِنْهَا » *"Orada ikiniz de yiyin."* Aslında, *"Oranın meyvelerinden, nimetlerinden yiyin."* demektir. Muzaf burada hazfolunmuştur (gizlenmiştir).

« رَغَداً حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ » Burada, « رَغَداً » kelimesi mastar olarak bir vasıf/sıfattır. Yani *"Bol bol ve geniş olarak yeyin"* demektir.

« حَيْثُ شِئْتُمَا » *"Dilediğiniz gibi, istediğiniz kadar"* manasındadır. Kıraat imamlarından Ebu Amr, « شِئْتُمَا » kelimesini hemzesiz olarak, « شِيتُمَا » olarak kıraat etmiştir. « حَيْثُ » belirsiz yer (mekan) anlamında olup, *"Cennette istediğiniz neresi ise, orada."* demektir.

« وَلَا تَقْرَبَا هٰذِهِ الشَّجَرَةَ » *"Fakat şu* –buğday veya üzüm yahut da incir– *ağacına yaklaşmayın."* Nitekim, bunun için şu tekerlemeyi söylerler:

"İnsan nasıl etmesin isyan, çünkü hamurudur isyan."

Nasıl ki; buğday, azık olarak isyan ağacı diye değerlendirilmiş ise, üzüm de, her fitnenin başı kabul edilmiştir.

« فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ » *"Aksi takdirde her ikiniz de kendine yazık eden veya kendine zarar veren* (zalim)*lerden olursunuz."* Burada, « فَتَكُونَا » kelimesi, « تَقْرَبَا » kelimesi üzerine matuftur veya nehyin cevabı olarak mansuptur.

٣٦- ﴿ فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ ﴾

36 – Derken şeytan cennetten her ikisinin de ayağını kaydırdı ve böylece her ikisini de içinde bulundukları huzurlu cennet hayatından onları çıkardı. Bunun üzerine Biz de kendilerine: "Kiminiz kiminize düşman olarak inin. Sizin için yeryüzünde karar kılabileceğiniz bir yer ve belli bir süreye kadar yaşamak vardır." dedik.

« فَأَزَلَّهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا » *"Derken şeytan oradan her ikisinin ayağını kaydırdı."* Yani ağaçtan. Yani, şeytan her ikisini de yasaklanan ağaçtan yemeye sevk etti, bundan dolayı da ayaklarının kaymasına sebep oldu. Bunu gerçek manası şöyledir:

Şeytan onların ayaklarının kaymasını o ağaç sebebiyle sağladı, o ağaç onların oradan çıkışına neden oldu. Yahut da, *"O ikisinin ayağını cennetten kaydırdı."* demek, *"Onları oradan gönderdi, uzaklaştırdı."* demektir.

Kıraat İmamlarından Hamza, « فَأَزَلَّهُمَا » kelimesini, « فَأَزَالَهُمَا » olarak kıraat etmiştir. Ancak Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)*'in, "te'vil" adlı eserde tahrim, yani haramlık kasdolunmaksızın söz konusu nehiy (yasaklama) ya tenzihi anlamdadır veya lâm-ı tarifin "ahd" manasına yorumlanmasındandır. Sanki, yüce Allah cins manası murat etmiş gibi. Ancak ilk görüş daha yerindedir. İşte bu, peygamberler hakkında da mutlak manada zelle tabirinin kullanılabileceğinin caizliği hakkında bir delildir. Nitekim, Buharalı ilim adamları da bu görüştedirler. Bu kelime isim fiil olup herhangi bir ihtilafı (tartışmayı) kasdetmeksizin emrin, olması gerekenin hilafına (aksine) varit olmuştur. Tıpkı çamurda (batak yerde) yürüyen kimsenin ayağının kayıp sürçmesi gibi.

Ancak Semerkant uleması ise, peygamberlerin fiillerine nasıl ki mutlak manada masiyet adı verilemezse, aynı şekilde mutlak anlamda zelle adı da verilemez. Fakat peygamberler için şöyle söylenebilir; "Daha üstünü ve iyisi varken, yani efdali varken daha aşağısını, alt derecede olan bir şeyi yaptılar ve bundan dolayı da itap olundular(eleştirildiler)."

« فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ » *"Ve böylece her ikisini de içinde bulundukları huzurlu cennet hayatından onları çıkardı."* Yani, içinde bulundukları nimetlerden, ikramlardan, demektir. Eğer buradaki cennete raci ise bu takdirde, "içinde bulundukları cennetten" demek olur. Nitekim İblis şu:

﴿ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَجِيمٌ ﴾

"O halde oradan çık! Çünkü sen artık kesinlikle kovuldun, uzaklaştırıldın." [466]

yasaklama emrinden sonra Adem ile eşi Havva'ya bir şekilde ulaşarak onların ayağını oradan kaydırdı. Çünkü İblis'in cennete girmesi yasaklanmıştı. O artık melekler gibi oraya girip çıkamıyordu. İblis'in cennete Adem ile Havva'ya vesvese vermek ve onları denemek için girmesi meselesi değil, sırf cennetin saygınlığı ve önemi itibariyle artık oraya giriş ve çıkışı yasaklanmıştı. Melekler için böyle bir durum söz konusu değildir.

Nitekim rivâyete göre; İblis cennete girmeyi istemiş ise de, ancak orada görevli melekler tarafından engellenmiştir. O da çare olarak bir yılanın ağzına girer ve onunla birlikte cennete girmeyi başarırır. Yani, Adem ile Havva'yı bu yoldan kaydırır. Farklı bir yoruma göre de: İblis cennetin kapısının önünde durup onlara seslenmek sûretiyle ayaklarını kaydırdı.

« وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ » *"Bunun üzerine Biz de kendilerine: «Kiminiz kiminize düşman olarak inin.» dedik."*

"Hubut" Yeryüzüne inmektir. Burada hitap ya da sesleniş; Hz Adem *(Aleyhi's-Selâm)*, Eşi Havva ve İblis'edir. Diğer bir yoruma göre, yılana-

[466] Hicr, 34.

dır. Ancak doğru olanı seslenişin Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)* ile eşi Hz. Havva'ya olmasıdır. Dolayısıyla, o ikisi ve bir de onların soyundan gelecek olan çocukları murat olunmaktadır. Çünkü, Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)* ile eşi insanlığın aslı olmaları ve onların da soyundan gelecek olanlar bakımından sanki o ikisi tüm insanların kendileri imişçesine hitap olunmuşlardır. Zira, yüce Allah'ın şu kavli buna işaret buyurmaktadır:

﴿ قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا ﴾

"Allah buyurdu ki: «Birbirinize düşman olarak hepiniz (ikiniz) ***cennetten inin.»"*** [467]

Âyette, « اهْبِطَا » –*"inin"* kelimesi tesniye, yani ikildir. İşte bu âyete dayanarak hitabın Adem ile eşine olduğunu zikretmektedirler.

"Kiminiz kiminize düşman olarak" Bu insanların karakter ve yaratılış gereği azgınlık ve düşmanlıklara yatkın oldukları, kiminin kimisini saptıracağını belirtiyor. Cümle ise, « اهْبِطُوا » kelimesinde bulunan « و » harfinden haldir. Yani, *"Birbirinize düşmanlık edeceğiniz bir halde..."* demektir.

« وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ » *"Sizin için yeryüzünde karar kılabileceğiniz bir yer* –ve yerleşme/istikrar ve kararlılık– *ve belli bir süreye* –kıyamete veya öleceğiniz ana kadar yaşamak– *hayattan faydalanmak– vardır."*

İbrahim b. Edhem (v.161/778) diyor ki:

"Şu bir lokmacık dünya bize uzun bir hüzün bıraktı."

٣٧– ﴿ فَتَلَقَّى آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

37 – Böylece yeryüzüne inen Adem, nihâyet Rabbinden bir takım ilhamlar alarak hemen tevbe edip Rabbine döndü. Doğrusu Allah tevbeyi kabul buyuran ve merhameti bol olandır.

---

[467] Ta Ha, 123.

« فَتَلَقّٰى اٰدَمُ مِنْ رَبِّه۪ كَلِمَاتٍ » *"Böylece yeryüzüne inen Adem, nihâyet Rabbinden bir takım ilhamlar* (kelimeler) *aldı."* Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)* o kelimeleri almak, kabul etmek ve onlarla amel etmek, onların gereğini yapmak üzere onları karşılayıp aldı. Kıraat imamlarından İbn Kesir, *"Adem"* kelimesini nasb ve *"kelimat"* kelimesini de raf ile okumuştur. Yani:

« فَتَلَقّٰى اٰدَمَ مِنْ رَبِّه۪ كَلِمَاتٌ » olarak kıraat etmiştir ki, bunun da manası şöyledir: *"Adem'e Rabbinden bir takım kelimeler* (ilhamlar) *geldi/sunuldu."* Yani, o kelimeler ona ulaşmakla onları elde etti. Onları ona ulaştırdı ki bunlar da yüce Rabbimizin şu kavlindeki ifadelerdir:

﴿ رَبَّنَا ظَلَمْنَا اَنْفُسَنَا وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِر۪ينَ ﴾

"Rabbimiz! Emrine karşı gelip şeytanın sözlerine kanmakla biz kendimize yazık ettik! Eğer bizim kusurumuzu bağışlamaz, rahmet ve merhametinle bizi esirgemezsen, hiç kuşkusuz biz mutlaka helâk olanlardan olacağız" [468]

Burada Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)* ile eşi Hz. Havva'nın çocuklarına da bir öğüt bulunmaktadır. Çünkü bunun sayesinde onlarda günahlardan nasıl kurtulabileceklerinin yolunu öğrenmiş oluyorlar. Nitekim, Abdullah İbn Mesud *(Radıyallahü Anh)* şöyle der:

"Allah katında en makbul ve geçerli söz (dua), *babamız Hz. Adem'in hata işlediğinde* (yanılarak yaptığı şeyde) *söylediği* (yaptığı) *şu duadır:*

سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالٰى جَدُّكَ وَلاَ اِلٰهَ اِلاَّ اَنْتَ ظَلَمْتُ نَفْس۪ي فَاغْفِرْ ل۪ي اِنَّهُ لاَيَغْفِرُ الذُّنُوبَ اِلاَّ اَنْتَ

"Allah'ım! Sana hamd etmek sûretiyle seni tesbih, tenzih ve takdis ederim. Sen her tür eksiklikten berisin. Senin ismin mübarektir. Senin şerefin ve azametin yücedir. Senden başka bir ilâh yoktur, sen varsın ancak. Rabbim ben kendime yazık ettim, zulmettim. Doğrusu günahları bağışlayan bir merci yok, ancak yegâne ve tek merci sensin!"

[468] Araf, 23.

İbn Abbas *(Radıyallahü Anh)*'tan rivâyete göre, Hz Adem *(Aleyhi's-Selâm)* ile Rabbi arasında şöyle bir diyalog yaşanmış:

— *Rabbim! Sen beni elinle yaratmadın mı?*

— *Evet, elbette seni elimle yarattım.*

— *Öyle ise ruhundan bana ruh üflemedin mi? Senin rahmetin gazabını geçmedi mi? gazabına üstün gelmedi mi? Sen beni cennetine yerleştirmedin mi?*

Yüce Allah da tüm bu sorulara yukarıda geçtiği gibi "Bela, Bela..." diye cevaplamış, yani elbette ruhumdan üfledim, rahmetim gazabıma üstün gelmiştir ve seni de cennetime yerleştirdim, diye buyurunca Hz. Adem de *(Aleyhi's-Selâm)* :

— *Mademki böyledir neden beni cennetten çıkardın?"* der. Yüce Allah da:

— *Senin yanlış davranışın, kötü masiyetin yüzünden,* buyurur. Bunun üzerine de Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)* :

— *Eğer tevbe edersem, beni yeniden oraya gönderir misin,* diye yakarmasını arz edince yüce Allah da:

— *Evet,* diye buyurur. İşte bunun üzerine Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)*:

« فَتَابَ عَلَيْهِ » *"Hemen tevbe edip Rabbine döndü."* Yani; rahmet, merhamet ve kabul ile Rabbine dönüş yaptı. Görüldüğü gibi sadece Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)*'in *"Tevbesini kabul etti."* ifadesiyle yetinilmiştir. Çünkü eşi ve annemiz Hz. Havva da ona tabidir. Bu, her ikisi de tevbe ettiler, anlamındadır.

İşte bu açıdan Kur'an'ın birçok yerinde sadece erkekten bahsedilmekle, kadın da buna dahil olarak ele alınmış olduğundan ayrıca kadınlardan da söz edilmemiştir. Nitekim Sünnetin (hadislerin) de birçoğunda aynen bu yol izlenmiştir.

« اِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ » *"Doğrusu, Allah tevbeleri çok kabul buyuran ve kullarına karşı da merhameti bol olandır."*

٣٨– ﴿ قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَن تَبِعَ هُدَايَ فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

38 – Dedik ki: "Hepiniz toplu halde cennetten inin! Ne zaman Benden size doğru yolu gösteren bir rehber gelir de her kim ona uyarsa artık onlara bir korku olmayacak ve onlar üzülmeyecekler."

« قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا » *"Dedik ki: «Hepiniz toplu halde cennetten inin!»"* Burada yer alan, « جَمِيعًا » kelimesi haldir ve *"hep birlikte, toplu halde"* demektir.

Âyette, *"inin"* emrinin tekrar sebebi te'kit içindir. Yahut ilk *"iniş"* emri cennetten semaya ve ikincisi de dünya semasından yeryüzüne olması nedeniyle tekrarlanmıştır. Veyahut da, « فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى » *"Ne zaman benden size doğru yolu gösteren bir rehber gelir de..."* buraya eklenince, bundan dolayı, *"inin"* emri tekrarlanmış olabilir. Yani *"size göndereceğim bir rasul* (elçi) *veya size indireceğim bir kitap geldiğinde..."* Çünkü yüce Allah'ın şu kavli bu gerçeğin delilidir:

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا ﴾

"İnkâr ederek âyetlerimizi yalanlayanlara gelince."

Çünkü bu, şu âyete mukabildir:

« فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ » *"Her kim ona* –kabul etmek ve ona iman etmek sûretiyle– *uyarsa...",* « فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ » *"Artık onlara* –gelecekte– *bir korku olmayacak ve onlar* –geride bıraktıklarına karşılık– *üzülmeyecekler."*

İkinci şart cevabıyla birlikte, birinci cevabın şartıdır. Bu tıpkı şuna benzer bir ifadedir: *"Eğer bana gelir ve gücün de varsa bana ihsanda bulunursun."*

Kıraat imamlarından Yakup, Kur'an'ın tamamında geçen, « فَلاَ خَوْفٌ » kelimesini, fethalı olarak, « فَلاَ خَوْفَ » tarzında okumuştur.

٣٩- ﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

39 – İnkar ederek âyetlerimizi yalanlayanlara gelince; işte onlar cehennemliktirler. Onlar orada ebedi olarak kalacaklardır.

« وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ » *"İnkâr ederek âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte onlar cehennemliktirler."*

Burada, « أُولَئِكَ » mübteda, « أَصْحَابُ النَّارِ » – *"cehennemliktirler"* de haberdir. Yani cehennem ehlidirler ve cehennemi haketmişlerdir.

« هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ » *"Onlar, orada ebedi olarak kalacaklardır."* Bu cümle mübtedanın haberi olması bakımından raf mahallinde gelmiştir.

٤٠- ﴿ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ ﴾

40 – Ey İsrailoğuları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın ve bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaad ettiklerimi yerine getireyim. Ve yalnız benden korkun!

« يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ » *"Ey İsrailoğulları!"* Aslında İsrail'den kasıt Hz. Yakup *(Aleyhi's-Selâm)*'dır. Bu, Hz. Yakub *(Aleyhi's-Selâm)*'un lakabıdır. Bunun manası, kendi dillerinde yani İbranicede, *"Allah'ın seçkin kulu"* ya da *"Allah'ın kulu"* manalarında « صَفْوَةُ اللهِ » ya da « عَبْدُ اللهِ » demektir.

"İsra" kul veya seçkin demektir. *"İyl"* de İbranicede Allah demektir. Kelime gayri munsariftir. Çünkü kendisinde hem alemlik (özel isim olma vasfı) ve hem de ucmelik vasfı (yani Arapça olmama vasfı) bulunmaktadır.

« اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ » *"Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın."* Nimetleri hatırlamaları demek, verilen nimetlerin şükrünü edadan geri kalmamaları, kendilerine bu nimetleri bahşeden Allah'a itaat etmeleridir. Onlardan istenen budur. Bununla Rabbimizin murat ettiği şey

de, onların atalarına verdiği nimetlerin hatırlanması ve bunun unutulmamasıdır. Çünkü, tek tek bildirildiği gibi yüce Allah, İsrailoğulları'nı Firavundan ve onun azabından, işkencelerinden, denizde boğulmaktan kurtarmış, buzağıya tapmalarından dolayı cezalandırılmayıp affetmiş, tevbelerini kabul etmiştir. Bütün bunlarla beraber Tevrat ve İncil'de müjdelenmiş olup bildirilen Hz. Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in zamanını idrak ile kendilerine sunulan nimetleri hatırlamaları dile getiriliyor.

« وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ » *"Ve bana verdiğiniz sözü yerine getirin ki, ben de size vaad ettiklerimi yerine getireyim."*

« وَأَوْفُوا » Burada, Tastamam, eksiksiz olarak yerine getirin, demektir. Nitekim, « وَفَّيْتُ لَهُ بِالْعَهْدِ فَاَنَا وَافٍ بِهِ وَأَوْفَيْتُ لَهُ بِالْعَهْدِ فَاَنَا مُوفٍ بِهِ » kelimeleri de kök itibariyle ve anlam bakımından aynı olmakla birlikte burada tercih olunan kelime, « أَوْفَيْتُ لَهُ » kelimesi olmuştur. Çünkü, Kur'an'da genelde bu kelime ve türevleri geçmektedir.

« بِعَهْدِي »: İman edeceğinize, taatte bulunacağınıza dair bana verdiğiniz sözü, demektir. Yahut da, Rahmet peygamberi Hz. Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e ve ona indirilen muciz kitaba iman etme sözünüzü, demektir.

« أُوفِ بِعَهْدِكُمْ » Yani, yaptığınız ve işlediğiniz iyi şeyler için size sevap ile ihsanda bulunayım. Yine bu âyette yer alan « عَهْد » kelimesi, mastar bir kelimedir. Dolayısıyla bu, bazen muahide, yani failine ve bazen de muahede, yani mef'ule kısaca hepsine muzaf olabilir.

Nitekim, Katade'den rivâyete göre bunu her ikisi de Maide Sûresi, 12'de : « لَئِنْ أَقَمْتُمْ » ve « لَأُكَفِّرَنَّ » de yer almaktadır.

İşaret (mâna) erbabı yani gerçek anlamda tasavvuf ehli olanlar şöyle demişlerdir:

"Sıkıntı yurdumda bana verdiğiniz sözü gereğince yerine getirin, hizmetimin döşeği üzerinde olun (emir ve yasaklarımı iyi değerlendirin), *çiğnemeyin. Haremimi* (çizdiğim sınırları) *güzel muhafaza edip koruyun ki, Ben*

de nimetim yurdunda sözümü tutayım ve benim ikram döşeklerimde yaşayın, benim cemalimi görerek mutlu olun."

« وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ » *"Ve yalnız benden korkun!"* Bana verdiğiniz sözü ve ahdi bozmayın. Bu tıpkı şuna benzer: Örneğin;

« زَيْدًا أَرْهَبْتُهُ » *"Yalnızca korkuttuğum Zeyd'dir"*. Veya *"Zeyd var ya, işte onu korkutup uyarıyorum."*, demektir. Çünkü bu, *Fatiha, 5*'te geçen, « إِيَّاكَ نَعْبُدُ » ibaresinden tahsis ifade etmede daha te'kitlidir. Âyetteki, « إِيَّايَ » kelimesi, mabadının (sonrasının) delâlet ettiği (gösterdiği) muzmar bir fiil ile mansuptur. Bu, « فَارْهَبُوا إِيَّايَ فَارْهَبُونِ » takdirindedir ki, *"Korkun, ancak benden korkun!"* demektir. İşte burada birinci kelime olan, « فَـارْهَـبُـوا » fiili hazfolunmuştur (söylenmemiştir). Çünkü; ikinci « فَـارْهَبُوا » kelimesi buna delâlet etmektedir. Fakat, « إِيَّـايَ » kelimesi, « فَارْهَبُونِ » kelimesiyle mansup kılınmamıştır. Çünkü bu kelime zaten kendisine ait olan mef'ulü almıştır, ki bu da, « فَارْهَبُونِ » kelimesinin sonunda olması gereken mahzuf « ى » harfidir.

Burada bir « ى » harfinin mahzuf (söylenmemiş) bulunduğunu bilmemiz için de fiilin sonunda bulunan « ن » harfinin harekesinin esre olması burada bir « ى » harfinin var olduğunun delilidir. Nitekim, « زَيْدًا فَـاضْـرِبْـهُ » cümlesinde Zeyd kelimesinin cümlede yer alan (zahir olan), « اضْرِبْ » kelimesiyle mansup olması caiz olmaz.

❁ ❁ ❁

41. — 48. ÂYETLER

وَاٰمِنُوا بِمَآ أَنْزَلْتُ مُصَدِّقاً لِمَا مَعَكُمْ وَلاَ تَكُونُوآ أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلاَ تَشْتَرُوا بِاٰيَاتِي ثَمَناً قَلِيلاً وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴿٤١﴾ وَلاَ تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَاٰتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلاَقُو رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يَا بَنِيَ إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِيَ أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَاَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْماً لاَ تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٤٨﴾

Meâli

41. Elinizdeki Tevrat'ın aslını doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur'-an'a iman edin! Onu inkâr edenlerin ilki olarak başını çeken siz olmayın! Âyetlerimizi az bir fiyatla *(dünya pahasına)* satmayın. Ve sadece Bana karşı gelmekten korkun!

42. Bile bile hakkı batıl ile karıştırmayın ve bildiğiniz hakkı *(gerçeği)* de gizlemeyin.

43. Namazı dosdoğru olarak kılın, zekatı verin ve rüku edenlerle birlikte siz de rüku edip namaz kılın.

44. Ey bilginler! Sizler Kitabı *(Tevrat'ı)* okuduğunuz halde halka iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz? *(Bunun dışında mı tutuyorsunuz?)* Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?

45. Sabır göstererek ve namazı kılıp vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin. Doğrusu sabır göstermek ve namaz kılmak kalpleri saygıyla ürperenlerin dışında herkese zor ve ağır gelen bir iştir.

46. Ki onlar gerçekten Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini çok iyi bilenlerdir.

47. Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve özellikle sizi bir zamanlar alemlere gerçekten üstün kıldığımı hatırlayın!

48. Öyle bir günün dehşetinden korkup korunun ki o günde hiç kimse başkası için herhangi bir şey yapamaz; kendisinden herhangi bir şefaat *(aracılık)* da kabul olunmaz, fidye alınmaz ve kendilerine yardım da olunmaz.

Tefsiri

٤١– ﴿ وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ ﴾

41 – Elinizdeki Tevrat'ın aslını doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur'an'a iman edin! Onu inkâr edenlerin ilki olarak başını çeken siz olmayın! Âyetlerimizi az bir fiyatla (dünya pahasına) **satmayın. Ve sadece Bana karşı gelmekten korkun!"**

« وَآمِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ » *"Elinizdeki Tevrat'ın aslını doğrulayıcı olarak indirdiğim Kur'an'a iman edin!"*

Âyette, « أَنْزَلْتُ » – *"İndirdiğim"* ifadesinden murat Kur'an-ı Kerim'dir. « مُصَدِّقًا » – *"doğrulayıcı olarak"* ifadesi de mahzuf olan, « ـهُ »

zamirinden te'kit eden bir haldir. Sanki burada, « أَنْزَلْتُهُ مُصَدِّقًا » denir gibi. « لِمَا مَعَكُمْ » – *"Elinizdekini/Beraberinizdekini"* ifadesiyle de Tevrat denmek istenmiştir. Yani; ibadet, tevhit, nübüvvet (peygamberlik) ve Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in durumu ile ilgili hususlarda hep Kur'an'ı doğrulayıcı olan Tevrat'ı...

« وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ » *"Onu inkâr edenlerin ilki olarak başını çeken siz olmayın!"* Yani; o Kur'an'ı ilk inkâr eden, baş çeken siz olmayın. Veya inkâra kalkışan hizip (grup) siz olmayın, veyahut da onu inkâr eden grubun ilki, baş çekeni olmayın. Onu ilk inkâr eden kimseler sizden tek tek her birinizden olmamış olsun.

Esasen burada bir tariz sanatı vardır. Yani *"Onu bilmeniz ve özelliklerini ya da vasıflarını tanıyıp bilmenizden ötürü ona ilk iman etmesi gereken sizlersiniz."* ince anlamı yatmaktadır. « بِهِ »'deki zamir de Kur'-an'a racidir.

« وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا » *"Değiştirmek ve tahrif etmek sûretiyle âyetlerimizi az bir fiyatla* (dünya pahasına) *satmayın* (değiştirmeyin)." Hasan Basri merhum, *"az bir fiyatla"* ifadesini, *"Dünya ve içindekilerinin tamamıyla da olsa"* diye yorumlamıştır. Bir başka yoruma göre bu, *"riyaset ve koltuk pahasına da olsa"* şeklinde değerlendirilmiştir. Çünkü toplumları içinde lider olmak, koltuğa konmak İsrailoğulları için vazgeçilmez bir şeydi. Zira Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'a uymaları halinde bu türden tüm imkanlarını elden çıkarmak demekti ki onlar da bu uğurda her kötülüğü göze aldılar.

« وَإِيَّايَ فَاتَّقُونِ » *"Ve sadece bana karşı gelmekten korkun."* Burada, « فَخَافُونِي » – « فَارْهَبُونِي » – « فَاتَّقُونِي » kelimelerinde görüldüğü gibi hem vakf (duruş) ve hem vasl (geçiş) halinde « ى » ile okunmuştur ki bu kıraati seb'a imamlarından olmayan Yakub'un kıraatidir. Nitekim, bu manada hatta (yazıda) yer almayan her mahzuf « ى » harfi de böyledir.

﴿ ٤٢- وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾

42 – Bile bile hakkı batıl ile karıştırmayın ve bildiğiniz hakkı (gerçeği) de gizlemeyin.

« وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ » *"Hakkı batıl ile karıştırmayın."* Hakkın batıl ile karıştırılması demek, birinin ötekisinin içine katılması demektir.

Eğer « ب » harfi sıla, yani müteaddi (geçişlilik) manasında değerlendirilirse, örneğin; « لَبَسْتُ الشَّيْءَ بِالشَّيْءِ » cümlesi gibi ki bu, *"Ben onu, şununla karıştırdım."* anlamındadır. Dolayısıyla mana şöyledir:

"Allah tarafından indirilmiş olan hakkı kendi elinizle yazdığınız batıl şeylerle karıştırarak Tevrat içinde yer almamış olan şeyleri onda varmış gibi yazmayın ki, Tevrat'a var olan hak ile sizin batılınız ayırt edilemez olmasın."

Eğer « ب » harfi, *istiane* (yardım alma) manasında ise, örneğin; « كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ » – *"Kalem ile* (kalem yardımıyla) *yazdım."* gibi ise, bu durumda mana şöyle olur:

"Hakkı, kendi ellerinizle yazdığınız batıla benzeterek ve ona karıştırarak sunmayın. Hakkı, yazdığınız batıla benzetmeyin."

« وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ » *"Ve hakkı da gizlemeyin."* Burada fiil, nehiy (yasaklama) hükmü içinde olduğundan meczumdur. Dolayısıyla, « وَلَا تَكْتُمُوا » takdirindedir. Yahut da, gizli bir « أَنْ » ile mansubtur. Kelimenin bünyesindeki « وَ » vav harfi de cemi (çoğul) manasındadır.Yani:

"Hakkı gizleyerek, hak ile batılı birbirine karıştırma noktasında birleşmeyin."

Örneğin; bu ifade adeta, *"süt/yoğurt ile birlikte balık yeme."* İfadesi gibidir.

Çünkü her iki husus da ayrı ayrı emirlerdir. Kaldı ki daha önce belirttiğimiz gibi Tevrat'ta yer almayan herhangi bir hükmü kendi elleriyle yazarak orada var imiş gibi sunmaları hak ile batılın birbirine karıştırılmasıdır ki, kesinlikle yasaktır. Bu birincisi. İkincisi de hakkı gizlemeleridir ki bu da, *"Biz Muhammed'in vasıf ya da özelliklerini veya şu-*

nunla ilgili hükmü Tevrat'ta bulamıyoruz." diye söylemeleridir ve kesinlikle bu da yasak, yani haramdır.

« وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ » *"Ve siz kendiniz bildiğiniz halde."* Yani batılı hak ile karıştırdığınızı bildiğiniz halde, gizlediğiniz halde. Oysa bir şeyi bile bile gizlemek, saklamak, hak ile batılı birbirine karıştırmak onlar adına en büyük bir iğrençliktir ve en çirkin bir davranıştır. Çünkü, cahil olan ya da bilmeyen birinin bilmeden ve cehaletinin eseri olarak bir hata yapması durumunda kimi zaman bu hali bir mazeret olarak değerlendirilebilir. Oysa bunlarınkisi bilmeden değil, bilerek ve kasden yaptıkları bir iştir.

٤٣- ﴿ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴾

43 – Namazı dosdoğru olarak kılın, zekatı verin ve rüku edenlerle birlikte siz de rüku edip namaz kılın.

« وَاَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاٰتُوا الزَّكَاةَ » *"Namazı dosdoğru olarak kılın, zekatı verin."* Yani, Müslümanlara faz olan namazı kılın ve zekatı verin.

« وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ » *"Ve rüku edenlerle birlikte siz de rüku edip namaz kılın."* Yani, Müslümanlar gibi siz de namaz kılın. Çünkü Yahudilerin kıldıkları namazlarda rüku bulunmuyordu. Yani, Müslüman olun ve Müslümanların işledikleri ameller gibi amel işleyin. Aynı zamanda, *"rüku"* ile namaz manası da kasdolunması caizdir. Nitekim, namaza *"sücud"* adı da verilmektedir. Namaz kılanlarla birlikte namaz kılma emri, cemaat ile kılınma emri olması da caizdir. Yani, namazlarınızı tek başınıza (münferit olarak) değil, namaz kılan cemaatle birlikte kılın.

٤٤- ﴿ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾

44 – Ey bilginler! Sizler Kitabı (Tevrat'ı) **okuduğunuz halde halka iyiliği emredip kendinizi unutuyor musunuz?** (Bunun dışında mı tutuyorsunuz?) **Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?**

« أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ » *"Ey bilginler! Halka iyiliği mi emrediyorsunuz?"*

Buradaki « أَ » hemze takrir ve tevbih içindir. Yani; hem bir durumu tesbit ve hem de bu durumdakileri kötülemek ve uyarmak içindir. Bir de onların bu davranışlarından dolayı hayret ifade eder.

« بِرّ » – *Birr:* bol hayır ve iyilik demek olup nitekim genişlik ve bolluk manasında olarak buna, « اَلْبَرّ » – *"el-Berr"* de denmiştir. Zira, her türlü hayrı ve iyiliği kapsar.

Nitekim, « صَدَقْتَ وَ بَرَرْتَ » / « صَدَقْتَ وَ بَرِرْتَ » cümlesi de bu manada söylenen güzel bir ifadedir.

Yahudi bilginleri kendi yakınlarına ve etrafındakilere gizli olarak Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e uymalarını söyledikleri halde kendileri buna uymuyorlardı. Bir diğer yoruma göre, bunlar sadaka (zekat) vermeleri için halka emir verdikleri halde kendileri sadaka (zekat) vermezlerdi. Kendilerine dağıtılmak üzere sadakalar (zekat) getirildiğinde ise buna ihanet ederlerdi, gereğini yerine getirmezlerdi.

« وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ » *"Kendinizi unutuyor musunuz?"* Kendinizi adeta unutmuş kabul ederek kendinizi iyilik yapmaktan geri mi bırakıyorsunuz, terk mi ediyorsunuz?

« وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ » *"Sizler Kitabı okuduğunuz halde. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?"*

İşte burada, « وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ » *"Sizler kitabı okuduğunuz halde"* demekle onları ilzam vardır, susturma ve azar vardır. Yani, sizler içinde Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e ait nitelikler bulunan, ihanete karşı, iyilikleri terk etmeye, söz ile amelin birbiriyle çelişmesine ait ceza ve tehdidi içeren Tevrat'ı da okuyorsunuz. Bütün bu gerçeklere rağmen mi, evet bunlara rağmen "Aklınızı kullanmayacak mısınız?" İşlediğiniz ve sergilediğiniz bu çirkinliklere karşı daha düşünmeyecek misiniz? Ki bu sayede böylesi bir çirkin fiili işlemekten kurtulmuş olasınız. Doğrusu bu, oldukça önemli ve büyük bir uyarıdır, yermedir.

٤٥ـ ﴿ وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴾

45 – Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin. Doğrusu sabır göstermek ve namaz kılmak kalpleri saygıyla ürperenlerin dışında herkese zor ve ağır gelen bir iştir.

« وَاسْتَعِينُوا » İhtiyaçlarınıza karşılık olarak Allah'tan *"Yardım isteyin."* « بِالصَّبْرِ وَالصَّلاَةِ » *"Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak..."* Her iki görevi de ihmal etmeden beraberce. Namazın sorumluluklarına göğüs gererek, sabrı elden bırakmadan devamlı bir şekilde kılın ve zorluklarına da katlanın. Namaz konusunda gerekli olan kalbi samimiyet ve ihlâsı elden bırakmaksızın kılın. Tüm şeytanî vesveseleri, düşünceleri geriye atın, nefsî istekleri bir kenara bırakın. Bununla ilgili âdâba uyun, riâyet edin, gözetilmesi gereken hususları çok iyi gözetin. Huşûyu elden bırakmayın. Namazda iken, kimin huzurunda durulduğu bilincini oluşturun ve o bilinçle huzura durun. Çünkü göklerin ve yerin yegâne Cebbarı olan, yani göklerle yeri ve bu ikisinde ve aralarında yer alanların iş ve durumlarını düzene koyan, ıslah eden ya da her iki yerdekileri de gücüyle kahredecek olan yüce Allah'ın huzurunda durulmuştur. İşte bunun idrakinde bulunulmalı.

Ya da belâlara, zorluklara, başa gelen musibet ve felâketlere karşı sabır göstertmek sûretiyle göğüs gerin ve bunun için sabırdan yararlanın, yardım bekleyin. Herhangi bir musibet, felâket veya belâ gelince de derhal namaza koşarak bundan yardım ve medet bekleyin.

Nitekim; Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* önemli bir problem ortaya çıktığında, üzüntü veya sıkıntıya düştüğünde derhal namaza koşardı. [469]

Abdullah b. Abbas'tan gelen rivâyete göre kendisine bir yolculuk esnasında, kardeşi Kusem'in öldüğü haberinin verilmesi üzerine, derhal istircada bulunmuş, yani « انا لله وانا اليه راجعون »[470] âyetini okumuş ve iki rekat namaz kılmıştır. Sonra da tefsirini yaptığımız: *"Sabır göstererek*

[469] Taberi bu hadisi tefsirinde, buradaki lafızla, Hz. Huzeyfe'den rivâyet etmiştir.1/260.
[470] Bakara, 156.

ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin." mealindeki bu âyeti okumuştur.

Yine bir yoruma göre de sabırdan maksat oruç tutmaktır. Çünkü oruç, yeme, içme ve cinsel ilişkiyi belirlenen süre zarfında bırakmak, nefsin isteklerine cevap vermemektir. Nitekim, bu nedenle ramazan ayına sabır ayı diye de isim verilmiştir.

Yine âyette yer alan namaz ifadesinden kasıt, *"duadır"* diye de yorumlanmıştır. Yani: *"Belâlara karşı sabır göstererek direnin ve hemen dua etmeye başlayın, o belaların kaldırılması için derdinizi Allah'a havale edin."*

« وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ » *"Doğrusu sabır göstermek ve namaz kılmak, kalpleri saygıyla ürperenlerin dışında herkese zor ve ağır gelen bir iştir."*

« انَّهَا »'daki zamir, namaza veya yardım istemeye (istianeye) racidir.

« لَكَبِيرَةٌ »: Gerçekten zordur, ağır gelir.

Örneğin; « كَبُرَ عَلَىَّ هٰذَا الأَمْرُ » *"Şu iş bana ağır geldi."* gibi.

« الاَّ عَلَى الْخَاشِعِينَ » *"Kalpleri saygıyla ürperenler hariç."* Yani, ancak kalpleri saygıyla ürperenlere kolay gelir. Çünkü, bunlar Allah'ın sabredenler için neler hazırladığını kesin olarak bildiklerinden o ödülleri beklemektedirler. İşte bundan dolayı onlar için sabır ve namaz zor değil kolay gelir. Görmez misin bir sonraki şu âyette neler buyuruluyor:

٤٦— ﴿ الَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلاَقُو رَبِّهِمْ وَاَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴾

46 - Ki onlar gerçekten Rablerine kavuşacaklarını ve O'na döneceklerini çok iyi bilenlerdir.

« الَّذِينَ يَظُنُّونَ اَنَّهُمْ مُلاَقُو رَبِّهِمْ » *"Ki, onlar gerçekten Rablerine kavuşacaklarını çok iyi bilenlerdir."* Yani Allah'ın kendilerine bahşedeceği sevabı her an bekler dururlar. Onun katındaki başkaca şeyleri ve daha umdukları ne varsa hep bunun beklentisi ve kesin inancı içindedirler.

Abdullah b. Mesud'un *(Radıyallahu Anh)* kıraatine göre, « يَظُنُّونَ » kelimesi, « يَتَيَقَّنُونَ » olarak tefsir olunmuştur, *"bilirler"* demektir. Yani, Bilirler ki kesin olarak Allah'ın kendilerine vereceği mükafat ve ödül ile mutlaka karşılaşacaklardır. Dolayısıyla da buna göre amellerine değer verip gerekeni yaparlar. Ancak kesin bir mükafatın kendileri için varlığına ikan etmemiş olanlar, yani buna samimi manada inanmamış olanlar ise, dolayısıyla bunlar herhangi bir sevap ve mükafat ummazlar. Bunun için de ameller kendilerine zor ve sıkıntılı gelir.

« خُشُوع » Huşu ve « اِخْبَات » İhbat kelimelerinin ifadelerine gelince bu ikisi de: *"alçak gönüllülük"* demektir. Oysa, « خُضُوع » – *"hudu"* kelimesi ise: *Yumuşaklık ve boyun eğmek* demektir. « لِقَاء » kelimesi ruyet (görmek) diye tefsir olunmuştur. « مُلاَقُو رَبِّهِمْ » de; yüce Allah'ı keyfiyetsiz olarak görmek, diye yorumlanmıştır.

« وَاَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ » *"Ve gerçekten onlar Ona döneceklerini...."* Ahiret günüde onların durumlarını Allah'tan başka kimse değerlendirmeye malik olamaz, buna güç yetiremez. Sadece Yüce Allah onların durumuyla ilgilenir.

٤٧- ﴿ يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾

47 – Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi ve özellikle sizi bir zamanlar âlemlere gerçekten üstün kıldığımı hatırlayın!

« يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ » *"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetimi hatırlayın."* Bu tekrar, te'kit içindir.

« وَاَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ » *"Ve özellikle sizi bir zamanlar âlemlere gerçekten üstün kıldığımı...."* Burada, « فَضَّلْتُكُمْ » kelimesi, « نِعْمَتِيَ » kelimesi üzerine atfolunduğundan mansuptur. Yani, *"Size verdiğim nimetlerimi ve sizi tüm aleme üstün kıldığımı hatırlayın."* demektir. « عَلَى الْعَالَمِينَ » Halk topluluklarından oldukça çok ve önemli bir insanlar toplu-

luğu üzerine üstün kılmak, demektir. Örneğin, halktan bir âlem gördüm, denildiğinde bu, onlardan oldukça çok sayıda olan bir halk topluluğunu gördüm, demektir. Maksat bunun çoğunluk ifade ettiğidir.

٤٨– ﴿ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ ﴾

48 – Öyle bir günün dehşetinden korkup korunun ki o günde hiç kimse başkası için herhangi bir şey yapamaz; kendisinden herhangi bir şefaat (aracılık) **da kabul olunmaz, fidye alınmaz ve kendilerine yardım da olunmaz.**

« وَاتَّقُوا يَوْمًا » *"Öyle bir günün dehşetinden korkup korunun ki,"* Bu gün kıyamet günüdür.

« يَوْمًا » *"Yevm"* kelimesi zarf değil mef'ulü bihtir. « لَا تَجْزِي نَفْسٌ » –O günde– *"hiçbir mü'min"* « عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا » *"başkası* (kâfir biri) *için herhangi bir şey yapamaz."* O inkârcı kimse için gerekli olan hukuk açısından onun adına bir şey ödemez.

« شَيْئًا » kelimesi ya mef'ulü bihtir veya mastardır. Yani az da olsa bir şey (karşılık) alınmaz. Cümle, mahallen mansub olup « يَوْمًا » kelimesinin sıfatıdır. Burada mevsufa ait olan zamir ise mahzuf (söylenmemiş) olup, « لَا تَجْزِي فِيهِ » takdirindedir.

« وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَاعَةٌ » *"Kendisinden herhangi bir şefaat* (aracılık) *da kabul olunmaz."* Mekke ve Basra kıraat imamları, yani İbn Kesir ve Ebu Amr, « لَا يُقْبَلُ » kelimesini, « ت » harfiyle olmak üzere, « لَا تُقْبَلُ » olarak kıraat etmişlerdir. « مِنْهَا » kelimesindeki zamir mü'min kimseye racidir. Yani iman etmiş olan bir kimseden inanmamış birine (kâfir kimseye) şefaat etmesi kabul olunmaz, aracılığına izin verilmez.

Anlatıldığına göre Yahudiler; peygamber olan atalarının kendilerine şefaat edeceklerini ileri sürerlermiş. Dolayısıyla, böyle bir durumun onlar için asla var olmadığı ve olmayacağı burada belirtiliyor. Ümitlerine bir yer olmadığı böylece anlaşılmış oldu. Tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi:

﴿ فَمَا تَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴾

"Artık şefaatçilerin şefaati onlara yarar sağlamaz." [471]

Mutezile Mezhebi mensuplarının bu âyete dayanarak, büyük günah işleyenlere şefaat olunmaz tarzındaki görüşlere kalkışmaları onlara iade olunmuştur, anlamsızdır. Çünkü âyette kabul edilmeyecek şefaat, kâfirler için olanıdır. Yoksa mü'min olup da büyük günah işleyenlere şefaat olunmayacaktır değil. Kaldı ki, Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Benim şefaatim, ümmetimden büyük günah işleyenleredir. Kim bu şefaati yalanlarsa o buna nail olmayacaktır." [472]

« وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ » *"Bir fidye de alınmaz."* Çünkü bu feda olunana muadil (denktir). « وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ » *"Ve kendilerine yardım da olunmaz."* Arka çıkılmaz, destek çıkılmaz. « يُنْصَرُونَ » kelimesinin çoğul yapılması, inkârcı kimselerin diğerlerine oranla çok olmalarını göstersin, buna delâlet etsin içindir. *"Nefs"* kelimesi müennes bir kelime olduğu halde, « يُنْصَرُونَ » kelimesinin müzekker olarak gelmesi de « عِبَادٌ » – *"Kullar"* kelimesinin ya da insanlar kelimesinin anlamı açısındandır.

❁ ❁ ❁

---

[471] Müddessir, 48.
[472] Ahmed b. Hanbel, Müsned; 3/213. Ebu Davud, 4739. Tirmizi de Enes b. Malik'ten, ikinci bölüme yer vermeksizin rivâyet etmiştir. 2435.

49. — 59. ÂYETLER

وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ
يُذَبِّحُونَ أَبْنَآءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَآءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَآءٌ
مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٤٩﴾ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ
وَأَغْرَقْنَآ اٰلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٠﴾ وَإِذْ وٰعَدْنَا مُوسٰٓى
أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٥١﴾
ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ اٰتَيْنَا
مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿٥٣﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسٰى
لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ
فَتُوبُوٓا إِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوٓا أَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ
بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٥٤﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ
يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ
وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴿٥٥﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ
تَشْكُرُونَ ﴿٥٦﴾ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ
وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ

كَانُوٓا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَداً وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّداً وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزاً مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾

Meâli

49. Hatırlayın ki, sizi en dayanılmaz işkencelere uğrattıkları zaman, Firavun taraftarlarının elinden kurtarmıştık. Çünkü onlar yeni doğan erkek çocuklarınızı boğazlarken kadınlarınızı da hayatta bırakıyorlardı. İşte bunda *(size reva görülen böyle bir muamelede)* Rabbiniz tarafından *(gelen)* pek büyük bir belâ *(mihnet veya nimet)* bulunmaktaydı.

50. Yine hatırayın ki, Biz sizin için denizi yarmış ve böylece sizi kurtarmıştık.Ve Firavun'un taraftarlarını da siz bakıp duruyorken gözleriniz önünde orada boğduk.

51. Hatırlayın biz Musa ile kırk gece vahyetmek için Tur'da sözleşmiştik. Ancak siz sonra onun ardından buzağıyı ilâh edinmiştiniz. Ve böylece zalimlerden oldunuz.

52. Bundan sonra yanlışlarınızdan dönüp şükredersiniz diye sizi bağışladık.

53. Doğru yolu bulasınız diye Musa'ya kitabı ve hak ile batılı birbirinden ayıran hükümleri verdik.

54. Musa kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Kuşkusuz siz buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz *(zulmettiniz)*. Hemen sizi yaratan Rabbinize dönün, tevbe edin! Derhal nefsinizin kötü duygularını öldürün. İşte böyle yapmanız yaratan Rabbiniz katında sizin için çok daha hayırlıdır. Kaldı ki bu sayede de Allah tevbelerinizi kabul buyurur. Şüphesiz O çok acıyan ve tevbeleri kabul edendir."

55. Bir vakitler de demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana iman etmeyeceğiz." Nihâyet siz bakıp duruyor olduğunuz halde hemen bir yıldırım çarptı.

56. Sonra da şükredersiniz diye bu ölüm halindeki durumdan sizi tekrar dirilttik.

57. Bulutlarla üzerinizi gölgelendirmiş ve size kudret helvasıyla bıldırcın eti indirmiş *(göndermiştik)*. "Size rızık olarak verdiklerimizin temizinden *(helâlinden)* yiyin." demiştik. Oysa onlar bize kötülük etmediler, yalnızca kendilerine kötülük edip zulmettiler.

58. Ve yine hatırlayın! İsrailoğullarına şöyle demiştik: "Şu kasabaya girin ve orada bulunan nimetlerden dilediğiniz gibi bol bol yiyin. Kapıdan içeriye eğilerek girin ve «Hitta *(bizi bağışla)* Rabbim!» deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. Çünkü, biz iyilikte bulunanlara karşılıklarını daha fazlasıyla verelim."

59. Fakat zulmedenler, kendilerine söylenenleri *(istenenleri)* başka şekle soktular. İşte biz de bunun üzerine o zalimlere itaatsizlikleri ve fasıklıkları sebebiyle gökten acı bir azap indirdik.

Tefsiri

٤٩ - ﴿ وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ يُذَبِّحُونَ أَبْنَاۤءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاۤءَكُمْ وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاۤءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴾

49 - Hatırlayın ki, sizi en dayanılmaz işkencelere uğrattıkları zaman, Firavun taraftarlarının elinden kurtarmıştık. Çünkü onlar yeni doğan erkek çocuklarınızı boğazlarken kadınlarınızı da hayatta bırakıyorlardı. İşte bunda (size reva görülen böyle bir muamelede) **Rabbiniz tarafından** (gelen) **pek büyük bir belâ** (mihnet veya nimet) **bulunmaktaydı.**

« وَإِذْ نَجَّيْنَاكُمْ مِنْ اٰلِ فِرْعَوْنَ » *"Hatırlayın ki, sizi Firavun taraftarlarının elinden kurtarmıştık."*

Âyetteki « آل » *"Âl"* kelimesinin aslı « اَهْلٌ » *"ehl"*'dir. İşte bunun içindir ki bunun küçültme (tasğir) ismi, « اُهَيْلٌ » olarak gelmiştir. Dolayısıyla kelimenin « هـ » harfi, « ا » harfine dönüştürülerek, « آل » şeklini almıştır. Artık bundan böyle önemi nedeniyle kelime *"Âl"* olarak kullanılmıştır. Yani, kralların ve benzeri değerde olan kimselerin yanında önemli bir ünvan şeklinde kullanılır oldu. Ancak « آلُ فِرْعَوْنَ » dendiği gibi, « آلُ الإِسْكَافِ » ve « آلُ الْحَجَّامِ » yani ayakkabıcıların âli ve Kan alanların âli diye bir ifade kullanılamaz.

Firavun: Amalika toplumunun yönetimini elinde bulunduranlara verilen özel bir isim ya da ünvan. Nitekim Bizans krallarına da *"kayser"* ünvanı verildiği ve İran (Fars) krallarına da *"kisra"* dendiği gibi bunların krallarına da *"firavun"* deniliyor.

« يَسُومُونَكُمْ سُوٓءَ الْعَذَابِ » *"En dayanılmaz işkencelere uğrattıkları zaman, uğrattıkları halde, tattırdıkları halde"* Bu âyetteki, « يَسُومُونَكُمْ » ibaresi, « آلُ فِرْعَوْنَ »'dan haldir. Yani size hileli bir şekilde yaklaşıp sizi aşağılarlar, rezil rüsvay ederler. Çünkü « سَامَ » kelimesi utandırmak, altından kalkılamayacak bir iş yüklemek manalarına gelir. Nitekim: « سَامَهُ خَسْفًا » denir ki, birine zulmetmek ve adil olarak davranmamak, demektir. Bunun aslı da, « سَامَ السِّلْعَةَ »'den alınma olup eşyaya fiyat koymak, demektir. Bu da mala talep artınca olur. Adeta, *"size karşı azgınlık edip saldırırlar"* manasındadır.

« سُوٓءَ الْعَذَابِ » *"En şiddetli ve ağır azap, işkenceleri sizin için isterler, uygularlar."* demektir. « مُسَاوَمَةُ الْبَيْعِ » demek, alışverişin artması, talep artışı, demektir. « سُوءَ » kelimesi de, « يَسُومُونَكُمْ » fiilinin ikinci mef'ulüdür. Bu da, « سَيِّءٌ » kelimesinden mastardır. Nitekim şöyle dua edilir:

اَعُوذُ بِاللهِ مِنْ سُوءِ الْخُلُوقِ وَمِنْ سُوءِ الْفِعْلِ

"Kötü ahlâktan ve fena işten Allah'a sığınırım."

Burada bu dua ile her iki şeyin de çirkin bir davranış olduğunu belirtmek isteriz.

« سُوءَ الْعَذَابِ » ifadesinin manası şu demektir: Azabın her türü kötüdür ama bu, en şiddetli, en ağır işkence, ceza demektir.

« يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ » *"Çünkü onlar yeni doğan erkek çocuklarınızı boğazlarlarken, kadınlarınızı da hayatta bırakıyorlardı."*

Burada, « يُذَبِّحُونَ أَبْنَاءَكُمْ » cümlesi, « يَسُومُونَكُمْ » kavlini açıklamak içindir. Böyle olduğu için de aralarında bir atıf edatına yer verilmemiş, terk olunmuştur.

Kadınları sağ bırakmaları ise, kendilerine hizmet etsinler diyedir. Çünkü Firavun hanedanı ve taraftarları Yahudilere bu fiili uyguluyorlardı. Çünkü kahinler, Firavun'u, doğacak bir erkek çocuğun kendisinin saltanatına son vereceğini haber vererek uyarmışlardı. Nitekim, daha önce Nemrut da bu manada uyarılmıştı. Ancak ister Firavun ve ister Nemrut olsun tüm çabalarına ve korunmalarına rağmen yine de mukadder olan sondan kendilerini kurtaramamışlardı. Neticede yüce Allah'ın dilediği olmuştur.

« وَفِي ذٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ » *"İşte bunda* (size reva görülen böyle bir muamelede) *Rabbiniz tarafından* (gelen) *pek büyük bir belâ* (mihnet veya nimet) *bulunmaktaydı"*

Eğer burada, « ذٰلِكُمْ » kelimesiyle Firavun'un yaptıklarına işaret olunuyorsa, bu takdirde, *"mihnet ve sıkıntı, imtihandır,"* demektir. Eğer « ذٰلِكُمْ » ile işaret olunmak istenen şey, Firavun'dan kurtuluş ise bu takdirde bu, *"nimet"* olur demektir. « مِنْ رَبِّكُمْ » kelimesi, « بَلَاءٌ » kelimesinin birinci sıfatıdır, « عَظِيمٌ » de bunun ikinci sıfatıdır.

٥٠- ﴿ وَإِذْ فَرَقْنَا بِكُمُ الْبَحْرَ فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا اٰلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴾

50 – Yine hatırlayın ki, Biz sizin için denizi yarmış ve böylece sizi kurtarmıştık. Ve Firavun'un taraftarlarını da siz bakıp duruyorken gözleriniz önünde orada boğduk.

« وَإِذْ فَرَقْنَا » *"Yine hatırlayın ki, biz ... yarmıştık."* Yani, aralarını kısım ya da parça parça ayırdık, yardık.. Böylece deniz içinde yollar oluştu.

« فَرَقْنَا » kelimesi aynı zamanda şeddeli olarak, « فَرَّقْنَا » diye de okunmuştur. Bu da ayırmak ve yarmak demektir. Nitekim iki şeyin arasını açmaya, « فَرَّقَ بَيْنَ الشَّيْئَيْنِ » veya birçok şeyi birbirinden ayırmaya da, « فَرَّقَ بَيْنَ الأَشْيَاءِ » denir. Çünkü Yahudiler on iki boydan (kabileden) meydana gelmeleri sebebiyle her birine bir yol olmak üzere denizde on iki yol açılmıştır.

« بِكُمُ الْبَحْرَ » *"Sizin için denizi..."* Böylece açılan yolda yürüyorlardı ve onlar yürüdükçe su da yarılıp gidiyordu. Bu durum sanki onların yürümesiyle yarılıyor gibiydi. Ya da, *"O denizi sizin için yardık"* demektir veya *"Onu size bağlı olarak yardık,"* demektir. Bu aynı zamanda hal yerinde gelmiştir.

Rivâyete göre Yahudiler Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'ya:

— *Bizim arkadaşlarımız* (ashabımız) *neredeler? Biz onları görmeden buradan ayrılmayız,* dediler. İşte bunu üzerine Allah Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'ya:

— *Elindeki asan ile şöylece vur,* diye vahyetti. O da hemen elindeki asasıyla, duvarlara vurarak, bu sayede açılan yol duvarlarından deliklerpencereler açıldı. Artık birbirlerini görüyor ve birbirlerinin konuşmalarını duyabiliyorlardı.

« فَأَنْجَيْنَاكُمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ » *"Ve böylece sizi kurtarmıştık. Ve Firavun'un taraftarlarını da siz bakıp duruyorken gözleriniz önünde orada boğduk."* Nitekim, iş ta bu noktaya gelene dek siz hep onları görüyordunuz ve bunda artık şüphe ve kuşku duymuyordunuz.

٥١ـ ﴿ وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴾

51 – Hatırlayın biz Musa ile kırk gece vahyetmek için Tur'da sözleşmiştik. Ancak siz sonra onun ardından buzağıyı ilâh edinmiştiniz. Ve böylece zalimlerden oldunuz.

« وَإِذْ وَٰعَدْنَا مُوسَىٰٓ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً » *"Hatırlayın, biz Musa ile kırk gece vahyetmek için Tur'da sözleşmiştik."* Çünkü, yüce Allah ona vahyetmek vaadini ve sözünü vermişti. (Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)*) Sözleşme yeri Tur Dağı'na verilen süre içinde gelip burada vahye muhatap olacaktı. Burada bu kelime, kıraat imamlarından Ebu Amr elifsiz olarak « وَعَدْنَا » okumuştur.

Firavun'un helâkinden sonra İsrailoğulları, yani Yahudiler gelip Mısır'a girdiler. Ancak bu sırada İsrailoğullarınm başvuracakları ilâhi bir kitapları yoktu. İşte yüce Allah bunun için Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)*'ya Tevrat'ı indireceğini vaadetti, bunun için de Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)*'ya bir yer ve zaman belirledi. Bu zaman zilkade ayı ile zilhicce ayının ilk on günü idi ve buna *"kırk gece"* dedi. Çünkü aylar ayın ilk günü itibariyle, yani hilâlin ilk ortaya çıktığı zaman itibariyle değerlendirilir.

« أَرْبَعِينَ » kelimesi « وَعَدْنَا » fiilinin ikinci mef'ulü, yani tümlecidir, yoksa zarf değildir. Çünkü bunun manası, *"Kırk gün içinde demek değildir."* Zira burada zarf manasını ifade edecek olan, « فِى » cer edatı yoktur.

« ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ » *"Ancak siz sonra buzağıyı ilâh edinmiştiniz."* Burada « اتَّخَذْتُمُ » kelimesinin ikinci mef'ulü mahzuftur. Bu da, « إِلٰهًا » kelimesidir.

Ancak bu kelime ve türevlerinde « ذ » harfi idgam olunmaksızın izhar ile, yani gösterilerek kıraat olunmuştur. Bu, İbn Kesir ile Hafs'ın kıraatidir. Diğer kıraat imamları bu kelimeyi, « اتَّخَتُّمْ » şeklinde « ذ » harfini, « ت » harfine idgam ederek okumuşlardır.

« مِنْ بَعْدِهِ » *"Onun arkasından.."* Yani Hz. Musa'nın Tur dağına gitmesinden sonra.

« وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ » *"Ve böylece zalimlerden oldunuz"* Yani ibadet etmemeniz gereken bir şeye ibadet ederek onu lâyık olmayan yere koydunuz. Bu cümle hal cümlesidir. Yani, *"Zalimler olduğunuz halde* (zalim olarak) *o buzağıya taptınız."*

٥٢— ﴿ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

52 – Bundan sonra (buzağıya tapınıp onu ilâh edinmenizden sonra) **yanlışlarınızdan dönüp** (sizin bağışlanmanız sebebiyle olan nimetlere) **şükredesiniz diye sizi bağışladık** (günahlarınızdan geçtik, onları sizin adınıza sildik).

٥٣— ﴿ وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

53 – Doğru yolu bulasınız diye Musa'ya Kitabı ve hak ile batılı birbirinden ayıran hükümleri verdik.

« وَاِذْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَالْفُرْقَانَ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ » *"Doğru yolu bulasınız diye Musa'ya Kitab'ı ve hak ile batılı ayıran hükümleri verdik."* Yani, şu özelliklere sahip bir kitap. Allah tarafından indirilmiş olacak, hak ile batılı birbirinden ayırt edecek. Yani, bu özellikleri içinde toplayan bir kitap verdik. Bu da Tevrat'tır. Bu, tıpkı şu cümledeki ifadeye benzer bir ifadedir:

« رَاَيْتُ الْغَيْثَ وَلَيْثَ » *"Bolluk* (bereket) *ve cesaret gördüm."* denir ki bununla, "hem cömert ve hem cesaret sahibi olan kimseyi" demek istemiş olursun.

Veya bundan kasıt, Tevrat ile küfür ile imanı birbirinden ayıran burhan (kanıtlar)dır ki bunlar da; Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'nın âsâsı, elinin bembeyaz bir hal alması ve benzeri mucizelerdir. Yahut da helâl ile haramı ayıran şeriat demektir.

« الْفُرْقَانَ » *Furkan:* Denizin yarılması, ayrılması demek olacağı gibi Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* ile düşmanlarının arasını ayıran zafer ve yardım, demektir. Bütün bunlar doğru yolu bulup hidâyete eresiniz diyedir.

٥٤— ﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ فَتُوبُوا إِلٰى بَارِئِكُمْ فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

54 – Musa kavmine dedi ki: "Ey kavmim! Kuşkusuz siz buzağıyı ilâh edinmekle kendinize yazık ettiniz (zulmettiniz)**. Hemen sizi yaratan Rabbinize dönün, tevbe edin! Derhal nefsinizin kötü duygularını öldürün. İşte böyle yapmanız yaratan Rabbiniz katında sizin için çok daha hayırlıdır. Kaldı ki, bu sayede de Allah tevbelerinizi kabul buyurur. Şüphesiz O çok acıyan ve tevbeleri kabul edendir."**

« وَإِذْ قَالَ مُوسٰى لِقَوْمِهِ » *"Musa* –buzağıya tapan– *kavmine dedi ki:"*

« يَا قَوْمِ إِنَّكُمْ ظَلَمْتُمْ أَنْفُسَكُمْ بِاتِّخَاذِكُمُ الْعِجْلَ » *"Ey kavmim! Kuşkusuz siz buzağıyı ilâh* –mabut– *edinmekle kendinize zulmettiniz."*

« فَتُوبُوا إِلٰى بَارِئِكُمْ » *"Hemen sizi yaratan Rabbinize dönün, tevbe edin."* Yani her türlü eksikliklerden beri ve uzak olarak sizi yaratıp var eden Rabbinize dönün. Çünkü yaratıkları tam olarak yaratan ve var eden O'dur.

İşte âyetin bu noktasında, Yahudilerin her şeyi bilen ve her bakımdan Hakim olan Allah'a ibadet ve kulluğu bırakıp buzağıyı ilâh edinmeleri sebebiyle bit uyarı, bir itap ve azar yer almaktadır. Oysaki yüce Allah onları buzağıya tapmaktan beri kılmış, arındırmıştı. Halbuki buzağıya tapmak aptallığın, bunaklığın, anlayışsızlığın ve kabalığın ta kendisidir.

« فَاقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ » *"Derhal nefsinizin kötü duygularını öldürün."* Burada geçen, *"nefsinizi* (nefislerinizi) *yani canlarınızı"* öldürün ifadesinden kasıt kimi yorumlara göre bu, zahiri manasına göredir ve bu da kendi canlarına kıyıp kendilerini öldürmeleridir ki, öfke ve kederden hayatlarına son vermek demektir. Farklı bir diğer yoruma göre ise, birbirlerini öldürmeleri demektir. Farklı bir başka yorum da şöyledir:

"Bu, buzağıya tapmamış olanların tapanları öldürmeleri için bir emirdir. İşte bu sûretle yetmiş bin kişi öldürülmüştür." Rabbimiz devamla şöyle buyuruyor.

« ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ عِنْدَ بَارِئِكُمْ » *"İşte böyle yapmanız* –tevbe edip nefsinizi veya birbirinizi öldürmeniz, masiyette ısrar etmenizden– *yaratan Rabbiniz katında sizin için çok daha hayırlıdır."*

« فَتَابَ عَلَيْكُمْ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ » *"Kaldı ki, bu sayede de Allah tevbelerinizi kabul buyurur. Şüphesiz O, çok acıyan ve tevbeleri kabul edendir."* Yani, ne kadar çok olursa olsun Allah tevbeleri fazlasıyla kabul buyuran ve günahlar da ne kadar büyük olursa olsun, acıyıp onları bağışlayandır.

« فَتُوبُوا » Buradaki « فَ » harfi yani ilk « فَ » sebep bildirir. Çünkü zulüm, tevbe etmek için bir sebep oluşturmuştur. « فَاقْتُلُوا » buradaki « فَ » yani, ikincisi ise takip içindir. Çünkü, mana şöyledir.

"Tevbeye kesin karar verin (azmedin) *ve böylece nefislerinizi öldürün."* Çünkü, yüce İsrailoğullarının tevbelerini kendilerini (nefislerini) öldürme olarak istemiştir. Üçüncü « فَ » harfi ise yani, « فَتَابَ » fiilindeki ise mahzuf olan bir şarta bağlıdır. Sanki burada şöyle der gibidir:

"Eğer bunu yaparsanız, muhakkak Allah tevbenizi kabul eder."

٥٥– ﴿ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ ﴾

55 – Bir vakitler de demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana iman etmeyeceğiz." Nihâyet siz bakıp duruyor olduğunuz halde sizi hemen bir yıldırım çarptı.

« وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتّٰى نَرَى اللّٰهَ جَهْرَةً » *"Bir vakitler de demiştiniz ki, «Ey Musa! Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana iman etmeyeceğiz.»"*

Açık olarak ayan-beyan görmedikçe, « جَهْرَةً » kelimesi, "masdariyet üzere mansuptur". Yahut da « نَرَى » fiilinden hal olarak mansuptur. Yani açık bir halde, demektir.

« فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ وَأَنْتُمْ تَنْظُرُونَ » *"Nihâyet siz bakıp duruyor olduğunuz halde sizi hemen bir yıldırım çarptı."* Buradaki yıldırımdan maksat, ölümdür. Başka bir yoruma göre bu, gökten gelip onları yakan bir ateştir.

Anlatıldığına göre, Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* ile birlikte Tur dağına giden yetmiş kişi, Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'ya dediler ki:

— *Şu insanların buzağıya taptıkları gibi bizler ona tapmadık. Öyle ise bize Allah'ı gözümüzle görecek şekilde göster.* İşte bunun üzerine Allah üzerlerine bir yıldırım gönderip onları bununla yaktı. Hz. Musa da *(Aleyhi's Selâm)*:

— *Ben de Rabbimden bunu istedim ve fakat Rabbim bunu benim için uygun görmedi.* dediği halde onlar:

— *Sen mutlaka yüce Allah'ı gördün. Biz Allah'ı açık olarak görmedikçe kesinlikle sana iman etmeyeceğiz."* dediler. İşte bunun için Allah onları yakması için kendilerine bir yıldırım gönderdi. Gelen yıldırım da onları yaktı.

Mutezile Mezhebi bu âyete takılarak, Allah'ın görülemeyeceğini iddia ettiler, yani rüyeti reddettiler. Gerekçe olarak da, eğer görülmesi caiz olabilen bir varlık olsaydı Allah, dolayısıyla caiz olduğu sabit olan ve bilinen bir şeyi istemekten ötürü azap olunmazlardı, görüşünü ileri sürdüler.

Ehli Sünnet olarak bizim buna cevabımız ise şöyledir: "Onların cezalandırılma sebepleri, Allah'ın görünebilirliği veya görünemezliği meselesi değil, küfür ve inkârlarıdır. Çünkü İsrailoğulları Hz. Musa'ya: *"Sen mutlaka ve kesin olarak Allah'ı gördün. Biz Allah'ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana iman etmeyeceğiz."* demişlerdi. İşte onların bu davranışları ve ifadeleri onların küfrünü ve inkârını gösteriyor. Çünkü, bunlar Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'nın kendilerine mucizeleri göstermesine rağmen ona iman etmekten kaçınıp ondan Allah'ı açık olarak baş gözüyle görmek istiyorlardı. Oysaki peygamberler mucizeleri gösterdikten sonra artık o açık mucizeler karşısında onlara iman etmek vacip yani farzdır. Do-

layısıyla açık mucizelere rağmen bölesi tavır sergileyenlerin mucizeler istemeleri caiz değildir. Çünkü bunlar, Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'dan doğru yolu bulmak için değil, aksine inat ve direnmek için istekte bulunuyorlardı.

Yıldırım, siz bakıp dururken gelip sizi çarptı.

٥٦- ﴿ ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

56 – Sonra da şükredersiniz diye bu ölüm halindeki durumdan sizi tekrar dirilttik.

« ثُمَّ بَعَثْنَاكُمْ مِنْ بَعْدِ مَوْتِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ » *"Sonra da* –ölümden sonra sizi diriltme nimetine karşılık– *şükredersiniz diye bu ölüm halindeki durumdan sizi tekrar dirilttik."* Yani uyandırdık.

٥٧- ﴿ وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوٰى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴾

57 – Bulutlarla üzerinizi gölgelendirmiş ve size kudret helvasıyla bıldırcın eti indirmiş (göndermiştik). **"Size rızık olarak verdiklerimizin temizinden** (helâlinden) **yiyin." demiştik. Oysa onlar bize kötülük etmediler, yalnızca kendilerine kötülük edip zulmettiler.**

« وَظَلَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْغَمَامَ » *"Bulutlarla üzerinizi gölgelendirmiş"* Bulutları size gölgelik kılmıştık. Bu olay Tih çölünde cereyan etmişti. Allah, bulutları onların hizmetine vermiş, onlar yürüdükçe yol boyunca onlarla birlikte hareket ederek onları hep güneşten koruyup gölgelemiştir. Geceleyin de gökten bir direk şeklinde bir ateş (ışık huzmesi) inerek yollarını aydınlatıyor, onlarda bu aydınlıkta hareket ediyorlardı. Üzerine giyinmiş oldukları giysileri kirlenmiyor ve eskimiyordu.

« وَأَنْزَلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ » *"Ve size kudret helvasıyla ... indirmiş* (göndermiştik)*."* Bu, adeta kar misali güneşin doğmasıyla yağmaya başlardı ve herkes için bir sa' (ölçek) miktarı yağardı.

« وَالسَّلْوٰى » *"bıldırcın eti ...."* Allah kendilerine güneyden esen bir rüzgar gönderir ve bu rüzgar etkisiyle bıldırcın kuşları onlardan tarafa

toplanıp gelirlerdi. Onlar da kendilerine doğru uçup gelen bu kuşlardan kendileri için yetecek miktar kadarını keserlerdi. Biz onlara:

« كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ » *"Size rızık olarak verdiklerimizin temizinden* (helâlinden) *ve lezzetli olanlarından yiyin, demiştik."* Ancak onlar bu nimetlere karşı nankörlük ederek zulmettiler.

« وَمَا ظَلَمُونَا وَلٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ » *"Oysa onlar* –böyle yapmakla– *bize zulmetmediler, yalnızca kendilerine kötülük edip zulmettiler."*

Âyetteki, « أَنْفُسَهُمْ » kelimesi, « يَظْلِمُونَ » kelimesinin mef'ulüdür.

٥٨— ﴿ وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴾

58 – Ve yine hatırlayın! İsrailoğullarına şöyle demiştik: "Şu kasabaya girin ve orada bulunan nimetlerden dilediğiniz gibi bol bol yiyin. Kapıdan içeriye eğilerek girin ve «Hitta (bizi bağışla) **Rabbim!» deyin ki, biz de sizin hatalarınızı bağışlayalım. Çünkü biz iyilikte bulunanlara karşılıklarını daha fazlasıyla verelim."**

İsrailoğulları Tih çölünden çıktıktan (ayrıldıktan) sonra:

« وَإِذْ قُلْنَا » *"Ve yine hatırlayın! İsrailoğulları'na şöyle demiştik:"*

« ادْخُلُوا هٰذِهِ الْقَرْيَةَ » *"Şu kasabaya* (Beyti Makdis'e veya Eriha'ya) *girin."*

« الْقَرْيَةَ » *Karye:* Kasaba diye verdiğimiz bu kelime, sözlük itibariyle toplanılan yer, halkın toplandıkları yer, demektir. İsrailoğulları Tih çölünden ayrıldıktan sonra bu şehre girmekle emrolunmuşlardı.

« فَكُلُوا مِنْهَا » *"Orada bulunan nimetlerden* (O kasabanın yiyecekleriyle meyvelerinden) .... *yiyin."*

« حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا » *"dilediğiniz gibi bol bol..."*

« وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا » Kasabanın veya kendisine karşı kıble olarak namaz kıldıkları kubbenin *"Kapısından içeriye secde ederek* (eğilerek) *girin."* İsrailoğulları, Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* hayatta iken Beyti Makdis'e girememişlerdi. Fakat Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* hayatta iken Kubbe'nin kapısından içeri girmişlerdi. Beyti Makdis'e ise ancak onun ölümünden sonra girebilmişlerdi.

« سُجَّدًا » kelimesi haldir. Bu ise, « سَاجِد » kelimesinin çoğuludur.

İsrailoğulları kapıya varıp ulaştıklarında Allah için şükür secdesi yapmakla ve O'na karşı tevazularını belirtmek, hiç olduklarını anlamak için bununla emrolunmuşlardı.

« وَقُولُوا حِطَّةٌ » *"Ve Hitta* (bağışla) *Rabbim, deyin ki,"* Burada geçen, « حِطَّةٌ » – *"Hitta"* kelimesi tıpkı « جِلْسَ » *"Cilse"* kalıbında gibidir ve « حَطَّ » *"sil"* anlamında bir kelimedir ve bu kökten alınmadır. Bu da mahzuf (gizli) bir mübtedanın haberidir. Yani, *"Bizim senden istediğimiz senin bizi bağışlamandır."* veya *"Senin bizden, «Bizi bağışla!» diye yakarmamızı isteme emrin"* yahut da, *"Bu kasabaya girerken bizi oradakilerden koru."* tarzındaki emrin...

Esasen bunun mansup olması gerekir. Bu şekilde okunmuştur ki bu da: *"Bizden günahlarımızı nasıl bağışlamak gerekiyorsa öylece bağışlamanı isteriz."* demektir. Bunun merfu kılınması ise, *"sebat"* manasının elde olunması içindir. *"Bizim isteğimiz hittadır."* demek: *"Bizi bu kasabada korumandır, bizi burada yerleştirmen, kararlı kılmandır."*

Hz. Ali (v.40/660)'den rivâyete göre bu, « بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » *"Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla"* cümlesidir. Yani Besmele'dir. Ancak Hz. İkrime *(Radıyallahu Anh)*'ye göre bu, « لَا اِلٰهَ اِلَّا اللهُ » kelimeyi tevhididir.

« نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ » *"Bizde sizin hatalarınızı bağışlayalım."*

« خَطَايَا » kelimesi, « خَطِيئَةٌ » kelimesinin çoğuludur. Bu da, günah demektir. Kıraat imamlarından Nafi, « نَغْفِرْ » kelimesini, « يُغْفَرْ » olarak, İbn Amir de, « تُغْفَرْ » olarak kıraat etmiştir.

« وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ » *"Çünkü, biz iyilikte bulunanlara karşılıklarını daha fazlasıyla verelim."* Yani, içinizden ihsan sahibi olanlar ise, biz de fazlasıyla ona karşı gereğini yapalım. Kısaca kim istenen o kelimeyi söylerse, işte bu, onun sevabının artışına bir neden olacaktır. Kim de kötülük ederse, ya da etmiş ise o kelimeyi söylemek onun için bir tevbe ve bağışlanma nedeni olacaktır.

٥٩– ﴿ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزاً مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴾

59 – Fakat zulmedenler, kendilerine söylenenleri (istenenleri) **başka şekle soktular. İşte biz de bunun üzerine o zalimlere itaatsizlikleri ve fasıklıkları sebebiyle gökten acı bir azap indirdik.**

« فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ » *"Fakat zulmedenler, kendilerine söylenenleri* (istenenleri) *başka şekle soktular."* Burada bir hazif bulunmaktadır. Bunun da takdiri şöyledir:

« فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا **بِالَّذِى قِيلَ لَهُمْ** قَوْلاً غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ »

Burada koyu harflerle belirtilen cümle mahzuftur. Yani *"Zulmedenler, kendilerine söylenenleri* (kendilerinden istenenleri) *söylenmemiş* (istenmemiş) *olanla değiştirdiler."* demektir.

« بَدَّلَ » fiili kendisi herhangi bir edat almaksızın tek mef'ul alır yani bir mef'ule müteaddidir. Ancak ikinci bir mef'ulü ise, « ب » cer edatıyla alabilir. Ancak « ب » edatıyla alacağı mef'ul metruktur, yani terk olunmuştur. « ب »'siz olarak aldığı mef'ul ise mevcuttur. Yani İsrailoğulları burada « حِطَّةٌ » yerine bir başka söz (ifade) koydular. Dolayısıyla mana şöyledir:

"İsrailoğulları manası tevbe etmek ve mağfiret dilemek olan bir söz söylemekle emrolundukları halde, onlar buna aykırı hareket ettiler de anlamı emredilenden başka bir şey olan bir kelime (söz) *söylediler. Allah'ın emrine yapışmadılar."*

Bir yoruma göre onlar, « حِطَّةٌ » – *"bağışla"* kelimesi yerine buna benzerlik gösteren ve fakat manası farklı olan « حِنْطَةٌ » – *"buğday"* kelimesini söylediler. Yine anlatıldığına göre bu kelime, Napti dilinde, « حِطَّا سَمْكَاثَا » diye söylerler ki bu, *Kırmızı buğday* manasında, « حِنْطَةٌ حَمْرَاءُ » olup, İsrailoğulları bunu, kendilerinden istenen şeye karşılık alay maksadıyla söylemişlerdir. Böylece Allah'ın kendilerinden istediğini bırakıp nefislerinin ve şehevi duygularının kendilerinden istediği dünyalığı ister oldular.

« فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزاً مِنَ السَّمَآءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ » *"İşte biz de bunun üzerine o zalimlere itaatsizlikleri ve fasıklıkları sebebiyle gökten acı bir azap indirdik."*

Âyette yer alan, « رِجْزاً » kelimesi azap manasındadır. Ayrıca yine âyette, « الَّذِينَ ظَلَمُوا » cümlesinin tekrarının sebebi de, İsrailoğulları'nın yaptığı şeyin oldukça çirkin bir davranış olduğunu belirtmek içindir. Bir de gökten başlarına azap indirilme sebebinin yaptıkları zulüm, haksızlık ve nankörlükleri olduğunu onlara iyice bildirmek içindir. « مِنَ السَّمَآءِ » *"gökten"* kelimesi de « رِجْزاً » kelimesinin sıfatıdır. Başlarına gelenler ise yaptıkları yanlışlıklar ve fıskları yüzündendir.

Anlatıldığına göre bir saatlik (anlık) bir süre içerisinde veba (taun) salgınından yirmi dört bin kişi, bir söylentiye göre de yetmiş bin kişi ölmüştür.

60. — 62. ÂYETLER

وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُا بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارَى وَالصَّابِئِينَ مَنْ آمَنَ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾

Meâli

60. Bir vakitler Musa kavmi için Rabbinden su istemişti. Biz de kendisine: "Âsan ile taşa vur!" demiştik. İşte bunun üzerine taştan derhal on iki pınar fışkırmış, her kabile de su alacağı pınarı bilmişti. Biz onlara: "Allah'ın rızkından yiyin, için, ama sakın yeryüzünde bozgunculuk ve taşkınlık çıkarmayın." demiştik.

61. Hani bir vakitler siz demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz bir tek yemek çeşidi ile yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de bize yeryüzünün yetiştirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın." Musa da: "Daha iyi olmayan bu şeyleri çok daha üstün olan şeylere mi tercih edip değiştirmek istiyorsunuz? O halde çıkın herhangi bir şehre gidin. Çünkü, sizin için istedikleriniz orada var." demişti. Artık bu olaydan sonra üzerlerine zillet *(aşağılık)* ve yoksulluk damgası vurulmuştu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi. Yine bu durum onların isyan etmelerinden ve hadlerini aşmalarından dolayı idi.

62. Doğrusu iman edenlerle Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabiilerden kim Allah'a, ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerlerse, artık onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi aynı zamanda onlar için üzülecek bir şey de yoktur.

Tefsiri

٦٠– ﴿ وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْناً قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللهِ وَلاَ تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴾

60 – Bir vakitler Musa kavmi için Rabbinden su istemişti. Biz de kendisine: "Âsan ile taşa vur!" demiştik. İşte bunun üzerine taştan derhal on iki pınar fışkırmış, her kabile de su alacağı pınarı bilmişti. Biz onlara: "Allah'ın rızkından yiyin, için, ama sakın yeryüzünde bozgunculuk ve taşkınlık çıkarmayın." demiştik.

« وَإِذِ اسْتَسْقَى مُوسَى لِقَوْمِهِ » *"Bir vakitler Musa kavmi için Rabbinden su istemişti."*

Buradaki « إِذْ » kelimesi nasp mahallindedir. Sanki: *"Musa'nın bir vakitler su istediğini hatırlayın."* denir gibi bir ifade. Yani, Musa kavmi için su isteme ihtiyacını duymuştu.

« فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ » *"Biz de kendisine: «Âsan ile taşa vur!» demiştik."*

İsrailoğulları Tih çölünde susuz kalmışlardı. Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)* onlara su vermesi için Allah'a dua etti. Bunun üzerine kendisine, *"Âsan ile taşa vur!"* denildi. « الْحَجَرَ » – *"taş"* kelimesinin başında yer alan « ال » harf-i tarifi (belirtme takısı) "ahd" ifade eder. Bununla bilinen (malum) bir taşa işaret olunmaktaydı.

Rivâyete göre Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* bu taşı Tur dağından almış ve onu beraberinde taşımakta idi. Bu taş kare şeklinde bir taş idi ve dört yönü bulunuyordu ki, her bir yönünden ya da yüzünden üçer pınar olmak üzere on iki pınar fışkırıyordu. Yahudi kabilelerinin her biri için bir pınar düşüyordu. Sayıları altı yüz bin kişi idi. Ordugâh alanı yani, konaklama mahalli ise on iki mil tutuyordu.

Ya da kelimenin başında yer alan « ال » harfi cins manasındadır. Dolayısıyla bunun anlamı, *"Elindeki asan ile adına taş denen herhangi bir maddeye vur."* olur. İşte bu, delil olma açısından daha doğru ve en büyük bir mucize olduğu gerçeğini gösteriyor bir de ilâhî kudretin kemâl derecesine işaret ediyor.

« فَانْفَجَرَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْناً » *"İşte bunun üzerine taştan derhal on iki pınar fışkırmış,"*

« فَانْفَجَرَتْ » Bu kelimenin başında yer alan « ف » harfi mahzuf bir kelimeye taalluk etmektedir. Yani, cümle şöyledir: « فَضَرَبَ » *"Musa da taşa vurdu ve ondan oldukça fazla su akmaya başladı."* Veya, « فَانْ ضَرَبْتَ فَقَدْ انْفَجَرَتْ » *"Eğer taşa vurursan taş kesinlikle su fışkırtacak."* takdirindedir. Bu durumda, « ف » harfi yani, « فَضَرَبَ فَانْفَجَرَتْ » olarak takdir olunması halinde bu, « ف » harfi, fasih bir « ف » demek olur ki,

bu da ancak beliğ olan ifadelerde ve sözlerde kullanılır. Yani, edip olan kimseler ancak böyle söz söyleyebilirler.

On iki pınarın fışkırması da, İsrailoğulları'nın kabile sayısınca olmuş oluyor. On manasındaki, « عَشْر » kelimesi ayrıca, hem esreli olarak, « عَشِرَ » ve hem üstünlü olarak, « عَشَرَ » şeklinde kullanılan bir kelimedir. « عَيْنًا » – *"pınar"* kelimesi burada temyizdir.

« قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ » *"Her kabile de su alacağı pınarı bilmişti."*

« أُنَاسٍ » kelimesi burada her kabile demektir. « مَشْرَبَهُمْ » *"Su alıp içecekleri pınar"* demektir.

« كُلُوا وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللهِ » *"Ve onlara demiştik ki: «Allah'ın* (her çeşit) *rızkından* (kudret helvasından, bıldırcın etinden) *yiyin,* (pınarların suyundan da) *için, ama..."*

« وَلَا تَعْثَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ » *"Sakın yeryüzünde bozgunculuk ve taşkınlık çıkarmayın."* Yani, yeryüzünde anarşi ve huzursuzluk çıkarmayın.

« عَيْث » kelimesi, fesadın da ötesinde fesat; yani, anarşi ve terör estirmeyin, demektir. « مُفْسِدِينَ » kelimesi ise te'kit eden bir haldir. Yani: *"Şu bozgunculuk ve fesat halinizi hep sürdürüp durmayın."* Çünkü İsrailoğulları, yani Yahudiler karakterleri ve yapıları gereği toplumda hep huzursuzluğa, fesada, anarşiye ve teröre devam edip durmuşlardır, kötülüklerin membaı hep onlar olmuştur. Bu nokta hiçbir zaman göz ardı olunmamalıdır.

٦١— ﴿ وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِثَّائِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنٰى بِالَّذِي هُوَ خَيْرٌ اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبَآؤُ بِغَضَبٍ مِنَ اللهِ ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ

كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيّٖنَ بِغَيْرِ الْحَقِّ ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿

61 – Hani bir vakitler siz demiştiniz ki: "Ey Musa! Biz bir tek yemek çeşidi ile yetinemeyiz. Bizim için Rabbine dua et de bize yeryüzünün yetiştirdiği şeylerden; sebzesinden, hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın." Musa da: "Daha iyi olmayan bu şeyleri çok daha üstün olan şeylere mi tercih edip değiştirmek istiyorsunuz? O halde çıkın herhangi bir şehre gidin. Çünkü sizin için istedikleriniz orada var." demişti. Artık bu olaydan sonra üzerlerine zillet (aşağılık) **ve yoksulluk damgası vurulmuştu. Allah'ın gazabına uğradılar. Bu durum, Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi. Yine bu durum onların isyan etmelerinden ve hadlerini aşmalarından dolayı idi.**

« وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسٰى لَنْ نَصْبِرَ عَلٰى طَعَامٍ » *"Hani bir vakitler siz demiştiniz ki: «Ey Musa! Biz bir tek yemek çeşidi ile yetinemeyiz.»"* Söz konusu yemek çeşidi, İsrailoğulları'na Tih çölünde verilen kudret helvası ile bıldırcın etidir. Burada iki çeşit yemek verildiği halde, Yahudilerin, *"bir tek yemek çeşidi"* ifadesini kullanmalarının sebebi, değişmeyen ve hep aynı olan yemek çeşidi anlatmak istemelerindir. Nitekim bir kimsenin sofrasına değişik türlerden olmak kaydıyla yemek çeşitleri konsa ve her gün aynen o değişik türler değişmeksizin sofraya konulsa bu durumda, *"Filan kimse sadece bir çeşit veya tek çeşit yemek yiyor."* denir. Oysa çeşitle yemekler bulunduğa halde bu çeşit hep aynı olduğundan böyle denmektedir. Dolayısıyla tek çeşitten maksat yemek çeşitlerinde herhangi bir değişikliğin ve farklılığın olmamasıdır. Kaldı ki, bu iki yiyecek türü, lezzetine ve zevkine düşkün zengin (ileri gelen) kesiminin yiyeceği türündendir. Oysa Yahudiler kendileri ziraatçıydılar, tarımla uğraşırlardı ve dolayısıyla burada alıştıkları ve aşinası bulundukları sebzelerden, danelerden ve benzeri şeylerden istiyorlardı.

« فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ » *"Bizim içim Rabbine dua et de..."* Rabbinden iste ve ona: *"Bizim için çıkar."* de.

« يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا » *"Bize yeryüzünün yetiştirdiği şeylerden; sebzesinden,... çıkarsın."* Bizim için meydana getirsin, icat etsin.. kısaca yerin bitirdiği yeşilliklerden. Bunlardan kasıt sebzelerin ve yeşilliklerin temizi ve güzeli olan nanesinden, kerevizinden, pırasasından ve benzeri insanlar tarafından yenen türden şeylerden çıkarsın.

« وَقِثَّآئِهَا وَفُومِهَا وَعَدَسِهَا وَبَصَلِهَا » *"hıyarından, sarımsağından, mercimeğinden ve soğanından çıkarsın."* Âyette geçen, « قِثَّاء » kelimesi hıyar (salatalık ya da acur), demektir. « فُوم » kelimesi de buğday veya sarımsak demektir. Çünkü İbn Mesud'un kıraatine göre bu kelime, « وَثُومِهَا » şeklindedir.

« قَالَ أَتَسْتَبْدِلُونَ الَّذِي هُوَ أَدْنَى بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ » *"Musa da: «Daha iyi olmayan bu şeyleri çok daha üstün olan şeylere mi tercih edip değiştirmek istiyorsunuz?»"*

Burada, « هُوَ أَدْنَى » çok daha basit ve daha önemsiz, miktarca daha az olan demektir. « بِالَّذِى هُوَ خَيْرٌ » ise daha iyi, daha değerli ve üstün anlamındadır.

« اهْبِطُوا مِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مَا سَأَلْتُمْ » *"«O halde çıkın herhangi bir şehre gidin, çünkü sizin için istedikleriniz orada var.» demişti."* Yani öyle ise artık Tih çölünden inin, çıkın. Çünkü sizin bu istedikleriniz Tih çölünde bulunmaz, ancak şehirlerde bulunur.

Tih Çölü: Beyt-i Makdis (Kudüs) ile Kınnesrin arasındaki alana denir ki, bunun alanı, 12 x 8 Fersahlık bir alandır. Ya da burası, Firavun'un beldesi Mısır'dır. « مِصْرًا » kelimesi iki sebepten ötürü munsarif bir kelimedir, yani cer ve tenvin kabul eder. Bunlardan biri tenislik, yani müennes oluş ve ikincisi de bununla « بَلَدٌ » – *"ülke"* murat olunması nedeniyle marifeliktir. Yahut da, kelimenin ortasının tıpkı *Nuh* ve *Lût* kelimeleri gibi sakin olması bakımından munsariftir. Nitekim Nuh ve Lût kelimeleri ya da isimlerinde hem ucmelik (Arapça olmama) ve hem de marifelik vardır.

« وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ وَالْمَسْكَنَةُ » *"Artık bu olaydan sonra üzerlerine zillet* (aşağılık) *ve yoksulluk damgası vurulmuştu."*

Zillet: Basitlik, aşağılık, fakirlik ve yoksulluk manalarmadır. Yani; basitlik ve aşağılık onları çepeçevre kuşatmış bulunuyordu. Her taraflarından belliydi. Yahudiler bu durum içinde, adeta bir kubbe nasıl ki onu yapanın damgasını taşıyorsa, belli ise, onların da üzerinde zillet damgası gözüküyordu. Ya da bu zillet damgası kendilerine (üzerlerine) adeta yapışık halde idi ki, bu onlar için gerekli olan bir damga oluyordu. Bu tıpkı şuna benzer: Duvarın çamurla sıvanması esnasında nasıl ki, çamur duvara çarptırılıyor ve vuruluyorsa, o çamur da nasıl oraya yapışıp kalıyorsa, Yahudilere de zillet o manada sıva gibi yapışıp kalıyordu (kalmıştı). Kaldı ki, Yahudiler aşağılık, zelil ve iğrenç kimseler olup hem yoksulluk ve fakirlik çeken bir toplum olmuşlardır. Bu da iki nedene dayanır:

Ya gerçekten bunlar öyledirler, yani hep yoksulluk ve fakirlik ve horlu içindedirler veya kendilerine cizye vergisi yüklenir korku ve endişesiyle hep kendilerini aşağılanmış ve fakirleşmiş olarak göstermelerindendir. Kısaca kendilerini acındırmalarından bu damga vurulmuş manasında olabilir.

Kıraat imamlarından Hamza ve Ali, « عَلَيْهِمُ الذِّلَّةُ » ibaresini şu şekilde, « عَلَيْهُمُ الذِّلَّةُ » olarak okumuşlardır. Nitekim, bu şekilde « ه » harfinden önce sakin bir « ى » harfi olan tüm kelimeler de bu iki imama göre böyle okunurlar. Kıraat imamlarından Ebu Amr ise bu kelimeyi esreli olarak, « عَلَيْهِمِ » şeklinde okumuştur. Yani, hem « ه » harfini ve hem de « م » harfini esreli okumuştur. Bu imamların dışındaki imamlar ise, âyette görüldüğü gibi, « ه » harfinin kesresi ve « م » harfinin de zammesiyle okumuşlardır.

« وَبَاۤؤُ۫ا بِغَضَبٍ مِنَ اللّٰهِ » *"Allah'ın gazabına uğradılar."* Nitekim, birinin diğerini yerine eşitlikleri sebebiyle öldürülmesine, « بَاۤءَ فُلاَنٌ بِفُلاَنٍ » denir ki bu, "Filan kimse falancanın yerine haklı olarak gitti, gazabına uğradı." demektir. Dolayısıyla âyet ele alındığında bu, *"Onların hepsi Allah'ın gazabını hak ettiler."* demektir.

Kisaî de bu kelimeyi, *"Allah'ın gazabıyla döndüler."* manasında olmak üzere, « رَجَعُوا » olarak okumuştur.

« ذٰلِكَ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِاٰيَاتِ اللّٰهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيِّينَ بِغَيْرِ الْحَقِّ » *"Bu durum* (yani zillet ve yoksulluk damgasının vurulması, Allah'ın gazabına uğramaları) *Allah'ın âyetlerini inkâr etmelerinden ve haksız yere peygamberleri öldürmelerinden dolayı idi."*

Kıraat imamlarından Nâfî, « النَّبِيِّينَ » kelimesini, hemze harfiyle olmak üzere, aslına binaen, « النَّبِيئِينَ » diye okumuştur.

Yani, onların küfürleri (inkârları) ve peygamberleri öldürmeleri yüzünden... Çünkü; Yahudiler, Şa'ya, Zekeriya ve Yahya peygamberleri (Allah'ın salat ve selâmı üzerlerine olsun) öldürmüşlerdi.

« نَبِيٌّ » kelimesi, « نَبَاءٌ » kelimesinden türemedir. Çünkü, peygamber olan zat, Allah'tan haber vermektedir. Bu « نَبِيٌّ » kelimesi, « فَعِيلٌ » vezninde olup, « مُفْعِلٌ » ve « مُفْعَلٌ » manalarınadır. Yani, *"münbi'"* Allah'tan haber veren, demek olup, *"münbe'"* de, Allah'ın vahiy yoluyla kendisine haber verdiği kimse demektir.

Ya da bu kelime, « نَبَا » – *"neba"* kelimesinden alınmadır ki bu da, yükseldi, yüksek oldu anlamlarına gelir. « نُبُوَّةٌ » – *"nübüvvet"* de yüksek yer demektir.

Nitekim, peygamberleri de öldürmeleri haksız yeredir. Eğer gerçekten Yahudiler adil davransalardı, dolayısıyla kendilerince öldürme nedenlerinden hiçbir şeyden söz edilmezdi. « بِغَيْرِ الْحَقِّ » ifadesi, « يَقْتُلُونَ » fiilinin zamirinden hal olarak mahallen mansubtur. Yani *"Haksız yere onları öldürdükleri halde"* demektir.

« ذٰلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ » *"Yine bu durum onların isyan etmelerinden ve hadlerini aşmalarından dolayı idi."*

Âyetin bu kısmında yer alan, « ذٰلِكَ » kelimesi işaret ismi olarak tekrarlanmıştır ve sonrasındaki duruma işaret etmektedir. Bütün başlarına gelen şeyler, türlü türlü isyan yollarına başvurmaları, masiyet işlemelerindendir. Allah'ın âyetlerini inkâr etmeleri ve bir de peygamberleri öldürmeleri yanında, bunlarla da yetinmeyip hadlerini de hemen her aşamada ve konuda aşmışlardır.

Bir yoruma göre bu, hadlerini aşma meselesi, kendileri için yasak olan "cumartesi günü yasağına" uymamalarıdır. Nitekim, « ذٰلِكَ » kelimesiyle Yahudilerin Allah'ı inkâr işi ile peygamberleri öldürme fiiline de işaret olunmuş olması da caizdir. Bunlar da yine onların isyanlarının ve haddi aşmalarının sebebi olabilir. Çünkü onlar bu işlere tümüyle kendilerini kaptırmışlar, giderek aşırılıkta işi taşkınlığa ve anarşiye, teröre vardırmışlardır. Nihâyet kalpleri kararmış, bu kalp kararmasının doğal bir sonucu olarak da Allah'ın âyetlerini mucizeleri red ve inkâr etmişler, peygamberleri de öldürmüşlerdir. Yahut da; işte bu isyanları yanında bir de inkârları ve peygamberleri öldürüşleri, diye de yorumlanmıştır.

٦٢– ﴿ إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى وَالصَّابِئِينَ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحاً فَلَهُمْ اَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

62 – Doğrusu iman edenlerle Yahudilerden, Hıristiyanlardan ve Sabiilerden kim Allah'a, ahiret gününe gerçekten iman eder ve salih amel işlerlerse, artık onlar için Rableri katında ecirleri vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi aynı zamanda onlar için üzülecek bir şey de yoktur.

« إِنَّ الَّذِينَ اٰمَنُوا » *"Doğrusu* –kalpleri onaylamaksızın dilleriyle ki, bunlar münafıklardır– *iman edenlerle"* « وَالَّذِينَ هَادُوا وَالنَّصَارٰى » *"Yahudilerden* –Yahudileşenlerden, Yahudilik dinine girenlerden– *Hıristiyanlardan,"* « وَالصَّابِئِينَ » *"Sabiilerden ..."*

Şimdi Yahudilerden başlayarak anlatalım, Bu kelime, kök itibariyle, « هَادَ – يَهُودُ – وَتَهَوَّدَ » köklerinden türemedir ki, Yahudilik dinine girmek ve Yahudileşmek manalarına gelir.

Hristiyan kelimesinin orijinal yani Kur'anî adı « نَصَارٰى » –Nasara'dır. Bu da « نَصْرَانَ » – *"Nasran"* kelimesinin çoğuludur. Tıpkı « نَدْمَانَ نَدَامٰى » *"Nedman ve Nedama"* kelimeleri gibi. Örneğin, « رَجُلٌ نَصْرَانُ », « امْرَاَةٌ نَصْرَانَةٌ » gibi. « نَصْرَانِيٌّ » kelimesindeki « ى » harfi mübalağa (aşırılık) bildirmek içindir. Tıpkı, « اَحْمَرِيٌّ » kelimesindeki « ى » gibi.

Hristiyanlara « نَصَارٰى » adının verilmesi, Hz. Mesih İsa'ya yardım ettiklerindendir.

« وَالصَّابِئِينَ » ise tanınmış bir dini bırakıp başka bir dine geçen demektir. Bu ise kök itibariyle, « صَبَأَ »'den alınmadır ve dinden çıkmak manasına gelir. Bunlar, Yahudilik ve Hristiyanlık dinin bırakıp meleklere tapan bir toplumdurlar. Diğer bir yoruma göre bunlar Zebur'a iman eden bir toplumdurlar.

« مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَعَمِلَ صَالِحاً » İşte bu kâfirlerden her *"Kim Allah'a, ahiret gününe gerçekten* –içtenlikle ve halis olarak– *iman eder ve salih amel işlerlerse..."*

« فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلاَ هُمْ يَحْزَنُونَ » *"Artık onlar için Rableri katında* (ahirette) *ecirleri* (sevapları) *vardır. Onlar için herhangi bir korku olmadığı gibi aynı zamanda onlar için üzülecek bir şey de yoktur."*

Eğer, « مَنْ اٰمَنَ » ibaresini mübteda olarak değerlendirirsen haberi de, « فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ » ibaresi olur. Bu durumda da mahallem merfu olmuş olur. Eğer bunu, « انّ » edatının isminden ve matufu aleyhlerinden bedel olarak değerlendirirsen bu durumda mahallen mansub olur. Haberi ise, birinci duruma göre cümle olduğu gibi haberdir. Yani, « مَنْ اٰمَنَ ... الخ » haberdir. Eğer bedel olarak kabul edersen, « فَلَهُمْ » haberdir. « فَلَهُمْ »'-deki « فَ » harfi ise, « مَنْ » edatının şart manası içermesindendir.

❁ ❁ ❁

63. — 74. ÂYETLER

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَآ
اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ
مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَلَوْلاَ فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ
الْخَاسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ
فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالاً لِمَا بَيْنَ
يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسٰى
لِقَوْمِهِ إِنَّ اللّٰهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا
هُزُواً قَالَ أَعُوذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا
رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَ فَارِضٌ
وَلاَ بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾ قَالُوا ادْعُ
لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ
صَفْرَآءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ
يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّآ إِنْ شَآءَ اللّٰهُ
لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَ ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ
وَلاَ تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لاَ شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْئٰنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ

فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَءْتُمْ
فِيهَا وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٧٢﴾ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ
بِبَعْضِهَا كَذٰلِكَ يُحْيِي اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ
تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ
أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ
مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ
خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٧٤﴾

Meâli

63. Ey İsrailoğulları! Hatırlayın ki, sizden Tevrat ile amel etmek üzere kesin söz almış ve Tur dağını da üzerinize kaldırmıştık. Ve size demiştik ki: "Tevrat'taki emrettiğimiz hükümlere sıkıca tutunun ve içindekilerini hatırlayın. Ola ki takvaya eresiniz."

64. Fakat bundan sonra siz verdiğiniz sözden tekrar döndünüz. Eğer Allah'ın lütfu ve merhameti üzerinizde olmasaydı, mutlaka hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.

65. İçinizden cumartesi günü yasağın hiçe sayıp haddi aşanları muhakkak bilip tanımışsınızdır. İşte biz onlara: "Aşağılık maymunlar olun!" demiştik.

66. İşte biz bu maymuna dönüşme olayını bizzat o dönemde yaşayıp görenlere, bir de onlardan sonra geleceklere ibret ve emir ve yasaklara bağlı takva sahiplerine de bir öğüt olsun istedik.

67. Bir vakitler Musa kavmine: "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor." demişti de kavmi ona: "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" karşılığını vermişlerdi. Musa da: "Alay eden cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım." demişti.

68. İşte bunun üzerine kavmi Musa'ya: "Öyle ise bizim için Rabbine dua et ki, onun ne özellikte bir inek olduğunu bize açıklasın." dediler. Musa da Allah buyuruyor ki: "O ne fazla yaşlı ve ne de olması gerekenden körpe, ancak ikisi arası bir inek, o halde size emredileni derhal yerine getirin!" dedi.

69. Kavmi bu defa şöyle dediler: "Rabbine bizim için dua et de bize o ineğin rengini de açıklasın." Musa da dedi ki Allah şöyle buyuruyor: "O, bakanların içini açan sapsarı ve parlak tüylü bir inektir."

70. Kavmi bu sefer de şöyle dediler: "Bizim için Rabbine dua et, onun asıl özelliği nedir? Nasıl bir inek olduğunu bize açıklasın. Çünkü, sığırlar hep birbirlerine benzerlik gösteriyorlar, biz işin içinden çıkamıyoruz. Ancak Allah dilerse biz emrolunanı yerine getirme yolunu buluruz."

71. Musa dedi ki: Allah şöyle buyuruyor: "O inek henüz boyunduruk altına alınmamış, toprak sürmemiş ve ekin de sulamamış, başıboş dolaşan *(salma)*, renginde de hiç alacası bulunmayan bir inektir." Kavmi: "İşte tam şimdi ineğin gerçek özelliklerini anlattın *(bildirdin)*." dediler. Derhal o ineği bulup kestiler, ama neredeyse kesmeyeceklerdi.

72. Yine hatırlayın, hani siz bir kişi öldürmüştünüz de, ancak hemen bunun ardından öldürenin kim olduğu hakkında aranızda tartışıp suçu birbirinizin üzerine atıyordunuz. Oysa sizin gizlemekte olduğunuz şeyi Allah meydana çıkaracaktı.

73. İşte bunun üzerine biz de dedik ki: "Kesilen ineğin herhangi bir organıyla öldürülen kimseye vurun." İşte bu olayda görüldüğü gibi Allah ölüleri bu şekilde diriltir ve aklınızı kullanasınız diye de âyetlerini *(mucizelerini)* size gösterir.

74. Fakat bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı, âdeta taş kesildi. Hatta daha da katı, kaskatı kesildi. Çünkü öylesi taşlar var ki, içinden nehirler akar, öylesi taşlar da var ki, çatlar da içinden sulat fışkırır ve yine öylesi taşlar da var ki, Allah korkusundan yukarılardan aşağıya yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan gafil *(habersiz)* değildir.

Tefsiri

٦٣– ﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾

63 – Ey İsrailoğulları! Hatırlayın ki, sizden Tevrat ile amel etmek üzere kesin söz almış ve Tur dağını da üzerinize kaldırmıştık. Ve size demiştik ki: "Tevrat'taki emrettiğimiz hükümlere sıkıca tutunun ve içindekilerini hatırlayın. Ola ki takvaya eresiniz."

« وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ » *"Ey İsrailoğulları! Hatırlayın ki, sizden Tevrat ile amel etmek üzere kesin söz almış ve Tur dağını da üzerinize kaldırmıştık."* Tevrat'ı ve içindekilerini kabul etmeniz için, siz bunları kabul edip söz verene dek, Tur dağını da üzerinize kaldırmış ve siz de kabul edip kesin söz vermiştiniz.

Bu olay Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* Tur dağından onların yanına levhalarla dönüp, onlar da levhalarda yer alan hükümlerin, şartların oldukça ağır hükümler ve şartlar içerdiğini, kendilerince bunun altından kalkılamayacağını düşünmüşler ve Tevrat levhalarındaki hükümleri kendilerin için ağır bulmuşlardı. Bunun içinde Tevrat levhalarında yer alan hükümleri ve şartları kabul ermekten kaçındılar. İşte bunun üzerine yüce Allah hemen Hz. Cebrail *(Aleyhi's-Selâm)*'e Tur dağını yerinden söküp kaldırması emrini verdi. Cebrail de hemen dağı kaldırdı ve üzerlerinde bir gölgelik-şemsiye misali bekletti. Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* da Tevrat levhalarını kabul etmeyen kavmine, *"Ya bunları kabul edersiniz veya bu dağ üzerinize atılacaktır."* dedi. Nihâyet kabul ettiler. Onlara dedik ki:

« خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ » *"Tevrat'a emrettiğimiz hükümlere sıkıca tutunun."* Tevrat'a ciddiyetle ve gayretle sarılın, gerekeni yerine getirin.

« وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ » *"Ve içindekilerini hatırlayın. Ola ki takvaya eresiniz."* Kitap'ta yani Tevrat'a yer alan hükümleri iyice muhafaza edin, içindekileri okuyun, okutun ve eğitimini yaptırın, sakın unutmayın ve o hükümlerden gafil yaşamayın, aymazlığınızı sürdürmeyin. Böyle yapmanız halinde sizin gereğince Allah'ın hükümlerine bağlı kalanlardan olmanız umut edilir.

٦٤- ﴿ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴾

64 – Fakat bundan sonra siz verdiğiniz sözden tekrar döndünüz. Eğer Allah'ın lütfu ve merhameti üzerinizde olmasaydı, mutlaka hüsrana uğrayanlardan olurdunuz.

« ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ » *"Fakat bundan sonra siz verdiğiniz sözden tekrar döndünüz."* Yani, kesin sözünüzden ve sözünüzde duracağınıza dair verdiğiniz güvenceden, hepsinden vazgeçtiniz, yüz çevirdiniz.

« فَلَوْلَا فَضْلُ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ » *"Eğer* –azabınızı ertelemekle veya tevbenizi kabul buyurmakla– *Allah'ın lütfu ve merhameti üzerinizde olmasaydı..."* « لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ » *"mutlaka hüsrana uğrayanlardan olurdunuz."* azap görerek helâk olanlardan olurdunuz.

٦٥- ﴿ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ ﴾

65 – İçinizden cumartesi günü yasağın hiçe sayıp haddi aşanları muhakkak bilip tanımışsınızdır. İşte biz onlara: "Âşağılık maymunlar olun!" demiştik.

« وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ اعْتَدَوْا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ » *"İçinizden cumartesi günü yasağını hiçe sayıp haddi aşanları muhakkak bilip tanımışsınızdır."*

Âyetteki « عَلِمَ » fiili, tek mef'ul alabilen, bu manada müteaddi (geçişli) bir kelimedir. « سَبْت » kelimesi mastar bir kelimedir. Nitekim, Yahudilerin cumartesi gününe tazim ve saygıda bulunmalarına « سَبَّتَ الْيَهُودُ » denir. Ancak Yahudiler o günü hep ibadet etmek, o güne tazim etmekle görevli iken, kendilerine böyle bir sınır yol çizilmişken onlar hadlerini aştılar, yasağı çiğnediler ve gidip o günde avlanmakla meşgul oldular. Oysaki Allah tarafından o gün avlanmaları yasaklanmıştı.

Daha sonra Allah kendilerini imtihan etti. Bu sûretle denizden cumartesi dışında hiçbir balık çıkmaz oldu. Sadece cumartesi günleri ortaya çıkıp başlarını (kendilerini) gösteriyorlardı, yani su yüzünü kaplıyorlardı. Cumartesi günü dışındaki günlerde ise böyle toplanıp gelmiyorlardı, dağılıp gidiyorlardı. İşte bunun üzerine bir hileye başvurdular, denizin kenarında havuzcuklar yaptılar, bu havuzlara da denizden yollar açarak balıkların böylece havuzlara, yani tuzağa düşmesine başvurdular. Böylece kanallar yoluyla gelip havuzlara doluşan balıkların tekrar dönmemeleri için kanalların ağızlarını kapatıp, Pazar günü de gelip hazır tuzağa düşmüş balıkları yakalıyorlardı. Güya böylece cumartesi günü avlanmamış oluyorlardı. Oysa bu bir hile idi ve balıkları böyle havuzlarda hapsederek ertesi günü gelip hazır ve kaçma imkanı olmayan balığı avlamaları haddi aşmak oluyordu. Yasağı çiğnemekti.

« فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ » *"İşte biz onlara: «Aşağılık maymunlar olun» demiştik."* Biz sizi aşağılanmış maymunlar kıldık.

Âyetteki, « قِرَدَةً خَاسِئِينَ » cümlesi, « كَانَ » fiilinin haberidir. Yani, maymunlaşma ile aşağılanmak hakaret görme özelliklerini de taşıyarak maymunlaşın. Çünkü bu, aşağılanmak ve atılmak, değerden düşürülmek manalarınadır.

٦٦– ﴿ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ ﴾

66 – İşte biz bu maymuna dönüşme olayını bizzat o dönemde yaşayıp görenlere, bir de onlardan sonra geleceklere ibret ve emir ve yasaklara bağlı takva sahiplerine de bir öğüt olsun istedik.

« فَجَعَلْنَاهَا نَكَالاً لِمَا بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِلْمُتَّقِينَ » *"İşte biz, bu maymuna dönüşme* –mesh– *olayını bizzat o dönemde yaşayıp görenlere* –öncekilere– *bir de onlardan sonra gelenlere* –sonraki çağlarda gelecek olanlara ders çıkarılan ve kendilerine de bir pay çıkaracak olanlara bir– *ibret ve emir ve yasaklara bağlı takva sahiplerine de bir öğüt olsun istedik."*

Bilindiği gibi Yahudilerin maymuna dönüştürülmeleri, yani meshi daha önce geçen kavimlerin de kitaplarında söz edilmiş bir olaydır. Onlar bundan ders aldılar veya almalıydılar. Dolayısıyla onlardan sonra gelen

ve kendilerine bu bilgiler ulaşacak olanlar da ders alsınlar ve ibret çıkarsınlar diyedir.

Öğüt alacak olan muttakiler ise, Yahudi kavminin arasında olan ve kötü yoldakileri doğruya yöneltmeye çalışan salih kimselerdir veya bu manada takva sahibi olan herkestir.

٦٧– ﴿ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا قَالَ أَعُوذُ بِاللهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴾

67 – Bir vakitler Musa kavmine: "Allah size bir inek kesmenizi emrediyor." demişti de kavmi ona: "Sen bizimle alay mı ediyorsun?" karşılığını vermişlerdi. Musa da: "Alay eden cahillerden olmaktan Allah'a sığınırım." demişti.

« وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً » *"Bir vakitler Musa kavmine: «Allah size bir inek kesmenizi emrediyor.» demişti de..."*

Âyetteki, « وَإِذْ » ifadesi, *"Hatırlayın ki, Musa kavmine şöyle demişti ..."* Anlamında olup daha önce geçen,

﴿ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ ﴾

"Ey İsrailoğulları! Size verdiğim nimetlerimi hatırlayın." [473]

âyeti üzerine matuftur. Yani, Rabbimiz bütün bu ifadelerle; *"Şu olayı hatırlayın, Musa'ya dediği şu meseleyi hatırlayın..."* gibi bu manada geçen her olayı ve anını hatırlatmak istiyor.

Yani; *"Benim size olan nimetlerimi hatırlayın, sizi kurtardığımız vakti bir hatırlayın, denizi yollara ayırıp sizi boğulmaktan vs. den kurtardığımızı hatırlayın ve yine size verdiğim nimetleri hatırlayın, Musa'nın Rabbinden kavmi için su istediğini hatırlayın... Kısaca şunları ve şunları hatırlayın."* buyururken, tâ;

[473] Bakara, 40.

﴿ وَإِذِ ابْتَلٰى إِبْرٰهٖيمَ رَبُّهُ ﴾

"Bir zamanlar Rabbi, İbrahim'i birtakım kelimelerle sınadığını da hatırlayın." [474]

kavline gelinceye kadar hep bu manada uyarılarda ve hatırlatmalarda bulunuyor.

Tefsir âlimlerine göre kıssanın baş tarafı tilâvet (okuma) açısından sonraya bırakılmıştır, ki bu da birazdan gelecek olan:

﴿ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادّٰرَءْتُمْ فٖيهَا ﴾

"Yine hatırlayın ki, hani siz bir kişi öldürmüştünüz de, hemen bunun ardından öldüreninin kim olduğu hakkında aranızda tartışıp suçu birbirinizin üzerine atmıştınız." [475] âyetidir.

İşte bu âyette sözü edilen maktul (yani öldürülen kişi), Âmil adında oldukça varlıklı bir Yahudi imiş. Bunun malına mirasçıları olarak sahip olmak için amcasının oğulları tarafından öldürülür. Ancak kendilerini kurtarmak için öldürdükleri amcalarının oğlunun cesedini başka bir şehrin girişine bırakırlar. Sonra da gelip o şehir halkından amcalarının oğlunun diyetini istemeye kalkıştılar. Bunun üzerine Rabbimiz onlardan bir inek kesmelerini ve öldürülen kimsenin dirilmesi için de boğazladıkları bu ineğin herhangi bir parçasıyla ona vurmalarını, böylece ölenin dirilip katilini haber vereceğini emreder.

« قَالُوا أَتَتَّخِذُنَا هُزُوًا » *"Kavmi ona: «Sen bizimle alay mı ediyorsun» karşılığını vermişti."* Sen bizi alay edilecek kimselerin yerinde mi görüyorsun? Ya da alay edilecek insanlar olarak mı görüyorsun? Veya bizim alay edilecek bir yanımız mı var? Çünkü, « هُزْء » kelimesi, aşırı alay etmek, kişiyle haddinden fazla eğlenmek, demektir.

Kıraat imamlarından Hamza, « هُزُوًا » kelimesini, « ز » ve « أ » harflerinin sükûnu ile, « هُزْءًا » şeklinde okumuştur. Hafs ise, âyette geçen şekliyle yani « هـ » ve « ز » harflerinin zammesi, « و » harfinin de fetha-

---

[474] Bakara, 124.
[475] Bakara, 72.

sıyla okumuştur. Bu iki imamın dışında kalan imamlar ise teskil ve hemze ile okumuşlardır. Yani « ز » harfini zammesi ve « أ »'nin de fethasıyla, « هُزُؤًا » şeklinde kıraat etmişlerdir.

« قَالَ أَعُوذُ بِاللّٰهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ » *"Musa da: «Alay eden cahillerden olmaktan* –öyle davrananlardan– *Allah'a sığınırım.» demişti."* Çünkü; bu alay edenler gibi alay edip eğlenmek cehaletin, bilgisizliğin ve kendini bilmezliğin eseridir. Aslında burada Hz. Musa *(Aleyhi's-Selâm)* kavmine karşı tarizde bulunuyor ve şöyle diyor:

"Aslında beni, alay eden olarak değerlendirmekle siz kendiniz cahilliğinizi ortaya koydunuz, cahil sizlersiniz."

٦٨– ﴿ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَ فَارِضٌ وَلاَ بِكْرٌ عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴾

68 – İşte bunun üzerine kavmi Musa'ya: "Öyle ise bizim için Rabbine dua et ki, onun ne özellikte bir inek olduğunu bize açıklasın." dediler. Musa da "Allah buyuruyor ki: «O ne fazla yaşlı ve ne de olması gerekenden körpe, ancak ikisi arası bir inek, o halde size emredileni derhal yerine getirin!»" dedi.

« قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ » *"İşte bunun üzerine kavmi Musa'ya: «Öyle ise bizim için Rabbine dua et ki, onun ne özellikte bir inek olduğunu bize açıklasın.» dediler."* Kesilmesi istenen ineğin durumu ve özelliğinden soruluyor. Çünkü onlar sözü edilen ineğin mahiyetini biliyorlardı. Gerçi Arapçada, « مَا » kelimesi her ne kadar *"cins"* ifade eden şeyler için ve « كَيْفَ » de *"vasıf"* (nitelik) ifade edenler için kullanılan kelimeler ise de, ancak bazen, « مَا » edatı, « كَيْفَ » yerine kullanılabilmektedir. Bu ise onlar, ölü bir sığırın herhangi bir parçasıyla bir ölüye vurmalarıyla dirilme olayına şaşkınlık göstermelerini belirtiyor. İşte bu durumdaki hayret ve şaşkınlık uyandıran ineğin niteliğini sorup öğrenmek istiyorlardı.

Âyette geçen, « مَا هِيَ » mübteda ve haberdir.

« قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لاَ فَارِضٌ وَلاَ بِكْرٌ » *"Musa da, Allah buyuruyor ki: «O, ne fazla yaşlı ve ne de olması gerekenden körpe...»"* Yani fazlaca yaşlı, son demlerini yaşayan biri değil.

« فَارِضٌ » kelimesi kullanıldı. Çünkü, artık ömrünün sonlarına gelmek manasındadır. « فَارِضٌ » kelimesinin merfu oluşu ise, « بَقَرَةٌ » kelimesinin sıfatı olmasındandır. « بِكْرٌ » kelimesi de *genç ve körpe* demektir. Bu da bir öncekine matuftur.

« عَوَانٌ بَيْنَ ذٰلِكَ » *"Ancak ikisi arası bir inek."* Yani yaşlı ile körpe arası yaşta bir inek.

Âyette, « بَيْنَ ذٰلِكَ » buyuruldu ve fakat, « بَيْنَ ذَيْنِكَ » buyurulmadı. Kaldı ki, « بَيْنَ » kelimesi iki ve daha çok şey manasında olmayı gerektiren bir kelimedir. Çünkü, Allah (Celle Celâluhu) bununla sözü edilen özelliktekiler arasında herhangi birini murat etmiştir. Nitekim, bu hüküm konusunda zamir işaret ismi yerine geçmiştir. Ebu Ubeyde Mamer b. Müsenna (120-209/737-824) diyor ki, Ebu Muhammed Rube el-Accac (v.145/762)'a şöyle dedim:

فِيهَا خُطُوطٌ مَنْ سَوَادٍ وَبَلَقٍ كَأَنَّهُ فِي الْجِلْدِ تَوْلِيعُ الْبَهَقْ

O kısrakların rengi siyah ve beyaz çizgilidir

Sanki derisinde (üzerinde) ***gri renkte çizgiler var gibi***

Eğer bu şiirde yer alan, « خُطُوط » kelimesi vurgulanmak istenirse, bu takdirde « كَأَنَّهَا » diye tekil zamiri söylenir. Fakat bunu değil de söz konusu *"siyah ve beyaz renkleri"* yani; « سَوَاد » ve « بَلَق » kelimeleri vurgulanmak istenirse bu takdirde de, « كَأَنَّهُمَا » olarak zamir tesniye yapılır. Yani buyuruyor ki; *Ben şu özellikteki gibi birini murat ettim.*

« فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ » *"O halde size emredileni derhal yerine getirin, dedi."* Emrolunduğunuz şeyi. Bu, kendisiyle emrolunduğunuz şey, manasındadır. Yahut da, *"size emretti"*'nin manası, emrolunduğunuz veya me-

mur kılındığınız şey, anlamındadır. Yani mef'ul olan bir şeyi mastar olarak isimlendirmedir. Örneğin: *"Darbu'l-emir"* denir ki bu emirin kendisiyle adam dövdürdüğü manasındadır. Yani, emirin maşası gibi.

٦٩– ﴿ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا تَسُرُّ النَّاظِرِينَ ﴾

69 – Kavmi bu defa şöyle dedi: "Rabbine bizim için dua et de bize o ineğin rengini de açıklasın." Musa da dedi ki; "Allah şöyle buyuruyor: «O bakanların içini açan sapsarı ve parlak tüylü bir inektir.»"

« قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا لَوْنُهَا » *"Kavmi bu defa şöyle dedi: «Rabbine bizim için dua et de bize o ineğin rengini de açıklasın.»"*

Burada « مَا » harfi soru edatıdır ve mahallen merfudur. Bunun takdiri şöyledir. *"Rabbine bizim adımıza dua et de, o ineğin rengi ne türden bir renktir, bize açıklasın?"*

« قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَآءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا » *"Musa da dedi ki; Allah şöyle buyuruyor: «O sapsarı ve parlak tüylü bir inektir.»"*

Âyette geçen « فَاقِعٌ » ya da « فُقُوعٌ » kelimesi, hali, saf, canlı ve parlak manalarına gelir. Burada sapsarı, katışıksız, capcanlı bir sarı, demektir. Nitekim te'kit anlamında, « أَصْفَرُ فَاقِعٌ » denir ki; sapsarı, göz alıcı canlı bir sarı demektir. Dolayısıyla bu « فَاقِعٌ » kelimesi, « صَفْرَاءُ » yani sarı anlamındaki bu kelimeyi daha da pekiştirmek için getirilmiştir. Ancak bu kelime renk anlamındaki « لَوْن » kelimesinden haber değildir. Ancak bunu burada « لَوْن » kelimesini merfu kılması, tıpkı failin merfu olması gibi bir durumdur. Kaldı ki, « صَفْرَاءُ فَاقِعَةٌ لَوْنُهَا » ile « صَفْرَاءُ فَاقِعٌ لَوْنُهَا » arasında da herhangi bir fark yoktur. Burada renkten söz edilmiş olması te'kit noktasından yararlıdır. Çünkü rengin, burada bir şeye ad olma durumudur ki, bu da burada , *"sarı"* rengine ad olmasıdır.

Adeta şöyle denir gibi: *"Sarılığına gelince, sapsarı..."* Tıpkı şu ifade gibi:

« جَدَّ جِدُّهُ » *"Elinden geleni yaptı, olaya dört elle sarıldı."* gibi.

« تَسُرُّ النَّاظِرِينَ » "–Güzelliği sebebiyle– *Bakanların içini açar.*"

Sürur: Bir menfaatin, iyi bir şeyin olması veya olacağı kesin olması nedeniyle kalpte oluşan mutluluk, lezzet ve haz.

Nitekim Hz. Ali *(Radıyallahu Anh)*'den rivâyete göre bu âyetin, *"Bakanların içini açar."* ifadesine bakarak demiş ki: *"Kim sarı bir takunya* (ayakkabı) *giyerse gayret ve himmeti azalır."*

٧٠– ﴿ قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ ﴾

70 – Kavmi bu sefer de şöyle dedi: "Bizim için Rabbine dua et, onun asıl özelliği nedir? Nasıl bir inek olduğunu bize açıklasın. Çünkü sığırlar hep birbirlerine benziyor (biz işin içinden çıkamıyoruz). **Ancak Allah dilerse biz emrolunanı yerine getirme yolunu buluruz."**

« قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ » *"Kavmi bu sefer de şöyle dedi: «Bizim için Rabbine dua et, onun asıl özelliği nedir? Nasıl bir inek olduğunu bize açıklasın.»"* Burada yine ineğin ne tür özelliklere sahip olduğuna ilişkin soru tekrar ediliyor ve niteliklerini ne olduğu soruluyor. İneğin daha belirgin mahiyette farklı başka ne gibi özellikleri var, onların açıklanmasını istiyorlar. Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den rivâyete göre şöyle buyurmuş:

"Eğer sıradan herhangi bir ineği bulup getirselerdi ve onu da hemen kesmiş olsalardı, bu onlar için yeterli olacaktı. Ancak onlar işi zorlaştırdılar (yokuşa sürdüler). *Allah da bunun üzerine işlerini daha da zorlaştırdı."* [476]

[476] Bezzar rivâyet etmiştir. Bk. Keşfu'l-Estar, 2188. Ayrıca İbn Ebi Hatim ve İbn Merduye rivâyet etmişlerdir. Bk. El-Dürrü'l-Mensur, 1/189.

Çünkü fazla incelemeye kalkışmak iyi değildir. Kısaca fazla merak işe yaramaz. Fazlaca ileri giderek ince eleyip sık dokumamak gerekir.

« إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا » *"Çünkü, sığırlar hep birbirine benziyor, biz işin içinden çıkamıyoruz."* Çünkü sarı renkte ve orta yaşta olan bir hayli inek vardır, hepsi de birbirlerine bu manada benzerlik gösteriyorlar, dolayısıyla işin içinden çıkamıyoruz.

« وَإِنَّا إِنْ شَاءَ اللّٰهُ لَمُهْتَدُونَ » *"Ancak Allah dilerse bize emroluna-nı yerine getirme yolunu buluruz."* Yani bizden kesmemiz istenen ineği bulabiliriz veya katilin durumu ile alâkalı bizce gizli kalan noktaları ortaya çıkarabiliriz.

« إِنْ شَاءَ اللّٰهُ » cümlesi burada « إِنَّ » edatının ismi ile haberi arasında yer almış olan bir parantez (mutarize) cümlesidir. Nitekim bir hadiste şöyle buyuruluyor:

"Eğer –Allah dilerse– *istisnasını kullanmamış olsalardı, bu olay ta kıyamete dek onlara açıklanmayacaktı."* [477]

٧١– ﴿ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ فَذَبَحُوهَا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴾

71 – Musa dedi ki; Allah şöyle buyuruyor: "O inek henüz boyunduruk altına alınmamış, toprak sürmemiş ve ekin de sulamamış, başıboş dolaşan (salma), **renginde de hiç alacası bulunmayan bir inektir." Kavmi: "İşte tam şimdi ineğin gerçek özelliklerini anlattın** (bildirdin)" **dediler. Derhal o ineği bulup kestiler; ama neredeyse kesmeyeceklerdi.**

« قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولٌ تُثِيرُ الْأَرْضَ » *"Musa dedi ki, Allah şöyle buyuruyor: «O inek henüz boyunduruk altına alınmamış, toprak sürmemiş...»"*

[477] Bk. İbn Cerir, Tefsir: 1/189.

Burada, « لَا » kelimesi ya da harfi, « بَقَرَةٌ » kelimesinin sıfatı olup, « غَيْرُ ذَلُولٍ » manasındadır. Bu da, tarlaya koşulmamış ve toprak sürüp kaldırmamış, demektir.

« وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ » *"Ve ekin sulamamış,"* Yani ekin sulamak için koşulmamış bir inek.

Âyetteki ilk, « لَا » harfi nafiyedir. İkincisi de, birinciyi te'kit ve takviye için gelen zaid bir « لَا »'dır. Çünkü mana şöyledir:

"O inek ne toprak sürüp kaldırmış, ne de toprak (tarla) *sulamasında kullanılmıştır."*

Âyette geçen her iki fiil de, « ذَلُولٌ » kelimesinin sıfatıdırlar. Sanki, *"ne tarla sürmek ve ne de toprak sulamak için koşulmuş bir inek"* anlamında gibidir.

« مُسَلَّمَةٌ » *"Başıboş dolaşan* (salma)*..."* Üzerinde herhangi bir kusuru olmadığı gibi, çalıştırıldığına dair de üzerinde herhangi bir iz ve emare yoktur.

« لَاشِيَةَ فِيهَا » *"Renginde hiçbir alacası bulunmayan bir inektir."* Öyle ki; üzerinde sarı rengin dışında bir başka renkten en ufak bir emare, parça dahi yoktur. O öyle bir inektir ki; boynuz ve tırnaklarına varana dek tamamen sapsarı bir inektir.

« شِيَةَ » kelimesi esasen mastar bir kelimedir. Bu kelime türevleriyle beraber, bir renge başka bir rengin ya da lekenin karışması anlamına gelir.

« قَالُوا الْئَنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ » *"Kavmi: «İşte şimdi ineğin gerçek özelliklerini anlattın* (bildirdin)*», dedi."* Yani; aradığımız gerçek ineğin özelliklerini şimdi bildirmiş oldun. Artık onun özellikleri hakkında herhangi bir problem kalmadı, dediler.

Kıraat imamlarından Ebu Amr, « جِئْتَ » kelimesini hemzesiz olarak, « ى » harfiyle, « جِيتَ » şeklinde okumuştur.

« فَذَبَحُوهَا » *"Derhal o ineği bulup kestiler."* İstenilen tüm özelliklere sahip olan ineği buldular ve hemen onu kestiler.

« وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ » *"Ama neredeyse kesmeyeceklerdi."* Fiyatını çok fazla bulmalarından dolayı veya katilin ortaya çıkması durumunda rezil olmaları endişesiyle az kalsın kesmeyeceklerdi.

Anlatıldığına göre İsrailoğulları içinde salih ve yaşlı bir adam varmış. Bunun da bir buzağısı varmış. Adam bu buzağısını götürüp oldukça bol otlağı bulunan, yeşil bir alana, ormanlık alanına bırakıp salıverir ve şöyle dua eder.

"Allah'ım! Benim henüz küçük yaşta olan oğlum büyüyene dek bu buzağıyı sana emanet ediyorum, korumanı diliyorum."

Bu çocuk ana ve babasına karşı itaatkâr idi. Derken buzağı büyüdü, genç bir inek oldu. İnekler içinde en güzeli ve en semiz olanıydı. Gidip yetim çocuk ve annesiyle pazarlığa tutuştular. Nihâyet onu, tulumunun dolusu altın vererek satın aldılar. Oysa o dönemde bir sığır üç dinara satın alınabiliyordu.

Tam kırk yıl istenen özelliklere sahip ineği arayıp durdular.

Bu beyan ya da açıklama bir bakıma mutlak olanı kayıt altına almak (mukayyet) kılmak kabilinden olup, bu da neshedilmiştir. Çünkü fiil gerçekleşmeden önce nesh caizdir. Nitekim, biz Ehli Sünnet'e göre temekkünden (yani olay gerçekleşmeden) önce nesh olayı itikattandır, caizdir ve fakat Mutezile'ye göre değildir.

٧٢– ﴿ وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا فَادَّارَءْتُمْ فِيهَا وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴾

72 – Yine hatırlayın, hani siz bir kişi öldürmüştünüz de, ancak hemen bunun ardından öldürenin kim olduğu hakkında aranızda tartışıp suçu birbirinizin üzerine atıyordunuz. Oysa sizin gizlemekte olduğunuz şeyi Allah meydana çıkaracaktı.

« وَإِذْ قَتَلْتُمْ نَفْسًا » *"Yine hatırlayın, hani siz bir kişi öldürmüştünüz de, ..."*

Yine burada da, « اُذْكُرُوا » fiili takdir olunmuştur. Âyette hitabın çoğul olarak yer alması, öldürme olayının onların içinde meydana gelmesindendir.

« فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا » *"Ancak hemen bunun ardından öldürenin kim olduğu hakkında aranızda tartışıp suçu birbirinizin üzerine atmıştınız."* İhtilafa düşmüştünüz, onun hakkında birbirinizle çekişip durmuştunuz. Çünkü, birbirlerinizi suçluyordunuz. Yani kendinizi başkalarını suçlayarak savunuyordunuz. Ya da bizzat tarh (atma) kelimesi bizatihî defetmek, önlemek mânâsınadır.

Bu kelimesinin aslı, « تَدَارَأْتُمْ » idi. Daha sonra bunun hafifletilmesi yoluna gidildi. Harfin kelimenin bünyesinde yer alan, « د » harfinin cinsinden olması için « ت » harfi « د » harfine dönüştürüldü. Çünkü kelimenin "Fael fiili" yani ilk harfi « د » harfidir. Bu sayede idgam, yani harfleri birbirine katma imkanı olsun istendi. Sonra da « د » harfini sakin kıldılar. Çünkü idgamın şartı ilk harfin sakin olmasıdır. sakin ile yani harekesiz harf ile ya da sessiz ile başlamak mümkün değildir. Bunun mümkün olabilmesi için de başına bir vasl hemzesi getirdiler.

Kıraat imamlarından Ebu Amr bu kelimeyi « أ »'siz olarak, « فَادَّرَءْتُمْ » tarzında okumuşlardır.

« وَاللّٰهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ » *"Oysa sizin gizlemekte olduğunuz şeyi Allah meydana çıkaracaktı."* Öldürme işini zaten hiçbir şüphe kalmayacak şekilde yüce Allah ortaya çıkaracaktı. Onu öyle gizi bir halde bırakmayacaktı.

Burada, « مُخْرِجٌ » kelimesi ism-i fail yani etken sıfat fiil olarak ilgi cümleciği olan « مَا كُنْتُمْ » ibaresini mahallen mansub kılmıştır. Bu da öldürme işini ileriye dönük, yani gelecekle ilgili olayı tartışıp birbirlerinin üzerine atmayı geleceğe dönük hikaye ettiğinden caizdir. Buradaki itirazın sebebi, ism-i fail olan yukarıdaki « مُخْرِجٌ » kelimesinin, fiilin işlevini ifade edebilmesi için yani amel etmesi için cümlenin hal veya istikbal manasını içermesi yani ya şimdiki zamanı veya geleceği ifade edebil-

mesi gerekir. Oysa bu olay geçmişte olup bittiğine göre burada ism-i fail olan (ve gelecek anlamı taşıyan) söz konusu kelime nasıl kullanılabilir sorusu gündeme gelmektedir. Yani, burada bu kelimenin kullanılmaması lâzım ne dersin, denebilir.

Bunun cevabı şöyle olmaktadır: Bu kelime burada kullanılabilir. Çünkü, geçmiş bir olayı hikaye etmekle birlikte o zamana göre, geleceğe dönük, katilin bulunması tartışmasını hikaye etmektedir ve Kur'an'ın indiği zamana göre her ne kadar olay geçmişte kalmışsa da, dönemin kendisi açısından geleceğe dönük bir olaydır. İşte bu açıdan kelime bu kalıpta kullanılabilir. Burada da böyle olmuştur.

Aslında bu cümle matuf ile matufun aleyh arasında bir parantez cümlesidir. İşte bu ikisi de, yani matuf ve matufun aleyh de, bunlardan biri, « ادّارَأتُمْ » diye başlayan cümledir. İkincisi de, yani matufun aleyh de bundan sonra gelen âyettir.

٧٣– ﴿ فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذٰلِكَ يُحْيِي اللّٰهُ الْمَوْتٰى وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴾

73 – İşte bunun üzerine biz de dedik ki: "Kesilen ineğin herhangi bir organıyla öldürülen kimseye vurun." İşte bu olayda görüldüğü gibi Allah ölüleri bu şekilde diriltir ve aklınızı kullanasınız diye de âyetlerini size gösterir.

« فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا » *"İşte bunun üzerine biz de dedik ki: «Kesilen ineğin herhangi bir organıyla öldürülen kimseye vurun.»"*

Âyetteki « اضْرِبُوهُ » kelimesinde yer alan zamir bir önceki âyette geçen « نَفْسًا » kelimesine işaret eder. Ancak zamirin müzekker olarak gelmesi, « نَفْسًا » kelimesinin *"şahıs"* veya *"insan"* olarak yorumlanması nedeniyledir.

Yahut da, *"Katîl/öldürülen"* kimseye racidir ki, buna daha önceki âyette geçen, « مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ » cümlesi delâlet etmektedir. *"Herhangi*

bir organıyla" demek, kesilen ineğin herhangi bir organı manasındadır. Bu organ da kimine göre hayvanın dili, kimine göre sağ oyluğu ve kimine göre de kuyruk kemiği idi. Mana ise şöyledir:

"Hemen bir organ ile ölüye vurdular ve o da diriliverdi."

İbarenin ya da mananın bu noktası âyette yer almamıştır. Çünkü âyetin sonrası böyle bir mananın var olduğunu gösteriyor ki o da şu kısımdır:

« كَذٰلِكَ يُحْيِي اللّٰهُ الْمَوْتٰى » *"İşte bu olayda görüldüğü gibi Allah ölüleri bu şekilde diriltir."* Rivâyete göre hayvanın organıyla maktule vurulunca Allah'ın izniyle hemen kalkar ve (amcasının iki oğlunu göstererek) *"Beni filan ve filan kimseler öldürdüler."* der ve hemen düşüp ölür. Bunun üzerine derhal o iki amca oğlu yakalanıp öldürülür. Artık bundan sonra bir katil (öldürdüğü kişiye) mirasçı kılınmamıştır.

".... Allah ölüleri bu şekilde diriltir." kavli, ya Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in zamanındaki inkârcılara bir hitaptır ya da, maktulün dirilmesi sırasında orada hazır bulunanlara bir sesleniş ve dikkat çekmedir. Dolayısıyla, *"Onlara: «İşte Allah ölüleri bu şekilde diriltir, dedik.»"* olur.

« وَيُرِيكُمْ اٰيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ » *"Ve aklınızı kullanasınız diye de âyetlerini size gösterir."* Allah, her şeyi yapmaya kadir olduğuna dair delillerini işte böyle gösterir ki, artık akıllarınızın gereği olarak amel edesiniz. Bu da; bir tek canı yaratmaya kadir olan Allah, dolayısıyla tüm varlıkları yaratmaya da kadirdir, yoksa herhangi bir varlığı tahsis söz konusu değildir.

İNEĞİN KESİLİP BİR ORGANIYLA DİRİLTİLMENİN HİKMETİ

İneğin kesilerek herhangi bir organıyla ölüye vurulup böylece onun dirilmesindeki hikmete gelince (gerçi Allah herhangi bir vasıta söz konusu olmaksızın da onu diriltmeye kadirdir), bu, bir şeyi isteme esnasında önceden bir şeyler sunmanın iyi ve güzel olduğunu bildirmek ve aynı zamanda kullarına yapacakları şeylerde işi ağırlaştırmamalarını, yokuşa sür-

memelerini öğretmek içindir. Yine burada amaç, Allah'ın emirleri söz konusu olduğunda hiç ara vermeksizin derhal onların gereğini yapmayı ve emre bağlılığı da öğretmektir. Bu konuda öyle işi fazla kurcalamamalı, çok soru da sormamalıdır. İşte bu ve benzeri daha nice hikmetler...

Neden başka hayvanlardan değil de, bir ineğin kurban edilmesi istendi? Bununla emrolunmaları, sığırın Yahudilerce en makbul ve en değerli bir kurban olarak kabul görmesindendir.

Bir de, burada önce öldürülen kimseden ve sığırın herhangi bir organıyla vurulmasından söz etmesi ve bundan sonra da ineğin kesilme olayını ele alması gerekirdi değil miydi? Yani:

« وَاِذْ قَتَلْتُمْ نَفْساً فَادّٰرَءْتُمْ فِيهَا » *"Biz de onlara bir inek kesin ve ineğin herhangi bir organıyla ona vurun, dedik."* olmalı değil miydi?

Ancak Yüce Allah burada, İsrailoğullarının işledikleri cinâyetlerden her birini tek tek sayarak onları hikaye ediyor ve yaptıklarını yüzlerine yüzlerine vuruyor. Bu iki kıssa, yani ineğin kesilmesi kıssası ile, öldürülen adamımın kıssası her ne kadar birbiriyle bağlantılı ise de, ancak durumu İsrailoğullarının başlarına kakmak için ayrı ayrı olarak anlatılması durumu burada söz konusudur.

Bunlardan ilki, alay ve dalga geçme meselesinde konuyu başlarına kakmak ve yüzlerine vurmaktır. Kendilerinden istenen şeylerde derhal Allah'ın emrine uymayı terk etmeleri, yani uymamalarıdır. İşte bu ve benzeri şeyler ilk durumu gösteriyor.

İkincisi de dokunulmaması gereken ve öldürülmesi haram olan bir cana haksız yere kıymaları olayı başlarına kakılıyor ve uyarılıyorlar. Bir de buna bağlı olarak meydana gelen büyük mucize! İşte bu bakımdan ineği kesme emri ile alâkalı kıssa, adamın öldürülme kıssasından önce zikredilmiştir.

Eğer bu kıssa yukarıda bahsedildiği şekilde gelseydi bu takdirde bir tek kıssa imiş gibi olurdu. Oysa burada iki olay anlatılıyor (ele alınıyor). Bu durumda da iki defa uyarılma istendiği halde bu yapılmamış olurdu.

Bir de burada ikinci olaya başladıktan sonra bir ince nükteye uyulmaktadır ki bu da, bağımsız yani yeni bir kıssanın ele alınışıdır. "İneği" açık olarak ismiyle zikrederek değil de buna raci olan zamir ile ikinci kıssayı birinciye bağlamış olması; yani, « اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا » ile işaret olun-

muş olması da yine bunların iki kıssa olduğunu ve bu iki kıssanın da bir uyarı, bir başa kakma olduğunu göstermek ve öğretmek içindir ve bilinsin diyedir. Yani bu açıdan bakıldığında iki kıssadır ve fakat "ineğe" işaret eden zamir açısından değerlendirildiğinde ise tek bir kıssadır.

Ayrıca burada şöyle bir yorum da yapılmıştır: Müşahedeler yoluyla kim kalbini diriltmek istiyorsa, dolayısıyla değişik mücahede, gayret ve çalışmalarla önce nefsini öldürsün.

٧٤– ﴿ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

74 – Fakat bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı, adeta taş kesildi. Hatta daha da katı, kaskatı kesildi. Çünkü öyle taşlar var ki, içinden nehirler akar, öylesi taşlar da var ki, çatlar da içinden sular fışkırır ve yine öylesi taşlar da var ki, Allah korkusundan yukarılardan aşağıya yuvarlanır. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

« ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ » *"Artık bundan sonra yine kalpleriniz katılaştı."* Kalpleri yumuşatan ve incelmesine neden olan bunca olaydan sonra kalplerin katılaşmasını ya da kararmasını sanki imkansız gibi bir durum gözüküyor olsa da yine de olabildiğini gösteriyor. Kalplerin katılıkla veya kararmakla nitelenmesi, o kalplerin olaylardan ders çıkarmadığı, öğüt almadığı gerçeğine bir örnektir.

"Bundan sonra" ifadesiyle de, öldürülen kimsenin diriltilmesinden sonra veya daha önce tek tek sayılan ve geçen olaylardan sonra anlamınadır.

« فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ » *"Adeta taş kesildi."* Katılaşmada tıpkı o kalpler taşlaştı, taş kesildi. « أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً » *"Hatta daha da katı, kaskatı kesildi."* Yani o kalpler katılıkta taşlara da taş çıkartacak hale geldi.

Burada, « أَشَدُّ » kelimesi, « كَ » harfi üzerine matuftur. Bunun takdiri de şöyledir: *"Daha da şiddetli katılaşma gibi"* Burada muzaf hazfo-

lunmuş (gizlenmiş) ve muzafun ileyh onun yerine geçmiştir. Veya mana şöyledir:

"Bizzat kalpleri çok daha katıdır." Yani *"onların*(kalplerinin) *hallerini tanıyan ve bilenler onları taşa benzetir."*

Yahut da ondan daha katı bir maddeden olduğunu görür. Bu taştan katı olan madde de demirdir. Ya da; *"Onları tanıyan onları taşa benzetir."* demektir. Veya: *"Onlar taştan da öte katı kesilmişlerdir."* dedi.

Ancak âyette, « أَقْسَى » diye buyurmadı da, « أَشَدُّ » diye buyurdu. Çünkü bu kelime bizatihi şiddet manası içerdiğinden ötekisine göre daha yerinde bir ifadedir ve daha fazla katılılığı ve kararmayı gösterir. Yine ibarede üstünlük gerektiren zamirin (ism-i tafdil zamirinin) terk edilmiş olması da, bir karışma ve benzerlik olmasın diyedir. Örneğin:

« زَيْدٌ كَرِيمٌ » ve « عَمْرٌو أَكْرَمُ » gibi.

« وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ » *"Çünkü öylesi taşlar var ki, içinden nehirler akar."* Burada örnek gösterilen taşlarla, kalplerin katılaşmasının taşları da geride bıraktığını bildiriyor.

« مَا » harfi burada « الَّذِى » manasında olup nasb mahallindedir ve aynı zamanda, « إِنَّ » edatının da ismidir. « لَمَا » kelimesinin başındaki « لَ » harfi de te'kit içindir. *Tefeccür kelimesi* de, çok geniş açılıp fazlaca su akıtmak ya da boşaltmak, demektir.

« وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَّقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ » *"Öylesi taşlar da var ki, çatlar da içinden sular fışkırır."*

Bu âyette bulunan, « يَشَّقَّقُ » kelimesi aslında, « يَتَشَقَّقُ »'dur. Nitekim A'meş de böyle kıraat etmiştir. Kelimedeki « ت » harfi, « ش » harfine dönüştürülmüş ve sonra da bu ikisi idgam olunmuştur.

Âyetin bu kısmında ise şuna işaret ediliyor: Taşlar içinde öyle taşlar da vardır ki, onlarda büyük ve oldukça geniş yarıklar bulunur. İşte kayaların o büyük ve oldukça geniş oyuklarından ya da yarıklarından sular fışkırır, kaynar ve akar. O taşlardan (kayalardan) kimisi uzunluğuna boydan boya yarıktır, kimisi de genişliğine ya da enine yarıktır. İşte bunlar-

dan da sular akar, fışkırır. Oysa bu İsrailoğullarının kalplerinde en ufak bir etkilenme bile olmaz.

« وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ » *"Ve yine öylesi taşlar da var ki, Allah korkusundan yukarılardan aşağıya yuvarlanırlar."* O taşlar dağların yüksek kısımlarından yuvarlanıp gelmek istedikleri yere inerler. Bir yoruma göre taşların Allah'ın emirlerine boyun eğmeleri yani buradaki *"Allah korkusundan"* ifadesi mecazi manadadır. Çünkü o taşların orada istediklerini yapmaya engel bir şey yoktur. Zira sorumlu değiller. Oysa şu Yahudilerin kalpleri Allah'ın emrine karşı ne boyun eğer ve ne de Allah'ın emrini yerine getirirler.

Bir diğer yoruma göre burada, *"Allah korkusundan"* murat şu yorumun ölçü olarak alınmasına dayanmaktadır:

"Allah o cansız dediğimiz varlıklarda da hayat ve temyiz gücü yaratmıştır. Kaldı ki bir şeyde hayatın ve temyiz gücünün yaratılması için mutlaka onun belli bir bünye üzerinde yaratılması şartı diye bir şey yoktur."

İşte bu, Ehli Sünnet açısından böyledir ve şu âyete göredir:

﴿ لَوْ أَنْزَلْنَا هٰذَا الْقُرْاٰنَ عَلٰى جَبَلٍ لَرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُتَصَدِّعًا مِنْ خَشْيَةِ اللّٰهِ ﴾

"Eğer biz Kur'an'ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün." [478]

Yani burada, Yahudilerin kalplerinin korkmadığını belirtiyor.

« وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ » *"Allah yaptıklarınızdan gafil* (habersiz) *değildir."*

Kıraat imamlarından, İbn Kesir, « تَعْمَلُونَ » fiilini « ى » harfiyle, « يَعْمَلُونَ » olarak okumuştur. Bu da tehdit içermektedir.

❁ ❁ ❁

[478] Haşr, 21.

75. — 86. ÂYETLER

أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلاَمَ
اللهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذَا
لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلاَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ
قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ
عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلاَ تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلاَ يَعْلَمُونَ أَنَّ اللهَ يَعْلَمُ مَا
يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾ وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لاَ يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلاَّ
أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلاَّ يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ
بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَناً قَلِيلاً
فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴿٧٩﴾
وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّاماً مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللهِ
عَهْداً فَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ
﴿٨٠﴾ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ
أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لاَ تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ
حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلاَةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلاَّ قَلِيلاً
مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لاَ تَسْفِكُونَ
دِمَاءَكُمْ وَلاَ تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ
وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٨٤﴾ ثُمَّ أَنْتُمْ هَؤُلاَءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ
وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ
بِالإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارَى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ
عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ
فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا
تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالآخِرَةِ فَلاَ
يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿٨٦﴾

Meâli

75. Ey mü'minler! Şimdi siz onların *(Yahudilerin)* size iman edip Muhammed'in peygamberliğini doğrulamalarını mı bekliyorsunuz? Oysa onlardan öyle bir grup var ki, Allah'ın kelâmını dinlerler de tam olarak anladıktan sonra bile bile onu tahrif edip değiştirirlerdi.

76. *(Yahudilerden münafık olanlar)* inananlarla karşılaştıkları zaman, "Biz de iman ettik." derler. Fakat birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise: "Allah'ın Tevrat'ta size açıkladığı bilgileri, yarın Rabbiniz katın-

da aleyhinizde kanıt olarak kullanmaları için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları hala düşünemiyor musunuz?" diye konuşurlar.

77. Öyle ise bu Yahudiler bilmezler mi ki, Allah onların gizlediği şeyleri de açık seçik yaptıklarını da muhakkak bilir.

78. Onların içlerinden öyleleri de vardır ki, ümmîdirler. Onlar Kitabı *(Tevrat'ı)* bilmezler. Bildikleri şeyler kulaktan dolma şeylerdir. Onlar yalnızca zan ve tahmine dayanıyorlar.

79. Elleriyle bir kitap yazıp daha sonra da onu az bir bedel *(dünyalık)* karşılığı satmak için bu, "Allah katındandır." diye söyleyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazıp uydurduklarından dolayı yazıklar olsun onlara! Ve ondan kazandıklarından dolayı da yazıklar olsun onlara!

80. Yahudiler: "Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır." dediler. Onlara de ki: "Siz buna dair Allah'tan kesin bir söz mü aldınız? –ki Allah asla sözünden caymaz–, Yoksa siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi uydurup söylüyorsunuz?

81. Ey Yahudiler! mesele sizin ileri sürdüğünüz gibi değil, hayır hayır, asla öyle değil! Kim bir kötülük *(günah)* işler de işledikleri hataları kendilerini çepeçevre kuşatmışsa işte onlar cehennemliktirler. Onlar o cehennem ateşinde ebedî olarak kalıcıdırlar.

82. İman edip salih ameller işleyenlere gelince; işte onlar cennetliktirler, onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar.

83. Yine hatırlayın, bir zamanlar İsrailoğullarından; "Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin, ana babaya, yakın - uzak tüm akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilikte bulunun ve insanlara da güzellikle söz söyleyin, namazı kılın, zekatı verin." diye kesin söz almıştık. Sonra da içinizden azınız dışında yüz çevirdiniz ve halen de bu yüz çevirme durumunuzu sürdürüp duruyorsunuz.

84. Ey Yahudiler! yine hatırlayın, hani birbirinizin kanını dökmeyeceğinize ve birbirinizi kendi ülkesinden çıkarıp sürgün etmeyeceğinize dair sizden kesin söz almıştık. Nitekim, siz de her şeye şahit olarak bunu kabul etmiştiniz.

85. Siz öyle bir toplumsunuz ki, sonra da bütün bunlara rağmen birbirinizi öldürüyor ve içinizden birtakımlarını ülkeden çıkarıp sürgün ediyor, kötülük yapmakta ve düşmanlıkta onlara karşı birbirinizle yardımlaşıyorsunuz. Eğer onlar size esir olarak dönerlerse fidye vererek on-

ları kurtarıyorsunuz. Oysa, onları yurtlarından çıkarıp esir kılmak size zaten haram kılınmıştı. Yoksa siz, Kitabın bir kısmına inanıyor ve bir kısmını da inkâr mı ediyorsunuz? Sizden bu şekilde yapanların cezası dünya hayatında rezillik ve ezilmişlik, kıyamet gününde de en şiddetli ve ağır azaba *(cezaya)* çarptırılmaktır. Ve her ne yapıp ederseniz Allah bunların hiçbirinden gafil *(habersiz)* değildir.

86. İşte bunlar dünya hayatını ahiret hayatına karşılık satın alanlardır. Bu bakımdan bunların ne azapları hafifletilir ve ne de kendilerine yardım olunur.

Tefsiri

٧٥– ﴿ أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللّٰهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

75 – Ey mü'minler! Şimdi siz onların (Yahudilerin) **size iman edip Muhammed'in peygamberliğini doğrulamalarını mı bekliyorsunuz? Oysa, onlardan öyle bir grup var ki, Allah'ın kelâmını dinlerler de tam olarak anladıktan sonra bile bile onu tahrif edip değiştirirlerdi.**

« أَفَتَطْمَعُونَ أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ » *"Ey mü'minler! Şimdi siz Yahudilerin size iman edip Muhammed'in peygamberliğini doğrulamalarını mı bekliyorsunuz?"*

Âyetin başındaki « أَفَتَطْمَعُونَ » hitabı Allah Rasulü *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile mü'minleredir. « أَنْ يُؤْمِنُوا لَكُمْ » yani, davetiniz gereği size iman etmelerini ve size katılmalarını mı umut ediyorsunuz, demektir. Tıpkı şu âyetteki ifadeye benze bir ifade:

﴿ فَآمَنَ لَهُ لُوطٌ ﴾

"İşte bunun üzerine Lût ona iman etti." [479]

[479] Ankebut, 26.

Dolayısıyla *"Yahudilerin Muhammed'e (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) inanacaklarını mı ..."* demektir.

« وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلَامَ اللهِ » *"Onlardan öyle bir grup var ki* –geçmişlerinde içlerinden öyle bir grup çıkmış ki– *Allah'ın kelâmını* –Tevrat'ı– *dinlerler de"* « ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِنْ بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ وَهُمْ يَعْلَمُونَ » *"tam olarak anladıktan sonra* –anlayıp kavradıktan ve akıllarıyla da iyice zaptettikten sonra kendilerinin yalancı ve iftiracı olduklarını da– *bile bile* –Rasulûllah'ın (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) niteliklerini ve recm ile ilgili âyeti değiştirdikleri gibi–. *onu tahrif edip değiştirirlerdi."* İşte buna göre mana şöyledir:

> *"Eğer bu Yahudiler inkâr eder, küfre girer ve tahrif edip değiştirirlerse, bu konuda deneyimleri var, çünkü geçmişlerinde de bu işi yapmışlardı, bunlar bu manada tescillidirler."*

٧٦– ﴿ وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾

76 – (Yahudilerden münafık olanlar) **inananlarla karşılaştıkları zaman, "Biz de iman ettik." derler. Fakat birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise: "Allah'ın, Tevrat'ta size açıkladığı bilgileri, yarın Rabbiniz katında aleyhinizde kanıt olarak kullanmaları için mi onlara anlatıyorsunuz; bunları hâlâ düşünemiyor musunuz?" diye konuşurlar.**

« وَإِذَا لَقُوا الَّذِينَ آمَنُوا قَالُوا آمَنَّا » *"Yahudilerden münafık olanlar inananlarla karşılaştıkları zaman, «biz iman ettik» derler."* Yani hem münafık ve hem Yahudi olanlar veya sadece Yahudiler, Hz. Muhammed'in (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) samimi ve ihlâs sahibi ashabıyla karşılaştıklarında, münafıklar onlara: *"Siz hak üzeresiniz ve Muhammed (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) de Tevrat'a müjdelenen elçidir."* derler.

« وَإِذَا خَلَا بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ قَالُوا » *"Fakat birbirleriyle baş başa kaldıklarında ise ... diye konuşurlar."* Ancak içlerinden münafıklık yap-

mayanlarla münafık olan, yani ikiyüzlü davrananlar bir araya geldiklerinde ikiyüzlü hareket etmeyenler ötekileri ayıplarlar, kınayıp azarlarlar ve derler ki:

« أَتُحَدِّثُونَهُمْ بِمَا فَتَحَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ » *"Allah'ın, Tevrat'ta* –Muhammed (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*)'in vasıfları konusunda– *size açıkladığı bilgileri, ... için mi onlara* –Muhammed'in ashabına haber verip– konuşuyorsunuz?"

« لِيُحَاجُّوكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ » *"Yarın Rabbiniz katında aleyhinizde kanıt olarak kullanmaları, için"* Rabbinizin, Kitabı Tevrat'ta indirdiklerini aleyhinizde kanıt olarak kullanmaları için mi... Yani yarın kıyamette Müslümanların, *"Sizin kitabınızda şöyle değil mi?"* diye Allah katında kanıt yapmayacaklar mı, diye kendilerince uyarıda bulunurlar. Görmez misin: *"O Allah'ın kitabında şöyledir ve Allah katında şöyledir."* İfadeleri aslında aynı anlama gelirler.

Bir yoruma göre ise burada gizli bir izafet yer almaktadır: Bu izafet de: *"Sizin Rabbinizin Kitabı katında"* demektir. Bir yoruma göre de onlara anlattıklarınız sebebiyle: *"Yarın kıyamet gününde Muhammed'in doğruluğuna vakıf olup gerçeği öğrendikten sonra bilerek mi inkâr ettiniz?"* diye sizinle tartışmaları ve mücadele etmeleri maksadıyla mı gidip söylüyorsunuz?"

« أَفَلَا تَعْقِلُونَ » *"Bunları hâlâ düşünemiyor musunuz?"* Yani siz bu gerçekleri onların yanında itiraf ediyor ve fakat gidip ona da uymuyorsunuz. O halde siz bunun sizin aleyhinizde kanıt ve delil olarak kullanılabileceğine hiç akıl erdiremiyor musunuz?

٧٧– ﴿ أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴾

77 – Öyle ise bu Yahudiler bilmezler mi ki, Allah onların gizlediği şeyleri de açık seçik yaptıklarını da muhakkak bilir.

« أَوَلَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللّٰهَ يَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ » *"Öyle ise bu Yahudiler bilmezler mi ki, Allah onların gizlediği* –tüm– *şeyleri de, açık seçik yaptıklarını da muhakkak bilir."* İşte bu bildiği gerçeklerin içinde onların küfürlerini gizlemeleri ve iman ediyor gibi açıklamaları da vardır.

٧٨- ﴿ وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لاَ يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلاَّ أَمَانِيَّ وَإِنْ هُمْ إِلاَّ يَظُنُّونَ ﴾

78 – Onların içlerinden öyleleri de vardır ki ümmîdirler. Onlar Kitabı (Tevrat'ı) bilmezler. Bildikleri şeyler kulaktan dolma şeylerdir. Onlar yalnızca zan ve tahmine dayanıyorlar.

« وَمِنْهُمْ أُمِّيُّونَ لاَ يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ » *"Onların* –Yahudilerin– *içinden öyleleri de vardır ki, ümmîdirler* –güzel olarak yazmasını ve okumasını bilmezler ki, Tevrat'ı mütalaa edip içindekilerini uygulayıp gerçekleştirebilsinler– *onlar Kitabı* (Tevrat'ı) *bilmezler."* « إلاّ أَمَانِيَّ » *"Bildikleri şeyler kulaktan dolma şeylerdir."* Yani birtakım dayanaksız kuruntulardan ibarettir. Örneğin;

Allah kendilerini bağışlayacakmış, onlara merhamet edecekmiş, sayılı günler dışında onları cehennem ateşinde yakmayacakmış gibi. Yahut da kendi bilginlerinden dinleyip öğrendikleri birtakım uyduruk yalanlar olup, taklit yoluyla aldıkları bu şeyleri doğru kabul etmelerinden ibaret olan boş laflar. Nitekim, Hz. Osman (v.35/655) *(Radıyallahu Anh)*'ın şu ifadesi de böyledir:

« مَا تَمَنَّيْتُ مُنْذُ أَسْلَمْتُ » Yani *"Müslüman olduğumdan bu yana hiç kuruntuya başvurmadım, yalan söylemedim."* Ya da sadece okudukları şairin şu mısraları gibi, Şair Hassan bin Sabit Hz. Osman *(Radıyallahu Anh)* için der ki:

* تَمَنَّى كِتَابَ اللهِ أَوَّلَ لَيْلَةٍ وَآخِرَهَا لاَقَى حِمَامَ الْمَقَادِرِ *

Gecenin ilk saatlerine girdi Kur'an ile

Son saatlerini bitirdi takdir olunan şehadet ile

Burada önemli olan mana değil, kelimeni nasıl ve hangi anlamlarda kullanıldığını göstermek için sunulan örneklerdir.

Yani işte bu ümmi Yahudiler, Allah tarafından indirilmiş olan Tevrat'ı gerçek manasıyla bilmezler, bildikleri şeyleri kendi bilginlerinden öğrendikleri şeyleri okumaktır, bozuk plak gibi onları söyleyip durmaktır. Burada yer alan istisna ise, münkati istisnadır.

« وَإِنْ هُمْ إِلاَّ يَظُنُّونَ » *"Onlar yalnızca zan ve tahmine dayanıyorlar."* Onlar o kitapta neler var bunun hakikatini bilmiyorlar. Dolayısıyla senin peygamberliğini yalnızca zan ve varsayımlarına göre inkâr ediyorlar. Âyetlerde önce, bildikleri halde Tevrat'ı tahrif edip bunda direnenleri, inat edenleri zikretti, hemen peşinden de bilginleri körü körüne taklit eden sıradan kimselere yer verdi, onların durumlarını bildirdi.

٧٩- ﴿ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ ﴾

79 – Elleriyle bir kitap yazıp daha sonra da onu az bir bedel (dünyalık) **karşılığı satmak için bu, "Allah katındandır." diye söyleyenlere yazıklar olsun! Elleriyle yazıp uydurduklarından dolayı yazıklar olsun onlara! Ve ondan kazandıklarından dolayı da yazıklar olsun onlara!**

« فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً » *"Elleriyle bir Kitap yazıp daha sonra da onu az bir bedel* (dünyalık) *karşılığı satmak için bu, «Allah katındandır.» diye söyleyenlere yazıklar olsun!"*

Burada geçen, « وَيْلٌ »–*"yazıklar olsun"* ifadesi için bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Veyl, cehennemde bir vadidir." [480]

Âyette söz konusu edilen kitaptan kasıt muharref olanı yani değiştirilenidir. *"Elleriyle"* ifadesiyle de, *"kendi kafalarından"* uydurdukları ve Allah tarafından indirilmemiş olan, demektir. *"Eller"* ifadesi sadece te'kit içindir bu da te'kit anlamında kullanılan bir mecazdır.

« فَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا كَتَبَتْ أَيْدِيهِمْ وَوَيْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ » *"Elleriyle yazıp uydurduklarından dolayı yazıklar olsun onlara! Ve ondan kazandıklarından* –aldıkları rüşvetlerden– *dolayı yazıklar olsun onlara!"*

---

[480] İbn Mübarek bu hadisi, "Zevaidü'l-Zühd" kitabında rivâyet etmiştir. Bk. S: 344. Hadis Ebu Said Hudri'den rivâyet olunmuştur.

٨٠- ﴿ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّاماً مَعْدُودَةً قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللهِ عَهْداً فَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ عَهْدَهُ أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ ﴾

80 – Yahudiler: "Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır." dediler. Onlara de ki: "Siz buna dair Allah'tan kesin bir söz mü aldınız? –ki Allah asla sözünden caymaz–, Yoksa siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi uydurup söylüyorsunuz?

« وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلاَّ أَيَّاماً مَعْدُودَةً » *"Yahudiler: «Sayılı birkaç gün dışında bize asla ateş dokunmayacaktır.» dediler."* Bu sayılı günler ise Yahudilerin kırk gün buzağıya tapmış olmaları sayısıdır. Mücahit (v.102 / 720)'ten rivâyete göre Yahudiler:

"Dünyanın ömrü yedi bin yıldır, dolayısıyla biz Yahudiler her bir bin yıla karşı sadece bir gün ateşte yanacağız, bu da toplam olarak yedi gün eder." derlermiş.

« قُلْ أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللهِ عَهْداً » *"Onlara de ki: «Siz buna dair Allah'tan kesin bir söz mü aldınız?»"* Yani Allah'ın, söylediğiniz miktarın dışında sizi ateşte yakmayacağına ilişkin Allah size söz mü verdi?

« فَلَنْ يُخْلِفَ اللهُ عَهْدَهُ » *–"Ki Allah asla sözünden caymaz.–"* Bu cümle mahzuf olan bir cümleye yöneliktir, onun da takdiri şöyledir:

"Eğer siz Allah'tan kesin bir söz almış iseniz öyleyse Allah asla sözünden caymaz."

« أَمْ تَقُولُونَ عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ » *"Yoksa siz Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi uydurup söylüyorsunuz?"*

Âyetteki bu, « أَمْ » edatı ya muadelet içindir, buna göre mana şöyle olabilir: *"Yoksa siz Allah hakkında bildiğiniz bir şeyi mi, bilmediğiniz bir şeyi mi söylemektesiniz?"* Veya bu edat, münkatiadır, dolayısıyla mana şöyledir: *"Hayır hayır, bilakis siz, Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri söylüyorsunuz."*

٨١- ﴿ بَلٰى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ فَأُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

81 – Ey Yahudiler! mesele sizin ileri sürdüğünüz gibi değil. Hayır hayır, asla öyle değil! Kim bir kötülük (günah) kazanır da işledikleri hataları kendilerini çepeçevre kuşatmışsa işte onlar cehennemliktirler. Onlar o cehennem ateşinde ebedî olarak kalıcıdırlar.

« بَلٰى » *"Ey Yahudiler! Mesele sizin ileri sürdüğünüz gibi değil. Hayır, hayır asla öyle değil!"* Bu kelime nefiyden, yani olumsuz bir ifadeden ve red durumundan sonra manayı müsbete, olumluya dönüştürmek için gelir. Bu menfi (yani olumsuz) olan ifade de: *"Bize asla ateş dokunmayacak."* ifadesi olup, bu kelime söz konusu bu manayı tersine, yani doğru olan şekline dönüştürerek *"Hayır, öyle mesele sizin söylediğiniz gibi değil, size hem de ebedî olarak azap dokunacaktır."* demektir. Çünkü, *"Onlar orada ebedî kalıcıdırlar."* cümlesi bunun delilidir.

« مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً » *"Kim bir kötülük* (günah) *kazanır da* –bir şirke girer ve bulaşır da–" Bu şekilde şirk olarak değerlendirme İbn Abbas, Mücahit ve daha başkalarından yapılmıştır.

« وَأَحَاطَتْ بِهِ خَطِيئَتُهُ » *"işledikleri hataları, kendilerini çepeçevre kuşatırsa,"* Yani kurtulabilmeleri noktasında tüm yolları kapanıp tıkanırsa, örneğin müşrik olarak ölürlerse:

« فَأُولٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ » *"İşte onlar cehennemliktirler."*

Ancak mü'min olarak ölürler ve Allah'a itaate de değer verirlerse, buna imanları da devam ediyorsa, işte böylesi için günah kendisini çepeçevre kuşatmış denemez. Dolayısıyla bu nass onu içine almış olamaz. İşte bu yoruma göre Mutezile ile Haricilerin farklı yorum girişimlerinin de bir anlamı kalmamış ve geçersiz olmuş olur.

Bunun bir yorumu da şöyle yapılmıştır:

"Nasıl ki, bir toplum bir düşman tarafından etrafı sarılıp kuşatılırsa, eğer tevbe ederek bundan kurtulmaya çalışmazsa işte günahın kişiyi kuşatması da buna benzer."

Kıraat imamlarından Nâfi, « خَطِيئَتُهُ » kelimesini çoğul olarak, « خَطِيَّاتِهِ » – « خَطِيَاتِهِ » olarak okumuştur.

« هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ » *"Onlar o cehennem ateşinde ebedî olarak kalıcıdırlar."*

٨٢- ﴿ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾

82 – İman edip salih ameller işleyenlere gelince; işte onlar cennetliktirler, onlar orada ebedî olarak kalıcıdırlar.

٨٣- ﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ ﴾

83 – Yine hatırlayın, bir zamanlar İsrailoğulları'ndan; "Allah'tan başkasına ibadet ve kulluk etmeyin, ana babaya, yakın - uzak tüm akrabaya, yetimlere ve yoksullara iyilikte bulunun ve insanlara da güzellikle söz söyleyin, namazı kılın, zekatı verin." diye kesin söz almıştık. Sonra da içinizden pek azınız dışında yüz çevirdiniz ve halen de bu yüz çevirme durumunuzu sürdürüp duruyorsunuz.

« وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ » *"Yine hatırlayın, bir zamanlar İsrailoğulları'ndan kesin söz almıştık."* Bu son derece önemli bir şekilde yapılan bir kesin söz verişi te'kittir.

« لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ » *"Allah'tan başkasına ibadet* (kulluk) *etmeyin,"* Bu ifade nehiy, yani yasaklama anlamında bir haber (bildirim)dir. Örneğin: *"Filanca kimseye gidiyorsun, ona şunu da söylersin."* cümlesi gibi. Bununla asıl söylenmek istenen şey emirdir. Yani, *"Ona söyle."* demektir. Çünkü bu şekildeki bir ifade, açık olarak, *"Şunu yap, bunu yapma."* gibi emir ve yasaklardan daha etkindir, daha beliğ ve edebidir. Çünkü, böylece sanki derhal verilen emre yapışılacak veya yasaklanan şey de yapılmayacak, anlamı çıkarılır. Zira ondan haber vermektedir.

Nitekim, Übey b. Ka'b'ın kıraati de bunu desteklemektedir. Übey bunu, « لَا تَعْبُدُوا » olarak okumuştur. Ayrıca, « وَقُولُوا » kavli de bunu te'kit etmektedir. Çünkü burada *"Kavl"* yani « قُولُوا » ifadesi muzmardır (gizlidir).

Kıraat imamlarından İbn Kesir, Hamza ve Ali ise, « لَا يَعْبُدُونَ » olarak okumuşlardır. Çünkü İsrailoğulları açık olarak zikrolunan bir isimdir. Dolayısıyla açık olarak zikredilen isimlerin fiil kipleri de tümüyle gaip olurlar. Bunun manası, *"ibadet* (kulluk) *etmesinler."*dir. Başındaki nasb edatı olan, « أنْ » hazfedilince (gizlenince) muzari fiil merfu kılınmış olur.

« وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا » *"Ana babaya iyilikte bulunun."* Yani, « أَحْسِنُوا » iyilik yapın, iyilikte bulunun, demektir. Böyle olmalı ki, emrin atfı uygun gelmiş olsun. Bu emir de, daha önce ifade ettiğimiz gibi, « قُولُوا » kavlidir.

« وَذِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى » *"Yakın – uzak tüm akrabaya, yetimlere..."*

Buradaki, « وَالْيَتَامٰى » kelimesi, *"yetim"* kelimesinin çoğuludur. Yetim, babasını kaybeden çocuktur ki, bu da sıfır yaşından bulüğ (ergenlik) çağına kadar sürede olan bu özellikteki çocuklara verilen isimdir. Çünkü, Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* Efendimiz bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Bülüğ (ergenlik) *çağından sonra yetimlik yoktur."*[481]

« وَالْمَسَاكِينِ » *"Ve yoksullara iyilikte bulunun."*

Kelime, *"miskin"* kelimesinin çoğuludur. Bu da, ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çeken kimse demektir.

« وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ » *"Ve insanlara da güzellikle söz söyleyin, namazı kılın, zekatı verin, diye kesin söz almıştık."*

---

[481] Hz. Ali'den Ebu Davud rivâyet etmiştir. Hn. 2873.

Buradaki, « حُسْنًا » kelimesi, bizatihi kendisi, güzelliği itibariyle güzel olduğundan, bu mastar kelimesi kullanıldı. Çünkü bu, istenilen mânâ için en uygunudur.

Kıraat imamlarından Hamza ve Ali, bu kelimeyi, « حَسَنًا » olarak okumuşlardır.

« ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ إِلاَّ قَلِيلاً مِنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُعْرِضُونَ » *"Sonra da içinizden azınız dışında* –ki bunların da Müslümanlığı kabul eden az sayıdaki Yahudiler olduğu söylenir– *yüz çevirdiniz* –verdiğiniz kesin sözden döndünüz onu terk ettiniz–. *Ve halen de bu yüz çevirme durumunuzu sürdürüp duruyorsunuz."* Siz öyle bir kavimsiniz ki, adetiniz gereği hep yüz çevirir, verdiğiniz kesin sözlerden döneklik edersiniz.

٨٤- ﴿ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لاَ تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلاَ تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴾

84 – Ey Yahudiler! yine hatırlayın, hani birbirinizin kanını dökmeyeceğinize ve birbirinizi yurdundan çıkarıp sürgün etmeyeceğinize dair sizden kesin söz almıştık. Nitekim, siz de her şeye şahit olarak bunu kabul etmiştiniz.

« وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لاَ تَسْفِكُونَ دِمَآءَكُمْ وَلاَ تُخْرِجُونَ أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ » *"Ey Yahudiler! Yine hatırlayın, hani birbirinizin kanını dökmeyeceğinize ve birbirinizi yurdundan çıkarıp sürgün etmeyeceğinize dair sizden kesin söz almıştık."* Yani; kiminiz kiminize böyle yapmayacaktı. Kanlarını dökmeyecek ve ülkeden çıkarmayacaktı. Çünkü bunlar eğer aynı dini veya soyu paylaşıyorlarsa aynen karşıdakini bizzat kendisi imiş gibi kabullenecekti. Bu inançları gereği böyle idi.

Farklı bir yorum da şöyledir: Eğer biri bir başkasını öldürürse, sanki kendisini öldürmüş demektir. Çünkü öldüren kimse öldürülenin yerine kısas yoluyla öldürülecektir.

« ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ » *"Nitekim, siz de sonra her şeye şahit olarak bunu kabul etmiştiniz."* Siz de verilen sözü ikrar ettiniz ve kendi

adınıza buna uymanın gerekli olduğunu da itiraf ettiniz. Kaldı ki, bütün bunlara da tanıksınız. Tıpkı, filan kimse kendi adına şunu kabul etti ve buna tanıklık etti, demek gibi bir ifade. Yahut da, « وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ » demek, artık ey Yahudiler! Sizler bugün bile atalarınızın böyle bir söz verdiklerini ikrar ediyor ve kabulleniyorsunuz, demektir.

٨٥- ﴿ ثُمَّ أَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَإِنْ يَأْتُوكُمْ أُسَارٰى تُفَادُوهُمْ وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَٓاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ يُرَدُّونَ إِلٰٓى أَشَدِّ الْعَذَابِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

85 – Siz öyle bir toplumsunuz ki, sonra da bütün bunlara rağmen birbirinizi öldürüyor ve içinizden birtakımlarını ülkeden çıkarıp sürgün ediyor, kötülük yapmakta ve düşmanlıkta onlara karşı birbirinizle yardımlaşıyorsunuz. Eğer onlar size esir olarak dönerlerse fidye vererek onları kurtarıyorsunuz. Oysa, onları yurtlarından çıkarıp esir kılmak size zaten haram kılınmıştı. Yoksa siz, Kitabın bir kısmına inanıyor ve bir kısmını da inkâr mı ediyorsunuz? Sizden bu şekilde yapanların cezası dünya hayatında rezillik ve ezilmişlik, kıyamet gününde de en şiddetli ve ağır azaba (cezaya) **çarptırılmaktır. Ve her ne yapıp ederseniz Allah bunların hiçbirinden gafil değildir.**

« ثُمَّ اَنْتُمْ هٰٓؤُلَٓاءِ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ » *"Siz öyle bir toplumsunuz ki, sonra da bütün bunlara rağmen birbirinizi öldürüyor,"*

Buradaki, *"Siz öyle bir toplumsunuz ki"* ifadesiyle kendilerinden kesin söz alındıktan sonra giriştikleri öldürme, sürgün etme ve düşmanlık gibi olaylar sebebiyle adeta haklarında uzak bir olasılık gibi görülen gerçek karşısında bir tür hayret ve şaşkınlık... Çünkü kesin söz vermişler, bunları verdiklerini de kabullenmişler ve ayrıca bunlara da tanıklık etmişlerdir. Bütün bu gerçeklere rağmen böyle yaparsınız ha, demektir.

« أَنْتُمْ » zamiri mübtedadır. « هٰٓؤُلَٓاءِ » de, « اَلَّذِينَ » manasındadır. « تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ » cümlesi, « هٰٓؤُلَٓاءِ »'nin sılası – ilgi cümleciğidir. Dolayısıyla « هٰٓؤُلَٓاءِ » sılasıyla birlikte, « أَنْتُمْ » mübtedasının haberidirler.

« وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ » *"Ve içinizden birtakımlarını* –Allah'a verdiğiniz kesin sözü gözetmeksizin– *ülkeden çıkarıp sürgün ediyor,"* « تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ » *"kötülük yapmakta ve düşmanlıkta* –masiyet ve zulümde– *onlara karşı birbirinizle yardımlaşıyorsunuz."*

Kûfe kıraat okulundan Asım, Hamza ve Kisâî, « تَظَاهَرُونَ » olarak şeddesiz/tahfif ile okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise şeddeli olarak, « تَظَّاهَرُونَ » şeklinde kıraat etmişlerdir. Tahfif ile okuyanlar, iki « ت » harfinden birini hazfediyorlar. Ancak hazfedilen harfin ikinci « ت » harfi olduğunu söyleyen de olmuştur. Çünkü asıl dile ağırlık veren bu ikincisidir, demişlerdir. Kimisi de hazfedilen birincisidir, demişlerdir. Şeddeli olarak okumayı savunanlar, ikinci « ت » harfini « ظ »'ya kalbediyorlar ve sonra da idgam yapıyorlar.

« وَاِنْ يَاْتُوكُمْ اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ » *"Eğer onlar size esir olarak dönerlerse fidye vererek onları kurtarıyorsunuz."*

Kıraat imamlarından Ebu Amr, « تَفْدُوهُمْ » olarak, İbn Kesir ve İbn Amir, « اُسْرٰى تُفَادُوهُمْ » şeklinde, Hamza, « اَسْرٰى تَفْدُوهُمْ » olarak ve Ali de, « اُسَارٰى تُفَادُوهُمْ » okumuştur.

İster, « فَدٰى » ve ister, « فَادٰى » olarak okunsun hepsinin anlamı aynıdır. « اُسَارٰى » kelimesi haldir ve *"esir"* kelimesinin de çoğuludur. Nitekim, « اَسْرٰى » da böyledir.

« وَهُوَ مُحَرَّمٌ عَلَيْكُمْ إِخْرَاجُهُمْ » *"Oysa onları yurtlarından çıkarıp esir kılmak size zaten haram kılınmıştır."*

Buradaki « هُوَ » zamiri, şan (dikkat çekme) zamiridir. Ya da bu müphem (kapalı) bir zamir olup, « إِخْرَاجُهُمْ ... الخ » ibaresi bunun tefsiridir.

« أَفَتُؤْمِنُونَ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ بِبَعْضٍ » *"Yoksa siz kitabın bir kısmına* –esirlerin fidyesini verip kurtarmaya– *inanıyor ve bir kısmını da* – savaşmayı, öldürmeyi ve sürgün etmeyi– *inkâr mı ediyorsunuz?"*

Müfessir Süddi diyor ki:

"Allah Yahudilerden dört konuda kesin söz almıştır: öldürmeyi bırakmaları, ülkeden halkı çıkarmamaları, masiyet konusunda birbirleriyle yardımlaşmamaları ve esir düşenlerle ilgili fidye meselesi. Ancak Yahudiler fidye ödeyerek esirleri kurtarma meselesi dışında diğer konularda verdikleri ve yerine getirmekle emrolundukları tüm sözlerini unuttular, hepsinden döndüler, yüz çevirdiler."

« فَمَا جَزَآءُ مَنْ يَفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ إِلاَّ خِزْيٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا » *"Sizden bu şekilde yapanların* –kitabın bir kısmına iman edip bir kısmını da inkâr edenlerin– *cezası dünya hayatında rezillik ve ezilmişlik,"* rüsvay olup bir hiç haline gelmek, « وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَى أَشَدِّ الْعَذَابِ » *"Kıyamet gününde de en şiddetli ve ağır azaba* (cezaya) *çarptırılmaktır."* Orada ne bir rahatlık ve ne ferahlık vardır. Ya da dünya azabından çok daha şiddetli, onunla kıyaslanamayacak bir azap ya da ceza.

« وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ » *"Ve her ne yapıp ederseniz Allah bunların hiçbirinden gafil değildir."*

Kıraat imamlarından İbn Kesir, Nafi ve Ebu Bekir, « ى » harfiyle, « يَعْمَلُونَ » olarak okumuşlardır.

٨٦– ﴿ أُولٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْاٰخِرَةِ فَلاَ يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ ﴾

86 – İşte bunlar dünya hayatını ahiret hayatına karşılık satın alanlardır. Bu bakımdan bunların ne azapları hafifletilir ve ne de kendilerine yardım olunur.

« أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ » *"İşte bunlar dünya hayatını* –alıcının tercihi misali– *ahiret hayatına karşılık* –tercih edip– *satın alanlardır."*

« فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْصَرُونَ » *"Bu bakımdan bunların ne azapları hafifletilir ve ne de kendilerine yardım olunur."* Hiçbir kimse onlardan azabı kaldırmak konusunda kendilerine asla yardımcı olmaz.

✿ ✿ ✿

87. — 95. ÂYETLER

وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا
عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا
جَآءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لاَ تَهْوٰى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا
كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ
اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلاً مَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ
مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ
عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ
اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهِٓ أَنْفُسَهُمْ أَنْ يَكْفُرُوا
بِمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ
مِنْ عِبَادِهِ فَبَآؤُا بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ
﴿٩٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَآ
أُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَآءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا
مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَآءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ
مُؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾ وَلَقَدْ جَآءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ
الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾ وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ

وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا
قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ
قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾ قُلْ
اِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ
النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٤﴾ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ اَبَدًا
بِمَا قَدَّمَتْ اَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٩٥﴾

Meâli

87. Yemin olsun biz Musa'ya Kitabı *(Tevrat'ı)* vermiştik. Peşinden de art arda elçiler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da apaçık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs *(Cebrail)* ile destekledik. Ne var ki, ne zaman size gönlünüzün istemediği şeyleri getiren bir peygamber geldiyse, büyüklenip böylece kimini yalanlayacak ve kimini de öldüreceksiniz değil mi?

88. Bir de Yahudiler kalkıp: "Kalplerimiz perdelidir." dediler. Hayır hayır, hiç de öyle değil! Aslında Allah onları inkârları yüzünden lânetleyip rahmetinden uzak tutmuştur. Dolayısıyla onlardan ancak pek azı iman ederler.

89. Ne zaman ki onlara Allah katından yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayan bir kitap gelince –ki, daha önceleri kâfirlere karşı üstün gelmek için gelecek bu peygamberi ve kitabını ileri sürerek dua ederlerdi–, ancak bilip tanıdıkları o peygamber gelince, onu inkâr ettiler. İşte bundan dolayı Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine olsun.

90. Allah'ın dilediği kuluna peygamberlik ihsan etmesini kıskandıklarından ötürü Allah'ın indirmiş olduğu Kur'an'ı inkâr ederek bu şekilde kendilerini kaptırdıkları şu boş yere gururlanmaları ve kendilerini harcamaları ne fena bir şeydir! Böyle yapmakla onlar tekrar tekrar Allah'ın gazabını hep üzerlerine çektiler. Nitekim kâfirler için alçaltıcı ve perişan edici bir azap vardır.

91. Kendilerine: "Gelin, Allah'ın indirdiğine iman edin." denilince, o Yahudiler: "Biz sadece bize indirilen Tevrat'a iman ederiz." derler ve ondan sonra gelen Kur'an'ı *(oysa Kur'an yanlarındaki Tevrat'ı da doğrulayan hak bir kitaptır)* inkâr ederler. Onlara de ki: "Mademki inanıyor idiniz de neden dolayı Allah'ın daha önceki peygamberlerini öldürüyordunuz?"

92. Yemin olsun Musa size apaçık mucizelerle gelmişti. Ama siz sonra onun peşinden buzağıyı ilâh edinip tapınmıştınız ve böylece siz hakkı reddeden zalimlerden olmuştunuz.

93. Şunu da hatırlayın ki, hani sizden kesin söz almış ve Tur dağını da üstünüze kaldırıp yükseltmiş ve size: "Size verdiğimiz Tevrat'a var gücünüzle sarılın ve dinleyip içindekilerle amel edin!" demiştik. Yahudiler de: "Dinledik ve fakat karşı çıkıyoruz." dediler. Çünkü küfürleri *(inkarları)* yüzünden buzağıya tapınma sevdası gönüllerine iyice sinip yerleşmişti. De ki: "Eğer iman ediyorsanız inancınız size ne kadar kötü bir şey emredip yaptırmaktadır."

94. De ki: "Eğer Allah katında ahiret yurdu *(cennet)* diğer insanlara değil de sadece size mahsus kılınmış ise ve iddianızda da samimi ve doğru iseniz öyleyse ölümü istesenize!?"

95. Oysa onlar, önceden ellerinin takdim ettiklerinden ötürü asla ve hiçbir zaman ölümü arzulamayacaklardır. Kaldı ki, Allah zalimlerin tüm yapıp ettiklerini her bakımdan bilendir.

Tefsiri

٨٧– ﴿ وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لاَ تَهْوٰى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴾

87 – Yemin olsun biz Musa'ya Kitabı (Tevrat'ı) **vermiştik. Peşinden de art arda elçiler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da apaçık mucizeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs** (Cerbrail) **ile destekledik. Ne var ki, ne zaman size gönlünüzün istemediği şeyleri getiren bir peygamber geldiyse, büyüklenip böylece kimini yalanlayacak ve kimini de öldüreceksiniz değil mi?**

« وَلَقَدْ اٰتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ » *"Yemin olsun biz Musa'ya Kitab'ı* (Tevrat'ı) *vermiştik. Peşinden de art arda elçiler gönderdik."* Allah Tevrat'ı Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'ya toptan, bir bütün halinde verdi.

Âyetteki, « قَفَّيْنَا » kelimesi türevleriyle birlikte bir şeyi izi sıra sürmek, izlemek, art arda, peş peşe gitmek gibi manalara gelir. Bizzat birinin ardı sıra gitmek, demektir. Yani, Hz. Mûsâ'nın peşi sıra bir çok peygamberler gönderdik. Örneğin; Hz. Yuşa, Hz. Eşmuyil, Hz. Şem'un, Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Şa'ya, Hz. Ermiya, Hz. Uzeyir, Hz. Hazkil, Hz. İlyas, Hz. Elyesa, Hz. Yunus, Hz. Zekeriya, Hz. Yahya ve daha başkaları *(Aleyhimü's-Selâtü ve's- Selâm)* gibi.

« وَاٰتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ » *"Meryem oğlu İsa'ya da apaçık mucizeler verdik."*

Meryem: Hizmet eden, hizmetçi manasınadır. Nahivcilere (Dilbilimcilerine) göre, bu kelime, « مَفْعَل » kalıbında bir kelimedir. Çünkü kelime kalıpları içerisinde, « فَعْيَل » diye bir kalıp yoktur.

Beyyinat: Ölüleri diriltmek, doğuştan körleri iyileştirmek, baras (alaca) hastalığını tedavi etmek ve gaypten bilgi ve haber vermek gibi apaçık mucize ve belgeler demektir.

« وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ » *"Ve onu Ruhu'l-Kudüs* (Cebrail) *ile destekledik."* Bu, temiz olan ruh demektir. Kırat imamlarından İbn Kesir, bu kelimeyi, « د » harfinin sükunu ile Kur'an'ın geçen her yerinde « الْقُدْس » olarak okumuştur. Yani mukaddes olan Ruh ile, demektir. Nitekim bu adeta « حَتَمِ الْجُود » diye kısaca işaret edilen *"Hatemi Tai'nin cömertliği"* tamlaması gibidir. Yani *"Ruhu'l-Kudüs"* de bunun gibi bir terkiptir (tamlamadır). Ruhun *"Kudüs"* kelimesiyle nitelenmesi, tahsis ve takrib maksadıyladır ki bu, Hz. İsa *(Aleyhi's-Selâm)*'nın ruhunun şeytan tarafından dokunulmadığı ve bu manasıyla da Allah'a olan yakınlığı demek istenmiştir. Ya da Hz. Cebrail *(Aleyhi's-Selâm)* ile desteklenmesi sebebiyle ona böyle denmiştir. Çünkü Hz. Cebrail *(Aleyhi's-Selâm)*, İsa *(Aleyhi's-Selâm)*'ya kalplere hayat veren şeyleri getirip onu destekliyordu. Nitekim Yahudiler Hz. İsa

(Aleyhi's-Selâm)'yı öldürmek için tuzaklara başvurup harekete geçmekle Cebrail *(Aleyhi's-Selâm)* onu göğe yükseltmişti. Yahut da Kur'an'da da belirtildiği gibi İncil ile desteklemiştir. Çünkü şöyle buyurulmuştur:

﴿ رُوحًا مِنْ اَمْرِنَا ﴾ ***"Emrimizden bir ruh ile.."*** [482]

Yahut da, okunmasıyla ölülerin diriltildiği İsm-i Azam duasıyla teyid ettik.

« أَفَكُلَّمَا جَآءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوٰٓى أَنْفُسُكُمُ اسْتَكْبَرْتُمْ » *"Ne var ki, ne zaman size, gönlünüzün istemediği* –sevip hoşlanmadığı– *şeyleri getiren bir peygamber geldiyse büyüklenip* –hakkı kabulden kibirlilik gösterip–" « فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ » "–Hz. İsa *(Aleyhi's-Selâm)* ile Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* gibi– *kimini yalanlayarak ve* –Hz. Zekeriya *(Aleyhi's-Selâm)* ve Hz. Yahya *(Aleyhi's-Selâm)* gibi– *kimini de öldüreceksiniz değil mi?"*

Âyette, « قَتَلْتُمْ » – *"öldürdünüz"* ifadesi kullanılmadı, böylece âyet sonları arasında bir uyum olsun istendi. Ya da bundan amaç şu demek olabilir:

"Siz geçmişte peygamberler öldürmüştünüz, şimdi de öldürmeyi sürdüreceksiniz değil mi? Ben onu sizden korumamış olsaydım Muhammed'i öldürecektiniz. Çünkü siz Muhammed'i öldürmenin planlarını yapıyor ve bunun yollarını arıyorsunuz. Nitekim sırf bu amaçla ona büyü yaptınız ve yine bu gaye ile ona zehirli koyun etini yedirdiniz."

Mana şöyledir:

"Ey İsrailoğulları! Biz sizin peygamberlerinize verdiklerimizi size vermiştik. Ne zaman ki onlardan bir peygamber hak olarak size gerçeği getirmişse, siz ona imandan büyüklendiniz, kibirlilik gösterdiniz."

« ف » harfiyle ve buna taalluk eden şey (kelime) arasına bir tevbih (yani uyarı ve ikaz) hemzesi girmiştir ve onları halinden hayret ve şaşkınlık göstermektedir.

---

482 Şura, 52.

٨٨— ﴿ وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلاً مَا يُؤْمِنُونَ ﴾

88 – Bir de Yahudiler kalkıp: "Kalplerimiz perdelidir." dediler. Hayır hayır, hiç de öyle değil! Aslında Allah onları inkârları yüzünden lânetleyip rahmetinden uzak tutmuştur. Dolayısıyla onlardan ancak pek azı iman ederler.

« وَقَالُوا قُلُوبُنَا غُلْفٌ » *"Bir de Yahudiler kalkıp: «Kalplerimiz perdelidir.» dediler."*

Âyette geçen, « غُلْفٌ » kelimesi, « أَغْلَفُ » kelimesinin çoğuludur. Bu şu demektir: "Kalplerimizin üzeri yaratılış gereği, tıpkı sünnetsiz kimselerdeki kılıf gibi kılıflı ve perdelidir, üstü kapatılmıştır. Bu itibarla Muhammed (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*)'in getirdikleri oraya ulaşmaz ve onları anlayıp kavramazlar." Çünkü, bu kelime henüz sünnetsiz olan kimsenin kabuklu olmasından müstear bir ifadedir.

« بَلْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ » *"Hayır hayır, hiç de öyle değil! Aslında Allah onları inkârları yüzünden lânetleyip rahmetinden uzak tutmuştur."* Allah da bunların kalplerinin de aynen fıtrata uygun olarak yaratıldığını ve dolayısıyla hakkı kabul edebilecek bir kapasitede olduğunu bildiriyor, söyledikleri gibi bir kılıf olmadığını belirtiyor. Ancak onların uzaklaştırılma nedenleri küfürleri ve hak yoldan ayrılmaları, sapmalarıdır.

« فَقَلِيلاً مَا يُؤْمِنُونَ » *"Dolayısıyla onlardan ancak pek azı iman ederler."* Bu âyetteki, « فَقَلِيلاً » ifadesi, mahzuf bir mastarın sıfatıdır. Yani: *"İnanacak kimseler olarak ne de az sayıda iman eden insanlardır."* Yine âyetteki « مَا » ise, zaidedir ve azlık manasını te'kit içindir. Yoksa nafiye değildir. Bu da onların kitabın bir kısmına iman etme anlamını içermektedir ki bu, zaten iman sayılmaz. Çünkü, Kitabın tamamına imanları yoktur. Yine âyette geçen azlık yani kıllet manası, adem yani yokluk ve olmama manasınadır.

« غُلْفٌ » kelimesi, « غُلُوفٌ » – *"Ğulüf"* kelimesinin hafifletilmiş şeklidir. Nitekim böyle de, yani « غُلُفٌ » – *"Ğulüf"* olarak da okunmuştur. Bu da, « غِلاَفٌ » kelimesinin çoğuludur. Yani Yahudiler bununla demek istiyorlar ki: *"Bizim kalplerimiz zaten ilimlerin kasasıdır. Bu açıdan*

bizim başkalarından ilim almaya bir ihtiyacımız da yoktur." Veya şöyle demektedirler: *"Bizim kalplerimiz ilimlerin kasasıdır. Eğer senin getirdiklerin hak* (gerçek) *olsaydı, biz mutlaka onları kabullenirdik."*

٨٩– ﴿ وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴾

89 – Ne zaman ki onlara Allah katından yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayan bir Kitap gelince –ki, daha önceleri kâfirlere karşı üstün gelmek için gelecek bu peygamberi ve kitabını ileri sürerek dua ederlerdi–, ancak bilip tanıdıkları o peygamber gelince, onu inkâr ettiler. İşte bundan dolayı Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine olsun.

« وَلَمَّا جَآءَهُمْ كِتَابٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ » *"Ne zaman ki onlara Allah'ın katından yanlarındaki Tevrat'ı doğrulayan bir Kitap gelince,"* Yahudiler yanlarında bulunan Tevrat'a aykırı olmayan ve onu doğrulayan Kur'an gelince, « وَكَانُوا مِنْ قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا » *"Ki, daha önceleri kâfirlere karşı, üstün gelmek için gelecek olan bu peygamberi ve kitabını ileri sürerek dua ederlerdi,"* Yani, Allah'a şirk koşanlarla savaşırlarken müşriklere karşı zafer elde etmek için bu gelecek olan peygamberi ve kitabını öne sürerek zafer isterlerdi ve şöyle yakarırlardı:

"Allah'ım! Tevrat'ta niteliklerini gördüğümüz ve ahir zamanda son peygamber olarak göndereceğin peygamberin hürmetine bize yardım eyle, bizi zafere ulaştır."

Düşmanları olan müşriklere de derlerdi ki:

"Bizim söylediklerimizi doğrulayacak olan peygamberin gölgesinin zamanı gelip bizi gölgeleyecektir (pek yakın bir zamanda çıkıp gelecektir). *İşte biz onun emri altında tıpkı Ad ve İrem kavimleriyle olan savaş gibi size karşı savaşıp sizi öldüreceğiz."*

« فَلَمَّا جَآءَهُمْ مَا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ » *"Ancak bilip tanıdıkları o peygamber gelince, onu inkâr ettiler."*

« مَا » Âyetteki mevsuledir. Yani: « مَا عَرَفُوا » – *tanıdıkları* takdirindedir. Bu, « جَاءَ » – *"geldi"* fiilinin failidir. Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'i inkâr nedenleri de; çekememeleri, makam ve mevkilerinin elden çıkacağı ve azgınlıkları idi.

« فَلَعْنَةُ اللّٰهِ عَلَى الْكَافِرِينَ » *"İşte bundan dolayı Allah'ın lâneti kâfirlerin üzerine olsun."* Aslında bu, « عَلَيْهِمْ » – *"onların üzerine..."* olmalıydı. Ancak burada, zamir yerine özellikle ismin kendisi (ism-i zahir) yani *kâfirler* ismi getirildi. Bunun da sebebi, özellikle onların böyle bir cezaya (lânete çarptırılmaya) lâyık görülmeleri küfür ve inkârları sebebiyle bunu hak etmiş olmalarını net olarak göstermek maksadıyladır.

Bu, « الْكَافِرِينَ » kelimesinin başında yer alan, harf-i tarif, yani « ال » ahd için yani âyette sözü edilenleri amaçlayan bir mana için olabileceği gibi, cins için de olabilir. Dolayısıyla bu manada olan herkesi içerir. Bu da öncelikli olarak âyette sözü edilenleri, yani Yahudileri içerir.

Âyetteki ilk « لَمَّا » edatının cevabı gizlidir. Bu da örneğin: *"Onu yalanladılar"* – « كَذَّبُوا بِه » ibaresi olabilir. Yahut da, « كَفَرُوا » ilk « لَمَّا » ile ikinci « لَمَّا »'nın cevabıdır. Çünkü ikisinin de gerektirdiği mana aynıdır.

٩٠– ﴿ بِئْسَمَا اشْتَرَوْا بِهٖٓ اَنْفُسَهُمْ اَنْ يَكْفُرُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ بَغْيًا اَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهٖ عَلٰى مَنْ يَشَٓاءُ مِنْ عِبَادِهٖ فَبَٓاؤُ۫ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ وَلِلْكَافِرٖينَ عَذَابٌ مُهٖينٌ ﴾

90 – Allah'ın dilediği kuluna peygamberlik ihsan etmesini kıskandıklarından ötürü Allah'ın indirmiş olduğu Kur'an'ı inkâr ederek bu şekilde kendilerini kaptırdıkları şu boş yere gururlanmaları ve kendilerini harcamaları ne fena bir şeydir! Böyle yapmakla onlar tekrar tekrar Allah'ın gazabını hep üzerlerine çektiler. Nitekim, kâfirler için alçaltıcı ve perişan edici bir azap vardır.

« بِئْسَمَا » –Allah'ın dilediği kuluna peygamberlik ihsan etmesini kıskandıklarından ötürü Allah'ın indirmiş olduğu Kur'an'ı inkâr ederek inkâr ederek bu şekilde kendilerini kaptırdıkları şu boş yere gururlanmaları ve kendilerini harcamaları– *"Ne fena bir şeydir!"*

« بِئْسَمَا » kelimesinde bulunan « مَا » harfi, « بِئْسَ » kelimesinin failini tefsir eden (açıklayan) nekra-ı mevsufedir. Yani, *"Ne kötü şeydir"* demektir. « اشْتَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ » *"Canlarını sattıkları, kendilerini kaptırdıkları, harcadıkları şey ne kötüdür!"* demektir.

Burada mahsus-u b'iz-zem de, « اَنْ يَكْفُرُوا بِمَا اَنْزَلَ اللّٰهُ » cümlesidir ki, *"Allah'ın indirdiğini inkâr etmeleri"* demektir. Yani canlarını verip karşılığında satın aldıkları o kötü şey küfürdür, inkârcılıktır. Allah'ın indirdiği de Kur'an'dır. Bunu inkâr etmişlerdir.

« بَغْيًا أَنْ يُنَزِّلَ اللّٰهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلٰى مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ » *"Allah'ın kullarından dilediği kimseye* –ki bu kimse Peygamberimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'dir– *fazl u kereminden* –olan vahyi– *indirmesini çekemedikleri için ..."*

Burada, « بَغْيًا » kelimesi mef'ulün lehtir. Kendileri lehine olmayan bir şeyi istemelerinden, çekemediklerinden, haset ettiklerinden, demektir ki bu da, « اشْتَرَوْا » kelimesinin illetidir. « اَنْ يُنَزِّلَ » ibaresi, « لِاَنْ يُنَزِّلَ » *"Allah'ın indirmesi sebebiyle"* demektir veya « عَلٰى اَنْ يُنَزِّلَ » – *"Allah'ın indirmesi üzerine"* demektir. Yani:

"Allah'ın onu indirmesi üzerine çekemediler, haset ettiler" demektir. « مِنْ فَضْلِهِ » yani, fazlından demek vahyetmesiyle ve vahyinden, demektir. « عَلٰى مَنْ يَشَآءُ مِنْ عِبَادِهِ » kullarından dilediği kimseden murat ise Hz. Muhammed *(Sallallahu Alleyhi ve Sellem)*'dir.

« فَبَآؤُ بِغَضَبٍ عَلٰى غَضَبٍ » *"Böyle yapmakla onlar tekrar tekrar Allah'ın gazabını hep üzerlerine çektiler."* Böylece art arda Allah'ın gazabını hakkettiler. Çünkü, onlar hak olan peygamberi inkâr ettiler ve ona karşı isyana kalkıştılar, onu çekemediler. Ya da Hz. İsa *(Aleyhi's-Selâm)*'dan sonra

Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'i de inkâr ettiler. Bütün bunlardan ötürü gazaba uğradılar. Ya da:

﴿ عُزَيْرٌ ابْنُ اللهِ ﴾ ***"Uzeyir Allah'ın oğludur."*** [483]

âyetinde geçen ifadelerinden sonra veya:

﴿ يَدُ اللهِ مَغْلُولَةٌ ﴾ ***"Allah'ın eli bağlıdır."*** [484]

ifadelerinden veya buna benzer daha başka davranışlarından dolayı Allah'ın gazabını hep üzerlerine çektiler.

« وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ » *"Nitekim, kâfirler için alçaltıcı ve perişan edici* –zelil kılan– *bir azap vardır."*

Burada, « بِئْسَمَا » kelimesi ve bu baptan (kalıptan) benzeri kelimeleri kıraat imamlarından Ebu Amr hemzesiz olarak, « بِيْسَمَا » olarak okumuştur. Ayrıca Mekke ve Basra Kur'an okulundan olanlar da, « يُنَزِّلُ » kelimesini şeddeli olarak değil hafifletilmiş şekliyle, yani şeddesiz olarak, « يُنْزِلُ » olarak okumuşlardır. Yani, İbn Kesir ile Ebu Amr böyle okumuşlardır.

٩١– ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا اُنْزِلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ اَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

91 – Kendilerine: "Gelin, Allah'ın indirdiğine iman edin." denilince, o Yahudiler: "Biz sadece bize indirilen Tevrat'a iman ederiz." derler ve ondan sonra gelen Kur'an'ı (oysa Kur'an yanlarındaki Tevrat'ı da doğrulayan hak bir kitaptır) **inkâr ederler. Onlara de ki: "Mademki inanıyor idiniz de neden Allah'ın daha önceki peygamberlerini öldürüyordunuz?"**

---

[483] Tevbe, 30.
[484] Maide, 64.

« وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اٰمِنُوا بِمَٓا أَنْزَلَ اللّٰهُ » *"Kendilerine: «Gelin, Allah'ın indirdiğine iman edin», denilince,"* Yahudilere, gelin Kur'an'a veya mutlak manada Allah'tan gelen tüm kitaplara iman edin, denildiği zaman:

« قَالُوا نُؤْمِنُ بِمَٓا أُنْزِلَ عَلَيْنَا » *"Bu Yahudiler: «Biz sadece bize indirilene* (Tevrat'a) *iman ederiz.», derler."*

« وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَٓاءَهُ » *"Ve ondan sonra gelen Kur'an'ı inkâr ederler."* Yahudiler böyle derler ve fakat buna rağmen Tevrat'tan sonra gelen Kur-an'ı da inkâr ederler.

« وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَهُمْ » *"Oysa, o Kur'an, yanlarındaki Tevrat'ı da doğrulayan hak bir kitaptır."* Tevrat'a aykırı bir kitap değildir. Burada aym zamanda Yahudilerin, *"Biz, bize inene iman ederiz."* tarzındaki sözlerine de bir cevap ve reddiye bulunmaktadır. Çünkü; madem ki Tevrat'a uygun olarak gelen bir kitabı inkâr ettiler, bu, onların Tevrat'ı da inkâr etmeleri demektir. Âyetteki, « مُصَدِّقًا » *"doğrulayan"* kelimesi te'kit için gelen bir haldir.

« قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَٓاءَ اللّٰهِ مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ » *"Onlara de ki: «Mademki inanıyor idiniz de neden Allah'ın daha önceki peygamberlerini öldürüyordunuz?»"* Bu, *"Neden öldürdünüz?"* demektir. Burada gelecek zaman kipi, *"öldürüyorsunuz"* ifadesi kullanılmakla birlikte bu, dili geçmiş zaman kipi yerinde yani, *"öldürdünüz"* manasında kullanılmıştır. Çünkü, mananın böyle olduğunu, « مِنْ قَبْلُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ » kısmı göstermektedir. Yani; Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den önce... demektir. Tevrat'a iman ettiklerini söylemelerine ve iddialarına rağmen peygamberleri öldürmeleri konusuna bir itirazdır bu. Çünkü; Tevrat da, peygamberlerin öldürülmesini asla uygun bulmaz. Anlatıldığına göre Yahudiler bir gün içinde üç yüz peygamberi Kudüs'te (Beyt'i Makdis'te) öldürmüşlerdir.

٩٢— ﴿ وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴾

92 – Yemin olsun, Musa size apaçık mucizelerle gelmişti. Ama siz sonra onun peşinden buzağıyı ilâh edinip tapınmıştınız ve böylece siz hakkı reddeden zalimlerden olmuştunuz.

« وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ مُوسٰى بِالْبَيِّنَاتِ » *"Yemin olsun, Musa size apaçık mucizelerle gelmişti."* Dokuz mucize ile dönüp gelmişti.

Kıraat imamlarından Ebu Amr, Hamza ve Ali, « لَقَدْ » kelimesindeki « د » harfini « جَٓاءَ » fiilindeki « ج » harfine idgam etmişler (katmışlar) ve öyle kıraat etmişlerdir; yani, « وَلَقَدْ جَٓاءَكُمْ » olarak Kur'an'ın her yerinde bu kelimeyi böyle okumuşlardır.

« ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِه » *"Ama siz sonra onun peşinden* –Hz. Mûsâ (Aleyhi's-Selâm)'nın Tur dağına çıkmasının peşinden– *buzağıyı ilâh edinip tapınmıştınız."*

« وَاَنْتُمْ ظَالِمُونَ » *"Ve böylece siz hakkı reddeden zalimlerden olmuştunuz."* Bu cümle hal cümlesidir. Yani:

"Siz ibadet yapılmaması ve edilmemesi gereken bir yerde bir şeye tapınarak yerinde yapmadınız. Oysa buzağıya değil, Allah'a ibadet ve kullukta bulunacaktınız."

Ya da bu bir itiraz, yani parantez cümlesidir. Yani: *"Siz, adetleri zulmetmek olan bir kavim ya da toplumsunuz."*

٩٣– ﴿ وَاِذْ اَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَٓا اٰتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِئْسَمَا يَاْمُرُكُمْ بِه۪ٓ اِيمَانُكُمْ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴾

93 – Şunu da hatırlayın ki, hani sizden kesin söz almış ve Tur dağını da üstünüze kaldırıp yükseltmiş ve size: "Size verdiğimiz Tevrat'a var gücünüzle sarılın ve dinleyip içindekilerle amel edin!" demiştik. Yahudiler de: "Dinledik ve fakat karşı çıkıyoruz." dediler. Çünkü, küfürleri (inkârları) **yüzünden buzağıya tapınma sevdası gönüllerine iyice sinip yerleşmişti. De ki: "Eğer iman ediyorsanız inancınız size ne kadar kötü bir şey emredip yaptırmaktadır."**

« وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاسْمَعُوا » *"Şunu da hatırlayın ki, hani sizden kesin söz almış ve Tur dağını da üzerinize kaldırıp yükseltmiş, ve: «Size verdiğimiz Tevrat'a var gücünüzle sarılın ve dinleyip içindekilerle amel edin!» demiştik."* Bu âyette de Tur dağının kaldırılıp yükseltilmesi olayı tekrarlanmaktadır. Bunun nedeni ilk âyettekinden farklı bazı bilgilerin yer alması nedeniyledir. Oysa, ilk âyette burada sözü edilen hususlar yer almamıştı. Dileyen oraya (Bakara, 63) bakabilir.

Tevrat'ta yer alan ve sizden istenilenleri dinleyin, emredilenleri yerine getirin. « قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا » *"Yahudiler de* –senin sözünü– *dinledik ve fakat* –senin emrine– *karşı çıkıyoruz, dediler."* Burada yüce Allah'ın ifadesi onların cevaplarına uygun düştü. Çünkü, yüce Allah onlara şöyle buyurmuştu:

"Dinleyin! Ancak sizin dinlemeniz, size söyleneni duyup kabullenmek ve itaat manasında bir işitme veya dinleme olsun." İşte Yahudiler de bunun üzerine dediler ki:

"Biz dinledik; ama, itaat etmek üzere bir dinleme değil bizimkisi."

« وَأُشْرِبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ » *"Çünkü küfürleri* (inkârları) *yüzünden buzağıya tapınma sevdası gönüllerine iyice sinip yerleşmişti."* Buzağıya tapınma sevgisi bir parçaları olmuştu, ona tapınmaya oldukça düşkün idiler. Adeta elbiseye boya maddesinin sinip onun bir parçası olduğu gibi o da öyle olmuştur.

« فِي قُلُوبِهِمُ » kavli, buzağıya tapına sevgisinin yerleştiği mekan ya da mahal demektir. Burada muzaf olan kelime mahzuftur (gizlidir). « بِكُفْرِهِمْ » küfürleri yüzünden, küfürleri sebebiyle demektir. Bir de teşbih inancına sahip olmaları bakımından, demektir.

« قُلْ بِئْسَمَا يَأْمُرُكُمْ بِهِ إِيمَانُكُمْ » *"De ki: Eğer* –Tevrat'a– *iman ediyorsanız inancınız size ne kadar kötü bir şey emredip yaptırmaktadır."* Çünkü; Tevrat'ta buzağıyı ilâh edinmek ve ona tapınmak yoktur.

Âyette, *"emrin"* Yahudilerin imanlarına ve imanlarının da kendilerine izafe edilmesi sırf onları tahkir ve aşağılamak maksadıyladır. « إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ » cümlesi de Yahudilerin imanlarının şüpheli olduğu gerçeğine işaret etmektedir ve davalarının doğru olmadığına, mü'min olmadıklarına dair bir kötüleme ve ikàzdır.

٩٤- ﴿ قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

94 – De ki: "Eğer Allah katında ahiret yurdu (cennet) **diğer insanlara değil de sadece size mahsus kılınmış ise ve iddianızda da samimi ve doğru iseniz öyleyse ölümü istesenize!"**

« قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمُ الدَّارُ الْاٰخِرَةُ عِنْدَ اللّٰهِ خَالِصَةً مِنْ دُونِ النَّاسِ » *"De ki: «Allah katında ahiret yurdu* (cennet) *diğer insanlara değil de sadece size mahsus kılınmış ise...»"*

Burada, « عِنْدَ اللّٰهِ » zarftır. « لَكُمْ » ise, « كَانَ » fiilinin haberidir. « خَالِصَةً » kelimesi de, « الدَّارُ الْاٰخِرَةُ »'den haldir. Yani; sadece size aitse, sizden başkaları girmeyecekse ve bu da gerçek ise, kısaca bu konudaki *"Ancak Yahudiler cennete girecekler"* [485] de geçen sözünüz doğru ise ve sizden başka diğer hiçbir kimse cennete girmeyecekse.

« فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » *"Ve iddianızda da samimi ve doğru iseniz öyle ise ölüm istesenize!?"* Çünkü bir kimse ya da toplum kesin olarak kendilerinin cennet ehli olduklarını bilmeleri halinde, bu dünyanın sıkıntılarından ve şaibelerinden bir an önce kurtulmak için orayı özler. Nitekim cennet ile müjdelenen on sahabeden her biri bir an önce ölüp oraya gitmelerini arzu eder oldukları ta bize kadar nakledilegelmiştir. Hep onu özlemini duymuşlardır.

---

[485] Bakara, 111.

٩٥- ﴿ وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴾

95 – Oysa onlar, önceden ellerinin takdim ettiklerinden (yapıp ettiklerinden, işlediklerinden) **ötürü asla ve hiçbir zaman ölümü arzulamayacaklardır. Kaldı ki Allah zalimlerin tüm yapıp ettiklerini her bakımdan bilendir.**

« وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا » *"Oysa onlar asla ve hiçbir zaman ölümü arzulamayacaklardır."*

Burada, « أَبَدًا » zarf olarak mansubtur. Yani Yahudiler yaşadıkları müddetçe asla ölümü arzulamayacaklardır.

« بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ » *"Önceden ellerinin takdim ettiklerinden* (yapıp ettiklerinden, işlediklerinden) *ötürü, ..."* Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e iman etmemeleri, onu inkâr etmeleri, Allah'ın kitabını tahrif edip değiştirmeleri ve daha buna benzer başka şeyler yüzünden onlar hiçbir vakit ölmeyi istemezler. İşte Kur'an'ın verdiği bu bilgiler de mucizedirler. Zira gaypten, bilmediğimiz ve haberdar olmadığımız konular hakkında bize bilgiler aktarmaktadır. Nitekim, Kur'an ve Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* nasıl haber vermiş ise, olaylar aynen cereyan etmiştir. Nitekim, *Bakara, 24. ayette, "...ki asla yapamayacaksınız..."* kavli de bu gerçeği bildiriyor. Eğer gerçekten Yahudilerin bu yolda bir istek ve temennileri bulunmuş olsaydı, diğer olaylar bize kadar nasıl aktarılagelmiş ise bu da aynen öylece nakledilip bizlere ulaşırdı.

« وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ » *"Kaldı ki; Allah, zalimlerin tüm yapıp ettiklerini her bakımdan bilendir."* İşte âyetin bu noktası iman etmeyenler ve özellikle de Yahudiler için bir tehdit manası içermektedir.

96. — 105. ÂYETLER

وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ
أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ
يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ
فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى
وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٩٧﴾ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ
وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿٩٨﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَآ
إِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَكُلَّمَا
عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَمَّا
جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ
الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا
يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلٰى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ
وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ
السِّحْرَ وَمَآ أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا
يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ

فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ
بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللّٰهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلاَ
يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ
وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ
اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٣﴾
يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لاَ تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا
وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ وَلاَ الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ
وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿١٠٥﴾

Meâli

96. Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya çok daha düşkün olduklarını, hatta her biri bin yıl ömür sürmeyi arzulayan müşriklerden de daha çok yaşamaya düşkün olduklarım bulur ve görürsün. Oysa uzun bir ömür hayat sürmeleri onları asla azaptan kurtaracak değildir. Kaldı ki, Allah onların tüm yaptıklarını tam ve eksiksiz olarak görür.

97. De ki: "Kim Cebrail'e düşman ise, iyice bilmelidir ki, Allah'ın izniyle öncekileri doğrulayan, mü'minler için de bir hidâyet kaynağı ve müjdeleyici olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur."

98. Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikâil'e düşman olursa iyice bilsinler ki; Allah inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.

99. Yemin olsun ki, biz sana apaçık âyetler *(mucizeler)* indirdik. Bilmelisin ki, bunları hakkın karşısına dikilen fasıklardan başkası inkâr etmez.

100. Yahudiler ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir gurup o antlaşmayı hiçe sayarak bozmadı mı? Bilakis, onların çoğu zaten iman etmezler.

101. Ne zaman ki kendilerine, yanlarındakini doğrulayan bir elçi Allah tarafından geldiyse, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı Allah'ın kitabını hiçe sayarak, sanki onu hiç bilip tanımıyorlarmış gibi arkalarına atıp terk ettiler.

102. Yahudiler Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Oysa, Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı, ancak şeytanlar kâfir oldular. Çünkü onlar halka sihri ve Babil'de Harut ve Marut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o iki melek herkese, "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın büyü yaparak kâfir olma!" diye uyarmadıkça hiçbir kimseye büyü *(sihir)* ilmini öğretmezlerdi. Onlar o iki melekten koca ile karısının arasını ayıracak şeyleri öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadan büyücüler hiçbir kimseye zarar verecek değiller. Böylece onlar kendilerine fayda verecek olanı değil de zarar verecek olanı öğrenirler. Yemin olsun ki onlar, büyüyü tercih edip satın alanların *(büyüye inananların)* ahiretten bir nasiplerinin *(paylarının)* olmadığını kesin olarak bilirlerdi. Karşılığında canlarını satıp verdikleri şey ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!

103. Eğer onlar hakkıyla iman edip de sihirden uzak dursalardı, bundan dolayı mutlaka Allah katında alacakları mükafat kesinlikle daha hayırlı olurdu. Keşke bunu bilip anlasalardı!

104. Ey iman edenler! Muhammed'e, "Raina!" diye seslenmeyin. Ve: "Unzurna!" diye çağırın ve size söylenenleri dinleyin! Kâfirler için acıklı bir azap vardır.

105. Kitap ehlinden olan kâfirler olsun ve başka şeyleri ilâhlaştıran müşrikler olsun Rabbiniz tarafından size herhangi bir hayrın *(vahyin)* indirilmesini arzu etmezler. Oysa Allah rahmet denilen vahyini dilediği kuluna tahsis eder. Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir.

Tefsiri

٩٦- ﴿ وَلَتَجِدَنَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴾

96 – Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya çok daha düşkün olduklarını, hatta her biri bin yıl ömür sürmeyi arzulayan müşriklerden de daha çok yaşamaya düşkün bulursun. Oysa uzun bir ömür hayat sürmeleri onları asla azaptan kurtaracak değildir. Kaldı ki, Allah onların tüm yaptıklarını tam ve eksiksiz olarak görür.

« وَلَتَجِدَنَّهُمْ اَحْرَصَ النَّاسِ عَلٰى حَيٰوةٍ » *"Yemin olsun ki, sen onları yaşamaya daha düşkün bulursun."*

Burada, « هُمْ » zamiri ile, « اَحْرَصَ » kelimesi « وَجَدَ » fiilinin iki mef'uludurlar. « حَيٰوةٍ » Bu kelimenin nekra oluşu ile, belli bir hayat murat olunmaktadır. Bu da, uzun olması arzulanan hayattır. Çünkü bunu, « عَلٰى حَيٰوةٍ » olarak okumak, Übeyy'in kıraati olan, « عَلٰى الْحَيٰاةِ » kıraatinden belâgat noktasından daha etkindir.

« وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ » *"Hatta her biri bin yıl ömür sürmeyi arzulayan müşriklerden de daha çok yaşamaya düşkündürler."*

Burada, « وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا » cümlesi bir öncesinin manası üzerine matuftur. Çünkü, « اَحْرَصَ النَّاسِ » ibaresinin manası, « اَحْرَصُ النَّاسِ » takdirindedir. Evet buna göre, müşrikler de mana itibariyle, « نَاسْ » yani, halk ifadesi içerisinde yerlerini almış oldular. Ancak halk ifadesinin içinde yer almış olmalarına rağmen ayrıca müşriklerin zikredilmesi, bunlara hayata olan düşkünlüklerinin diğer insanlara nazaran daha çok olmasındandır. Nasıl ki, melekler ifadesi içerisinde yer almalarına rağmen ayrıca Cebrail ve Mikail'den özellikle zikredilmesi onların önemini göstermekte ise, işte bu da aynen böyledir.

Yahut da, *"bunların müşriklerden de çok yaşamaya düşkün oldukları"* manası murat olunmuş olabilir. Bu ifadeye, « اَحْرَصَ النَّاسِ » cümlesi delâlet ettiğinden hazf olunmuş (gizlenmiş) olabilir.

Doğrusu burada büyük bir uyarı yer almaktadır, tevbih vardır. Çünkü müşrikler ahiret hayatına, akıbete iman etmezler ve onlar sadece bu dünya hayatını var kabul ederler. Dolayısıyla onların dünya hayatına düşkünlükleri garipsenmemeli. Çünkü onların cenneti burasıdır.

Eğer kendilerine kitap verilmiş olanlar, ahiret (ceza) gününe iman ettikleri halde çok yaşama isteği bu denli fazla ise elbette onlara yapılacak olan uyarı ya da tevbih daha büyük olacaktır ve bunu hak etmektedirler. Ancak kitap ehlinden böylesine yaşamaya müşriklerden daha fazla düşkünlüklerinin artmış olması, bunların cehenneme kesin gideceklerini bilmiş olmalarından ileri gelmektedir. Zira kendi durumlarını bilmektedirler. Oysa müşrikler bunu bilmezler. Bir de, « يَوَدُّ اَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ اَلْفَ سَنَةٍ » kavli, yeniden hayata başlama manasında, bunların ne kadar buna düşkün olduklarını açıklamak içindir.

Bir yoruma göre de, *"müşriklerden de çok.."* ifadesinden kasıt, mecûsîler, yani ateşe tapanlardır. Çünkü bunlar kralları için, *"Bin Nevruz yaşa, hayat sür!"* şeklinde dua ederlerdi. Abdullah İbn Abbas'ın rivâyetine göre, âcemler yani Arap olmayanlar, *"Bin yıl ömür sür!"* diye dua ederlermiş.

« وَمِنَ الَّذِينَ اَشْرَكُوا » Cümlesinin yeni (ayrı) bir cümle olarak değerlendirilmesi de mümkündür. Buna göre mana şöyledir: *"Yahudilerden öylesi insanlar da vardır ki,.."* buna göre burada mevsuf mahzufdur (gizlidir). Dolayısıyla, *"Şirk koşanlar"* ifadesinden işaret olunanlar Yahudilerdir. Çünkü bunlar, Uzeyir Allah'ın oğludur, demektedirler.

« وَمَا هُوَ بِمُزَحْزِحِهِ مِنَ الْعَذَابِ اَنْ يُعَمَّرَ » *"Oysa uzun bir ömür hayat sürmeleri onları asla azaptan kurtaracak değildir."*

Buradaki, « هُوَ » zamiri, « اَحَدُهُمْ »'e racidir (işaret eder). « اَنْ يُعَمَّرَ » kelimesi, « بِمُزَحْزِحِهِ »'nin failidir. Yani: *"Onlardan herhangi birisinin uzun bir ömür sürmesi, onu cehennem ateşinden uzak tutacak*

değildir." demektir. Ayrıca, « هُوَ » zamirinin müphem (kapalı) olması ve « اَنْ يُعَمَّرَ » kelimesinin de onu açıklayan olması da mümkündür. « زَحْزَحَة » kelimesi *"uzaklaştırmak"* manasınadır.

"Camiu'l-Ulûm" ve başka eserlerde belirtildiği gibi, « لَوْ يُعَمَّرُ » kelimesi, « اَنْ يُعَمَّرَ » manasınadır. Çünkü burada, « لَوْ » kelimesi, « اَنْ » yerinde gelmiştir. Dolayısıyla, « اَنْ » fiili olan, « يُعَمَّرُ » ile birlikte mastar manasındadır. Bu da, « يَوَدُّ » kelimesinin mef'ulüdür. Yani; *"Onlardan her biri ister ki bin yıl yaşasın."*

« وَاللّٰهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ » *"Kaldı ki, Allah onların tüm yaptıklarını tam ve eksiksiz olarak görür."* Yani, sözü geçen kâfirlerin yapıp ettiklerini görür ve buna göre de onları cezalandırır.

Kıraat imamlarından Yakup, « يَعْمَلُونَ » kelimesini, « ت » harfiyle, « تَعْمَلُونَ » olarak okumuştur.

٩٧- ﴿ قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلٰى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللّٰهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرٰى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴾

97 – De ki: "Kim Cebrail'e düşman ise, iyice bilmelidir ki, Allah'ın izniyle öncekileri doğrulayan, mü'minler için de bir hidâyet kaynağı ve müjdeleyici olarak Kur'an'ı senin kalbine indiren odur."

« قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ » *"De ki: «Kim Cebrail'e düşman ise,»"*

Bu âyette geçen *Cebrail* ismi, kıraat imamlarından İbn Kesir'e göre hemzesiz olarak, « ج » harfinin fethası (üstünü) ve « ر » harfinin de kesrasıyla (esresiyle) olmak üzere, « لِجَبْرِيلَ » okumuştur. « ج » ve « ر » harflerinin fethalı ve hemzeli olarak Hafs dışında Hamza, Kisâî ve Halef, « لِجَبْرَئِيلَ » olarak okumuşlardır. Bu kıraat imamlarının dışındakiler de, görüldüğü gibi « ج » ve « ر » harflerinin esresi ve hemzesiz olarak, « لِجِبْرِيلَ » okumuşlardır. Kelime hem marife ve hem de ucmelik (yani Arapça kökenli) olmaması nedeniyle gayri munsariftir. Cebrail kelimesinin manası *Allah'ın kulu* anlamında *Abdullah* demektir. Çünkü « جَبْر » –

"cebr" Süryani dilinde « عَبْد » Yani kul, köle manasınadır. « إيل » – *"îl"* ise Allah'ın adıdır.

Anlatıldığına göre Yahudi din bilginlerinden olan İbn Surya, Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* ile tartışır ve Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e:

— *Sana vahyi indiren kimdir? Kim getirir?"* diye sorar. Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* de:

— *Cibril'dir, diye cevaplar. Bunun üzerine İbn Surya:*

— *O zaten bizim düşmanımızdır. Eğer sana vahyi indiren Cebrâil değil de bir başka melek olsaydı mutlaka sana iman ederdik. Hem o bize defalarca düşmanlıkta bulundu durdu. Bunun en ağır olanı da, bizim peygamberimize gelip Beyt-i Makdis'in Buhtunnasar tarafından yakın bir gelecekte tahrip edileceği haberiydi. İşte bunun üzerine biz de, o henüz bir şey yapamayacak miskin* (zavallı) *bir çocuk iken onu öldürecek birini gönderdik. Fakat Cebrail buna engel oldu ve:*

"Eğer Rabbiniz ona sizi helâk etmesi emrini vermiş ise, Allah sizi onun başına musallat kılmaz (size bu fırsatı vermez). *O gelip mukadder olanı yapar. Fakat eğer o bunu yapmayacaksa bu takdirde hangi suça dayanarak onu öldüreceksiniz?"* dedi.[486]

« فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللّٰهِ » *"İyice bilmelidir ki, Kur'an'ı senin kalbine indiren O'dur."* Senin kalbine Kur'an'ı indiren Cebrail'dir.

İşte bu türden izmar (gizleme), yani önceden ilgiliden söz etmeksizin olan izmar, burada malum şey ile ilgili durumun azametinden ve oldukça yaygın bir şöhrete sahip olmasından ileri gelmektedir. Sanki bizzat onun kendisine delâlet eder gibi. Dolayısıyla onun niteliklerinden herhangi birine işaretle, açık olarak ismini anmanın yerine yeterli buluyor. Ayrıca ismi zikretmeye gerek duymuyor.

Burada, « عَلَى قَلْبِكَ » ifadesiyle, bizzat onu sana hıfzettirmekle, unutturmamakla, demektir. Ancak burada kalp ifadesine yer verilmesinin sebebi, bunun ezber, hıfzetme, koruma yeri olması nedeniyledir. Örneğin; bir başka âyette Rabbimiz şöyle buyuruyor:

---

[486] Bak. Vahidi, Esbabu'l-Nüzul; S: 18–19.

﴿ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ ۝ عَلَى قَلْبِكَ ﴾

"Onu Ruhu'l-Emin (Cebrail) ***senin kalbine indirmiştir."*** [487]

Oysa burada uygun ifade olarak, *"Benim kalbime indirdi."* denmeliydi. Ancak bu, Allah'ın kelâmını –sözünü hikaye– anlatma yoluyla onunla konuştuğu gibi gelen bir ifadedir. Bundan ötürü de böyle gelmiştir.

Bir de, « فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ » ifadesinin şartın cezası olması da doğru olabilir. Çünkü bunun takdiri şöyledir:

"Eğer kitap ehlinden, yani Yahudi ve Hristiyanlardan herhangi biri Cebrail'e düşmanlık gösteriyorsa, bununla birlikte Cebrail'in ona düşmanlık beslemesinin bir manası yoktur. Çünkü Cebrail, kendisinden önce indirilmiş olan kitapları da doğrulayan bir kitap indirmiştir. Eğer adil hareket etseler ve insaflı olsalardı mutlaka onu severlerdi. Bununla da kalmayıp onlara faydalı olacak bir şeyi indirdiği ve onlara indirileninin sahihliğini bildirdiği için de kendisine teşekkürde bulunurlardı."

Bir diğer yoruma göre de bunun şartı mahzuftur ve takdiri de şöyledir:

"Kim Cebrail'e düşman olursa o derhal öfkesinden gebersin! Çünkü senin kalbine vahyi Allah'ın izniyle (emriyle) *indiren odur."*

« مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ » *"Öncekileri doğrulayan, mü'minler için de bir hidâyet kaynağı ve müjdeleyici olarak* –Kur'an'ı senin kalbine indiren odur–." Aslında bu, Yahudilere bir cevap niteliğindedir ve onların söylediklerini reddetmektedir. Çünkü, Yahudiler diyorlardı ki:

"Cebrail hep savaş ve şiddetle gelir, bunları indirir." Dolayısıyla buna şöyle cevap veriliyor:

"O aynı zamanda hidâyet ve müjdelerle de iner."

« بِإِذْنِ اللّٰهِ » ibaresi burada, « نَزَّلَ » fiilindeki zamirden haldir. Yani *"Ona verilen iznin bir gereği olarak..."* demektir. « مُصَدِّقًا » kelimesi

---

[487] Şuara, 193-194.

de, « نَزَّلَهُ » kelimesindeki, « هُ » zamirinden haldir. Nitekim, « وَهُدًا وَبُشْرٰى » ifadesi de, haldir ve, « هَادِيًا » ve « مُبَشِّرًا » takdirindedir.

Batınîler derler ki: "Kur'an şu anda bizim okumakta olduğumuz harflerle Rasulûllah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'a indirilmedi. Ancak onun kalbine ilham olarak indirildi. Fakat Muhammed (Sallallahu Aleyhi ve Sellem) onu Arapça olarak ve şu anda okumakta olduğumuz harflerle aktardı. Asıl Kur'an işte o batında ilham olunan Kur'an olup, şu andaki lâfızlarla okuduğumuz değildir. Çünkü Allah, *"Onu Cebrail senin kalbine ... indirdi"* buyurmuştur."

Ancak Ehli Sünnet olarak biz de deriz ki:

Bu yanlış ve fasid bir iddiadır. Çünkü, Allah Kur'an'ı hayret uyandıran nazmıyla mucize kılmıştır. Bu manasıyla o bir mucizedir. Nitekim Allah şöyle buyuruyor:

﴿ فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ ﴾

"Haydi onun benzeri bir sûre getirin!" [488]

Yine şöyle buyurmuştur:

﴿ إِنَّـا أَنْزَلْنَاهُ قُرْاٰنًا عَرَبِيًّا ﴾

"Biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik..." [489]

İşte bu, bakmaya, okumaya taalluk etmektedir (işaret etmektedir), ilhama değil.

٩٨- ﴿ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴾

98 – Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e ve Mikâil'e düşman olursa, iyice bilsinler ki, Allah inkârcı kâfirlerin düşmanıdır.

---

[488] Bakara, 23.
[489] Yusuf, 2.

« مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ » *"Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, meleklerine, Cebrail'e ve Mikail'e düşman olursa..."*

Kıraat imamlarından Ebu Amr, Yakup ve Hafs, « مِيكَالَ » olarak okumuşlardır. Ancak kıraat imamlarından Nâfi ve Ebû Cafer ise, bunu tıpkı, « مِيكَاعِلَ » kalıbında, « مِيكَائِلَ » olarak hemzenin ihtilasıyla (yani « ي » harfi olmaksızın) okumuşlardır. Bunların dışındaki kıraat imamları da, med ile ve hemzenin kesrasıyla « ي » harfi de olmak kaydıyla, « مِيكَائِيلَ » tarzında okumuşlardır. Özellikle faziletlerinden ve diğer meleklerden üstünlükleri nedeniyle bu iki melek ayrıca isimleri zikredilmekle belirtilmiştir ki, sanki bu ikisi başka bir cinsten imiş gibi gösterildi. Çünkü, nitelik açısından olan farklılık, zat bakımından olan farklılık yerine geçer.

« فَاِنَّ اللّٰهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ » *"İyice bilsin ki, Allah inkârcı kâfirlerin düşmanıdır."* Âyette bizzat kâfirler diye açık olarak belirtildi. Oysa "Onlara" diye zamir gelebilirdi. Ancak zahir olarak getirilmesi, *"Allah'ın, onlara küfürleri yüzünden düşman olduğu gerçeği anlaşılsın."* diyedir. Çünkü nasıl ki peygamberlere düşmanlık küfür nedeni ise, meleklere de düşmanlık aynen peygamberlere olan düşmanlık gibi küfür sebebidir. Kin onlara düşmanlık ederse, Allah da onlara düşmanlıkta bulunur ve düşmanıdır.

٩٩- ﴿ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴾

99 – Yemin olsun ki; biz sana apaçık âyetler (mucizeler) **indirdik. Bilmelisin ki, bunları hakkın karşısına dikilen fasıklardan başkası inkâr etmez.**

« وَلَقَدْ اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ اٰيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا اِلَّا الْفَاسِقُونَ » *"Yemin olsun ki; biz sana apaçık âyetler* (mucizeler) *indirdik. Bilmelisin ki, bunları, hakkın karşısına dikilen fasıklardan başkası inkâr etmez."* Fasıklar, kâfirlerden tereddüt içinde olan kesimdir.

« الْفَاسِقُونَ » kelimesinin başındaki « ال » harfi cins manasındadır, bu da kâfirler demektir. Fakat en güzel yorumu bunun, kitap ehli olan Yahudi ve Hristiyanlara işaret ettiğidir.

İbn Abbas *(Radıyallahu Anh)*'tan rivâyete göre, Yahudi bilginlerinden İbn Surya, Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'a:

"Sen bize bizim bilip tanıdığımız hiçbir şey getirmedin, sana tabi olabileceğimiz bir âyet de sana indirilmedi." der. İşte bunun üzerine bu âyet inmiştir.[490]

١٠٠- ﴿ أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴾

100 – Yahudiler ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir grup o antlaşmayı hiçe sayarak bozmadı mı? Bilakis onların çoğu zaten iman etmezler.

« أَوَكُلَّمَا عَاهَدُوا عَهْدًا نَبَذَهُ فَرِيقٌ مِنْهُمْ » *"Yahudiler ne zaman bir antlaşma yaptılarsa içlerinden bir grup o antlaşmayı hiçe sayarak bozmadı mı?"*

Burada, « أَوَ كُلَّمَا » bir mahzuf ifadeye atıf içindir. Bunun takdiri de şöyledir:

"Apaçık âyetleri inkâr mı ettiler? Onlar ne zaman bir antlaşma yaptılarsa, o antlaşmayı bozdular ve terk ettiler, geri ittiler."

Yine âyette, *"içlerinden bir grup"* diye söylendi. Bu içlerinde antlaşmayı bozmayanların var olduğunu göstermek içindir.

« بَلْ اَكْثَرُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ » *"Bilakis onların çoğu zaten* –Tevrat'a– *iman etmezler."* Bunlar zaten din adına bir şeye inanmazlar. Dolayısıyla antlaşmayı bozmanın, ahde vefa etmenin bir günah, bir suç ve vebal olduğunu zaten kabul etmezler ve buna aldırmazlar bile. Çünkü önemsemezler.

[490] Bak. Taberi Tef. 1/441.

١٠١- ﴿ وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ كِتَابَ اللّٰهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴾

101 – Ne zaman ki kendilerine, Allah tarafından yanlarındakini doğrulayan bir elçi geldiyse, kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı Allah'ın kitabını hiçe sayarak, sanki onu hiç bilip tanımıyorlarmış gibi arkalarına atıp terk ettiler.

« وَلَمَّا جَآءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَهُمْ » *"Ne zaman kendilerine, Allah tarafından yanlarındakini doğrulayan bir elçi* –Muhammed (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)– *geldiyse..."*

« نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ » *"Kendilerine kitap verilenlerden bir kısmı"* « كِتَابَ اللّٰهِ وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ » *"Allah'ın kitabını hiçe sayarak arkalarına atıp terk ettiler."* Yanlarındaki kitaptan kasıt, Tevrat'tır. *"Kendilerine kitap verilenler"*'den murat Yahudilerdir. *"Allah'ın Kitabı"*'ndan kasıt da, Tevrat demektir. Çünkü yanlarındaki kitap olan Tevrat'ı doğrulayan Allah Rasulü Muhammed (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'i inkâr etmek demek, Tevrat'ı da inkâr etmek demektir. Ya da Allah'ın Kitabından kasıt Kur'an'dır. Çünkü onu almaları, kabullenip inanmaları gerekirken terk ettiler, hiçe saydılar. « وَرَآءَ ظُهُورِهِمْ » ise, Allah'ın kitabını terk etmelerine bir örnek ve temsildir. Ondan yüz çevirmeleridir. Âyette, *"Arkalarına attılar."* ifadesi bir temsil olup, Yahudiler buna ihtiyaç duymadıklarını, bundan müstağni olduklarını söylediler, manasınadır. Allah'ın kitabına ilgilerinin azlığını belirtmektir.

« كَأَنَّهُمْ لَا يَعْلَمُونَ » *"Sanki* –onun Allah'ın kitabı olduğunu– *hiç bilip tanımıyorlarmış gibi."*

١٠٢- ﴿ وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمٰنَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمٰنُ وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَآ أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتّٰى يَقُولَآ إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا

تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾

102 – Yahudiler, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Oysa Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı, ancak şeytanlar kâfir oldular. Çünkü onlar halka sihri ve Babil'de Harut ve Marut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o iki melek herkese, "Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın büyü yaparak kâfir olma!" diye uyarmadıkça hiçbir kimseye büyü (sihir) **ilmini öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten koca ile karısının arasını ayıracak şeyleri öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadan büyücüler hiçbir kimseye zarar verecek değiller. Böylece onlar kendilerine fayda verecek olanı değil de zarar verecek olanı öğrenirler. Yemin olsun ki; onlar, büyüyü tercih edip satın alanların –büyüye inananların ahiretten bir nasiplerinin - paylarının olmadığını kesin olarak bilirlerdi. Karşılığında canlarını satıp verdikleri şey ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!**

« وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكِ سُلَيْمَانَ » *"Yahudiler, Süleyman'ın hükümranlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular."* Yani, Yahudiler Allah'ın kitabını hiçe saydılar ve onu bırakıp büyücülerin, şaklabanların onlara okudukları kitaplarına uydular. (Ki bunlar Hz. Süleyman *(Aleyhi's-Selâm)*'ın saltanatı, hükümranlığı ve zamanıyla ilgili şeylerdi.)

Şöyle ki; şeytanlar birtakım kulaktan hırsızlama (kulak kabartma) olarak edindikleri yalan yanlış bilgilere kendileri de katıştırarak ve birtakım yalanlarla süsleyip bezeyerek bunları kahinlere aktarıyorlardı, gönüllerine atıyorlardı. Onlar da bunları halka okuyup dinlettikleri kitaplarında derleyip toparlayarak halka öğretiyorlardı. Bu durum Hz. Süleyman *(Aleyhi's-Selâm)* döneminde iyice yaygınlık kazandı, neredeyse hemen her yerde: *"Ciler gaybı biliyor."* demeye başladılar. İşte buna bağlı olarak da diyorlardı ki:

"İşte budur Süleyman'ın ilmi, bilgisi. Hepsi buna dayanmaktadır. Süleyman tüm bu saltanatı ve imkanları ancak bu ilim sayesine olabilmiştir.

Buna dayanarak cinleri ve insanları, rüzgarı egemenliği altına alabilmiş, hükmedebilmiştir."

« وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَنُ » *"Oysa Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı."* Böyle, âyet şeytanları tekzip ediyor, yalanlıyor. Böylece Hz. Süleyman *(Aleyhi's-Selâm)*'a attıkları iftiralar, onun büyücülerin inancına bağlı olduğu ve ona göre amelde bulunduğu yalanlarının önüne geçilmiş olunuyor. Bu türden tüm iftiralar reddediliyor.

« وَلَٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا » *"Ancak şeytanlar kâfir oldular."* Ancak bizzat büyücüleri kullanmak ve onların derleyip topladıkları uydurmaları değerlendirmek sûretiyle kâfir olanlar şeytanların kendileridirler.

« وَلَٰكِنَّ » kelimesi şeddesiz olarak, « وَلَٰكِنْ » şeklinde de kıraat olunmuştur. « الشَّيَاطِينَ » kelimesini de kıraat imamlarından İbn Amir, Hamza ve Ali, merfu olarak, « الشَّيَاطِينُ » tarzında okumuşlardır.

« يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ » *"Çünkü onlar halka sihri öğretiyorlardı."* Bu cümle hal olarak gelmiştir. Yani, *"Halka sihri öğretmek sûretiyle, bununla onları aldatmayı, saptırmayı ve yoldan çıkarmayı amaçladıklarından kâfir oldular."*

« وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ » *"Ve Babil'de Harut ve Marut adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı."*

Cumhura göre buradaki, « مَا » « الَّذِى » manasındadır. ve « السِّحْرَ » kelimesi üzerine atfolunan mansub bir kelimedir. Yani, *"Onlar iki meleğe indirileni öğretiyorlardı."* demektir. Ya da bu, « مَا تَتْلُوا » kelimesi üzerine matuftur. Buna göre mana:

"Onlar, Babil'de Harut ve Marut adlı iki meleğe indirilen şeylere uydular." olur. Harut ve Marut iki meleğe ait özel isimdir ve her iki isim de iki melek, « مَلَكَيْنِ » kelimesinin atf-ı beyanı, yani açıklayıcı mahiyette bir atfıdırlar.

Bu iki meleğe indirilen şey, sırf insanları imtihan için Allah tarafından indirilen sihir (büyü) ile ilgili ilimdir. Kim bu ilimden öğrenir ve buna göre amel ederse ve içinde de iman edilmesi bakımından gerekli bir

şart var ve bu şart hiçe sayılıyorsa işte bu yüzden o kimse kâfir olur. Fakat kim de bundan sakınır ya da öğrenir de, fakat bununla amel etmez ya da amel etmemek kasdıyla öğrenirse, ancak sihrin kötülüklerinden korunup sakınmak için bunu öğrenirse ve buna aldanarak bir şey yapmazsa bu kimse mü'mindir.

Şeyh Muhammed Ebu Mansur Maturidi (v.333/944) şöyle diyor:

Mutlak manada, sihirbazlar ya da büyücüler kâfirdir, demek yanlıştır, hatadır. Ancak o kimsenin durumunu çok iyi incelemek ve gözden geçirmek lâzımdır. Eğer bu araştırma ve inceleme sonucu iman edilmesi gereken şartlardan birini ret ya da inkâr var ise, o kimse kâfirdir, değilse değildir. Diğer taraftan eğer bir sihir küfrü gerektiriyorsa; yani küfür olan bir sihri (büyüyü) *eğer biri yapıyorsa bundan dolayı büyüyü yapan kişi erkek ise öldürülür, kadınsa öldürülmez. Ancak küfrü gerektirmeyen bir büyü ya da sihir yaparsa bunu yapan kimse de bu sihriyle bir canın helâk ya da telef olmasına neden oluyorsa, bunun cezası da yol kesenlere verilen cezanın aynısı olacaktır. Böylesi bir büyüyü yapan kadın olsun erkek olsun aralarında herhangi bir ayırım gözetilmeksizin kendilerine yol kesme cezası ne o ceza uygulanır. Eğer tevbe ederse bunu tevbesi kabul olunur. Ancak kim, böylelerinin tevbesi kabul olunmaz derse yanılmış, hata etmiş olur. Çünkü Firavun'un sihirbazlarının tevbesi kabul olunmuştur.* [491]

« أُنزِلَ » bunun anlamı; *"O iki meleğin kalplerine, bunlarla amel etmemek kaydıyla atıldı."* demektir.

Bir diğer yoruma göre bu iki melek, diğer melekler tarafından seçilerek, kendilerinde şehevî duygular oluşturulmak sûretiyle gönderilmişlerdi. Çünkü, melekler Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)*'in yaratılması sırasında birtakım itirazlarda bulunmuşlardı. İşte bundan dolayı onlar bu şekilde şehevî duygularla donatılmış olarak yeryüzüne gönderildiler. Her ikisi de yeryüzünde hüküm icra ediyorlardı. Geceleyin ise göğe çıkıyorlar ve her ikisi de Zühre yıldızına aşık idiler. O da bu ikisini şarap içmeye yöneltti. Her ikisi de zina ettiler. Bu ikisi bir kişi gördü ve onu öldürdü. Böylece o ikisi dünyada azap görmeyi ahirette görecekleri azaba tercih ettiler. Böylece o ikisi Babil'deki dipsiz bir kuyuya baş aşağı olarak azap görmek-

---

[491] Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed Maturidi; Kelâm alimlerinden olup Müslümanların akidelerindeki yanlışları tashih eden bir zattır. Kendisinin, "Tevhid" ve "Te'vilatu Ehli's-Sünnet" gibi kitapları bulunmaktadır. (v.333/944)

teler. Babil diye isimlendirilme nedeni ise, burada farklı dillerin bu yüzden oluşmasına, birbirlerini anlayamayacak derecede dillerin oluşmasıdır.[492]

« وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ » *"Oysa o iki melek herkese: «biz ancak imtihan için gönderildik, sakın büyü yaparak kâfir olma!» diye uyarmadıkça hiçbir kimseye büyü – sihir ilmini öğretmezlerdi."* O iki melek, halkı uyarmaksızın ve onlara nasihat etmeksizin onlara hiçbir şey öğretmezlerdi ve biz Allah tarafından bir imtihan ve dene maksadıyla gönderildik, diye uyarıda bulunurlardı. Dolayısıyla bunu öğrenmekle ve insanı küfe götürebilecek bir şekilde onunla amel ederek kâfir olmayın.

« فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا » *"Onlar o iki melekten ...... öğreniyorlardı."*

Kelimenin başında yer alan, « فَ » harfi atıf içindir ve bunu, « يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ » cümlesi üzerine atfetmektedir. Yani; *"O iki melek onlara öğretiyor, bunlar da sihir ve küfür olabilecek şeyleri bunlardan öğreniyorlardı."* Çünkü, « كَفَرُوا » ile, « يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ » cümlesi buna delâlet etmektedir. Ya da bir muzmar üzerine matuf olabilir. Bunun da takdiri şöyledir:

"İnsanlar da onlara gelirler –veya melekler onları menederler, buna rağmen onlar da– bunu öğrenirler." Buna delâlet eden zamir ise, « مِنْ أَحَدٍ » ibaresidir. Yani:

"Halk, meleklerden, « مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ » *«koca ile karısının arasını ayıracak şeyleri» öğreniyordu."* Yani karı ile kocanın bir birinden ayrılmalarına sebep olabilecek sihir ilmini öğreniyorlardı. Yüce Allah'ın sihir yüzünden kadının kocasına itaat etmemesi gibi, aralarında anlaşmazlık meydana getirilmesi gibi olayları bir imtihan vesilesi olarak var etmesi..

---

[492] Bu kıssa hakkında görüş beyan edenlerin başında gelen Fahruddin Razi, bunu birkaç yönden reddediyor. Allah'ın Kitab'ında bunu gösteren herhangi bir delili ve işaretin yer almadığını belirterek konuyu birkaç yönden tenkid etmektedir. Bk. El-İklil, 1/287-289. Çeviren.)

Ehli Sünnet noktasından –Allah sayılarını çoğaltsın– sihir bir gerçektir, bir vakıadır, hakikattir. Ancak Mutezileye göre ise bu bir tür hayaldir ve göz boyamadan ibaret olan bir durumdur.

« وَمَا هُمْ بِضَآرِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلاَّ بِإِذْنِ اللهِ » *"Fakat Allah'ın izni olmadan* –bilgisi ve dilemesi olmadan– *büyücüler* –büyüleriyle– *hiçbir kimseye zarar verecek değiller."*

« وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلاَ يَنْفَعُهُمْ » *"Böylece onlar* –ahirette– *kendilerine fayda verecek olanı değil de zarar verecek olanı öğrenirler."* Âyetin bu kısmıyla, sihirden uzak durmanın, kaçınmanın vacip olduğuna delil olduğunu öğrenmiş oluyoruz. Örneğin; sonuçta insanı tuzağa ve inançsızlığa, dalâlete (sapıklığa) götüren felsefe öğreniminin yapılması gibi.

« وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الأَخِرَةِ مِنْ خَلاَقٍ » *"Yemin olsun, onlar* –Yahudiler– *büyüyü tercih edip satın alanların* –büyüye inananların– *ahirette bir nasiplerinin* (paylarının) *olmadığını kesin olarak bilirlerdi."* Yani şeytanların Allah'ın kitabından uydurdukları şeyleri alanların bir nasibi yoktur.

« وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ » *"Karşılığında canlarını satıp verdikleri şey ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!"* Canlarını verip de karşılığında tercih ettikleri şey ne fena şeydir! Yüce Allah, *"Keşke bilselerdi."* kavliyle bunların ilim ve bilgiden yoksun olduğunu belirtiyor. Oysa; bunun öncesinde ise, « وَلَقَدْ عَلِمُوا » cümlesiyle hem de yeminli te'kit ifadesiyle bunların bilgi sahibi olduklarını zikretmişti. Ancak bunun manası: *"Keşke bildikleriyle amel etmiş olsalardı."* demektir. Dolayısıyla bildikleriyle amel etmediklerine göre adeta bilmez kimseler gibi değerlendirilmişlerdir.

١٠٣- ﴿ وَلَوْ أَنَّهُمْ اٰمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴾

103 – Eğer onlar hakkıyla iman edip de sihirden uzak dursalardı, bundan dolayı mutlaka Allah katında alacakları mükafat kesinlikle daha hayırlı olurdu. Keşke bunu bilip anlasalardı!

« وَلَوْ أَنَّهُمْ اٰمَنُوا واتَّقَوْا » *"Eğer onlar hakkıyla* –Allah'ın Rasulü ile Kur'an'a– *iman edip de* –Allah'tan korkarak– *sihirden uzak dursalardı."* Allah'ın Kitabını hiçe saymak ve şeytanların uydurduğu kitaplara inanmak gibi batıl inançları terk etselerdi, üzerinde direndikleri şeyleri bırakmış olsalardı, işte:

« لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ » *"Bundan dolayı Allah katında alacakları mükafat kesinlikle daha hayırlı olurdu. Keşke bunu bilip anlasalardı!"* Doğrusu Allah'tan alacakları sevap ve ödül, üzerinde direndikleri şeyden çok daha hayırlıydı. Gerçi onlar bu gerçeği de bilip duruyorlardı. Ancak bildikleriyle amel etmemek gibi bir cehalet yolunu seçtiler.

Mana şöyledir: *"Doğrusu Allah katında çok daha hayırlı olan ile ödüllendirilirlerdi, kendilerine sevap verilirdi."*

« لَوْ » kelimesinin cevabı isim cümlesi olarak getirilmesi fiil cümlesine tercih edilmiştir. Çünkü isim cümlesinde devamlılık, istikrar ve sebat manası vardır. Âyette, « لَمَثُوبَةُ اللّٰهِ خَيْرٌ » diye geçmedi. Bunun nedeni, *"Sevaptan bir şey almaları onlar için daha ..."* demektir. Bir yoruma göre de, « لَوْ » kelimesi temenni manasındadır. Sanki, « وَلَيْتَهُمْ اٰمَنُوا » – *"Keşke iman etselerdi."* demek gibidir. Sonra da, bir ilk cümle olarak, « لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ » diye başladı.

١٠٤– ﴿ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا انْظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

104 – Ey iman edenler! Muhammed'e, "Raina!" diye seslenmeyin. Ve: "Unzurna!" diye çağırın ve size söylenenleri dinleyin! Kâfirler için acıklı bir azap vardır.

« وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ » *"Ey iman edenler! Muhammed'e, «Raina!» diye seslenmeyin. Ve, «Unzurna!» diye çağırın!"* Rasulûllah (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*) tarafından Müslümanlara herhangi bir ilim ya da bilgi öğretilince, Rasulûllah (*Sallallahu Aleyhi ve Sellem*)'a Müslümanlar, *"Ey Allah-*

ın Rasulü! Bizi de gözet, bize de gerekeni yap ki, anlayabilelim de muhafaza edelim." anlamında, *"Raina!"* derlerdi. Yahudilerin de Süryani veya İbrani dilinde buna yakın ve sövme, küfretme manasına gelen bir kelimeleri vardı. Bu kelime, « رَاعِيناَ » idi ve karşılıklı sövüşme, küfürleşme manasına idi. Yahudiler, Müslümanların Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e, « رَاعِنَا » bizi de gözet ve koru manasındaki bu kelimeyi duyduklarında mal bulmuş mağribi gibi hemen fırsatı ganimet bilerek, bununla Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ı çağırır oldular, seslenir oldular. Ancak niyetleri Rasulûllah'a küfretmek ve hakaret idi. İşte mü'minler bu sözü kullanmaktan men olundular. Dolayısıyla, aynı anlama gelen, « انْظُرْنَا » kelimesini kullanmaları kendilerinden istendi. Bu da bakmaktan, ve gözetmekten gelir.

« وَاسْمَعُوا » *"Ve size söylenenleri dinleyin!"* Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ın size söylediklerini ve konuştuklarını güzel olarak dinleyin. Size öğretmeye çalıştığı meseleleri dikkatlice ve dinleyip kabul eden bir kulak ile dinleyin. Zihinlerinizi ve gözlerinizi, kulaklarınızı dört açın. Rasulullah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ı tekrar tekrar aynı şeylerle uğraştırıp meşgul etmeyin.

Ya da onun dediklerini kabullenmek ve ona itaat etmek şartıyla dinleyin. Yoksa, *"Dinledik ama karşı geldik."* diyen Yahudilerin dinlemesi gibi dinlemeyin.

« وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ » *"Rasulûllah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'a dil uzatıp sebbetmeye kalkışan* –Yahudi– *kâfirler için acıklı bir azap vardır."*

١٠٥- ﴿ مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلاَ الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَاللهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴾

105 – Kitap ehlinden olan kâfirler de başka şeyleri ilâhlaştıran müşrikler de Rabbiniz tarafından size herhangi bir hayrın (vahyin) **indirilmesini arzu etmezler. Oysa Allah rahmet denilen vahyini dilediği kuluna tahsis eder. Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir.**

« مَا يَوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَلاَ الْمُشْرِكِينَ » *"Kitap ehlinden olan kâfirler de, başka şeyleri ilâhlaştıran müşrikler de .... arzu etmezler."*

« اَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِنْ خَيْرٍ مِنْ رَبِّكُمْ » *"Rabbiniz tarafından size bir hayrın* (vahyin) *indirilmesini arzu etmezler."*

Kıraat imamlarından İbn Kesir ve Ebu Amr, « اَنْ يُنَزَّلَ » kelimesini şeddesiz olarak, « اَنْ يُنْزَلَ » tarzında kıraat etmişlerdir. Cümledeki ilk, « مِنْ » harfi beyan (açıklama) içindir. Çünkü, kâfir olanlar manasında cins içindir. Yani, genel anlamda kâfirler demekle birlikte burada iki çeşitine işaret ediyor. Bunlar da kitap ehli ile müşriklerdir. İkinci, « مِنْ » ise hayrın bolluğunu ifade için olup mezidedir. Kısaca te'kit içindir. Üçüncü, « مِنْ » de ibtidai gaye içindir.

Hayr: Bundan maksat vahiydir. Nitekim "Rahmet" de vahiy manasındadır.

« وَاللّٰهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَآءُ » *"Oysa Allah rahmet denilen vahyini dilediği kuluna tahsis eder."* Yani, o Yahudiler ve müşrikler kendilerini vahye daha lâyık kimseler olarak görüyorlar, dolayısıyla size haset edip sizi çekemiyorlar. Vahiyden herhangi bir şeyin size inmesini ya da indirilmesini arzu etmiyorlar. Oysa Allah peygamberliğe dilediğini tahsis eder. Bu onların istedikleri gibi değildir.

« وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ » *"Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir."* İşte Rabbimiz âyetin bu kısmıyla peygamberliğin büyük bir lütuf ve ikram olduğu gerçeğini bildiriyor.

❁ ❁ ❁

106. — 113. ÂYETLER

مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ أَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَآ أَوْ مِثْلِهَا أَلَمْ تَعْلَمْ
أَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ
السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ
﴿١٠٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ
وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَآءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾
وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ
كُفَّاراً حَسَدًا مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ
فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ
شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا
لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ
بَصِيرٌ ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُوداً أَوْ
نَصَارٰى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ
﴿١١١﴾ بَلٰى مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ
وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ

لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ
عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا
فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾

Meâli

106. Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak *(ya da ertelersek)* mutlaka ondan daha iyisini veya bir benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?

107. Yine bilmez misin göklerin ve yerin mülkiyeti ve hakimiyeti yalnızca Allah'a aittir? Ve sizin için Allah'tan başka ne bir veliniz ve ne de bir yardımcınız vardır.

108. Yoksa siz daha önce kavmi tarafından Musa'dan istendiği gibi peygamberinizden olur olmaz isteklerde mi bulunuyorsunuz? Kim imanı küfre değiştirirse *(tercih ederse)* o kesin olarak dosdoğru olan yoldan sapmıştır.

109. Kitap ehlinden birçoğu hak ve gerçek kendilerine açıkça belli olduktan sonra sırf içlerindeki hasetleri yüzünden siz iman ettikten sonra yeniden kâfirler olarak geriye döndürmeyi istediler. Fakat yine de siz bu hususta Allah'ın hükmü gelene dek onları affedin ve bağışlayın. Doğrusu Allah her şeye kadirdir.

110. Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin. Kendiniz için önceden hayır olarak her sunmuşsanız, Allah katında onu bulacaksınız. Muhakkak ne yapıp ederseniz Allah her şeyi eksiksiz olarak görür.

111. Kitap ehli dediler ki: "Yahudi veya Hristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez." Bu, ancak onların kuruntusudur. De ki: "Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz o halde kanıtınızı getirin!"

112. Hayır hayır! Kim samimi ve dürüst bir şekilde yüzünü ihsan sahibi bir Müslüman olarak Allah'a döndürürse, işte onun ecri Allah katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır ve ne de bir üzüntü olacaktır.

113. Yahudiler dediler ki: "Hristiyanlar doğru bir temel üzerinde değildirler." Hristiyanlar da: "Yahudiler doğru bir temel üzerinde değildirler." dediler. Oysa, her ikisi de Tevrat ve İncil'i okuyorlar. Nitekim, kitabı bilmeyenler de tıpkı onların birbirlerine söyledikleri gibi söylediler. Ancak yarın kıyamet gününde anlaşamadıkları bu hususlarda Allah aralarında hükmünü verecektir.

Tefsiri

İslâm düşmanları nesh (yürürlükten kaldırma) olayım dillerine dolayıp duruyor ve diyorlardı ki:

"Görmüyor musunuz? Muhammed ashabına bugün bir şey emrediyor, ertesi gün o emrettiğini yasaklayıp bu defa aksi olan bir şeyi emrediyor. Bugün bir şey söylüyor, ertesi sabah dün söylediğinden vazgeçmiş olarak kalkıyor."

İşte bu söylentiler üzerine aşağıda ki âyet nazil olmuştur.

١٠٦– ﴿ مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا اَوْ مِثْلِهَا اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

106 – Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ya da ertelersek) **mutlaka ondan daha iyisini veya bir benzerini getiririz. Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin?**

« مَا نَنْسَخْ مِنْ اٰيَةٍ اَوْ نُنْسِهَا » *"Biz bir âyetin hükmünü nesh eder – yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak* (ya da ertelersek) ... *"*

Nesh: Lügatte tebdil etmek, değiştirmek demektir. Şeriat dilinde ise Nesh; Terahi (gecikme) ya da uzama yoluyla zihinlerimizde devam edeceği karar kılınmış olan şer'î bir hükmün sona erdiğinin açıklanmasıdır. Böyle bir şey bizim açımızdan ya da bizim hakkımızda tebdil (yani değişme) olurken şeriat sahibi (Şeriatı koyan yani Allah) açısından ya da O'nun hakkında sırf bir açıklamadan ibarettir.

Burada aynı zamanda, neshi inkâr eden Yahudilerin ve benzerlerinin ileri sürdükleri *"beda"* meselesine de bir cevap oluşturmaktadır.[493]

---

[493] Beda inancına göre Allah'ın daha –hâşâ– önce düşünemediği veya bilmediği bir

Nesh meselsine gelince bu, bizatihî olması da olmaması da ihtimal içerisinde olan bir hükümdür ki, bir delil veya nass ile sabit olmalı ve fakat neshe aykırı olan bir zaman ile ya da ebedîlikle sınırlı bulunmamalıdır. Bunun da şartı şudur:

Burada Ehli Sünnet açısından kalbin buna bağlanması (inanması) noktasında bir sağlamlaşmanın olmasıdır; yoksa fiil açısından buna gerek yoktur. Yani hükmü yürürlükten kaldırılan (mensuh) ile hükmü yürürlükten kaldıran (nasih) arasında bir ayrı zamanın olması gereğidir. Bu da itikat bakımından nesh edilen hükme inanılacak kadar bir zamanın mümkün olması demektir ki, nesh eden (yani nasih) işte bundan sonra gelir (iner). Ancak mensuh olan (hükmü kaldırılan) fiil ile ilgili bir yerleşme (yani temekkün) zamanına gerek yoktur, şart değildir. Fakat Mutezile buna muhalefet etmektedir.

Ayrıca neshin Kitap ve Sünnet ile de olabileceği konusu, hem üzerinde ittifak edilen nokta var, hem de tartışılan ve ittifak olunmayan nokta vardır. Hem tilâvetin ve hem de hükmün birlikte neshi caiz olduğu gibi, aynı zamanda hüküm nesh edilmiş olabilir ama, tilâvet mensuh olmayabilir bu da caizdir. Bazan da tilâvet mensuh olabilir (yürürlükten kaldırılabilir) ama, hüküm geçerliliğini sürdürür. Yine bu da caizdir. Aynı zamanda bir hükme dayalı olarak bir vasfın (niteliğin) neshi de caizdir. Örneğin, nass üzerine bir ziyade gibi. Bu biz Hanefîlere göre nesh ise de Şafiiye göre değildir.

İnsa: Kalplerde yerleşmiş ve ezberlenmiş olan bir şeyin unutturulmasıdır.

Kıraat imamlarından İbn Kesir ve Ebu Amr, « نُنْسِهَا » kelimesinin, « نَنْسَهَا » olarak okumuşlardır. Bu da tehir etmek, ertelemek demektir. Kelime, « نَسَاتْ » kökünden gelmektedir ve « اَخَّرَتْ » demektir.

« نَـاْتِ بِخَيْرٍ مِنْـهَا اَوْ مِثْلِهَا » *"Daha iyisini veya bir benzerini getiririz."* Yani, kullar bakımından ondan daha hayırlısını, iyisini getiririz ki, kendisiye amel olunacak olan bu yenisi yürürlükten kaldırılana göre daha fazla sevap getirir. Ya da benzerini getiririz ki, bazı âyetlerin bazılarına göre bir fazileti aranmaz, bu, söz konusu değildir.

şeyin aniden doğuvermesi, bilmesi demektir ki, Allah hakkında böyle bir şey asla caiz değildir. "Çeviren."

« اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » *"Allah'ın her şeye kadir olduğunu bilmez misin,"* Yani, Allah hayra kadir olduğu gibi diğer şeylere de kadirdir.

١٠٧- ﴿ اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴾

107 – Yine bilmez misin göklerin ve yerin mülkiyeti ve hakimiyeti yalnızca Allah'a aittir? Ve sizin için Allah'tan başka ne bir veliniz ve ne de bir yardımcınız vardır.

« اَلَمْ تَعْلَمْ اَنَّ اللّٰهَ لَهُ مُلْكُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ » *"Yine bilmez misin? göklerin ve yerin mülkiyeti ve hakimiyeti yalnızca Allah'a aittir."* Sizin işlerinize malik olan, onları düzene koyan ve gereğin yapan O'dur. O, nasih ve mensuhtan nelerle amel edip etmediğinizi de pekâlâ bilir.

« وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ » *"Ve sizin için Allah'tan başka* –işlerinizi düzeltecek– *ne bir veliniz ve* –sizden azabı men edebilecek– *ne de bir yardımcınız vardır."*

١٠٨- ﴿ اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْاِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَٓاءَ السَّبِيلِ ﴾

108 – Yoksa siz daha önce kavmi tarafından Musa'dan istendiği gibi peygamberinizden olur olmaz isteklerde mi bulunuyorsunuz? Kim imanı küfre değiştirir (tercih ederse) **o kesin olarak dosdoğru olan yoldan sapmıştır.**

« اَمْ تُرِيدُونَ اَنْ تَسْئَلُوا رَسُولَكُمْ كَمَا سُئِلَ مُوسٰى مِنْ قَبْلُ » *"Yoksa siz daha önce kavmi tarafından Musa'dan istendiği gibi peygamberinizden olur olmaz isteklerde mi bulunuyorsunuz?"*

Burada bulunan, « اَمْ » kelimesi münkatiadır. Bu, « اَتُرِيدُونَ » takdirindedir.

Rivâyete göre Kureyş Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'e:

"Ey Muhammed! Bizim için Safâ tepesini altına dönüştür, bizim için Mekke topraklarının sahasını genişlet." gibisinden isteklerde bulunmuşlardı. İşte bunun üzerine, Allah, Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'nın kavmi gibi kendisinden birtakım olmayacak isteklerde bulunmamasını istedi. Çünkü Yahudiler, Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)*'dan, *"Bizim için bir ilâh* (put) *yap."* [494] gibisinden isteklerde bulunmuşlardı.

« وَمَنْ يَتَبَدَّلِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ » *"Kim imanı küfe değiştirir* –tercih ederse– –Kim Allah tarafından indirilen âyetler ve mucizeler hakkında güveni terkederse, o âyetler hakkında şüpheye düşer ve onlardan başka âyet ve mucizeler istemeye kalkışırsa– *o kesin olarak dosdoğru olan yoldan sapmıştır."* Normal ve mutedil olan orta yoldan uzaklaşmıştır.

١٠٩– ﴿ وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِ اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

109 – Kitap ehlinden birçoğu hak ve gerçek kendilerine açıkça belli olduktan sonra sırf içlerindeki hasetleri yüzünden siz iman ettikten sonra yeniden kâfir olarak geriye döndürmeyi istediler. Fakat yine de siz bu hususta Allah'ın hükmü gelene dek onları affedin ve bağışlayın. Doğrusu Allah her şeye kadirdir.

« وَدَّ كَثِيرٌ مِنْ اَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ » *"Kitap ehlinden birçoğu .... geriye döndürmeyi istediler."* Sizi döndürmeyi.

« مِنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا » *"Siz iman ettikten sonra, kâfir olarak"* Bu « كُفَّارًا » kelimesi, « كُمْ » zamirinden haldir. Yani: *"Sizi dininizden tekrar kâfirler olarak eski inancı kabullenmenize sizi döndürürler."*

Bu âyet, Müslümanların Uhut savaşında yenilgiye uğramalarından sonra nazil olmuştur. Çünkü bu yenilgi üzerine Yahudiler Müslümanlara:

---

[494] Araf, 138.

"Başınıza gelenleri halen göremiyor musunuz? Eğer siz hak din üzere olsaydınız, hiçbir zaman yenilgiye uğramazdınız. O halde gelin bizim dinimize dönün. Çünkü bu, sizin için daha hayırlıdır..." demişlerdi.

« حَسَدًا مِنْ عِنْدِ اَنْفُسِهِمْ » *"Sırf içindeki hasetleri yüzünden"* Buradaki, « مِنْ » edatı, « وَدَّ » fiiline taalluk eder. Yani "İçlerindeki hasetten, çekemezlikten dolayı, şehevî arzuları nedeniyle. Yoksa içlerindeki dindarlık ve hakka yönelme duygusuyla değil. Çünkü onlar:"

« مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْحَقُّ » *"hak ve gerçek kendilerine açıkça belli olduktan sonra"* küfre dönesiniz isterler. Yani, sizin hak üzere olduğunuzu bile bile bunu arzu ederler, demektir. Ya da, bu cer edatı, « حَسَدًا » kelimesi üzerine matuftur. Yani, "onlar içlerindeki haset, kin, çekemezlik gibi kendilerinde karakter halini almış olan kötü inanç ve duygularından ötürü bunu isterler." demektir.

« فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا » *"Fakat yine de siz onları affedin bağışlayın."* Onların cehaletleri ve düşmanlıkları sebebiyle yaptıkları yanlış davranışları bakımından siz yine de onları affedin ve bağışlayın. Siz yine de, « حَتّٰى يَأْتِيَ اللّٰهُ بِاَمْرِهِ » *"Bu hususta Allah'ın emri gelene dek ...."* Yani, Allah'ın size, onlarla savaşmanın hakkındaki kesin emri gelene kadar, bekleyin, şimdilik bir şey yapmayın, onları bağışlayın.

« اِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » *"Doğrusu Allah her şeye kadirdir."* O, onlardan intikam almaya kadir olan ve gücü yetendir.

١١٠– ﴿ وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴾

110 – Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin. Kendiniz için önceden hayır olarak her ne sunmuşsanız, Allah katında onu bulacaksınız. Muhakkak ne yapıp ederseniz Allah her şeyi eksiksiz olarak görür.

« وَاَقِيمُوا الصَّلٰوةَ وَاٰتُوا الزَّكٰوةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِاَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ » *"Namazı dosdoğru kılın, zekatı verin. Kendiniz için önceden hayır olarak her ne sunmuşsanız,"* İyilik etmek, namaz kılmak, sadaka vermek ve benzeri diğer şeyler gibi ne sunmuşsanız, « تَجِدُوهُ عِنْدَ اللّٰهِ » *"Allah katında onu bulacaksınız."* Allah katında yaptıklarınızın sevabını ve mükafatını göreceksiniz.

« اِنَّ اللّٰهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ » *"Muhakkak ne yapıp ederseniz Allah her şeyi eksiksiz olarak görür."* O'nun katında hiçbir kimsenin işlediği bir ameli boşa çıkmaz.

١١١– ﴿ وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَنْ كَانَ هُوداً اَوْ نَصَارٰى تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴾

111 – Kitap ehli dediler ki: "Yahudi veya Hristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez." Bu, ancak onların kuruntusudur. De ki: "Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz o halde kanıtınızı getirin!"

« وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلاَّ مَنْ كَانَ هُوداً اَوْ نَصَارٰى » *"Kitap ehli dediler ki: «Yahudi veya Hristiyan olanlardan başkası asla cennete giremez.»"* Âyetteki, « قَالُوا » fiilindeki zamir Yahudi ve Hristiyanlardan oluşan Kitap ehline racidir. Yani: Yahudiler; dediler ki; *"Yahudi olanlardan başkası asla cennete giremez."*, Hristiyanlar da dediler ki; *"Hristiyanlardan başkası asla cennete giremez."*

Dolayısıyla burada iki ifadeyi birleştirerek, dinleyenlerin de sağlıklı dinleyeceklerine güvenerek, onların bu ifadede herhangi bir karışıklığa meydan vermeden ne demek istediğini anlayacaklarını bilerek böyle ifade buyurdu. Çünkü, her iki grup arasındaki düşmanlık onlar tarafından, yani dinleyenler tarafından zaten bilinen bir gerçektir. İki gruptan her biri ötekisini dalâlet ve sapıklıkla suçladığını zaten görmektesin. Nitekim, Bakara Sûresinin 113. âyetinde bu gerçek tüm netliğiyle ortaya konulmuştur.

Âyetteki, « هُود » kelimesi tıpkı, « عَائِد » ve « عُود » kelimeleri gibi « هَائِد » kelimesinin çoğuludur. Yine âyette, « كَانَ » fiilinin isminin

müfret (tekil) olarak gelmesi, « مَنْ » kelimesinin lafza itibar olunması nedeniyledir. Haberinin çoğul olarak gelmesi ise, « مَنْ » kelimesinin manası itibariyledir.

« تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ » *"Bu, ancak onların kuruntularıdır."* Âyetin bu kısmıyla onların sözü edilen kuruntularına işaret olunmaktadır. Bu ise, onların:

"Rableri tarafından mü'minler üzerine herhangi bir hayrın ve vahyin indirmeyeceği kuruntusu ile, mü'minleri tekrar kâfir olarak eski inançlarına döndürme beklenti ve kuruntuları, bir de kendilerinden başka hiçbir kimsenin cennete giremeyecekleri kuru iddiaları idi."

Yani, işte tüm bu boş ve batıl beklentiler ve kuruntular onlardan meydana gelmektedir.

« اُمْنِيَّةٌ » kelimesi *"temenni"* kökünden olup « اُفْعُولَةٌ » kalıbında bir kelime olup, tıpkı « اُضْحُوكَةٌ » gibidir.

« قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ » *"De ki: O halde kanıtınızı getirin!"* Öyle ise cennetin yalnızca size mahsus olduğuna ve oraya sizin gireceğinize ait delil ve hüccetinizi getirin!

Buradaki, « هَاتِ » fiili, « هَاءِ » yerindedir. Bu da, *"getir, ortaya koy, göster"* demektir. Bu, ele aldığımız bu âyetin, « لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ اِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا اَوْ نَصَارٰى » kısmıyla bağlantılıdır. « تِلْكَ اَمَانِيُّهُمْ » cümlesi de mutarize (yani parantez) cümlesidir.

« اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ » *"Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz,"* İleri sürdüğünüz davanızda...

١١٢– ﴿ بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴾

112 – Hayır hayır! Kim samimi ve dürüst bir şekilde yüzünü ihsan sahibi bir Müslüman olarak Allah'a döndürürse, işte onun ecri Allah katındadır. Öyleleri için ne bir korku vardır ve ne de bir üzüntü olacaktır.

« بَلٰى مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ » *"Hayır, hayır! Kim samimi ve dürüst bir şekilde yüzünü ihsan sahibi bir Müslüman olarak Allah'a döndürürse,..."*

Âyetteki, « بَلٰى » kelimesi, Yahudi ve Hristiyanların kendilerinden başka hiçbir kimsenin cennete giremeyeceklerine ilişkin ifadelerini reddederek, bunun onların dediği gibi olmadığını belirtiyor. Burada, « مَنْ اَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ » cümlesi, *"Kim Allah için içtenlikle ihlâslı olarak hareket eder ve Allah'a hiçbir şeyi şerik – ortak koşmaz ise"* « وَهُوَ مُحْسِنٌ » Yani Kur'an'ı tasdik eder ve doğrularsa..

« فَلَهُ اَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ » *"İşte onun ecri Allah katındadır."*

Bu cümle, « مَنْ اَسْلَمَ »'nin cevabıdır. Ve bu cümle şart manasını içeren bir başlangıç cümlesidir. « بَلٰى » kelimesi ise, onların sakat görüşlerini reddeden ve şu ifadeyi teyid eden bir kelimedir.

« وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ » *"Öyleleri için ne bir korku vardır ve ne de bir üzüntü olacaktır."*

١١٣– ﴿ وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴾

113 – Yahudiler dediler ki: "Hristiyanlar doğru bir temel üzerinde değildirler." Hristiyanlar da: "Yahudiler doğru bir temel üzerinde değildirler." dediler. Oysa her ikisi de Tevrat ve İncil'i okuyorlar. Nitekim, kitabı bilmeyenler de tıpkı onların birbirlerine söyledikleri gibi söylediler. Ancak yarın kıyamet gününde anlaşamadıkları bu hususlarda Allah aralarında hükmünü verecektir.

« وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصَارٰى عَلٰى شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصَارٰى لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلٰى شَيْءٍ » *"Yahudiler dediler ki: «Hristiyanlar doğru bir temel üzerinde değildirler.», Hristiyanlar da: «Yahudiler doğru bir temel üzerinde değildirler.»*

dediler." Yani, doğru olarak kabul edilecek ve dikkate alınacak bir esas şeye sahip değildirler, diye söylediler.

« وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ » *"Oysa her ikisi de Tevrat ve İncil'i okuyorlar."*

Buradaki, « وَ » harfi hal içindir. « الْكِتَابَ » ise cins manasınadır. Yani:

"Onlar böyle konuşuyorlar. Oysa her ikisinin de durumu bellidir. Çünkü onlar ilim ehlidirler (bu konuda bilgileri olan kimselerdir). *Zira kitapları okuyup durmaktalar. Dolayısıyla işin gerçeği Tevrat ve İncil gibi iki kitaba sahip olanlar ve bunlara iman edenlerin diğerlerini inkâr etmemeleri gerekir. Çünkü, Tevrat ve İncil'den her biri diğerini doğrulamaktadır."*

« كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ » *"Nitekim Kitabı bilmeyenler de tıpkı onların birbirlerine söyledikleri* –ve senin de dinlediğin sözleri– *gibi söylediler."* Yani, herhangi bir kitapları ve bilgileri olmayan cahil takımından putta tapanların, hiçbir şeye inanmayanların söyledikleri gibi söylediniz. Çünkü bu cahil kesimi tüm din ve inanç erbabına yönelik olarak, onların bir esas ve temele dayanmadıklarını söyler dururlar. Doğrusu böylesine bir ifade onlar için oldukça önemli bir uyarıdır. Çünkü, ortaya koydukları ya da sergiledikleri tavır ve hareketleriyle o cahil takımından farklı olmadıklarını gösterdiler.

« فَاللّٰهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ » *"Ancak yarın kıyamet gününde* –Yahudilerle Hristiyanlar arasında, her bir gruba düşen ve onlara lâyık olan cezalandırma konusundaki– *anlaşamadıkları bu hususlarda Allah aralarında hükmünü verecektir."*

❁ ❁ ❁

114. — 123. ÂYETLER

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللّٰهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعٰى فِي خَرَابِهَا أُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلاَّ خَآئِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴿١١٦﴾ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضٰٓى أَمْراً فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لاَ يَعْلَمُونَ لَوْلاَ يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ أَوْ تَأْتِينَآ اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلاَ تُسْأَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾ وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلاَ نَصِيرٍ ﴿١٢٠﴾ اَلَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ

يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلاَوَتِهِ أُولَـٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ
فَأُولَـٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿١٢١﴾ يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ
الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٢٢﴾
وَاتَّقُوا يَوْماً لاَ تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئاً وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا
عَدْلٌ وَلاَ تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ ﴿١٢٣﴾

Meâli

114. Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına –hükümlerinin açıkça tebliğ edilmesine– engel olandan – yasak getirenden ve oraların ıssız ve harap hale dönüşmesine çalışanlardan daha zalim kim olabilir? Aslında bunların oralara Allah'ın kendilerini cezalandırmasından korkarak girmeleri gerekir. Bunlar için dünya hayatında zillet, ahirette de büyük bir azap vardır.

115. Doğu da Allah'ındır, batı da. Artık hangi tarafa dönerseniz Allah'ın yüzü *(zatı)* oradadır. Şüphesiz Allah'ın rahmeti ve ihsanı geniştir, her şeyi hakkıyla bilendir.

116. Bir de onlar: "Allah çocuk edinmiştir." dediler. Haşa! Allah bu gibi şeylerden yüce ve beridir. Bilakis göklerde ve yerde her ne varsa hepsi O'nundur. Hepsi de O'nun emrine boyun eğmişledir.

117. O göklerin ve yerin eşsiz yaratanıdır. Bir şey dilediği zaman ona yalnızca, "ol" der ve o da hemen oluverir.

118. Hakkı bilmeyenler dediler ki: "Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet *(mucize)* getirmeli değil miydi?" Nitekim, onlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalpleri *(düşünceleri)* nasıl da birbiriyle örtüştü! Biz gerçekleri kesin bilmek isteyenlere işte âyetlerimizi böylece açıklamışızdır.

119. Muhakkak biz seni Kur'an ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorulacak değilsin.

120. Yahudiler olsun, Hristiyanlar olsun sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut kalmayacaklardır. De ki: "Allah'ın dosdoğru yolu, İslâm'ın ta kendisidir." Eğer sana gelen ilimden *(vahiyden)* sonra sen Yahudi ve Hristiyanların hevâ ve heveslerine *(isteklerine)* boyun eğersen, yemin olsun ki; Allah'tan sana ne bir yar *(dost)* ve ne de bir yardımcı vardır.

121. Kendilerine kitap verdiklerimizden öyleleri de vardır ki, o kitabı, okunması gerektiği gibi okuyup uygularlar. İşte bunlar o kitaba iman edenlerin ta kendileridir. Kim de onu inkâr ederse işte hüsrana uğrayanlar da onlardır.

122. Ey İsrailoğulları! Size önceden verdiğim nimetlerimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın!

123. Öyle bir günün dehşetinden sakının ki, o gün hiçbir kimse bir başkası adına ödeme yapamaz, hiçbir kimseden bir fidye kabul edilmez ve hiçbir kimseye şefaat de fayda vermez ve onlara yardım da olunmaz.

Tefsiri

١١٤– ﴿ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَائِفِينَ لَهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴾

114 – Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına –hükümlerinin açıkça tebliğ edilmesine– engel olandan – yasak getirenden ve oraların ıssız ve harap hale dönüşmesine çalışanlardan daha zalim kim olabilir? Aslında bunların oralara Allah'ın kendilerini cezalandırmasından korkarak girmeleri gerekir. Bunlar için dünya hayatında zillet, ahirette de büyük bir azap vardır.

« وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسَاجِدَ اللهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَى فِي خَرَابِهَا »
"Allah'ın mescitlerinde O'nun adının anılmasına –hükümlerinin açıkça tebliğ edilmesine– *engel olandan – yasak getirenden ve onların ıssız ve harap hale dönüşmesine sebep olandan daha zalim kim olabilir?"*

Burada « مَنْ » mübteda olarak merfudur ve soru edatıdır. « أَظْلَمُ » kelimesi de haberidir. Manası; *"Daha zalim hangisi olabilir?"* demektir.

« أنْ يُذْكَرَ » ibaresi, « مَنَعَ » fiilinin iki mef'ulünden ikincisidir. Nitekim, « مَنَعْتُهُ كَذَا » cümlesi de buna örnektir. Şu âyetler de buna benzer âyetlerdir:

﴿ وَمَا مَنَعَنَا أَنْ نُرْسِلَ بِالْآيَاتِ ﴾[495] âyeti ile,

﴿ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَنْ يُؤْمِنُوا ﴾[496] âyeti gibi.

Aynı zamanda, « أنْ » ile birlikte cer edatının hazfi da (gizlenmesi, söylenmemesi de) caizdir. Yani, « مِنْ أنْ يُذْكَرَ » gibi. Aynı zamanda mef'-ulü leh olarak mansub olması da mümkündür. Yani:

"Orada Allah adının anılmasından hoşlanmaması, anılmasını istememesi sebebiyle men edenden ... "

Bu ifade yeryüzündeki tüm mescitleri kapsamak sûretiyle hükmü geneldir. Mescit ve camilerde Allah adının anılmasına, yani oralarda şeriatının açıklanmasına ve tebliğinin yapılmasına engel olan, yasak getiren zulüm ve ezmede ifrat noktasına varmış demektir.

Bunun nedeni Hristiyanların Beyt-i Makdis'e eza verecek şeyleri atarak, Mescit-i Aksa'da halkın namaz kılmalarına mani olmaları ve onlara rahatsızlık vermeleri idi. Âyet buna işaret etmektedir. Ya da bu âyet, Hudeybiye yılında müşriklerin Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ı Mescid-i Haram'a sokmayı men etmeleri, yasaklamaları ile alâkalıdır.

Âyette, « مَسَاجِدَ اللهِ » diye çoğul olarak *"Allah'ın mescitleri"* şeklinde gelmiştir. Oysa yasaklama ya da men etme olayı sadece bir mescit ile, yani Mescit-i Aksa ile veya Mescit-i Haram ile alâkalıdır. Ancak her ne kadar Mescit tek ise de, yani sebep özel (has) ise de buradaki hüküm geneldir. Tıpkı şu âyetteki gibi:

[495] İsra, 59.
[496] İsra, 94.

﴿ وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ ﴾

"Arkadan çekiştirmeyi, yüze karşı eğlenmeyi âdet edinen herkesin vay haline!" [497]

Bu âyet esasen Ahnes b. Şerik hakkında nazil olmuş yani özel (has) bir konu ile alâkalı ise de mana itibariyle geneldir.

« وَسَعٰى فٖي خَرَابِهَا » Yani *Allah'ı anmayı, zikri, tebliği kesenden, bunun koşup gayret gösterenden daha zalim olanı var mıdır?*

Âyetteki « مَنْ » kelimesinden murat, mananın umûmîliği, genelliğidir. Yani, böyle davranan kim olursa olsun, onlardan daha zalimi yoktur, olamaz. Nitekim, *"Allah'ın mescitlerinden"* murat da genel manasıyla yeryüzündeki tüm mescitler demektir.

« أُولٰٓئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ اَنْ يَدْخُلُوهَٓا اِلَّا خَٓائِفٖينَ » *"Aslında bunların –bu mani olanların, yasaklayanların– oralara –o mescit ve camilere– Allah'ın kendilerini cezalandırmasından korkarak girmeleri gerekir."* Yoksa başka bir şekilde girmeleri doğru değildir.

« اِلَّا خَٓائِفٖينَ » ibaresi, « يَدْخُلُوهَا » fiilindeki zamirden haldir. Yani:

"Oraya korku ve endişe içerisinde, sıkıntılı bir halde girmeleri icabeder. Mü'minler bu şekilde cami ve mescitlerine giren din düşmanlarının bu girişlerini fırsat bilerek onları yakalayıp tutuklamalarından korka korka girmeliler. Bırakın Müslümanları abluka altına almaları, işkence ve zulme tabi tutmaları bir yana, onlara yasaklar getirmeleri bir tarafa, onların Müslümanlardan korku içinde olmaları gerekir." demektir.

Mana şöyledir: *"Eğer onların zulümleri ve taşkınlıkları, azgınlıkları olmamış olsaydı, mescitlere girişleri böyle olurdu."*

« مَا كَانَ لَهُمْ » demek, Allah'ın hükmünde, demektir. Yani: Allah, Levh-i Mahfuz'da mü'minlere yardım etmeyi ve onları takviye edip desteklemeyi yazmış ve buna hükmetmiş, karar vermiştir. Dolayısıyla o mabetlere zalimi, kâfir ve münafık, kısaca hakka ve İslâm'a karşı olanları korka korka gireceklerine hükmetmiştir. Nitekim rivâyete göre Beyt-i

---

[497] Hümeze, 1.

Makdis'e Hristiyanlar girerlerken öldürülürüz endişesiyle kılık değiştirerek girerlermiş.

Kat'ade der ki:

"Beyt-i Makdis'te, yani Kudüs'te (Mescd-i Aksa'da) herhangi bir Hristiyan yakalanınca darbe saldırıya maruz kalırdı."

Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de şöyle ilan ettirmiş ve buyurmuş ki:

"Dikkat edin, iyi dinleyin. Artık bu yıldan sonra kesinlikle hiçbir müşrik haccetmeyecektir." [498]

Bir yoruma göre; bunun manası, müşriklerin bundan öyle Müslümanlar arasında yerleşmeleri, istedikleri gibi gezip tozmaları kesin olarak yasaklanmıştır. Nitekim, Rabbimiz bir âyette şöyle buyurmuştur:

﴿ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُؤْذُوا رَسُولَ اللّٰهِ ﴾

"Sizin Allah Rasulünü üzmeniz asla caiz olmaz." [499]

« لَهُمْ فِى الدُّنْيَا خِزْىٌ وَلَهُمْ فِى الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ » *"Bunlar için dünya hayatında zillet,"* Müslümanlar ile savaş halinde olan düşmanların öncelikle öldürülmeleri, esir alınmaları ve zimmî olanlardan da cizye denilen vergi alınmak sûretiyle zelil kılınmalılar, yani Müslümanların aleyhlerine kalkışacak bir fırsat bırakılmayacak tarzda baskı altında tutulup, kendilerine fırsat tanınmamalıdır. *"ahirette de büyük bir azap* –cehennem ateşi– *vardır."*

١١٥– ﴿ وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴾

115 – Doğu da Allah'ındır, batı da. Artık hangi tarafa dönerseniz Allah'ın yüzü (zatı) oradadır. Şüphesiz Allah'ın rahmeti ve ihsanı geniştir, her şeyi hakkıyla bilendir.

---

[498] Bk. Buhari, 369. Müslim, 1347.
[499] Ahzab, 53.

« وَلِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ » *"Doğuda Allah'ındır, batı da."* Yani doğuda ve batıda var olan tüm beldeler ya da ülkeler Allah'ındır. O bizatihî onların sahibi ve malikidir ve onları düzene koyan, onlara imkan verendir.

« فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا » *"Artık hangi tarafa dönerseniz..."*

Burada, « فَاَيْنَمَا » şarttır., bundan sonraki, « تُوَلُّوا » kelimesi ise bununla meczum bir fiildir. Yani: *"Nereye döner ve yönelirseniz..."* Kısaca nerede kıbleye karşı yönünüzü dönerseniz, demektir ki, bunun delili de Rabbimizin şu kavlidir:

﴿ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ ﴾

"Artık yüzünü Mescit-i Haram tarafına çevir. Ey mü'minler! Siz de nerede olursanız olun, namazda yüzlerinizi o tarafa çevirin." [500]

Yukarıda geçen şartın cevabı da, « فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ » *"Allah'ın yüzü-zatı oradadır."* cümlesidir. Yani, *"Allah'ın dönülmesini emrettiği ve razı olduğu taraf ya da yön orasıdır."* Bunun anlamı şu demektir:

"Eğer siz Mescit-i Haram'da veya Beyt-i Makdis'te/Mescit-i Aksa'da namaz kılmaktan men edilirseniz (yasaklanırsanız), *sizin için tüm yeryüzü mescit kılınmıştır. Dolayısıyla yeryüzünün herhangi bir yerinde veya noktasında namazınızı oralarda kılın ve fakat yüzünüzü de mutlaka Kâbe'den tarafa döndürün. Çünkü istediğiniz her yerde o tarafa yönünüzü çevirmek mümkündür."*

« اِنَّ اللّٰهَ وَاسِعٌ عَلِيمٌ » *"Şüphesiz Allah'ın rahmeti ve ihsanı geniştir, her şeyi hakkıyla bilendir."* Allah rahmeti geniş ve bol olandır. Bununla Rabbimizin kullarına karşı bol rahmet ve merhamet sahibi olduğu gerçeğine dikkat çekiliyor. Kaldı ki, Allah, onların yarar ve zararlarına olacak her şeylerini ve maslahatlarını çok iyi bilir.

Abdullah b. Ömer'den gelen rivâyete göre bu âyet, binek üzerinde yolculuk yapanlar hakkında nazil olmuştur. Dolayısıyla binek ya da herhangi bir taşıt ile yolculuk yapan bir kimse taşıt hangi yöne dönerse dönsün, o kimse o haliyle namazını o binek üzerinde kılabilir.

---

[500] Bakara, 144.

Bir diğer yorum da şöyledir: Bir grup kimse yolculuk sırasında kıblenin hangi tarafta olduğuna karar veremezler. Her biri ayrı ayrı taraflara doğru o tarafı kıble sanarak durup namazını öyle kılarlar. Ancak sabah olduğunda hatalarını anlarlar ve bundan dolayı da mazur sayılırlar.

Bu âyet bizim lehimize ve Şafii *(Rahmetullâhi Aleyhi)*'nin de aleyhine bir delildir. Çünkü, Şafiiye göre kıbleye arka dönüldüğünde bu sahih değildir.

Bir yorum da şöyledir: "Zikretmek ve duada bulunmak içim hangi tarafa doğru yönelirse yönelsin." demektir.

١١٦- ﴿ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا سُبْحَانَهُ بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ ﴾

116 – Bir de onlar: "Allah çocuk edinmiştir." dediler. Haşa! Allah bu gibi şeylerden yüzce ve beridir. Bilakis göklerde ve yerde her ne varsa hepsi O'nundur. Hepsi de O'nun emrine boyun eğmişledir.

« وَقَالُوا اتَّخَذَ اللّٰهُ وَلَدًا » *"Bir de onlar: Allah çocuk edinmiştir, dediler."* Çünkü Hristiyanlar; *"Mesih İsa Allah'ın oğludur."* ve Yahudiler de, *"Uzeyir Allah'ın oğludur."* dediler, ifadeleri murad olunmaktadır.

Kıraat imamlarından İbn Amir, « وَقَالُوا » ifadesini « و » harfi olmaksızın, « قَالُوا » olarak okumuştur. Bu kelimeyi, « و » harfini isbat ile yani bu harfi « وَقَالُوا » olarak okumak, bu ibarenin kendisinden önce geçen kıssaya matuf bir kıssa olduğunun kabul edilmesi nedeniyledir. « و »-'sız olarak yani, « قَالُوا » olarak okumak ise bunun diğer kıssalardan ayrı yeni bir kıssa olması itibariyledir.

« سُبْحَانَهُ » *"Hâşâ! Allah bu gibi şeylerden yüce ve beridir."* Allah bunlardan münezzehtir ve uzaktır. Onu tenzih ederim.

« بَلْ لَهُ مَا فِي السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ » *"Bilakis göklerde ve yerde her ne varsa hepsi O'nundur."* Yani göklerde ve yerde var olan şeylerin tamamının yaratanı, sahibi ve Maliki O'dur. Nitekim, bu cümleden olmak üzere

Mesih İsa'nın da, Uzeyir'in de yaratanı ve Maliki Allah'tır. Dolayısıyla çocuk edinmek malikliğe ve yaratıcılığa aykırıdır.

« كُلٌّ لَهُ قَانِتُونَ » *"Hepsi de O'nun emrine boyun eğmişlerdir."* O'na râm olmuşlardır. Onlardan hiçbir şey Allah'ı onları yaratmaktan, takdir etmekten, "Ol!" emriyle var etmekten menedemez.

« كُلٌّ » kelimesindeki tenvin ise, muzafun ileyh yerine gelmiştir, onun yerini almıştır. Yani, *"Göklerde ve yerde var olan her şey"* demektir.

Ya da, *"Mesih ve Uzeyir'i Allah'a çocuk olarak isnad eden herkes,"* takdirindedir. « لَهُ قَانِتُونَ » ibaresi, itaat ederler, ibadet ederler, O'nu Rab olarak ikrar ve kabul ederler, kendilerine izafe edilen hususları kabul etmeyip reddederler.

Yine bu âyette, ilim ve akıl sahibi varlıklar için kullanılan bir kelime olan, « مَا » getirildi ve âyetin sonu da akıl sahibi varlıklar için kullanılan bir ifadeyle, « قَانِتُونَ » getirildi. Neden? Bu tıpkı, « سُبْحَانَ مَا سَخَّرَ لَنَا » (سَخَّرَ كُنَّ لَنَا) kavli gibidir.

١١٧– ﴿ بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِذَا قَضٰى أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴾

117 – O göklerin ve yerin eşsiz yaratanıdır. Bir şey dilediği zaman ona yalnızca, "Ol!" der ve o da hemen oluverir.

« بَدِيعُ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ » *"O göklerin ve yerin eşsiz yaratanıdır."* Gökleri de ve yeri de daha önce asla benzeri ve örneği görülmemiş bir şekilde icadetmiş, var etmiştir. Yoksa bir örnekten yararlanma değil haşa! Nitekim daha önce hiçbir benzeri ve örneği görülmemiş olan her şeye, bunu ben icadettim, benim eserim, bedii olarak ortaya koyduğum şey, denir. Hatta bundan hareketle, Sünnet ve Cemaate muhalefet edenlere de *mübtedi'* (bidatçi) denmiştir. Çünkü bu kimseler sahabe ve tabiin (Allah hepsinden de razı olsun) dönemlerinde hiç örneğine rastlanmamış olan fikir ve düşünceleri, inançları İslâm'a sokmuşlardır. Bu anlamda kendilerine bidatçi denmiştir.

« وَإِذَا قَضَى أَمْرًا » *"Bir şey dilediği zaman"* bir şeye hüküm verdiği, bir şeyi takdir buyurduğu zaman, « فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » *"Ona yalnızca «Ol!» der ve o da hemen oluverir."*

Burada geçen, « كُنْ » kelimesi nakıs olan « كَانَ » fiili olmayıp tam olan fiil olarak görev yapmaktadır. Yani, *"Meydana gel, var ol, der. O şey de hemen meydana gelir, var olur"* demektir. Bu ifade aslında yaratma olayının yani *"ol"* emrinin çok hızlı bir şekilde meydana geldiğini gösteren mecazi bir ifadedir, bizim anlayabilmemiz için söylenen bir ifadedir. Kısaca bu bir temsildir, örneklemedir. Yoksa ortada bir söz ya da konuşma yoktur, sadece bir mecaz vardır burada. Ancak bunun manası şöyledir:

"Yüce Allah herhangi bir şeye hükmettiğinde ya da onları takdir buyurduğunda, o şeyler derhal oluşur ve hepsi de bundan kaçınmaksızın, imtina etmeksizin ve asla beklemeksizin var oluş emri içinde gerçekleşir. Bu, adeta şuna benzer: itaatkâr olan bir memur (emir alan kişi) hiç beklemeksizin ve verilen emirden kaçınmaksızın derhal o emri yerine getiriyorsa ve uzak durmaktan sakınıyorsa işte bu da öyledir.

İşte bu ifade ile Allah *(Celle Celâluhû)*'ın çocuk edinmekten ya da doğurmaktan uzak olduğu gerçeğini bu manasıyla pekiştirmiş oluyor. Çünkü, bu manasıyla kudret sıfatına sahip olan bir zatın elbette ki tüm sıfatları cisimlerinkinden farklı olacak ve asla onların sıfatlarına benzemeyecektir. Öyleyse, ortada nasıl bir doğma ya da doğramaktan söz edilebilsin ki?

« فَيَكُونُ » kelimesinde asl olan merfu olmasıdır. Çünkü bu, genel manada tüm kıraat imamlarının okuyuş tarzıdır ki, bu da bunu yeni bir cümle (istinaf) olduğu esasına dayanır. Yani, « فَهُوَ يَكُونُ » – *"O da oluverir."* demektir. Yahut da bu, « يَقُولُ » üzerine matuf olarak merfudur.

Ancak kıraat imamlarından İbn Amir ise, « فَيَكُونُ » kelimesini, « كُنْ » kelimesi üzerine atfederek bunu mansub okumuştur. Çünkü, «كُنْ» kelimesi emir kipidir (fiildir). Bu itibarla, emrin cevabı da « فَ » ile olunca bunun mansub olması gerekir.

Ancak biz de burada diyoruz ki, « كُنْ » kelimesi gerçek manada bir emir fiili, yani kipi değildir. Çünkü burada, « وَاِذَا قَضَى اَمْرًا فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » demekle, « فَاِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ » demek arasında herhangi bir fark yoktur. Mademki, durum böyle ise bu takdirde kelimeyi mansup okumanın bir anlamı da olmaz. Böyle bir durumun olması yani bunu emir kabul edilebilmesi için, bu takdirde bu emir kipiyle ya var olan bir muhataba bir emir olması gerekir. Oysa mevcut yani var olana, zaten var olması bakımından tekrar ona, *"Ol!"* emri verilemez. Çünkü zaten var. Ya da, muhatap yoktur, madumdur. Yok yani madum olana da hitap olunmaz, seslenilmez.

١١٨- ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ أَوْ تَأْتِينَا اٰيَةٌ كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴾

118 – Hakkı bilmeyenler dediler ki: "Allah bizimle konuşmalı ya da bize bir âyet (mucize) **getirmeli değil miydi?" Nitekim, onlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalpleri** (düşünceleri) **nasıl da birbiriyle örtüştü! Biz gerçekleri kesin bilmek isteyenlere işte âyetlerimizi böylece açıklamışızdır.**

« وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ » *"Hakkı bilmeyenler dediler ki:"* Bunlar ya müşrikler veya kitap ehli Yahudi ve Hristiyanlardan olanlardır. Allah, âyetinde bunları ilimden yoksun olmakla zikretti. Çünkü bunlar bildikleriyle amel etmediklerinden ya da bildiklerinin gereğini yapmadıklarından dolayı böyle buyurmuştur.

« لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللّٰهُ » *"Allah bizimle konuşmalı değil miydi?"* Allah meleklerle, Hz. Mûsâ *(Aleyhi's-Selâm)* ile konuştuğu gibi bizimle de konuşması gerekmez miydi? Bu kâfirler sırf kendilerini büyük gördüklerinden ve azgınlıklarından söylemektedirler.

« أَوْ تَأْتِينَا اٰيَةٌ » *"ya da bize bir âyet* (mucize) *getirmeli değil miydi?"* Bunu da yine sırf inkâr ve aşağılama, küçümseme kasdıyla söylemektedir.

« كَذٰلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَابَهَتْ قُلُوبُهُمْ » *"Nitekim, onlardan öncekiler de tıpkı onların söyledikleri gibi söylemişlerdi. Kalbleri* (düşünceleri) *nasıl da birbiriyle örtüştü."* Yani günümüzde böyle diyenlerin kalpleriyle (düşünceleriyle) onlardan önce geçenlerin kalpleri (ve düşünceleri) körlükte, basiretsizlikte ne kadar da örtüştü ve benzeşti.

« قَدْ بَيَّنَّا الْاٰيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ » *"Biz gerçekleri kesin bilmek isteyenlere işte âyetlerimizi böylece açıklarız."* Yani, insaf ölçüleri içerisinde hareket eden ve böyle gelen âyetlerin – mucizelerin Allah tarafından geldiğine ve olduğuna kesin olarak inanan bir toplum için bunların gerçekliğini itirafta bulunmaları gerekir. Onlar karşısında boyun eğmeleri icabeder. Başka hiçbir şeyle değil, bunlar ile yetinmesi lâzım gelir.

١١٩– ﴿ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴾

119 – Muhakkak biz seni Kur'an ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Sen cehennemliklerden sorulacak değilsin.

« انَّا اَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا » *"Muhakkak biz seni* –mü'minleri sevap ve– *Kur'an ile müjdeleyici ve* –kâfirleri de azap ve ceza ile– *uyarıcı olarak gönderdik."*

« وَلَا تُسْـَٔلُ عَنْ اَصْحَابِ الْجَحِيمِ » *"Sen cehennemliklerden sorulacak değilsin."* Biz sen onlardan sorumlu tutacak değiliz. Çünkü, sen onlar için var gücünü ortaya koyup tebliğ ettikten sonra buna rağmen onların iman etmemelerinin hesabını sana soracak, faturasını sana çıkaracak değiliz. Kaldı ki, sen davetini onlara ulaştırmak için de elinden geleni yaptın. Bu son cümle de tıpkı, « بَشِيرًا وَنَذِيرًا » ile « بِالْحَقِّ » kelimeleri gibi haldir. Yani, sorumlu değildir, demektir. Ya da bu, yeni bir cümle olabilir.

Kıraat imamlarından Nâfi, « وَلاَ تُسْـاَلُ » kelimesini, « وَلاَ تَسْـاَلْ » olarak nehiy manasında okumuştur. Bunun da manası; kâfirlerin karşı karşıya bulundukları azabın önemini ve büyüklüğünü göstermektir.

Örneğin; bir belâ ve felâket içerisinde kalmış olan birinin durumunu *"Falan şahıs nasıl?"* diye sorman durumunda tıpkı senin karşındakinden, *"Arkadaş onu hiç sorma!..."* diye cevap almana benzer bir ifadedir buradaki.

Bir diğer yorum ise şöyledir: "Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* keşke babam ve annemin şu anda ne durumda olduklarını ve ne yaptıklarını bilebilseydim." diye hayıflanır. İşte bunun üzerine yüce Allah peygamberini, kâfirlerin durumlarını sormaktan, öğrenme isteğinden men etmiştir.[501]

١٢٠– ﴿ وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ اِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى وَلَئِنِ اتَّـبَعْتَ اَهْوَٓاءَهُمْ بَعْدَ الَّذ۪ي جَٓاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلاَ نَص۪يرٍ ﴾

120 – Yahudiler olsun, Hristiyanlar olsun sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut kalmayacaklardır. De ki: "Allah'ın dosdoğru yolu, İslâm'ın ta kendisidir." Eğer sana gelen ilimden (vahiyden) **sonra sen Yahudi ve Hristiyanların hevâ ve heveslerine** (isteklerine) **boyun eğersen, yemin olsun ki, Allah'tan sana ne bir yar – dost ve ne de bir yardımcı vardır.**

« وَلَنْ تَرْضٰى عَنْكَ الْيَهُودُ وَلاَ النَّصَارٰى حَتّٰى تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ » *"Yahudiler olsun, Hristiyanlar olsun, sen onların dinlerine uymadıkça asla senden hoşnut kalmayacaklardır."* Sanki burada onların şöyle bir ifadelerine yer verilir gibidir:

"Sen ne kadar bizi memnun etmeye, hoşnut etmeye çalışırsan çalış, sen bizim dinimize, inanç, sistem ve uygulamalarımıza uymadığın sürece biz hiçbir zaman ve asla senden memnun kalacak değiliz."

Böylece Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'ın, bu gibi kimselerin ya da toplumların kesinlikle İslâm dinine giremeyeceklerini ve onlardan u-

---

[501] Bk. İbn Kesir, Tefsir: 1/234.

mut kesmesi gerektiğini Rabbim bu şekilde bildirmiş oluyor ve onların konuşmalarını, söz ve niyetlerini aziz ve celil olan Allah bildirmiş oluyor.

« قُلْ إِنَّ هُدَى اللّٰهِ هُوَ الْهُدٰى » *"De ki: «Allah'ın* –kullarından hoşnut kalıp razı olacağı– *dosdoğru yolu, İslâm'ın ta kendisidir.»"* Çünkü, İslâm bizatihî tümüyle ve hepten hidâyettir. Artık onun ötesinde bir hidâyet, doğru yol aranmaz, aranamaz. Oysa onların hidâyet ya da doğru yol diye halkı davet ettikleri şey ya da şeyler hevâ ve hevesten başkası değildir. Görmez misin bak, Allah ne buyuruyor:

« وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَآءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَآءَكَ مِنَ الْعِلْمِ » *"Eğer sana gelen ilimden* (vahiyden) *sonra"* yani, Allah'ın hak dininin bizzat İslâm dini olduğu gerçeğini öğrendikten ya da kesin ve sağlıklı deliller, apaçık hüccet ve kanıtlarla malum dinin İslâm olduğunu bilip öğrendikten sonra, *"Şu Yahudi ve Hristiyanların hevâ ve heveslerine,* –hevâ ve bidatlerden oluşan sözlerine, görüşlerine– *boyun eğersen, yemin olsun ki:"*

« مَا لَكَ مِنَ اللّٰهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ » *"Allah'tan sana ne bir yar* (dost) *ne de bir yardımcı vardır."* Seni Allah'ın azabından kurtaracak ne bir dostunu ve ne de bir yardım edenin bulunacaktır.

١٢١– ﴿ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولٰٓئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴾

121 – Kendilerine kitap verdiklerimizden öyleleri de vardır ki; o kitabı, okunması gerektiği gibi okuyup uygularlar. İşte bunlar o kitaba iman edenlerin ta kendileridir. Kim de onu inkâr ederse işte hüsrana uğrayanlar da onlardır.

« الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ » *"Kendilerine kitap verdiklerimizden öyleleri de vardır ki; o kitabı, okunması gerektiği gibi okuyup uygularlar."*

Burada, « الَّذِينَ » mübtedadır. « اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ » ise bunun sılasıdır (ilgi cümleciğidir). Burada sözü edilenler, kitap ehlinin mü'min o-

lanlarıdır, inananlarıdır. Bu kitaplar da Tevrat ile İncil'dir ki, dolayısıyla bu iki kitabın inananları demektir. Bu, birinci yorumdur. Diğer bir yoruma göre bunlar Rasulûllah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'ın ashabıdırlar. Buradaki kitaptan maksat da Kur'an-ı Kerim'dir. Buradaki, « يَتْلُونَهُ » kelimesi de, « هُمْ » zamirinden takdir olunan bir haldir. Çünkü, onlar Kitap inmekte olduğu sırada onu okuyor değillerdi. Bu mastar kabul edilerek de mansub kılınmıştır.

« حَقَّ تِلاَوَتِهِ » Yani tertil üzere (okunma açısından kıraat kurallarına uyarak, harfleri çıkması gereken yerlerden/mahreçlerden çıkararak), tefekkür ve tedebbür sûretiyle üzerinde düşüne düşüne okurlar. Ya da içindeki hükümlere iman ederek ve gereğini yaparak, amel ederek okurlar. Rasulûllah (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)'ın o kitaplarda var olan sıfatlarını değiştirmeden okurlar, gereğini yaparlar.

« أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ » *"İşte bunlar o kitaba iman edenlerin ta kendileridir."*

Burada, « أُولَئِكَ » mübtedadır. « يُؤْمِنُونَ بِهِ » cümlesi de bunun haberidir. Cümle bütünüyle de, « الَّذِينَ »'nin haberidirler. Aynı zamanda, « يَتْلُونَهُ » ibaresinin haber olması, cümlenin de bir başka haber olması da caizdir.

« وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ » *"Kim de onu inkâr ederse, işte hüsrana uğrayanlar da onlardır."* Hidâyeti verip de yerine dalâleti satın alanlar da bunlardır.

١٢٢— ﴿ يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴾

122 – Ey İsrailoğulları! Size önceden verdiğim nimetlerimi ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın!

« يَا بَنِي إِسْرَآئِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ » *"Ey İsrailoğulları! Size önceden verdiğim nimetlerimi* –üzerinize nimet olarak sunduğum şey-

ler– « وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ » *ve sizi âlemlere üstün kıldığımı hatırlayın."* Sizi kendi çağınız insanlarına üstün kıldığımı hatırlayın.

١٢٣– ﴿ وَاتَّقُوا يَوْمًا لاَ تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ ﴾

123 – Öyle bir günün dehşetinden sakının ki, o gün hiçbir kimse bir başkası adına ödeme yapamaz, hiçbir kimseden bir fidye kabul edilmez ve hiçbir kimseye şefaat de fayda vermez ve onlara yardım da olunmaz.

« وَاتَّقُوا يَوْمًا لاَ تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلاَ يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلاَ تَنْفَعُهَا شَفَاعَةٌ وَلاَ هُمْ يُنْصَرُونَ » *"Öyle bir günün dehşetinden sakının ki, o gün hiçbir kimse bir başkası adına ödeme yapamaz, hiçbir kimseden bir fidye kabul edilmez ve hiçbir kimseye şefaat de fayda vermez ve onlara yardım da olunmaz."*

Burada, « هُمْ » zamiri mübteda olarak merfudur. Haberi de, « يُنْصَرُونَ » fiilidir. Her dört cümle ise, « يَوْمًا » kelimesinin sıfatıdırlar. Yani mana şöyledir:

"Hiçbir ödemenin alınmadığı o günden, hiçbir şeyin kabul edilmediği o günden, hiçbir şefaatin yarar sağlamadığı o günden ve hiçbir tardımın yapılmadığı o günden sakının."

Bu iki âyetin bu şekilde tekrar olunmasının sebebi, Yahudilerden sudur eden tekrar tekrar masiyetleri nedeniyledir. Böyle İsrailoğullarının kıssası başladığı şekliyle son bulmuş oldu.

❁ ❁ ❁

124. — 131. ÂYETLER

وَإِذِ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴿١٢٥﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَٰذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٢٦﴾ وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٢٧﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٨﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٢٩﴾ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرَٰهِيمَ

إِلَّا مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٣٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٣١﴾

Meâli

124. Ve yine hatırlayın ki: Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle *(emirlerle)* denemişti. İbrahim de emredildiği gibi onları yerine getirdi. Rabbi de ona: "Seni insanların üzerinde emirlerimi uygulayan bir imam *(önder)* kılacağım." buyurdu. İbrahim de: "Soyumdan da imamlar gönder." diye yakardı. Allah: "Ahdim zalimlere ermez *(zalimler için böyle bir söz vermem).*" buyurdu.

125. Ve yine hatırlayın ki: "Beytullah'ı insanların sevap kazanmaları için toplanma yeri ve güvenli bir mekan kılmıştık. Öyle ise, siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin *(orada namız kılın).*" Ve biz İbrahim ile İsmail'e, "Beytimi, tavaf edenler, itikafa girerek kendilerini ibadete verenler, rüku ve secde ederek namaz kılanlar için tertemiz tutun." diye emrettik.

126. Ve şunu da hatırlayın ki: "İbrahim; Rabbim! Burayı emin ve güvenli bir belde kıl! Halkından da Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri çeşitli meyve ve ürünlerle rızıklandır!" diye yakardı. Rabbi de: "Halkından inkârcıları bile az bir süre de olsa rızıklandırır, sonra da onu cehennem ateşinin azabına suçunun cezası olarak mahküm ederim. Orası ne kötü bir varış yeridir!" diye buyurdu.

127. Hani şunu da hatırla ki: İbrahim ve oğlu İsmail birlikte Beytullah'ın temellerini yükseltiyorlar ve şöyle dua ediyorlardı: "Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur; doğrusu sen her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilensin."

128. "Rabbimiz! Her ikimizi de Müslüman olarak sana teslim olmuş iki kul eyle. Soyumuzdan da sana teslim olan Müslüman bir ümmet çıkar! Rabbimiz! Bize nasıl ibadet edeceğimizi, ibadet edeceğimiz yerleri göster! Tevbelerimizi kabul buyur! Çünkü, Sen gerçekten tevbeleri çok çok kabul eden ve merhamet sahibi olansın."

129. "Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder ki, onlara senin âyetlerini okusun, Kitabını ve hikmeti onlara öğretsin ve onları şirkin her çeşidinden arındırsın. Muhakkak sen Azizsin *(güçlüsün)*, Hakimsin *(hüküm ve hikmet sahibisin)*."

130. Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden vazgeçebilir!? Yemin olsun ki, biz onu dünyada peygamber olarak seçtik. Ve o ahirette de muhakkak salih olan kullardandır.

131. Şunu da hatırla: "Rabbi ona; *(Müslüman olarak)* teslim ol!" dedi. İbrahim de: "Alemlerin Rabbine *(Müslüman olarak)* teslim oldum." demişti.

Tefsiri

١٢٤ — ﴿ وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ
لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴾

124 – Ve yine hatırlayın ki: Bir zamanlar Rabbi İbrahim'i birtakım kelimelerle (emirlerle) **denemişti. İbrahim de emredildiği gibi onları yerine getirdi. Rabbi de ona: "Seni insanların üzerinde emirlerimi uygulayan bir imam** (önder) **kılacağım." buyurdu. İbrahim de: "Soyumdan da imamlar gönder." diye yakardı. Allah: "Ahdim zalimlere ermez** (zalimler için böyle bir söz vermem)." **buyurdu.**

« وَإِذِ ابْتَلَى إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ » *"Ve yine hatırlayın ki, bir zamanlar Rabbi birtakım kelimelerle* (emirlerle) *denemişti."*

Burada, « وَإِذْ » ifadesi, « وَاذْكُرْ إِذْ » takdirindedir. Birtakım emir ve yasaklarla onu denedi, imtihan etti.

İhtibar: Deneme ve tecrübe ya da imtihan ifadesi bizim açımızdan değerlendirildiğinde, bizim bilmediğimiz şeylerin ortaya çıkması manasındadır. Yüce Allah açısından ele alındığında ise, Allah'ın bildiği bir gerçeği açıklaması, ortaya koyması demektir.

İbtilanın ya da imtihanın akıbeti veya sonucu ise; gerek şahit hazır olan açısından olsun ve gerekse gaib (yani yanımızda hazır olmayan) noktasından olsun her ikisi yönünden gizli (yani bizim açımızdan anlaşılması zor olan) bir şeyin tümüyle ortaya çıkması anlamındadır. İşte bunun içindir ki, bunun yüce Allah'a izafesi caiz görülmüştür.

Bir diğer yoruma göre; Allah'ın kulunu denemesi demek, iki şeyden birini tercih yani Allah'ın dilediği şey ile kulun arzuladığı şey arasında mümkün olması nedeniyle birini tercih noktasında bu, mecazi anlamda kullanılmıştır. Sanki Allah kulunu, ondan olabilecek bir şey ile imtihan ediyor da, sonuçta kulunu buna göre değerlendirip cezalandırıyor gibi bir şey..

İmam Ebu Hanife *(Rahmetullahi Aleyh)* burada, İbrahim kelimesini merfu olarak okumuş yani, « إِبْرَاهِيمُ رَبَّهُ » tarzında kıraat etmiştir ki, bu, aynı zamanda İbn Abbas'ın da kıraatidir. Yani bunun manası şu demektir:

"Hz.İbrahim (Aleyhi's-Selâm) dualardan oluşan birtakım kelimelerle, adeta denemeye tâbi tutulan biri gibi Rabbine dua edip çağırdı. Acaba Rabbi onun bu kelimelerine icabet buyuracak mı, buyurmayacak mı?" [502]

« فَأَتَمَّهُنَّ » *"İbrahim de emredildiği gibi onları yerine getirdi."* Yani, nasıl yapması gerekiyor idiyse aynen öylece tamamladı. Hiç ifrat ve tefrite gitmeksizin kendisinden istenileni yerine getirdi. Bu âdeta:

﴿ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّى ﴾ ***"Ahdine vefa gösteren İbrahim.."*** [503]

kavlindeki gibidir. Ebu Hanife merhumun kıraatine göre bunun manası şöyledir:

"Allah, ona istediklerini hiç eksiltmeden tastamam olarak verdi." İşte bu yoruma göre Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'in Rabbinden istediği kelimeler, tefsirimizin bu âyet grubu içerisinde yer alacak olan, Bakara Sûresi, 126. – 129. âyetlerinde yer alan dualarıdır.

« بِكَلِمَاتٍ » yani, kelimelerden murat; meşhur olan kıraate göre beş tanesi baş bölgesindedir ve şunlardır; Saçını ortadan ikiye ayırmak,

---

[502] **İbtila:** İhtibar, imtihan, deneme ve tecrübe etmek demektir. Allah'ın ibtilası, imtihan etmesi demek, bir şeyi kullarına bildirmesi meselesine raeidir. Yoksa o şeyi bilmek ya da öğrenmek manasında değildir. Çünkü olacakları zaten bilir. Dolayısıyla Allah'ın öğrenmek için bu türden bir denemeye ihtiyacı yoktur. İşte bu yönüyle mana şöyledir: "Allah, kullarına deneme, imtihandan geçirme muamelesi yapar. Tefsir bilginlerinin çoğunluğu da, söz konusu kelimelerin, sünnet itibariyle on haslet olduğu noktası üzerinde durmuşlardır. Bu on hasletten beş tanesi baş bölgesinde olup kalan beş haslet de vücudun diğer bölgelerindedir. Bk. Tefsiru'l-Vasit. "Çeviren")

[503] Necm, 37.

bıyıkları kısaltmak, misvak kullanmak, mazmaza (yani ağzı su ile temiz olarak çalkalayıp yıkamak) ve istinşaktır (buruna su çekip burnu temizlemektir). Bunlardan beş tanesi de vücudun diğer bölgelerinde olup şunlardan oluşmaktadır; Sünnet olmak, tırnakları kesmek, koltuk altlarını temizlemek ve eteğini tıraş etmek, bir de istinca, yani taharetlenip temizlenmektir.

İbn Abbas'a göre bunlar şeriattan otuz paydır. Bu otuzdan on maddesi, Tevbe Sûresi, 112. âyette, on maddesi, Ahzab Sûresi, 35. âyette ve kalan on maddesi de, Mü'minun Sûresi, 9. ve Mearic Sûresi, 34. âyetlerde yer almaktadır.

Bir yoruma göre de bunlar hac menasikidir. [504]

« قَالَ اِنّ۪ي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا » *"Rabbi de ona: seni insanların üzerine emirlerimi, uygulayan bir imam* (önder) *kılacağım, buyurdu."*

İmam: Kendisine uyulan kimseye verilen addır. Yani, onlar dinlerini uygulamada seni imam ve lider kabul edecekler.

« قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّت۪ي » *"İbrahim de: «Soyumdan da imamlar gönder!» diye yakardı."* Yani neslimden de kendilerine uyulan imamlar gönder. Kişinin zürriyeti demek, erkek olsun – kadın olsun var olan çocukları, demektir. « ذُرِّيَّة » kelimesi, « فُعْلِيَّة » kalıbından bir kelimedir. Kelime kök itibariyle, « الذَّرْء »"den türeme olup "yaratmak" manasındadır. Sonundaki « ء » hemze harfi « ى » harfine dönüştürülüp idgam olunmuştur.

---

[504] Ata'dan rivâyete göre İbn Abbas *(Radıyallahu Anh)* şöyle demiş: "Yüce Allah İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'e vahyederek buyurdu ki: Ey Halil'im! Temizlen! O da derhal, ağzını yıkayıp temizledi. Bu defa, yüce Allah yine ona, "Temizlen!" diye vahyetti. Bu sefer de, misvak kullanarak temizlik yaptı. Yine yüce Allah kendisine, "Temizlen!" diye vahyetti. Bu sefer de, bıyıklarını aldı (kesti). Allah tekrar ona, "Temizlen!" diye vahyetti. O da bunun üzerine, saçını ortasından ikiye ayırdı. Yine Allah ona "Temiz-len!" diye vahyetti, o da bu defa, büyük ve küçük abdestten sonra taharetlendi – temizlik yaptı. Yüce Allah yine ona "Temizlen!" diye vahyetti o da, eteğini tıraş etti. Yüce Allah, tekrar, "Temizlen!" diye vahiy buyurdu, o da bu defa koltuk altlarını tıraş etti. Allah Teâlâ tekrar kendisine temizlenmesini emir buyurdu, o da, tırnaklarını kesti. Yine yüce Allah, ona temizlen, diye emir buyurdu, o da, şöyle dönüp gözüyle vücuduna baktı–vücudunu gözden geçirdi, daha ne yapabilirim diye düşündü. Nihâyet 120 yaşından sonra sünnet oldu. Bk. Tefsiru'l-Vasit. "Çeviren".

« قَالَ لَا يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ » *"Allah: «Ahdim zalimlere ermez» –zalimler için böyle bir söz vermem–, buyurdu."* Kıraat imamlarından Hamza ve Hafs, « عَهْدِي » kelimesindeki « ى » harfini sakin olarak okumuşlardır. Diğer kıraat imamları ise, « ى » harfinin fethasıyla okumuşlardır. Mana da şöyledir:

"Senin neslinden zalim olanlara imamet isabet etmeyecek, verilmeyecektir." Yani, onlardan kâfir olanlarına sana verilen onlara verilmeyecektir.

Rabbimiz burada şu gerçeği bize bildiriyor:

Müslümanlara ait olan bir imamet görevi kâfirler için söz konusu değildir. Çünkü; Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'in soyundan hem Müslüman olan bir nesil ve hem de kâfir olan bir nesil gelmiştir ve gelecektir de. Yüce Allah *(Celle Celâluhû)* şöyle buyuruyor:

﴿ وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَىٰ إِسْحَاقَ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴾

"Kendisini ve İshak'ı mübarek (bereketli) ***kıldık. Fakat her ikisinin de soyundan iyi kimseler*** (muhsinler) ***olacağı gibi, kendine açıktan açığa kötülük edenler*** (zalimler) ***de olacaktır."*** [505]

Bu âyette yer alan ve *"iyi kimseler"* olarak belirttiğimiz « مُحْسِنٌ » kelimesi, « مُؤْمِنٌ » yani, iman eden manasındadır. *"kötülük edenler"* diye belirttiğimiz « ظَالِمٌ » kelimesi de, « كَافِرٌ » inkârcılar anlamındadır.

İşte Mutezile Mezhebi mensupları bu âyete dayanarak, fasık kimenin imametinin sahih ve uygun olmadığını ileri sürmektedirler. Diyorlar ki:

"Buna göre bir kâfirin imameti nasıl caiz olabilsin ki? Çünkü İmamın, yani İslâm devlet başkanının görevi zulmün önüne geçmektir. Eğer bizzat kendisine zulümde bulunan bir kimse imam (devlet başkanı) *olarak tayin olunursa bu akla şu atasözünü getirir: "Sürüye kurdu çoban atayanlar, koyunlara zulmetmiş olurlar."* [506]

---

[505] Saffat, 113.
[506] Bk. Meydani; Mecmau'l-Emsal, 1/260, 266 ve 2/302)

Ancak Ehli Sünnet olarak biz burada şunu demek istiyoruz. Burada zalimden murat kâfir demektir. Çünkü kâfir mutlak manada zalim demektir.

Bir yoruma göre de Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*, soyundan gelenlerin tıpkı kendisi gibi peygamber olmalarını istemiştir. Yüce Allah da ona, zalimlerin peygamber olmayacaklarını bildirmiştir.

١٢٥- ﴿ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ ﴾

125 – Ve yine hatırlayın ki: "Beytullah'ı insanların sevap kazanmaları için toplanma yeri ve güvenli bir mekan kılmıştık. Öyle ise siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin (orada namaz kılın)." **Ve biz İbrahim ile İsmail'e, "Beytimi, tavaf edenler, itikafa girerek kendilerini ibadete verenler, rüku ve secde ederek namaz kılanlar için tertemiz tutun." diye emrettik.**

« وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِلنَّاسِ وَأَمْنًا » *"Ve yine hatırlayın ki: Beytullah'ı insanların sevap kazanmaları için toplanma yeri ve güvenli bir mekan kılmıştık."* Nasıl yıldız denince ilk akla gelen Süreyya yıldız oluyorsa, *"beyt"* denince ilk ve hemen akla gelen Kâbe'dir. Çünkü hep Beyt adı kullanıla geldiğinden bu artık bir özel isim mahiyetini almıştır ve Allah'ın evi akla gelir.

« مَثَابَةً لِلنَّاسِ » halkın dönüp geldikleri ve toplandıkları yer. Yani hacca ve umreye gidenlerin, dünyanın dört bir tarafından çıkıp gelenlerin toplanıp sığındıkları mahal. « وَأَمْنًا » Güvenli mekan. Çünkü buraya bir caninin gelip sığınması halinde o orada bulunduğu müddetçe dokunulmazlığı var demektir. Oradan çıkıp ayrılana dek kimse ona dokunamaz, saldıramaz. İşte bu âyet bizim için yani Ehli Sünnet lehine bir delildir. Hareme sığınan herhangi bir kimsenin orada bulunduğu müddetçe dokunulmazlığı vardır.

« وَاتَّخِذُوا مِنْ مَقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى » *"Öyle ise siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin* (orada namaz kılın)."

Biz: *"Orada kendiniz için namaz kılabileceğiniz bir yer edinin."* dedik. Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'den rivâyete göre, kendisi Hz. Ömer *(Radıyallahu Anh)*'in elinden tutarak şöyle buyurmuş:

— *İşte burası Makam-ı İbrahim'dir."* Bunun üzerine Hz. Ömer *(Radıyallahu Anh)*:

— *Biz burayı namaz edinmeyelim mi,* diye sorar. Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de:

— *Ben bununla emrolunmadım."* buyurur. Henüz güneş batmamıştı ki, bu âyet nazil oldu." [507]

Bir yoruma göre, « مُصَلًّى » dua edilecek yer edinin, demektir.

Makam-ı İbrahim: Üzerinde Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'in ayak izlerinin bulunduğu taş, demektir. Bir yoruma göre de Harem'in tamamı Makam-ı İbrahim'dir.

Kıraat imamlarından İbn Amir ve Nâfi mazi (geçmiş zaman) kipiyle, « وَاتَّخَذُوا » olarak kıraat etmişler, diğerleri ise âyette geçtiği şekliyle emir kipi olarak okumuşlardır. Mazi sigasıyla okuyanlar bunu, « جَعَلْنَا » üzerine atfetmektedirler. Yani:

"Halk, Hz. İbrahim (Aleyhi's-Selâm)'in işaretlediği (belirlediği), *önem verdiği ve soyunu yerleştirdiği yeri kıble edinerek orada namazlarını kılmak üzere orayı namazgâh edindi."*

« وَعَهِدْنَا إِلَى إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ » *"Ve biz İbrahim ile İsmail'e emrettik:"* « أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ » *"Beytimi tertemiz tutun!"*

Kıraat imamlarından, Nâfi, Cafer ve Hafs, « ى » harfinin fethiyle, « بَيْتِيَ » olarak okumuşlardır. Bu da, « بِأَنْ طَهِّرَ » takdirindedir. Veya sadece, « طَهِّرَ » takdirindedir. *"Temizleyerek veya temizleyin."* Manalarında olmak üzere. Manası şöyledir:

[507] Hafız İbn Hacer, bunu Ebu Nuaym rivâyet etmiştir, demiştir. Bk, Keşşaf, 1/185. İbn Ebu Davud da bunu el-Mesahif'te rivâyet etmiştir. Bk. Kenzu'l-Ummal, 38107.

"Her ikiniz onu (evimi) *putlardan, necis, pis ve murdar olan her şeyden arındırarak tertemiz hale getirin!"*

« لِلطَّآئِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ » *"Tavaf edenler* –Beytullah'ın çevresinde dolananlar veya değişik ülkelerden çıkarak oraya gelenler–, *itikafa girerek kendilerini ibadete verenler* –Kâbe'nin civarında yerleşip kalanlar veya orada ikamet edip de ayrılmayanlar, Mekke'nin yerlileri– *rükû ve secde ederek* –her iki hareketi de namazlarında cem etmek sûretiyle– *namaz kılanlar için tertemiz tutun, diye emrettik."*

١٢٦– ﴿ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَأُمَتِّعُهُ قَلِيلًا ثُمَّ أَضْطَرُّهُ إِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴾

126 – Ve şunu da hatırlayın ki: "İbrahim; Rabbim! Burayı emin ve güvenli bir belde kıl! Halkından da Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri çeşitli meyve ve ürünlerle rızıklandır!" diye yakardı. Rabbi de: "Halkından inkârcıları bile az bir süre de olsa rızıklandırır, sonra da onu cehennem ateşinin azabına suçunun cezası olarak mahkum ederim. Orası ne kötü bir varış yeridir!" diye buyurdu.

« وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هٰذَا بَلَدًا اٰمِنًا » *"Ve şunu da hatırlayın ki: İbrahim, «Rabbim! Burayı emin ve güvenli bir belde kıl! ...»"* Yani bu beldeyi veya bu mekanı, mutlu bir hayatın geçirilmesi için güven duyulan, emin olan bir yer kıl. Ya da burada bulunanları güven ve emniyet içinde eyle, demektir. Bu tıpkı, *"Tam uyku çekilecek, dinlenilecek bir gece."* İfadesinde yer alan güven ifadesine benzer bir ifade gibidir.

Burada, « هٰذَا » kelimesi ilk mef'ul, « بَلَدًا » kelimesi ikinci mef'ul ve, « اٰمِنًا » kelimesi de bunu sıfatıdır.

« وَارْزُقْ أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ » *"Halkını da çeşitli meyve ve ürünlerle rızıklandır!"* Çünkü o dönemlerde Mekke'de pek ürün bulunmazdı. İşte bu cümledeki, « أَهْلَهُ »'den bedel, âyetin bundan sonra gelen şu cümlesidir:

« مَنْ اٰمَنَ مِنْهُمْ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ » *"Bunlardan da Allah'a ve ahiret gününe iman edenleri çeşitli meyve ve ürünlerle rızıklandır."*

Bu, külden bedeli ba'zdır. Yani özellikle *"Oradaki halktan mü'min olanları rızıklandır"*. Böylece Hz. İbrahim (*Aleyhi's-Selâm*) rızık olayını da imamet ile kıyaslayarak, bunu da sadece ona iman edenlere tahsis etmiş oldu.

« قَالَ وَمَنْ كَفَرَ فَاُمَتِّعُهُ قَلِيلاً » *"Rabbi de* –ona cevap olarak– *halkından inkârcıları bile az bir süre de olsa* –ecellerinin bitimine kadar da olsa ya da az bir müddet faydalanmaları da olsa– *rızıklandırır."*

Kıraat imamlarından İbn Amir, « فَاُمَتِّعُهُ » kelimesini, « فَاُمْتِعُهُ » olarak kıraat etmiştir.

« ثُمَّ اَضْطَرُّهُ اِلٰى عَذَابِ النَّارِ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ » *"Sonra da onu cehennem ateşinin azabına suçunun cezası olarak mahkum ederim."* Mecburi olarak gidip sığınacağı yer ateştir. Burada mahsusun bi'z-zem mahzuftur (gizlidir).

١٢٧– ﴿ وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

127 – Hani şunu da hatırla ki: İbrahim ve oğlu İsmail birlikte Beytullah'ın temellerini yükseltiyorlar ve şöyle dua ediyorlardı: "Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur; doğrusu sen her şeyi hakkıyla işiten ve hakkıyla bilensin."

« وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَاِسْمٰعِيلُ » *"Hani şunu da hatırla ki, İbrahim ve oğlu İsmail birlikte Beytullah'ın temellerini yükseltiyorlar ve şöyle dua ediyorlardı:"*

Burada, « وَاِذْ يَرْفَعُ اِبْرٰهِيمُ » cümlesi, geçmiş zamanı hikaye ediyor. Yani daha önce geçen bir olayı muzari (şimdiki zaman) kipini kullanarak zikrediyor. « الْقَوَاعِدَ » kelimesi, *"kaide"* kelimesinin çoğuludur. Bu da esas ve asıl anlamında binanın üzerinde kurulduğu ya da inşa edildiği temel demektir. *"kaide"* kelimesi sıfat olmakla birlikte artık daha çok isim

gibi kullanılan bir kelimedir. Bunun manası da sabit, demektir. Bu açıdan sıfat-ı galibe denmiştir. Temellerin yükselmesi demek, inşaatın ya da binanın o temeller üzerinde yükseltilmesi anlamındadır. Çünkü, temel üzerinde inşaata devam olunurken artık o alçak (düşük) seviyeden yükselerek çıkar ve daha önce kısa bir yapı iken duvarlar uzayıp yükselir.

« مِنَ الْبَيْتِ » Beytullah manasına olup Kâbe demektir. İsmâîl kelimesi, İbrahim kelimesine matuftur. Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)* bir usta olarak binayı inşa ediyor, Hz. İsmail *(Aleyhi's-Selâm)* de bir çırak gibi ona taş taşıyıp veriyordu.

« رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا » *"Rabbimiz! Bunu bizden kabul buyur!"*

Her ikisi de, « يَقُولاَنِ رَبَّنَا » *"Rabbimiz, diyorlardı."* Bu « يَقُولاَنِ » fiili hal olarak mahallen mansubtur. Abdullah b. Mesud, kendi kıraatinde bu fiili açıktan okuyarak izhar ederdi. Manası da:

"Her ikisi de binanın temellerini yükselterek, ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Biz Senin bu beytini yapmakla sana yaklaşıyoruz, diye yakarıyorlardı."

« اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ » *"Doğrusu sen her şeyi hakkıyla işiten* – duamızı duyan– *ve hakkıyla* –içimizden geçenleri ve niyetlerimizi– *bilensin."*

Âyette önce geçen « الْقَوَاعِدَ » – *"temeller"* kelimesi, neyin temelleri olduğu belli olmadığından mübhem olarak zikredilmiş bulunuyor. Sonra bu, *"Beyt"* ile kayıtlanınca Beytullah'a ait temeller olduğu anlaşılıyor ki, bu da yapılan işin (Beytin) önemine ve şanının yüceliğine işaret kasdını taşımaktadır.

١٢٨– ﴿ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

128 – "Rabbimiz! Her ikimizi de (Müslüman olarak) **Sana teslim olmuş iki kul eyle. Soyumuzdan da sana teslim olan** (Müslüman)

bir ümmet çıkar! Rabbimiz! Bize nasıl ibadet edeceğimizi, ibadet edeceğimiz yerleri göster! Tevbelerimizi kabul buyur! Çünkü, Sen gerçekten tevbeleri çok çok kabul eden ve merhamet sahibi olansın."

« رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ » *"Rabbimiz! Her ikimizi de* (Müslüman olarak) *Sana teslim olmuş iki kul eyle!"* Yüzlerimizi ihlâslı ve samimî bir şekilde sana döndür. Bu ifade, Bakara Sûresi, 112. âyte dayanan bir ifadedir. Çünkü, orada şöyle buyurulmuştur:

﴿ مَنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلّٰهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ ﴾

" ... Kim samimî ve dürüst bir şekilde yüzünü ... bir Müslüman olarak Allah'a teslim ederse ..."

Ya da boyun eğen iki Müslüman olarak, demektir. Örneğin:

« أَسْلَمَ » ve « اسْتَسْلَمَ » denir ki bu, boyun eğmek, ram olmak, teslim olmak manalarınadır. Mana ise şöyledir:

"Bizim sana karşı olan ihlâs ve samimiyetimizi artır, sana hep boyun eğen kıl."

« وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا اُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ » *"Soyumuzdan da sana teslim olan* (Müslüman) *bir ümmet çıkar!"* Burada geçen « مِنْ » cer edatı teb'iz (ayırma, istisna tutma) ya da tebyin (açıklama) içindir. Bir yoruma göre de Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)* ve İsmail *(Aleyhi's-Selâm)* *"ümmet"* ifadesiyle Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in ümmetini kasdetti, demektir. Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)* ve Hz. İsmail *(Aleyhi's-Selâm)* özellikle kendi soylarından gelenleri dualarına almaları, insanın kendi öz çocuğuna karşı daha merhametli olması sebebiyledir. Çünkü, Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ قُوا اَنْفُسَكُمْ وَاَهْلِيكُمْ نَارًا ﴾

"Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun." [508]

---

[508] Tahrim, 6.

« وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا » *"Rabbimiz! Bize, nasıl ibadet edeceğimizi, ibadet edeceğimiz yerleri göster!"*

Buradaki, « أَرِنَا » kelimesi, « رَأَى » fiilinden nakledilmiştir. Göster veya tanıt manasınadır. Bu bakımdan fiil iki mef'ul almamıştır. Yani; *bize hac esnasında ibadet edebileceğimiz yerleri göster ya da onları bize öğret, tanıt,* demektir.

« مَنَاسِكَ » kelimesi, « س » harfinin fetha ve kesresiyle olan, « مَنْسَكُ » kelimesinin çoğuludur. Bu da, içinde ibadet olunan yer demektir. Nitekim, bu manada *abid* yani ibadet edene *nasik* denmiştir.

Kıraat imamlarından İbn Kesir bu kelimeyi, « وَأَرْنَا » olarak okumuştur. « فَخِذ » kelimesindeki « فَخْذ »'a kıyaslayarak böyle okumuştur. Ebu Amr ise kesre ile işmam yaparak okumuştur.

« وَتُبْ عَلَيْنَا » *"Tevbelerimizi kabul buyur!"* İşlediğimiz kusurlarımız sebebiyle ya da nesilleri adına tevbe talebidir.

« إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ » *"Çünkü sen gerçekten tevbeleri çok çok kabul eden ve merhamet sahibi olansın."*

١٢٩ـ ﴿ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴾

129 – "Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder ki, onlara senin âyetlerini okusun, Kitabını ve hikmeti onlara öğretsin ve onları şirkin her çeşidinden arındırsın. Muhakkak sen Azizsin, Hakimsin."

« رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ » *"Rabbimiz! İçlerinden* –Müslüman ümmet içinden– *onlara bir peygamber gönder ki,"* İşte bunun üzerine Allah onların arasından Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'i peygamber olarak gönderdi. Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Ben babam İbrahim'in duasının, Hz. İsa'nın müjdesinin ve Annem Âmine'nin de rüyasının ürünüyüm."

Çünkü Peygamberimizin annesinin rüyasına göre, "Kendisinden Mekke'yi aydınlıkla dolduran bir nurun çıktığını görmüştür." [509]

« يَتْلُو عَلَيْهِمْ اٰيَاتِكَ » *"Onlara senin âyetlerini okusun,"* Onlara vahyini okusun, kullarına, vahyetmiş olduğun şeyi, senin birliğinin ya da vahdaniyetinin delillerini tebliğ etsin, peygamberlerinin doğruluğunu tasdik eden gerçekleri anlatsın.

« وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ » *"Kitabını* –Kur'an'ı–, *hikmetini* –Sünneti ve Kur'an'ı kavrama gücünü– *onlara öğretsin ve onları şirkin her çeşitinden* –ve diğer murdarlıklardan– *arındırsın."*

« اِنَّكَ اَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ » *"Muhakkak sen Azizsin* –asla yenilmeyen galipsin–, *Hakimsin* –Senin hükmün üzerinde başka şeylerin geçerliliği yoktur."

١٣٠— ﴿ وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرٰهِيمَ إِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴾

130 – Kendini bilmezden başka kim İbrahim'in dininden vazgeçebilir? Yemin olsun ki, biz onu dünyada peygamber olarak seçtik. Ve o ahirette de muhakkak salih olan kullardandır.

« وَمَنْ يَرْغَبُ عَنْ مِلَّةِ إِبْرٰهِيمَ » *"Kim İbrahim'in dininden vazgeçebilir?"* Buradaki soru aslında inkâr anlamında bir ifadedir. Bu, akıl sahibi varlıklarda söz konusu olan bir inkârdır. Dolayısıyla apaçık olan hakkı ve gerçeği kim inkâr edebilir? Ki bu da İbrahim'in dinidir. Âyette geçen ve din olarak verdiğimiz kelime *"millet"* kelimesidir.

Millet: Sünnet, gidilen yol, demektir. Nitekim Zeccac (v. 316/928) da bunu böyle zikretmiştir.

« إِلاَّ مَنْ سَفِهَ نَفْسَهُ » *"Kendini bilmeyenden başka,"*

---

[509] Bk. Ahmed b. Hanbel, 4/127; İbn Hibban, 6404. Hakim, Müstedrek, 2/600. Bezzar da Keşfu'l-Estar'da, 2365 rivâyet etmişler.

Buradaki, « مَنْ » kelimesi, « يَرْغَبُ » fiilindeki zamirden bedel olarak merfudur. Bedel olması da sahihtir. Çünkü , « يَرْغَبُ » fiili tıpkı, « هَلْ جَاءَكَ اَحَدٌ الاّ زَيْدٌ » gibi amel etmeyen bir kelimedir. Mana şöyledir:

"Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'in dininden ancak kendini bilmeyen vazgeçer, inkâr eder." Henüz kendini bilmeyen, ne idüğü belirsiz kimseler. Kelime müteaddi (geçişli) olduğu şekliyle öyle kabul edilmiştir. Ya da bunun manası:

"Kendi adına bilgisizlik etmiştir, aptalca davranmıştır." demektir. Burada, « فى » cer edatı tıpkı aşağıdaki örneklerde görüldüğü gibi cer edatları nasıl hazfedilmiş ise burada da öyledir. Örneğin:

﴿ وَاخْتَارَ مُوسٰى قَوْمَهُ ﴾ [510]

âyetinde « مِنْ » edatı mahzuftur ve bu, « مِنْ قَوْمِهِ » takdirindedir. Kezâ:

﴿ وَلاَ تَعْزِمُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ ﴾ [511]

âyetindeki, « عَلٰى » edatı gibi; yani: « عَلٰى عُقْدَةَ النِّكَاحِ » takdirindedir. Bu her iki görüş de Zeccac'a aittir. İmam Ferra (v.207/822)'ya göre bu temyiz olarak mansubtur. Ancak bu görüş zayıftır. Çünkü kelime marifedir.

« وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْاٰخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ » *"Yemin olsun ki, biz onu dünyada peygamber olarak seçtik ve o ahirette de muhakkak salih olan kullardandır."* Âyetin bu kısmı, Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'in dininden dönenlerin yanlış bir görüşlerini açılamak içindir. Çünkü her iki dünyanın kerametini ve ikramlarını bünyesinde toplamış olan bir zatın yoluna herkes rağbet eder, ona koşup gelir, ondan kaçıp uzaklaşmaz.

---

[510] Araf, 155.
[511] Bakara, 235.

١٣١— ﴿ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

131 – Şunu da hatırla: "Rabbi ona; (Müslüman olarak) **teslim ol!" dedi. İbrahim de: "Alemlerin Rabbine** (Müslüman) **olarak teslim oldum." demişti.**

« اِذْ قَالَ » burada bu, « اصْطَفَيْنَاهُ » kelimesinin zarfıdır. Aynı zamanda, « اُذْكُرْ » fiilinin izmarı (gizli) « اُذْكُرْ » fiili ile mansubtur. Sanki, *"Şu vakti hatırla,"* der gibi. Çünkü, böylece İbrahim'in seçkin ve salih bir kul olduğunu, dolayısıyla onun gibileri asla onun dininden dönmeyeceklerini ve vazgeçmeyeceklerini öğrenirsin. Çünkü Rabbi ona; *"Teslim ol, boyun ey, itaatkar ol ve dinini ihlâs sahibi olarak Allah adına sürdür."* buyurmuştu. O da ihlâslı olarak ve boyun eğerek teslim, oldum, demişti.

❁ ❁ ❁

132. — 141. ÂYETLER

وَوَصّٰى بِهَآ إِبْرٰهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ إِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى
لَكُمُ الدِّينَ فَلاَ تَمُوتُنَّ إِلاَّ وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمْ كُنْتُمْ
شُهَدَآءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ
بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلٰهَكَ وَإِلٰهَ اٰبَآئِكَ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ
وَإِسْحٰقَ إِلٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٣﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلاَ تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿١٣٤﴾ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ
مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٣٥﴾ قُولُوٓا
اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَآ أُنْزِلَ إِلَيْنَا وَمَآ أُنْزِلَ إِلٰٓى إِبْرٰهِيمَ
وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَآ أُوتِيَ مُوسٰى
وَعِيسٰى وَمَآ أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لاَ نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ
مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿١٣٦﴾ فَإِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَآ اٰمَنْتُمْ بِهِ
فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ
اللّٰهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١٣٧﴾ صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ

صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴿١٣٨﴾ قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللّٰهِ وَهُوَ
رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ
لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿١٣٩﴾ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ
وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَاَنْتُمْ أَعْلَمُ
أَمِ اللّٰهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ
بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٠﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ
وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤١﴾

Meâli

132. Bu dini İbrahim oğullarına tavsiye etti. Nitekim Yakub da aynı vasiyette bulunarak dedi ki: "Çocuklarım! Muhakkak Allah sizin için bu dini *(İslâm'ı)* din olarak seçti. Sakın İslâm dışı herhangi bir inanç uğruna can vermeyin!"

133. Ey İsrailoğulları! Yoksa Yakub'a ölüm gelip çattığında onun, çocuklarına: "Benim ölümümden sonra hangi inanca göre kullukta bulunacaksınız?" diye sorduğunda siz orada hazır mıydınız? Çocukları babalarına şöyle cevap vermişlerdi: "Senin ilâhına ve senin ataların olan İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhına, bir tek ilâh olarak Ona kullukta bulunacağız. Biz ancak *(Müslüman)* olarak O'na teslim olmuşuz."

134. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara ait, sizin de kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.

135. Kitap ehli olanlar Müslümanlara: "Yahudi veya Hristiyan olun ki, doğru yola eresiniz." dediler. De ki: "Asla! Bilakis, biz yalnızca bir tek Allah inancına dayanan İbrahim'in dinine bağlı kalırız. Çünkü o Allah'a ortak koşanlardan değildi."

136. Ey Müslümanlar! Deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve esbata *(torunlarına)* indirilene, Mu-

sa ve İsa'ya verilenlere ve Rableri tarafından öteki peygamberlere verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden asla ayırmayız. Ve biz Müslümanlar olarak yalnızca Allah'a teslim olduk."

137. Şayet onlar da tıpkı sizin inandığınız gibi iman ederlerse, mutlaka dosdoğru yolu bulmuş olurlar. Yok şayet imandan yüz çevirirlerse, mutlaka onlar bir ayrılık ve düşmanlık içindedirler. Onların düşmanlıklarına karşılık muhakkak Allah sana yeter. Doğrusu Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

138. Allah'ın boyasıyla *(dini ve şeriatıyla)* boyanmaya bağlı kalın. Allah'ın boyasından *(din ve şeriatından)* daha güzel olanını kim ortaya koyabilir? Ve Biz yalnızca O'nun boyası içinde kulluk ederiz.

139. Ey Rasulüm! De ki: "Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz iken O'nun hakkında siz kendinizce birtakım deliller ileri sürerek bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize aittir, sizin de yaptıklarınız size aittir. Biz Allah'a samimiyet ve içtenlikle bağlı kalanlarız."

140. Yoksa siz: "İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un ve esbatın *(torunlarının)* Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı iddia ediyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı?" Allah tarafından yanında bir şahitlik bilgisi bulunup da onu gizleyen kimseden daha zalim başka kim olabilir!? Kaldı ki, Allah yapıp ettiklerinizden habersiz değildir.

141. Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara ait, sizin de kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.

Tefsiri

١٣٢– ﴿ وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُ يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴾

132 – Bu dini İbrahim oğullarına tavsiye etti. Nitekim Yakub da aynı vasiyette bulunarak dedi ki: "Çocuklarım! Muhakkak Allah sizin için bu dini (İslâm'ı) **din olarak seçti. Sakın İslâm dışı herhangi bir inanç uğruna can vermeyin!"**

« وَوَصّٰى بِهَٓا اِبْرٰهٖيمُ بَنٖيهِ وَيَعْقُوبُ » *"Bu dini İbrahim oğullarına tavsiye etti. Nitekim, Yakub da ayni vasiyette bulunarak dedi ki:"*

Kıraat imamlarından Nâfî, Ebû Câfer ve İbn Âmir, « وَوَصّٰى » kelimesini, « وَاَوْصٰى » olarak okumuşlardır. « بِهَا » Bu dini veya kelimeyi tavsiye etti, ki bu da daha önce geçen: « اَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمٖينَ » cümlesidir.

Yakub kelimesi (ismi), İbrahim üzerine matuftur ve hüküm itibariyle onun hükmüne dahildir. Manası da: *"Aynı şekil de Yakub da oğullarına tavsiyede* (vasiyette) *bulundu."* demektir.

« يَا بَنِيَّ اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰى لَكُمُ الدّٖينَ » *"Çocuklarım! Muhakkak Allah sizin için bu dini* (İslâm'ı) *din olarak seçti."*

Burada bir gizli « قَالَ » – *"dedi"* kelimesi bulunmaktadır ki, biz meâlde zaten bunu verdik. Yani Allah, size dinlerin en seçkini ve süzülmüş olanını verdi. Bu da İslâm dinidir ve Allah, sizin onu din edinmenize, sizi muvaffak kıldı.

« فَلَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَاَنْتُمْ مُسْلِمُونَ » *"Sakın İslâm dışı herhangi bir inanç uğruna can vermeyin."* Sakın ölümünüz, sizin şu anda üzerinde sebat etmekte olduğunuz İslâm'dan başka bir inanç sistemi uğrunda olmasın.

Gerçekte buradaki yasaklama, insanların öleceklerinde, halen din olarak üzerinde bulundukları İslâm'dan başka herhangi bir inanç sitemi ya da rejimi adına hayatlarını ortaya koymamalarını öngörmektedir. Bu tıpkı şuna benzer bir ifadedir. *"Namazın huşu içinde olmadıktan sonra kılma."* Bu, namazı terk et manasında değil, fakat namazı kılınması gerektiği şekilde kılınma isteği ve tavsiyesidir. Dolayısıyla bu, *"Namazını kıl ama, namazda huşuu elden bırakma."* demektir.

١٣٣– ﴿ اَمْ كُنْتُمْ شُهَدَٓاءَ اِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ اِذْ قَالَ لِبَنٖيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدٖي قَالُوا نَعْبُدُ اِلٰهَكَ وَاِلٰهَ اٰبَٓائِكَ اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ اِلٰهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴾

133 – Ey İsrailoğulları! Yoksa Yakub'a ölüm gelip çattığında onun, çocuklarına: "Benim ölümümden sonra hangi inanca göre kul-

lukta bulunacaksınız?" diye sorduğunda siz orada hazır mıydınız? Çocukları babalarına şöyle cevap vermişlerdi: "Senin ilâhına ve senin ataların olan İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhına, bir tek ilâh olarak O'na kullukta bulunacağız. Biz ancak (Müslüman olarak) **O'na teslim olmuşuz."**

« أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ » *"Ey İsrailoğulları! Yoksa Yakub'a ölüm gelip çattığında ..... siz orada hazır mıydınız?"*

Bu âyette yer alan, « أَمْ » kelimesi münkatıadır. Başında yer alan hemzenin manası da inkâr ve ret içindir. Yine, « شُهَدَاءَ » kelimesi de, « شَهِيد » kelimesinin çoğuludur ve hazır anlamınadır. Yani, *"Hz. Yakub (Aleyhi's-Selâm) ölüm döşeğinde iken, onun yanında siz hazır değildiniz, yoktunuz."* demektir.

Burada hitap mü'minleredir ve: *"Siz o esnada orada değildiniz. Fakat siz bu bilgileri ancak vahiy yoluyla öğrenmiş oldunuz."* anlamındadır. Ya da buradaki, « أَمْ » kelimesi muttasıladır. Dolayısıyla bundan önce bir mahzuf takdir olunur. Hitap Yahudileredir. Çünkü onlar hep şunu savuna gelmişlerdir: *"Ölen her peygamber Yahudi dini üzere ölmüştür."* Sanki burada şöyle denir gibidir:

> *"Siz peygamberlerin Yahudilik dini üzere olduklarını mı savunup duruyorsunuz öyle mi? Yoksa siz, Yakub ölüm döşeğinde iken, söylediklerini söylediği esnada yanında hazır mı bulunuyordunuz?"*

« إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي » *"Onun, çocuklarına; benim ölümümden sonra hangi inanca göre kullukta bulunacaksınız? diye sorduğunda ...."*

« اذْ قَالَ »'deki « اذْ » ilk geçen, « اذْ »'den bedeldir. Her ikisi üzerinde amil (etkin) görevini yapan, « شُهَدَاءَ » kelimesidir. Ya da « حَضَرَ » fiilinin zarfıdır. « مَا تَعْبُدُونَ » fiilinin başındaki, «مَا» başında yer aldığı, « تَعْبُدُونَ » fiiliyle mahallen mansubtur. Yani *"Hangi şeye ve neye kullukta bulunacaksınız?"* Buradaki, « مَا » hemen her şey için genel olarak kullanılan bir kelimedir. Ya da, mabudun niteliğini soran bir soru edatıdır. Örneğin:

« مَا زَيْدٌ ؟ تُرِيدُ اَفَقِيهٌ اَمْ طَبِيبٌ » "Zeyd ne istiyor, fakih mi doktor mu?"

« قَالُوا نَعْبُدُ إِلٰهَكَ وَإِلٰهَ اٰبَائِكَ » *"Çocukları babalarına şöyle cevap vermişlerdi: Senin ilâhına ve senin atalarını olan..."* « إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ إِلٰهًا وَاحِدًا » *"İbrahim, İsmail ve İshak'ın ilâhına, bir tek ilâh olarak O'na kullukta bulunacağız."*

Bu ayette, « اله » – *"ilâh"* ismi tekrarlandı. Bunun nedeni de, cer edatı yeniden zikredilmeksizin mecrur olan zamir üzerine atıf yapılmasını içindir.

Yine âyette yer alan, *"İbrahim, İsmail ve İshak"* kelimeleri de, « اٰبَائِكَ » kelimesinin atfı beyanıdırlar. Hz. İsmail *(Aleyhi's-Selâm)* de onun ataları arasında sayılmıştır. Çünkü amcasıdır ve amca baba mesabesindedir. Nitekim Hz. Peygamber *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* de, amcası Abbas *(Radıyallahu Anh)*'tan ötürü şöyle buyurmuştur:

"Bu, atalarımın geride kalanıdır."[512]

« إِلٰهًا وَاحِدًا » ifadesi, « إِلٰهَ اٰبَائِكَ » cümlesinden bedeldir. Bu, tıpkı şu âyetteki ifadeye benze bir ifadedir.

﴿ بِالنَّاصِيَةِ ۝ نَاصِيَةٍ كَاذِبَةٍ ﴾

" .... perçeminden, yalancı perçeminden."[513]

Yahut da bu, ihtisas üzere mansubtur. Yani bu şu demektir:

"Biz, senin atalarının ilâhı sözüyle bir tek olan ilâhı, Allah'a demek istiyoruz."

« وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ » *"Biz ancak* (Müslüman olarak) *O'na teslim olmuşuz."*

[512] Bk. İbn Ebu Şeybe, Musannaf: 121/109.
[513] Alak, 15-16.

Bu cümle, « نَعْبُدُ » kelimesinin failinden haldir. Ya da, « نَعْبُدُ » üzerine atfedilen bir cümledir. Veya bu, te'kit için gelen bir parantez cümlesidir.

١٣٤- ﴿ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

134 – Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara ait, sizin de kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.

« تِلْكَ » Bu işaret ismiyle, adı geçen ümmete işaret olunmaktadır. Ki bunlar da Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)* ile Yakub *(Aleyhi's-Selâm)* ve bunların tek ilâh inancına yani tevhid inancına bağlı olan zatlardır. İşte, « تِلْكَ » kelimesiyle bunlara işaret ediliyor. « تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ » *"Onlar bir ümmetti, gelip geçti."*

« لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ » *"Onların kazandıkları onlara ait, sizin de kazandıklarınız size aittir."* Yani hiçbir kimsenin kazandığı şey, ister önceden takdim edilmiş olsun, ister sonradan olmuş olsun başkasına yarar getirmez. Nitekim, şu daha önce geçmiş olanlara kendi kazandıklarının dışında başkalarının onlara bir faydası ve menfaati olmaz. İşte bu bakımdan sizler de öylesiniz. Kendi kazandıklarınızın dışında kimsenin size bir menfaati olmaz. Bunun nedeni de, onların (Yahudilerin) atalarıyla övünmeleridir.

« وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ » *"Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz."* Siz onların işlediği kötülüklerden ötürü sorumlu tutularak hesaba çekilecek değilsiniz."

١٣٥- ﴿ وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارٰى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾

135 – Kitap ehli olanlar Müslümanlara: "Yahudi veya Hristiyan olun ki, doğru yola eresiniz" dediler. De ki: "Asla! Bilakis, biz

yalnızca bir tek Allah inancına dayanan İbrahim'in dinine bağlı kalırız. Çünkü o, Allah'a ortak koşanlardan değildi."

« وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَىٰ » *"Kitap ehli olanlar Müslümanlara: Yahudi veya Hristiyan olun ki,..."* Yani, Yahudileri Yahudi olun, Hristiyanlar da, Hristiyan olun ki, « تَهْتَدُوا » *"doğru yola eresiniz, dediler."*

Burada, « تَهْتَدُوا » fiili emrin cevabı olduğundan dolayı meczumdur.

« قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرٰهِيمَ حَنِيفًا » *"De ki: Asla! Bilakis biz yalnızca bir tek Allah inancına dayanan İbrahim'in dinine bağlı kalırız."* Aksine biz, İbrahim'in dinine uyarız.

« حَنِيفًا » kelimesi muzafun ileyhten (tamlanandan) haldir. Tıpkı şu cümle gibi:

« رَأَيْتُ وَجْهَ هِنْدٍ قَائِمَةً » *"Hindin yüzünü ayakta iken gördüm."*

Hanif: Tüm batıl, din, sistem, rejim ve inançları bırakıp hak olan dine dönmek demektir.

« وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ » *"Çünkü o Allah'a ortak koşanlardan değildi."* Burası kitap ehli Yahudi ve Hristiyanlarla daha başkalarına bir tariz ifadesidir. Çünkü bu gruplardan hemen hepsi şirk üzere oldukları halde Hz. İbrahim (Aleyhi's-Selâm)'in dini üzere olduklarını ve onun müşrik olduğunu iddia ediyorlar, bunu ileri sürüyorlar. Bu bakımdan da onun dini üzere olduklarını savunuyorlar.

١٣٦ـ ﴿ قُولُوا اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَا اُنْزِلَ اِلَيْنَا وَمَا اُنْزِلَ اِلٰى اِبْرٰهِيمَ وَاِسْمٰعِيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ وَمَا اُوتِيَ مُوسٰى وَعِيسٰى وَمَا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴾

136 – Ey Müslümanlar deyin ki: "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve esbata (torunlarına) **indirilene, Musâ ve İsa'ya verilenlere ve Rableri tarafından öteki peygam-**

berlere verilenlere iman ettik. Onlardan hiçbirini diğerinden asla ayırmayız. Ve biz (Müslümanlar olarak) **yalnızca Allah'a teslim olduk."**

« قُولُوا » *"Ey Müslümanlar! Deyin ki:"* Bu hitap ya mü'minlere yapılan bir hitaptır ya da kâfirlere yapılmıştır. Her iki ihtimal de vardır. Yani: *"Deyin ki, hak üzere olasınız. Aksi takdirde siz batıl üzere olmuş olursunuz."*

« اٰمَنَّا بِاللّٰهِ وَمَٓا اُنْزِلَ اِلَيْنَا » *"Biz Allah'a, bize indirilen* –Kuran'a"– « وَمَٓا اُنْزِلَ اِلٰٓى اِبْرٰهٖيمَ وَاِسْمٰعٖيلَ وَاِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْاَسْبَاطِ » *"İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve esbata* (torunlarına) *indirilenlere,"* « وَمَٓا اُوتِيَ مُوسٰى وَعٖيسٰى وَمَٓا اُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ » *"Musa ve İsa'ya verilenlere ve Rableri tarafından öteki peygamberlere verilenlere iman ettik."* « لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ » *"Onlardan hiçbirisini diğerinden asla ayırmayız ve biz* (Müslümanlar olarak) *yalnızca Allah'a teslim olduk."*

Âyette geçen, « الْاَسْبَاطِ » kelimesi, « سِبْطٌ » kelimesinin çoğuludur, bu da torun, demektir. Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin Peygamberimiz *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in iki torunu (sıbtı) idiler. İşte esbat da, Hz. Yakub *(Aleyhi's-Selâm)*'un torunları, çocuklarının çocukları demek olup, bunlar da Hz. Yakub *(Aleyhi's-Selâm)*'un on iki oğlunun çocuklarıdırlar.

Âyette geçen, « اُنْزِلَ » kelimesi, hem, « اِلٰى » cer edatı ile ve hem, « عَلٰى » cer edatıyla müteaddi (geçişli) hale gelir. İşte bu bakımdan burada yani Bakara Sûresinin bu âyetinde « اِلٰى » ile müteaddi olmuşken, Al-i İmran Sûresi, 84. ayetinde ise « عَلٰى » cer edat ile müteaddi olmuştur.

« لا نفرق ... مِنْهُمْ » *"Onlardan .... ayıramayız."* derken bazısına inanıp bazısını da inkâr etmeyiz, demektir. Oysa Yahudi, ve Hristiyanlar böyle yapmaktadırlar. « اَحَدٍ » kelimesi burada cemaat manasındadır. İşte bu manada olduğundan ötürü, başına, « بَيْنَ » kelimesinin gelmesi sahihtir.

١٣٧– ﴿ فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِهٖ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَاِنْ تَوَلَّوْا فَاِنَّمَا هُمْ فٖي شِقَاقٍ فَسَيَكْفٖيكَهُمُ اللّٰهُ وَهُوَ السَّمٖيعُ الْعَلٖيمُ ﴾

137 – Şayet onlar da tıpkı sizin inandığınız gibi iman ederlerse, mutlaka dosdoğru yolu bulmuş olurlar. Yok şayet imandan yüz çevirirlerse, mutlaka onlar bir ayrılık ve düşmanlık içindedirler. Onların düşmanlıklarına karşılık muhakkak Allah sana yeter. Doğrusu Allah her şeyi işiten ve her şeyi bilendir.

« فَاِنْ اٰمَنُوا بِمِثْلِ مَٓا اٰمَنْتُمْ بِه۪ فَقَدِ اهْتَدَوْاۚ » *"Şayet onlar da tıpkı sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse, mutlaka dosdoğru yolu bulmuş olurlar."* Ayeti zahiri (göründüğü) şekliyle ele aldığımızda bir müşkil (problem) ile karşı karşıya olduğumuzu görürüz. Çünkü, ayet yüce Allah'a, denk-benzer yani *"misl"* gerektiriyor gibi. Oysa Yüce Allah bundan uzak, beri ve münezzehtir.

Bir yoruma göre « بِمِثْلِ » kelimesinin başında yer alan « بِ » cer harfi zaidedir. *"misl"* kelimesi de mahzuf bir mastarın sıfatıdır. Bunun takdiri de şöyle olmaktadır: *"Eğer onlar, tıpkı sizin imanınız gibi bir iman ile iman ederlerse."*

« بِه » deki « ه » zamiri de Aziz ve Celil olan Allah'a aittir. « بِ » harfinin zaideliği ise doğru değildir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ وَالَّذ۪ينَ كَسَبُوا السَّيِّـَٔاتِ جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا ﴾

"Kötülük yapanlara gelince, kötülüğün cezası misli iledir." [514]

Bu âyetteki, « جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا » cümlesi, « جَزَٓاءُ سَيِّئَةٍ مِثْلُهَا » takdirindedir. Nitekim, Rabbimizin bir başka kavlinde de şöyle buyurulmuştur:

﴿ وَجَزٰٓؤُا سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا ﴾

"Bir kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür." [515] gibi.

[514] Yunus, 27.
[515] Şura, 40.

Bir yoruma göre de, *"misl"* kelimesi ziyadededir. Yani: *"Eğer onlar, sizin iman ettiğiniz şeye iman ederlerse,"* takdirindedir. Çünkü, Abdullah b. Mesud *(Radıyallahu Anh)*'un kıraati bunu desteklemektedir. Çünkü o, « بِمَٓا اٰمَنْتُمْ بِهٖ » olarak okumuştur. Burada, « مَا » kelimesi, Übeyy b. Ka'b'ın kıraati delil gösterilmek suretiyle, « اَلَّذِى » manasında olduğu belirtilmiştir. Çünkü Übeyy, « بِالَّذِى اٰمَنْتُمْ بِهٖ » *"Billezi amentüm bihi"* olarak okumuştur.

Bir yoruma göre de buradaki « بِ » harfi, tıpkı, « كَتَبْتُ بِالْقَلَمِ » cümlesinde olduğu gibi istiane içindir. Yani mana şöyledir: *"Eğer sizin kendisiyle imana girdiğiniz şehadet gibi bir şehadet getirerek iman ederlerse* (imana girerlerse)."

« وَاِنْ تَوَلَّوْا » *"Yok şayet imandan yüz çevirirlerse,"* Sizin onlara söylediklerinizden vazgeçerler ve adalet ölçüleri içinde hareket etmezlerse veya eğer şehadet getirmekten ve o şehadet ile imana girmekten yüz çevirirler ve vazgeçerlerse.

« فَاِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ » *"mutlaka onlar bir ayrılık ve düşmanlık içindedirler."* Yani, onlar bu durumda sadece ihtilaf içindedirler, düşmanlık sürdürmektedirler. Hak alanında istedikleri hiçbir şeyleri yoktur, hakkın peşinde değillerdir.

« فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللّٰهُ » *"Onların düşmanlıklarına karşılık muhakkak Allah sana yeter."* İşte bu, yüce Allah tarafından, Rasulü'nün onlara üstün geleceğine ilişkin ona verilen kesin bir garantidir. Nitekim, yüce Allah o düşmanlarının kimini öldürmekle vaadini yerine getirdiği gibi ve kimisini de sürgün ettirerek vaadini yerine getirmiştir.

« فَسَيَكْفِيكَهُمُ » kelimesindeki « س » harfi, kesinlik bildirmek manasınadır. Yani, sana verdiğim söz bira gecikmeli de olsa mutlaka ve kesin olarak yerini bulacaktır.

« وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ » *"Doğrusu Allah* –onların tüm konuştuklarını– *işiten ve* –içlerinde gizledikleri kin, haset, ve düşmanlık gibi– *her şeyi bi-*

lendir." Ve Allah kendilerini buna göre de cezalandıracaktır. Bu, Allah düşmanlarına karşı bir tehdit olabileceği gibi Rasulûllah *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)* için de bir vaad olabilir. Yani, Allah senin dua ettiğin şeyin konusunu işitir ve senin bu konudaki niyetini de bilir. Hak dini açıklama konusunda neleri muradettiğini de duyar, işitir ve bilir. Allah senin isteklerine icabetle cevap verecek ve seni, dilediğin şeye erdirecektir.

١٣٨- ﴿ صِبْغَةَ اللّٰهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللّٰهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ ﴾

138 - Allah'ın boyasıyla (dini ve şeriatıyla) **boyanmaya bağlı kalın. Allah'ın boyasından** (din ve şeriatından) **daha güzel olanını kim ortaya koyabilir? Ve Biz yalnızca O'nun boyası içinde kulluk ederiz.**

« صِبْغَةَ اللّٰهِ » *"Allah'ın boyasıyla* (dini ve şeriatıyla) *boyanmaya bağlı kalın."* Bu, Allah'ın dini anlamındadır. Önceki ayetlerde geçen, « آمَنَّا بِاللّٰهِ » kavlinden müekked (tekidli) ve mansub bir mastardır. Kelime, tıpkı « جَلَسَ » fiilinden « جِلْسَةً » mastarı gibi bu da « صَبَغَ » fiilinden « صِبْغَةً » olarak türemiştir. Bu, üzerine boya yapılan bir durum, hal manasındadır. Manası da, *Allah'ın kişiyi temizleyip arındırması,* demektir. Çünkü, iman nefisleri (ruhları) arındırır, temizler.

Bunun aslı da şuna dayanır. Bilindiği gibi Hristiyanlar yeni doğan çocuklarını sarı bir suda vaftiz ederler. Bunun adına da « مَعْمُودِيَّة » derler. Ve: *"vaftiz, onlar* (yani çocuklar) *için bir temizlenmedir."* derler. Bir Hristiyan bu şekilde çocuğunu vaftiz edince, *"İşte şimdi çocuk gerçekten Hristiyan oldu."* derlerdi. İşte bu açıdan Müslümanlara da Hristiyanlara:

"Biz Allah'a iman ettik. Allah bizi iman boyasıyla boyadı. Biz sizin yaptığınız bir vaftiz gibi bir su ile boyanmayız", diye söylemeleri emri verildi.

Âyette bu, « صِبْغَةً » - *"boyama"* lafzıyla getirildi. Bunun nedeni benzerlik açısındandır yani farklı ve şekli bir benzerlikten ötürüdür. Örneğin, ağaç diken bir kimseye: *"Sen de filan kişinin ağaç diktiği gibi ağaç dik."* denmesine benzer bir ifade. Oysa sen bununla, filan kimsenin ikramda bulunduğu gibi ikramda bulun, demek istiyorsun.

« وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللهِ صِبْغَةً » *"Allah'ın boyasından* (din ve şeriatından) *daha güzel olanını kim ortaya koyabilir?"* Bu temyizdir. Yani: *"Allah'ın boyası, dini ve şeriatı üzerinde daha güzel olan bir başka boya, din ve şeriat yoktur."* Burada boya ile murad olunan din veya temizlenmedir.

« وَنَحْنُ لَهُ عَابِدُونَ » *"Ve biz yalnız O'nun boyası içinde kulluk ederiz."*

Bu da, « اٰمَنَّا بِاللهِ » üzerine matuftur. Bu atıf, « صِبْغَةَ اللهِ » kavlinin, « قُولُوا اٰمَنَّا » kavlinin mef'ulüne dahil olduğunun delilidir. Yani: *"Şunu, ve biz yalnız O'nun boyası içinde kulluk ederiz, deyin."* demektir.

Bu aynı zamanda, « صِبْغَةَ اللهِ » kavlinin, « مِلَّةَ اِبْرٰهِيمَ » kavlinden bedel olduğunu ileri sürenlerin de görüşlerini reddediyor. Ya da bu, iğrâilzam suretiyle mansubtur. Yani: *"Size Allah'ın boyasına sarılmanızı–bağlı kalmanızı emrederim."* demektir. Çünkü, bunda nazmı çözme ve sözü uygun olan rayından çıkarmak gibi bir durum vardır. Bunun müekked bir mastar olarak mansub olması görüşü de Siybeveyh'e aittir. Ancak gerçek görüş Hüzami kadının görüşüdür.[516]

١٣٩– ﴿ قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴾

139 – (Ey Rasulüm!) **De ki: "Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz iken O'nun hakkında siz kendinizce birtakım deliller ileri sürerek bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize aittir, sizin de yaptıklarınız size aittir. Biz Allah'a samimiyet ve içtenlikle bağlı kalanlarız."**

« قُلْ أَتُحَاجُّونَنَا فِي اللهِ » "(Ey Rasulüm!) *De ki: Allah hakkında siz kendinizce birtakım deliller ileri sürerek bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz?"* Allah hakkında mı bizimle mücadele edip tartışıyorsunuz? Allah'ın peygamberini sizin içinizden değil de Araplardan seçip gönderdiğini

[516] Bu Hüzami, yaygınlık kazanmış bir atasözü niteliğindedir. İlgili kaynaklarda bakılabilir. Burada, asıl yanılanın Siybeveyh olduğuna dikkat çekiliyor. "Çeviren"

mi tartışıyorsunuz? *Ve: "Eğer Allah herhangi bir kimseye vahiy indirseydi mutlaka bizim üzerimize indirirdi"* mi diyorsunuz? Siz kendinizi peygamberliğe bizden daha mı lâyık görüyorsunuz?

« وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ » *"Oysa Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbinizdir."* Hepimiz de müştereken O'nun kullarıyız. O da bizim Rabbimizdir. O rahmetini, ikram ve kerametini kullarından kimi dilerse ona isabet ettirir, ona verir.

« وَلَنَا أَعْمَالُنَا وَلَكُمْ أَعْمَالُكُمْ » *"Bizim yaptıklarımız bize aittir, sizin de yaptıklarınız size aittir."* Yani amel ve iş her şeyin temelidir, esasıdır. Nasıl sizin kendinize göre amelleriniz ve yaptıklarınız var ise,aynı şekilde bizim de kendimize göre iş ve amellerimiz vardır.

« وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ » *"Biz Allah'a samimiyet ve içtenlikle bağlı kalanlarız."* Yani biz Allah'ın birliğini kabullenip buna ihlâs ve samimiyetle sarılıp iman ile bağlı kalanlarız. Oysa sizler Allah'a ortak koşmaktasınız. İşte bu bakımdan ihlâs sahibi olanlar elbette ikrama daha lâyıktırlar ve başkalarından daha çok peygamberlik ihlâs sahibinin hakkıdır.

١٤٠ — ﴿ أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارٰى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللّٰهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

140 – Yoksa siz: "İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un ve esbatın (torunlarının) **Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı" iddia ediyorsunuz? De ki: "Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı? Allah tarafından yanında bir şahitlik bilgisi bulunup da onu gizleyen kimseden daha zalim başka kim olabilir? Kaldı ki, Allah yapıp ettiklerinizden habersiz değildir.**

« أَمْ تَقُولُونَ » Bu kelimeyi, kıraat imamlarından İbn Amir ve Kûfe okulundan da Ebu Bekir Şube dışında Hafs, Hamza Kisaî ve Halef görüldüğü gibi « ت » harfiyle, « تقولون » olarak okumuşlardır. Buna göre keli-

menin başında yer alan, « أَمْ » edatı da, « أَتُحَاجُّونَنَا » kelimesinin başındaki soru edatı olan hemzeye muadildir (denktir). Yani:

"İki şeyden hangisini gündeme getiriyorsunuz: Allah'ın hükmü hakkında tartışmayı mı yoksa peygamberlerin Yahudi ya da Hristiyan oldukları iddiası mı? Bu ikisinden hangisi?"

Ya da burada bu, « أَمْ » münkatia olabilir. Yani, *"Bilakis şöyle mi diyorsunuz?"* demektir. Yukarıda adları geçen kıraat imamları dışındakiler de: « ى » harfiyle, « يَقُولُونَ » olarak okumuşlardır.

« أَمْ تَقُولُونَ إِنَّ إِبْرٰهِيمَ وَإِسْمٰعِيلَ وَإِسْحٰقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارٰى » *"Yoksa siz: «İbrahim'in, İsmail'in, İshak'ın, Yakub'un ve esbat'ın* (torunlarının) *Yahudi ya da Hristiyan olduklarını mı, iddia ediyorsunuz?»"* Rabbimiz daha sonra peygamberine emrederek, soru şekliyle ve Rabbimizin şu kavliyle cevap vermesini buyurdu:

« قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللّٰهُ » *"De ki: Siz mi daha iyi bilirsiniz yoksa Allah mı?"* Yani yüce Allah'ın, *"Onların İslâm milletinden"* olduklarına kendilerini şahit, tanık gösterdi. Çünkü Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ مَا كَانَ إِبْرٰهِيمُ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلٰكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴾

"İbrahim Yahudi de değildi, Hristiyan da değildi. Ancak O Allah'ı bir olarak tanıyan dosdoğru bir Müslüman idi. O müşriklerden de değildi." [517]

« وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللّٰهِ » *"Allah tarafından yanında bir şahitlik bilgisi bulunup da onu gizleyen kimseden daha zalim kim vardır?"* Yani, yanında Allah'ın şahitlik etmelerini istediği bilgiyi ve şehadeti gizlediler. Bu şahitlik, yüce Allah'ın, Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'in müşrik olmadığı ve dosdoğru bir Müslüman olduğu hakkındaki şahitliğidir. Bunu Allah onlardan istemektedir. Mana şöyledir:

---

[517] Al-i İmran, 67.

"Gerçekten kitap ehli olan Yahudi ve hıristiyanlardan daha zalimi yoktur. Çünkü onlar bu şahitliği ve gerçeği bildikleri halde bile bile şehadeti gizlediler." Veya:

"Eğer biz bu şehadet gerçeğini gizleyip saklarsak, bu durumda bizden daha zalimi olamaz. O halde biz onu gizleyip saklamayız." demektir.

Aynı zamanda burada, kitap ehli, yüce Allah'ın olara gönderdiği kitaplarda Hz. Muhammed *(Sallallahu Aleyhi ve Sellem)*'in peygamberliğine olan şahitliği ve daha başka hususlardaki şahitliği gizlediklerinden dolayı onlara bir tariz vardır. « مِنَ اللهِ »'daki, « مِنْ » edatı, örneğin senin herhangi birine şahitlik yapman bakımından ve o şahitliğinde onun bir niteliği, sıfatı olması açısından dersin ki:

« هٰذَا شَهَادَةٌ مِنّي لِفُلاَنٍ » *"Bu benim tarafımdan filanca kimse hakkındaki tanıklığımdır."*

« وَمَا اللهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ » *"Kaldı ki, Allah yapıp ettiklerinizden habersiz değildir."* Peygamberleri yalanladığınızı da, şahitlikleri gizlediğinizi de bilir.

١٤١- ﴿ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْـَٔلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴾

141 – Onlar bir ümmetti, gelip geçti. Onların kazandıkları onlara ait, sizin de kazandıklarınız size aittir. Siz onların yaptıklarından sorumlu tutulacak değilsiniz.

Bu ayetin tekrarı te'kit içindir. Ya da ilk ayetten murat peygamberlerdir *(Allah'ın salat ve selâmı üzerlerine olsun)*. İkinci, yani bu ayetten murat ise, Yahudi ve Hristiyanların selefleridir, onlardan önce geçen atalarıdır.

❁ ❁ ❁

142. — 144. ÂYETLER

سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي
كَانُوا عَلَيْهَا قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ
إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٢﴾ وَكَذٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا
لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا
جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ
الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلٰى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا
عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللّٰهَ
بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي
السَّمَآءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ
وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا
اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾

Meâli

142. İnsanlardan cahil ve kendini bilmez beyinsiz takımı: "Onları daha önce yönelmekte oldukları kıbleden döndüren sebep nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir."

143. İşte böylece insanlara karşı şahit olmanız ve Peygamberin de size karşı şahit olması için sizi vasat *(orta)* bir ümmet kıldık. Senin halen yönelmekte olduğun hedefi, kıbleyi *(Kâbe'yi)* biz ancak peygambere uyanları, iki ökçesi üzerinde geri dönecek olanlardan ayırt edelim diye kıble yaptık. Gerçi bu, Allah'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerden başkasına oldukça ağır gelecektir. Fakat Allah sizin imanınızı ve Kudüs'e doğru kılmakta olduğunuz namazınızı asla zayi edecek *(boşa çıkaracak)* değildir. Şüphesiz Allah insanlara karşı pek şefkatli ve çok merhametlidir.

144. *(Ey Rasulüm!)* Biz senin yüzünü hep göğe doğru kaldırıp umutla bir haber beklediğini muhakkak görüyoruz. Mutlaka seni şimdi memnun kalacağın bir kıbleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescit-i Haram tarafına *(Kâbe'ye)* doğru çevir! *(Ey mü'minler!)* Siz de nerede olursanız olun yüzlerinizi namazda Mescit-i Haram'a doğru çevirin. Doğrusu kitap ehli Yahudi ve Hristiyanlar bunun Rablerinden gelen bir hak *(gerçek)* olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapıp ettiklerinden habersiz değildir.

Tefsiri

١٤٢— ﴿ سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلاَّهُمْ عَن قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا قُل لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴾

142 – İnsanlardan cahil ve kendini bilmez beyinsiz takımı: "Onları daha önce yönelmekte oldukları kıbleden döndüren sebep nedir?" diyecekler. De ki: "Doğu da batı da Allah'ındır. O dilediğini doğru yola iletir."

« سَيَقُولُ السُّفَهَآءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلّٰيهُمْ عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا » *"İnsanlardan cahil ve kendini bilmez beyinsiz takımı: «Onları daha önce yönelmekte oldukları kıbleden döndüren sebep nedir?» diyecekler."* Beyinsiz, ayak takımı, düşük seviyeliler, bayağı kimseler. Sefeh: Esas itibariyle hafiflik, basitlik, demektir. Bu kimseler de Yahudilerden başkası değiller. Çünkü, Yahudiler, Kâbe'ye doğru yönelip namaz kılınmasını hoş görmüyor ve bundan rahatsız oluyorlardı. Zira Yahudiler nesh olayını kabul etmemektedirler.

Ya da bunlardan maksat münafıklardır. Çünkü, münafıklar insanlara dil uzatmayı ve onlarla alay etmeyi çok çok isterler. Yahut da bunlar müşriklerdir. Çünkü, bunlar da, Hz. Peygamber (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) için, *"Atalarının kıblesinden dönüp vazgeçti, sonra tekrar oraya döndü. Allah'a yemin olsun ki o, yakında yine onların dinine dönecektir."* diyorlardı.

Bir de henüz olmamış bir şey hakkında onların ileri geri konuşacaklarının haber verilmiş olması, insanları ileride olabileceklere karşı hazırlıklı olmaya bir alıştırma niteliğindedir. Çünkü, kişinin hoşlanmadığı bir durumla ansızın karşı karşıya kalması gerçekten rahatsız edici olur. Dolayısıyla ileride kesin olabilecekler hakkında gereken cevapları hazırlamak, hasmı yenmenin en etkin ve doğal yoludur. Çünkü, insan silahını kullanmadan önce hedef atışları yapar ki, ileride attığını vurabilsin.

« مَا وَلّٰيهُمْ » *"Onları çeviren şey nedir?"* « عَنْ قِبْلَتِهِمُ الَّتِي كَانُوا عَلَيْهَا » *"Yönelmekte oldukları kıbleden."* Bununla demek isten Beyt-i Makdis'tir, Kudüs'tür.

Kıble: Kişinin namaz kılarken yüzünü çevirdiği cihet, taraf demektir. Çünkü namaz kılacak olan kimse karşısına onu hedef olarak alır ve namazını öyle kılar.

« قُلْ لِلّٰهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ » *"De ki: «Doğu da batı da Allah'ındır.»"* Yani, dünyanın doğuları olsun batıları olsun dört bir yanı Allah'ındır. İşte bu itibarla:

« يَهْدِي مَنْ يَشَآءُ إِلٰى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ » *"O –dünyada– dilediğini doğru yola iletir."* Yani, onlardan dilediklerini hak ve gerçek olan kıbleye

yöneltir ki, burası da Kâbe olup, Allah bizim ona yönelmemizi emir buyurmuştur.

Ya da, tüm mekanlar Allah'a aittir demektir. Allah nereyi dilerse o tarafa dönmeyi emir buyurur. Bazan bu Kâbe olur ve bazen de bu Beyt-i Makdis olur. Allah'a karşı bir itiraz olamaz. Çünkü yegâne malik ve tek sahip Allah'tır.

١٤٣ـ ﴿ وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴾

143 – İşte böylece insanlara karşı şahit olmanız ve Peygamberin de size karşı şahit olması için sizi vasat (orta) **bir ümmet kıldık. Senin halen yönelmekte olduğun hedefi, kıbleyi** (Kâbe'yi) **biz ancak peygambere uyanları, iki ökçesi üzerinde geri dönecek olanlardan ayırdedelim diye kıble yaptık. Gerçi bu, Allah'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerden başkasına oldukça ağır gelecektir. Fakat Allah sizin imanınızı ve Kudüs'e doğru kılmakta olduğunuz namazınızı asla zayi edecek** (boşa çıkaracak) **değildir. Şüphesiz Allah insanlara karşı pek şefkatli ve çok merhametlidir.**

« وَكَذَٰلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا » *"İşte böylece sizi vasat* (orta) *bir ümmet kıldık."* İşte böylesine hayret ve şaşkınlık duyulacak bir şekilde sizi vasat ümmet kıldık.

« وَكَذَٰلِكَ » kelimesindeki « كَ » harfi teşbih (benzetme) içindir. « ذَا » ise « كَ » harfiyle mecrurdur. Kelime bünyesindeki « لِ » harfi de yakın ve uzağı birbirinden ayırt etmek için kullanılan bir işaret harfidir. « كَ » harfi de îraptan mahalli olmayan ve hitap içim gelen bir harftir.

« أُمَّةً وَسَطًا » demek hayırlı olan ümmet demektir. Çünkü, hayırlı manasında, *"vasat"* kelimesi kullanılmaktadır. Çünkü aşırı uçlarda yer almak hep sıkıntı getirir, oldukça çabuk yıpranır. Ortalarda yer almak, merkezde bulunmak her zaman güven altında bulunmak demektir. Nite-

kim nasıl ki, sizin kıbleniz en hayırlı ve merkez kıble kılınmış ise yüce Allah sizi de aynen o şekilde ümmetlerin ve milletlerin en hayırlısı ve en mutedil olanları kılmıştır.

Bunun sebebi, yani orta bir ümmet kılınma nedeni ise şudur: Sizin ortaya konan hüccet, delil ve kanıtları düşünerek ve tartarak öğrenmeniz bakımındandır. Kadı ki, Allah Tealâ, kitabı olan Kur'an'ı üzerinize indirdi ve orada şu gerçeklere yer verdi. Hiçbir kimseye cimrilik ederek Haksızlık ve zulümde bulunmamıştır. Aksine Allah tüm yoları açıklamış, peygamberlerini göndermiş ve onlar da kendilerine indirilenleri tebliğ etmişler ve nasihatlerde bulunmuşlardır.

Fakat inkârcı kâfirlere gelince, düşmanlık, kötülük onları şehevi arzu ve istekleri doğrultusunda yönlendirdi. Onlar da böylece gelen âyetlerden, mucizelerden yüz çevirdiler. İşte siz bu halinizle, yani orta ve hayırlı bir ümmet olmakla kendi çağdaşlarınız olan bu kimselere şahitlik ve tanıklık ettiğiniz gibi, sizden öncekilere de ve sonra gelecek olanlara da yine siz şahit ve tanık olacaksınız.

Ya da bu *"vasat ümmet"* ifadesinden, oldukça adil olan ümmet demektir. Çünkü vasat demek, aşırı uçlar arasında adaleti sağlamak demektir. Yoksa bu, ucun birine yakınlık gösterip ötekisinden uzak durmak demek değildir. Yani:

"Nasıl ki, kıblenizi doğu ile batı arasında orta ve merkez bir yer olarak değerlendirmiş ve böyle kılmış ise, sizi de iki aşırı ucun arasında yani en uç noktada olan ile en geri noktada olan arasında orta ve hayırlı bit ümmet kılmıştır. Çünkü, sizler Hristiyanlar gibi çok aşırı giderek, onların Mesih İsa'ya ilâhlık vasfını verdikleri gibi bir yola gitmediniz. Aynı zamanda Yahudiler gibi de haddini aşıp Hz. Meryem'e zina fiilini isnadettikleri ve Hz. İsa'yı da zina ürünü gösterdikleri gibi bir alçaklığa ve düşüklüğe de düşmediniz.

« لِتَكُونُوا شُهَدَآءَ عَلَى النَّاسِ » *"İnsanlara karşı şahit olmanız için."*

Buradaki, « شُهَدَاءَ » te'nis elifi nedeniyle gayrı munsarıftır. « عَلَى النَّاسِ » de « شُهَدَاءَ » kelimesinin sılasıdır.

« وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا » *"Ve peygamberin de size karşı şahit olması için ..."* Burası, « لِتَكُونُوا » üzerine matuf bulunmaktadır.

Rivayete göre ümmetler kıyamet gününde peygamberlerin tebliğlerini inkâr edeceklerdir. Bunun üzerine Allah peygamberlerden, ümmetlerine tebliğde bulunduklarına ilişkin kanıt talebinde bulunacaktır. Kaldı ki, Allah zaten gerçeği bilmektedir. Onlar da bunun üzerine Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in ümmetini gösterecekler ve onlar da gelip peygamberlerin tebliğde bulunduklarına ilişkin şahitlik edeceklerdir. Bu defa diğer ümmetler, "Siz bunları nereden öğrendiniz?" diye itirazlarını ileri süreceklerdir. Bizim peygamberimizin ümmeti de:

—*Yüce Allah'ın konuşan* (natık) *kitabıyla, doğru söyleyen peygamberinin diliyle verdiği haber sayesinde öğrendik."* diyecekler.

Bu durum karşısında bizim Peygamberimiz Hz. Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* huzura getirtilir ve ona ümmetinin durumundan sorulur. Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* de onları tezkiye eder, ümmetin adil olduklarına dair şahitlikte bulunur."

Şahitlik bazan müşahedesiz, yani olay ve durumu görmeden de olabilir. Örneğin, bilinip tanınmış olan şeyler hakkında duyduklarını söylemesi gibi. Mademki şahit ya da tanık tıpkı bir murakıp (gözetmen) gibidir. Bu, İsti'la kelimesiyle yani, « عَلَى » ile getirilmiştir. Örneğin şu ayet gibi:

﴿ كُنْتَ اَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ ﴾

"... Onların üzerine gözetleyici yalnız sen oldun." [518]

Bir diğer yoruma göre, « لِتَكُونُوا شُهَدَٓاءَ عَلَى النَّاسِ » âyeti, peygamberimizin ümmetinin dünyada onlara şahitlik etmeleri gerçeğini dile getiriyor. Çünkü, bir şeyin gerçekliliği ve doğruluğu ancak, dürüst, hayırlı ve adil olan şahitlerin şahitliğiyle mümkündür.

« وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا » Böylece Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* de sizi tezkiye etsin, sizin adil olduğunuzu bilsin ve bildirsin.

İmam Muhammed Ebu Mansur Maturidî bu ayeti delil göstererek ve buna dayanarak, *"icma"*'nın hüccet (delil) olduğunu belirtmiştir. Çünkü Yüce Allah bu ayette bu ümmeti, "Adalet" vasfıyla tanıtmaktadır.

---

[518] Mâide, 117.

Adl: Şehadette bulunmaya ya da tanıklık etmeye lâyık olan ve şahitliği kabul edilen demektir. Dolayısıyla onlar bir şey üzerinde toplanırlar ve buna şahitlik ederlerse artık bundan böyle o şeyin kabul edilmesi gerekir.

Başta *"şehadet"* kelimesinin sılası tehir edildi, sonraya bırakıldı. Sonundakinde ise sıla önce getirildi. Neden? Çünkü ilkinden asıl amaçlanan şey, onların, yani bizim peygamberimizin ümmetinin şahitliklerinin diğer ümmetler hakkında tesbiti ve gerçekliği konusu belirtildi. Yani ilk başta bu ümmet onlara tanıklık edecek, bunun gerçekleşmesinden sonra da, Rasulûllah (*Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*)'ın şahitliğinin de bu ümmete has olduğu gerçeği anlatılmış olacağından böyle gelmiştir.

« وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا » *"Senin halen yönelmekte olduğun hedefi, kıbleyi – Kâbe'yi, ... yaptık."* Yani, "Senin halen üzerinde bulunduğun – yöneldiğin ciheti– , –ki burası Kâbe'dir– .... *kıldık, yaptık."*

Âyetin bu kısmında yer alan, « الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا » cümlesi kıble kelimesinin sıfatı değildir. Aksine bu, « جَعَلَ » fiilinin ikinci mef'ulüdür.

Rivayete göre Rasulûllah (*Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*) henüz Mekke'de bulunduğu sırada Kâbe'ye doğru namazını kılarlarmış. Ancak hicret ettikten sonra namaz için Beyt-i Makdis'te bulunan Mescit-i Aksa'ya (Taş kubbeye) yönelmekle emrolundu. Bunun amacı Yahudileri yeni dine ısındırmak ve onları İslâm'a kazandırmaktı. Bu daha sonra tekrar eski haline yani Kâbe'ye doğru çevirildi.

Bu aynı zamanda şu hususun da delili olmaktadır. Sünnet ile Kitabın neshi (yürürlükten kaldırılması) caizdir. Fakat Şafiilerin ileri sürdükleri bunu aksinedir. Bilindiği üzere Beyt-i Makdis'e doğru namaz kılma olayı vahyi gayri metlüvle (okunmayan vahiyle) sabit olmuştur. Kitap ile de oraya dönüş (oraya doğru namaz kılınması) neshedilmiştir.

« إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقِبَيْهِ » *"Biz ancak peygambere uyanları, iki ökçesi üzerinde geri dönecek olanlardan ayırdedelim diye kıble yaptık."* Senin halen üzerinde bulunduğu ve yönelmekte olduğun, hep sevip istediğin ciheti –ki burası daha önceleri Mekke'deki Kâbe idi– sana şunun için kıble yaptık; insanları denemek ve imtihan etmek. Böylece İslâm'a inanmada samimi ve dürüst olan ile, bir yarın ke-

narında olanları bilip öğrenelim diye. Çünkü, içlerinde öyle kimseler var ki, bir uçurumun kenarındadır, en ufak bir sarsıntıyla hemen iki ökçesi üzerinde gerisin geri esli inancına döner, irtidat eder. Kıblenin değişmesiyle İslâm'a pamuk ipliğiyle bağlı bulunanlar hemen dini terk eder, mürted olur.

Şeyh Muhammed Ebu Mansur Maturidî der ki: « لِنَعْلَمَ » *"Bilelim, ayırt edelim"* manasındaki bu kelimenin asıl manası şöyledir:

"Ezelde olacağını ve meydana getirilmiş olacağını bildiğimiz bir gerçeği oluyor ve ileride olabilecek haliyle bilelim diyedir." Çünkü var olmasını murad ettiği her şeyi ezeli ilmiyle bildiği gibi, O aynı zamanda var olmasını istediği şeyin aynı zamanda var edeceği vaktiyle de bilir. Ancak Allah, o şeyler ezelde olduğu ve olacağı için bilir diye bu şekliyle vasıflanamaz, nitelenemez. Çünkü, o şeyler ezelde var değildi, o halde ezelde olmamış olanı nasıl var olmuş gibi bilebilsin ki? Zaten bir şey eğer mevcut (var) ise bu, Allah'ın ezeli bilgisi altına girer, onun içinde değerlendirilir. Dolayısıyla, bu da Allah için mevcut ve ileride olabilecekler manasında malum (bilinen) olmuş olur. Bu bakımdan meydana gelen değişiklik zaten bilinenler üzerinde olan değişikliktir. Yoksa Allah'ın ilminde bir değişiklik asla söz konusu değildir.

Ya da kimler peygambere uyuyor ve kimler yan çiziyor, inanmıyor, bu gerçek aydınlansın ve ortaya çıksın, diyedir. Nitekim, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ لِيَمِيزَ اللّٰهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ ﴾

"Bu, Allah'ın murdarı (kâfiri) ***temizden*** (mü'minden) ***ayıklaması içindir."*** [519]

Bu manasıyla, *"ilim"* kelimesi ayırt etmek ve ayıklamak anlamında değerlendirilmiş bulunmaktadır. Çünkü insan ancak ilim sayesinde gerçekleri ayırt edebilir.

Yahut da bu, Allah Rasulü *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* ile mü'minler bu gerçeği bilsinler diyedir. Ancak bunların bilgilerinin yüce Allah'ın zatına isnad olunma nedeni, bunların Allah'ın has ve üstün kulları olması nedeniyledir.

---

[519] Enfal, 37.

Ya da bu, meseleyi bilmeyenlere karşı nezaket kuralları içerisinde meseleyi aktarıp öğrenmeye benzer. Örneğin, altın madeni erimez, diyen bir kimseyi ikna etmek ve bunu nezaket kuralları içerisinde yerine getirmek için, o inkâr eden kişiye, *"Sen onu ateşe at da, eriyor mu, erimiyor mu?"* demeyip ona, *"Gel öyle ise birlikte onu ateşe atalım, bakalım eriyecek mi, erimeyecek mi?"* gibi bir ifadedir.

« وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ » *"Gerçi bu,* –değiştirme olayı, bu hayırlı ümmet kılış hali veya kıble durumu– *Allah'ın kendilerine hidayet verdiği kimselerden başkasın oldukça ağır* –zor ve güç– *gelecektir."*

Bu, « وَإِنْ كَانَتْ » kelimesinin başında yer alan, « وَاِنْ » harfi muhaffefedir. « لَكَبِيرَةً » kelimesi, « كَانَ » fiilinin haberidir. Başındaki « لَ » harfi de lâm-ı farikadır.

« إِلاَّ عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللّٰهُ » Yani, Allah'ın kendilerini hidayette kıldıkları kimseler. Burada *"aid"* mahzuftur (gizlidir). Yani, Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e tabi olmakta sebat eden, doğru, samimi ve dürüst davrananlar, demektir.

« وَمَا كَانَ اللّٰهُ لِيُضِيعَ اِيمَانَكُمْ » *"Fakat Allah sizin imanınızı ve Kudüs'e doğru kılmakta olduğunuz namazlarınızı zayi edecek* (boşa çıkaracak) *değildir."* Burada Müslümanların Medine'ye hicretlerinden sonra Beyt-i Makdis'e doğru kıldıkları namazlarının boşa kılınmadığı, zayi olmadığı ve olmayacağı gerçeğine dikkat çekiliyor.

Yine ayette, *"namaz"* ifadesi, *"iman"* kelimesiyle zikredildi. Çünkü namaz, ancak mü'minlere, iman etmiş olanlara farzdır da ondan. Yine ancak iman ehli olanlardan namaz kabul edilir. Kaldı ki, bu ibadetin cemaat halinde edası da yine imanın bir delilidir.

Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Kâbe'ye doğru namaza durunca sahabe Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'a:

— *Kıblenin değişmesinden önce Kudüs'e doğru namaz kılmış ve fakat bu gün hayatta olmayan, ölen kardeşlerimizin namazları ne olacak,* diye sorarlar. İşte bu ayet bunun üzerine nazil olmuştur. Daha sonra da Rabbimiz bunun illetini ve sebebini şöyle gösterdi:

« إِنَّ اللّٰهَ بِالنَّاسِ لَرَؤُفٌ رَحِيمٌ » *"Şüphesiz Allah insanlara karşı pek şefkatli ve çok merhametlidir."* [520]

« لَرَؤُفٌ » Bu kelime hemze ile, *"şekur"* kalıbında ve hemze belirtilerek okunur. Bu kıraat Hicaz kıraat okulunun, yani Mekke ve Medine kıraat okulunun okuyuşudur. Bu okulun temsilcileri de İbn Kesir ve Nafi'dir. Ayrıca Şam okulundan İbn Amir ve bir de Hafs böyle kıraat etmişledir. Bunlar dışındaki kıraat imamları ise, « فَعُلٌ » kalıbında olmak üzere, « رَؤُفٌ » şeklinde okumuşlardır. Her ikisi de mübalağa içindir.

« رَحِيمٌ » demek, Allah onların ecirlerini zayi etmez, boşa çıkarmaz, demektir. « رَأْفَةٌ » anlam bakımından, « رَحْمَةٌ » kelimesinden manaca daha mübalağalıdır. Rabbim bu âyette bu her iki vasfı, tıpkı Fatiha Sûresi, 3. âyetindeki « الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ » gibi birlikte zikretmiştir.

١٤٤— ﴿ قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ اُو۫تُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ اَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴾

144 – (Ey Rasulüm!) **Biz senin yüzünü hep göğe doğru kaldırıp umutla bir haber beklediğini muhakkak görüyoruz. Mutlaka seni şimdi memnun kalacağın bir kıbleye döndüreceğiz. Artık yüzünü Mescit-i Haram tarafına** (Kâbe'ye) **doğru çevir!** (Ey mü'minler!) **Siz de nerede olursanız olun yüzlerinizi namazda Mescit-i Haram'a doğru çevirin. Doğrusu kitap ehli Yahudi ve Hristiyanlar bunun Rablerinden gelen bir hak** (gerçek) **olduğunu çok iyi bilirler. Allah onların yapıp ettiklerinden habersiz değildir.**

« قَدْ نَرٰى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَٓاءِ » "(Ey Rasulüm!) *Biz senin yüzünü hep göğe kaldırıp umutla bir haber beklediğini muhakkak görüyoruz.*" Yüzünü hep dönderip durduğunu, semaya bakıp durduğunu kesin o-

[520] Bk. İbn Kesir, Tefsir: 1/378.

larak görüyoruz. Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Efendimiz, hep Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)*'in kıblesine uygun olarak kıblenin değiştirilmesi beklentisi içinde idi. Bunu Yahudilere muhalefet olarak da istiyordu. Çünkü kıblenin Mekke cihetine, Kâbe'ye çevirilmesi halinde Arapların iman etmeleri üzerinde büyük bir etkisi görülecekti. Çünkü Araplar hep bununla övünürler ve bu aynı zamanda onların hep ziyarette bulundukları bir mekan idi. Hep onu tavaf ile hayatlarını geçirirlerdi.

« فَلَنُوَلِّيَنَّكَ » *"Mutlaka seni döndüreceğiz"* Muhakkak olarak sana istediğini vereceğiz. Ona dönme imkanını senin için sağlayacağız.

Bu ifade, tıpkı, « وَلَّيْتُهُ كَذَا » gibidir. Ki bu da birine yardımda bulunulduğunda, velâyeti üstlenildiği zaman kullanılan bir ifadedir. Ya da bu, *"Biz mutlaka seni Kudüs cihetinden o cihete döndürerek arzuladığını sana vereceğiz."* demektir.

« فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضٰيهَا ». *"Mutlaka seni şimdi memnun kalacağın bir kıbleye döndüreceğiz."* Arzuladığın, sevdiğin ve hep istediğin kıbleye. İçinde gizli tuttuğun kendi doğal ve sahih amaçların için oraya meylettiğini, gönlünün hep orada olduğunu biliyoruz ve oraya çevireceğiz. Ki sen bununla Allah'ın dilemekte olduğuna ve hikmetine de uygun hareket etmektesin.

« فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ » *"Artık yüzünü Mescit-i Haram tarafına* (Kâbe'ye) *doğru çevir!"*

Ayetteki, « شَطْرَ » kelimesi zarf tümleci olarak mansubtur. Yani; *"Yüzün dönüş cihetini Mescit-i Haram tarafına doğru çevir."* Yani o tarafa, o yine doğru, demektir. Çünkü Mescit-i Haram bölgesinden uzakta bulunanlar için bizzat Kâbe'nin kendisine yönelmeleri, oldukça zor bir şeydir. Bu bakımdan onun bulunduğu cihet esas alınmıştır. Kaldı ki, ayette, *"Kâbe"* demeyip bizzat *"Mescit-i Haram"* adının geçmesi, vacib (farz) olanın istikbal veya cihette Kâbe'nin aynı olmayıp, o tarafa ve o cihete dönmeye uymak, buna riayet etmektir.

Rivayet olunduğuna göre Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Medine'ye hicret buyurup geldiklerinde Beyt-i Makdis'e doğru *onaltı ay*

namaz kılmıştır. Daha sonra kıble Kâbe'nin bulunduğu tarafa çevirilmiştir.[521]

« وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ » "(Ey Müslümanlar) *siz de* –yeryüzünün, dünyanın– *neresinde olursanız olun*" namaz kılmak istediğinizde, « فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ » *"yüzlerinizi namazda Mescit-i Haram'a doğru çevirin!"*

« وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ » *"Doğrusu kitap ehli Yahudi ve Hristiyanlar bunun Rablerinden gelen bir hak* (gerçek) *olduğunu çok iyi bilirler."* Yani; kıblenin Kudüs'ten Kâbe'ye çevirilmesinin hak olduğunu pek alâ bilirler. Çünkü bizim peygamberimizin geleceğini müjdeleyen peygamberler onun iki kıble sahibi olacağını, iki kıbleye doğru namaz kılacağını da müjdelemişlerdi.

« وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ » *"Allah onların yaptıklarından habersiz değildir."* Kıraat imamlarından İbn Kesir, Ebu Amr, Nâfi ve Asım, « يَعْمَلُونَ » olarak okumuşlar, bunlar dışındakiler de, « ت » harfiyle olmak üzere, « تَعْمَلُونَ » okumuşlardır. İlk okuyuşa göre yani, « يَعْمَلُونَ » okuyuşuna göre bu, kâfirleri ceza ve azap ile tehdit manası içerir. Çünkü inkârlarının ve haktan kaçışlarının cezası budur. İkinciye göre yani, « تَعْمَلُونَ » okuyuşuna göre mü'minlere, sevap verme ve gereğini yapmaları dolayısıyla da vaaddır, söz vermedir.

❁ ❁ ❁

[521] Bk. Buhari, 4492.

145. — 152. ÂYETLER

وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ اٰيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ
وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنِ
اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ
الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ
أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾
اَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلاَ تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ
هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ
اللّٰهُ جَمِيعًا إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمِنْ حَيْثُ
خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ
رَبِّكَ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا
وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلاَّ يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلاَّ الَّذِينَ
ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلاَ تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ
وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ يَتْلُو

عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكّ۪يكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَاذْكُرُون۪ٓي اَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا ل۪ي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾

Meâli

145. *(Ey Peygamber!)* And olsun ki sen, kendilerine kitap verilmiş olan Yahudi ve Hristiyanlara her türlü âyet ve mucizeyi versen bile yine de senin kıblene uymazlar *(dönmezler)*. Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Kaldı ki, onlardan kimi diğerinin kıblesine de uymazlar. And olsun ki, sana gelen bunca ilimden sonra eğer onların arzu ve isteklerine faraza uyarsan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun.

146. Kendilerine kitap verdiğimiz Yahudi ve Hristiyanlar, kendi öz çocuklarını tanır gibi Muhammed'in peygamber olduğunu bilir ve tanırlar. Bu gerçeklere rağmen yine de içlerinden bir grup bile bile hakkı *(gerçeği)* mutlaka gizlerler.

147. Hak ve ebedî gerçek Rabbin tarafından sana bildirilendir. O halde sakın şüphelenenlerden olma!

148. Herkesin yüzünü dönderdiği bir ciheti *(kıblesi)* vardır. Öyle ise hayırda *(Kâbe'ye dönüşte)* yarış edin! Her nerede olursanız olun, nihâyetinde Allah hepinizi bir araya getirecektir. Muhakkak Allah her şeye kadirdir.

149. Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda mutlaka yüzünü Mescit-i Haram'a *(kıbleye)* doğru çevir! Çünkü bu, Rabbin tarafından sana gelen gerçek emirdir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.

150. Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda yüzünü mutlaka Mescit-i Haram'a *(kıbleye)* doğru çevir! *(Ey Müslümanlar!)* Dünyanın neresinde olursanız olun, yüzlerinizi Mescit-i Haram tarafına döndürün ki, içlerinden zalim olanlar dışında insanlar sizin aleyhinizde

kıble için kullanabilecekleri bir hüccete *(delile)* sahip olmasınlar. Sakın onlardan korkup çekinmeyin, benim sizi cezalandırmamdan korkun! Böylece size karşı olan nimetlerimi tamamlayayım da bu sayede doğru yolu bulasınız.

151. Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik. O size bizim âyetlerimizi okur, sizi arındırır ve size Kitabı ve hikmeti öğretir. Ve o size bilmediğiniz şeyleri de öğretir.

152. Öyleyse siz benim hükümlerimi uygulayarak beni anın ki, ben de sizi mağfiretimle anayım. Benim nimetlerime şükredin ve sakın nankörlükte bulunmayın.

Tefsiri

١٤٥- ﴿ وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴾

145 – (Ey Peygamber!) **And olsun ki sen, kendilerine kitap verilmiş olan Yahudi ve Hristiyanlara her türlü âyet ve mucizeyi versen bile yine de senin kıblene uymazlar** (dönmezler). **Sen de onların kıblesine uyacak değilsin. Kaldı ki, onlardan kimi diğerinin kıblesine de uymazlar. And olsun ki, sana gelen bunca ilimden sonra eğer onların arzu ve isteklerine faraza uyarsan, o takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun.**

« وَلَئِنْ أَتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ » "(Ey peygamber!) *And olsun ki sen, kendilerine kitap verilmiş olan Yahudi ve Hristiyanlara her türlü âyet ve mucizeyi versen bile.*" Bu âyette Rabbimiz bunlar arasında inatçı olanları murad ediyor. Dolayısıyla, bu türden inatçılara Kâbe'nin hak ve gerçek kıble olduğunu, oraya mutlaka dönülmesi gerektiğini çok açık, net ve kesin delil ve kanıtlarla bile ortaya koymuş olsan, « مَا تَبِعُوا قِبْلَتَكَ » *"Yine de senin kıblene uymazlar."* Çünkü bunların sana uymamaları, sana uymayı terk etmeleri herhangi bir şüpheye dayalı değil ki, orta-

ya koyacağın kanıtlarla şüphelerini ortadan kaldırasın. Onların sergiledikleri tavır ve durum sadece inada ve bir de kendilerini üstün kabul etme kibirliliğine dayanmaktadır. Kaldı ki, bunlar kendi yanlarında bulunan hak kitaplarında senin niteliklerini görüp okumuşlar ve hepsini de hak ve gerçek olduğunu öğrenmişleredir. Kasemin yani yeminin mahzuf (gizli) olan cevabı, şartın cevabı yerindedir.

« وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتَهُمْ » *"Sen de onların kıblesine uyacak değilsin."* Bu ifade ile Rabbimiz İslâm düşmanlarının bu türden beklentilerine de kesin noktayı koymuş oluyor. Çünkü bunlar herhangi bir mecburiyet karşısında böyle bir davranış sergileyebilirler. Nitekim bunlar:

"Eğer bizim kıblemize (Kudüs) *üzerinde sebat etmiş olsaydı, bu takdirde biz de onun, bizim beklemekte olduğumuz arkadaşımız* (peygamber) *olduğunu umabilirdik."* dediler. Böylece Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in kendi kıblelerine dönme beklentisi içine girdiler.

Âyette onlara ait kıble meselesini tekil olarak zikretti. Oysa biri Yahudilere ve biri de Hristiyanlara ait olmak üzere iki kıble bulunmaktadır. Bunu nedeni her ne kadar bunların her birinin kendilerine ait bir kıbleleri var ise de, batıl de birleşmeleri nedeniyle hedef açısından tek oldukları içim, kıble de tekil olarak getirilmiştir.

« وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ » *"Kaldı ki onlardan kimi diğerinin kıblesine de uymazlar."* Yani her ne kadar bu kitap ehli sana muhalefette, karşı çıkmada ittifak içine girseler bile, bunlar da kıble meselesinde kendi aralarında da tartışmalıdırlar. Onların sana muvafakatları nasıl ki beklenemezse, kendi aralarında ittifakları da beklenemez. Çünkü Yahudiler Kudüs'e (Beyt-i Makdis'e) doğru yönelirlerken, Hristiyanlar ise güneşin doğuşunu bekler ve ona dönerler.

« وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ » *"And olsun ki sana gelen bunca ilimden sonra eğer sen onların arzu ve isteklerine* (faraza) *uyarsan,"* Yani delil, burhan ve kanıtların açıkça meydana çıkmasından sonra ve kıblenin de gerçekte Kâbe olduğunu öğrendikten sonra, Allah'ın dininin de İslâm'dan başkası olmadığı gerçeğini kavradıktan sonra (fara-

za) onlara uyarsan, « إِنَّكَ إِذاً لَمِنَ الظَّالِمِينَ » *"O takdirde sen mutlaka zalimlerden olursun."* Sen de o iğrenç zulüm planı içerisinde yer almış olur ve o suçu işlemiş olursun.

İşte burada dinleyenlere ve duyanlara bir lütuf ve ikram yer almaktadır. Kişiyi hakka yöneltmek ve onda sebat açısından sevaba aşırı bir teşvik vardır. Aynı zamanda aydınlandıktan ve gerçekleri anlayıp kavradıktan sonra delile göre hareket etmeyi bırakıp hevâ ve istekleri doğrultusunda hareket edenleri de uyarıp ve tehdit ediyor, sakındırıyor.

Bir yoruma göre ahirde ilk değerlendirmede sanki hitap Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'a imiş gibi gözükse de bundan asıl murat olunan ümmetidir. İşte âyetin bu noktasında, « الظَّالِمِينَ » üzerinde vakfetmek lâzım gelir. Eğer vasl edilir, yani durmayıp geçilirse, bu takdirde, bundan sonra gelecek olan âyet yani, « الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ » bu, « الظَّالِمِينَ » kelimesinin sıfatı olmuş olur.

١٤٦— ﴿ الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ وَإِنَّ فَرِيقاً مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴾

146 – Kendilerine kitap verdiğimiz Yahudi ve Hristiyanlar, kendi öz çocuklarını tanır gibi, O'nun (Muhammed'in) **peygamber olduğunu bilir ve tanırlar. Bu gerçeklere rağmen yine de içlerinden bir grup bile bile hakkı** (gerçeği) **mutlaka gizlerler.**

« الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ » *"Kendilerine kitap verdiğimiz Yahudi ve Hristiyanlar onun* (Muhammed'in) *peygamber olduğunu bilir ve tanırlar."*

Az önce gördüğümüz gibi, « الظَّالِمِينَ » kelimesinde durulmadığı ve doğrudan geçildiği takdirde, « الَّذِينَ اٰتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ » ibaresi bunun sıfatı oluyordu. Bu ibare aynı zamanda mübteda ve bunun haberi de, « يَعْرِفُونَهُ » kelimesidir. Yani Kitap ehli Hz. Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'i, Kur'an'ı ya da kıblenin değiştirilmesi gerçeğini bilip tanırlar, demektir. Ancak bu görüşler içinde ilk görüş daha sahihtir, geçerlidir.

Çünkü bundan sonra gelen âyetin şu kısmı bu gerçeğe ışık tutmaktadır. Şöyle ki:

« كَمَا يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ » *"Kendi öz çocuklarını tanır gibi .."* Nitekim Abdullah b. Selâm diyor ki:

— *Ben onu* (Muhammed'i), *onun bir peygamber olduğunu, kendi öz çocuğumu bildiğimden daha iyi biliyor ve tanıyorum.*

İşte bunun üzerine Hz. Ömer ona:

— *Neden ve nasıl?* diye sorar. O da:

— *Ben Muhammed'in peygamber olduğundan şüphe eden biri değilim. Çocuğuma gelince ondan şüphe ederim. Çünkü belki annesi bana ihanet etmiş olabilir,* diye cevap verince Hz. Ömer de derhal gidip onun alnından öper.

« وَإِنَّ فَرِيقًا مِنْهُمْ » *"Bu gerçeklere rağmen yine de içerinden* –İslâm'ı kabul etmemiş olan– *bir grup* –sırf haset ettiklerinden ve inatlarından dolayı– « لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ » *"bile bile* –Allah'ın kitaplarinda açıklamış olduğu söz konusu– *hakkı* (gerçeği) *mutlaka gizlerler."*

١٤٧– ﴿ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴾

147 – Hak ve ebedî gerçek Rabbin tarafından sana bildirilendir. O halde sakın şüphelenenlerden olma!

« الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ » *"Hak ve ebedî gerçek Rabbin tarafından sana bildirilendir. O halde sakın* –bunu Rabbin tarafından olduğundan– *şüphelenenlerden olma!"*

Burada, « الْحَقُّ » mübtedadır. « مِنْ رَبِّكَ » de bunun haberidir. « الْحَقُّ » kelimesinin başındaki « ال » yani belirtme takısı cins manasındadır. Yani: *"Hak ve gerçek başkasından değil, Allah'tandır."* Yani bu şu demektir:

"Hak, şu anda senin üzerinde bulunduğun ve kabul ettiğin gibi Allah tarafından olduğu sabit olan gerçektir. Yoksa şu anda kitap ehlinin üzerin-

de bulunduğu ve Allah tarafından sabit olmayan şey değildir, ki bu da batılın kendisidir."

Ya da bu « ال » ahd için yani hali hazır durumu göstermek ve bildirmek için olabilir. Bu da, Allah Rasulü Hz. Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in üzerinde bulunduğu gerçeğe işaret etmektir.

Veyahut bu kelime mahzuf (gizli) bir mübtedanın haberidir. Bu da, « هُوَ الْحَقُّ » demektir. « مِنْ رَبِّكَ » ise haberden sonra ikinci bir haberdir (yüklemdir). Ya da bu, haldir.

١٤٨ – ﴿ وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعًا إِنَّ اللّٰهَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴾

148 – Herkesin yüzünü dönderdiği bir ciheti (kıblesi) **vardır. Öyle ise hayırda** (Kâbe'ye dönüşte) **yarış edin! Her nerede olursanız olun, nihâyetinde Allah hepinizi bir araya getirecektir. Muhakkak Allah her şeye kadirdir.**

« وَلِكُلٍّ وِجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا » *"Herkesin yüzünü dönderdiği bir ciheti* (kıblesi) *vardır."* Her din erbabının kendisince yöneldiği bir kıblesi vardır. Übey bu âyeti, « وَلِكُلٍّ قِبْلَةٌ » olarak okumuştur.

« هُوَ » bu zamir, « وَلِكُلٍّ » kelimesine aittir. « مُوَلِّيهَا »'daki zamir de, « وِجْهَةٌ » kelimesine aittir. Yani: *"O yüzünü o tarafa çevirir."* Burada iki mef'ulden biri hazfolunmuştur (gizlenmesi).

Ya da, « هُوَ » yüce Allah'a aittir. Yani: *"Onu o tarafa yönlendiren Allah'tır."* demektir. Kıraat imamlarından İbn Amir, « هُوَ مولاها » olarak okumuştur. Yani, *"Onların yöneldiği cihete onları yönlendiren de Allah'tır."* Mana şöyle olmaktadır: *"Sizden olsun, sizden başkaları olsun her bir ümmetin yöneldiği bir kıblesi vardır."*

« فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ » *"Öyleyse* –sizler– *hayırda* –kıble konusunda olsun başkaca hayır olan şeylerde olsun sizden başkalarıyla– *yarış edin!"*

« أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمُ اللّٰهُ جَمِيعاً » "–Siz ve düşmanlarınız– *her nerede olursanız olun, nihâyetinde* –kıyamet günü– *Allah hepinizi bir araya getirecektir.*" Böylece kim hak üzere ve kim batlıdadır, aralarında ayırıcı hükmünü ortaya koyacaktır.

Veya: *"Ey Muhammed ümmeti! Sizden her biriniz için bir yön, kendisine doğru yönelip namaz kılacağınız yönlerden, güney, kuzey, doğu ve batı olmak üzere bir ciheti, Kâbe'ye bir bakış açısı vardır. Dolayısıyla bu yönlerden en değerli olanında yarışın. Gerçi bu yönler farklı yönler olsalar bile, bunların içerisinde Kâbe'ye yönü olan hangisi ise en değerli yön de orasıdır. İşte siz bu farklı cihetlerden hangisi üzerinde olursanız olun, Allah hepinizi toplayıp bir araya getirecektir. Böylece hepinizin namazını da sanki siz tek bir yöne doğru kılmışsınız gibi değerlendirecektir. Sanki sizler gerçekte Mescit-i Haram'da imişsiniz ve orada namaz kılıyormuşsunuz gibi olacaksınız.*

« إِنَّ اللّٰهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ » *"Muhakkak Allah her şeye kadirdir."*

١٤٩– ﴿ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴾

149 – Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda mutlaka yüzünü Mescit-i Haram'a (kıbleye) **doğru çevir! Çünkü bu, Rabbin tarafından sana gelen gerçek emirdir. Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir.**

« وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ » *"Nereden* –hangi belde ya da ülkeden– *ve hangi araçla yola çıkarsan çık,* « فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ » –namaz kılacağın zaman– *namazda mutlaka yüzünü Mescit-i Haram'a* (kıbleye) *doğru çevir!* « وَإِنَّهُ لَلْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ » *Çünkü bu* –sana emredilen şey– *Rabbin tarafından sana gelen gerçek bir emidir.* « وَمَا اللّٰهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ » *Allah yaptıklarınızdan habersiz değildir."*

Kıraat imamlarından Ebu Amr, « تَعْمَلُونَ » kelimesini, « ى » harfiyle, « يَعْمَلُونَ » olarak okumuştur.

١٥٠- ﴿ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴾

150 – Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda yüzünü mutlaka Mescit-i Haram'a (kıbleye) **doğru çevir!** (Ey Müslümanlar!) **Dünyanın neresinde olursanız olun, yüzlerinizi Mescit-i Haram tarafına dönderin ki, içlerinden zalim olanlar dışında insanlar sizin aleyhinizde kıble için kullanabilecekleri bir hüccete** (delile) **sahip olmasınlar. Sakın onlardan korkup çekinmeyin, benim sizi cezalandırmamdan korkun! Böylece size karşı olan nimetlerimi tamamlayayım da bu sayede doğru yolu bulasınız.**

« وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ » *"Nereden ve hangi araçla yola çıkarsan çık, namazda yüzünü mutlaka Mescit-i Haram'a* (kıbleye) *doğru çevir!* (Ey Müslümanlar!) *Dünyanın neresinde olursanız olun, yüzlerinizi Mescit-i Haram tarafına döndürün ki,"* İşte bu tekrar, kıble olayı ile ilgili durumun ne kadar önemli olduğunu te'kit, teyit ve teşdit içindir. Çünkü nesh olayı aslında beraberinde fitne ve şüphe durumunu da getirir.

İşte bu tekrarların sebebi, Müslümanlar arasındaki şüpheyi önlemek ve gerçek üzerinde sebat etmelerini sağlamaktır. Dikkat edilirse bütün yapılan bu tekrarlarda farklı farklı yol ve yöntem izlenmiştir. Bu açıdan bunu yararları da buna göre farklıdır.

« لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ » *"İnsanlar sizin aleyhinizde kıble için kullanabilecekleri bir hüccete* (delile) *sahip olmasınlar."* Yani, şanı yüce olan Allah, âyetlerinde kıble konusunda hüccet gösterme ile alâkalı olarak size gereken tanıtmada bulunmuştu. Örneğin:

"Herkesin yüzünü çevirdiği bir ciheti (kıblesi) ***vardır."*** [522] gibi.

Yani Yahudiler için sizin aleyhinizde, kıblenin tahvili (değiştirtmesi) ile alâkalı olarak Tevrat'ta yer alanın aksine aleyhinizde bir hüccet, delil ve kanıta sahip olmasınlar. Âyette, *"hüccet/delil"* adı inatçıların

---

[522] Bakara, 148.

sözlerine karşılık mutlak manada zikredilmiş oldu. Çünkü inat içinde olanlar, ileri sürdükleri görüşlerini sanki birer hüccet imiş gibi hep sunarlar.

« إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ » *"İçlerinden zalim olanlar dışında sizin aleyhinizde ....."* İşte âyetin bu kısmı, *"nas/insanlar"* ifadesinden istisna edilmiş, dışarıda tutulmuştur. Yani Yahudiler içinde oldukça inatçı olanlar dışında kalan diğerleri lehine ve sizin aleyhinize ellerinde bir hüccetleri bulunmasın. Çünkü Yahudilerin inatçı ve azılı takımı:

"Muhammed bizim kıblemizi sırf eski dinine dönmek istemesi ve beldesini sevmesi bakımından bizim dinimizi terk etti. Eğer Muhammed hak ve gerçek üzere olsaydı mutlaka geçen peygamberlerin kıblesine, Beyt-i Makdis'e bağlı kalırdı." Ya da bunun manası şöyledir:

"Arapların atası olan İbrahim ve İsmail'in kıblesi durumundaki Kâbe'ye doğru ibadeti terk etmeniz bakımından Arapların sizin aleyhinize olarak ellerinde bu manada bit kanıtları olmasın."

« إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ » *"İçlerinde zalim olanlar dışında"* ifadesiyle işaret olunmak istenen Mekke halkıdırlar. Çünkü onlar bu kıble olayı üzerine şöyle demeye başlamışlardı:

"Şimdi Muhammed gerçeği gördü ve böylece atalarının kıblesine dönmüş oldu. Artık atalarının dinine de döneceği zaman oldukça yakındır."

İşte bundan sonra onları uyarmak maksadıyla yeniden Rabbimiz meseleye şöyle girmiş oldu:

« فَلَا تَخْشَوْهُمْ » *"Sakın onlardan korkup çekinmeyin."* Sakın onların kıbleniz hakkındaki sakat görüşlerinden ve dil uzatmalarından korkup ürkmeyin. Çünkü onlar size zarar veremezler.

« وَاخْشَوْنِي » *"Benim sizi cezalandırmamdan korkun!"* Bunun için de benim emrime aykırı hareket etmeyin.

« وَلِأُتِمَّ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ » *"Böylece size karşı olan nimetlerimi tamamlayayım da"* Sizin aleyhinize bir hüccet bulamasınlar delil getiremesinler için size gerçeği öğrettim. Bir de sizi doğru yola iletmemle ve Kâbe'ye yönlendirmemle size karşı olan nimetlerimi tamamlayayım da...

« وَلَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ » *"Bu sayede doğru yolu* –İbrahim'in kıblesine dönme gerçeğini– *bulasınız."*

١٥١– ﴿ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ يَتْلُو عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴾

151 – Nitekim içinizden size bir peygamber gönderdik. O size bizim âyetlerimizi okur, sizi arındırır ve size Kitabı ve hikmeti öğretir. Ve o size bilmediğiniz şeyleri de öğretir.

« كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولاً مِنْكُمْ » *"Nitekim içinizden* –Araplardan– *bir peygamber gönderdik."*

Bu âyette bulunan, « كَمَا » kelimesinin başında yer alan, « كَ » harfi, ya bir öncesine müteallıktir, yani bağlantılıdır. Dolayısıyla bunun manası şöyledir:

"Dünyada size Rasul (elçi) *göndererek nasıl ki nimetimi tamamlamış isem, ahirette de size sevap vererek nimetimi tamamlayacağım."*

Ya da bu, mabadine (kendisinden sonra gelen cümleye) müteallıktir. Bu takdirde de mana şöyle olur:

"Nasıl ki size peygamber göndererek sizi anmış (size yol göstermiş) *isem, siz ede bana itaat ederek beni anını ki, ben de sizi sevap ile ödüllendirerek anayım."*

İşte bu yoruma göre, « تَهْتَدُونَ » kelimesi üzerinde (okuma esnasında) vakfedilir (durulur). Ancak ilk yoruma göre ise bu kelime üzerinde vakfolunmaz.

« يَتْلُو عَلَيْكُمْ اٰيَاتِنَا » *"O size bizim âyetlerimizi* –Kur'an'ı– *okur,"* « وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ » *"sizi arındırır, size Kitab'ı* –Kur'an'ı– ve *hikmeti* –Sünneti– *ve fıkhı* –derin anlayışı– *öğretir."*

« وَيُعَلِّمُكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ » *"Ve size bilmediğiniz* –ve fakat öğrenilmesi ancak vahiy yoluyla kazanılabilecek– *şeyleri de öğretir."*

١٥٢- ﴿ فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴾

152 – Öyleyse siz benim hükümlerimi uygulayarak beni anın ki, ben de sizi mağfiretimle anayım. Benim nimetlerime şükredin ve sakın nankörlükte bulunmayın!

« فَاذْكُرُونِي » *"Öyleyse siz benim hükümlerimi uygulayarak beni* – takdir ettiklerimle– *anın ki,* « أَذْكُرْكُمْ » *ben de sizi mağfiretimle anayım."* Veya siz beni sena ile anın ki, ben de size vereyim. Yahut siz benden isteyin ki, ben de sizi istediğinize erdireyim, ya da siz bana tevbe ederek beni anın ki, ben de sizi af ile anayım, yahut da siz beni ihlâs ve samimiyetle anını ki ben de sizi kurtararak anayım ve nihâyet siz beni münacat ile yakararak anın ki, ben de necat (kurtuluş) ile anayım.

« وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ » *"Benim nimetlerime* –size nimet olarak verdiklerime– *şükredin ve* –verdiğim nimetlere karşı– *nankörlükte bulunmayın."*

❁ ❁ ❁

153. — 157. ÂYETLER

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ اِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَٓاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَٓا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّٓا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿١٥٦﴾ أُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾

Meâli

153. Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz Allah sabır gösterenlerle beraberdir.

154. Sakın Allah yolunda öldürülenleri, "ölüler" diye anmayın. Bilakis onlar *(bilmediğiniz bir hayat ile)* diridirler ve fakat siz bu gerçeği anlayamazsınız.

155. Yemin olsun ki, Biz, sizi mutlaka bir tür korku ile, bir çeşit açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden yana bir miktar eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele!

156. Sabır gösteren kimseler öyle kullardırlar ki, kendilerine herhangi bir musibet *(belâ)* geldiğinde: "Biz Allah'a ait kullarız ve biz vakti gelince O'na döneceğiz." derler.

157. Rablerinden gelecek olan mağfiret ve rahmet işte bu özellilere sahip olanlaradır. Ve işte bunlar doğru yola erenlerin ta kendileridir.

Tefsiri

١٥٣- ﴿ يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴾

153 – Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin. Şüphesiz Allah sabır gösterenlerle beraberdir.

« يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلٰوةِ » *"Ey iman edenler! Sabır göstererek ve namazı vesile kılarak Allah'tan yardım isteyin."* Çünkü sabır sayesinde insan her tür erdemliliğe erişebileceği gibi namaz sayesinde de her tür menhiyattan, kötülüklerden uzak durur. Zira namaz her kötülüğü yasaklar ve onlara engel olar.

« إِنَّ اللّٰهَ مَعَ الصَّابِرِينَ » *"Şüphesiz Allah sabır gösterenlerle beraberdir."* Çünkü, onlara zafer vermekle ve yardımlarını esirgememekle onların yanındadır.

١٥٤- ﴿ وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ بَلْ أَحْيَٓاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴾

154 – Sakın Allah yolunda öldürülenleri, "ölüler" diye anmayın. Bilakis onlar (bilmediğiniz bir hayat ile) **diridirler ve fakat siz bu gerçeği anlayamazsınız.**

« وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ أَمْوَاتٌ » *"Sakın Allah yolunda öldürülenleri, "Ölüler" diye anmayın."* Bu âyetin nüzul (iniş) nedeni Bedir savaşında şehit edilenlerle alakalıdır. Bu savaşta on yedi sahabi şehit olmuş idi. İşte Allah yolunda canlarını ortaya koyan bu manadaki insanlara diğer ölüler gibi sıradan ölü gözüyle bırakılmaması gereğine işaret edilmektedir.

« بَلْ أَحْيَٓاءٌ وَلٰكِنْ لَا تَشْعُرُونَ » *"Bilakis onlar* (bilmediğiniz bir hayat ile) *diridirler ve fakat siz bu gerçeği anlayamazsınız."* Siz bunun bi-

lemezsiniz. Çünkü şehidin yaşadığı o hayat bu duyu organlarıyla hissedilip anlaşılamaz, bilinemez.

Hasan Basri'den gelen bir rivâyete göre demiş ki:

"Gerçekten şehitler, Allah katında diridirler, bir hayat yaşamaktadırlar. Onların rızıkları ruhlarına sunulur, işte bu rızık sunulma olayından onlar mutlu olurlar, haz ve sevinç duyarlar. Nitekim, cehennem ateşi de Firavun ve arkadaşlarına sabah ve akşam gösterilir de onların ruhları da bundan ötürü acı ve ızdırap duyarlar."

Mücahid'in söylediğine göre: *"Şehitler cennet rızıklarıyla rızıklandırılırlar ve cennetin içinde henüz yer almadıkları halde kokusunu duyup hissederler."*

١٥٥– ﴿ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمَوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ ﴾

155. Yemin olsun ki, Biz, sizi mutlaka bir tür korku ile, bir çeşit açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden yana bir miktar eksiltmekle imtihan edeceğiz. Sabır gösterenleri müjdele!

« وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ بِشَيْءٍ مِنَ الْخَوفِ وَالْجُوعِ وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمَوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالثَّمَرَاتِ » *"Yemin olsun ki, Biz, sizi mutlaka bir tür korku ile, bir çeşit açlıkla, mallardan, canlardan ve ürünlerden yana bir miktar eksiltmekle imtihan edeceğiz."* Şimdi bu âyetteki bazı kelimeler üzerinde duralım:

« وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ » Size, bu şekilde tıpkı denemeye tabi tutulanların hali gibi birtakım şeyler isabet ettireceğiz. Acaba sizlerden istenen Allah'a itaati, emirleri yerine getirip yasaklardan uzaklaşarak sabır gösteriyor musunuz, göstermiyor musunuz? Sizi kesin olarak bunlarla sınayacağız.

« بِشَيْءٍ » Âyette söz konusu edilen belâ, felâket ve musibetlerden biraz tattırarak... Bu âyette belânın azlığına özellikle dikkat çekiliyor. Çünkü, herhangi bir insanın başına gelen musibet, belâ ne kadar büyük olursa olsun, mutla o belâ, ondan daha üstün ve ağır olanına göre azdır. Dolayısıyla bu gerçeğe işaret edilmiştir. Bununla beraber yüce Allah, her

halükarda rahmetiyle, şefkat ve merhametiyle, bağışlamasıyla da kullarının yanında olduğunu insanlara gösteriyor ve gösterecektir. Aynı zamanda kullarına henüz belâ ve musibet gelip çatmazdan önce insanın kendisini her an bu gibi şeylere hazırlaması gerektiğini de bildirmiş bulunmaktadır ki, ileride bu gibi durumlarda bunlayım içine girmesinler.

« مِنَ الْخَوْفِ » *"korkudan"* Yani düşman veya Allah korkusu gibi korkularla... « وَالْجُوعِ » Açlıkla yani kıtlık veya ramazan orucu nedeniyle olan açlık ile de imtihan edeceğiz. « وَنَقْصٍ مِنَ الْأَمْوَالِ » *"Mallardan yana eksiltmekle"* yani, canlı mallarınızın (hayvanlarınızın) ölümüyle veya zekat ile imtihan ederiz.

Bu kelime de ya, « بِشَيْءٍ » üzerine veya, « الْخَوْفِ » üzerine matuftur. Yani mallardan bir kısmını eksiltmekle...

« وَالْأَنْفُسِ » *"canlardan yana,"* yani öldürülme ile, normal ölüm ile, hastalık ve yaşlılıkla da imtihan ederiz. « وَالثَّمَرَاتِ » *"ürünlerden yana eksiltmekle,.."* Yani ekili alanlarınızı herhangi bir şekilde musibetlere uğratmakla ya da çocuklarınızın ölümüyle de imtihan edeceğiz. Çünkü çocuk insanın ciğerparesidir.

« وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ » *"Sabır gösterenleri müjdele!"* Yani, yukarıda sayılan belâlar karşı sabır gösterenleri ya da, belâlar karşısında İstirca yapanları, yani *"Biz Allah'ın kullarıyız, nihâyetinde Ona döneceğiz"* diye teslimiyet göstererek sabredenleri müjdele! Çünkü İstirca; Allah'a teslimiyettir ve işin hassasiyetini gerektiği gibi kavramaktır. Nitekim, bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Herhangi bir musibet ve belâ anında kim «Biz Allah'tan geldik, nihayetinde Allah'a döneceğiz.» diye teslimiyet ve sabır gösterirse, Allah ona verdiği musibeti ya da belâyı hafifletir, Ahiret hayatını güzel eyler ve Allah o kuluna verdiği musibet yerine kendisinin memnun ve hoşnut kalabileceği iyi ve salih bir şey (evlat) *verir."* [523] Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'ın kandili söner ve bunun üzerine şöyle buyurur:

---

[523] Bk. Taberani, el-Kebir; Ve Mecmeuzzevaid, 2/331. Beyhaki, Şuabu'l-İman; 9688.

"Biz Allah'tan geldik ve sununda O'na döneceğiz." der. Bunun üzerine kendisine bu da mı bir musibet ya da belâdır? diye sorulur. Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* buyurur ki:

"Evet, mü'mine eza ve sıkıntı veren her şey bir belâdır, bir musibettir." [524]

Bu hitap ya Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'a aittir veya müjde beklentisi içinde bulunan herkesedir.

١٥٦— ﴿ الَّذِينَ إِذَآ أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَاجِعونَ ﴾

156. Sabır gösteren kimseler öyle kullardırlar ki, kendilerine herhangi bir musibet (belâ) **geldiğinde: "Biz Allah'a ait kullarız ve biz vakti gelince O'na döneceğiz." derler.**

« الَّذِينَ إِذَآ أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوٓا إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّآ إِلَيْهِ رَاجِعونَ » *"Sabır gösteren kimseler öyle kullardırlar ki, kendilerine herhangi bir musibet – belâ geldiğinde: «Biz Allah'a ait kullarız ve biz vakti gelince O'na döneceğiz.» derler."*

Şimdi âyetteki kelimeler üzerinde duralım:

« الَّذِينَ » Mansubdur ve, « الصَّابِرِينَ » kelimesinin sıfatıdır. Dolayısıyla bu, « الصَّابِرِينَ » kelimesi üzerinde vakfedilemez (okuma sırasında durulmaz). Aksine bu âyetin sonunda yani, « رَاجِعونَ » kelimesi üzerinde vakfolunur (durulur). Ancak, « الَّذِينَ » ile cümleye (âyete) başlayan ve, « اُولٰئِكَ »'yi de haber kabul edenlere göre, « رَاجِعونَ » kelimesi üzerinde değil de, « الصَّابِرِينَ » kelimesi üzerinde vakfeder (durur). Fakat, doğru olan görüş ilk görüştür. Çünkü, « الَّذِينَ » ve sonrası sabır olayını açıklamaktadır. Musibet ise, hoşlanılmayan, kişiyi huzursuz ve rahatsız eden şey demektir. Kelime ism-i faildir. Başına herhangi bir şiddet ve sıkıntı doğuran şey gelen manasınadır. Aynı zamanda, « مُصِيبَةٌ » kelimesi üzerinde durulmaz. Çünkü, « قَالُوا » kelimesi, « اذا » edatının cevabıdır. « اذا » da cevabıyla birlikte, « الَّذِينَ » kelimesinin sılasıdır.

[524] Bk. Ebu Davud, Mürseller: 412.

« اِنَّا لِلّٰهِ » demekle mülkün Allah'a ait olduğunu ikrar ve kabul etmek, demektir. « وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ » ile de kendimizin bir gün gelip yok olacağımızı, faniliğimizi ikrar ve kabul demektir.

١٥٧– ﴿ اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴾

157 – Rablerinden gelecek olan mağfiret ve rahmet işte bu özellilere sahip olanlaradır. Ve işte bunlar doğru yola erenlerin ta kendileridir.

« اُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ » *"Rablerinden gelecek olan mağfiret ve rahmet işte bu özelliklere sahip olanlaradır."*

Âyetteki, « صَلَوَاتٌ » kelimesi şefkat, acıma ve merhamet manasındadır. Bu kelime, « رَاْفَةٌ » yerinde burada kullanılmıştır. Dolayısıyla kelime hem merhamet ve hem şefkat yanı acıma manalarında değerlendirilmiştir. Yani *"rahmet"* ve *"re'fet"* manasını bünyesinde toplamıştır. Örneğin:

﴿ رَاْفَةً وَرَحْمَةً ﴾ [525] ile ﴿ رَؤُفٌ رَحِيمٌ ﴾ [526] âyetlerinde görüldüğü gibi.

Dolayısıyla bunun manası şöyledir: *"İşte bu özelliklere sahip olanlar için rahmet üzerine rahmet, şefkat üzerine şefkat vardır."*

« وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُهْتَدُونَ » *"Ve işte bunlar doğru yola erenlerin ta kendileridir."* Hak ve doğru yolda olanlardır. Çünkü bunlar istircada bulunmuşlardır, Allah'ın emrine boyun eğmişlerdir.

Hz. Ömer *(Radıyallahü Anh)* der ki: *"Şu iki denklik ve bir ilâve ne güzeldir. Bu iki denklik eşit olan şey ise, salât* (re'fet, şefkat) *ve rahmet* (merhamet, acıma) *ile hidâyet olup, doğrusu bu üçü ne güzeldir."* diyor.

❁ ❁ ❁

[525] Hadid, 27.
[526] Tevbe, 117.

158. — 167. ÂYETLER

إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَآئِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ
فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللّٰهَ
شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَآ أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ
وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ
اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللاَّعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلاَّ الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا
فَأُولٰٓئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولٰٓئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللّٰهِ
وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لاَ يُخَفَّفُ
عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلاَ هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿١٦٢﴾ وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ لآَ إِلٰهَ
إِلاَّ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَاخْتِلاَفِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ
بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَآ أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَآءِ مِنْ مَآءٍ
فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَآبَّةٍ
وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَآءِ وَالْأَرْضِ

لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿١٦٤﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللَّهِ
أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللَّهِ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ وَلَوْ
يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا وَأَنَّ
اللَّهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴿١٦٥﴾ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴿١٦٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا
لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذَٰلِكَ يُرِيهِمُ
اللَّهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴿١٦٧﴾

Meâli

158. Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim Beytullah'ı hacceder veya umre yaparsa bunları tavaf etmesinde kendisi için bir günah *(vebal)* yoktur. Her kim de fazladan farz olmayarak gönülden hayır işler, ibadet eder ve umre yaparsa şüphesiz Allah onun bu iyiliklerini kabul eder ve tüm yaptıklarını da bilir.

159. Doğrusu bizim indirdiğimiz apaçık âyetleri ve doğru yolu, Kitapta *(Tevrat ve İncil'de)* insanlara açık seçik olarak bildirmemizden sonra gizleyenler var ya, işte Allah onları rahmetinden uzak tutarak lânet eder ve lânet etme durumunda olan her varlık da onlara lânet *(beddua)* okur.

160. Ancak onlardan tevbe edenler, yaptıkları yanlışları düzeltip tamir edenler ve gizledikleri gerçekleri halka açıklayanlar var ya, işte ben onların tevbelerini *(hakka dönüşlerini)* kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çok çok kabul eden ve çok merhamet sahibi olanım.

161. Şüphesiz inkâr yolunu seçerek kâfir olanlar ve bu küfürleri üzerinde ölenler var ya, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların da lâneti onların üzerinedir.

162. Onlar artık sürekli olarak hep bu lânet içindedirler. Onlardan ne azapları hafifletilir ve ne de yüzlerine bakılıp bir süre tanınır.

163. İlâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka bir ilâh yoktur. O Rahmandır, Rahimdir.

164. Şurası bir gerçektir ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde yüzüp sefer yapan gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü durumundaki toprağı sayesinde canlandırdığı suda, yeryüzünde her türlü canlıyı üreterek dağıtıp yaymasında, rüzgarları ve yer ile gök arasında Allah'ın emrini hazır olarak beklemekte olan bulutları dünyanın dört bir tarafına yönlendirmesinde doğrusu aklını çalıştıran bir toplum için Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri vardır.

165. Bu delilleri düşünmeyen öyle insanlar da vardır ki, Allah'tan başka varlıkları Allah'a denk ilâhlar kabul ederler ve onları Allah'ı sever gibi severler. Oysa Allah'a iman edenlerin, Allah'a karşı olan sevgileri müşriklerin ilâhlarına *(ilâhlaştırdıkları sistemlerine)* olan sevgi ve bağlılığından çok daha fazladır. Keşke zalimler azabı gördükleri andan itibaren gerçeği anlayacakları gibi bütün güç ve kuvvetin Allah'a ait olduğunu, Allah'ın azabının pek şiddetli olduğu gerçeğini şimdiden anlayabilselerdi.

166. İşte o andan itibaren o kendilerine uyu*(lup arkalarından gidi)*lenlerin, peşlerinden gelenlerden nasıl kaçıp uzaklaştıklarını görecekleri anı da hatırla! Zaten azabı da görmüşlerdir ve aralarındaki her türlü bağlar da kopup kesilmiştir.

167. Kötülük önderlerine uyanlar liderleri için derler ki: "Keşke bizim için yeniden dünyaya dönüş imkanı olabilseydi de, onların şu anda bizden kaçıp uzaklaştıkları gibi biz de onlardan kaçıp uzaklaşsaydık!" İşte böylece Allah onlara amellerini içlerindeki hasret, pişmanlık ve üzüntüyle gösterecek ve onlar cehennem ateşinden de çıkacak değillerdir.

Tefsiri

١٥٨– ﴿ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴾

158 – Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Her kim Beytullah'ı hacceder veya umre yaparsa bunları tavaf etmesinde kendisi için bir günah (vebal) **yoktur. Her kim de fazladan farz olmayarak gönülden hayır işler, ibadet eder ve umre yaparsa şüphesiz Allah onun bu iyiliklerini kabul eder ve tüm yaptıklarını da bilir.**

« إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ » *"Şüphesiz Safa ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir."* Safa ile Merve iki dağa ait isimlerdir. Bu iki dağ ise Allah için ibadet edilmesi gereken yer ve işaretlerdendir.

« شَعَائِرِ » kelimesi, « شَعِيرَةٌ » kelimesinin çoğuludur. Bu da ***âlâmet, işaret*** demektir.

« فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ » *"Her kim Beytullah'a hacceder,"* Kâbe'ye gitmeye niyet eder, « أَوِ اعْتَمَرَ » *"veya umre yaparsa"* Kâbe'yi ziyaret ederse, « فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا » *"bunları tavaf etmesinde kendisi için bir günah* (vebal) *yoktur."*

Hac: Bir yere veya şeye yönelmek, niyet etmek ve kasdetmek, demektir.

İtimar (umre) ise; ziyaret etmek, demektir. Daha sonraki dönemlerde bu ikisi Beytullah'a niyetle onu ziyaret için kullanılmıştır ki, gidip oralarda görülüp ibadet edilmesi gereken yerlerde ibadet etmek olarak bir terim halini almıştır. Bu ikisi yani hac ve umre mana itibariyle hacca niyet ve ziyaret etmek manasındadırlar. Yani tıpkı özel isim halini almışlardır. Örneğin; nasıl ki *"necm"* dendiğinde herhangi bir yıldız değil de Süreyya yıldızı akla geliyorsa ve beyt dendiği zaman da herhangi bir ev değil Kâbe akla geliyorsa hac ve umre dendiği zaman da başka bir yere yönelmek ve ziyaret etmek değil, Beytullah'ı niyetle oraya yönelmek ve orayı ziyaret etmek akla gelir.

« فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ » yani kendisine bundan dolayı bir günah, vebal ve sakınca yoktur. « أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا » Bu kelime, « يَتَطَوَّفَ » demektir. Bu kelimede, « ت » harfi, « ط » harfine idgam olunmuştur.

Tavf/Tavaf: Esas itibariyle bir şeyin etrafında ya da çevresinde dolanıp yürümek demektir. Burada ise, âyette adı geçen Safa tepesiyle Merve tepesi arasında gidip gelme yani sa'y etmektir.

Anlatıldığına göre İslâm öncesi cahili dönemde burada iki put varmış. Bunlardan *İsafe* adlı put Safa tepesi üzerinde bulunurmuş ve Merve tepesi üzerinde de *Naile* adındaki put yer alırmış. Güya bu iki put aslında biri erkek ve diğeri de kadın olmak üzere iki insan imişler. Kâbe içinde zina fiilini işlemişler ve Allah böylece onları cezalandırmak üzere iki taşa dönüştürmüştür. Sonra da bu ikisinin yaptıkları işten ötürü kendilerinden ibret alınmaları için her ikisi de Kâbe'den alınarak biri safa ve diğeri de Merve tepelerine konmuştur. Ancak ardan oldukça uzun bir zaman diliminin geçmesiyle artık bu ikisine Allah'tan başka tapınılır olmuştur. Cahiliye dönemi insanları bu iki tepe arasında sa'y yani gidip gelme görevlerini yaparlarken bu iki puta dokunup meshederlermiş.

Ancak İslâm'ın gelişiyle, putlar kırıldı, çöplüğe atıldı. Fakat Müslümanlar, cahiliye döneminde müşriklerin bu iki tepe arasında sa'y görevini yapmalarını göz önünde bulundurarak burada sâyetmeyi pek uygun bulmayıp rahatsızlık duyuyorlardı. Çünkü daha önce burada cahiliyenin işledikleri yanlış işler ve puta tapınma vardı. Akla bu geliyordu. Putlar kırıldığından ve bundan eser kalmamış olduğundan artık bu iki tepe arasında sa'y etmek günah olmaktan çıkmıştır.

İşte âyet, yani, « فَلَا جُنَاحَ » ifadesi bu noktaya dikkat çekiyor. Bu ise, İmam Malik ve İmam Şafii'nin –Allah her ikisine de rahmet eylesin– söyledikleri gibi bunun haccı bir rüknü (farzı) olmadığının bir delilidir.

« وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا » *"Her kim fazladan farz olmayarak gönülden hayır işler, ibadet eder ve umre yaparsa,"* Yani bu ikisi arasında sa'y ya da tavaf ile gidip gelirse –nitekim âyetin bu kışmı da bunun haccın bir rüknü olmadığını gösteriyor–, « فَإِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ » *"şüphesiz Allah onun bu iyiliklerini kabul eder* –onun az işine, ameline karşılık ona çok şey verir– *ve tüm yaptıklarını da* –küçük ve büyük her ne yaptıysa– *bilir."*

Kıraat imamlarından Hamza ve Ali « يَطَّوَّعْ » olarak okumuşlardır. Kelimenin aslı ise, « يَتَطَوَّعْ » olup, « ت » harfi, « ط » harfine idgam olunmuştur.

١٥٩– ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولٰٓئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴾

159 – Doğrusu bizim indirdiğimiz apaçık âyetleri ve doğru yolu, Kitapta (Tevrat ve İncil'de) **insanlara açık seçik olarak bildirmemizden sonra gizleyenler var ya, işte Allah onları rahmetinden uzak tutarak lânet eder ve lânet etme durumunda olan her varlık da onlara lânet** (beddua) **okur.**

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدٰى مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ « فِي الْكِتَابِ أُولٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللّٰهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ » *"Doğrusu bizim* –Tevrat'ta– *indirdiğimiz* –ve Muhammed (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'in durumuyla ilgili gerçekleri dile getiren– *apaçık* –şehadet eden– *âyetleri ve* –Muhammed (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'i tanıtarak İslâm'ın yolunu gösteren– *doğru yolu Kitapta* (Tevrat ve İncil'de) –içinde herhangi bir probleme yer bırakmaksızın– *insanlara açık seçik olarak bildirmemizden sonra gizleyen* –hahamlar, Yahudi bilgin– *ler var ya,* –çünkü bunlar bile bile açık ve seçik olan gerçeklere yönelip onu gizlediler,– *İşte Allah onları rahmetinden uzaklaştırarak lânet eder ve lânet etme durumunda olan her varlık da onlara lânet* (beddua) *okur."* Bu lânet edebilecek ve beddua edecek olanlar ise melekler, insanlardan ve cinlerden iman etmiş olanlardır.

١٦٠– ﴿ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴾

160 – Ancak onlardan tevbe edenler, yaptıkları yanlışları düzeltip tamir edenler ve gizledikleri gerçekleri halka açıklayanlar var ya, işte ben onların tevbelerini (hakka dönüşlerini) **kabul ederim. Çünkü, ben tevbeleri çok çok kabul eden ve çok merhamet sahibi olanım.**

إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُوا فَأُولٰئِكَ أَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَأَنَا التَّوَّابُ « الرَّحِيمُ » *"Ancak onlardan* –gizleme fiilini terk ederek ve imansızlığı bırakarak– *tevbe edenler, yaptıkları yanlışları düzeltip tamir edenler* –bozuk hal ve davranışlarını düzeltenler, eksiklerini tamamlayanlar– *ve gizledikleri gerçekleri halka açıklayanlar var ya, işte ben onların tevbelerini* (hakka dönüşlerini) *kabul ederim. Çünkü ben tevbeleri çok çok kabul eden ve çok merhamet sahibi olanım."*

١٦١- ﴿ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴾

161 – Şüphesiz inkâr yolunu seçerek kâfir olanlar ve bu küfürleri üzerinde ölenler var ya, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların da lâneti onların üzerinedir.

« إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ أُولَٰئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ » *"Şüphesiz inkâr yolunu seçerek kâfir olanlar ve küfürleri üzerinde ölenler* –yani gizledikleri gerçekler sebebiyle pişmanlık duymayıp tevbe etmeden o hal üzere ölenler– *var ya, işte Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların da lâneti onların üzerinedir."* Önceki âyette, onlar hayatta iken lânete uğradıkları belirtiliyor. Bu âyette de ölümlerinde de lânete uğratıldıkları belirtiliyor.

Âyette geçen, « اَلنَّاسِ » kelimesinden kasıt mü'minlerdir. Ya da hem mü'minler ve hem de kâfirlerdir. Çünkü kıyamet gününde kimisi kimisine lânet okuyacaktır. Nitekim, yüce Allah şöyle buyuruyor:

﴿ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا ﴾

"Cehenneme giren her grup kendi yoldaşına lânet okur." [527]

١٦٢- ﴿ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴾

162 – Onlar artık sürekli olarak hep bu lânet içindedirler. Onlardan ne azapları hafifletilir ve ne de yüzlerine bakılıp bir süre tanınır.

« خَالِدِينَ فِيهَا » *"Onlar artık sürekli olarak hep bu lânet içindedirler."*

« خَالِدِينَ » kelimesi, « عَلَيْهِمْ » deki « هُمْ » zamirinden haldir. « فِيهَا » ya *"lânet içinde"* veya *"ateş içindedirler"*, demektir. Ancak bu hususlar

[527] Araf, 38.

konunun önemi nedeniyle ve korkutmak, tehdit etmek için gizli bırakılmıştır.

« لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ » *"Onlardan ne azapları hafifletilir ve ne de yüzlerine bakılıp bir süre tanınır."* Yani onlara asla bir mühlet, yeni bir süre tanınmaz. Ya da mazeret göstermeleri için beklenilmez. Ya da bunlara rahmet nazarıyla asla bakılmaz.

١٦٣- ﴿ وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ لَآ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ ﴾

163 – İlâhınız bir tek ilâhtır. O'ndan başka bir ilâh yoktur. O Rahmandır, Rahimdir.

« وَإِلٰهُكُمْ إِلٰهٌ وَاحِدٌ » *"İlâhınız bir tek ilâhtır."* Yani, O ilâhlığında-ulûhiyetinde ferddir, bir tektir. İlâhlığında O'nun ortağı, şeriki yoktur. Bu itibarla Allah'tan başkasının "İlâh" olarak adlandırılması doğru değildir.

« لَآ إِلٰهَ إِلاَّ هُوَ » *"O'ndan başka bir ilâh yoktur."* Âyetin bu kısmıyla başta Allah'ın birliğini kesin ikrar ile bildiriyor. Diğer şeyleri ilâh olarak kabul edilmesini ve bir başka ilâh varlığını reddediyor ve bunun yalnızca kendisinin olduğunu tesbitle belirtiyor.

Âyetteki, « هُوَ » zamiri, « لَا إِلٰهَ »'den bedel olarak merfudur. Burada nasb caiz değildir. Çünkü bedel, ikinci amile itimad etmeye dayanır, ona delâlet eder. Nitekim âyetteki mana da buna dayanır. Eğer mansub olarak kabul edilirse bu takdirde ilk amile dayanır.

« الرَّحْمٰنُ الرَّحِيمُ » *"O Rahman'dır, Rahim'dir."* Bu ise merfudur. Yani nimetlerin hangi türü, aslı ve yan ürünleri varsa hepsini veren Allah'tır. Allah'tan başka böyle bir niteliğe sahip bir varlık asla yoktur. O'ndan başka olan şeyler ya nimet türünden olan şeylerdir veya kendilerine nimet verilenlerdir.

Bunun merfu oluşu ya mübtedanın haberi olması itibariyledir. Ya da, « هُوَ » zamirinden bedel olarak merfudur. Yoksa sıfat olarak değil. Çünkü zamir bir kelime vasfedilemez, nitelenemez.

Müşrikler bir tek ilâh konusunda şaşkınlık ve hayret duyunca, buna ilişkin olarak bir âyet ve mucize istediler. İşte bu âyetin iniş sebebi bu olaydır.

١٦٤- ﴿ إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴾

164 – Şurası bir gerçektir ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelmesinde, insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde yüzüp sefer yapan gemilerde, Allah'ın gökten indirip de ölü durumundaki toprağı sayesinde canlandırdığı suda, yeryüzünde her türlü canlıyı üreterek dağıtıp yaymasında, rüzgarları ve yer ile gök arasında Allah'ın emrini hazır olarak beklemekte olan bulutları dünyanın dört bir tarafına yönlendirmesinde doğrusu aklını çalıştıran bir toplum için Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri vardır.

« إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمٰوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ » *"Şurası bir gerçektir ki, göklerin ve yerin yaratılmasında, gece ile gündüzün* –renkte, uzayıp kısalmasında ve– *birbiri ardınca gelmesinde,"* « وَالْفُلْكِ الَّتِي تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِمَا يَنْفَعُ النَّاسَ » *"insanlara yarar sağlayacak şeylerle denizde yüzüp sefer yapan gemilerde,"* orada kendilerine faydalı olan şeyleri taşımada veya insanlara fayda getirmesinde, « وَمَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ السَّمَاءِ مِنْ مَاءٍ فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا » *"Allah'ın gökten indirip* –yağdırıp– *da ölü* –kurumuş– *durumundaki toprağı sayesinde canlandırdığı suda,"*

Burada, « مِنَ السَّمَاءِ »'deki, « مِنْ » edatı ibtidai gaye içindir. Âyetteki, *"sudan"* kasıt yağmur demektir ve suyun cinsini açıklamak içindir. Çünkü gökten yağmur da, başka şey de iner (yağar). Daha sonra ise gelen şu ifade, « أَنْزَلَ » fiili üzerine atfedilmiştir. Bundan sonraki, « بَثَّ » kelimesi de, « فَأَحْيَا » kelimesi üzerine atfedilmiştir.

« وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ » *"Yeryüzünde her türlü canlıyı üreterek dağıtıp yaymasında,"* yeryüzünde debelenen her canlıyı.... « وَتَصْرِيفِ الرِّيَاحِ وَالسَّحَابِ الْمُسَخَّرِ بَيْنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ » *"rüzgarları ve yer ile gök arasında Allah'ın emrini hazır olarak beklemekte olan bulutları dünyanın dört bir tarafına yönlendirmesinde* « لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ » *"doğrusu aklını çalıştıran bir toplum için Allah'ın varlığının ve birliğinin delilleri vardır."*

Kırat imamlarından Hamza ile Ali, « الرِّيَاحِ » çoğul olan bu kelimeyi, tekil olarak, « الرِّيحِ » şeklinde kıraat etmişlerdir. Yani, rüzgarların doğudan, batıdan, kuzey ve güneyden estirilmesinde, kimi zaman sıcak olarak ve kimi zaman da soğuk olarak estirilmesinde ve yönlendirilmesinde, kimi vakit kasırga ve fırtınalar şeklinde ve bazen de ılık ve yumuşak bir halde estirilmesinde, kimi vakit hiçbir yarar sağlamayan ve aşılamaya neden olmayan bir rüzgar halinde ve kimi vakit de bitkiler arasında aşılama görevini yapar halde estirilmesinde, bazan rahmet oluşunda ve bazen de azap ve ceza oluşunda akıl sahipleri için çıkaracağı dersler ve ibretler vardır.

Allah'ın dilemesine bağlı kalarak ona boyun eğen ve emrinde hazır bekleyen gök ile yer arasında da ibretler vardır. Yeterki bütün bunlara ders alabilecek şekilde kalb gözüyle bakılmalı ve ibret alınmalıdır. Tüm bu sayılan şeyler dikkate alınarak bunları var eden zatın kudreti için birer delil ve kanıt görmeli, bunlar eşsiz şekilde yaratan zatın hangi hikmete bağlı kalarak yarattığı üzerinde kafa yormalıdır. Bir de bunlardan bunun sahibinin birliğini, vahdaniyetini öğrenmeli, Allah'ın birliği için bunları delil saymalıdır. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Bu âyeti okuduğu halde bunun üzerinde düşünmeyen, bundan ders çıkarmayan kimseye yazıklar olsun!" [528]

١٦٥— ﴿ وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللّٰهِ أَنْدَادًا يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللّٰهِ وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ ﴾

528 Bk. Deylemi, Müsnedu'l-Firdevs: 7158.

165 – Bu delilleri düşünmeyen öyle insanlar da vardır ki, Allah'tan başka varlıkları Allah'a denk ilâhlar kabul ederler ve onları Allah'ı sever gibi severler. Oysa Allah'a iman edenlerin, Allah'a karşı olan sevgileri müşriklerin ilâhlarına (ilâhlaştırdıkları sistemlerine) **olan sevgi ve bağlılığından çok daha fazladır. Keşke zalimler azabı gördükleri andan itibaren gerçeği anlayacakları gibi bütün güç ve kuvvetin Allah'a ait olduğunu, Allah'ın azabının pek şiddetli olduğu gerçeğini şimdiden anlayabilselerdi.**

« وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَتَّخِذُ مِنْ دُونِ اللهِ أَنْدَادًا » *"Bu* –apaçık burhan ve– *delilleri düşünmeyen öyle insanlar da vardır ki, Allah'tan başka varlıkları* – put ve benzeri şeyleri– *Allah'a denk ilâhlar olarak kabul ederler ve"* « يُحِبُّونَهُمْ كَحُبِّ اللهِ » *"onları Allah'ı sever gibi severler."* Onlara tazimde bulunurlar, sanki sevilmesi ve saygı gösterilmesi gereken onlarmış gibi ona boyun eğerler. Adeta Allah'a tazimde bulunur ve Ona boyun eğilir gibi yaparlar.

Yani putlarını, (putlaştırdıkları sistemlerini) ve adamlarını tıpkı Allah gibi severler. Kısaca bunlara olan sevgi ile Allah'a olan sevgide eşitlik gösterirler. Çünkü bunlar da Allah'ın varlığını ikrar ile kabul ediyor ve O'na yaklaşmak için kendilerince ibadetler yapıyorlar.

Bir yoruma göre de mü'minlerin Allah'ı sevdikleri gibi bunlar da putlarını ve putlaştırdıklarını bu manada severler.

« وَالَّذِينَ اٰمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلّٰهِ » *"Oysa Allah'a iman edenlerin Allah'a karşı olan sevgileri, müşriklerin ilâhlarına* (ilâhlaştırdıkları sistemlerine) *olan sevgi ve bağlılığından çok daha fazladır."* Çünkü mü'minler her ne olursa olsun asla Rabbleri olan Allah'tan vazgeçip bir başka varlığa asla dönmezler, dönek değiller. Oysa münafıklar dönektirler. Çünkü başlarına bir sıkıntı gelince, başları sıkışınca Allah'a denk tuttukları ilâhlarını bırakır hemen yüce Allah'a sığınırlar ve O'na boyun eğerler.

« وَلَوْ يَرَى الَّذِينَ ظَلَمُوا إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ » *"Keşke zalimler azabı gördükleri andan itibaren gerçeği anlayacakları gibi."*

Bu âyetteki, « وَلَوْ يَرَى » kelimesini İmam Nafi ve İbn Amir muhatap sigasıyla, « وَلَوْ تَرَى » olarak okumuşlardır. Dolayısıyla bu okuyuşla

sanki Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e sesleniliyormuş gibi değerlendirilmiştir. Ya da her muhataba bir hitap olarak değerlendirilmiştir. Yani: *"Sen bu durumu eğer görebilseydin, gerçekten büyük bir olay karşısında olduğunu görürdün."* demektir.

« أَنْدَادًا » ile Allah'a denk eşler edinen, ortaklar kabul edenleri ifade ve işaret ediyor.

Kıraat imamlarından İbn Amir, « إِذْ يَرَوْنَ » kelimesini, meçhul olarak, « إِذْ يُرَوْنَ » şeklinde kıraat etmiştir.

« أَنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ جَمِيعًا وَأَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعَذَابِ » *"Bütün güç ve kuvvetin Allah'a ait oluğunu, Allah'ın azabının pek şiddetli olduğu gerçeğini şimdiden anlayabilselerdi."* Âyetteki, « جَمِيعًا » haldir.

Yani şirkleri yüzünden büyük bir zulüm ve inkâr içinde olanlar her bakımdan, sevap vermede ve cezalandırmada güç, kuvvet ve kudretin Allah'a ait olduğunu, Allah'a denk tuttukları varlıkların bir hiç olduklarını keşke bilmiş olsalardı, kıyamet gününde azabı gördükleri anda, Allah'ın zalimlere uygulayacağı azabın şiddetini bilselerdi, artık onlarda görülecek ve duyulacak pişmanlığın, üzüntünün tarifi anlatılamazdı.

Burada cevap mahzuftur. Çünkü, « وَلَوْ » – *"eğer"* arzu duyulan-özlenen bir ifadenin başında veya kendisinden korkulan bir durumu anlatan bir cümlenin başında yer alınca, o zaman akla gelebilecek tüm sorulara bir cevap içeren bir ifade ya da cümle ile birleştirilmesi olayı oldukça azdır. Yani çoğunlukla cevap net olarak gösterilmez. Ki bu edattan sonra mazi (geçmiş zamanlı) fiil gelir, aynı şekilde bu, kelimeye eğer mazi (geçmiş zaman) manasına delâlet edecekse yine bu edat gelir.

Ancak burada geleceğe ait fiilin başına yani Muzari (şimdiki zaman) fiilinin başına gelmiş olması şu sebepledir. Allah'ın gelecekten haber vermesi, doğruluğu itibariyle tıpkı geçmişte olmuş bir vakanın gerçekliği manasındadır. Zira Allah'ın bildirdiği şey mutlaka gerçekleşeceğine göre bu bir manada mazi anlamındadır, olmuş gibidir.

١٦٦– ﴿ إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ﴾

166 – İşte o andan itibaren lider durumundakilerin, peşlerinden gelenlerden nasıl kaçıp uzaklaştıklarını görecekleri anı da hatırla! Zaten azabı da görmüşlerdir ve aralarındaki her türlü bağlar da kopup kesilmiştir.

« اذ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ » *"İşte o andan itibaren lider durumundakilerin, peşlerinden gelenlerden nasıl kaçıp uzaklaştıklarını görecekleri anı da hatırla! Zaten azabı da görmüşlerdir ve aralarında her türlü bağlarda kopup kesilmiştir."*

Kıraat imamlarından Asım dışında Irak okuluna mensup olanlar (ki bunlar Kûfe ve Basra kıraat okulu mensupları olup eğer bunlar bir kelimede ittifak ederlerse hepsine birden Irak okulu mensupları denmektedir) « اذ تَبَرَّأَ » kelimesindeki « ذ » harfini « ت » harfine idgam etmişler ve öyle okumuşlardır ki, bu okul mensuplarına göre bu türden kelimeler Kur'an'ın neresinde gelirse gelsin hepsi aynı şekilde ve aynı kuralı uygulayarak okumuşlardır.

Aynı zamanda bu kelime, « إِذْ يَرَوْنَ الْعَذَابَ » cümlesinden bedeldir. « الَّذِينَ اتُّبِعُوا » cümlesinden murat, kendilerine uyulanlar, lider konumunda olanlar, önderler, demektir. Bundan sonraki cümlede de bu liderlerin peşinden gidenler anlatılmaktadır.

« وَرَأَوُا الْعَذَابَ » Bu cümlenin başında yer alan, « و » harfi hal içindir. Yani, *"Azabı gördükleri durumdan itibaren onlardan uzaklaştılar, bağlarını kestiler."* Yine âyetteki, « وَتَقَطَّعَتْ » kelimesi de, « تَبَرَّأَ » kelimesine matufur.

« بِهِمُ الْأَسْبَابُ » yani aralarında birleşmeye neden inançları, akideleri, ideolojileri, soy sop yakınlığı ve ahbaplıkları gibi her tür bağları koptu, kesildi, demektir.

١٦٧– ﴿ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ﴾

167 - Kötülük önderlerine uyanlar liderleri için derler ki: "Keşke bizim için yeniden dünyaya dönüş imkanı olabilseydi de, onların şu anda bizden kaçıp uzaklaştıkları gibi biz de onlardan kaçıp uzaklaşsaydık" İşte böylece Allah onlara amellerini içlerindeki hasret, pişmanlık ve üzüntüyle gösterecek ve onlar cehennem ateşinden de çıkacak değillerdir.

« وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّ لَنَا كَرَّةً فَنَتَبَرَّأَ مِنْهُمْ كَمَا تَبَرَّؤُا مِنَّا »
"Kötülük önderlerine uyanlar liderleri için dediler ki: «Keşke bizim için yeniden dünyaya dönüş imkanı olabilseydi de onların şu anda bizden kaçıp uzaklaştıkları gibi biz de onlardan kaçıp uzaklaşsaydık.»"

Âyetteki, « فَنَتَبَرَّأَ » kelimesi, temenninin cevabı olmak üzere mansubtur. Çünkü « لَوْ » edatı temenni manasınadır. Mana şöyle oluyor:

"Keşke dönebilme imkanımız olaydı da biz de onlardan uzaklaşıp kaçsaydık."

« كَذٰلِكَ » İşte gerçekten bu iğrenç ve ürpertici azabı gösterme olayı gibi.. « كَذٰلِكَ يُرِيهِمُ اللّٰهُ أَعْمَالَهُمْ حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ » *"İşte böylece Allah onlara amellerini* –putlara tapınışlarını ve ilâhlaştırdıkları ideolojilerinin hesabını– *içlerindeki hasret, pişmanlık ve üzüntüyle gösterecek."*

Âyetteki, « حَسَرَاتٍ عَلَيْهِمْ » ibaresi, « يُرِيهِمْ » kelimesinin üçüncü mef'ulüdür. Mana ise şöyledir:

"Onların amelleri kendilerine hasret, üzüntü, pişmanlık olarak dönmüştür. Çünkü onlar yapıp ettiklerinin karşılığı olarak hasret ve nedametten başka bir şey görmeyecekler, göremeyeceklerdir."

« وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ » *"Ve onlar cehennem ateşinden de çıkacak değillerdir."* Aksine onlar cehennem ateşinde daimdirler, ebedî kalıcıdırlar.

❁ ❁ ❁

168. — 176. ÂYETLER

يَـآ أَيُّهَـا النَّاسُ كُـلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلاَلاً طَيِّباً وَلاَ تَـتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّـهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿١٦٨﴾ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوءِ وَالْفَحْشَآءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللهِ مَا لاَ تَعْلَمُونَ ﴿١٦٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَـآ أَنْزَلَ اللهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَـآ أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَـآءَنَا أَوَلَوْ كَانَ اٰبَـآؤُهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلاَ يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لاَ يَسْمَعُ إِلاَّ دُعَـآءً وَنِدَآءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لاَ يَعْقِلُونَ ﴿١٧١﴾ يَـآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَـآ أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلاَ عَادٍ فَلآ إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَـآ أَنْزَلَ اللهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولٰٓئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلاَّ النَّارَ وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ
فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ
بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

Meâli

168. Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü şeytan sizin için apaçık bir düşmandır.

169. Şeytan size ancak kötülüğü, iğrenç hayasızlığı ve Allah hakkında bilmediğiniz *(söylememeniz gereken)* şeyleri emreder.

170. Ne zaman onlara – İslâm'a karşı olanlara, "Gelin, Allah'ın indirdiği hükümlere uyun!" denilse, onlar: "Asla! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız." derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğru yolu da bulamamış idiyseler?

171. Kâfirlerin durumu ile onları hakka çağıran peygamberin durumu bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen çobanın haline benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. İşte bu bakımdan onlar akletmezler *(kafalarını çalıştırmazlar)*.

172. Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin.

173. Allah size ancak ölüyü, kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim de bundan yemek zorunda kalırsa, bir başkasının hakkına saldırmadan ve haddini aşmadan yemesinde herhangi bir günah yoktur. Kuşkusuz Allah pek çok bağışlayan ve pek çok esirgeyendir.

174. Doğrusu Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip de onu biraz dünyalık için yok pahasına değiştirenler yok mu? İşte onların yiyip karınlarına indirdikleri şey cehennem ateşinden başka bir şey değildir. Kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için ayrıca acıklı bir azap da vardır.

175. Onlar hidâyete karşılık dalâleti *(sapıklığı)* ve mağfirete karşılık da azabı satın alan kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!

176. Bunun sebebi, Allah'ın Kitabı hak olarak indirmiş olması ve onların da buna aykırı davranmalarıdır. Hiç şüphesiz Allah'ın kitabı hakkında anlaşmazlığa düşenler mutlaka içinden çıkılamaz bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.

Tefsiri

Bu âyetin nüzul sebebi, kendilerine Bahire ve benzeri isimlerle adlandırdıkları develeri kendilerine haram kılanlar hakkındadır. Bahire ile ilgili bilgi, Maide sûresi, 103. âyette verilmiştir.

١٦٨– ﴿ يَـٓا أَيُّهَـا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴾

168 – Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü şeytan sizin için apaçık bir düşmandır.

« يَـٓا أَيُّهَـا النَّاسُ كُلُوا مِمَّا فِي الْأَرْضِ حَلَالًا طَيِّبًا » *"Ey insanlar! Yeryüzünde bulunan şeylerin helâl ve temiz olanlarından yiyin."* Bu, *"Ey insanlar yiyin."* emri mubah olan bir emirdir yani emri ibahidir. Farz ve vacip manasında değildir.

« مِمَّا فِي الْأَرْضِ » ibaresindeki « مِنْ » cer edatı, *teb'iz* yani bazısı, bir kısmı manasındadır. Çünkü yeryüzünde bulunan her şey yenen şeylerden değildir. « حَلَالًا » kelimesi, « كُلُوا » fiilinin mef'ulü olabileceği gibi, « مِمَّا فِي الْأَرْضِ » ibaresinden hal de olabilir. « طَيِّبًا » her tür şüpheden arınmış, tertemiz, demektir.

« وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ » *"Şeytanın adımlarına uymayın!"* Şeytanın önünüze serdiği ve sizi çağırdığı yollara, planlara uyarak onun tuzağına düşmeyin.

Kıraat imamlarından Ebu Amr b. Ala, Nafi, Hamza ve Ebu Bekr, « خُطُوَاتِ » kelimesindeki « طُ » harfinin sükun ile, « خُطْوَاتِ » şeklinde kıraat etmişlerdir. « خُطْوَةٌ » veya « خَطْوَةٌ » aslında iki adım arasındaki mesafe, aralık, demektir. Dolayısıyla bir kimsenin örnek alındığında, *"Onun adımlarına uydu."* denir ki bu, onun izinden gitti, onu örnek aldı, onun yolundan gitti manalarına gelir.

« اِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ » *"Çünkü şeytan sizin için apaçık bir düşmandır."* Onun düşmanlığı meydandadır. Düşmanlığının gizli ve saklı bir yanı da yoktur. « اَبَانَ » kelimesi hem müteaddi (geçişli) ve hem de lâzım (geçişsiz) bir fiildir. Yani, « مُبِينٌ » kelimesi bu kökten gelmektedir.

Diğer taraftan bu âyet:

﴿ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَوْلِيَاؤُهُمُ الطَّاغُوتُ ﴾

"İnkar edenlere gelince, onların velileri de tağuttur." [529]

meâlindeki bu âyetle bir çelişki ortaya koymaz. Âyette geçen, *"tağut"* kelimesi de şeytan demektir. Çünkü şeytan gerçekte insanların düşmanı iken, görünürde onların dostu imiş rolünde gözükür. Zira şeytan onlara görünürde onların yanında imiş ve onlara dost elini uzatıyormuş tavrını sergileyip gösterir. İnsanların yaptığı şeyleri süslü, çekici ve cazip olarak onlara gösterir. Aslında şeytan bununla içinden onların helâkini ve belâlarını istemektedir.

١٦٩— ﴿ إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوٓءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴾

169 – Şeytan size ancak kötülüğü, iğrenç hayasızlığı ve Allah hakkında bilmediğiniz (söylememeniz gereken) şeyleri emreder.

« إِنَّمَا يَأْمُرُكُمْ بِالسُّوٓءِ وَالْفَحْشَٓاءِ وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ » *"Şeytan size ancak kötülüğü, iğrenç hayasızlığı ve Allah hakkında bilmediğiniz* (söylememeniz gereken) *şeyleri emreder."*

---

[529] Bakara, 257.

Âyetteki, *"Ancak size emreder."* ifadesi, şeytan uymamanın gerekliliğine ve ona uymaya son vermenin zarûri olduğunu açıklayan bir ifadedir. Yani bu şu demektir:

"Şeytan hiçbir zaman size iyiliği, hayır olabilecek bir şeyi emretmez. Onun emredeceği şey, kötülüktür, çirkinliktir. «İğrenç hayasızlığı» yani haddi aşıp çok daha kötü işer yapmak gibi şeyleri emreder."

Bir yoruma göre, « السُّوءُ » kelimesi had (ceza) gerektirmeyen kötülükleri size emreder, demektir. « الْفَحْشَاءُ » ise had yani ceza gerektiren şeyleri de emreder, demektir. « وَ اَنْ تَقُولُوا » ifadesi, « السُّوءُ » kelimesi üzerine matuf olarak mecrurudur. Dolayısıyla bu, « بِاَنْ تَقُولُوا » demektir.

"Allah hakkında bilmediğiniz (söylememeniz gereken) *şeyleri emreder."* demek, işte sizin herhangi bir bilgi ve belgeye dayanmaksızın, *"Bu helâldir, şu da haramdır."* diye söylediğiniz ifadeler gibi. Dolayısıyla bu ifadenin içerisine, Allah hakkında söylenmesi caiz olmayan söz ve ifadelerin konuşulması da bu hükmün içerisine girer.

١٧٠- ﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا اَوَلَوْ كَانَ اٰبَاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴾

170 – Ne zaman onlara (İslâm'a karşı olanlara), **"Gelin, Allah'ın indirdiği hükümlere uyun!" denilse, onlar: "Asla! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız." derler. Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğru yolu da bulamamış idiyseler?**

« وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا اَنْزَلَ اللّٰهُ » *"Ne zaman onlara* (İslâm'a karşı olanlara)*: «Gelin, Allah'ın indirdiği hükümlere uyun!» denilse,"*

Âyetteki, « هُمْ » zamiri insanlara racidir. Burada iltifat yoluyla onlara direkt hitaptan, gaibe geçilmiş oldu. Bir yoruma göre, *"onlar"*dan maksat, *"müşrikler"*dir, bir diğer yoruma göre de bir kısım Yahudilerdir. Çünkü Allah Rasulü onları iman etmeye ve Kur'an'a uymaya davet edince, onların cevabı şöyle olmuştu:

« بَلْ نَتَّبِعُ مَا اَلْفَيْنَا عَلَيْهِ اٰبَاءَنَا » *"Onlar: «Asla! Biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız.» dediler."* Çünkü atalarımız bizden daha

iyi, daha üstün ve daha bilgilidirler. Yüce Allah da onların bu türden olan söz ve davranışlarını şu şekilde reddediyor.

« أَوَلَوْ كَانَ اٰبَٓاؤُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْـًٔا وَلَا يَهْتَدُونَ » *"Ya ataları bir şeye akıl erdirememiş ve doğru yolu da bulamamış iseler!"*

Burada, « أَوْ » ifadesinde yer alan, « وَ » hal içindir Baştaki hemze de red ve taaccub içindir. Manası da şöyledir:

"Onlar atalarının izinden mi gidecekler? Ya ataları din konusunda bir şey bilmeyen, akletmeyen ve doğru yolu da tanımayan türden insanlar ise de mi?"

Daha sonra yüce Allah onların durumlarını bir örnek ile şöyle açıklıyor:

١٧١ – ﴿ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءً صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴾

171 – Kâfirlerin durumu ile onları hakka çağıran peygamberin durumu bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen çobanın haline benzer. Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. İşte bu bakımdan onlar akletmezler (kafalarını çalıştırmazlar).

« وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا » *"Kâfirlerin durumu ile onları hakka çağıran peygamberin* –davetçinin– *durumu,"* Burada muzaf mahzuf (gizlidir) bulunmaktadır. Ve bu, *".... davetçinin..."* demektir.

« كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَٓاءً وَنِدَٓاءً » *"Bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan hayvanlara seslenen çobanın haline benzer."* Meâlde de gördüğümüz gibi, *"Bağırış ve çağırıştan başka bir şey duymayan"* ifadesinden murat *"hayvanlar"* demektir. Manaya gelince şöyledir:

"Bu çağırış ve sesleniş inde sadece bir ses ve haykırmayı, yalnızca sesin yankısını duyup onu zihinlerine yansıtmayan ve basiretle meseleyi kavramayan kâfirleri imana çağıran davetçinin durumu, tıpkı haykıran çobanın ne dediğini anlamayıp sadece seslenişini ve çağırışını duyan hayvanlar karşısındaki bir çoban gibidir. O hayvanlar bir ses ve bağırtının olduğun ve bu-

nunla kendilerinin uyarıldığını hissederler, evet sadece hissederler ama, akıl sahibi kimselerin akıllarını çalıştırmaları gibi davranıp bir şey anlamaya çalışmazlar. Çünkü bu yetenekten yoksundurlar."

« نَاعِقٌ » – "*naik*" kelimesi seslenme, çağırış ve bağırma, demektir. Örneğin, « نَعَقَ الْمُؤَذِّنُ » ve « نَعَقَ الرَّاعِي بِالضَّأْنِ » yani *Müezzin ezan ile uyardı, çoban koyunları* (sürüyü) *uyardı* gibi.

« نِدَاءٌ » – *Nida:* Duyulup işitilen seslenme anlamında olduğu gibi.

« دُعَاءٌ » – *Dua* ise kimi zaman duyulabilen ve kimi zaman da işitilemeyen ses, çağırış, demektir.

« صُمٌّ بُكْمٌ عُمْيٌ فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ » *"Çünkü onlar sağırdırlar, dilsizdirler ve kördürler. İşte bu bakımdan onlar akletmezler* (kafalarını çalıştırmazlar)."

« صُمٌّ » kelimesi muzmar olan bir mübtedanın haberidir. Bu da, « هُمْ » zamiridir. « بُكْمٌ عُمْيٌ » Bunlardan ilki ikinci haber, ikincisi de üçüncü haberdir. Bu kâfirler hakka kulaklarını tıkmışlar, dillerini hakkı itiraftan tutmuşlar ve hakkı görmekten de gözlerini köreltmişler. Bu bakımdan hiçbir öğüdü anlamazlar, anlamak istemezler.

Yüce Allah daha sonra da müşriklerin haram kıldığı helâl konusunu açıklamak üzere şöyle buyuruyor:

١٧٢– ﴿ يَـٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴾

172 – Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temiz ve helâl olanlarından yiyin. Eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız, O'na şükredin.

« يَـٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا لِلّٰهِ إِنْ كُنْتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ » *"Ey iman edenler! Size rızık olarak verdiklerimizin temiz* – lezzetli ve iğrenç olmayan– *ve helâl olanlarından yiyin. Eğer siz yalnız Allah'a kulluk ediyorsanız*– Eğer sizin ibadet ve kulluğunuzu yalnızca O'-

na tahsis ettiğinizde ve nimetleri verenin Allah olduğu hususundaki ikrarınızda doğru ve samimi iseniz size verdiği rızıklar için– *O'na şükredin.*"

Yüce Allah şimdi de haram olan şeyleri şöyle açıklıyor:

١٧٣– ﴿ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللهِ فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

173 – Allah size ancak ölüyü, kam, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı. Her kim de bundan yemek zorunda kalırsa, bir başkasının hakkına saldırmadan ve haddini aşmadan yemesinde herhangi bir günah yoktur. Kuşkusuz Allah pek çok bağışlayan ve pek çok esirgeyendir.

« إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ » *"Allah size ancak ölüyü* –herhangi bir şekilde meşru kesim yapılmadan ruhu bedeninden ayrılan hayvanı– *haram kıldı.*"

Âyetteki, « انَّمَا » sadece âyette zikredilenlerle konunun münhasır bulunduğunu ve bunların dışında kalanların ise haram kılınmayacağını belirten bir kelimedir. Yani Allah size öleni, « وَالدَّمَ » *"Kanı,"* yani akıcı olan kanı, çünkü bir başka âyette bu noktaya işaretle şöyle buyurulmuştur:

﴿ أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا ﴾ ***"Veya akıtılmış kan..."*** [530]

kaldı ki hadiste de iki ölü ile iki kan helâl kılınmış olduğu açıklanmıştır. Rasulûllah (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem) şöyle buyurmuşlardır:

"Bize iki ölü ile iki kan helâl kılındı. İki ölü balık ile çekirgedir. İki kan ise karaciğer ile dalaktır." [531]

« وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ » *"domuz etini"* yani domuzun tüm parçaları, organları ve cüzleri haramdır, demektir. Âyette özellikle *"et"* ifadesine yer verilmiş olması, yenen şeyin et olması bakımındandır.

---

[530] En'am, 145.
[531] Ahmed b. Hanbel, Müsned: 2/97. İbn Mace, 3218.

« وَمَٓا أُهِلَّ بِهِ لِغَيْرِ اللّٰهِ » *"ve Allah'tan başkası adına kesileni haram kıldı."* Yani putlar için, için kesilenler de haram kılınmıştır. Çünkü Allah'ın adı bırakılarak kesilen hayvanlara bunların adları söylenerek kesilmektedir. Âyette yer alan, *"ihlâl"* kelimesinden maksat, sesi yükseltmek, demektir. Yani, kesim anında kesilen hayvanı ne maksatla kesildiğini haykırarak yüksek bir sesle boğazlamak demektir. Çünkü cahiliye toplumu, bir hayvan keserlerken Lat ve Uzza adına diye keserlerdi.

« فَمَنِ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَلَٓا إِثْمَ عَلَيْهِ » *"Her kim de bundan yemek zorunda kalırsa bir başkasının hakkına saldırmadan ve haddini aşmadan yemesinde herhangi bir günah yoktur."*

Kıraat imamlarından Ebu Amr, Yakub, Hamza ve Asım, iki sakin biri « ن » ve ötekisi de « ض » harfi olarak bir araya geldiklerinden ötürü « ن » harfi kesralı okunmuştur yani, « فَمَنِ اضْطُرَّ » olarak bu imamlar bunu kıraat etmişlerdir. Bu imamların dışındaki kıraat imamları ise, « ط » harfinin ötresine uymak için « ن » harfini de ötreli olarak « فَمَنُ اضْطُرَّ » okumuşlardır.

« غَيْرَ » kelimesi de haldir. « غَيْرَ بَاغٍ » Yani, *"lezzet, haz ve şehevi duygular için olmamak kaydıyla,"* « وَلَا عَادٍ » *"ve ihtiyaç miktarını aşmaksızın yerse herhangi bir günah ve vebal yoktur."*

Ancak *"Devlet başkanına ve meşru nizama baş kaldırmaksızın ve haram olan bir sefere* (yolculuğa) *çıkmaksızın..."* diye yorum yapanların yorumu yerinde bir yorum olmayıp zayıf bir yorumdur. Çünkü itaate bağlı olarak yapılan bir sefer (yolculuk) zaruret olmaksızın bir mubahlık sağlamaz. Oysa sefere çıkmaksızın hazarda iken yani mukimken bile hapsetmek mubahtır. Kaldı ki, kişinin meşru bir düzene ya da başkana başkaldırması onun imandan çıkmasına bir neden değildir. Bu bakımdan da böyle biri mahrum bırakılmayı hak etmez.

Eğer bir kimse mecbur kalırsa ve başka bir imkanı da kalmamış ise, kendisini ayakta tutabilecek ve sağlığını koruyabilecek bir miktarı yemesinde herhangi bir sakınca yoktur. Yoksa tıka basa yemesi söz konusu değildir. Çünkü mubahlık, bir konuda verilen izin ya da müsaade sadece muzdar olması yani mecbur kalınması halindedir. Bu da ancak zaruret öl-

çüsü ne şekilde önlenebilecekse işte o miktar ya da ölçüde izin verilmiş bulunmaktadır. Böyle olması halinde bunlardan yiyenler için herhangi bir günah ve vebal de yoktur.

« إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ » *"Şüphesiz Allah* –büyük günahları– *pek çok bağışlayan* –olunca, eğer bir kimse mecbur ve çaresiz kalmış ise ve bu yüzden haram kılınanlardan yemiş ise onu hiç bağışlamaz mı?– *ve* –izin ve ruhsat tanıyarak– *pek çok esirgeyendir."*

Şimdi tefsirin yapacağımız âyet Yahudi liderler ve önderler hakkında nazil olmuştur. Çünkü bunlar Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in Tevrat'ta yer alan niteliklerini değiştirmişler ve bunu için de rüşvet almışlardır.

١٧٤– ﴿ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً أُولٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلاَّ النَّارَ وَلاَ يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلاَ يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

174 – Doğrusu Allah'ın indirdiği kitaptan bir şeyi gizleyip de onu biraz dünyalık için yok pahasına değiştirenler yok mu? İşte onların yiyip karınlarına indirdikleri şey cehennem ateşinden başka bir şey değildir. Kıyamet gününde Allah onlarla konuşmaz ve onları temize de çıkarmaz. Onlar için ayrıca acıklı bir azap da vardır.

« إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللّٰهُ مِنَ الْكِتَابِ » *"Doğrusu Allah'ın indirdiği Kitaptan bir şeyi gizleyip de"* Yani Hz. Muhammed *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'in nitelikleri hakkındaki gerçekleri gizleyip de, « وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلاً » *"Onu bir dünyalık için yok pahasına değiştirenler yok mu?"* bir karşılık veya bir değer, para ile ....

« أُولٰئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلاَّ النَّارَ » *"İşte onların yiyip karınlarına indirdikleri şey cehennem ateşinden başka bir şey değildir."* Karınları dolana kadar, yani patlayana kadar. Örneğin:

"Filan kimse karnını (midesini) *iyice doldurdu."* ve *"Karnını birazcık doyurdu."* ifadesi gibi. Çünkü bir kimse yediği şeylere karşılık olarak ateş ile cezalandırılacaksa, bu kimse bizzat ateş yemiş demektir.

Nitekim, bir kimse bedeli karşılığı olan diyet parasını alıp yiyorsa, ona, *"Filan kimse kan yedi."* denir. İşte bu da tıpkı bunun gibi bir ifadedir. Nitekim şair şöyle der:

انَّ لَنَا أَحْمِرَةً عِجَافاً ... يَأْكُلْنَ كُلَّ لَيْلَةٍ اِكَافاً

Birtakım cılız eşeklerimiz var bizim

Her gece yedikleri semerdir durmaksızın

Burada eşeklerin yedikleri şey oysa semer değil, semerden kazandıkları, elde edilen şeydir. Burada semer denmesinin sebebi, kazancın o yoldan elde olunması sebebiyledir. İşte âyetteki ifade de tıpkı buna benzer bir ifade olmaktadır. Çünkü eşeklerin yediği şey her ne kadar saman ise de, o samanın kazancı eşeğin sırtına vurulan semer sayesinde olmaktadır. Dolayısıyla Allah'ın haram kıldığı şeyleri yiyenler de ileride bunun cezası ateş olacağından burada bu, ateş yemek, midelerine ateş indirmek diye ifade olunmuştur.

« وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللّٰهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ » *"Kıyamet gününde Allah onlarla* –onları mutlu kılacak, sevindirecek bir söz ile– *konuşmaz."* Ancak şunun gibi bir ifade ile karşılık verir:

﴿ اخْسَؤُا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾

"Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık!" [532]

« وَلَا يُزَكِّيهِمْ » *"ve onları temize çıkarmaz."* Onları bulaşıp bulandıkları günah kirinden temize çıkarmaz veya onlara sena olunmaz, ikinci kez bir söz hakkı, tekrar tekrar söz hakkı verilmez.

« وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ » *"Onlar için ayrıca acıklı bir azap vardır."* Her üç cümle de, « انَّ » kelimesinin haberi üzerine matufturlar. Dolayısıyla, bu kelimenin cümlelerden oluşan dört haberi bulunmaktadır.

---

[532] Mü'minun, 108.

١٧٥- ﴿ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴾

175 – Onlar hidâyete karşılık dalâleti (sapıklığı) **ve mağfirete karşılık da azabı satın alan kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!**

أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرَوُا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ « عَلَى النَّارِ » *"Onlar* –Hz. Muhammed (*Sallallâhu Aleyhi ve Sellem*)'in niteliklerini gizleyenler– *hidâyete karşılık dalâleti* (sapıklığı) *ve mağfirete karşılık da azabı satın alan kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne kadar dayanıklıdırlar!"* Acaba onları cehennem ateşine karşı dayanıklı kılacak (kılan) şey nedir ki?

Aslında bu, yerme anlamında olan bir soru şeklidir.

١٧٦- ﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴾

176 – Bunun sebebi, Allah'ın Kitabı hak olarak indirmiş olması ve onların da buna aykırı davranmalarıdır. Hiç şüphesiz Allah'ın kitabı hakkında anlaşmazlığa düşenler mutlaka içinden çıkılamaz bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir.

« ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ » *"Bunun sebebi Allah'ın Kitabı hak olarak indirmiş olması ve onların da buna aykırı davranmalarıdır."* Yani bu azabın nedeni, Allah'ın kitaplarında indirdiklerini hak ve gerçek olarak indirmiş olmasıdır.

« وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ » *"Hiç şüphesiz Allah'ın Kitabı* –Tüm kitapları için kimisine haktır, kimisine de batıldır diyerek bunlar– *hakkında anlaşmazlığa düşenler* –Yahudi ve Hristiyanlar– *mutlaka içinden çıkılmaz bir anlaşmazlığın içine düşmüşlerdir."* Haktan uzaklaşmışlardır.

Ya da onların inkârlarının sebebi, Allah'ın Kur'an'ı hak olarak indirmesidir ki kendileri de bunun hak olduğunu biliyorlar ve bildikleri halde küfre gidiyorlar. Dolayısıyla bunun hakkında anlaşmazlığa ve ihtilafa düşenler gerçekten hidâyetten, doğru ve hak yoldan tamamen uzaktırlar.

Bu âyette geçen, *"kitap"* kelimesi cins manasına olup, bütün ilâhi kitaplar anlamındadır.

❁ ❁ ❁

177. ÂYET

لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ
وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ
وَالنَّبِيِّينَ وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّهِ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى
وَالْمَسَاكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ وَالسَّٓائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ
الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا
وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَٓاءِ وَالضَّرَّٓاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولٰٓئِكَ
الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾

Meâli

177. Asıl iyilik yüzlerinizi *(soyut manada)* doğu ve batı tarafına çevirmek değildir. Fakat gerçek iyilik yapan kimse Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere iman eder, mala olan sevgisine rağmen onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelerin özgürlüğüne harcar, namazı doğru bir şekilde kılar, zekatı verir. Söz verdikleri zaman verdikleri sözleri yerine getirir. Sıkıntı, hastalık ve savaş zamanlarında sabreder. İşte imanlarında asıl doğru ve samimi olanlar bu özellikleri taşıyanlardır. Allah'ın emirlerine bağlılık gösteren ve yasaklarından uzak duran gerçek takva sahipleri de işte bunlardır.

Tefsiri

« لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ » *"Asıl iyilik yüzlerinizi* (soyut manada) *doğu ve batı tarafına çevirmek değildir."* Bu hitap aslında kitap ehli denilen Yahudi ve Hristiyanlaradır. Çünkü Hristiyanlar kıble olarak Beyt-i Makdis'in doğusunu kullanırlarken, Yahudiler de bunun batısını kıble olarak kabul ediyorlar. Dolayısıyla iki gruptan her biri asıl iyiliğin kendi kıblelerine dönmekte olduğunu ileri sürmektedirler. İşte burada bunlara, kıble olarak iddia ettikleri yönlerin kıble olmadığını bildiriyor ve onların bu husustaki inançlarını reddediyor. Çünkü onların kıbleleri mensuhtur, yani artık bir hükmü kalmamıştır, yürürlülükleri kaldırılmıştır.

« وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنْ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ وَالْمَلٰٓئِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّنَ » *"Fakat gerçek iyilik yapan kimse Allah'a, ahiret gününe, meleklere, kitaplara, peygamberlere iman eder."* Yani asıl iyilik, şöyle şöyle yapanların iyiliğidir veya asıl iyilik sahibi, ... olanlardır. Bu her iki yorum da muzafın (tamlananın) hazfedilmiş (gizlenmiş) olduğu varsayımına göredir. Ancak bu iki yorumdan en doğru ve şık olanı ilk yorumdur.

Birr: Hayır ve iyiliğe ad olan bir kelime olup hoşnut kalınan her iyi ve güzel şey manasındadır.

Anlatıldığına göre Müslümanlar kıble konusunda aralarında hayli tartışmalara giriştiler. Denilmiştir ki; asıl büyük ve gerçek birr yani iyilik, diğer iyilik çeşitleri içinde önem verilmesi gerekli olan ve diğerlerini bir kenara bırakıp sadece kıble meselesini ele almak ve iyiliğin bu olduğunu ileri sürmek değildir. Fakat asıl ve gerçek birr yani iyilik, ihtimam ve önem verilmesi gereken iyilik, iman edenlerin ve buna bağlı olarak da yapılması gereken amelleri yapanların yaptığı iyiliktir.

« الْبِرَّ » kelimesi, mansub olarak, « لَيْسَ » kelimesinin haberidir. İsmi de, « اَنْ تُوَلُّوا » kelimesidir. Bu tarz okuyuş ise kıraat imamlarından Hamza ile Hafs'ın okuyuşudur. Ancak kıraat imamlarından Nafi ve İbn Âmir ise, « وَلٰكِنَّ الْبِرَّ » ibaresindeki « وَلٰكِنَّ » kelimesinde « ن » harfini

şeddesiz olarak tahfif haliyle olmak üzere « وَلٰكِنِ الْبِرُّ » şeklinde merfu okumuşlardır.

Ancak Müberred (H.210-286/M.825-899)'den gelen bir rivâyete göre demiş ki: *"Eğer ben Kur'an okuyanlardan* (kıraat imamlarından) *olsaydım, mutlaka,* « وَلٰكِنَّ الْبِرَّ » *olarak okurdum."* Ayrıca bu, « وَلٰكِنَّ الْبَرَّ » olarak da okunmuştur.

Ahiret gününden kasıt, öldükten sonra dirilme günüdür. Kitaptan kasıt cins manasında olması nedeniyle bütün ilâhi kitaplar veya sadece Kur'an olabilir.

« وَاٰتَى الْمَالَ عَلٰى حُبِّه۪ ذَوِي الْقُرْبٰى وَالْيَتَامٰى وَالْمَسَاك۪ينَ وَابْنَ السَّب۪يلِ وَالسَّٓائِل۪ينَ وَفِي الرِّقَابِ » *"Mala olan sevgisine rağmen onu yakınlara, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelerin özgürlüğüne harcar,"*

Burada, « عَلٰى حُبِّه۪ » farklı olarak yorumlanmıştır. Örneğin, *"Allah' ın sevgisine dayanarak, mal sevgisine rağmen veya verme sevgisi, harcama isteği..."* gibi. Hep o malı vermek ister. Ve verirken de içten isteyerek bir sıkıntı duymaksızın verir.

Âyette yardım ve verme sırlamasında öncelik yakınlara verilmiştir. Çünkü bunun sebebi, akrabanın yardım olunmaya çok daha lâyık ve hak sahibi olmalarındandır. Nitekim, Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hadislerinde şöyle buyurmuşlardır:

"Senin yoksullara yaptığın bir iyilik (verdiğin bir sadaka, bir tek sadaka) *sevaptır. Oysa senin yakın – uzak akrabana yaptığın bir iyilik – verdiğin bir sadaka ise vuslattır* (akrabalık bağını pekiştirmektir)*."* [533]

Yetimlerden kasıt ise, hem yakın ve uzak akraba içindeki yetimler ve hem genel manadaki yetimleri içerir. Ancak burada mutlak anlamda *"yetimler"* ifadesinin geçme nedeni herhangi bir karışıklığa meydan verilmemesi sebebiyledir.

Miskin, yani yoksullardan kasıt, sürekli olarak insanların yardımlarına muhtaç olan demektir. Çünkü böyle kimselerin ellerinde ve avuçla-

[533] Ahmed b. Hanbel, Müsned; 4/17. Tirmizi, 658. Nesai, 5/92. İbn Mace, 1844. Selman b. Amir hadisinden.

rında hiçbir şeyleri yoktur. Bunlar adeta hiç ayılmayan ve gece gündüz sarhoş gezenler gibidirler. Bir türlü iki yakaları bir araya gelmez.

Yol oğlu, yani yolcu: Yani yolda kalmak suretiyle ulaşabilmesi gereken yerlerle bağı kopmuş olan kimse demektir ki, elinde avucunda bir şeyi de kalmamış olan kimse demektir. Her ne kadar lâfız olarak tekil ise de cins manası taşıdığından bütün yolcular demektir. Yol oğlu yani ***"ibn sebil"*** denmesinin nedeni de yola bağlı kalması ve bu yolculuğun kendisi için gerekli olması yüzündendir. Veyahut doğrudan doğruya misafir demektir.

Dilenenlerden kasıt ise, yiyecek v.b. gibi şeyleri isteme ihtiyacını duyanlardır.

« فِي الرِّقَابِ » – *Fi'r-rikab:* Boyunduruk altında bulunanlar, köleler. Bunlar efendileriyle özgürlüklerine kavuşmak kaydıyla antlaşma ya da sözleşme yapan kölelerdir, ki bunlara mükâteb adı verilir. Bunlara da gereken yardımın yapılması icab eder, ki bu sayede özgürlüklerini kazanabilsinler ve boyunduruk altından çıkıp kurtulabilsinler. Ya da esaret altında bulunanlara yardım ederek onların kurtulmasını ve özgürlüklerini kazanmalarını sağlamaktır.

« وَأَقَامَ الصَّلٰوةَ وَاٰتَى الزَّكٰوةَ » Farz olan *"namazı doğru bir şekilde kılar* –yine farz kılınmış olan– *zekatı verir."* Bir yoruma göre bu, birinciyi teyit ve te'kit içindir. Yine denildiğine göre birinciden murat da; sadakaların nafile olanları ve yapılan iyiliklerdir.

« وَالْمُوفُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا » Allah'a veya insanlara *"Söz verdikleri zaman verdikleri sözü yerine getirir."* Bu cümleler de yine ***"iman edenler"*** ifadesi üzerine matuftur.

« وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ » fakirlik ve yoksulluk manasında *"sıkıntı,* –kronik ve müzmin manada– *hastalık ve savaş zamanlarında* –savaş alanlarında– *sabreder."*

« وَالصَّابِرِينَ » kelimesi medih ve ihtisas üzere mansubtur. Bu da şiddet ve sıkıntı anlarında sabrın değerini ve üstünlüğünü ortaya koymaktır. Diğer ameller arasında savaş meydanlarında ve şiddet anlarında sabrederek göğüs germenini değerini ve üstünlüğünü ortaya koymak içindir.

« أُولَـٰئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا » *"İşte imanlarında asıl doğru ve samimi olanlar bu özellikleri taşıyanlardır."* Bu niteliklere sahip olan kimseler gerçekte dinde doğru söyleyen ve sadakat gösterenlerdir. « وَأُولَـٰئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ » *"Allah'ın emirlerine bağlılık gösteren ve yasaklarından uzak duran gerçek takva sahipleri de işte bunlardır."*

Rivâyete göre cahiliye döneminde iki Arap kabilesi arasında kan davası varmış. Ancak bu kabilelerden biri diğerine göre daha bir üstün ve değerli bir kabile imiş. Bunlar, yani üstünlük iddiasını taşıyanlar şöyle bir yemin ederler:

"Eğer sizden herhangi biri bizden bir köle öldürürse biz de buna karşılık öldürülen kölemizin yerine sizden hür olan birini, bir kadınımızı öldürmeniz halinde yerine bir erkeğinizi, bir hür adamımızı öldürmeniz durumunda da iki hür adamınızı öldüreceğiz."

Ancak İslâm'ın gelmesi üzerine bunlar meselelerini Allah Rasulü *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'ne götürdüler. İşte bunun üzerine aşağıdaki âyetler nazil olmuştur. [534]

❁ ❁ ❁

[534] İbn Hacer diyor ki, bu bilgilere rastlayamadım. Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf,1/221 Nitekim Iraki de ben buna vakıf olamadım, demiş. Süyûti ise, bunu İbn Ebu Hatim, mürsel olarak Said b. Cubeyr'den tahricettiğni söylemiştir. Bk. el-İklil, 2/95

178. — 182. ÂYETLER

يَٓا أَيُّهَا الَّذ۪ينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ اَخ۪يهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَاَدَٓاءٌ اِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْف۪يفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٧٩﴾ كُتِبَ عَلَيْكُمْ اِذَا حَضَرَ اَحَدَكُمُ الْمَوْتُ اِنْ تَرَكَ خَيْرًاۚ اَلْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْاَقْرَب۪ينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّق۪ينَ ﴿١٨٠﴾ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَاِنَّمَٓا اِثْمُهُ عَلَى الَّذ۪ينَ يُبَدِّلُونَهُ اِنَّ اللّٰهَ سَم۪يعٌ عَل۪يمٌ ﴿١٨١﴾ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا اَوْ اِثْمًا فَاَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَٓا اِثْمَ عَلَيْهِ اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَح۪يمٌ ﴿١٨٢﴾

Meâli

178. Ey iman edenler! Kasden öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hür olana karşılık hür, köle olana karşılık köle, kadına karşılık kadın kısas yoluyla öldürülür. Ancak her kimin kısas cezasının bir kısmı, öldürülenin yakınları tarafından herhangi bir şekilde bağışlanırsa, artık diyeti alacak olan örfe uygun hareket etsin ve diyeti ödemek durumunda

bulunan katil de gerekli olan diyeti güzellikle ödesin. İşte bu durum Rabbinizden bir kolaylık ve rahmettir. Her kim de affetme veya diyetten sonra katilden öc almaya kalkışarak haddi tecavüz ederse muhakkak onun için pek acıklı bir azap vardır.

179. Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Olur ki, suç işlemekten bu sayede sakınırsınız.

180. Herhangi birinize ölüm yaklaştığında eğer geride bir varlık bırakacaksa anaya, babaya ve yakınlara maruf *(uygun)* bir şekilde vasiyette bulunmak size farz kılındı. Bu, Allah'ın emir ve yasakları karşısında titizlikle davranıp sakınanlar için bir borçtur.

181. Artık her kim bu vasiyeti işitip kabul ettikten sonra değiştirirse, bunun vebali ancak onu değiştirenlere aittir. Hiç kuşkusuz Allah her şeyi en iyi işiten ve her şeyi en iyi bilendir.

182. Bununla birlikte kim de vasiyet edenin hataya yönelmesinden veya günaha girmesinden endişe eder de ilgili kimselerin aralarını bulursa kendisine herhangi bir günah yoktur. Şüphesiz Allah çok çok bağışlayan ve çok çok merhamet edendir.

Tefsiri

١٧٨– ﴿ يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى
اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثٰى بِالْأُنْثٰى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ
بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَٓاءٌ إِلَيْهِ بِاِحْسَانٍ ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ
ذٰلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴾

178 – Ey iman edenler! Kasden öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı. Hür olana karşılık hür, köle olana karşılık köle, kadına karşılık kadın kısas yoluyla öldürülür. Ancak her kimin kısas cezasının bir kısmı, öldürülenin yakınları tarafından herhangi bir şekilde bağışlanırsa, artık diyeti alacak olan örfe uygun hareket etsin ve diyeti ödemek durumunda bulunan katil de gerekli olan diyeti güzellikle ödesin. İşte bu durum Rabbinizden bir kolaylık ve rahmettir. Her kim de affetme veya diyetten sonra katilden öc almaya kalkışarak haddi tecavüz ederse muhakkak onun için pek acıklı bir azap vardır.

« يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلٰى » *"Ey iman edenler! Kasden öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı."* Esas itibariyle kısas eşitlik demektir. Kelime birinin izini takip etmek demektir. Nitekim, bir kimsenin izini takip etmeye bu anlamda iktisas denmektedir. Kaldı ki, eskilere ait bilgileri ve haberleri araştırıp anlatana da bu manada « قَاصٌّ » adı verilir.

« الْقَتْلٰى » kelimesi, « قَتِيل » kelimesinin çoğuludur. Dolayısıyla mana şöyle olmaktadır: *"Öldürülenler açısından eşitlik ve denkliğe önem ve özen gösterilmesi size farz kılındı."*

« اَلْحُرُّ بِالْحُرِّ » *"Hür olana karşılık hür,"* Önce bu cümle mübteda ve haberdir. Manası da, hür birini öldüren kimseye karşılık olarak özgür olan biri yakalanıp tutulur veya öldürülür,

« وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْاُنْثٰى بِالْاُنْثٰى » *"köle olana karşılık köle, kadına karşılık kadın kısas yoluyla öldürülür."* İmam Şafii *(Rahmetullâhi Aleyhi)* işte bu âyete dayanarak, hür yani özgür olan bir kimse, bir köleye karşılık olarak öldürülemez, demektedir. Ancak biz Hanefilere göre şu âyete dayanılarak hür olan bir kimse ile köle olan arasında kısas hükmü cereyan eder. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ أَنَّ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ ﴾ ***"Cana karşı can, ..."***[535]

Nitekim, erkek ile kadın arasındaki durum da böyledir. Nitekim Rasulullah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuşlardır:

"Müslümanların kanları denktir."[536]

Dolayısıyla can alma noktasında eşitlik esastır, üstünlük söz konusu değildir. Kadının da, hür erkeğinde ve kölelerinde canı candır. Çünkü bunun delili de şudur:

"Eğer bir topluluk bir kişiyi öldürecek olurlarsa, öldürenlerin tamamı (tüm katiller) *öldürdükleri o bir kişi sebebiyle öldürülürler."*

---

[535] Mâide, 45.
[536] Ebu Davud, 2751 ve İbn Mace, 2685.

Çünkü hükmün bir çeşide ya da türe tahsisi (aidiyeti), diğer bir türe uygulanamaz hükmünü getirmez. Aksine hüküm o konuda varid olan (gelen) bir başka delile göre aynen baki kalır. Nitekim yukarıda açıkladığımız gibi de varid olmuştur.

« فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتِّبَاعٌ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ » *"Ancak her kimin kısas cezasının bir kısmı öldürülenin yakınları tarafından bağışlanırsa, artık diyeti alacak olan örfe göre hareket etsin ve diyeti ödemek durumunda bulunan katil de gerekli olan diyeti güzellikle ödesin."* Nitekim affetmek, cezalandırmanın karşıtıdır, derler. Örneğin; filanı affettim, denir ki bu, onu bağışladım, onu cezalandırmaktan vazgeçtim, demek olur.

Bu « عُفِيَ » kelimesi « عَنْ » cer edatıyla cani ve cinâyet manalarında müteaddi (geçişli) hale gelir. Örneğin:

﴿ ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ ﴾ [537] ve ﴿ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ ﴾ [538]

gibi. Şâyet bu ikisi bir arada bulunurlarsa, birincisine, « لِ » cer edatıyla müteaddi (geçişli) hale gelir.

Örneğin; « عَفَوْتُ لَهُ عَنْ ذَنْبِهِ » gibi. Nitekim şu hadis de buna bir örnektir:

﴿ عَفَوْتُ لَكُمْ عَنْ صَدَقَةِ الْخَيْلِ وَالرَّقِيقِ ﴾ *"Sizden atların ve kölelerin zekatını kaldırdım."* [539] gibi.

Zeccac (v.316 / 928) diyor ki: « فَمَنْ عُفِيَ لَهُ » cümlesinin manası, *"kendisine öldürme konusu diyet olarak bırakılan kimse"* demektir. Ebu Mansur Muhammed Ezheri (282-370/895-980) de diyor ki:

« الْعَفْوُ » – *"Afv"* lügatte fazlalık manasına gelir. Nitekim şu âyette bu manada gelmiştir:

---

[537] Bakara, 25.
[538] Şûrâ, 52.
[539] Ahmed, Müsned: 1/18. Ebu Davud, 1594. İbn Mace: 1812-1813.

﴿ وَيَسْـَٔلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ ﴾

"Yine sana iyilik yolunda ne harcayacaklarını sorarlar. «İhtiyaç fazlasını» de." [540]

gibi. Örneğin, birine mal bakımından bir üstünlüğün bulunması ve ona o maldan verilmesi halinde şöyle denir: « عَفَوْتُ لِفُلَانٍ بِمَالٍ » gibi. Ona onda olan malın bırakılması halinde de şöyle denir: « عَفَوْتُ لَهُ عَمَّا لِي عَلَيْهِ » gibi.

Cumhura göre âyetin manası şöyledir:

"Kim kardeşi cihetinden ona bırakacağı, terk edeceği bir şeyi varsa."

Burada fiilin mastara isnadıyla bu, elde olunmaktadır. Tıpkı şu: « سِيرَ بِزَيْدٍ بَعْضُ السَّيْرِ » cümlesi gibi.

Âyette geçen, « أَخٌ » — *"kardeşten"* maksat, maktulün yani öldürülenin velisi demektir. Burada özellikle *"kardeş"* lafzının kullanılmış olması, şefkat duygularını harekete geçirmek içindir. Çünkü aralarındaki soy ve İslâm bağı için böyle zikredilmiştir.

Yine âyetteki, « مَنْ » kelimesinden kasıt, kendisi için af ve bağışlanma istenen ve suçu işlemiş olan katili ifade etmektedir. Diğer mef'ulün terk edilmiş olması ona gerek duyulmaması sebebiyledir.

Yine bir yoruma göre denmiştir ki, âyette geçen, « لَهُ » edatı, « عَنْهُ » yerinedir. Ayrıca, « لَهُ » ve « اخيه » kelimelerinde yer alan zamir, « مَنْ » kelimesine aittir. « اِلَيْه » kelimesindeki zamir ise, « أَخٌ » kelimesine aittir. Veya, « فَاتِّبَاعٌ » kelimesinin delâlet ettiği tabi olan, olması gerekene racidir. Çünkü mana şöyle olmaktadır:

"Maktulün velisi ya da yakını katilden diyet alacağını güzellikle istesin, bu noktada örfe ve uygulamaya uysun. Katil de kendisinden isteneni hemen güzellikle ödesin, kan bedelini versin. İşi uzatarak savsaklamasın ve örften düşük bir şey vererek kandırma cihetine gitmesin."

Yine âyette *"bağışlanan şey"* ifadesine yer verilmiş olması da şu gerçeğe dikkat çekmek ve şunun bilinmesini istemek içindir: "mağdur

[540] Bakara, 219.

olan taraf eğer kanın bir kısmından vazgeçmişlerse veya varislerden bir kısmı haklarından feragat etmişlerse, artık af yani bağışlanma işi tamamlanmış, demektir. Bundan böyle kısas cezası da düşmüş olur."

Diğer taraftan, « عُفِيَ » terk anlamında tefsir edenlere göre, «شَيْءٌ» mef'ulün bih olur. Nitekim bu kelime, « أُعْطِيَ » manasına yorumlandığında da durum yine böyle olur. Yani, mana şöyle olur:

"Eğer veliye kardeşinin (katilin) *malından barış ve antlaşma ile bir şey verilirse o da bunu herhangi bir sıkıntı ve zorluk çıkarmaksızın alsın. Fakat katil de vermesi gerekeni savsaklamaksızın, ödemeyi ona* (maktulün ilgililerine) *hemen yapsın."*

« فَاتِّبَاعٌ » bu kelime muzmar bir mübtedanın haberidir ve merfu oluşu da bundandır. Yani bu konuda gerekli olan, « ذٰلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ » *"İşte bu durum* –bağışlanmadan ötürü varılan hüküm ve diyetin alınması meselesi– *Rabbinizden bir kolaylık ve bir merhamettir."* Çünkü Tevrat'taki hükme göre hiçbir şey alınmaksızın, diyete gidilmeksizin katilin her halükarda ve mutlak manada öldürülmesinin gerektiğidir.

Tevrat'a göre katil mutlaka öldürülecektir. İncil'in hükmüne göre ise katilden herhangi bir bedel (diyet) alınmaksızın doğrudan affedilmesi ve bağışlanmasıdır. Oysa biz Müslümanlar için durum böyle değildir. Bizim için durumda daha bir genişlik ve esneklik ya da kolaylık sağlanmıştır. Şöyle ki, ya kısas yoluyla katilin öldürülmesi veya bağışlanması ya da diyet alınmasıdır. İşte bu üç yoldan biri barış ya da sulh (anlaşma) yoluyla çözüme bağlanması istenmiş dolayısıyla konuya daha bir kolaylık, genişlik ve esneklik getirilmiştir. Halbuki Yahudilikte (Tevrat'ta) kesin öldürme, Hristiyanlıkta (yani İncil'de) ise hiçbir şey alınmaksızın bağışlama vardır. İslâm'da ise görüldüğü gibi kolaylık getirilmiştir.

Bu âyet ayrıca şu gerçeğe de delâlet etmektedir. Büyük günah işleyen bir kimse mü'mindir, kâfir değildir. Çünkü adam öldürme olayından sonra bile adam mü'min vasfını ve niteliğini taşımakta, bunu yitirmemektedir. Bir de iman sebebiyle var olan din kardeşliği de sürmektedir, bakidir. Bir de bu kimseye bir hafifletme, kolaylık sağlanmış ve ona karşı şefkat ve merhamet duyguları harekete geçirilmiştir. İşte bütün bunlar büyük günah işleyen bir Müslümanın mü'min olarak kaldığının kanıtıdırlar.

« فَمَنِ اعْتَدٰى بَعْدَ ذٰلِكَ فَلَهُ » *"Her kim de affetme veya diyetten* –hafifletme ve kolaylıktan– *sonra katilden öç almaya kalkışarak haddi tecavüz ederse..."* örneğin gidip katil dışında aynı aileden birini öldürürse ya da diyetin alınmasından sonra gidip katili öldürürse, bu anlamda haddini aşarsa, « فَلَهُ عَذَابٌ اَل۪يمٌ » *"...muhakkak onun için pek acıklı bir azap vardır."* Âhirette onun için bir tür çok şiddetli bir azap olacaktır.

١٧٩– ﴿ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾

179 – Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için hayat vardır. Olur ki, suç işlemekten bu sayede sakınırsınız.

« وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ يَٓا اُو۬لِي الْاَلْبَابِ » *"Ey akıl sahipleri! Kısasta sizin için bir hayat vardır."* Doğrusu bu ifade taşıdığı dikkat çekici manası ve garabetiyle yani muktezayı hale (durumun gerektirdiği şeye) uygun düşmesiyle fasih bir söz ve kelâmdır. Bilindiği üzere kısas olayı bir öldürme, ortadan kaldırma olayıdır. Hayata, yani yaşama son verdirmedir. Buna rağmen kısas, yani öldürme olayı hayatın zarfı kılınmıştır.

Kaldı ki, « الْقِصَاصِ » kelimesinin marife (belirli) olarak getirilmesinde, « حَيٰوةٌ » kelimesinin de nekra (belirsiz) getirilmesinde apaçık bir belâgat sergilenmiştir. Bu itibarla bunun manası şöyle olmaktadır:

"Sizin için kısası içeren bu cinsten hüküm verilmesinde gerçekten büyük ve önemli bir hayat vardır."

Çünkü bununla örneğin bir kişiyi öldüren birkaç kişi ya da cemaat veya topluluk güçleri ne olursa olsun haksız olarak bir kimseyi öldürmeleri sebebiyle öldürülürler, İşte bu ceza uygulaması sebebiyle kısası göz önünde tutan bir kimse için bir caydırıcılık sebebi ve unsurudur. İşte bu açıdan kısasta hayat vardır, yani insanı öldürmek değil yaşatmak vardır. Hem de ne hayat ve ne yaşatma! Bunun üzerinde bir başka şey gösterilebilir mi? Ya da bir tür yaşatma veya hayat vardır. Bu, öldürülebilirim, bana da ölüm cezası uygulanır korku ve endişesinin berberinde getirdiği bir hayat. Çünkü, katile kısas uygulanabileceği gerçeğini bilmesi onu genel manada öldürmeden uzak tutar. Çünkü, bir kimse eğer birini öldürmeyi planlayıp tasarlasa aklına hemen kısas hükmü gelir. Bundan dolayı

kendi adına korkar, ürperir. Bu şekilde öldürmekten kaçınır. Dolayısıyla öldüreceği kimse ölümden kurtulur, yaşamını sürdürür. Kendisi de kısas cezasından kurtularak o da yaşamını öylece sürdürür. Görüldüğü üzere kısas cezasının meşruluğu, şeriat noktasından getirilmiş olması, iki hayatın ya da canın hayatta kalmalarına sebeptir.

« لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ » *"Olur ki, suç işlemekten bu sayede* –kısas endişesi sayesinde öldürmekten– *sakınırsınız."*

١٨٠– ﴿ كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴾

180 – Herhangi birinize ölüm yaklaştığında eğer geride bir varlık bırakacaksa anaya, babaya ve yakınlara maruf (uygun) **bir şekilde vasiyette bulunmak size farz kılındı. Bu, Allah'ın emir ve yasakları karşısında titizlikle davranıp sakınanlar için bir borçtur.**

« كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا » *"Herhangi birinize ölüm yaklaştığında* –kendisinde ölüm emareleri belirdiğinde– *eğer geride bir varlık* –çokça mal– *bırakacaksa"*, rivâyete göre Hz. Ali *(Radıyallahü Anh)*'nin bir kölesi varmış, bunun da yedi yüz dirhem kadar bir varlığı bulunuyormuş. Bunları vasiyet etmek ister, fakat Hz. Ali *(Radıyallahü Anh)* buna mani olur. Bu defa kölesi ona:

— *Yüce Allah, "Eğer bir hayır bırakırsa..." buyuruyor,* der. Hz. Ali *(Radıyallahü Anh)* de:

— *Hayır, çok mal, demektir. Oysa senin malın yoktur,* diye karşılık verir."[541]

« كُتِبَ » kelimesinin faili (öznesi) bundan sonra gelen, « الْوَصِيَّةُ » vd. olan cümledir. « الْوَصِيَّةُ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ » *"...anaya, babaya ve yakınlara maruf – uygun bir şekilde vasiyette bulunmak size farz kılındı."* İslâm'ın ilk zamanlarında vasiyet varislere yani mirasçı olanlara

[541] İbn Hacer diyor ki, Abdurrezzak ve İbn Ebu Şeybe tahricetmişler. Bk. Haşiyetu'l-Keşşaf, 1/223.

yapılırdı. Daha sonra bu âyet, *"Şerhu'l-Menâr"* adlı eserimizde de açıkladığımız gibi miras ile ilgili âyetin gelmesiyle neshedilmiş, hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

Bir yoruma göre de bu âyet mensuh değildir, yani hükmü yürürlükten kaldırılmamıştır. Çünkü, âyet küfürleri sebebiyle mirasçı olmayanlar hakkında nazil olmuştur. Zira bu dönem henüz İslâm'ın yeni geldiği bir dönemdir. Dolayısıyla adam Müslüman olmuş ama, henüz ana ve babası Müslüman olmamış veya yakınları Müslüman olmamışlardır. İslâmiyet ise bu manadaki yakınlıklarda mirasçı olmaya yer vermiyor ve hak tanımıyor. Ancak buna sadece aralarındaki akrabalıkları sebebiyle bir mendup hüküm olarak farz olmaksızın bu durumda olanlara vasiyetin yapılabileceğine bir izin mahiyetindedir.

İşte bu şekilde âyetin yorumlanması durumunda, « كُتِبَ » kelimesiyle farz kılındı manası murat olunamaz. « بِالْمَعْرُوفِ » demek, adaletle, demektir. Yani fakir ve yoksul bir kenara bırakılarak zengin olana vasiyetin yapılmaması ve malın üçte birinden fazlasının vasiyetle başkalarına bırakılmaması demektir.

« حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ » *"Bu, Allah'ın emir ve yasakları karşısında titizlikle davranıp sakınanlar* –şirkten uzak duranlar– *için bir borçtur."* Buradaki, « حَقًّا » kelimesi müekked mastardır olup « حَقَّ ذٰلِكَ حَقًّا » demektir.

١٨١– ﴿ فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴾

181 – Artık her kim bu vasiyeti işitip kabul ettikten sonra değiştirirse, bunun vebali ancak onu değiştirenlere aittir. Hiç kuşkusuz Allah her şeyi en iyi işiten ve her şeyi en iyi bilendir.

« فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ » *"Artık her kim bu vasiyeti* –şeriata uygun olarak yapıldığını vasi ve şahitlerden– *işitip kabul ettikten sonra* –vasiyeti– *değiştirirse,"* « فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ » *"bunun vebali ancak onu değiştirenlere aittir."* Vasiyeti değiştirmenin vebal ve günahı yalnızca

onu değiştirenleredir. Yoksa bu vebal ne vasiyet dene ve ne de kendileri için vasiyet yapılmış olanlaradır. Bunların bir günahları yoktur. Çünkü her ikisi de zulümden beri ve uzaktırlar.

« إِنَّ اللّٰهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ » *"Hiç kuşkusuz Allah her şeyi en iyi işiten* –vasiyet edenin söylediklerini duyan– *ve her şeyi en iyi bilendir."* Vasiyeti değiştirerek zulmeden kimsenin de durumunu bilendir.

١٨٢– ﴿ فَمَنْ خَافَ مِنْ مُوصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

182 – Bununla birlikte kim de vasiyet edenin hataya yönelmesinden veya günaha girmesinden endişe eder de ilgili kimselerin aralarını bulursa kendisine herhangi bir günah yoktur. Şüphesiz Allah çok çok bağışlayan ve çok çok merhamet edendir.

« إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ » *"Bununla birlikte kim de vasiyet edenin hataya yönelmesinden veya günaha girmesinden endişe eder de, ilgili kimselerin aralarını bulursa kendisine herhangi bir günah yoktur."*

Âyette geçen, « خَافَ » kelimesi bildi (bilmek) manasınadır. Bu ifâde genelde Araplar arasında yaygın olarak kullanılır. Örneğin:

« اَخَافُ اَنْ تُرْسِلَ السَّمَاءُ » gibi ki, *"Neredeyse göğün yağdırmasından korktum"*, demek olup bununla, bilgi yerine geçen galip zannı (kuvvetle muhtemel olan ihtimal) demek istiyorlar.

« مُوصٍ » kelimesini Hafs dışında kalan Kûfe okulu temsilcileri « مُوَصٍّ » olarak kırat etmişlerdir. « جَنَفًا » vasiyet konusunda yanılmak suretiyle haktan meyletmek, başka bir şeye yönelmek, demektir. « اِثْمًا » sırf zulmetmek, haksızlık yapmak için bilerek yan çizmek demektir.

« فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ » kendi lehlerine vasiyet yapılanlar demek olup bunlar da, ana baba ve akrabalardan meydana gelirler. İşte bunlar arasında şeriat ölçüleri içerisinde aralarını bulmaktır.

« فَلاَ إِثْمَ عَلَيْهِ » Çünkü bu kimsenin yaptığı değişiklik batıl ve yanlış olan bir şeyi hakka dönüştürmek, hak olanı gerçekleştirmektir. Bu açıdan bir vebal altına girmez. Önce hakkı değiştirip batıla yönelenleri anlatması ve sonra da batılı tekrar eski durumuna, yani hakka getirmesini, hakka dönüştürmesini zikretmesi meselesi her değiştirmenin ya da tebdilin vebal ya da günah olmadığını göstermek ve bildirmek içindir, bu bilinsin diyedir.

Bir yoruma göre de bu, vasiyet edenin hayatta iken olacak olan durumuyla ilgilidir. Yani, bir kimse bir vasiyet hazırlarken bir kimse de yanında bulunur ve yapılan vasiyetin şeriata aykırılığını görür de bunun üzerine ona mani olur ve öyle yapmaması gerektiği üzerinde durarak onu doğruya yöneltirse, dolayısıyla bu şekilde ilk defa hatalı bir vasiyete bulunan kimsenin bununla ilgili söyledikleri açısından kendisine bir günah ve vebal yoktur.

« إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ » *"Şüphesiz Allah çok çok bağışlayan ve çok çok merhamet edendir."*

❁ ❁ ❁

183. — 187. ÂYETLER

يَٓا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ
عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٣﴾ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ
كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى
الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ
خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٤﴾ شَهْرُ
رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْاٰنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ
الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ
مَرِيضًا أَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ
وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا
هَدٰاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٥﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي
فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي
وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٦﴾ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ
الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلٰى نِسَٓائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ
لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ
عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ

لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ
الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ وَلَا
تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا
تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾

Meâli

183. Ey iman edenler! Oruç tutmak sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki, takva ile hareket edip Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı hareket edersiniz.

184. Farz kılınan oruç sayılı günlerdedir. Sizden her kim hasta ya da yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutusun. Oruç tutmaya güç yetiremeyenler de bir yoksulu doyuracak miktar fidye versin. Her kim de kendi adına fidye miktarını fazlasıyla verirse bu, onun lehine çok daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz, fidye vererek oruç tutmamanızdan oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

185. Ramazan ayı ki Kur'an o ayda indirilmiştir. O Kur'an insanlar için doğru yolu gösteren, doğruyu ve hak ile batılı ayırt eden ölçüleri koyan apaçık delilleri taşıyan kitaptır. O halde sizden her kim o aya erişirse hemen oruç tutsun. Kim de hasta olur veya bir yolculukta bulunursa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık diler, size zorluk dilemez. Böylece size farz kılınan sayılı günleri tamamlayasınız, size doğru yolu göstermesi nedeniyle Allah'ı tazim edesiniz ve şükredesiniz diyedir.

186. Kullarım sana benden sorduklarında, de ki: Ben onlara gerçekten çok yakınım. Bana dua edip çağırdığında dua edenin çağrısına cevap veririm. Öyle ise kullarım da benim davetime karşılık versinler ve bana iman etsinler ki doğru yolu bulmuş olsunlar.

187. Oruç tutulan günlerin gecesinde eşlerinize yaklaşmak size helâl kılınmıştır. Eşleriniz sizin için birer elbise, sizler de onlar için birer el-

bisesiniz. Allah sizin kendi nefislerinize karşı kötülük ettiğinizi bildiğinden dolayı sizin tevbenizi kabul buyurdu ve sizi bağışladı. Artık ramazan gecelerinde onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir buyurduğunu isteyin. Şafak vakti, günün ağarması gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde itikafta bulunduğunuz müddetçe eşlerinize geceleri de yaklaşmayın. İşte bunlar Allah'ın koyup çizdiği sınırlardır. Sakın o sınırlara yaklaşıp çiğnemeyin. İşte Allah insanlara âyetlerini böylece açıklar ki yasaklanan sınırları çiğnemekten sakınsınlar.

Tefsiri

١٨٣— ﴿ يَـآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴾

183 – Ey iman edenler! Oruç tutmak sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı. Umulur ki, takva ile hareket edip Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı hareket edersiniz.

« يَآ أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ »
"Ey iman edenler! Oruç tutmak sizden öncekilere farz kılındığı gibi size de farz kılındı."

Âyette geçen, « الصِّيَامُ » kelimesi, « صَامَ » fiilinden mastardır. Maksat ramazan ayında tutulan oruçtur. « كُتِبَ » kelimesi farz kılındı, demektir. « كَمَا كُتِبَ » *"Yazıldığı gibi ...yazıldı."* Bu ifade mahzuf bir mastarın sıfatıdır. « عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ » Yani, Hz. Adem (Aleyhi's-Selâm)'den itibaren sizin zamanınıza kadar bütün peygamberlere ve ümmetlerine de farz kılınmıştır. Çünkü, oruç oldukça eskiye dayanan bir ibadettir. Buradaki teşbihin, yani benzetmenin sebebi, eski ümmetlerin hepsini de günlere dayalı oruç ibadetiyle mükellef bulunmaları itibariyledir. Yani, *"sizden öncekilerin ibadet ettikleri gibi, siz de günlerle sınırlı oruç ibadetiyle sorumlu tutularak ibadet edeceksiniz."*

« لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ » *"Umulur ki, takva ile hareket edip Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı hareket edersiniz."* Oruç sayesinde masiyetlerden uzak kalırsınız. Çünkü, oruç nefsi kötülüklerden daha fazla korur. Onu kötü yerlere gitmekten daha çok alıkoyar, kötülüklerine set olur. Ya da bunun manası şöyle olur:

"Olur ki, siz bu sayede müttakiler zümresi içerisinde yer alırsınız. Çünkü oruç tutmak onların şiarıdır."

١٨٤– ﴿ أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾

184 – Farz kılınan oruç sayılı günlerdedir. Sizden her kim hasta ya da yolcu olursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutusun. Oruç tutmaya güç yetiremeyenler de bir yoksulu doyuracak miktar fidye versin. Her kim de kendi adına fidye miktarını fazlasıyla verirse bu, onun lehine çok daha hayırlıdır. Eğer bilirseniz, fidye vererek oruç tutmamanızdan oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.

« أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ » *"Farz kılınan oruç sayılı günlerdedir."*

Burada, « أَيَّامًا » kelimesinin mansub oluşu, « الصِّيَامُ » iledir. Yani: *"Size «sayılı günler» oruç tutmanız farz kılındı."* demektir. « مَعْدُودَاتٍ » yani zamanla vakitleri belirlenmiş sayılı günlerde, demektir. Yani az sayıda günler, demektir. Bu esasen şuna dayanmaktadır; az sayıdaki bir mal sayı ile değerlendirilir. Oysa çok olması halinde durum değişir.

« فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ » *"Sizden her kim hasta* –oruç tutması halinde hastalığı artacak– *ya da yolcu olursa* –herhangi bir yolculuğa çıkarsa– *tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun."* Yani, bu takdirde o günlerde oruç tutmaz daha sonra kaç gün oruç tutamamış ise onlar sayısınca oruç tutsun.

Burada, « عِدَّةٌ » kelimesi ma'dut, yani sayılı günler, demektir. Yani bu durumdaki bir kimseye daha sonra tutamadığı günler sayınca oruç tutması emrolunur.

« مِنْ اَيَّامٍ اُخَرَ » hastalık veya yolculuk günleri dışındaki günler demektir. « اُخَرَ » kelimesi vasıf olması ve bir de elif ve lâm harflerinden dönülmesi bakımlarından gayrı munsarif bir kelimedir. Çünkü, « فُعْلَى » vezninde sıfat olan kelimelerde asıl olan cemi yani çoğul olmaları halinde elif ve lâm ile kullanılması gerekir. Örneğin:

« اَلْكُبْرٰى – اَلْكُبَرُ » ve « اَلصُّغْرٰى – اَلصُّغَرُ » gibi.

« وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ » *"Oruç tutmaya güç yetiremeyenler de bir yoksulu doyuracak miktar fidye versin."* Şimdi âyetin bu kısmına ait tefsirimizdeki yorumuna geçelim. Şöyle ki:

« وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ » *"Oruç tutmaya güçleri yettiği halde herhangi bir mazereti bulunmaksızın oruç tutmayanlara gelince, bunlar için"* « فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ » *"Bir yoksulu doyuracak miktar vermek vardır."* Bu miktar buğdaydan olursa bu, her gün için yarım sa'dır (ölçektir), eğer buğday dışındaki maddelerden olursa bu, bir sa'dır (ölçektir). Bir sa' ise yaklaşık dört kg. demektir. « طَعَامُ » kelimesi, « فِدْيَةٌ » kelimesinden bedeldir.

Kıraat imamlarından Medine okuluna mensup olan Nafî (70-169/ 689-785), Ebu Cafer ve ayrıca İbn Zekvan (v.242/856), « فِدْيَةُ طَعَامِ مَسَاكِينَ » cümlesini, olarak okumuşlardır.

Bu şekilde mazereti olmadan oruç tutmayıp da fidye verme durumu İslâm'ın ilk dönemlerinde idi. Çünkü bunlara oruç farz olmuş olmasına rağmen bir türlü alışamamışla ve oruç tutmak ağırlarına gidiyordu, açlık sıkıntı veriyordu. Dolayısıyla bu durumda olanlar için onlara oruç tutmayıp fidye vermeleri için bir ruhsat tanınmış oldu, bir muhayyerlik getirildi. Daha sonra bu muhayyerlik olayı şu hükümle neshedilmiş oldu, yürürlükten kaldırıldı.

﴿ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ ﴾

"O halde izden her kim o aya erişirse hemen oruç tutsun." [542]

Nitekim bunun için, « فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا اَوْ عَلٰى سَفَرٍ » kavli yani, *"Sizden her kim hasta ya da yolcu olursa..."* ifadesi tekrarlanmış oldu. Mademki bir kez hükmü yürürlükten kaldırılan yani mensuh olan âyette bir kez zikredildi. O halde bir kez de hükmü yürürlükten kaldıran, yani nasih olan âyette de böylece zikredildi ki, gerçek anlaşılsın istendi. Böylece bu hükmün halen bâki olduğunu ve yürürlülüğünün devam etmiş olduğunu göstersin diyedir.

Bir başka yoruma göre de bunu manası, « لَا يُطِيقُونَهُ » yani güç yetiremeyenler, tutamayacak kadar mazereti bulunanlar, demektir. Dikkat edilirde burada kelimenin başına bir nefy edatı olan, « لَا » takdir olunmuştur. Mü'minlerin annesi bizim annemiz Hz. Hafsa'nm kıraatinde, « لَا » harfi muzmardır, (gizli kılınmıştır). Bu değerlendirmeye göre âyet mensuh değildir, yürürlüktedir.

« فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ » *"Her kim de kendi adına fidye miktarını fazlasıyla verirse bu* –fazladan verme veya hayır yapma işi– *onun lehine çok daha hayırlıdır."*

Kıraat imamlarından Hamza ile Ali, « تَطَوَّعَ » kelimesini « يَطَّوَّعَ » olarak okumuşlardır. Bunun da manası, « يَتَطَوَّعَ » demektir.

« وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ » *"Eğer bilirseniz* –ey gücü yetenler!– *sizin için oruç tutmamanızdan, oruç tutmanız* –fidyeden ve fazlasıyla hayır yapmaktan– *daha hayırlıdır."* Bu durum İslâm'ın henüz ilk dönemlerinde idi. Bir diğer yorum ise şöyledir:

"Yolculuk esnasında olsun hastalıklı durumunuzda olsun eğer bilirseniz, oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır. Çünkü bu size daha ağır geleceğinden sevabı da o oranda artar."

---

[542] Bakara, 185.

« إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ » cevabı mahzuf (gizli) olan bir şart cümlesidir.

١٨٥ – ﴿ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلٰى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴾

185 – Ramazan ayı ki Kur'an o ayda indirilmiştir. O Kur'an insanlar için doğru yolu gösteren, doğruyu ve hak ile batılı ayırdeden ölçüleri koyan apaçık delilleri taşıyan kitaptır. O halde sizden her kim o aya erişirse hemen oruç tutsun. Kim de hasta olur veya bir yolculukta bulunursa tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun. Allah sizin için kolaylık diler, size zorluk dilemez. Böylece size farz kılınan sayılı günleri tamamlayasınız, size doğru yolu göstermesi nedeniyle Allah'ı tazim edesiniz ve şükredesiniz diyedir.

« شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ » *"Ramazan ayı, ki Kur'an o ayda indirilmiştir."*

Burada, « شَهْرُ رَمَضَانَ » ifadesi mübtedadır. Bunun haberi de, « الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ » cümlesidir. Yani, ilk defa Kur'an'ın indirilmeye başlanması bu ayda olmuştur ve bu da bu aydaki Kadir gecesinden itibaren olmuştur. Ya da mana şöyledir:

Bu ayın şanı ve önemi dolayısıyla Kur'an indirilmiştir, hakkında bir âyet nazil olmuştur, ki bu da Rabbimizin: « كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ » kavlidir.

« شَهْرُ رَمَضَانَ » kavli de, « الصِّيَامُ » kelimesinden bedeldir. Ya da mahzuf bir mübtedanın haberidir. Yani, « هُوَ الشَّهْرُ » demektir. « رَمَضَانَ » kelimesi de, رَمَضَ kelimesinin mastarı olup, yakmak ve yanmak manasındadır. « رَمْضَاءَ » kökünden alınmadır. « شَهْرُ » kelimesi buna izafe olunmuştur. Böylece bir alem (yani özel bir isim) olmuştur. Kelimenin marife olması ve kendisinde « ا » ile « ن » harfinin var olması sebebiyle gayri

munsariftir. Bu isimle isimlendirilmiş olması, insanların ramazanda tuttukları oruç nedeniyle çektikleri açlık ve susuzluk sıkıntısı, zorluğu ve şiddetidir. Çünkü genelde Araplar ayları içlerindeki durum ve olaylara göre zaman açısından değerlendirmektedirler. Ramazan ayının ise yakıcı sıcak günlere denk düşmesi sebebiyle buna bu isim verilmiştir.

Eğer sen, *"Kim ramazanı* (ramazan ayında), *inanarak ve mükafatını da Allah'tan bekleyerek oruç tutarsa..."* [543] hadisindeki ifadeyi nasıl yorumlayacak ve bunun hakkında ne diyeceksin? Çünkü özel isim halini almış olan kelime, *"muzaf ve muzafun ileyh"* ile birliktedir. Oysa burada sadece *"ramazan"* geçiyor, ne diyeceksin? Buna benim cevabım şöyledir: Bu, bir karışıklığa meydan verilmeyeceği kesin olması bakımından bir tür hazf kabilindendir. Yani *ramazan* denince *ramazan ayı* demek olduğunun herkesçe bilinmesi nedeniyle ayrıca, *"ramazan ayı"* denmesine gerek yoktur.

« الْقُرْآنُ » ismi ya da kelimesi, Kur'an-ı Kerim'in her neresinde geçerse geçsin, İbn Kesir burada görüldüğü gibi hemzeli olarak, « الْقُرْآنُ » tarzında değil de, hemzesiz olarak, « الْقُرَانُ » "el-Kuran" olarak okumuştur. Âyetin bundan sonra gelen kısmı ise hal olarak mansubtur ki, şu kısımdır:

« هُدًى لِلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدٰى وَالْفُرْقَانِ » *"O Kur'an insanlar için doğru yolu gösteren, doğruyu ve hak ile batılı ayırdeden ölçüleri koyan apaçık delilleri taşıyan bir kitaptır."* Şimdi de bu kısmın tefsirimizdeki yorumunu alalım. Şöyle ki:

"O Kur'an, insanları hakka, doğru yola ileten bir kitap olarak indirildi. O apaçık âyetlerden, net ve şüpheye meydan bırakmayan kanıtlardan, açık delillerden ibaret bir kitap olarak hakka yönlendirir. Hak ile batılı birbirinden ayırt eder."

Âyetin bu kısmında önce, bu Kur'an'ın bir hidâyet olduğu, doğru yolu gösterdiği ele alındı. Hemen bunun ardından da, bu kitap ya da Kur'an ile Allah'ın insanları hidâyete yönlendirdiği apaçık âyetler (gerçekler) cümlesinden olduğu anlatıldı. Bunun hak ile batılı birbirinden a-

---

[543] Buhari, 1901. Müslim, 759.

yırt eden bir kitap olduğu gerçeği üzerinde duruldu. Çünkü bu, Allah'ın vahyinin bir eseridir. Semavî olan kitaplarının gösterdiği bir gerçek çizgi ve yoldur. Çünkü bu vahiy ve semavî kitaplar hem insanları doğru yola iletir, yönlendirir ve hem hidâyet ile dalâlet (sapıklık) arasındaki farkı anlayabilme ve gerçeği kavrama imkanını verir.

« فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ » *"O halde sizden her kim o aya erişirse hemen oruç tutsun."* Yani kim bu ayda hazır ve mukim olur, misafir (yolcu) olmazsa hemen hiç durmaksızın bu ayda farz olan orucu tutsun. Sakın orucu tutmamazlık ederek yemesin.

« الشَّهْرَ » kelimesi zarf tümleci olarak mansubtur. Aynı şekilde, « فَلْيَصُمْهُ » kelimesinde ki, « ـه » zamiri de zarf olarak mansubtur. Yoksa mef'ulü bih değildir. Çünkü, ister mukim olsun ve ister yolcu olsun her ikisi de zaten o aya şahit oluyor ve o ayda bulunuyorlar.

« وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ » *"Kim de hasta olur veya bir yolculukta bulunursa, tutamadığı günler sayısınca diğer günlerde oruç tutsun."*

Burada, « فَعِدَّةٌ » mübtedadır. Haberi ise mahzuftur (gizlidir). Yani, bu kelime « فَعَلَيْهِ عِدَّةٌ » takdirinde olup, kendisi için tutamadığı günlerin orucunun tutmak vardır, demektir.

« يُرِيدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ » *"Allah* –yolculuk ve hastalık sırasında– *sizin için kolaylık diler, size zorluk dilemez."* Hasta ve yolcu olanlara oruç tutmamayı farz kılanlar bakımından meseleye bakılınca, hasta ve yolcunun bu durumda oruç tutmaları halinde, her ikisine de oruçlarını iade etmeleri gerekir. Çünkü bu gibi bir durumda oruç tutmamaları kimilerine göre farz kabul ediliyor. İşte böyle bir yanlışa düşülmemesi için bundan geri dönülmüştür. Yani bu gibilerin oruç tutup tutmamaları ramazan içinde muhayyerdir. Durumları müsait olduğunda ise tutmak zorundadırlar.

« وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ » *"Böylece size farz kılınan sayılı günleri tamamlamanız,"* Yani, hastalık veya yolculuk gibi mazeret ortadan kalkınca, tuta-

madığınız günler sayısınca kaza etmek suretiyle sayıyı tamamlamanız. Burada illet olarak gösterilen fiil mahzuftur (gizlidir). Çünkü daha önce geçen ifadeler buna işaret etmektedir. Dolayısıyla bu, « لِتَعْلَمُوا وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ » takdirindedir ki, *"...bilmeniz ve böylece size farz kılınan sayılı ..."* demektir.

« وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ عَلٰى مَا هَدٰيكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ » *"Size doğru yolu göstermesi nedeniyle Allah'ı tazim edesiniz ve şükredesiniz diyedir."* Yani bütün bunlar için Allah bunları meşru kılmıştır. Kısaca ramazan ayında hazır bulunanların o ayda oruç tutmaları, verilen ruhsatların da ileride tutamadığı sayıyı tamamlamaları kaydıyla oruç tutulmamasına izin verildiği gerçeğini aktaran bu hususlar işte bu maksatladır.

« وَلِتُكْمِلُوا » kavli, tutulamayan sayının yerine getirilmesi emrinin illeti ve sebebidir. « وَلِتُكَبِّرُوا » kavli ise, orucu kaza etme keyfiyetinin bilinmesi ile oruç yeme bağlayıcılığından ya da sorumluluğundan çıkmayı bilmenin illetidir.

« وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ » ise ruhsata ilişkin illettir. Bu, güzel ve latif bir leff örneğidir, yani edebî bir örnektir. Âyetteki *"tekbir"* yani, « وَلِتُكَبِّرُوا » kelimesi, « عَلٰى » cer edatı ile müteaddi olmuştur. Çünkü *"hamd"* manasını içermektedir. Sanki şöyle denir gibidir:

« وَلِتُكَبِّرُوا اللّٰهَ » Bu da, *"...size doğru yolu göstermesi sebebiyle O'na hamd ederek O'nu tazim edesiniz."* Kıraat imamlarından Ebu Bekir, « وَلِتُكْمِلُوا » kelimesini, « وَلِتُكَمِّلُوا » olarak şeddeli halde okumuştur.

Bir bedevînin Rasulûllah (Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)'a:

"Rabbimiz bize yakın mı, yakınsa biz fazla ses çıkarmadan düşük bir ses tonuyla Rabbimize yakaralım, yok uzak ise sesimizi yükselterek O'na yalvaralım." demesi üzerine işte aşağıdaki âyet bununla ilgili olarak nazil olmuştur. [544]

[544] Bk. Taberi, Tefsir: 2/158.

١٨٦ـ ﴿ وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِي لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴾

186 - Kullarım sana benden sorduklarında, de ki onlara: "Ben onlara gerçekten çok yakınım. Bana dua edip çağırdığında dua edenin çağrısına cevap veririm. Öyle ise kullarım da benim davetime karşılık versinler ve bana iman etsinler ki, doğru yolu bulmuş olşunlar.

« وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ » *"Kullarım sana beni sorduklarında de ki onlara: «Ben onlara gerçekten çok yakınım.»"* Allah'ın mekandan münezzeh olması itibariyle kullarına ilmiyle ve onların isteklerine icabetle çok daha yakındır.

« أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ » *"Bana dua edip çağırdığında, dua edenin çağrısına cevap veririm."* Kıraat imamlarından Sehl b. Muhammed ile Yakup b. İshak, « الدَّاعِ » ve « دَعَانِ » kelimelerini, her iki halde de, « الدَّاعِي » ve « دَعَانِي » olarak okumuşlardır. Nitekim, kıraat imamlarından Kalun dışında vasl halinde Ebu Amr ile Nafi de bu ikisine muvafakat etmişlerdir. Diğer kıraat imamları ise her iki durumda da « ي » harfi olmaksızın kıraat etmişlerdir.

Diğer taraftan, yapılan dualara icabet etmesi yüce Allah tarafından doğru olan bir vaaddir, söz vermedir ki, bu konuda Allah asla sözünden dönmez. Ancak duaya icabet bazan ihtiyacın giderilmesine muhalif olabilir. Yani ihtiyacı dışında bir başka şekilde tezahür edebilir. Duaya icabet meselesine gelince kulun: *"Rabbim!"* demesi, Allah'ın da, *"Buyur kulum!"* diye buna bu şekilde cevap vermesidir. İşte bu, her mü'min için vaad olunan ve var olan bir gerçektir.

Kaza-i hacet denilen ihtiyacın karşılanmasına gelince, bu, istenenin verilmesi demektir. Bu ise bazen karşılanabilir, yerine getirilir, bazen de istendikten bir müddet sonra olabilir, gerçekleşebilir. Bazen ise bu arzu ahirette karşılanır ya da bu, istekte bulunan, dua eden için kendisi adına daha hayırlı olabilecek bir şekilde bir başka türlü ortaya çıkar.

« فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي » Onların kendi ihtiyaçları için bana dua ettiklerinde benim onlara icabet ettiğim gibi, ben kendilerini bana iman etmeye ve itaate bulunmaya çağırdığımda *"Öyle ise kullarım da benim davetime karşılık versinler ve"* « وَلْيُؤْمِنُوا بِي » *"bana iman etsinler ki,* «لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ» *"doğru yolu bulmuş olsunlar."* Yani azgınlık ve sapkınlıktan kurtulup doğruyu umabilsinler.

« رُشْد » – *"Rüşd"* kelimesi, « غَيّ » – *"ğayy"* kelimesinin zıddı, karşıtıdır. Burada, « فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي » ve « وَلْيُؤْمِنُوا بِي » kelimelerindeki « ل » harfi her ikisinde de emir manasınadır.

RAMAZAN AYINDA EŞİYLE BERABER OLMAK

İslâm'ın ilk zamanlarında adam akşam olup da iftar edince bu zamandan itibaren yatsı vaktine erişip namazını kılıncaya veya bundan önce yatıp uyumasına kadar yemesi, içmesi ve eşiyle cinsel ilişkide bulunması helâl idi. Bir yasaklama yoktu. Ancak yatsı namazını kıldıktan ya da yatıp uyuduktan sonra artık hiçbir şey yapmaksızın ertesi akşama kadar kendisine yeme, içme ve eşleriyle cinsel ilişkide bulunma haram kılınmıştı. Ancak bir gece Hz. Ömer *(Radıyallahü Anh)* yatsıdan sonra eşiyle beraber oldu. Yıkanınca ağlamaya ve kendi, kendisini kınamaya başladı. Hemen Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'a koşup geldi ve olup biteni ona anlattı. Bunun üzerine Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* de,

— Ben bu hususta bir şey diyebilecek ve yapabilecek bir güce-hakka sahip değilim, buyurdu. İşte bunun üzerine, « أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ » âyeti nazil oldu. [545]

Şimdi âyetin tefsirine geçebiliriz.

١٨٧- ﴿ أُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَآئِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْـٰٔنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا

[545] Taberi, Tefsir, 2/165.

حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ اَتِمُّوا الصِّيَامَ اِلَى الَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَاَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِى الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ فَلَا تَقْرَبُوهَا كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِه۪ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴾

187 – Oruç tutulan günlerin gecesinde eşlerinize yaklaşmak size helâl kılınmıştır. Eşleriniz sizin için birer elbise, sizler de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendi nefislerinize karşı kötülük ettiğinizi bildiğinden dolayı sizin tevbenizi kabul buyurdu ve sizi bağışladı. Artık ramazan gecelerinde onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir buyurduğunu isteyin. Şafak vakti, günün ağarması gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde itikafta bulunduğunuz müddetçe eşlerinize geceleri de yaklaşmayın. İşte bunlar Allah'ın koyup çizdiği sınırlardır. Sakın o sınırlara yaklaşıp çiğnemeyin. İşte Allah insanlara âyetlerini böylece açıklar ki yasaklanan sınırları çiğnemekten sakınsınlar.

« اُحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ اِلٰى نِسَآئِكُمْ » *"Oruç tutulan günlerin gecesinde eşlerinize yaklaşmanız size helâl kılınmıştır."*

« اَلرَّفَثُ » cinsel ilişki, cima demektir. « اِلٰى نِسَآئِكُمْ » burada « اِلى » cer edatı ile müteaddi (geçişli) yapılmış ki, bundan ifza yani cinsel ilişki manası anlaşılsın. Âyette cinsel ilişki ifadesi, « اَلرَّفَثُ » lâfzıyla kinaye olarak zikredilmiştir. Çünkü bu, çirkinlik ve yanlışlık anlamında cinsel ilişkiye geçme manasına delâlet etmektedir. Âyette, « الرَّفَثُ اِلٰى نِسَآئِكُمْ » denilmiş ve fakat, « اَلْاِفْضَاءُ اِلٰى نِسَائِكُمْ » buyurulmamıştır. Çünkü henüz ramazanda cinsel ilişki serbestliği getirilmediği için böyle bir fiil çirkin bir fiil olarak kabul ediliyordu. Nitekim bu durum kendi nefislerine ihanet olarak adlandırılmıştır.

Mademki kadın ve erkek her ikisi birlikte aynı çarşafın ya da yorganın altında kucaklaşıp beraber olmaktadırlar. Her ikisi de bu manada tek bir örtü içinde yer aldıklarına göre bu durum kişinin üzerinde onu tümüyle kuşatan elbiseye benzetilerek ifade olunmuştur. Bunun için Rabbim şöyle buyurmuş:

« هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ » *"Eşleriniz sizin için* –sizi haramdan koruyup örten– *birer elbise, sizler de onlar için birer elbisesiniz."* « هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ » cümlesi bir istinaf (yeni cümledir), bir ara cümledir ki, adeta olayın helâl kılınma gerekçesini açıklar gibidir. Mademki sizinle eşleriniz arasında bu manada bir iç içelik varsa, tıpkı üzerinize giydiğiniz elbise gibi hep berabersiniz, artık onlara karşı sabrınız ve dayanma gücünüz azalmıştır. Onlardan uzak kalmanız ve kaçınmanız gittikçe ağırlaşmış ve sabredemeyeceğiniz bir duruma gelmiştir. İşte bunun için yüce Allah size bu konuda ruhsat ve izin vermiştir.

« عَلِمَ اللّٰهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ » *"Allah sizin kendi nefislerinize karşı* –cinsel ilişkide bulunmakla ve alacağınız sevabınızdan eksiltmekle– *kötülük ettiğinizi bildiğinden dolayı* « فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ » *sizin* –işlediğiniz sakıncalı işten tevbe etmeniz ve dönmeniz sebebiyle– *tevbenizi kabul buyurdu ve sizi* –ruhsattan önce işlediğiniz suçtan– *bağışladı."*

« اكْتِسَاب » – *"İktisab"* kelimesinin, « كَسْب » – *"kesb"* kelimesinden alınmış olması gibi, « اخْتِيَان » kelimesi de « خِيَانَة » – *"hiyanet"* kelimesinden alınmadır. Dolayısıyla bunun manasında ziyadelik ve şiddet vardır.

« فَالْئٰنَ بَاشِرُوهُنَّ » *"Artık ramazan gecelerinde onlara yaklaşın."* Ramazan gecelerinde onlarla cinsel ilişkiye girin. Bu mubahlık anlamında bir emirdir. Yani, cinsel ilişkiye girebilirsiniz, demektir. Âyette cima (cinsel ilişki), mübaşeret kelimesiyle yani, « بَاشِرُوهُنَّ » kelimesi ile dile getirilmiş olması, her iki cinsin tenlerinin birbirlerine temas etmesi, direkt olarak değmesi sebebiyledir.

« وَابْتَغُوا مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَكُمْ » *"...ve Allah'ın sizin için takdir buyurduğunu isteyin."* Allah'ın sizin için taksim edip bölüştürdüğünü arayın. Çünkü Levh-i Mahfuz'da çocuğun dünyaya gelmesini, doğrudan cinsel ilişkiyle olacağını tesbit etmiştir. Yani bu, şu demektir; yalnızca şehevî arzularınızı tatmin için cinsel ilişkiye geçmeyin. Ancak Allah'ın evlenme

yoluyla istediği çoğalmayı ve nesil üretmeyi isteyerek ve bunu dileyerek cinsel ilişkiye geçin.

Ya da bunun anlamı şudur: *"Allah'ın sizin için yazdığı ve emredip helâl kıldığı mahalden arayın. Yoksa istemediği ve haram kıldığı yerden değil."*

« وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ » *"Şafak vakti günün ağarması gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyin, için,"*

« وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتّٰى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْاَبْيَضُ » Bu vakit, sabahleyin doğu tarafında tan zamanından itibaren uzun bir çizgi (hat) halinde enine doğru genişleyerek yayılan vakittir. « مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ » Uzayıp giden gece karanlığı demektir. Her iki vaktin de beyaz ve siyah ipliğe benzetilmeleri, her ikisinin de uzayıp gitmesi sebebiyledir. « مِنَ الْفَجْرِ » ise, beyaz iplikten ya da çizgi veya hattan maksadın fecre (tan yerine) veya şafak vaktine dahil olduğunu, bundan başka bir şeye dahil olmadığını açıklamak içindir. Dolayısıyla, « مِنَ الْخَيْطِ الْاَسْوَدِ » ifadesinin ayrıca açıklanmasına bu « مِنَ الْفَجْرِ » ifadesi sayesinde gerek duyulmamış oldu. Çünkü, bunlardan birisinin açıklanması demek, aynı zamanda ötekisinin de açıklandığı anlamına gelir. Ya da buradaki « مِنْ » cer edatı, tab'iz içindir, yani "bir kısmı" demektir. Çünkü bu, fecrin birazı ve başlangıcı demektir.

Âyette, « مِنَ الْفَجْرِ » ifadesinin zikredilmesiyle cümle istiare durumundan çıkarılmış olup, böylece beliğ (edebî) bir teşbih (benzetme) yapılmış olmaktadır. Örneğin, *"Ben bir arslan gördüm."* dediğin zaman bu bir mecaz olmuş olur. Fakat buna bir ilâve yaparak, *"Ben filanlardan bir arslan gördüm."* dediğinde ise, bu defa teşbihe, yani benzetmeye yönelmiş olursun. Örnek, bir teşbihe (benzetmeye) döner.

Adiy b. Hatim *(Radıyallahü Anh)* anlatıyor, diyor ki:

"Biri beyaz diğeri de siyah olan iki ip aldım. Bunları yastığımın altına koyarak, sabahın olup olmadığını anlamak ve ayırt etmek için biri

beyaz ve diğeri siyah olan bu iki ipe bakıp dururdum. Fakat karanlık sebebiyle bir türlü siyah ile beyazı ayırt edemedim. Sonunda bu durumu Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e bildirdim. Bunun üzerine Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* onun saflığına işaret ederek şöyle buyurdu:

— *"Sen, gerçekten kafası geniş olan birisin."* (Aslında bununla kafasının çalışmadığına, bir bakıma beyinsizliğine bir işaret vardır). Rasulullah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* devamla:

— *Doğrusu bu, gündüzün beyazlığı* (ışıması) *ve gecenin de karanlığı demektir."* [546]

« ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ » *"Sonra akşama kadar orucu tamamlayın."* Bu kavliyle Rabbimiz söz konusu şeylerden artık uzak durulması gerektiğini bildiriyor. Yine buradan, ramazan orucunda gündüz vakti içinde oruca niyet yapılabileceğinin caiz olduğunu da öğrendiğimiz gibi cünüplükten dolayı yıkanmayı fecir (şafak) ya da tan vaktine kadar ertelemenin de caiz olduğunu öğreniyoruz.

Bir de visal orucunun, yani hiç iftar etmeksizin ve ara vermeden art arda oruç tutulamayacağını da bu âyet gösteriyor. Bile bile yeme ve içme yüzünden kefaretin (cezanın) vacipliğini (farz olduğunu) da yine öğreniyoruz. Aynı şekilde cünüp olmanın oruca bir zarar vermediğini, buna aykırı gelmediğini de öğrenmiş bulunuyoruz.

« وَلَا تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ » *"Mescitlerde itikafta bulunduğunuz müddetçe eşlerinize geceleri de yaklaşmayın."* Âyetin bu kısmından da, ramazan ayında geceleyin kişilerin eşleriyle cinsel ilişki kurmalarının helâl olduğunu ve fakat mescit ve camilerde itikafta bulunanların ise geceleri de eşleriyle cinsel ilişkiye girmelerinin yasak olduğuna açıklık getiriliyor ve buna dikkat çekiliyor. Ayrıca cümle hal yerindedir. Yine bu âyetten anlaşıldığı gibi itikafa girmek ancak mescitlerde olur, başka yerde değil. Ancak mescitler için de özel bir mescit değil, herhangi bir mescit olursa olsun bu, caizdir, olabilir.

---

[546] Bahri, 4510. Müslim, 1090.

« تِلْكَ حُدُودُ اللّٰهِ » *"İşte bunlar* –zikredilen hükümler– *Allah'ın koyup çizdiği sınırlardır."* Bu sınırlara aykırı hareket ederek ve onları değiştirerek « فَلَا تَقْرَبُوهَا » *"Sakın o sınırlara yaklaşıp çiğnemeyin."* « كَذٰلِكَ يُبَيِّنُ اللّٰهُ اٰيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ » *"İşte Allah insanlara âyetlerini* –şeriatlerini ve hükümlerini– *böylece açıklar ki, yasaklanan* –haram kılınan– *sınırları çiğnemekten sakınsınlar."*

❁ ❁ ❁

188. — 195. ÂYETLER

وَلَا تَأْكُلُوٓا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَآ إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٨٩﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩٠﴾ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِنِ انْتَهَوْا فَإِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَإِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا

اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾
وَاَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ
وَاَحْسِنُوا اِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾

Meâli

188. Aranızda mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bildiğiniz halde halka ait hiçbir malı haram yollardan yemeniz için o malları hakim ve idarecilere verip yedirmeyin!

189. Sana hilâl şeklinde doğan yeni ayları soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için ve özellikle de hac için vakit ölçüleridir. Birr *(erdemlilik)* ihramlı iken ve hac dönüşü evlere arkadan gelip girmeniz değildir. Fakat asıl erdemlilik ve davranış Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ederek sakınanların gösterdiği erdem ve davranıştır. Öyleyse evlere normal giriş kapılarından girin. Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefetten sakının uzak durun ki, kurtuluşa eresiniz.

190. Size karşı savaş açanlara siz de Allah yolunda savaş açın! Sakın saldırganlıkta bulunmayın. Şüphesiz Allah saldırganlık yaparak hadlerini aşanları sevmez.

191. Size karşı savaşanları her nerede bulur *(yakalarsanız)* hemen orada öldürün! Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın! Fitne *(Şirki ve şirk düzenlerini ayakta tutmak için baş vurulan tüm yollar)* adam öldürmekten de beterdir. Onlar Mescit-i Haram'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de fırsat tanımaksızın onları hemen öldürün. İşte hakka karşı çıkan kâfirlerin cezası böyle verilecektir.

192. Eğer şirk ve bu uğurda savaştan vazgeçerlerse siz de onlara dokunmayın. Çünkü Allah mağfiret edendir ve merhamet edendir.

193. Fitne *(İslâm dışı şirk sistemleri ve işkenceleri)* bütünüyle yok edilinceye ve dini nizam Allah adına hakim oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer inkârdan ve saldırmaktan vazgeçerlerse bilin ki zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.

194. Haram *(saldırmazlığın geçerli olduğu)* ay, haram aya karşılıktır. Hurumat *(denen, dokunulmaz zaman ve mekanlarda dokunulmazlıklar da)* karşılıklıdır *(bunlarda da kısas geçerlidir).* Öyleyse her kim saldırmazlık bulunan bu dönemlerde size saldırırsa siz de ona saldırdığı kadar saldırın. Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemekten sakının ve bilin ki Allah, koyduğu yasakları çiğnemekten sakınanlarla beraberdir.

195. Allah yolunda harcama yapın da kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Hep iyilikte devam edin. Çünkü Allah muhsinleri *(her bakımdan kendi emirleri doğrultusunda davrananları)* sever.

Tefsiri

١٨٨- ﴿ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾

188 – Aranızda mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin. Kendiniz bildiğiniz halde halka ait hiçbir malı haram yollardan yemeniz için o malları hakim ve idarecilere verip yedirmeyin!

« وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ » *"Aranızda mallarınızı haksız sebeplerle* –Allah'ın mubah kılmadığı ve meşru saymadığı yollarla kiminiz kiminizin mallarını– *yemeyin."*

« وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ » *"Kendiniz bildiğiniz halde halka ait hiçbir malı haram yollardan yemeniz için o malları hakim ve idarecilere verip yedirmeyin."*

« وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ » cümlesi meczum olup nehiy (yasak) hükmü içerisindedir ve « وَلَا تُدْلُوا بِهَا » takdirindedir. Yani, onun durumunu, işini ve o konuda hüküm vermesini isteyerek hakim ve yöneticilere aktarmayın, götürmeyin, demektir.

« لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ » halka ya da insanlara ait hiç bir malı, hakim ve yöneticilere peşkeş çekmek için yalan yere şahitlikte bulunarak veya yalan yere yemin ederek ya da haksız tarafla anlaşmak sure-

tiyle bile bile yanıltma ve aldatma yolunu seçerek zalimden, ezenden yana hareket ederek yedirmeyin.

Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* bir hadislerinde birbirleriyle hasım olan iki kişini davalarına bakarlarken şöyle buyurmuşlar:

"Nihâyet ben de ancak bir beşerim. Siz davalarınızı bana getiriyorsunuz. Ola ki, biriniz diğerine göre konuşması ve deliliyle daha kurnazca hareket ederek beni ikna edebilir ve ben de ondan dinlediklerim doğrultusunda onun lehine hüküm (karar) *verebilirim. Kardeşinin hakkı olan bir şeyden her kimin lehine bir hüküm vermiş isem, ondan hiçbir şey almasın. Çünkü benim onun lehine verdiğim hüküm* (karar) *ateşten bir parçadır."*

İşte bunun üzerine davalı ve davacının her ikisi de ağlamaya başlarlar ve her biri kendi hasmı lehine feragat ederek:

— *Bana ait olan hakkım arkadaşıma kalsın demişlerdir.* [547]

Bir başka yoruma göre ise, « وَتُدْلُوا بِهَا » ile dikkat çekilmek istenen şey, o malların bir kısmını art niyetli hakim ve yöneticilere rüşvet olarak verilip yedirilmemesidir.

Âyetteki, « وَتُدْلُوا » kelimesi, « اَدْلٰى » kökünden türemedir. Bu da atmak ve sarkıtmak manalarına gelir. Örneğin; « اَدْلٰى دَلْوَةً » denir ki bu, kuyudan su ihtiyacını karşılamak için oraya kovasını sarkıtıp oradan su çekmek, demektir. İşte burada hakim ve yöneticilerin önüne rüşvet atarak haksız olduğu bir noktada davayı kendi lehine dönüştürmek içindir ki, haramdır.

« وَاَنْتُمْ تَعْلَمُونَ » Kendinizin batıl yolda olduğunuzu, haksız olduğunuzu bildiğiniz halde. Böyle bir masiyeti (çirkefliği) bilerek işlemek suretiyle daha iğrenç bir konuma gelmektir. Bunu yapan bir kimse de kesinlikle kötülenmeyi, tevbihi çok daha fazlasıyla hak etmiştir.

Muaz b. Cebel Hz. Peygamber *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)*'e, hilâl ile ilgili soru yöneltir ve:

"Ey Allah'ın Rasulü! Nedir bu hilâlin durumu? Bir bakıyorsun ip gibi inceliyor, o şekilde gözüküyor, sonra da giderek yavaş yavaş doluyor ve nor-

---

[547] Ahmed, Müsned: 6/308. Buhari, 2458. Müslim, 1713-4.

mal haline geliyor. Sonra tekrar eksilmeye başlıyor ve böylece yine ilk haline dönüyor. Güneş gibi hep aynı durumda kalmıyor, acaba neden?"

İşte bu soru üzerine aşağıda tefsirini yapacağımız âyet nazil olmuştur.[548]

١٨٩ــ ﴿ يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴾

189 – Sana hilâl şeklinde doğan yeni ayları soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için ve özellikle de hac için vakit ölçüleridir. Birr (erdemlilik) **ihramlı iken ve hac dönüşü evlere arkadan gelip girmeniz değildir. Fakat asıl erdemlilik ve davranış Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ederek sakınanların gösterdiği erdem ve davranıştır. Öyleyse evlere normal giriş kapılarından girin. Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefetten sakının** (uzak durun) **ki, kurtuluşa eresiniz.**

« يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ » *"Sana, hilâl şeklinde doğan yeni ayları soruyorlar."* « الأهلّة » kelimesi *"hilâl"* kelimesinin çoğuludur. Buna bu ismin verilmesi, halkın hilâli görmesiyle seslerini yükseltmelerinden ötürüdür.

« قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ » *"De ki: Onlar insanlar için ve özellikle de hac için vakit ölçüleridir."* Yani, bunlar öylesi ölçü ve işaretler (alâmetlerdir) ki, halk bunlar sayesinde ne zaman ziraat yapacaklarını, ekinlerini ne zaman ekip, ne zaman biçeceklerini, ticari yönden alış verişlerindeki alacaklarının ve vereceklerinin zamanlarını belirlemede, ne zaman ve hangi ayda oruç tutmaları gerektiğini, ne zaman bayram yapacaklarını, kadınlarının iddet sürelerini, hayız (aybaşı) dönemlerini (günlerini), gebelik sürelerini, doğumlarını ve daha buna benzer şeyleri belirleyen zaman belirleme ölçüleridir.

Bunlar dışında ayrıca hac ibadetiyle ilgili vakitlerin belirlemesinde de hilâl bir vakit ölçüsüdür.

[548] Vahidi, Esbab'ul-Nüzul, S: 32.

Bir de Ensar'dan yani Medineli Müslümanlardan kimileri ihrama girdikleri zaman herhangi bir bağ – bahçeye, bir eve ve çadıra kapılarından içeri girmezlermiş. Bunlardan köy ve kasabalarda yerleşik halk olarak oturanlar, evlerinin arkasından bir delik (kapı) açarlar ve buradan evlerine girip çıkarlarmış. Köy ve kasaba gibi yerlerde yerleşik olarak kalmayıp da çadır hayatı yaşayanlar da, çadırlarına, kapının bulunduğu istikametin tersine olan arka taraftan girer çıkarlarmış. İşte şimdi tefsirini yapacağımız âyetin bu kısmı bu gerçeğe işaret ediyor.

« وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا » *"Birr* (erdemlilik) *ihramlı iken ve hac dönüşü evlere arkalarından gelip girmeniz değildir."* Yani, asıl fazilet ve erdemlilik evlere girmek için kendinizi zora sokmakta değildir.

Bu âyetteki, « الْبِرُّ » kelimesinin merfu kılınmasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Daha önce, Bakara Sûresi 177. âyetde açıkladığımız gibi âyet orada iki şekilde yorumlanabilir bir ihtimal taşımaktadır. Orada hem merfu ve hem de mansub olarak okunması caizdir. Oysa buradaki âyette sadece bir tek yorum ihtimali vardır. Bu da merfu okunması ihtimalidir. Çünkü « ب » cer edatı yalnızca « لَيْسَ » kelimesinin haberine dahil olur.

« وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى » *"Fakat asıl erdemlilik ve davranış Allah'ın emir ve yasaklarına riâyet ederek* –Allah'ın haram kıldıklarından *–sakınanların gösterdiği erdem ve davranıştır."*

Kıraat imamlarından Nafi, Ebu Cafer, Ebu Amr, Yakup ve Hafs, « الْبُيُوتَ » kelimesini görüldüğü gibi zamme (ötre) ile okumuşlardır. Ki asl olan da zaten budur. Tıpkı, « كَعْب » ve « كُعُوب » kelimeleri gibi.

Ancak « ب » harfinden sonra gelen « ـيـ » harfi sebebiyle « ب » harfini kesreli olarak, « الْبِيُوتَ » tarzında okuyanlar da olmuştur. Fakat böyle bir okuma tarzında kesreden zamme harekesine geçişi gerektirmektedir.

Onların hilâller hakkında soru sormalarında sanki şöyle bir soru sorulmuş gibi: "Bu hilâllerin eksilip artmasındaki hikmet nedir?" Bilindiği gibi yüce Allah her ne yaparsa mutlaka bir hikmete dayalı olarak onu işler. Dolayısıyla siz hilâlden falan soru sormayı bırakın da işlemekte ol-

duğunuz ve birr (iyilik ve fazilet) sandığınız halde iyilik ve faziletle hiçbir alakası bulunmayan bu gerçeğe ve bu tek haslete bakın, onun üzerinde düşünün.

İşte bu şekildeki bir yorumla bu kısmın âyetin öncesiyle bağlantısı mümkün olabilmektedir.

Bir diğer ihtimale göre de bu, bir tür konuyu değiştirmektir. Mademki burada hac ile ilgili vakitlere değinildi. Hemen buradan bir saptama yapılarak onların hac esnasındaki fiillerine de böylelikle değinilmiş oldu.

Bir başka ihtimal de şudur: Bu, onların sorularına bir bakıma aksiyle bir cevap oluşturma açısından bir temsil, yani örneklendirmedir. Yani, böylesi bir soru sormak adeta evin normal giriş kapısından girmeyi bırakıp da arka taraftan açtığı bir delikten içeriye girenin durumuna benzemektedir. Mana şöyledir:

"Soru sormakla meseleyi çarpıtarak üzerinde durmak istediğiniz ve yapmamanız gereken şeyi işlemeniz iyilik ve fazilet değildir. Ancak asıl fazilet ve iyilik, haramlardan sakınanların, yasaklardan kaçınanların ve bu türden işler işlemeye kalkışmayanların fazilet ve iyiliğidir."

« وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا » *"Öyleyse evlere* (normal) *kapılarından girin."* İşlere başlamanız gereken noktadan ve yerlerden başlayın. Tersine iş yapmayın. Ya da bundan murat şudur:

Allah'ın yaptığı tüm fiillerin mutlaka bir hikmete dayalı olarak ve doğru bir şekilde işlediğine iman etmek, buna şekilde itikatta bulunmaktır. Herhangi bir şüpheye ve yanlışa düşmeden, bunlara fırsat vermeden inanmaktır. Bu konuda bir şüpheye yer olmadığına kesin iman etmektir. Bunlar olmalı ki, herhangi bir soru sorulmamış olsun. Çünkü, bu türden soruların sorulmasında bir tür şüphenin yer aldığına işarettir. Bunlardan da uzak durulmalıdır. Nitekim, Rabbimiz şöyle buyurmuştur:

﴿ لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ ﴾

"Allah, yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorguya çekileceklerdir." [549]

---

[549] Enbiya, 23.

« وَاتَّقُوا اللّٰهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ » *"Allah'ın emir ve yasaklarına muhalefetten sakının – uzak durun ki* –ebedî nimetleri elde ederek– *kurtuluşa eresiniz."*

١٩٠– ﴿ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴾

190 – Size karşı savaş açanlara siz de Allah yolunda savaş açın! Sakın saldırganlıkta bulunmayın. Şüphesiz Allah saldırganlık yaparak hadlerini aşanları sevmez.

« وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ » *"Size karşı savaş açanlara siz de Allah yolunda savaş açın!"* Allah yolunda savaş açmak demek, Allah'ın kelimesinin yücelmesi, dininin aziz olması ve uygulama alanına geçirilmesi için cihad etmektir. Ancak karşı taraftan size herhangi bir şekilde engel çıkarmaksızın ve savaşa girişmeksizin dokunmazlarsa, siz de onlara bir müdahalede bulunmayın. İşte bu duruma göre bu âyet, yüce Rabbimizin şu kavliyle mensuh bulunmaktadır, yani hükmü yürürlükten kaldırılmıştır.

﴿ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً ﴾

"Müşrikler size karşı nasıl topyekün olarak savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün olarak savaşın!" [550]

Rivâyete göre Bakara Suresindeki bu âyet savaşma konusunda ilk inen âyettir. Böylece Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* kendisiyle savaşanlarla savaşır, savaşmayanlardan da uzak dururdu, onlara herhangi bir şey yapmazdı.

Ya da bunun manası şöyle olabilir: Sizinle doğrudan savaşanlarla ve açıkça düşmanlık sergileyenlerle Allah için savaşın. Fakat yaşlı, çocuk ve kadın gibi sizinle doğrudan savaşmayan, bir hareket içinde bulunmayanlarla savaşmayın. Bunları savaşın dışında tutun.

---

[550] Tevbe, 36.

Ya da her manadaki inkârcı kâfirlerle, İslâm'a ve hakka karşı olanlarla Allah yolunda savaşın, demektir. Çünkü bunlar ve bunlar gibi hareket edenlerin tümü, Müslümanlara karşı topyekün imha planının içinde yer almaktadırlar ve fiilen savaş halindedirler. Dolayısıyla böyle bir amaçla hareket eden kâfirler adeta Müslümanlara karşı savaşıyor hükmünü taşırlar. Bu itibarla bunlar da asla göz ardı olunmamalıdırlar.

« وَلَا تَعْتَدُوا » *"Sakın* –savaşı ilk başlatan olarak veya size yasaklanan şeyleri yapmakla örneğin kadınları, yaşlıları ve benzerlerini ezerek veya müsle yaparak– *saldırganlıkta bulunmayın."*

« اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ » *Şüphesiz Allah saldırganlık yaparak hadlerini aşanları sevmez."*

١٩١– ﴿ وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتّٰى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذٰلِكَ جَزَٓاءُ الْكَافِرِينَ ﴾

191 – Size karşı savaşanları her nerede bulursanız (yakalarsanız) **hemen orada öldürün! Sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın! Fitne** (Şirki ve şirk düzenlerini ayakta tutmak için baş vurulan tüm yollar) **adam öldürmekten de beterdir. Onlar Mescit-i Haram'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın. Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de fırsat tanımaksızın onları hemen öldürün. İşte hakka karşı çıkan kâfirlerin cezası böyle verilecektir.**

« وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ » *"Size karşı savaşanları her nerede bulursanız* (yakalarsanız) *hemen orada öldürün."*

"Sekf" kelimesi üstün gelmek suretiyle bulup yakalamak demektir. Yani, kelime hem yakalama ve hem de üstün gelme anlamında bulmak demektir.

« وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجُوكُمْ » *"Sizi çıkardıkları yerden* –Mekke'den– *siz de onları çıkarın!"* Yüce Allah bu âyet ile onlara Mekke'nin fethini vaat buyuruyor. Nitekim Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* Mekke'nin fethi günü de Müslüman olmayanları buna dayanarak Mekke'den çıkarıp atmıştır.

« وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ » *"Fitne* (şirki ve şirk düzenlerini ayakta tutmak için başvurulan tüm yollar) *adam öldürmekten de beterdir."* Onların Allah'a şirk koşmaları sizden dolayı onların helâl kılınan ölümlerinden bu şirk olayı daha beterdir. Bir diğer yoruma göre de buradaki fitneden kasıt, ahiret azabıdır. Farklı diğer bir yoruma göre de fitne, insanın karşı karşıya kaldığı belâ, felâket, sıkıntı ve musibet demektir. Kişinin bu türden karşı karşıya bulunduğu sıkıntılar ölümden daha beter gelir.

Nitekim bir bilge kişiye:

— *Ölümden daha beter ve şiddetli şey nedir,* diye sorulur. O da:

— *Karşı karşıya kalınan mihnet ve sıkıntı sebebiyle ölümün temenni edilmesi olayıdır,* der. Nitekim, bir kimsenin öz vatanından çıkarılması, sürgün edilmesi, kişinin sırf bu ezadan dolayı ölümü arzuladığı olaylardandır.

« وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلُوكُمْ فِيهِ » *"Onlar Mescid-i Haram'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın."* Harem dahilinde ve çevresinde olsun savaşa ilk başlayanlar ve saldırıya ilk geçenler onlar olmadıkça buna ilk başlayan siz olmayın. Biz Ehl-i Sünnet'e (Hanefilere) göre Mescit-i Haram ifadesiyle tüm, harem sınırları buna dahildir.

« فَإِنْ قَاتَلُوكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ » *"Eğer onlar size karşı savaş açarlarsa siz de fırsat tanımaksızın onları hemen* –Harem'de– *öldürün."* Her ne kadar, *"Size karşı savaşanları her nerede bulursanız* (yakalarsanız) *hemen orada öldürün!"* hükmüne göre bütün mekanlarda İslâm düşmanlarını öldürmenin mübah olduğu, bir sakıncasının bulunmadığı ifade edilmiş ise de bize (Hanefilere) göre haram aylarda savaşılır. Ancak onlar savaş ve saldırıyı ilk başlatan olurlarsa biz de hemen onlarla savaşırız ve saldırırız. Bunun Harem dahilinde olup olmaması fark etmez.

Ancak, *"Onlar Mescit-i Haram'da sizinle savaşmadıkça siz de onlarla orada savaşmayın."* kavlinde özellikle Harem'in söz konusu edilmesi ve burada savaşa başlama izni, ilk saldırının ve savaşın onlar tarafından başlatılması halinde biz de ayniyle karşılık veririz. Nitekim "Şerhu'l-Te'vilat" eserinde de böyledir.

« كَذٰلِكَ جَزَآءُ الْكَافِرِينَ » *"İşte hakka karşı çıkan kâfirlerin cezası böyle verilecektir."* Bu cümle mübteda ve haberdir.

Kıraat imamlarından Hamza ve Ali elifsiz olarak « وَلَاتَقْتُلُوهُمْ » – « حَتّٰى يَقْتُلُوكُمْ » – « فَاِنْ قَتَلُوكُمْ » tarzında kıraat etmişlerdir.

١٩٢– ﴿ فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

192 – Eğer şirk ve bu uğurda savaştan vazgeçerlerse siz de onlara dokunmayın. Çünkü Allah mağfiret edendir ve merhamet edendir.

« فَاِنِ انْتَهَوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ » *"Eğer şirk ve bu uğurda savaştan vazgeçerlerse siz de onlara dokunmayın. Çünkü Allah* –onların geçmişte işledikleri azgınlı ve taşkınlıklarını– *mağfiret edendir,* –tevbe ve imanlarını kabul etmekle de– *merhamet edendir."*

١٩٣– ﴿ وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴾

193 – Fitne (İslâm dışı şirk sistemleri ve işkenceleri) **bütünüyle yok edilinceye ve dini nizam Allah adına hakim oluncaya kadar onlarla savaşın. Eğer inkârdan ve saldırmaktan vazgeçerlerse bilin ki, zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur.**

« وَقَاتِلُوهُمْ حَتّٰى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلّٰهِ » *"Fitne* (İslâm dışı şirk sistemleri ve işkenceleri) *bütünüyle yok edilinceye ve dini nizam Allah adına hakim oluncaya* –şeytani ve tağuti bir düzene imkan kalmayıncaya ve Allah'tan başkasına kulluk edilmeyinceye– *kadar onlarla savaşın."*

Bu âyetteki, « كَانَ » fiili tam fiildir. « حَتّٰى » kelimesi de, « كَيْ » ya da « اِلٰى اَنْ » manasınadır.

« فَاِنِ انْتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ اِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ » *"Eğer inkârdan ve savaştan vazgeçerlerse biliniz ki zalimlerden başkasına düşmanlık ve saldırı yoktur."* Eğer küfrü bırakırlarsa artık onlarla savaşmayın. Çünkü zalimlerden baş-

kasına düşmanlık yoktur. Zalimler de kalmayınca artık dokunmayın. Ya da bunun yorumu şöyle de olabilir:

"Düşmanlıkta ısrar eden zalimlere karşı değil, zulmetmeyenlere karşı bir şey yapmayın."

Benzerlik sebebiyle zalimlerin cezası zulüm olarak adlandırıldı. Tıpkı Rabbimizin şu kavli gibi:

﴿ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ ﴾ [551]

Bunu biraz sonra açıklayacağız.

Müşrikler Hudeybiye senesinde haram olan ayda, yani savaş yapılmaması gereken ve dokunulmazlığın bulunduğu bir ayda Müslümanlara savaş açmışlardı. Bu ay zilkade ayı idi. Müslümanlar umrelerini kaza etmek maksadıyla umre haccı için yola çıktıklarında ve savaşmayı da istemediklerinden ötürü -ki çıktıkları ay da yine haram olan zilkade ayı idi– kendilerine işte aşağıdaki âyette belirtildiği şekilde cevap verildi.

١٩٤– ﴿ اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴾

194 – Haram (saldırmazlığın geçerli olduğu) **ay, haram aya karşılıktır. Hurumat** (denen, dokunulmaz zaman ve mekanlarda dokunulmazlıklar da) **karşılıklıdır** (bunlarda da kısas geçerlidir). **Öyleyse her kim saldırmazlık bulunan bu dönemlerde size saldırırsa siz de ona saldırdığı kadar saldırın. Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemekten sakının ve bilin ki Allah, koyduğu yasakları çiğnemekten sakınanlarla beraberdir.**

« اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ » *"Haram* (saldırmazlığın geçerli olduğu) *ay haram aya karşılıktır."*

---

[551] Bakara, 194.

Burada, « اَلشَّهْرُ الْحَرَامُ » mübtedadır. « بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ » de bunun haberidir. Yani; mademki onlar geçen yıl bu haram ayda dokunulmazlığı hiçe saydılar ve saldırı olabilecek girişimlerde bulundular. İşte onların o aydaki hareketlerine ve davranışlarına karşılık biz de aynı ayda görevimizi gerektiği gibi yerine getireceğiz ve ne icabederse onu da yaparız. Onların yasakları çiğnemeleri halinde biz de aynıyla karşılık veririz. Nasıl ki onlar o yasaklı ayda size saldırıya ve engel olmaya kalkıştılar ise siz de aynı şekilde o ayda bunu onlara yapabilirsiniz.

« وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ » *"Hurumat* (denen dokunulmaz zaman ve mekanlarda dokunulmazlıklar da) *karşılıklıdır* (bunlarda da kısas geçerlidir)." Yani, hürmet gerektiren her yer ve zamanda kısas cereyan eder, geçerlidir. Her kim bir hürmeti (dokunulmazlığı) çiğnerse, yani kısas gerektirecek tarzda bir sınırı çiğneyene bu ceza verilir. Mademki onlar sizin haram (dokunulmaz) olan sınırınızı çiğnediler. Siz de onlara aynısını yapın ve bu hususu da önemsemeyin, dedikodulara aldırmayın. Nitekim Rabbimiz bu gerçeği şu kavliyle de te'kit ve teyit ederek şöyle devam ediyor:

« فَمَنِ اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدٰى عَلَيْكُمْ » *"Öyleyse her kim saldırmazlık ve dokunulmazlık bulunan bu dönemlerde size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın."*

Âyette geçen, « مَنْ » edatı şart içindir. « بِ » harfi zaide değildir. Âyette aynı zamanda, *"mümaselet"* cezası tesbit edilmiş bulunuyor. Saldırganın saldırı şekli, zamanı ve yerine göre aynıyla kendisine karşılık verileceğinin kesin yolu açılmış oluyor. Onların düşmanlıklarından sakınıp Allah'ın emirlerine sağlam bir şekilde bağlanın.

Veya âyetteki, « بِ » harfi zaidedir. Bu durumda mana şöyle takdir olunur, *"onların düşmanlıkları gibi bir düşmanlık."*

« وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ » *"Allah'ın koyduğu sınırları çiğnemekten sakının.* –Siz onların size olan düşmanlıklarını ve tecavüzlerini bertaraf ederek zafer ve üstünlük kazanmışken, helâl olmayan bir yoldan onlara saldırmaktan uzak durun.– *Ve bilin ki, Allah, koyduğu ya-*

sakları çiğnemekten sakınanlarla –yardımı ve zafere erdirmesiyle– *beraberdir."*

١٩٥– ﴿ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴾

195 – Allah yolunda harcama yapın da kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Hep iyilikte devam edin. Çünkü Allah muhsinleri (her bakımdan kendi emirleri doğrultusunda davrananları) **sever.**

« وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ » *"Allah yolunda harcama yapın da kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın."*

« وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ » *Allah rızası uğrunda harcayın.* Bu, cihad ve diğer tüm hayri konular anlamında geneldir.

« وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ » *kendi canınızı..* « بِ » harfi zaidedir. Ya da bunun manası, *"Kendi ellerinizle kendinizi öldürmeyin, canlarınıza kıymayın."* demektir. Nitekim, kişinin kendisinin helâkine sebep olabilecek bir şeyi yapması durumunda *"Filan kimse kendi eliyle canını helâk etti."* denir. Bu durumda mana şöyledir: Allah yolunda infak ve harcamayı terk etmekten nehiy, yasaklanma vardır. Çünkü Allah yolunda harcamayı terk etmek helâk sebebidir. Ya da bizzat kendisini bile başkasına muhtaç hale getirecek olan israftan, savurganlıktan, nafakayı har vurup harman savurmaktan men etmektir. Çoluk çocuklarını başkalarına elavuç açacak konuma düşürmekten men etmektir. Ya da canını tehlikeye sokmaktan men etmektir. Ya da bir bakıma düşmanın güçlenip kuvvetlenmesine neden olabilecek olan gazâya (savaşa) gitmeyi terk etmeyi bir yasaklamadır. Tehlike, helâk ve helek hepsi de aynı anlamdadırlar.

« وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللّٰهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ » *"Hep iyilikte devam edin* –geride bırakacağınız şeyler noktasında Allah hakkında iyi zanna ve niyete sahip olun– *çünkü Allah muhsinleri – her bakımdan kendi emirleri doğrultusunda davrananları)* –ihtiyaç sahiplerine yarım ellerini uzatanları– *sever."*

❁ ❁ ❁

196. — 203. ÂYETLER

وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ
وَلاَ تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ
مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ
نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ
مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ
إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ
حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ
الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾ اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ
رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ
يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَا
أُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ
رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ

الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَاِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ
الضَّٓالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا
اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٩﴾ فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا
اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَٓاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ
رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ
مَنْ يَقُولُ رَبَّنَٓا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً
وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾ أُولٰٓئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ
سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِٓي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ
تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَٓا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَٓا إِثْمَ عَلَيْهِ
لِمَنِ اتَّقٰى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوٓا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾

Meâli

196. Haccı da umreyi de Allah adına tamamlayın. Şâyet engellenirseniz bu takdirde kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olur ya da başından bir rahatsızlığı olursa, bu gibi kimselerin fidye olarak oruç tutması, sadaka vermesi veya kurban kesmesi gerekir. Hac yolculuğu için tehlikeden emin olduğunuz zaman her kim hac günlerine kadar umre yaparak sevaptan yararlanmak isterse kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurbanı bulamayan kimse de hac sırasında üç ve memleketine döndüğünde de yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutar. Kendilerinden bu görevler istenen kimseler, ailesi Mescit-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve iyi bilin ki, Allah'ın vereceği ceza pek çetindir.

197. Hac ibadeti bilinen aylarda yerine getirilir. Kim o aylarda hacca niyetle ihrama girerse hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılabilecek tutum ve davranışların içine girmek ve kavga etmek yoktur. Her ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. *(O halde ey inananlar!)* azık edinin. Şüphesiz azığın en hayırlısı ve en iyisi Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı amel işlemek suretiyle olan takvadır. Ey akıl sahipleri! Emir ve yasaklarımı çiğnemekten sakının.

198. Hac mevsiminde ticaret yapmak suretiyle Rabbinizden size gelecek bir lütfu ve kazancı aramanızda size herhangi bir vebal ve günah yoktur. Arafat'ta vakfeden ayrılıp sel misali Müzdelife'ye doğru yol aldığınızda Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Ve Allah sizi nasıl doğru yola hidâyet etmiş ise siz de öylece Allah'ı anın. Oysa siz bundan önce gerçekten hep dalâlet içinde *(yani sapıklardan)* idiniz.

199. Bundan sonra insanların sel misali akın edip geldiği yerden siz de akıp gelin. Allah'tan mağfiret dileyin, Doğrusu Allah çok affeden ve çok merhamet edip esirgeyendir.

200. Hac ibadetlerinizi tamamlayınca, zamanında atalarınızı överek andığınız gibi, hatta ondan da çok Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri de var ki: "Ey Rabbimiz! Bize vereceklerini bu dünyada ver." derler. Böylelerinin ahirette sevaptan yana elde edecekleri bir nasipleri yoktur.

201. Onlardan öylesi insanlarda vardır ki; şöyle yakarırlar: "Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver ve bizi cehennem ateşinden koru!"

202. İşte bunlar için kazandıklarından önemli bir pay vardır. Kaldı ki; Allah, hesabı pek çabuk görendir.

203. Sayılı günlerde tekbir ve telbiye *(Lebbeyk)* ile Allah'ı anın! Kim erken hareket edip iki gün içinde Mina'dan Mekke'ye dönmek isterse ona bir vebal yoktur. Kim de geri kalırsa ona da bir vebal yoktur. Bütün bunlar Emir ve yasaklar uyarak sakınıp hareket edenler içindir. O halde Allah'ın emirlerine bağlı kalarak yasaklarından sakının! Ve iyi bilin ki; sonunda hesap vermek üzere O'nun huzurunda toplanacaksınız.

Tefsiri

١٩٦— ﴿ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشَرَةٌ كَامِلَةٌ ذٰلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾

196 – Haccı da umreyi de Allah adına tamamlayın. Şâyet engellenirseniz bu takdirde kolayınıza gelen kurbanı gönderin. Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin. Sizden her kim hasta olur ya da başından bir rahatsızlığı olursa, bu gibi kimselere fidye olarak oruç tutmak, sadaka vermek veya kurban kesmek gerekir. Hac yolculuğu için tehlikeden emin olduğunuz zaman her kim hac günlerine kadar umre yaparak sevaptan yararlanmak isterse kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir. Kurbanı bulamayan kimse de hac sırasında üç ve memleketine döndüğünde de yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutar. Kendilerinden bu görevler istenen kimseler, ailesi Mescit-i Haram civarında oturmayanlar içindir. Allah'ın emirlerine karşı gelmekten sakının ve iyi bilin ki; Allah'ın vereceği ceza pek çetindir.

« وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ » *"Haccı da umreyi de Allah adına tamamlayın."* Hac ve umre görevlerini eksiksiz olarak, tüm şartlarını yerine getirerek ve savsaklamaksızın Allah rızası için farzlarını işleyerek yerine getirin.

Bu görevlerin tamamlanması ancak göreve başlanmasından sonradır, denmiştir. Bu da, hac ve umre görevlerine başlayan kimselerin bu takdirde bu her iki görevi tamamlamalarının lâzım geldiğini gösterir, bunun için bir delil oluşturur. Nitekim biz Hanefiler, işte buna dayanarak, Umre görevine başlanmakla bu görev artık mutlaka yapılması gereken bir ibadet olmuş olur, demekteyiz.

Ancak Şafiilere göre bu ayete dayanarak umrenin de lüzumuna hükmetmek gerekmez. Çünkü bu, bunu tamamlamakla ilgili bir emirdir. Öyle olur ki, bazen bir vacibin (farzın) tamamlanması emredileceği gibi bir tatavvuun (nafilenin) tamamlanması için de emir verilebilir.

Ya da hac ile umrenin tamamlanması demek, bu her ikisi için bulunduğu yerden itibaren bu niyetle ihrama giyerek bu şekilde hareket etmektir. Ya da hac ve umre için ayrı ayrı yolculuk tertib etmektir. Yahut da bu her iki ibadet için de helâl yoldan infakta bulunmak, harcama yaparak gelmektir. Ya da bu her iki ibadet ile bir ticarete niyet etmemektir.

« فَاِنْ اُحْصِرْتُمْ » *"Şayet engellenirseniz,"* Örneğin, *"Filan kimse muhas'ara altına alındı."* demek, herhangi bir korku, hastalık ve acizlik gibi bir durumdan ötürü bu ibadetlerden engellenirse, demektir.

« حَصَرَ » – *"hasara"* kelimesinin manası bir kimsenin düşman tarafından hapsedilmesi, engellenip kuşatma altına alınması, gitmesine engel oluşturması, demektir.

Biz Hanefilere göre "ihsar" yani engel olma durumu her türden mazeretle olabilir. Örneğin, düşman varlığı, hastalık veya bu ikisi dışında herhangi bir mazeretle olabilir. Çünkü, ayete ilk bakışta anlaşılan mana budur. Nitekim bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

"Kimin bir tarafı kırılır veya hac yolculuğunda vasıtasız ve parasız kalırsa ya da topallaşırsa bu takdirde ihramdan çıkar ve ertesi yıl haccetmesi gerekir." [552]

Ancak İmam Şafii'ye göre "ihsar" yani engellenme sadece düşman tehlikesinin baş göstermesiyle olabilir, başka değil.

Yine bu nassın zahirine (görünüşteki anlamına) göre ihasrın yani olabilecek bir engellemenin aynı şekilde umre için de geçerli olduğu gerçektir. Çünkü, ayette geçen hüküm hemen bu iki görevin yani hac ile umre görevinin ardından zikredilmiş bulunmaktadır.

« فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ » *"... bu takdirde kolayınıza gelen kurbanı gönderin."* Kurbandan kolayınıza geleninden. Nitekim tıpkı, « صَعُبَ » ve « اسْتَصْعَبَ » denmesi gibi, « يَسُرَ الْاَمْرُ » ve « اسْتَيْسَرَ » denir ki, iş ko-

[552] Bk. Ebu Davud; 1862–1863. Tirmizi, 940. Nesai, 5/199 ve İbn Mace, 3077.

lay oldu, kolayına geldi, manasınadır. « اَلْهَدْيُ » kelimesi, « هَدِيَّةٌ » kelimesinin çoğuludur. Yani, mana şöyle olmaktadır:

"Hac veya umre için ihramlı iken eğer Beytullah'a gitmekten engellenirseniz ve böyle bir durumda da ihramdan çıkacaksanız (çıkmanız gerekiyorsa), *bu takdirde,* (deve, sığır veya koyun gibi) *kurbanlardan herhangi birini kolayınıza nasıl geliyorsa öylece kesmeniz gerekir."*

« فَمَا » kelimesi mübteda olarak merfudur. Yani bu, « فَعَلَيْكُمْ مَا اسْتَيْسَرَ » – *"o halde kolayınıza geleni kurban etmek için göndermeniz gerekir."* takdirinde olur. Ya da bu kelime mansubtur. Bu takdirde mana, *"Kolayınıza geleni kurbanı gönderin."* olur.

« وَلَا تَحْلِقُوا رُؤُسَكُمْ حَتّٰى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ » *"Kurban yerine varıncaya kadar başlarınızı tıraş etmeyin."* Bu sesleniş ya da hitap hac ve umre ibadetlerinden engellenenleredir. Dolayısıyla mana şöyledir: *"Sizin kesme yerine gönderdiğiniz kurbanlarınızın kesilmiş olduğu bilgisini almadan başlarınızı tıraş ederek ihramdan çıkmayın."* Yani kurbanların kesilmesinin vacip olduğu yere (ki burası Harem'dir) gönderin, başka yerde kesmeyin, demektir. İşte bu, biz Hanefilerin lehinde ve Şafiinin de aleyhine olan bir hüccettir. Çünkü bize göre ihsar yani engellenme sebebiyle kesilecek olan kurban ancak Harem dahilinde kesilebilir, başka yerde değil. Çünkü Şafii *(Rahmetullâhi Aleyh)*'ye göre bu, Harem'den başka bir yerde de kesilebilir, kesilmesi caizdir.

« فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ » *"Sizden her kim* –başını tıraş etmek zorunda kalacağı şekilde– *hasta olur, ya da başından* –yaralanma veya bitlenme gibi– *bir rahatsızlığı olursa, bu gibi kimselere* –tıraş olmaları halinde– *fidye olarak* –üç gün– *oruç tutmak,* –her birine buğdaydan yarım sa' (ölçek) olmak üzere altı yoksul kimseye– *sadaka vermek veya kurban kesmek gerekir."* « نُسُكٌ » kelimesi, ya mastardır veya « نَسِيكَةٌ » kelimesinin çoğuludur.

« فَإِذَا أَمِنْتُمْ » *"Hac yolculuğu için tehlikeden emin olduğunuz zaman..."* Yani karşınıza bir engel çıkmadığı ve çıkarılmadığı zaman ve siz güven içinde iseniz, haliniz de yerinde ise, « فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى

الْحَجِّ » *"... her kim hac günlerine kadar umre yaparak sevaptan yararlanmak isterse,"* Yani hac vaktine kadar hac yapmadan önce, umre yaparak bununla Allah'a yaklaşmak ve bundan menfaat sağlamak isterse veya her kim hac zamanında kendisi için haram ve yasak olan şeylerin vakti gelmeden umre yaparak böylece hac sırasında haram (yasak) olabilecek şeylerin helâl (serbest) olmasından bu şekilde yararlanmak isterse, « فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ » *"... kolayına gelen bir kurban kesmesi gerekir."* İşte bu kurban mut'a kurbanı olup, bundan yenilebilir.Yani sahibi bu kurbanın etinden yiyebilir ve bu da yine Kurban günleri denilen *nahr* (kurban bayramı) günlerinde kesilir.

« فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاَثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ » *"Kurban bulamayan kimse de hac sırasında üç gün"* oruç tutar. Bunun zamanı biri umre ihramı diğeri de hac ihramı olan iki ihram arasındaki süredir.–" « وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ » *"ve memleketinize döndüğünüzde de–* yani Mina'dan ayrılıp hac ile alâkalı tüm görevleri bitirip ülkelerinize dönmeniz halinde de– *"yedi gün olmak üzere toplam on gün oruç tutar*(sınız)*."* Ya bu, tamamen kurban yerine geçer anlamında on gün demektir, çünkü bu, *"hedy"*'den bedeldir. Ya da sevap bakımından ona denktir, manasınadır. Yahut da bundan murat ortadaki müphemliği (anlaşılamazlığı) kaldırmak içindir. Çünkü, arada yer alan « وَ » harfi sebebiyle bundan mübahlık gibi bir anlam çıkarılmasın diye, *"...tamamı on gündür."* ifadesine ayrıca yer verilmiş oldu. Bu, tıpkı şuna benzer: « جَالِسِ الْحَسَنَ وَابْنَ سِيرِينَ » gibi. Bu takdirde ibahelik (mübahlık, serbestiyet) anlaşılır. Oysa durum öyle değildir.

« ذَلِكَ » Bu işaret ismiyle *temettua* işaret olunmaktadır. Çünkü biz Hanefilere göre Mescit-i Haram'da oturanlar için *Temettu haccı* da *Kıran* haccı da yoktur.

Şafii'ye göre bu işaret ismi ile hedy'in, yani kurbanın vucubiyetini gerektiren hükme işaret etmektedir veya oruca işaret etmektedir. Dolayısıyla onların üzerine herhangi bir şey gerekmez, vacip kılınmaz.

« ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلُهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ » *"İşte kendilerinden bu görevler istenen kimseler, ailesi Mescit-i Haram civarında oturmayanlar içindir."* « حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ » ise Harem mikatı içinde yer alanlar ile

Mekke civarında bulunanlardır. İşte Hanefilere göre bunun dışında olanlar için söz konusu görevler istenmektedir.

« وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللّٰهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ » *"Allah'ın emirlerine karşı gelmekten* –hac sırasında olsun başka zamanlarda olsun Allah'ın emirlerine karşı gelmekten ve nehyettiği şeyleri de işlemekten– *sakının ve iyi bilin ki* –sakınılması gereken şeylerden sakınmayanlar için– *Allah'ın vereceği ceza pek çetindir."*

١٩٧– ﴿ اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ ﴾

197 – Hac ibadeti bilinen aylarda yerine getirilir. Kim o aylarda hacca niyetle ihrama girerse hac esnasında kadına yaklaşmak, günah sayılabilecek tutum ve davranışların içine girmek ve kavga etmek yoktur. Her ne hayır işlerseniz Allah onu bilir. (O halde ey inananlar!) **Azık edinin. Şüphesiz azığın en hayırlısı ve en iyisi Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı amel işlemek suretiyle olan takvadır. Ey akıl sahipleri! Emir ve yasaklarımı çiğnemekten sakının.**

« اَلْحَجُّ أَشْهُرٌ مَعْلُومَاتٌ » *"Hac ibadeti bilinen aylarda yerine getirilir."* Bu, haccın vakti ve zamanı anlamındadır. Yani haccın zamanı ve vakti halk tarafından bilinen aylardadır. Onlar açısından bu hususta herhangi bir problem de yoktur. Bu aylar da; şevval, zilkade ve zilhicce ayının da ilk on günüdür. Haccın bu vakit olarak bu aylarla sınırlandırılmasındaki yarar, hac fiilleriyle ilgili herhangi bir fiilin ancak bu aylarda sahih olmasına bağlı olduğundandır. Nitekim İmam Şafii *(Rahmetullâhi Aleyh)*'ye göre de ihram meselesi de böyledir. Biz Hanefilere göre her ne kadar böyle bir şey caiz ise de mekruhtur. Ayette, ay ifadesi çoğul olarak, « أَشْهُرٌ » diye gelmiş olmasıdır. Bunun nedeni iki ay tamamen ve üçüncü ayın da birkaç gününün buna dahil olmasındandır. Ya da cemi (çoğul) manasında isim olan kelimeler birden fazla olması halinde müşterektirler. Bunun da delili Rabbimizin şu kavlidir:

﴿ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾ [553]

« فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ » *"Kim o aylarda hacca niyetle ihrama girerse"* kendisini ihrama sokarak bu farzı işlemeye karar kılarsa, « فَلَا رَفَثَ » *"kadına yaklaşmak,"* cinsel ilişkide bulunmak, kadınların bulunduğu bir yerde bu gibi şeylerden söz etmek ve çirkin sözler sarfetmek, « وَلَا فُسُوقَ » *"günah sayılabilecek tutum ve davranışların içine girmek"* masiyet türünden işler yapmak, kırıcı olmak, sövmek. Çünkü Rasulûllah *(Sallallâhu Aleyhi ve Sellem)* şöyle buyurmuştur:

"Mü'mine sövmek (mü'mini kırıcı hareket yapmak) *fasıklıktır."* [554]

Ya da onu kötü lâkaplarla çağırmamak. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur:

﴿ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ ﴾

"İmandan sonra fasıklık ne kötü bir isimdir." [555]

« وَلَا جِدَالَ » *"ve kavga etmek yoktur."* Arkadaşlarıyla olsun yanında çalışanlarıyla olsun, hayvan bakıcılarıyla (araba sürücüleriyle) olsun kavga ve tartışma yoktur. « فِي الْحَجِّ » *"hac esnasında"* Evet yukarıda sayılanların tamamı hac esnasında yasaktır. Bütün bu sayılanlardan kaçınılması ve uzak durulması emredildi. Çünkü, bunlar insanın her zaman kaçınması ve uzak durması gerekli olan şeylerdir. Başka zamanlarda kaçınılması gerekli olan şeylerden hac esnasında kaçınılması ise haliyle daha bir önem kazanır. Çünkü, hacda böyle bir davranış içine girmek çok daha çirkindir. Zira hacda böyle bir davranışın sergilenmesi tıpkı namaz kılarken haram olan ipek giysi giymek gibidir veya Kur'an okurken okuyuşu şarkı söylemeye benzetmek gibidir.

Buradaki nefiyden murat nehiydir, yasaklamadır. Yani, bunun vacip ve gerekli olduğudur. Bunların işlenmemesi açısından bu, gerçek ifadesiyle bu demektir, yani kesin yasak olduğudur.

---

[553] Tahrim, 4.
[554] Ahmed; Müsned: 1/385. Buhari, Buhari, 48. Müslim, "64" 116.
[555] Hucurat, 11.

Kıraat imamlarından Ebu Amr ile İbn Kesir ilk iki kelimeyi yani, « فَلاَ رَفَثٌ وَلاَفُسُوقٌ » kelimelerini merfu olarak okumuşlar ve her ikisini de nehiy manasına yorumlamışlardır. Üçüncü kelime olan, « وَلاَ جِدَالَ » kelimesini ise nasb ile okumuşlardır. Bunu böyle okumalarının sebebi de haber manasında yani cinsi nefiy için olan « لا »'nın ismi olarak değerlendirmeleri ve bu manada cidalin yani kavganın olumsuz bir şey olduğu ifade edilmiştir. Sanki şöyle denir gibi: « وَلاَ شَكَّ وَلاَخِلاَفَ فِي الْحَجِّ » yani *"hacda şüpheye ve kavgaya yer yoktur."*

Yüce Allah daha sonra kötülükten men etmenin hemen peşinden hayra ve iyiliğe teşvikte bulunuyor ve çirkin, kötü söz kullanma yerine güzel ve iyi sözler ve işler kullanmalarını, fasıklık yerine de fazilet ve takvaya yönelmelerini istiyor. Kavga ve tartışmanın yerini de anlaşmaya ve güzel ahlâka bırakmalarını emrediyor. İşte bütün bunlar için Rabbimiz şöyle buyuruyor:

« وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمْهُ اللّٰهُ » *"Her ne hayır işlerseniz Allah onu bilir."* Şunu iyice bil ki; Allah her yaptığınızı çok iyi bilendir ve sizi, yaptıklarınız sebebiyle de ya cezalandıracak ya da ödüllendirecektir.

İşte ayetin bu kısmı, Allah cüzleri, basit şeyleri bilmez, diyenlerin görüşlerini reddediyor.

Yemen halkı yol için azık temin etmez, yanlarına almazlarmış ve: *"Biz Allah'a tevekkül edenleriz."* diyerek hep halka yük olurlarmış. İşte şimdi tefsirini yapacağımız bu kısım bununla ilgili olarak nazil olmuştur.

« وَتَزَوَّدُوا » *"O halde ey inananlar! azık edinin."* Kendiniz adına azık hazırlayın. Halktan yiyecek istemekten sakının. İnsanları zora sokmaktan uzak durun ve onların omuzlarında ağırlık oluşturmayın.

« فَاِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوٰى » *"Şüphesiz azığın en hayırlısı ve en iyisi Allah'ın emir ve yasaklarına bağlı amel işlemek suretiyle olan takvadır."* Yani bu konuda onlara yük olmak ve onları güç durumda bırakmaktan sakınmakladır. Ya da kötü ve yasak olan şeylerden uzak durmak suretiyle ahiret hayatı için azık hazırlayın. Çünkü bu manada azığın en hayırlısı, kötülüklerden el etek çekerek sakınmaktır.

« وَاتَّقُونِ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ » *"Ey akıl sahipleri! Emir ve yasaklarımı çiğnemekten sakının."* Azabımdan ve sizi cezalandırmamdan korkun. « وَاتَّقُونِ » tıpkı, « دَعَانِ » gibidir.

Rabbimizin akıl sahiplerine seslenmesi, aklın, Allah'ın emirlerine bağlı ve yasaklarından sakınmanın temeli olması sebebiyledir. Dolayısıyla bir kimse akıllı olduğu halde istenenlere aykırı hareket ediyorsa o adeta akılsız kimseler gibidir, demektir.

Aşağıda tefsirin ele alacağımız ayetin nüzul sebebi şöyledir. Bazı kimseler deve peşinden koşturanların ve ticaret için hac yapanların haccı makbul değildir iddiasını ileri sürerek:

"Şu kira ile hacılara iş yapanlar ve yardımcı olanlar hacı olamazlar, onlar sadece ticaret ve kar peşinde koşturanlardır." diyorlardı. İşte şimdi ele alacağımız ayet bu konuyu işlemektedir:

١٩٨- ﴿ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدٰيكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّٓالّ۪ينَ ﴾

198 – Hac mevsiminde ticaret yapmak suretiyle Rabbinizden size gelecek bir lütfu ve kazancı aramanızda size herhangi bir vebal ve günah yoktur. Arafat'ta vakfeden ayrılıp sel misali Müzdelife'ye doğru yol aldığınızda Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin. Ve Allah sizi nasıl doğru yola hidâyet etmiş ise siz de öylece Allah'ı anın. Oysa siz bundan önce gerçekten hep dalâlet içinde (yani sapıklardan) **idiniz.**

« لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلاً مِنْ رَبِّكُمْ » *"Hac mevsiminde ticaret yapmak suretiyle Rabbinizden size gelecek bir lütfu ve kazancı aramanızda herhangi bir vebal ve günah yoktur."* Rabbinizden bir vergi, bir ihsan, bir lütuf ve mali üstünlük, kâr.

« فَضْلاً » ticaret yapmak ve kira ile iş yapmak suretiyle kazanç elde etmek ve fayda sağlamak, demektir.

« فَاِذَا اَفَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ » *"Arafat'ta vakfeden ayrılıp sel misali Müzdelife'ye doğru yol aldığınızda Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin."*

« اَفَضْتُمْ » *"Kalabalık halinde yola düştüğünüzde."* Bu ifade suyun taşmasından alınan bir ifadedir. Suyun fazlasıyla dökülmesi, akıp gitmesi demektir. Esasen bu ifade, « اَفَضْتُمْ اَنْفُسَكُمْ » takdirinde olup mef'ulü terk edilmiş, buna gerek duyulmamıştır.

"Arafat" bir özel isimdir. Vakfe yapılan yerin adıdır. Kelime çoğul olarak isim halini aldı, tıpkı Şam civarında bir beldenin ismi olan « اَذْرِعَاتٌ » gibi. Kelimenin munsarif olması ise, sonunda bulunan « ت » harfinin müenneslik (dişilik) harfi olmamasındandır. Aksine kendisinden önce gelen elif harfiyle beraber cem, müennes (dişilik) alâmetidir. Arafat diye isimlendirilmesinin sebebi, bunun Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)* için bir tanınma işareti, nirengi noktası görevi yapmasından ileri gelmektedir. Çünkü Hz. İbrahim *(Aleyhi's-Selâm)* o taşı gördüğünde onu tanımış ve bundan ötürü Arefe (Arafat) adını almıştır.

Bir yoruma göre de Hz. Adem *(Aleyhi's-Selâm)* ile Hz Havva burada karşılaşırlar ve birbirlerini tanırlar. İşte bunun için bilinme, tanınma ya da tanıma manasında Arefe denmiştir.

İşte bu, aynı zamanda Arafat'ta vakfe'nin (durmanın) vücûbiyetinin de delilidir. Çünkü ifada/ifaza yani sel gibi dönüş ancak vakfe yapıldıktan sonra olur.

Allah'ı zikretmek demek, telbiye getirin (yani Lebbeyk duasını okuyun), tehlil getirin (La ilâhe illallah, ...) deyin, tekbir getirin, Allah'a senâda bulunun, dua edin ya da akşam ve yatsı namazlarını kılmak suretiyle Allah'ı anın.

Bütün bu istenenler Meş'ar-i Haram denilen yerde olmalıdır. Burası da Müzdelife'deki Kuzah tepesinin yanıdır. Ki bu tepede İmam (Emir) durumundaki kimse durur, vakfe yapar. Burada üzerinde kandillerin yakıldığı bir çadır (kulübe) bulunmaktadır.

"Meş'ar" demek, belli yer ve nokta, nirengi noktası demek olup, ibadet edilecek yerlerin bu şekilde belirlendiği yerler manasındadır. Buna da Haram adının verilmiş olması, bu yerlerin de kutsallığındandır. Dolayısıyla burada da hiçbir yasak çiğnenmez, çiğnenmemesi gerekir. Aynı zamanda Meş'ar-i Haram'a Müzdelife adı da verilmektedir. Müzdelife dendiği gibi buraya Cem' (yani toplanma ve buluşma) noktası da denmektedir. Çünkü Hz. Adem (Aleyhi's-Selâm) burada Hz. Havva ile bir araya gelmişler ve Hz. Adem (Aleyhi's-Selâm) burada ona yaklaşmıştır. Bunun için de ayrıca buraya Cem' adı verilmiştir. Ya da burada iki namaz cem edilerek bir arada kılındığından dolayı buraya Cem' adı verilmiştir. Yahut da halk burada yaptıkları vakfe ile Allah'a yaklaşmaktadır diye bu isim verilmiştir. Çünkü Müzdelife'nin manası yaklaşmak demektir.

« وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الضَّالِّينَ » *"Ve Allah sizi nasıl doğru yola hidayet etmiş ise* –size nasıl güzel bir yol göstermiş ve O'nu nasıl zikretmeniz gerektiğini size öğretmiş ise– *siz de öyle Allah'ı anın.* –O şekilde güzel bir halde ve öğrettiği gibi anın. Bu yoldan dönmeyin–. *Oysa siz bundan* –hidayetten– *önce gerçekten hep dalâlet içinde idiniz."* Çünkü Allah'ı nasıl zikredeceğinizi bilmezdiniz ve O'na nasıl ibadet yapılacağından da habersiz idiniz.

« كَمَا » kelimesindeki « مَا » harfi ya mastar içindir veya "ma-i kâffedir. « إِنْ » harfi sakileden yani şeddeli durumdan hafifeye (şeddesiz hale) dönüştürülmüştür. « لَمِنَ » buradaki « ل » harfi de farika (ayrışma) lâmıdır.

١٩٩– ﴿ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ إِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾

199 – Bundan sonra insanların sel misali akın edip geldiği yerden sizde akıp gelin. Allah'tan mağfiret dileyin. Doğrusu Allah çok affeden ve çok merhamet edip esirgeyendir.

« ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ » *"Bundan sonra insanların sel misali akın edip geldiği yerden siz de akıp gelin."* Sizin de akışınız, aynı şekilde insanların akın edip geldiği yerden olsun. Müzdelife'den olmasın.

Bunun Kuryeş için bir emir olduğu belirtilmiştir. Çünkü, Kureyşliler dönüşlerini Arafat'tan başlayıp *Cem'e* yani Müzdelife'ye doğru yapmalarını isteyen bir emirdir. Çünkü, diğer insanlar vakfelerini Arafat'tan başlayarak yaptıkları halde Kureyşliler vakfelerini *Cem* denilen yerde yaparlardı. Kendilerini diğer insanlardan farklı kabul ederlerdi. Nitekim bu hususta şöyle derlerdi:

"Biz Harem'in yerlileri ve bakıcılarıyız. Bu itibarla biz diğer insanlarla birlikte vakfe yapmaya çıkmayız." İşte bu şekilde kendilerine bir ayrıcalık veren Kureyş'e bu bir emir olup, onların da diğer insanlar gibi Arafat'ta vakfe yapmalarını ve dönüşlerini de onlarla beraber yapmalarını istiyor.

Bir yoruma göre de şöyle denmiştir: Arafat ile alâkalı ifada (dönüş) zaten anlatıldı. Bu ise, Cem' denen yerden Mina'ya olan ifadadır (dönüştür). Burada bundan murat ise bizzat inançlarına oldukça sıkı biçimde bağlı olan Kureyş toplumudur. Bu itibarla hitap onlara olduğu gibi genel manasıyla mü'minleredir.

« وَاسْتَغْفِرُوا اللّٰهَ » Vakfe durulacak yerlerdeki muhalefetiniz nedeniyle ve benzeri cahili davranışlardan dolayı ve bir de hac ile ilgili amellerinizdeki eksik ve kusurlarınız sebebiyle *"Allah'tan mağfiret dileyin."* « اِنَّ اللّٰهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ » *"Doğrusu Allah çok affeden ve çok merhamet edip esirgeyendir."*

٢٠٠- ﴿ فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاۤءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَاۤ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ ﴾

200 – Hac ibadetlerinizi tamamlayınca, zamanında atalarınızı överek andığınız gibi, hatta ondan da çok Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri de var ki: "Ey Rabbimiz! Bize vereceklerini bu dünyada ver." derler. Böylelerinin ahirette sevaptan yana elde edecekleri bir nasipleri yoktur.

« فَاِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ » *"Hac ibadetlerinizi tamamlayınca,"* Yani hac esnasında yapmakla emrolunduğunuz görevlerinizi bitirip dönmeye başladığınızda, « فَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَذِكْرِكُمْ اٰبَاۤءَكُمْ اَوْ اَشَدَّ ذِكْرًا » *"Zamanın-*

da atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da çok Allah'ı anın." Yani babalarınızdan sitayişle söz ettiğiniz gibi öylesine anın. Mana bakımından şu demektir: Allah'ı oldukça çok çok zikredin, hatırlayın ve anın. Bu noktada ne kadar ileri gidebilir ve fazla zikredebilirseniz bunu yapın. Tıpkı atalarınızdan söz ettiğiniz gibi. Onlara ait hatıraları canlandırdığınız ve onların o dönemlerde o günlerde yaptıklarını andığını gibi anın. Çünkü Kureyşliler cahiliye dönemi atalarının geleneklerine uyarak Mina'da Mescit ile dağ arasında vakfe yaparak (durarak) atalarının yaptıklarını biri bir sayıp ortaya dökerler ve onların anılarını orada canlandırırlardı. O günlerin güzelliklerinden söz ederlerdi.

Burada, « أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا » buyurulmasıyla yani; *"hatta ondan da çok Allah'ı anın."* denmesi cahili yönetimlerin, dönemlerin reddi açısından önemlidir. Dolayısıyla burada, hiçbir cahili dönemi ve yönetimi övmeyin, peşinden gidip savunmayın bütünüyle Allah'a ve O'nun şeriatına yönelerek onu nasıl hakim kılacağınızı düşünün ve bunu değerlendirmesini yapın, demektedir, buna dikkat çekilmektedir. Bu cümle, « كَذِكْرِكُمْ » kavlindeki *"zikr"* kelimesinin izafe olunduğu kelime üzerine atfolunması nedeniyle cer mahallinde gelmiştir.

Örneğin: « كَذِكْرِ قُرَيْشٍ اٰبَاءَهُمْ » veya, « قَوْمٌ اَشَدَّ مِنْهُمْ ذِكْرًا » demen gibi. « ذِكْرًا » temyizdir.

« فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ » *"İnsanlardan öyleleri de vardır ki* –Hac ibadetini yapmak üzere o beldeye gelenler arasında öylesi insanlar da vardır ki, dünyalı için istekte bulunarak şöyle dua ederler: « رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا » *«Ey Rabbimiz! Bize vereceklerini bu dünyada ver, derler.»* Yani bize vereceklerini özellikle dünya ile ilgili olarak ver, makam, mevki ve zenginlik ver, derler. « وَمَا لَهُ فِي الْاٰخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ » *"Böylelerinin ahirette sevaptan yana elde edecekleri bir nasipleri yoktur."* Çünkü bunların tek amaçları ve tasaları vardır. O da bu dünyadır. Zira ahiret hayatını inkâr ederler. Mana şöyledir:

"Allah'ı çok çok anın, zikredin, O'na hep dua edin. Çünkü insanlar genelde iki şey arasında az ile çok arasında talepte bulunur dururlar. az istek-

te bulunanlar, Allah'ı anarlarken, O'ndan bir talepte bulunurlarken hep dünyaya yönelik şeyleri ister. Kimisi de çok fazla talepte bulunur, dualarını bu çerçevede yapar. Dolayısıyla hem bu dünya ile ilgili hayrı, iyilik ve güzelliği ister ve hem ahiretle ilgili hayrı, iyilik ve güzelliği talebeder. O halde ey insanlar! Sizler çok istekte bulunanlardan olun. Yani haklarında şöyle denenlerden olun!"

٢٠١- ﴿ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّـنَـآ اٰتِنَا فِي الدُّنْـيَا حَسَنَـةً وَفِي الْاٰخِـرَةِ حَسَنَـةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴾

201 – Onlardan öylesi insanlarda vardır ki, şöyle yakarırlar: "Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver, ahirette de iyilik ve güzellik ver ve bizi cehennem ateşinden koru!"

« وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ » *"Onlardan* –hac ibadeti görevini yerine getirmek üzere gelen– *öylesi insanlar da vardır ki, şöyle yakarırlar:* « رَبَّـنَـآ اٰتِنَا فِي الدُّنْـيَا حَسَنَـةً » *«Rabbimiz! Bize bu dünyada da iyilik ve güzellik ver,»* nimet, afiyet, ilim ve ibadet etme imkanlarını ver, « وَفِي الْاٰخِـرَةِ حَسَنَـةً » *«ahirette de iyilik ve güzellik ver.»* Af ve mağfiret, bağışlanma ver, mal ve cennet ver, halkın övgüsün, hakkın rızasını bize kazandır. İman ve eman-güven ver. İbadet ve işlerimizde ihlâs ve samimiyet, kötülüklerden halâs-kurtuluş ver. Sünnet üzere hareket etmeyi ve cennetini ver. Kanaat ve şefaat ihsan eyle. Saliha, iffet ve namus sahibi bir eş (hatun) ve cennet hurilerini ver. Mutlu bir hayat, sağlıklı bir yaşam ve müjde ile kabirden dirilme ver. « وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ » *«ve bizi cehennem ateşinden koru!»"* Cehennem ateşinin azabından veya kötü huylu bir eşin şerrinden koru!

٢٠٢- ﴿ أُولٰٓـئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴾

202 – İşte bunlar için kazandıklarından önemli bir pay vardır. Kaldı ki; Allah, hesabı pek çabuk görendir.

« أُولٰٓـئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا » *"İşte onlar* –dünya ve ahiret güzelliğini isteyenler– *için kazandıklarından önemli bir pay vardır."* Kazandıkları ameller cinsinden. Bunlar da yaptığı iyiliklerden elde ettiği menfaatler-

den oluşan sevaptır. Ya da kazandıkları şeylerden dolayı. Ya da burada, *"dua"* kazanç ya da kazanım olarak isimlendirilmiştir. Çünkü dua da işlenen ameller türündendir. Ameller ise kazanç diye nitelenir. Yahut, « أولئك » ile işaret edilmek istenen şeyin her iki grubun olması da, yani sadece dünyayı isteyenler ile hem bu dünyanın ve hem ahiretin güzelliğini isteyenler olabilir. Dolayısıyla her iki grubun da kendi yaptıkları amelleri cinsinden kazanımları, pay ve nasipleri vardır.

« وَاللّٰهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ » *"Allah, hesabı pek çabuk görendir."* Kıyametin kopması pek yakındır. Kullarının hesabını da çarçabuk görüverecektir. Öyleyse Allah'ı çokça anmakta acele edin, ahiret hayatının mutluluğunu istemede hızlı davranın. Bunun manası ya böyledir yahu da şu şekildedir:

Yüce Allah'ın yarattığı varlıkların çokluğuna ve amellerinin oldukça fazla olmasına rağmen zatını hesabı süratle görüveren olarak nitelemesi, kamil manada bir kudretin sahibi olduğunu göstermek içindir. Dolayısıyla kişinin bu manada dikkatli olması ve gereken ameli yapmasının gereği ileride başına geleceklerden kaçınması lâzımdır.

Rivayete göre, Allah, yarattıklarını bir koyunun süt sağımı kadar bir sürede kullarının hesabını görüverir. Yine yapılan rivayete göre göz açıp kapanacak bir zaman zarfında hesabını görüverir.

٢٠٣- ﴿ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَاتَّقُوا اللّٰهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴾

203 – Sayılı günlerde tekbir ve telbiye (Lebbeyk) ile Allah'ı anın! Kim erken hareket edip iki gün içinde Mina'dan Mekke'ye dönmek isterse ona bir vebal yoktur. Kim de geri kalırsa ona da bir vebal yoktur. Bütün bunlar emir ve yasaklar uyarak sakınıp hareket edenler içindir. O halde Allah'ın emirlerine bağlı kalarak yasaklarından sakının! Ve iyi bilin ki; sonunda hesap vermek üzere O'nun huzurunda toplanacaksınız.

« وَاذْكُرُوا اللّٰهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ » *"Sayılı günlerde* –teşrik tekbirleri günlerinde– *tekbir ve telbiye* (Lebbeyk) –namazların ardından ve şeytan taşlama sırasında tekbir– *ile Allah'ı anın."*

« فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ » *"Kim erken hareket edip iki gün içinde Mina'dan Mekke'ye dönmek isterse ona bir vebal yoktur."* Yani kim *Nefr* gününde acele edip dönmek isterse.

Nefr Günü: Şeytan taşlamanın üçüncü günü, Teşrik tekbirlerinin ikinci günü ve zilhicce ayının da on üçüncü günü olup bu güne *Yevm-i Nefr* denmektedir. Ya da *"bu günde acele ederek dönmek isterse..."*

Gerek « تَعَجَّلَ » fiili olsun, gerekse « اسْتَعْجَلَ » fiili olsun her ikisi de, « عَجَّلَ » anlamında mutavaat (dönüşlü) fiildirler. Örneğin, « تَعَجَّلَ فِي الْأَمْرِ وَاسْتَعْجَلَ » gibi. Müteaddi (geçişli) fiil de olabilirler. Örneğin, « تَعَجَّلَ الذَّهَابَ وَاسْتَعْجَلَهُ » gibi. Ancak bundan sonra gelen, « تَأَخَّرَ » fiiline bakıldığında mutavaat (dönüşlü) için olması daha uygundur.

Yani; söz konusu üç gün kalması yerinde iken iki gün kalıp cemreleri attıktan sonra hemen Mekke'ye dönmek isterse, üçüncü günü de cemre (şeytan taşlaması) için kalmazsa, üç gün şeytan taşlaması uygun iken iki gün taşlama ile yetinirse bu acelesi sebebiyle günahkâr olmaz ve vebal altında kalmaz.

« وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ » *"Kim de geri kalırsa* –üçüncü gününde cemre için kalır, iki gün içinde dönmezse– *ona da vebal yoktur."* « لِمَنِ اتَّقَى » *"Bütün bunlar emir ve yasaklara uyarak* –avlanmaktan, cinsel ilişkiden ve kırıcı davranışlardan– *sakınıp hareket edenler içindir."* Yani her ne kadar geride kalıp üç günü tamamlamak daha faziletli ise de kişi acele ederek iki gün içinde dönme ile üçüncü gününe kadar kalıp tehir arasında muhayyerdir (serbesttir). Hangisini isterse öyle hareket edebilir. Dolayısıyla muhayyerlik meselesi faziletli olan ile çok daha faziletli olan arasında cereyan etmektedir. Bu tıpkı bir yolcunun ramazan ayında oruç tutma ile tutmama arasında muhayyer olması gibi bir duruma benzemektedir. Yolcunun bu haliyle oruç tutması tutmamasından daha faziletlidir.

Bir yoruma göre ise, cahiliye döneminde üç gün kalmayıp iki gün içinde dönenleri kimileri günahkâr sayarlarken, kimisi de iki gün içinde dönmeyip üçüncü güne kadar bekleyenlerin günahkâr olacaklarını ileri sürmüşlerdir. Bu hususta ikiye ayrılmışlardır. Dolayısıyla Kur'an bu ayetiyle etken dönen olsun, geri kalıp üçü tamamlayan olsun hiçbirisinin günahkâr olmayacağını belirterek onların bu inançlarını ret ediyor.

« وَاتَّقُوا اللّٰهَ » Hemen her konuda ve her işte *"Allah'ın emirlerine bağlı kalarak yasaklarından sakının!"* « وَاعْلَمُوٓا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ » *"Ve iyi bilin ki, sonunda hesap vermek üzere* –kabirlerinizden diriltildiğinizde– *O'nun huzurunda toplanacaksınız."*

❁ ❁ ❁

Birinci Cildin Sonu...

İkinci Cild, ***«Bakara Suresi 204. — 214.»*** *ayetlerin Tefsiri ile*

Devam Edecektir...